

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES

ВИПУСК 96. ТОМ 2
ISSUE 96. VOLUME 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 3 від 26.02.2026 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: / [гол.редактор М. Галів]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2026. – Вип. 96. Том 2. – 348 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Головний редактор:

Галів Микола Дмитрович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Редакційна колегія:

Бермес Ірина Лаврентіївна, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Блашків Оксана, кандидат філологічних наук, ад'юнкт Інституту мовознавства та літературознавства, Університет в Седльцах, Польща

Волтінг Моніка, доктор габілітований, професор, професор Інституту германської філології, Вроцлавський університет, Польща

Волтінг Штефан, доктор габілітований, професор, професор Інституту прикладної лінгвістики, кафедри міжкультурної комунікації та лудологічних студій, Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща

Душний Андрій Іванович, кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Засць Віталій Миколайович, кандидат мистецтвознавства, доцент, заступник декана факультету народних інструментів, Національна музична академія України імені П.І. Чайковського, Україна

Зимомря Іван Миколайович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», Україна

Іванишин Петро Васильович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Ільницький Василь Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Корсак Роман Володимирович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства, Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», Україна

Ситник Олександр Миколайович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії та археології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (А1 – Освітні науки, А2 – Дошкільна освіта, А3 – Початкова освіта, А4 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), А5 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), А6 – Спеціальна освіта (за спеціалізаціями)).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (В11 – Філологія (за спеціалізаціями)) та у галузі культури і мистецтва (В2 – Дизайн, В3 – Декоративне мистецтво та ремесла, В4 – Образотворче мистецтво та реставрація, В5 – Музичне мистецтво, В6 – Перформативні мистецтва, В12 – Культурологія та музеєзнавство, В14 – Організація соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (В9 – Історія та археологія).

*Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення № 1190 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04753.*

*Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (вул. І. Франка, 24,
м. Дрогобич, Львівська обл., 82100, e-mail: dspu@dspu.edu.ua, тел. (03-24) 41-04-74)*

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання
www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Засновник – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомря І.М.

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 3 from 26.02.2026)

Humanities science current issues / [editor-in-chief M. Galiv]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2026. – Issue 96. Volume 2. – 348 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editor in Chief:

Haliv Mykola Dmytrovych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

Editorial Board Members:

Bermes Iryna Lavrentiivna, Doctor of Art History, Professor, Head of the Department of Music Theory and Instrumental Training, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

Blashkiv Oksana, PhD, Adjunct of the Institute of Linguistics and Literary Studies, University of Siedlce, Poland

Wolting Monika, Doctor hab., Professor, Professor at the Institute of German Studies, University of Wrocław, Poland

Wolting Stefan, Doctor hab., Professor, Professor at the Institute of Applied Linguistics, Department of Intercultural Communication and Ludological Studies, Adam Mickiewicz University Poznań, Poland

Dushnyi Andrii Ivanovych, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Music Theory and Instrumental Training, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

Zaiets Vitalii Mykolaiovych, Candidate of Art History, Associate Professor, Deputy Dean of the Faculty of Folk Instruments, Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, Ukraine

Zymomria Ivan Mykolaiovych, Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Translation Theory and Practice, State University “Uzhhorod National University”, Ukraine

Ivanyshyn Petro Vasylovych, Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Ukrainian Literature and Literary Theory, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

Illytskyi Vasyi Ivanovych, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

Korsak Roman Volodymyrovych, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of Tourism Infrastructure and Hotel and Restaurant Management, State University “Uzhhorod National University”, Ukraine

Sytnyk Oleksander Mykolaiovych, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of History and Archaeology, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Ukraine

The collection is included in such international databases as Index Copernicus International.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on pedagogical sciences (A1 – Education Sciences, A2 – Pre-School Education, A3 – Primary Education, A4 – Secondary Education (with subject specializations), A5 – Vocational Education (with specializations), A6 – Special Education (with specializations)).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (B11 – Philology (with specializations)) and culture and arts (B2 – Design, B3 – Decorative Arts and Crafts, B4 – Fine Arts and Restoration, B5 – Musical Arts, B6 – Performing Arts, B12 – Cultural Studies and Museum Studies, B14 – Organization of Sociocultural Activities).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on historical sciences (B9 – History and Archeology).

Registration of Print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine № 1190 as of 11.04.2024. Media ID: R30-04753.

Media entity: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (24, Ivan Franko Str., Drohobych, Lviv region, 82100, e-mail: dspu@dspu.edu.ua, tel. (03-24) 41-04-74)

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.apfn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Distribution languages: Ukrainian, English, Polish, German, French, Bulgarian, Romanian.

Founder – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Illytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Володимир ДУМИЧ,

orcid.org/0009-0000-6899-2040

аспірант кафедри історії України та правознавства

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *dumychvol@gmail.com*

ІСТОРІЯ ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА В КНИЖКОВИХ ВИДАННЯХ

Мета статті - проаналізувати книжкові видання, присвячені історії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, визначити їх провідну тематику. **Методологія** дослідження базується на загальноприйнятих принципах науковості, об'єктивності, історизму, методах зовнішньої та внутрішньої критики джерел. **Наукова новизна** полягає у систематизації та тематичній класифікації книжкових видань, присвячених історії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, а також у визначенні їхнього значення як історіографічних і джерелознавчих матеріалів для подальшого вивчення історії закладу. **Висновки.** Аналіз книжкових видань, присвячених історії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, дає змогу засвідчити формування певного історіографічного комплексу праць, у яких висвітлено різні аспекти становлення та розвитку цього навчального закладу. Умовно ці публікації можна поділити на кілька тематичних груп: узагальнюючі монографії з історії університету, ювілейні та довідково-історичні видання про діяльність факультетів і кафедр, а також біографічні й меморіальні праці, присвячені представникам університетської спільноти. Узагальнюючі дослідження відтворюють основні етапи розвитку університету, особливості організації освітнього процесу та науково-дослідницької діяльності. Значний фактографічний матеріал містять ювілейні видання факультетів і кафедр, у яких висвітлено їхню структуру, кадровий склад, наукові здобутки викладачів і студентів, а також участь у наукових форумах і міжнародних проектах. Біографічні та меморіальні публікації дозволяють простежити науково-педагогічну діяльність окремих постатей та формування академічних традицій. Таким чином, книжкові видання становлять важливу джерельну базу для дослідження історії університету та розвитку вищої педагогічної освіти, його ролі в освітньому й культурному житті регіону.

Ключові слова: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, книжкові видання, ювілейні збірники, довідково-історичні видання.

Volodymyr DUMYCH,

orcid.org/0009-0000-6899-2040

Graduate student at the Department of History of Ukraine and Jurisprudence

Ivan Drohobysk State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *dumychvol@gmail.com*

THE HISTORY OF IVAN FRANKO DROHOBYCH STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY IN BOOK PUBLICATIONS

The purpose of the article is to analyze book publications devoted to the history of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University and to determine their main thematic focus. **The research methodology** is based on generally accepted principles of scientific inquiry, objectivity and historicism, as well as on the methods of external and internal source criticism. **The scientific novelty** of the study lies in the systematization and thematic classification of book publications dedicated to the history of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, as well as in determining their significance as historiographical and source materials for further research into the history of the institution. **Conclusions.** The analysis of book publications devoted to the history of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University allows us to identify the formation of a specific historiographical complex of works that cover various aspects of the establishment and development of this higher educational institution. These publications can be conditionally divided into several thematic groups: generalizing monographs on the history of the university, jubilee and reference-historical editions on the activities of faculties and departments, as well as biographical and memorial works devoted to representatives of the university community. Generalizing studies reproduce the main stages of the university's development, the peculiarities of the organization of the educational process, and research activities. A significant amount of factual material is contained in jubilee publications of faculties and departments, which highlight their structure, academic staff, scientific achievements of teachers and students, as well as their participation in scientific forums and international projects. Biographical and memorial publications make it possible to trace the scholarly and pedagogical activity of individual personalities and the formation of academic traditions. Thus, book publications constitute an important source base for researching the history of the university and the development of higher pedagogical education, as well as its role in the educational and cultural life of the region.

Key words: Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, book publications, jubilee collections, reference-historical editions.

Постановка проблеми. Історія університетів як осередків освіти, науки та культурного розвитку є важливою складовою сучасних історичних досліджень. Особливе місце в цьому контексті посідають книжкові видання, які не лише акумулюють фактичний матеріал про становлення та діяльність закладів вищої освіти, але й формують певні наративи інституційної пам'яті, відображаючи ідейні, методологічні та суспільно-політичні орієнтири свого часу. Аналіз таких праць дає змогу простежити еволюцію підходів до осмислення минулого університетів, а також виявити тематичні акценти й замовчувані проблеми.

У цьому сенсі показовим є досвід Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, історія якого з середини ХХ ст. і до сьогодні неодноразово ставала предметом узагальнення у книжкових виданнях різного характеру – від ювілейних і довідкових до науково-аналітичних праць. Саме книжкова продукція виступає одним з основних джерел репрезентації минулого університету, водночас відображаючи специфіку історичних епох, зміну освітніх парадигм та трансформацію суспільних очікувань щодо ролі педагогічного закладу.

Аналіз останніх досліджень. Історія Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в певні періоди висвітлювалася у наукових статтях В. Скотного (Скотний, 1993; Скотний, 2000), М. Галіва (Галів, 2011), М. Галіва та Н. Скотної (Галів, Скотна, 2020), Р. Попп (Попп, 2009; Попп, 2011), В. Ільницького (Ільницький, 2019). Про те на сьогодні немає комплексного дослідження вивчення історії університету в книжкових виданнях

Метою статті є проаналізувати книжкові видання, присвячені історії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, визначити їх провідну тематику.

Виклад основного матеріалу. Умовно книжкові видання про історію університету можна поділити на кілька тематичних блоків, які висвітлюють історію ВНЗ, становлення та науково-дослідницьку роботу факультетів і кафедр університету, а також книги про життєвий шлях та наукову діяльність представників університетської спільноти.

Історія університету детально висвітлена у монографії «Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка», яка вийшла друком у 2001 р. та була доповнена і перевидана у 2010 р. У цій книзі значне місце відведено висвітленню наукової роботи професорсько-викладацького складу, розвитку окремих наукових шкіл,

участі викладачів і студентів у дослідницьких проектах, конференціях та інших формах наукової комунікації. У праці також розглянуто позааудиторне життя університетської спільноти, зокрема розвиток художньої самодіяльності, культурно-мистецьких ініціатив, спортивного руху та громадської активності студентства. Ці напрями подано як важливі складові формування корпоративної культури та освітнього середовища університету. Вказано, що провідні педагоги університету розробили «Програму національного виховання студентів на 1997 – 2000 рр.», яка сприяє активізації діяльності органів студентського самоврядування та вихованню національно свідомого педагога (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2010).

У 2012 р. вийшла друком колективна монографія «Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Львівська область». У ній коротко охарактеризовано етапи становлення та функціонування Дрогобицького державного педагогічного університету, показано внесок ректорів А. Черненка, В. Надімянова, В. Скотного, Н. Скотної в розвиток закладу. Також тут розглянуто здобутки кожної кафедри університету, бібліотеки, центру післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки. Автори монографії стверджують, що університет є «осередком освіти та духовності в Західному регіоні України» (Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Львівська область, 2012: 118).

Фотокнига «Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка: Літопис у світлинах» є ілюстрованим хронологічним виданням, що репрезентує багатовимірне повсякденне життя академічної спільноти. У ній представлено фотоматеріали та інформаційні блоки, які відображають основні напрями діяльності Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка за 2015-2025 рр. Тут показано освітній процес, наукові дослідження, мистецькі та культурні заходи, участь у конкурсах і спортивних змаганнях, міжнародні академічні обміни, стажування викладачів у закордонних закладах освіти, реалізацію спільних проектів з іноземними партнерами, а також активну конференційну й профорієнтаційну діяльність (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка: Літопис у світлинах, 2019).

Значну увагу у виданні приділено висвітленню організації освітнього процесу в умовах воєнного стану, проведенню гостьових лекцій, волонтерській діяльності університетської спільноти, під-

тримці внутрішньо переміщених осіб та заходам із вшанування пам'яті видатних постатей національної історії. У цілому фотокнига виконує не лише документально-інформаційну, а й комеморативну функцію, слугуючи джерелом для вивчення локальної історії регіону та розвитку університету.

Науково-дослідницьку роботу факультетів та кафедр університету висвітлюють ювілейні збірники. Про діяльність історичного факультету вийшла книга «Історичний факультет Франкового університету в Дрогобичі (1940-2007): [ювілейна книга до 15-річчя відновлення факультету]». В цій праці розкрито ключові етапи розвитку факультету, його структуру, викладацький склад, навчальний процес, а також основні досягнення науковців та випускників (Історичний факультет Франкового університету в Дрогобичі (1940-2007): [ювілейна книга до 15-річчя відновлення факультету], 2007). Подібні публікації вийшли також про факультет романо-германської філології та соціально-гуманітарний факультет (Факультет романо-германської філології, 2003; Соціально-гуманітарний факультет, 2007).

Окремі публікації присвячені історії та здобуткам кафедр і підрозділів університету. Це, зокрема праці В.Блашків «Кафедра загальної фізики Дрогобицького державного університету ім. І.Франка: історія, здобутки, особистості, спогади» (Блашків, 2009) та «Навчально-методичний відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка: факти та люди» (Блашків, 2011). В цих довідково-історичних виданнях відтворено діяльності кафедри загальної фізики та навчально-методичного відділу, головні етапи їх розвитку, наукові здобутки викладачів і студентів, біографії значущих особистостей, спогади учасників університетського життя.

Нарис історії кафедри декоративно-ужиткового мистецтва та основ дизайну і здобутки викладачів підрозділу охарактеризував Л.Оршанський (Оршанський, 2001; Оршанський, 2006). М.Чепіль у монографії «Творчий пошук педагогів Франкового університету: монографія.» презентує результати науково-дослідницької роботи кафедри загальної педагогіки та міжнародну співпрацю (Чепіль, 2007). Продовжуючим виданням кафедри є «Літопис кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (2015–2019) і «Літопис кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (2020–2024)». Це довідково-бібліографічне видання, у якому подано хронологічний

огляд освітньої та наукової діяльності працівників кафедри. У ньому систематизовано відомості про їхню участь у наукових форумах, науково-практичних конференціях і методичних семінарах, висвітлено інформацію про захисти дисертацій, а також наведено бібліографічний список публікацій викладачів за останні п'ять років.

У виданні «Кафедра історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка: до 25-річчя створення» висвітлено основні етапи становлення та розвитку кафедри історії України ДДПУ імені Івана Франка протягом 1993–2018 років. Книга містить інформацію про науково-педагогічну діяльність колективу, ключові здобутки в галузі дослідження регіональної та загальнонаціональної історії, а також біографічні довідки про викладачів кафедри. Окрему увагу приділено міжнародній співпраці, організації наукових конференцій та ролі кафедри у формуванні національної свідомості студентської молоді (Кафедра історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка: до 25-річчя створення, 2018).

Життєписи та професійні здобутки керівництва й викладачів ДДПУ імені Івана Франка відображають академічні традиції та інноваційний розвиток університету. В окремих публікаціях висвітлено наукові біографії ключових постатей, які формують сучасне обличчя навчального закладу. У книзі «Творити – жити двічі. До 60-ліття професора Велерія Скотного, ректора Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» проаналізовано наукові досягнення та публікації ректора, охарактеризовано його внесок у розвиток Франкового університету (Творити – жити двічі, 2008). Збірник пам'яті про ректора Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка професора Валерія Скотного у 1989 – 2011 роках «Спогади про ректора Валерія Скотного» містить офіційні матеріали та спогади викладачів університету (Спогади про ректора, 2012).

У книзі «Тільки в праці людина живе: до 50-річчя трудової діяльності проректора з науково-педагогічної роботи Юрія Кишакевича (1962–2012 роки)» вміщено статті, виступи, інтерв'ю Ю.Кишакевича, присвячені проблемам якісної підготовки педагогічних кадрів, а також спогади колишніх студентів про педагога-професора (Тільки в праці людина живе, 2012).

Книга «Михайло Семенович Савчин (спогади про Людину, Педагога, Організатора) (до 90-річчя від дня народження)» є збірником спогадів про кандидата історичних наук, доцента, першого

декана відновленого історичного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Михайла Семеновича Савчина, підготовлена його друзями, колегами та учнями (Михайло Семенович Савчин, 2025)

У монографії «Регей («Кіт»): «Історія народу пишеться долями людей»» В.Ільницький та М.Посівнич характеризують педагогічну працю в Дрогобицькому учительському інституті відомого діяча українського визвольного руху В.Регей. Зокрема вказано, що він обіймав посаду заступника директора по навчальній та науковій роботі, організовував навчальні сесії заочників (Ільницький, 2024).

Дослідницьку діяльність М.Чепіль проаналізовано у книзі «Грані педагогічної творчості: наукова школа М.М.Чепіль» (Кобрій, 2006). Окремі публікації присвячені відомим педагогам Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Це, зокрема «Історія Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка в іменах», «Збірник на пошану професора Марка Гольберга: [до 50-річчя наук. діяльності та 80-річчя від дня народження]», «Іванишин Василь // Вісниківство: Літературна традиція та ідеї: зб. наук. праць, присвячений пам'яті Василя Іванишина», «Кот Мирослава: краса й талант: збірник до 75-річчя вишивальниці й дослідниці рукоділля», «Педагог, науковець, особистість: зб. ст. на пошану професора, засл. працівника освіти України Дмитра Луцика». Спогади

про свою працю в університеті залишив професор О. Вишневський (Вишневський, 2018).

Висновки. Аналіз книжкових видань, присвячених історії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, дає змогу засвідчити формування певного історіографічного комплексу праць, у яких висвітлено різні аспекти становлення та розвитку цього навчального закладу. Умовно ці публікації можна поділити на кілька тематичних груп: узагальнюючі монографії з історії університету, ювілейні та довідково-історичні видання про діяльність факультетів і кафедр, а також біографічні й меморіальні праці, присвячені представникам університетської спільноти. Узагальнюючі дослідження відтворюють основні етапи розвитку університету, особливості організації освітнього процесу та науково-дослідницької діяльності. Значний фактографічний матеріал містять ювілейні видання факультетів і кафедр, у яких висвітлено їхню структуру, кадровий склад, наукові здобутки викладачів і студентів, а також участь у наукових форумах і міжнародних проєктах. Біографічні та меморіальні публікації дозволяють простежити науково-педагогічну діяльність окремих постатей та формування академічних традицій.

Таким чином, книжкові видання становлять важливу джерельну базу для дослідження історії університету та розвитку вищої педагогічної освіти, його ролі в освітньому й культурному житті регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блашків В. Навчально-методичний відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка: факти та люди. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2011. 42 с.
2. Блашків В. Кафедра загальної фізики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка: історія, здобутки, особистості, спогади. Дрогобич, 2009. 280 с.
3. Вишневський, О. На ниві відродження української педагогіки (Наукові прагнення і здобутки автора на тлі прожитих літ). До 85-річчя від дня народження та 60-річчя освітньої діяльності. Дрогобич: Коло. 2018. 175 с.
4. Вища педагогічна освіта. Вища педагогічна освіта і наука України: історія. Сьогодення та перспективи розвитку. Львівська область. Київ: Знання України. 2012. 267 с.
5. Галів М., Скотна Н. Педагогічна освіта в Дрогобичі (кінець XVIII – перша половина XX ст.): до передісторії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Молодь і ринок, 2 (181), 2020. С. 6–17.
6. Галів, М. Дрогобицький державний учительський інститут: перший рік роботи (1940 – 1941). Молодь і ринок, 2 (73), 2011. С. 62–67.
7. Грані педагогічної творчості: наукова школа М.М.Чепіль. Упоряд. О.Кобрій. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2006. 132 с.
8. Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. 308 с.
9. Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка. Дрогобич: Вимір, 2001. 328 с.
10. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка: Літопис 2019 року у світлинах / укл. Юрій Кишакевич. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2020. 246 с.
11. Збірник на пошану професора Марка Гольберга: [до 50-річчя наук. діяльності та 80-річчя від дня народження]. Дрогобич: Вимір, 2002. 328 с.

12. Іванишин Василь. Вісниківство: Літературна традиція та ідеї: зб. наук. праць, присвячений пам'яті Василя Іванишина. Дрогобич: Коло, 2009. 408 с. ім. І.Франка в іменах. Дрогобич: Коло, 2005. 221 с.
13. Ільницький В., Кантор Н., Батюк, Т. Повсякденне життя у Дрогобицькому учительському інституті: новий документ до історії (1946 – 1949). Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія, 6/48, 2020. С. 342–364. DOI: 10.24919/2312-2595.6/48.22850
14. Ільницький В. Молодіжна націоналістична організація у Дрогобицькому учительському інституті. Літопис Бойківщини, 1/96 (107), 2019. С. 79–86.
15. Ільницький В., Посівнич М. Регей («Кіт»): «Історія народу пишеться долями людей». Дрогобич: Посвіт, 2024. 160 с.
16. Історичний факультет Франкового університету в Дрогобичі 1940 – 2007 (ювілейна книга до 15-річчя відновлення факультету). Дрогобич: Коло, 2007. 110 с.
17. Історія бібліотеки ДДПУ ім. Івана Франка. (2024). URL: <https://library.dspu.edu.ua/pro-biblioteku/istoriya-biblioteki/>
18. Історія Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в іменах. Дрогобич: Коло, 2005. 221 с.
19. Кафедра історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка: до 25-річчя створення. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2018. 72 с.
20. Кот Мирослава: краса й талант: збірник до 75-річчя вишивальниці й дослідниці рукоділля. Київ, Дрогобич: Вимір, 2008. 320 с.
21. Літопис кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (2020–2024). Укл. О. Карпенко, М. Чепіль. Дрогобич : Посвіт, 2025. 324 с.
22. Літопис кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (2015–2019). Укл. М. Чепіль, А.Федорович. Дрогобич : Посвіт, 2020. 208 с.
23. Михайло Семенович Савчин (спогади про Людину, Педагога, Організатора) (до 90-річчя від дня народження). Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка ; упоряд. В. І. Ільницький. Дрогобич : Посвіт, 2025. 132 с.
24. Наукова діяльність кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти ДДПУ ім. І.Франка (1991 – 2009): бібліографічний показник. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. 108 с.
25. Оршанський Л. Життя в кольорах живописних: Нарис з історії кафедри декоративно-ужиткового мистецтва та основ дизайну. Дрогобич: Коло, 2006. 32 с.
26. Оршанський Л. Незглибиме творче ремесло: короткий нарис історії кафедри декоративно-ужиткового мистецтва та основ дизайну. Дрогобич: Коло, 2001. 48 с.
27. Педагог, науковець, особистість: зб. ст. на пошану професора, засл. працівника освіти України Дмитра Луцика. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. 73 с.
28. Попп, Р. Історичний факультет Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в перші повоєнні роки (1944 – 1953). Східноєвропейський історичний вісник, 6, 2018. С. 189–196.
29. Попп, Р. Формування інтелігенції західних областей України в перші повоєнні роки (на матеріалах Дрогобицького учительського інституту). Інтелігенція і влада, 2011, 23. 94–104.
30. Попп, Р. Педагогічний університет імені Івана Франка у перші повоєнні роки (1944 – 1953). Проблеми гуманітарних наук. Історія, 24, 2009. С. 120–135.
31. Скотний, В. Університет на батьківщині Великого Каменяра. Дрогобицький краєзнавчий збірник, III, 1993. С. 5–8.
32. Скотний, В. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка на зламі століть. Дрогобицький краєзнавчий збірник, IV, 2000. С. 7–8.
33. Соціально-гуманітарний факультет. ДДПУ ім. І.Франка. Дрогобич-Самбір: Б.в., 2007. 14 с.
34. Спогади про ректора Валерія Скотного. Видання друге. Доповнене. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2012. 192 с.
35. Спогади про Василя Надім'янова: [збірник]. Упор. Ю.Кишакевич. Ред. Л.Гулевич. ДДПУ ім. І.Франка. Дрогобич: Коло, 2003. 68 с.
36. Творити – жити двічі. До 60-ліття професора Велерія Скотного, ректора Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2008. 330 с.
37. Тільки в праці людина живе: до 50-річчя трудової діяльності проректора з науково-педагогічної роботи Юрія Кишакевича (1962 – 2012 роки). Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. 340 с.
38. Факультет романо-германської філології. Дрогобич: Коло, 2003. 21 с.
39. Чепіль М. Творчий пошук педагогів Франкового університету: монографія. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2007. 80 с.

REFERENCES

1. Blashkiv, V. (2011). Navchalno-metodychnyi viddil Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka: fakty ta liudy [The main and methodological department of the Drohobych State Pedagogical University

named after Ivan Franko: facts and people]. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychiy viddil Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. 42 s. [in Ukrainian]

2. Blashkiv, V. (2009). Kafedra zahalnoi fizyky Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka: istoriia, zdobutky, osobystosti, spohady [Department of General Physics of the Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko: history, achievements, personalities, views]. Drohobych. 280 s. [in Ukrainian]

3. Vyshnevskiy, O. (2018). Na nyvi vidrozhennia ukrainskoi pedahohiky (Naukovi prahnennia i zdobutky avtora na tli prozhytykh lit). Do 85-richchia vid dnia narodzhennia ta 60-richchia osvitoi diialnosti [On the revival of Ukrainian pedagogy (Scientific aspirations and achievements of the author during his lifetime). To the 85th anniversary of the birth of this 60th anniversary of educational activity]. Drohobych: Kolo. 175 s. [in Ukrainian]

4. Vyshcha pedahohichna osvita (2012). Vyshcha pedahohichna osvita i nauka Ukrainy: istoriia. Sohoddennia ta perspektyvy rozvytku. Lvivska oblast [Higher pedagogical education. Higher pedagogical education and science of Ukraine: history. Development prospects and prospects. Lviv region]. Kyiv: Znannia Ukrainy. 267 s. [in Ukrainian]

5. Haliv M., Skotna N. (2020)/ Pedahohichna osvita v Drohobychi (kinets XVIII – persha polovyna XX st.): do predistorii Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka [Pedagogical education in Drohobych (late 18th – first half of the 20th century): to the prehistory of the Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko]. Molod i rynek, 2 (181). S. 6–17. [in Ukrainian]

6. Haliv, M. (2011). Drohobytskyi derzhavnyi uchytskyi instytut: pershyi rik roboty (1940 – 1941) [Drohobych State Educational Institute: first year of work (1940 – 1941)]. Molod i rynek, 2 (73). S. 62–67. [in Ukrainian]

7. Hrani pedahohichnoi tvorchosti: naukova shkola M.M.Chepil (2006). [Food for pedagogical creativity: M.M.Chepil scientific school]. Uporiad. O.Kobrii. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychiy viddil Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. 132 s. [in Ukrainian]

8. Drohobytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. Ivana Franka [Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko]. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychiy viddil Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka, 2010. 308 s. [in Ukrainian]

9. Drohobytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. I. Franka [Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko]. Drohobych: Vymir, 2001. 328 s. [in Ukrainian]

10. Drohobytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka: Litopys 2019 roku u svitlynakh [Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko: Litopys 2019 in the spotlight] / ukl. Yurii Kyshakevych. Drohobych : Redaktsiino-vydavnychiy viddil Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka, 2020. 246 s. [in Ukrainian]

11. Zbirnyk na poshanu profesora Marka Holberha: [do 50-richchia nauk. diialnosti ta 80-richchia vid dnia narodzhennia]. Drohobych: Vymir, 2002. 328 s. [in Ukrainian]

12. Ivanyshyn Vasyi // Visnykivstvo: Literaturna tradytsiia ta idei: zb. nauk. prats, prysviacheniy pamiaty Vasylia Ivanyshyna [Ivanyshyn Vasyi // Visnykivstvo: Literary traditions and ideas: collection of scientific works dedicated to the memory of Vasyi Ivanyshyn]. Drohobych: Kolo, 2009. 408 s. im. I.Franka v imenakh. Drohobych: Kolo, 2005. 221 s. [in Ukrainian]

13. Ilnytskyi V., Kantor N., Batiuk, T. (2020). Povsiakdenne zhyttia u Drohobytskomu uchytskomu instytuti: novyi dokument do istorii (1946 – 1949) [Everyday life at the Drohobytsk correctional institution: a new document for history (1946 – 1949)]. Problemy humanitarnykh nauk. Seriya Istoriia, 6/48. S. 342–364. DOI: 10.24919/2312-2595.6/48.22850 [in Ukrainian]

14. Ilnytskyi V. (2019). Molodizhna natsionalistychna orhanizatsiia u Drohobytskomu uchytskomu instytuti [Youth Nationalist Organization at the Drohobych Educational Institute]. Litopys Boikivshchyny, 1/96 (107). S. 79–86. [in Ukrainian]

15. Ilnytskyi V., Posivnykh M. (2024). Rehei («Kit»): «Istoriia narodu pyshetsia doliamy liudei» [Rehei («Kit»): «History of the people of the world»]. Drohobych: Posvit. 160 s. [in Ukrainian]

16. Istorychnyi fakultet Frankovoho universytetu v Drohobychi 1940 – 2007 (iuveina knyha do 15-richchia vidnovlennia fakultetu) [Historical Faculty of the Frank University in Drohobych 1940 – 2007 (a book dedicated to the 15th anniversary of the faculty's revival)]. Drohobych: Kolo, 2007. 110 s. [in Ukrainian]

17. Istoriia biblioteki DDPU im. Ivana Franka.(2024).URL: <https://library.dspu.edu.ua/pro-biblioteku/istoriya-biblioteki/> [in Ukrainian]

18. Istoriia Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka v imenakh [History of the Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko in the names]. Drohobych: Kolo, 2005. 221 s. [in Ukrainian]

19. Kafedra istorii Ukrainy Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka: do 25-richchia stvorennia. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychiy viddil Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka [Department of History of Ukraine, Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko: to the 25th anniversary of its creation. Drohobych: Editorial and Publishing Department of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko], 2018. 72 s. [in Ukrainian]

20. Kot Myroslava: krasa y talant: zbirnyk do 75-richchia vyshvalnytsi y doslidnytsi rukodillia [Myroslava's Cat: Beauty and Talent: A Collection of 75 Embroidery Artists and Needlework Researchers]. Kyiv, Drohobych: Vymir, 2008. 320 s. [in Ukrainian]

21. Litopys kafedry zahalnoi pedahohiky ta doshkilnoi osvity Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka (2020–2024) [History of the Department of General Pedagogy and Preschool Education of the Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University (2020–2024)]. Ukl. O. Karpenko, M. Chepil. Drohobych : Posvit, 2025. 324 s. [in Ukrainian]

22. Litopys kafedry zahalnoi pedahohiky ta doshkilnoi osvity Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka (2015–2019) [History of the Department of General Pedagogy and Preschool Education of the Ivan Franko Drohobyt State Pedagogical University (2015–2019)]. Ukl. M. Chepil, A. Fedorovych. Drohobych : Posvit, 2020. 208 s. [in Ukrainian]
23. Mykhailo Semenovych Savchyn (spohady pro Liudynu, Pedahoha, Orhanizatora) (do 90-richchia vid dnia narodzhennia) [Mykhailo Semenovich Savchyn (spohady pro Liudynu, Pedagogist, Organizator) (to 90-richchia vid dnia narodzhennia)]. Drohobyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka ; uporiad. V. I. Ilnytskyi. Drohobych : Posvit, 2025. 132 s. [in Ukrainian]
24. Naukova diialnist kafedry zahalnoi pedahohiky ta doshkilnoi osvity DDPU im. I. Franka (1991 – 2009): bibliografichnyi pokazchuk [Scientific activity of the Department of General Pedagogy and Preschool Education of the I. Franko State Polytechnic University (1991 – 2009): bibliographic index]. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychi viddil Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka, 2010. 108 s. [in Ukrainian]
25. Orshanskyi L. (2006). Zhyttia v kolorakh zhyvopysnykh: Narys z istorii kafedry dekoratyvno-uzhytkovoho mystetstva ta osnov dyzainu [Life in Vivid Colors: An Outline of the History of the Department of Decorative and Industrial Arts and the Fundamentals of Design]. Drohobych: Kolo. 32 s. [in Ukrainian]
26. Orshanskyi L. (2001). Nezhglybyme tvorche remeslo: korotkyi narys istorii kafedry dekoratyvno-uzhytkovoho mystetstva ta osnov dyzainu [Let's not forget the creative craft: a brief outline of the history of the Department of Decorative and Industrial Arts and the basics of design]. Drohobych: Kolo. 48 s. [in Ukrainian]
27. Pedahoh, naukovets, osobystist: zb. st. na poshanu profesora, zasl. pratsivnyka osvity Ukrainy Dmytra Lutsyka [Pedagogist, scientist, personality: collection of articles in honor of professor, honorary worker of education of Ukraine Dmytro Lutsyk]. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychi viddil Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. 73 s. [in Ukrainian]
28. Popp, R. (2018). Istorychnyi fakultet Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka v pershi povienni roky (1944 – 1953) [The Faculty of History of the Ivan Franko State Pedagogical University in the first post-war years (1944 – 1953)]. Skhidnoevropeyskyi istorychnyi visnyk, 6. S. 189–196. [in Ukrainian]
29. Popp, R. (2011). Formuvannia intelihtentsii zakhidnykh oblastei Ukrainy v pershi povienni roky (na materialakh Drohobyskoho uchytelskoho instytutu) [Formation of the intelligentsia of the Zakhidny regions of Ukraine in the first post-war years (based on materials from the Drohobych Educational Institute)]. Intelihtentsiia i vlada, 23. 94–104. [in Ukrainian]
30. Popp, R. (2009). Pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka u pershi povienni roky (1944 – 1953) [Ivan Franko Pedagogical University in the first post-war years (1944 – 1953)]. Problemy humanitarnykh nauk. Istoriia, 24. S. 120–135. [in Ukrainian]
31. Skotnyi, V. (1993). Universytet na batkivshchyni Velykoho Kameniaru [University in the homeland of the Great Stonemason]. Drohobyskyi kraieznavchyi zbirnyk, III. S. 5–8. [in Ukrainian]
32. Skotnyi, V. (2000). Drohobyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka na zlami stolit [Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko on the evil century]. Drohobyskyi kraieznavchyi zbirnyk, IV. S. 7–8. [in Ukrainian]
33. Sotsialno-humanitarnyi fakultet. DDPU im. I. Franka [Social and humanitarian faculty. DDPU named after I. Franka]. Drohobych-Sambir: B.v., 2007. 14 s. [in Ukrainian]
34. Spohady pro rektora Valerii Skotnoho [Reflections for Rector Valeriy Skotny]. Vydannia druhe. Dopovnene. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychi viddil Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. 2012. 192 s. [in Ukrainian]
35. Spohady pro Vasylia Nadimianova: [zbirnyk] [Predictions for Vasylia Nadimianov: [collection]. Upor. Yu. Kyshakevych. Red. L. Hulevych. DDPU im. I. Franka. Drohobych: Kolo, 2003. 68 s. [in Ukrainian]
36. Tvoryty – zhyty dvichi. Do 60-littia profesora Veleriia Skotnoho, rektora Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka [Creations – the two are rising. To the 60th anniversary of Professor Veleriia Skotny, Rector of the Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko]. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychi viddil Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. 2008. 330 s. [in Ukrainian]
37. Tilky v pratsi liudyna zhyve: do 50-richchia trudovoi diialnosti prorektora z nauko-pedahohichnoi roboty Yurii Kyshakevycha (1962 – 2012 roky) [Only in work do people live: to the 50th anniversary of the work of the vice-rector for scientific and pedagogical work Yurii Kyshakevych (1962 – 2012)]. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychi viddil Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka, 2012. 340 s. [in Ukrainian]
38. Fakultet romano-hermanskoï filolohii [Faculty of Romano-Germanic Philology]. Drohobych: Kolo, 2003. 21 s. [in Ukrainian]
39. Chepil M. (2007). Tvorchyi poshuk pedahohiv Frankovoho universytetu: monohrafiia [Creative research of teachers of the Franko University: monograph]. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychi viddil Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. 80 s. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 94(477):355.48“1920/1930”(430)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-2>

Володимир ЗАБОЛОТНЮК,

orcid.org/0000-0001-8195-9974

кандидат історичних наук, старший дослідник,
начальник Наукового центру Сухопутних військ

Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
(Львів, Україна), *zisiv@ukr.net*

УКРАЇНСЬКІ ВІЙСЬКОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ У 1920 – 1930-Х РОКАХ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ЗБЕРЕЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ТРАДИЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню українських військових організацій, що діяли на території Німеччини у 1920 – 1930-х рр., як середовища збереження та трансляції військової традиції українського визвольного руху. Після поразки Української Революції 1917 – 1921 рр. значна частина старшин і вояків Армії Української Народної Республіки (УНР) опинилася в еміграції, де постала потреба не лише соціальної адаптації, але й збереження професійної ідентичності військовиків.

У роботі проаналізовано процес формування українського військового еміграційного середовища, діяльність громадських, ветеранських, студентських і політичних організацій, а також роль еміграційної преси та видавничих осередків, зокрема у Берліні. Особливу увагу приділено структурі та напрямам діяльності українських організацій, які виконували функції комунікації, консолідації та репрезентації досвіду визвольних змагань.

Доведено, що українські організації в міжвоєнній Німеччині виступали не лише як осередки громадського життя, але як інституційні механізми збереження військової традиції. Виокремлено основні рівні цієї діяльності: інституційний (створення організаційних структур), символічний (ритуали пам'яті, військова атрибутика) та інтелектуальний (мемуаристика, військово-історичні дослідження). Через ці практики забезпечувалася трансляція військового досвіду та формування історичної пам'яті українського військового середовища.

У ширшому історичному контексті дослідження обґрунтовує концепцію неперервності української військової традиції, яка простежується від досвіду визвольних змагань початку ХХ ст. через еміграційні середовища міжвоєнної Європи до сучасного етапу боротьби України за державність. Показано, що ця неперервність проявляється у збереженні військової культури, символіки та ролі ветеранського середовища у сучасних умовах Війни за Незалежність України, що триває з 2014 року та набула повномасштабного характеру після російсько-воєнних дій у 2022 році, та діяльності Збройних Сил України.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення історичного досвіду української військової еміграції як важливого чинника формування сучасної військової культури та ідентичності.

Ключові слова: українська військова еміграція, Німеччина, міжвоєнний період, українські організації, військова традиція, Армія УНР, історична пам'ять, військова культура, неперервність традицій.

Volodymyr ZABOLOTNIUK,

orcid.org/0000-0001-8195-9974

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher,
Chief of the Scientific Centre of the Army
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy
Lviv (Ukraine), *zisiv@ukr.net*

UKRAINIAN MILITARY ORGANIZATIONS IN GERMANY IN THE 1920S AND 1930S AS AN ENVIRONMENT FOR PRESERVING MILITARY TRADITION

This article examines Ukrainian military organizations active in Germany during the 1920s and 1930s as environments for preserving and transmitting the military traditions of the Ukrainian liberation movement. Following the defeat of the Ukrainian Revolution of 1917–1921, a significant portion of the officers and soldiers of the Army of the Ukrainian People's Republic (UPR) found themselves in exile, where the need arose not only for social adaptation but also for the preservation of the military personnel's professional identity.

This study analyzes the formation of the Ukrainian military émigré community, the activities of civic, veterans', student, and political organizations, as well as the role of the émigré press and publishing centers, particularly in Berlin. Particular attention is paid to the structure and activities of Ukrainian organizations that served to communicate, consolidate, and represent the experience of the liberation struggle.

It has been demonstrated that Ukrainian organizations in interwar Germany served not only as hubs of civic life but also as institutional mechanisms for preserving military traditions. The main levels of this activity have been identified:

institutional (creation of organizational structures), symbolic (rituals of remembrance, military paraphernalia), and intellectual (memoir writing, military-historical research). These practices ensured the transmission of military experience and the formation of historical memory within the Ukrainian military community.

In a broader historical context, this study substantiates the concept of the continuity of the Ukrainian military tradition, which can be traced from the experience of the liberation struggles of the early 20th century, through the émigré communities of interwar Europe, to the current phase of Ukraine's struggle for statehood. It is demonstrated that this continuity manifests itself in the preservation of military culture, symbols, and the role of the veteran community in the current context of Ukraine's War of Independence—which has been ongoing since 2014 and escalated into a full-scale war following the Russian invasion in 2022—as well as in the activities of the Armed Forces of Ukraine.

The relevance of this study stems from the need to reflect on the historical experience of Ukrainian military emigration as a key factor in shaping contemporary military culture and identity.

Key words: *Ukrainian military emigration, Germany, interwar period, Ukrainian organizations, military tradition, Army of the Ukrainian People's Republic, historical memory, military culture, continuity of traditions.*

Постановка проблеми. Досвід українського військового руху першої половини ХХ ст. демонструє, що втрата державності не призвела до переривання розвитку військової традиції, а лише змінила форми її існування. Після завершення Української Революції 1917 – 1921 рр. носії військового досвіду опинилися поза межами національного простору, однак зберегли здатність до самоорганізації та відтворення професійного середовища.

У цьому контексті особливого значення набуває феномен українських організацій, що діяли на території Німеччини у міжвоєнний період. Саме тут сформувався специфічний тип еміграційного середовища, в якому поєднувалися ветеранські мережі, студентські ініціативи та політичні структури. Попри відсутність державних інституцій, ці об'єднання виконували функції збереження військового досвіду, його осмислення та передачі.

Водночас у сучасній історіографії відсутнє цілісне бачення українських організацій як середовища функціонування військової традиції. Дослідження здебільшого зосереджені на окремих аспектах – політичній діяльності еміграції, культурному житті або біографіях діячів – тоді як питання механізмів відтворення військової культури в еміграції залишається недостатньо розкритим.

Актуальність цієї проблематики зумовлена не лише науковими потребами, але й сучасними викликами, пов'язаними з Війною за Незалежність України, що триває з 2014 року та набула повномасштабного характеру після російського вторгнення у 2022 році. Осмислення історичного досвіду функціонування військового середовища поза межами держави дозволяє глибше зрозуміти природу неперервності української військової традиції та її значення для формування ідентичності Збройних Сил України.

Аналіз досліджень. Проблематика української військової еміграції міжвоєнного періоду, зокрема її функціонування на території Німеччини, роз-

роблялася в історіографії нерівномірно та переважно в межах ширших досліджень політичної та соціокультурної історії української діаспори.

Одним із перших системних досліджень української еміграції є праця С. Наріжного, у якій розкрито масштаби та характер культурно-освітньої діяльності українців у Європі між двома світовими війнами. Автор наголошує на ролі громадських організацій як інструменту збереження національної ідентичності, звертаючи увагу на участь у їх діяльності колишніх військовиків (Наріжний, 1942).

Сучасний етап дослідження проблеми пов'язаний із працями І. Срібняка, який комплексно проаналізував українську еміграцію в Німеччині та Австрії у 1918 – 1945 рр. У його дослідженнях висвітлено структуру еміграційного середовища, діяльність організацій, а також роль військового елементу в їх функціонуванні (Срібняк, 2015). Важливим є акцент автора на взаємозв'язку між політичними, громадськими та військовими складовими еміграційного життя.

Окремий напрям становлять дослідження української військової еміграції як специфічного явища. Зокрема, М. Ковальчук розглядає українських військовиків у Європі як окрему соціально-професійну групу, яка зберігала організаційні зв'язки та прагнула до відтворення військових структур навіть в умовах еміграції (Ковальчук, 2013). Доповнюють цей підхід праці Р. Симоненка, у яких проаналізовано діяльність військових організацій у 1920 – 1930-х рр., їхню структуру та функції, зокрема у контексті підготовки нових кадрів і збереження традицій (Симоненко, 2008).

Питання функціонування української еміграції в Німеччині розглядається також у дослідженні І. Патера, який звертає увагу на специфіку німецького середовища як простору політичної та організаційної активності українців (Патер, 2005). Автор підкреслює роль інституційних форм самоорганізації еміграції у збереженні професійного досвіду, зокрема військового.

Загальноісторичний контекст розвитку української державності та формування національної ідентичності висвітлено у працях С. Плохій (Плохій, 2016) та Д. Яневського (Яневський, 2010), які дозволяють розглядати еміграційні процеси як складову тривалої історичної неперервності. Праці Г. Касьянова (Касьянов, 2019) та Ю. Павленка (Павленко, 2007) дають можливість ширше осмислити трансформації суспільних і політичних структур, у межах яких функціонувала українська еміграція.

Водночас, попри наявність значного пласту наукових праць, питання українських військових організацій у Німеччині як цілісного середовища збереження військової традиції залишається недостатньо дослідженим. Більшість авторів розглядають окремі аспекти діяльності еміграції, не приділяючи належної уваги механізмам передачі військового досвіду та формуванню неперервності військової культури.

Таким чином, існує потреба у комплексному аналізі українських організацій у Німеччині міжвоєнного періоду саме як середовища збереження та трансляції військової традиції.

Мета статті. Метою цієї статті є комплексний аналіз діяльності українських військових організацій на території Німеччини у 1920 – 1930-х рр. як середовища збереження та трансляції військової традиції українського визвольного руху. Особлива увага приділяється виявленню основних форм і механізмів функціонування еміграційних організацій, з'ясуванню їх ролі у підтриманні професійної ідентичності колишніх військовиків Армії УНР, а також визначенню їхнього значення у процесі формування історичної пам'яті.

У ширшому контексті дослідження спрямоване на обґрунтування концепції неперервності української військової традиції, що простежується від періоду Української Революції 1917 – 1921 рр. через еміграційні середовища міжвоєнної Європи до сучасного етапу розвитку українського війська.

Виклад основного матеріалу. Поразка українських визвольних змагань 1917 – 1921 рр. спричинила масову політичну та військову еміграцію, значну частину якої становили колишні військовослужбовці Армії Української Народної Республіки (УНР). Після завершення бойових дій та інтернування українських частин на території сусідніх держав значна кількість офіцерів і старшин опинилася в еміграції, де вони намагалися зберегти військовий досвід, традиції та кадровий потенціал, накопичені під час боротьби за незалежність України. В умовах втрати державності саме еміграційні середовища стали одним із голо-

вних осередків підтримки та розвитку української військової культури (Срібняк, 2015: 47-49; Ковальчук, 2013: 212-214).

У міжвоєнний період одним із важливих центрів української політичної та військової еміграції стала Німеччина, зокрема Берлін. Тут сформувалося активне середовище українських інтелектуалів, політичних діячів та колишніх військовиків, які брали участь у створенні різноманітних громадських, культурних і військових організацій. Серед представників української еміграції в Німеччині важливу роль відігравали діячі, пов'язані з політичними та військовими колами колишньої Української Держави та Армії УНР, зокрема Павло Скоропадський, який після подій 1918 р. проживав у Німеччині та підтримував діяльність українських еміграційних структур (Яневський, 2010: 156-159).

Особливе значення для консолідації українського військового еміграційного середовища мали ветеранські об'єднання, офіцерські клуби, студентські гуртки та інші організації, створені колишніми учасниками визвольних змагань. Вони виконували не лише соціальну та комунікаційну функцію, але й відігравали важливу роль у збереженні військових традицій, поширенні військово-історичних знань і підтриманні корпоративної ідентичності колишніх військовиків (Павленко, 2007: 233-236; Срібняк, 2015: 61-63). Через проведення пам'ятних заходів, лекцій, видання мемуарної та військово-історичної літератури ці організації сприяли формуванню колективної пам'яті про визвольні змагання та підтримували ідею відновлення української державності.

Важливим фактором розвитку українського військового середовища в еміграції стало також формування нових політичних та громадських структур, які спиралися на досвід ветеранів Армії УНР. Зокрема, у міжвоєнний період значний вплив на українські еміграційні кола мала Організація українських націоналістів (ОУН), у діяльності якої брали участь представники колишніх військових формацій. Це сприяло збереженню кадрової спадкоємності та передачі військового досвіду новим поколінням українського національного руху (Аркас, 2012: 98-101; Касьянов, 2019: 74-77).

Таким чином, українські військові клуби, гуртки та організації, що діяли в Німеччині у 1920 – 1930-х роках, виконували важливу функцію збереження та трансляції військових традицій українського визвольного руху. Вони стали своєрідними осередками консолідації еміграційного середовища, де підтримувалися зв'язки між колишніми військовиками, формувалася історична

пам'ять про боротьбу за державність та зберігався військовий досвід попереднього покоління.

Формування українського військового еміграційного середовища в Німеччині було безпосереднім наслідком поразки Української Революції 1917 – 1921 рр. та ліквідації регулярних збройних сил УНР. Після завершення бойових дій значна частина старшин і вояків Армії УНР опинилася в еміграції, передусім у країнах Центральної Європи. Первинним місцем їхнього перебування стали табори інтернованих у Польщі та Чехословаччині, однак уже в першій половині 1920-х років частина колишніх військовослужбовців почала переміщуватися до Німеччини, де існували ширші можливості для працевлаштування, навчання та громадської діяльності (Патер, 2005: 45-52).

У міжвоєнний період одним із головних центрів української еміграції в Німеччині став Берлін. Ще під час Першої світової війни та Української Революції місто відігравало важливу роль у дипломатичних відносинах між Україною та Німеччиною. У 1918 р. тут діяло дипломатичне представництво Української Держави гетьмана Павла Скоропадського, а згодом – представництва Української Народної Республіки. Після поразки українських державних утворень частина дипломатичних, військових та політичних діячів залишилася в Німеччині, що сприяло формуванню постійного українського еміграційного середовища (Павленко, 2007: 134-138).

У 1920-х роках у Німеччині сформувалася помітна група українських колишніх військовослужбовців, серед яких були старшини Армії УНР, офіцери колишніх українських військових формувань періоду революції, а також представники молодшого покоління української еміграції. Багато з них здобували освіту в німецьких університетах або працювали в різних установах і підприємствах. Частина військовиків брала активну участь у громадському житті української діаспори, організовуючи ветеранські об'єднання, клуби та гуртки, які виконували функцію підтримання військових традицій та корпоративної солідарності (Срібняк, 2015: 65-67).

Важливим фактором формування українського еміграційного середовища в Німеччині стало існування розвиненої мережі українських організацій. У міжвоєнний період у Берліні діяли різні політичні, культурні та громадські об'єднання українців, зокрема студентські товариства, культурні клуби та ветеранські організації. Частина з них була безпосередньо пов'язана з колишніми військовослужбовцями Армії УНР і мала на меті підтримання військових традицій, проведення

пам'ятних заходів, присвячених подіям визвольних змагань, а також налагодження контактів між українськими військовими емігрантами (Касьянов, 2019: 82-84).

Серед важливих осередків українського еміграційного життя у Німеччині міжвоєнного періоду варто також відзначити діяльність різних громадських і політичних структур, пов'язаних із українським національним рухом. У 1920 – 1930-х рр. у Німеччині діяли осередки Організації українських націоналістів, які підтримували контакти з українськими еміграційними середовищами та залучали до своєї діяльності частину колишніх учасників визвольних змагань. Як зазначає Георгій Касьянов, досвід українських військовиків періоду революції відіграв важливу роль у формуванні організаційної культури націоналістичного руху та передаванні військових традицій новому поколінню активістів (Касьянов, 2019: 85-87).

Важливою складовою формування українського військового еміграційного середовища була діяльність ветеранських об'єднань колишніх військовослужбовців Армії УНР. Такі організації не лише об'єднували колишніх учасників визвольних змагань, а й сприяли збереженню пам'яті про боротьбу за українську державність. Вони організовували урочисті зібрання, відзначення річниць визначних подій, публікацію мемуарної літератури та інші заходи, спрямовані на підтримання військової традиції українського війська (Ковальчук, 2013: 203-205).

Українське військове еміграційне середовище у Німеччині формувалося не лише як соціальна група колишніх військовиків, але як специфічний простір збереження професійної ідентичності. Ветерани Армії УНР відтворювали у нових умовах елементи військової культури – дисципліну, ієрархічність, символіку та корпоративну солідарність. Саме це забезпечило не лише збереження пам'яті про визвольні змагання, але й формування середовища, здатного до передачі військового досвіду наступним поколінням (Наріжний, 1942: 120-134).

У 1920 – 1930-х рр. організаційне життя української еміграції поступово набувало структурованого характеру. Значну роль у цьому процесі відігравали колишні учасники визвольних змагань 1917 – 1921 рр., які після поразки українських державних утворень опинилися в еміграції (Срібняк, 2015: 72-74).

Однією з помітних організацій української еміграції в Німеччині було культурно-громадське товариство “Основа”, яке діяло в Берліні у 1920-х роках. Воно об'єднувало українських студентів, науковців та представників старшого поко-

ління еміграції. У межах діяльності товариства проводилися публічні лекції, культурні вечори та зустрічі українських емігрантів. Частими учасниками таких заходів були колишні військовослужбовці Армії УНР, які виступали з доповідями про події визвольних змагань (Симоненко, 2008: 78-85).

Подібні функції виконувало й товариство “Україна”, що стало одним із центрів громадського життя української еміграції у Берліні. Організація проводила культурні заходи, вечори пам’яті та дискусії, присвячені політичній ситуації в Україні. Значна частина членів товариства належала до колишніх учасників визвольних змагань, що сприяло збереженню військових традицій у середовищі еміграції (Срібняк, 2015: 83).

Важливу роль у громадському житті українців у Німеччині відігравали студентські організації. Українські студенти, які навчалися в німецьких університетах, створювали власні академічні товариства. Одним із таких об’єднань було студентське товариство “Чорноморе”, яке діяло у Берліні у 1920 – 1930-х рр. Воно організовувало наукові дискусії, культурні заходи та зустрічі з діячами української еміграції. Через ці заходи відбувалася комунікація між молодим поколінням українців і ветеранами визвольних змагань (Срібняк, 2015: 84).

У Німеччині також діяли організації, пов’язані з українським націоналістичним рухом. У 1930-х рр. тут функціонували осередки Організації українських націоналістів, які підтримували контакти з українськими еміграційними колами. Як зазначає Георгій Касьянов, Німеччина стала одним із центрів політичної діяльності українських націоналістів у Європі, де формувалися організаційні мережі та здійснювалася пропагандистська робота (Касьянов, 2019: 86-88).

Окрім згаданих структур, у Німеччині діяли й інші українські організації, що об’єднували представників еміграції та сприяли формуванню українського громадського середовища. Серед них були товариство “Український науковий інститут у Берліні”, створене за підтримки уряду Німеччини у 1926 р., а також різні студентські й культурні об’єднання українців. Український науковий інститут у Берліні став важливим центром наукового життя української еміграції, де працювали відомі українські історики, філологи та публіцисти (Український науковий інститут).

Важливою складовою українського еміграційного життя в Німеччині була видавнича діяльність. У Берліні діяли українські видавництва та періодичні видання, що забезпечували інформаційний

обмін між різними осередками еміграції. Серед найвідоміших видань були газети “Українське слово” та “Націоналіст”, а також низка публіцистичних і наукових видань, що висвітлювали проблеми української політики, історії та культури. Через пресу поширювалися ідеї українського визвольного руху, публікувалися мемуари учасників визвольних змагань і матеріали про діяльність українських організацій (Касьянов, 2019: 90).

Еміграційна преса виконувала не лише інформаційну функцію, але й виступала інструментом формування військово-історичного наративу. Через публікацію спогадів, аналітичних матеріалів та історичних розвідок відбувалася інтелектуальна реконструкція досвіду визвольних змагань. У такий спосіб формувався своєрідний “канон пам’яті”, який забезпечував неперервність військової традиції поза межами власної держави.

Для систематизації інформації про основні українські організації, що діяли в Німеччині, доцільно звернутися до таблиці 1.

Аналіз представлених у таблиці організацій дозволяє виокремити кілька спільних рис їх функціонування. По-перше, більшість із них мали виразний ветеранський характер і об’єднували колишніх військовиків визвольних змагань. По-друге, їх діяльність поєднувала громадську, культурну та частково військово-освітню складову. По-третє, вони виконували роль не лише комунікативних майданчиків, але й інституцій пам’яті, у яких відбувалася репрезентація досвіду українського війська. Таким чином, українські організації в Німеччині слід розглядати як форму інституціоналізації військової традиції в умовах еміграції.

Українські організації, що діяли на території Німеччини у міжвоєнний період виконували не лише функцію соціального об’єднання емігрантів, а й відігравали важливу роль у збереженні військових традицій українського визвольного руху. Умови політичної еміграції змушували колишніх учасників визвольних змагань шукати нові форми підтримання військової корпоративності, збереження досвіду боротьби та передачі його наступним поколінням. Саме через діяльність громадських, студентських і політичних організацій формувався своєрідний простір військової пам’яті української еміграції (Наріжний, 1942: 210-218).

Одним із важливих механізмів збереження військової традиції була меморіальна діяльність українських еміграційних організацій. У середовищі українців, що проживали в Берліні, регулярно проводилися заходи, присвячені річницям ключових подій Української Революції 1917 – 1921 рр. Такі заходи організовувалися українськими громадськими това-

Таблиця 1

Українські організації та інституції в Німеччині (1920 – 1930-ті рр.)

№ з/п	Назва організації	Місто	Період діяльності	Основні напрями діяльності
1.	Товариство “Основа”	Берлін	1920-ті рр.	культурно-громадська діяльність
2.	Товариство “Україна”	Берлін	1920 – 1930-ті рр.	громадські заходи, меморіальна діяльність
3.	Студентське товариство “Чорноморе”	Берлін	1920 – 1930-ті рр.	студентське самоврядування, культурні заходи
4.	Осередки ОУН	різні міста Німеччини	1930-ті рр.	політична діяльність
5.	Український науковий інститут у Берліні	Берлін	з 1926 р.	наукові дослідження, видавнича діяльність
6.	Українські студентські громади	різні університетські центри	1920 – 1930-ті рр.	освітня та культурна діяльність
7.	Ветеранські гуртки колишніх вояків Армії УНР	Берлін та інші міста	1920 – 1930-ті рр.	підтримання контактів між ветеранами

риствами, серед яких важливу роль відігравали культурні об’єднання та студентські організації. Під час урочистих вечорів та зібрань колишні учасники визвольних змагань виступали з доповідями, у яких аналізували досвід української боротьби за незалежність і підкреслювали значення військових традицій українського війська (Срібняк, 2015: 88).

Важливим напрямом діяльності українських організацій була також публіцистична та видавнича робота. У міжвоєнному Берліні діяли українські видавничі осередки, які публікували книги, брошури та періодичні видання, присвячені історії визвольних змагань і діяльності українського національного руху. Значну роль у цьому процесі відігравав Український науковий інститут у Берліні, який став важливим центром наукових досліджень і видавничої діяльності української еміграції. У виданнях інституту публікувалися праці з історії України, матеріали з історії українського війська та дослідження, присвячені подіям Української Революції (Плохій, 2016: 214-216).

Через українську еміграційну пресу поширювалися також спогади учасників визвольних змагань. Публікація мемуарної літератури та публіцистики сприяла формуванню колективної пам’яті про події революції та підтримувала інтерес до історії українського військового руху. У газетах і журналах української еміграції регулярно з’являлися матеріали, присвячені діяльності українських військових формувань, біографіям командирів та аналізу військового досвіду визвольної боротьби (Ковальчук, 2013: 211-213).

Ще одним важливим аспектом діяльності українських організацій була освітня робота. У межах діяльності студентських товариств та громадських

клубів проводилися лекції, семінари та наукові дискусії, присвячені історії України та проблемам національного руху. У таких заходах часто брали участь колишні військовослужбовці, які виступали з лекціями про бойові дії Армії УНР, організацію українського війська та досвід визвольних змагань. Таким чином формувалася своєрідний механізм передачі військового досвіду від старшого покоління еміграції до молодших українських активістів (Срібняк, 2015: 90).

Важливу роль у збереженні військової традиції відігравали також політичні організації української еміграції. Зокрема, Організація українських націоналістів значною мірою спиралася на досвід учасників визвольних змагань. У середовищі українських націоналістів активно використовувався досвід колишніх старшин українських військових формувань, що сприяло формуванню нової генерації українських політичних і військових діячів (Касьянов, 2019: 92-94).

Крім того, українські організації в Німеччині підтримували контакти з іншими осередками української еміграції в Європі. Взаємодія між організаціями, що діяли у Празі, Варшаві та Берліні, сприяла обміну досвідом та координації діяльності українських еміграційних структур. Через ці контакти підтримувалася спільна історична пам’ять про події визвольних змагань та формувалися мережі українського політичного та громадського життя в Європі (Симоненко, 2008: 102-110).

Механізми збереження військової традиції в еміграційному середовищі можна умовно поділити на кілька рівнів. На інституційному рівні це проявлялося у створенні організацій, які забезпечували сталість комунікації між колишніми військовиками. На

символічному рівні важливу роль відігравали ритуали пам'яті, відзначення річниць та використання військової атрибутики. На інтелектуальному рівні відбувалося осмислення досвіду війни через мемуаристику та військово-історичні дослідження. Сукупність цих практик дозволяє говорити про існування цілісного механізму трансляції військової традиції.

Отже, діяльність українських організацій у Німеччині в міжвоєнний період виходила за межі звичайної громадської активності. Вона набувала ознак системного процесу збереження та передачі військового досвіду, що дозволяє розглядати ці структури як неформальні інститути військової спадкоємності.

Висновки: Українська військова еміграція міжвоєнного періоду стала важливим чинником збереження та передачі військових традицій українського визвольного руху. Поразка Української Революції 1917-1921 рр. та відступ частин Армії УНР не означали зникнення української військової традиції. Навпаки, значна частина старшин і вояків, опинившись у вимушеній еміграції, продовжила діяльність у громадських, культурних та політичних організаціях, які виникли у різних країнах Європи. Одним із важливих центрів такого еміграційного середовища стала Німеччина, де сформувалися численні осередки українського громадського життя.

У 1920 – 1930-х рр. українські організації у Берліні та інших містах Німеччини виконували роль інституційного середовища, в якому підтримувалися контакти між колишніми учасниками визвольних змагань, розвивалася українська політична думка та формувалася історична пам'ять про боротьбу за державність. Через діяльність громадських товариств, наукових інституцій, студентських об'єднань та еміграційної преси відбувалося збереження досвіду українського військового руху та його інтелектуальне осмислення (Патер, 2005: 198-203).

Важливим елементом цього процесу стала діяльність Українського наукового інституту у Берліні, який став одним із провідних центрів наукового життя української еміграції. Публікації українських дослідників, спогади учасників визвольних змагань і військово-історичні праці сприяли формуванню масиву текстів, що зберігали пам'ять про досвід української боротьби за незалежність і водночас виконували освітню функцію для наступних поколінь українців (Плохій, 2016: 226-219).

Водночас українські організації у Німеччині підтримували активні контакти з іншими центрами української еміграції, зокрема у Празі, Відні та Варшаві. Завдяки цьому формувалася широка мережа українського політичного та культурного життя в Європі, яка сприяла збереженню національної іден-

тичності та підтриманню ідеї української державності (Касьянов, 2019: 118-120).

У ширшому історичному контексті діяльність української військової еміграції міжвоєнного періоду стала важливою ланкою у процесі історичної неперервності українського військового руху. Досвід визвольних змагань, збережений у середовищі еміграції, вплинув на формування нових поколінь українських політичних і військових діячів у середині ХХ ст. Таким чином, навіть за відсутності власної держави українська військова традиція продовжувала існувати у формі інтелектуальної, культурної та організаційної спадщини.

У новітній історії України проблема історичної неперервності військових традицій набула особливої актуальності у контексті Війни за Незалежність України, що триває з 2014 року та набула повномасштабного характеру після російського вторгнення у 2022 році. У цих умовах формування сучасних Збройних Сил України супроводжується активним переосмисленням історичної спадщини українського військового руху ХХ ст. У публічному просторі, військовій символіці та історичній політиці дедалі частіше відбувається звернення до традицій Армії УНР і визвольних змагань.

Таким чином, історія українських військових організацій у Німеччині міжвоєнного періоду демонструє важливу закономірність розвитку українського національного руху: навіть в умовах політичної еміграції зберігалася інституційна та культурна основа військової традиції. Саме через діяльність громадських організацій, наукових інституцій та еміграційної преси відбувалася передача досвіду визвольної боротьби між поколіннями.

У сучасних умовах ця історична неперервність набуває не лише символічного, але й практичного значення. Звернення до традицій визвольних змагань простежується у військовій символіці, історичній політиці та формуванні ідентичності особового складу Збройних Сил України. Подібно до міжвоєнного періоду, важливу роль відіграє ветеранське середовище, яке виступає носієм бойового досвіду та передає його новим поколінням військовослужбовцям.

Отже, українська військова еміграція 1920 – 1930-х років стала своєрідним містком між поколіннями учасників визвольних змагань початку ХХ ст. та сучасним етапом боротьби України за свою державність. У цьому сенсі можна говорити про певну історичну неперервність української військової традиції, яка простежується від Армії УНР через еміграційні середовища міжвоєнної Європи до сучасної боротьби України за незалежність і територіальну цілісність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркас М. Історія України-Русі. Київ: Вища школа, 2012. 456 с.
2. Касьянов Г. Україна 1991–2007: нариси новітньої історії. Київ: Наш час, 2019. 432 с.
3. Ковальчук М. Українська військова еміграція в Європі у міжвоєнний період. Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. 280 с.
4. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. 372 с.
5. Павленко Ю. Історія світової цивілізації. Київ: Либідь, 2007. 672 с.
6. Патер І. Українська еміграція в Німеччині у міжвоєнний період. Львів, 2005. 256 с.
7. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 496 с.
8. Симоненко Р. Українські військові організації в еміграції (1920–1930-ті рр.). Київ, 2008. 220 с.
9. Срібняк І. Українці в Німеччині та Австрії у 1918–1945 рр.: політична, громадська та культурна діяльність. Київ, 2015. 320 с.
10. Яневський Д. Проект «Україна»: спроба історії. Харків: Фоліо, 2010. 512 с.
11. Український науковий інститут у Берліні: історія і діяльність. URL: <http://resource.history.org.ua> (останній перегляд 10.03.2026)

REFERENCES

1. Arkas M. (2012) Istoriiia Ukrainy-Rusi. [History of Ukraine-Rus] Kyiv: Vyshcha shkola. 456 p. [in Ukrainian].
2. Kasianov H. (2019) Ukraina 1991–2007: narysy novitnoi istorii. [Ukraine 1991–2007: essays on modern history] Kyiv: Nash chas. 432 p. [in Ukrainian].
3. Kovalchuk M. (2013) Ukrainska viiskova emihratsiia v Yevropi u mizhvoiennyi period. [Ukrainian military emigration in Europe in the interwar period] Kyiv. 280 p. [in Ukrainian].
4. Narizhnyi S. (1942) Ukrainska emihratsiia. Kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii mizh dvoma svitovymy viinamy. [Ukrainian emigration. Cultural work of Ukrainian emigration between the two world wars] Prague. 372 p. [in Ukrainian].
5. Pavlenko Yu. (2007) Istoriiia svitovoi tsyvilizatsii. [History of world civilization] Kyiv: Lybid. 672 p. [in Ukrainian].
6. Pater I. (2005) Ukrainska emihratsiia v Nimechchyni u mizhvoiennyi period. [Ukrainian emigration in Germany in the interwar period] Lviv. 256 p. [in Ukrainian].
7. Plokhii S. (2016) Brama Yevropy. Istoriiia Ukrainy vid skifskykh voien do nezalezhnosti. [The Gates of Europe. A History of Ukraine] Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia. 496 p. [in Ukrainian].
8. Symonenko R. (2008) Ukrainski viiskovi orhanizatsii v emihratsii (1920–1930-ti rr.). [Ukrainian military organizations in emigration (1920s–1930s)] Kyiv. 220 p. [in Ukrainian].
9. Sribniak I. (2015) Ukraintsi v Nimechchyni ta Avstrii u 1918–1945 rr.: politychna, hromadska ta kulturna diialnist. [Ukrainians in Germany and Austria in 1918–1945: political, public and cultural activities] Kyiv. 320 p. [in Ukrainian].
10. Yanevskyi D. (2010) Proekt «Ukraina»: sproba istorii. [Project “Ukraine”: an attempt at history] Kharkiv: Folio. 512 p. [in Ukrainian].
11. Ukrainskyi naukovyi instytut u Berlini: istoriia i diialnist. Available at: <http://resource.history.org.ua> (accessed 10 March 2026). [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Микола ЗАКУСОВ,

orcid.org/0009-0009-4299-3681

*аспірант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) zakusovg@gmail.com*

БРУНИЦЬКІ І ГАЛИЦЬКЕ ГОСПОДАРСЬКЕ ТОВАРИСТВО

У статті проаналізовано діяльність Галицького господарського товариства (ГТТ) у 1846–1918 рр., яке сприяло розвитку сільськогосподарської освіти та вдосконаленню методів господарювання на українських землях у складі монархії Габсбургів. Основними формами роботи ГТТ були організація виставок, лекцій і курсів у галузях садівництва, рільництва та тваринництва. До складу товариства входили такі видатні постаті, як Леон Сапіга, Францішек Смолька, Александр Фредро, Станіслав-Костянтин Петруський, Станіслав Брикчинський, Вітольд Чарторийський та інші.

Визначено особливості формування об'єднань, що діяли в інтересах великих землевласників і допомагали їм адаптуватися до глобальних соціальних, економічних та політичних трансформацій. Модернізаційні зміни XIX ст. змусили переорієнтувати свої господарства на потреби ринку. Прослідковано процес пропагування нових форм господарювання з врахуванням місцевих природних умов для ефективного вирощування, переробки та реалізації сільськогосподарських культур.

Ключову увагу приділено аналізу ролі родини баронів Бруницьких у діяльності ГТТ та становленні його філій у окремих повітах.

Метою статті є висвітлення особистого внеску представників родини баронів Бруницьких у розвиток товариства на прикладі барона Юліана-Мар'яна Бруницького (1864–1924).

Розглянуто обставини появи місцевих осередків ГТТ. Окрему увагу приділено фаховим часописам товариства, у яких публікували свої праці Бруницькі.

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму та об'єктивності із застосуванням методів узагальнення, контент-аналізу звітів, а також загальнонаукового, міждисциплінарного та проблемно-хронологічного підходів.

Наголошено на вагомій ролі баронів Бруницьких у модернізації сільського господарства регіону. Введення до наукового обігу нових архівних документів вперше дало змогу належно висвітлити місце та значення цієї родини в історії ГТТ.

Ключові слова: Галицьке господарське товариство, барони Бруницькі, сільське господарство, Галичина, Юліан-Мар'ян Бруницький.

Mykola ZAKUSOV,

orcid.org/0009-0009-4299-3681

*Post-graduate student at the Department of World History and Special Historical Disciplines
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) zakusovg@gmail.com*

THE BRUNYCKI FAMILY AND THE GALICIAN ECONOMIC SOCIETY

The article analyzes the activities of the Galician Economic Society (GES) between 1846 and 1918, which promoted agricultural education and the improvement of farming methods in the Ukrainian lands of the Habsburg Monarchy. The society's main activities included organizing exhibitions, lectures and courses in horticulture, agriculture, and animal husbandry. Its membership included prominent figures such as Leon Sapieha, Franciszek Smolka, Aleksander Fredro, Stanisław Konstanty Pietruski, Stanisław Brykczynski, and Witold Czartoryski, among others.

The study identifies the characteristics of associations that represented the interests of large landowners and helped them adapt to global social, economic, and political transformations. The modernizing changes of the 19th century necessitated the reorientation of estates toward market needs. The process of transitioning estates to new forms of management is traced, considering local natural conditions for the efficient cultivation, processing, and sale of agricultural crops.

Special attention is paid to the role of the Brunycki family in the GES and to the establishment of its local branches in particular districts.

The article highlights the personal contribution of the Brunycki family members to the society's development, focusing on Baron Julian Marian Brunycki (1864–1924).

The circumstances surrounding the emergence of local GES branches are examined. Particular attention is given to the society's professional magazines, in which the Brunycki published their works.

The methodological basis of the research consists of the principles of historicism and objectivity, employing methods of generalization and content analysis of reports, as well as general scientific, interdisciplinary, and problem-chronological approaches.

The article emphasizes the significant role of the Brunycki barons in the modernization of regional agriculture. The introduction of new archival documents into scholarly circulation makes it possible to more accurately assess the place and significance of this family in the history of the GES.

Key words: Galician Economic Society, Barons Brunycki, agriculture, Galicia, Julian Marian Brunycki.

Постановка проблеми. Родина великих землевласників баронів Бруницьких посідала помітне місце в суспільно-політичному житті Галичини. Однак участь Бруницьких у діяльності провідних господарсько-економічних об'єднань та організацій і потребує ґрунтовного вивчення. Недостатньо досліджено їхній внесок у піднесення сільського господарства шляхом упровадження новітніх прогресивних методів, удосконалення та поширення знань у різних галузях економіки.

Аналіз досліджень. Окремі аспекти теми висвітлено в працях польських дослідників узагальнювального характеру. Тадеуш Лопушанський (Tadeusz Łopuszański) докладно відобразив перші 50 років діяльності ГТТ. Стефан Кеневич (Stefan Kieniewicz) у низці біографічних студій розглянув біограми членів ГТТ. Ян Вненк (Jan Wnęk) дослідив засоби популяризації сільськогосподарських знань у Галичині. Спільноту землевласників на тлі різномірних загроз висвітлено в дослідженнях Магдалени Семчишин (Magdalena Semczyszyn). Окремих праць присвячених історії ГТТ і родині Бруницьких немає.

Мета статті – вивчити внесок родини баронів Бруницьких у становлення та розвиток ГТТ, а також проаналізувати діяльність Юліана-Мар'яна Бруницького як керівника стрийської філії та члена правління ГТТ.

Виклад основного матеріалу. У Східній Галичині першу організацію з популяризації сільськогосподарських знань засновано 1829 р. Це було цісарсько-королівське (ц. к.) Галицьке господарське товариство (С. к. Galicyjskie Towarzystwo Gospodarskie) з осідком у Львові, яке розпочало діяльність у липні 1845 р. (Kieniewicz, 1936). Метою товариства було піднесення рівня сільського господарства краю (Rozprawy, 1846: 1). Ця установа, символом якої був герб коронного краю, за статутом мала займатися розвитком сільського господарства у всіх галузях. Вона орієнтувалася на інтелігенцію, як основну рушійну силу (Broński, 2024). Крім того, установа шукала кошти на дослідження, результати яких друкувала; засновувала рільничі школи, бібліотеки й читальні; підтримувала зразкові господарства та дослідні станції.

Членами товариства були переважно землевласники, але згодом до нього приєдналися орендарі, службовці, підприємці, а також заможні селяни. Попри польський характер товариства, його членами були також українці (русини). На зламі століть у Східній Галичині мешкало 2200 великих землевласників – порівняно невелика соціальна група (Semczyszyn, 2019: 791).

На момент створення ГТТ Бруницькі, що походили з юдейського роду Брунштейнів, ще дово-

дили суспільний статус. Остаточне підтвердження баронського титулу родина отримала 1849 р. Першими членами товариства з родини баронів стали Якуб-Ігнатій Бруницький (1802–1891) і Йоганн-Антоній Бруницький (1808–1887). Далі долучилися Костянтин з 1853 р., Людвік – з 1857 р., Петро – з 1854 р., Леон – з 1854 р., його син Северин – з 1868 р. і Владислав Бруницькі (ЛННБУ ВР . Ф. 125. Од. зб. 110. Арк. 123 зв).

У лютому 1860 р. Бруницькі з Підгірців, Верчанів, Стрілкава й Бережниць біля Стрия – Альберт, Юзеф, Еміль і Юліан – сплатили перші внески й стали дійсними членами ГТТ (ЛННБУ ВР. Ф. 125 . Од. зб. 110. Арк. 63 зв, 123 зв). Варто відзначити, що представники роду вступили також до самостійного Краківського сільськогосподарського товариства (Towarzystwo Rolnicze Krakowskie): власник с. Віделка у Ряшівському окрузі Максиміліан Бруницький і власник с. Пісажова Маврикій Бруницький (Lipman, 1898: 126).

Для кожного крайового товариства створювали місцеві філії. Загалом станом на 1870 р. було 23 філії ГТТ, а 1913 р. їх налічувалось 32. Власник маєтностей в Заліщиках Северин Бруницький входив до філії ГТТ у Городенці, яка налічувала 83 члени за звітом 1874 р., а Костянтин Бруницький був одним з 106 членів відділу в Рудках (ЛННБ ВР. Ф. 125. Од. зб. 108. Арк. 33–35; 80–82).

Зупинимось детальніше на історії відділу ГТТ в Стрию, з яким пов'язана діяльність Юліана-Мар'яна Бруницького (1864–1924) (Lasocki, 1937: 22–23).

Ще 1850 р. членами Господарського товариства зі Стрийського повіту були о. Михайло Петрушевич із Верчанів, Станіслав-Костянтин Петруський із Підгородців, власник Соколова Людвік Стецький. Згодом з'явився окремий стрийсько-дрогобицький відділ. Центром відділу тоді став Дрогобич. У збереженому списку членів філії за 1870 рік із 30 осіб зі Стрийщини були тільки троє: Зигмунд Ромашкан (Угерсько), Леопольд Бистрановський (Завадів) і Роман Тишинський (Стрий). Мар'ян Дилевський, Артур Малевський і Станіслав Тарнавський філію покинули (ЛННБ ВР. Ф. 125. Од. зб. 107. Арк. 31).

Заснований у листопаді 1875 р. окремий відділ товариства в Стрию так і не подав ознак життя. Зголосився до участі 31 охочий. Здебільшого вони були з міста: Філіп Фрухтман, Зигмунд Затварницький, Александр Стояловський, Дмитр Темпле, Генрік Лінднер, Костянтин Лехницький, Юзеф Костеркевич і навіть місцева повітова рада як особний член. Членами місцевої філії стали брати Юзеф і Юліан Бруницькі. Відділ очолив

барон Зигмунд Ромашкан, а заступником обрали Кароля Дідушицького (ЛННБ ВР. Ф. 125. Од. зб. 236. Арк. 16).

ГТТ вирішило провести Крайову виставку у Львові. Створили відповідний комітет, організували покази досягнень господарства й промисловості коронного краю. Бруницькі теж взяли участь у виставці, яка відбувалася протягом 6 вересня – 4 жовтня 1877 р. Костянтин Бруницький, що мав маєтності у Великому Любені привіз хміль і кілька порослят, а Юліан – овочі та продукцію водяних американських млинів у Верчанах.

Після виставки минуло два роки, поки Юзеф Бруницький умовив колег Хаєцького й Павликовського підписати звернення і знову почати процедуру повторної реєстрації стрийської філії, до якої вступили 24 особи. Її легалізували аж 1882 р., після чого записалося ще 9. Голова Юліуш Бельський закупив плуги й плужки для картоплі, планував придбати свиней йоркширської породи та провести курси ветеринарії для бажаючих.

Тоді до товариства вступив вісімнадцятирічний племінник Юзефа Юліан-Мар'ян Бруницький. Завдяки членському внеску 15 золотих від 1886 р. він безкоштовно отримував часопис «Рільник: тижневик для сільських господарів. Офіційний орган цісарсько-королівського Галицького господарського товариства» («*Rolnik: tygodnik dla gospodarzy wiejskich. Organ urzędowy s. k. galicyjskiego Towarzystwa gospodarskiego*») і почав дбайливіше вести власне господарство, що перейшло йому після смерті батька.

Вже наступного 1887 р. Бельський склав повноваження голови відділу. Його наступником став Володимир Пузина (1825–1896), який прибув до Стрия лише 1880 р., тож заступник голови Юліан-Мар'ян взяв на себе справочинство філії. Енергійність і ентузіазм посприяли тому, що він незабаром очолив відділ, який охоплював тепер Стрийський, Дрогобицький і Жидачівський повіти.

28 січня 1889 р. відбулися чергові загальні збори відділу, де зачитали протоколи, фінансовий звіт і вибрали делегатів на зібрання у Львові, визначили дату виставки худоби в Стрию.

На торгову виставку, що відбувалася протягом 3–15 вересня 1889 р. у Львові, Бруницький привіз овець. Питання організації ветеринарної служби в Галичині барон порушив на XXIV загальному з'їзді ГТТ. Також запропонував удосконалити тижневик «*Rolnik*», де з'явилися його перші публікації (Brunicki, 1887; Brunicki, 1892; Brunicki, 1896).

Юліан-Мар'ян опублікував реферат про вирощування свійських тварин, використовуючи інформацію з відомої тритомної колективної праці

під керівництвом Теодора фон Гольтца (Theodor von Goltz, 1836–1905) «Довідник усього сільського господарства» («*Handbuch der Gesamten Landwirtschaft*») (Brunicki, 1889), який до кінця 1889 р. вийшов окремим відбитком у львівській друкарні Губриновича та Шмідта. У маєтностях барон тримав бугаїв, що їх надало товариство, свиней породи йоркшир і племінних баранів.

У січні 1890 р. знову обрали раду відділу. Головою став Володимир Пузина; заступником – Бруницький; членами ради – о. Іларіон Попович, Адам Онишкевич і Генрік Лінднер. Вже в грудні філію нарешті очолив барон Бруницький. Фактично діяльністю товариства цікавилися 10–12 осіб, але особистим прикладом Бруницький спонукав до вступу в ГТТ значну кількість господарів.

У власному господарстві в Стрілкові та Підгірцях барон випробовував різні сорти вівса й картоплі. Також він охоче ділився результатами експерименту на сторінках часопису «*Rolnik*» та інших видань, яких було чимало (Wnęk, 2015).

1891 р. барон придбав 11 нових сортів в А. Буша з Померанії. З ранніх столових сортів 1892 р. він посадив Ерлі Мей Квін та Ерлі Мей Флауер. З 212 кілограмів першої отримав 1400. Картопля була ранньою і не дуже псувалася. Вона заслуговувала на увагу. Проте другий сорт не мав жодної вартості (Brunicki, 1892).

Щодо пізніх кормових сортів, то з 210 кілограмів сорту Білий слон Юліан зібрав 1 067; з 353 кілограмів сорту Матадор – 2 тонни; з 210 кілограмів Чудо світу – 1334; з 352 кілограмів Сині велетні – 2 200 (вміст крохмалю – 9 %). З приводу технічних сортів на виробництво спирту, то з 479 кілограмів Жовта троянда він зібрав 2 670; з 403 кілограмів Синя пізня троянда – 2 260; зі 133 кілограмів Сніжинка – 807.

Більшість поля Бруницький засадив трьома сортами. Зокрема, з 5 тонн Німецький канцлер зібрав 60 (вміст крохмалю – 22,7 %); з 2 500 кілограмів Athene – 30 тонн (вміст крохмалю – 22,2 %); Сімсон з 2 500 кг – 26 тонн (вміст крохмалю – 21,4 %).

14 вересня 1894 р. ГТТ святкувало ювілей. Прибуло 250 гостей, і Бруницькому доручили бути господарем. Наближалася масштабна Крайова виставка. У звіті стрийського відділу за 1895 рік вказали дані про 31 учасника. Тваринництво вже мало цікавило барона. Справа йшла до відкриття рільничої школи в Бережниці. А сам він пристрасно працював над розсадником декоративних і плодкових дерев, який засновано 1892 р.

На загальних зборах товариства 1898 р. Бруницький наголосив на проблемах розведення худоби, яку виловлювали фактори, тимчасом як

торгова поліція і жандармерія не звертали на це уваги.

1901 р. накладом відділу в стрийській друкарні А. Мюллера побачив світ перший публічний звіт з діяльності філії. Його підготував Бруницький. Товариство налічувало вже 67 осіб, серед яких були великі землевласники, священники, селяни, що здебільшого розводили свійських тварин. Ті учасники представили свою худобу на виставці в Стрию в червні 1900 р. Варто наголосити, що до них належав о. Лев Горалевич з Угерська. Пріоритетом рільництва були експериментальні поля, добірне насіння і штучні добрива. Проблемаю стала повитиця, небезпечний однорічний бур'яна-паразит, який не має ні коріння, ні справжніх листків і живиться за рахунок рослин.

Товариство допомагало придбати млиники, січкарні, плуги для господарств. Це посприяло налагодженню комерційної структури.

Бруницькому довелося їхати до Відня на засідання рільничої комісії міністерства сільського господарства з метою захисту господарських інтересів Галичини. На засіданні ради відділу 27 травня 1903 р. барон представив запитальник міністерства про ціни й вагу худоби та запросив охочих на виставку до Калуша. Керівник рільничої школи у Бережниці відзвітував про весняні роботи. Філія налічувала 141 особу.

У березні 1903 р. Бруницького обрали до керівництва відділу ГГТ.

Після чергових зборів місцевої філії 23 лютого 1905 р. на Загальну раду товариства до Львова делегували Андрія Берника, Петра Дереша, Степана Козака, Єжи Гивеля, о. Остапа Нижанківського, Генріка Розвадовського, Владислава Симяновського, Антонія Скінського, графа Едмунда Дідушицького, Сеня Васишишина й Болеслава Відаєвича. Філія вже налічувала 219 членів.

У березні 1906 р. головою ГГТ став Станіслав Брикчинський, а в травні організували виставку свиней та інших видів худоби. Бруницького запросили в журі. Через два роки Бруницький стане депутатом Галицького сейму.

4 рази на рік в друкарні Мюллера друкували обіжник із питань ведення господарства двома мовами – польською та руською. В червні 1907 р. на засіданні ради відділу нарахували вже 434 прийнятих членів, які сплатили 1737 корон внесків (ЛІННБ ВР. Ф. 125. Од. зб. 371. Арк. 76).

Квітень 1910 р. приніс зміни в ГГТ. Конфлікт у стосунках товариства та Ради крайової культури назрівав давно. Молодь висунула кандидатом на голову Вітольда Чарторійського та майже одногосло за нього проголосувала. Юліана-Мар'яна

Бруницького обрали членом відділу. Він очолив секцію садівництва й городництва товариства.

Завдання залишалися незмінними – розвиток різних галузей сільського господарства й промислів у Східній Галичині. Товариство, яке складалося з 32 відділів, викладало уряду думки в справах, дотичних до рільництва. 6 червня 1914 р. схвалили черговий бюджет та обрали членів Комітету товариства: Владислава Дідушицького, Леона Пузину, Вінцентія Розвадовського і Юліана-Мар'яна Бруницького.

16 липня 1914 р. на засіданні ради стрийського відділу ГГТ Бруницький оголосив, що звільняється з посади голови. Ніхто не перечив, за ним пішла вся рада. Чверть століття барон віддав товариству, часто діючи на шкоду власним інтересам. Околиці завдячували йому піднесенням і розквітом тваринництва, використанням добрив і нових видів збіжжя, садовини й городини. Місцеве сільське господарство стало прибутковим. Барон Бруницький був останнім головою стрийського відділу ГГТ.

У 1919 р. ГГТ змінило назву на Східно-Малопольське господарське товариство і незабаром його поглинуло Малопольське сільськогосподарське товариство.

Висновки. Родина баронів Бруницьких посідала помітне місце в середовищі галицьких землевласників і була активно залучена до діяльності ГГТ та його місцевих філій. Простежено, що представники роду входили до ГГТ від середини XIX ст., а їхня участь охоплювала як членство, так і роботу у відділах (філіях) у різних повітах Галичини, що свідчить про інтегрованість Бруницьких у мережу провідних господарсько-економічних інституцій краю.

Ключову роль у розвитку стрийської філії ГГТ відіграв Юліан-Мар'ян Бруницький (1864–1924). Встановлено, що саме він забезпечив організаційну тяглість та фактичне керівництво відділом у період, коли місцеві структури товариства неодноразово переживали занепад активності й потребували повторної легалізації та розширення мережі. Його діяльність як заступника, а згодом голови філії сприяла перетворенню осередку на впливовий центр господарського життя, що об'єднував землевласників, представників духовенства та заможне селянство.

Практичний внесок Бруницького в модернізацію сільського господарства проявився у впровадженні та популяризації прогресивних методів господарювання: випробуванні нових сортів, використанні добрив, розвитку насінництва, організації виставок і поширенні фахових знань

через публікації у фахових виданнях. Показовою є еволюція пріоритетів стрийської філії від домінування тваринництва до посилення уваги до рільництва, облаштуванню експериментальних полів і боротьби з агрономічними проблемами (зокрема, повитицею), що відповідало загальним тенденціям раціоналізації виробництва в регіоні.

Доведено, що діяльність Бруницького виходила за межі локального рівня: його обирали до керівних органів ГТТ, він порушував питання загального значення (ветеринарна служба, контроль торгівлі худобою, захист соціально-економічних інтересів Галичини на засіданнях у Відні), а

також очолював профільні напрямки роботи товариства (секція садівництва й городництва після реорганізацій 1910 р.). Це засвідчує його участь у формуванні господарської політики та інституційних засад ГТТ на ширшому рівні.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що діяльність Юліана-Мар'яна Бруницького у ГТТ стала одним із чинників піднесення сільського господарства Східної Галичини: зросла організованість господарського середовища, активізувалися виставкові й освітні ініціативи, налагоджувалося забезпечення знаряддями праці та формувалися елементи комерційної інфраструктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Відділ рукописів (ЛННБУ ВР). Ф. 125 (Архів Галицького господарського товариства). Од. зб. 107. Список членів ГТТ 1869. 27 арк.
2. ЛННБУ ВР. Ф. 125 (Архів Галицького господарського товариства). Од. зб. 108. Список членів у відділах ГТТ 1874. 126 арк.
3. ЛННБУ ВР. Ф. 125 (Архів Галицького господарського товариства). Од. зб. 110. Щоденник реєстрації сплати членських внесків 1845–1871. 200 арк.
4. ЛННБУ ВР. Ф. 125 (Архів Галицького господарського товариства). Од. зб. 236. Матеріали дотичні діяльності відділу ГТТ в Стрию 1875–1890. 188 арк.
5. ЛННБУ ВР. Ф. 125 (Архів Галицького господарського товариства). Од. зб. 371. Матеріали дотичні діяльності XLII загальної ради делегатів ГТТ 1906–1907. 392 арк.
6. Broński K. Rola inteligencji w kształtowaniu kultury ekonomicznej w Galicji w drugiej połowie XIX wieku – zarys problematyki. *Galicja. Studia i materiały*, 2024, 11, 549–572. <https://doi.org/10.15584/galisim.2024.11.26>
7. Brunicki J. Mleczarnia i gospodarstwo mleczne na Węgrzech. *Rolnik*. 1887. Nr. 22.
8. Brunicki J. Ogólne zasady hodowli zwierząt domowych. *Rolnik*. 1889. Nr. 1–6.
9. Brunicki J. Sprawozdanie z próbnej uprawy ziemniaków przeprowadzonej na folwarku Podhorce w roku 1891. *Rolnik*. 1892. Nr. 6.
10. Brunicki J. Wrażenia z podróży. *Rolnik*. 1892. Nr. 3, 6–9, 11.
11. Brunicki J. Wystawa rybacka w Berlinie. *Rolnik*. 1896. 12 września. Nr. 11.
12. Kieniewicz S. Adam Sapieha i Galicyjskie Towarzystwo Gospodarskie w przededniu powstania styczniowego (1860–1862). *Ziemia Czerwińska*. R. 2, 1936 z. 1, s. 71–73.
13. Lasocki Z. Julian Marian Brunicki (1864–1924). *Polski słownik biograficzny (T. 3: Brożek Jan – Chwalczewski Franciszek)*. Kraków, 1937. S. 22–23.
14. Lippoman A. Pamiętnik Towarzystwa Rolniczego Krakowskiego za czas od r. 1845 do r. 1895. Kraków, 1898. 147 s.
15. Łopuszański T. Pamiętnik c. k. Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego 1845–1894. Lwów : Nakładem GTG, 1894.
16. Semczyszyn M. Kryzys ziemiaństwa w Galicji Wschodniej na przełomie XIX i XX wieku (do 1914 roku). *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, 2019, 787–808. <https://doi.org/10.4467/20844069PH.19.046.11662>
17. Wnęk J. Popularyzacja wiedzy rolniczej w Galicji. *Galicja : studia i materiały*, 2015, 61–98. <https://journals.ur.edu.pl/galisim/article/view/5125>

REFERENCES

18. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka, Viddil rukopysiv (LNNBU VR) [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, Manuscript Department]. F. 125 (Arkhiv Halytskoho hospodarskoho tovarystva). Od. zb. 107. Spysok chleniv HHT 1869. 27 ark. [in Ukrainian].
19. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka, Viddil rukopysiv (LNNBU VR) [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, Manuscript Department]. F. 125 (Arkhiv Halytskoho hospodarskoho tovarystva). Od. zb. 108. Spysok chleniv u viddilakh HHT 1874. 126 ark. [in Ukrainian].
20. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka, Viddil rukopysiv (LNNBU VR) [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, Manuscript Department]. F. 125 (Arkhiv Halytskoho hospodarskoho tovarystva). Od. zb. 110. Shchodennyk reyestratsiyi splaty chlenskykh vneskiv 1845–1871. 200 ark. [in Ukrainian].
21. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka, Viddil rukopysiv (LNNBU VR) [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, Manuscript Department]. F. 125 (Arkhiv Halytskoho hospodarskoho tovarystva). Od. zb. 236. Materialy dotychni diyalnosti viddilu HHT v Stryu 1875–1890. 188 ark. [in Ukrainian].
22. Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka, Viddil rukopysiv (LNNBU VR) [Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, Manuscript Department]. F. 125 (Arkhiv Halytskoho hospodarskoho tovarystva). Od. zb. 371. Materialy dotychni diyalnosti XLII zahalnoyi rady delehativ HHT 1906–1907. 392 ark. [in Ukrainian].

23. Broński, K. (2024). Rola inteligencji w kształtowaniu kultury ekonomicznej w Galicji w drugiej połowie XIX wieku – zarys problematyki [The role of the intelligentsia in shaping economic culture in Galicia in the second half of the 19th century – an outline of the issues]. *Galicja. Studia i materiały*, 11, 549–572. <https://doi.org/10.15584/galisim.2024.11.26> [in Polish].
24. Brunicki, J. (1887). Mleczarnia i gospodarstwo mleczne na Węgrzech [Dairy and dairy farming in Hungary]. *Rolnik*, 22. [in Polish].
25. Brunicki, J. (1889). Ogólne zasady hodowli zwierząt domowych [General principles of domestic animal breeding]. *Rolnik*, 1–6. [in Polish].
26. Brunicki, J. (1892). Sprawozdanie z próbnej uprawy ziemniaków przeprowadzonej na folwarku Podhorce w roku 1891 [Report on the trial cultivation of potatoes carried out on the Podhorce farm in 1891]. *Rolnik*, 6. [in Polish].
27. Brunicki, J. (1892). Wrażenia z podróży [Travel impressions]. *Rolnik*, 3, 6–9, 11. [in Polish].
28. Brunicki, J. (1896). Wystawa rybacka w Berlinie [Fishery exhibition in Berlin]. *Rolnik*, 11. [in Polish].
29. Kieniewicz, S. (1936). Adam Sapieha i Galicyjskie Towarzystwo Gospodarskie w przededniu powstania styczniowego (1860–1862) [Adam Sapieha and the Galician Economic Society on the eve of the January Uprising (1860–1862)]. *Ziemia Czerwińska*, 2(1), 71–73. [in Polish].
30. Lasocki, Z. (1937). Julian Marian Brunicki (1864–1924). In *Polski słownik biograficzny* (Vol. 3: Brożek Jan – Chwalczewski Franciszek, pp. 22–23). Kraków. [in Polish].
31. Lippoman, A. (1898). Pamiętnik Towarzystwa Rolniczego Krakowskiego za czas od r. 1845 do r. 1895 [Memoir of the Krakow Agricultural Society for the period from 1845 to 1895]. Kraków. [in Polish].
32. Łopuszański, T. (1894). Pamiętnik c. k. Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego 1845–1894 [Memoir of the I. R. Galician Economic Society 1845–1894]. Lwów: Nakładem GTG. [in Polish].
33. Semczyszyn, M. (2019). Kryzys ziemiaństwa w Galicji Wschodniej na przełomie XIX i XX wieku (do 1914 roku) [The crisis of the landed gentry in Eastern Galicia at the turn of the 19th and 20th centuries (until 1914)]. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, 787–808. <https://doi.org/10.4467/20844069PH.19.046.11662> [in Polish].
34. Wnęk, J. (2015). Popularyzacja wiedzy rolniczej w Galicji [Popularization of agricultural knowledge in Galicia]. *Galicja: studia i materiały*, 61–98. <https://journals.ur.edu.pl/galisim/article/view/5125> [in Polish].

Дата першого надходження статті до видання: 26.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Наталя МАРЦІНКО,

orcid.org/0000-0001-9267-6136

кандидат історичних наук,

провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу механізованих і танкових військ науково-дослідного управління застосування та підготовки військ (сил) наукового центру Сухопутних військ

Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

(Львів, Україна), *natalya-artmax@ukr.net*

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА СУЧАСНИХ КОНФЛІКТІВ: ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У статті здійснено комплексний історико-аналітичний аналіз економічних механізмів гібридної війни у контексті сучасних міжнародних конфліктів із особливим акцентом на Війну за Незалежність України, що розпочалася у 2014 році та набула повномасштабного характеру після вторгнення росії в Україну у 2022 році. Метою дослідження є визначення основних економічних інструментів, які використовуються державами у межах гібридного протистояння, а також аналіз історичної еволюції таких механізмів у сучасних війнах.

У роботі розглянуто історичні передумови формування економічних інструментів гібридної війни, що включають використання енергетичних ресурсів як інструменту політичного впливу, застосування торговельних обмежень, фінансових механізмів та тіньових економічних схем. Показано, що у ХХІ столітті економічні інструменти дедалі частіше використовуються як елемент комплексних стратегій геополітичного протистояння, поєднуючи офіційні економічні важелі з неформальними та кримінально-економічними структурами.

Особливу увагу приділено аналізу економічної стратегії російської федерації у межах гібридної війни проти України. У дослідженні визначено основні типи економічних механізмів, які застосовувалися росією для здійснення політичного і економічного тиску, зокрема енергетичні інструменти, торговельно-економічні обмеження, фінансові механізми впливу, а також використання тіньових економічних і логістичних мереж. Проаналізовано роль нелегальних торговельних каналів, посередницьких компаній та альтернативних фінансових схем, що використовуються для забезпечення економічної діяльності на окупованих територіях та обходу міжнародних санкцій.

Окремий розділ присвячено дослідженню трансформації економічних механізмів війни після 2022 року. Показано, що повномасштабна агресія росії проти України спричинила суттєві зміни у структурі економічного протистояння, зокрема запровадження масштабних міжнародних санкцій, перебудову глобальних енергетичних ринків, формування нових логістичних маршрутів та використання альтернативних фінансових механізмів. У статті доведено, що економічний вимір сучасних воєн дедалі більше набуває глобального характеру та стає важливим елементом стратегічного протистояння між державами.

У результаті дослідження встановлено, що економічні механізми гібридної війни є багаторівневою системою інструментів, які поєднують як легальні, так і тіньові економічні практики. Вони відіграють важливу роль у забезпеченні функціонування військово-політичних стратегій держав у сучасних конфліктах та суттєво впливають на економічну безпеку держави. Отримані результати можуть бути використані для подальших досліджень економічних аспектів сучасних воєн та формування ефективних стратегій протидії економічним зарозам у контексті гібридної війни.

Ключові слова: гібридна війна, тіньова економіка, економічні механізми війни, економічна безпека, Війна за Незалежність України, економічні санкції, енергетична політика, економічні інструменти впливу, російська агресія, економіка війни.

Natalia MARTSINKO,

orcid.org/0000-0001-9267-6136

Candidate of Historical Sciences,

Leading Researcher at the Research Department of Mechanized and Tank Forces at the Research Directorate for the Deployment and Training of Troops (Forces) at the Scientific Center of the Ground Forces

Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy

(Lviv, Ukraine), *natalya-artmax@ukr.net*

THE SHADOW ECONOMY OF CONTEMPORARY CONFLICTS: THE HISTORICAL EVOLUTION OF ECONOMIC MECHANISMS OF HYBRID WARFARE

The article provides a comprehensive historical and analytical analysis of the economic mechanisms of hybrid warfare in the context of contemporary international conflicts, with a particular focus on Ukraine's War of Independence, which

began in 2014 and escalated into a full-scale conflict following Russia's invasion of Ukraine in 2022. The aim of the study is to identify the main economic instruments used by states in hybrid confrontation, as well as to analyze the historical evolution of such mechanisms in modern wars.

The paper examines the historical preconditions for the formation of economic instruments of hybrid warfare, including the use of energy resources as a tool of political influence, the application of trade restrictions, financial mechanisms, and shadow economic schemes. It shows that in the 21st century economic instruments are increasingly being used as part of complex strategies of geopolitical confrontation, combining official economic levers with informal and criminal-economic structures.

Particular attention is paid to analyzing the economic strategy of the Russian Federation within the framework of hybrid warfare against Ukraine. The study identifies the main types of economic mechanisms used by Russia to exert political and economic pressure, in particular energy instruments, trade and economic restrictions, financial mechanisms of influence, and the use of shadow economic and logistics networks. The role of illegal trade channels, intermediary companies, and alternative financial schemes used to ensure economic activity in the occupied territories and circumvent international sanctions is analyzed.

A separate section is devoted to the study of the transformation of the economic mechanisms of war after 2022. It shows that Russia's full-scale aggression against Ukraine has caused significant changes in the structure of economic confrontation, in particular the introduction of large-scale international sanctions, the restructuring of global energy markets, the formation of new logistics routes, and the use of alternative financial mechanisms. The article proves that the economic dimension of modern wars is becoming increasingly global in nature and an important element of strategic confrontation between states.

The study found that the economic mechanisms of hybrid warfare are a multi-level system of tools that combine both legal and shadow economic practices. They play an important role in ensuring the functioning of states' military-political strategies in modern conflicts and have a significant impact on the economic security of the state. The results obtained can be used for further research into the economic aspects of modern wars and the formation of effective strategies to counter economic threats in the context of hybrid warfare.

Key words: hybrid warfare, shadow economy, economic mechanisms of war, economic security, War of Independence of Ukraine, economic sanctions, energy policy, economic instruments of influence, Russian aggression, war economy.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть характер воєнних конфліктів зазнав суттєвої трансформації. Поряд із традиційними формами збройної боротьби дедалі більшого значення набувають комплексні інструменти економічного, інформаційного та політичного впливу, що формують феномен так званої гібридної війни. У сучасних умовах економічний вимір таких конфліктів стає не менш важливим, ніж безпосереднє застосування військової сили, оскільки дозволяє державам досягати стратегічних цілей шляхом дестабілізації економічних систем противника, використання залежностей у глобальних фінансових і енергетичних мережах, а також активізації тіньових економічних механізмів.

Особливої актуальності проблема економічних механізмів гібридної війни набула у контексті Війни за Незалежність України, що розгортається з 2014 року та набула повномасштабного характеру після російського вторгнення у 2022 році. У цьому конфлікті російська федерація активно використовує широкий спектр економічних інструментів тиску — від енергетичного шантажу та маніпуляцій на ринку природного газу до формування складних мереж тіньових фінансових операцій, нелегальної торгівлі ресурсами та використання офшорних структур для фінансування військових і політичних операцій.

Водночас значна частина цих економічних інструментів має глибокі історичні корені. Ще у

період Холодної війни економічний тиск, контроль над торговельними потоками та використання економічних залежностей розглядалися як важливі елементи стратегічного протистояння між державами. У пострадянський період ці механізми зазнали подальшої трансформації, поєднавшись із новими формами глобалізованої економіки, розвитком цифрових фінансових технологій та формуванням транснаціональних тіньових економічних мереж.

Таким чином, сучасна гібридна війна характеризується інтеграцією легальних і нелегальних економічних інструментів, що дозволяє державам-агресорам поєднувати офіційні економічні політики з діяльністю тіньових структур, кримінальних мереж і нелегальних фінансових потоків. У випадку російської федерації така стратегія стала одним із ключових елементів ведення війни проти України, що проявляється у використанні енергетичних ресурсів як інструменту геополітичного тиску, фінансуванні окупаційних адміністрацій через тіньові економічні канали, а також формуванні альтернативних логістичних і фінансових систем, спрямованих на обходження міжнародних санкцій.

Попри значну кількість досліджень, присвячених окремим аспектам гібридної війни, проблема історичної еволюції економічних механізмів тіньової економіки у сучасних конфліктах залишається недостатньо комплексно висвітленою.

Особливо це стосується аналізу взаємозв'язку між історичними моделями економічного протистояння, сформованими у XX столітті, та їх сучасними трансформаціями у контексті Війни за Незалежність України.

У зв'язку з цим постає необхідність комплексного історико-аналітичного дослідження економічних механізмів гібридної війни, зокрема ролі тіньових економічних мереж, енергетичних важелів впливу та фінансових інструментів, які використовуються російською федерацією для досягнення стратегічних цілей у сучасному конфлікті.

Аналіз досліджень. Проблематика використання економічних інструментів у міжнародному протистоянні привертає значну увагу дослідників у галузі міжнародних відносин, економічної безпеки та військової історії. У науковій літературі сформувався широкий спектр досліджень, присвячених ролі економічних механізмів у реалізації геополітичних стратегій держав.

Теоретичні засади аналізу економічних інструментів зовнішньої політики були закладені у працях D. Baldwin, який розглядав економічні ресурси як важливий інструмент державної політики у міжнародних відносинах та підкреслював їх значення у досягненні стратегічних цілей без прямого застосування військової сили (Baldwin, 1985: 32-47). Подальший розвиток цієї проблематики представлено у дослідженні M. Mastanduno, присвяченому політиці економічного стримування у період холодної війни та ролі торговельних обмежень у стратегічному суперництві між державами (Mastanduno, 1992: 61-74).

У сучасних дослідженнях значна увага приділяється трансформації економічних механізмів міжнародного протистояння в умовах глобалізації. Зокрема, Н. Farrell та А. Newman розробили концепцію “weaponized interdependence”, відповідно до якої держави можуть використовувати глобальні фінансові та економічні мережі як інструмент політичного тиску та геополітичного впливу (Farrell & Newman, 2019: 44-52). Дана концепція є важливою для розуміння сучасних форм економічної боротьби у гібридних конфліктах.

Важливим напрямом досліджень є аналіз економічної стратегії російської федерації у міжнародних відносинах. Значний внесок у вивчення цієї проблематики зробив R. Connolly, який дослідив трансформацію політичної економії росії в умовах санкційного тиску та показав механізми адаптації російської економічної системи до зовнішніх обмежень (Connolly, 2018: 101-115). У подальших роботах автор розглянув особливості функціонування російської економіки в умовах війни проти

України та вплив міжнародних санкцій на структуру економічної політики держави (Connolly, 2022: 18-27; Connolly, 2023: 11-16).

Окрему групу досліджень становлять праці, присвячені енергетичному виміру економічної політики росії. У роботах J. Stern та К. Yafimava проаналізовано роль експорту природного газу як інструменту політичного впливу на країни Європи та пострадянського простору (Stern, 2005: 77-85; Yafimava, 2012: 134-146). Дослідники підкреслюють, що енергетична залежність може використовуватися як важливий важіль геополітичного тиску у міжнародних відносинах.

Значну увагу у сучасній науковій літературі приділено ролі тіньових економічних структур та транснаціональних кримінальних мереж у міжнародній політиці. У працях M. Galeotti розглянуто взаємодію між державними структурами росії та кримінальними мережами, які можуть використовуватися для проведення неформальних економічних операцій, обходу санкцій та фінансування політичних і військових проєктів (Galeotti, 2019: 92-104; Galeotti, 2023: 14-19).

Економічні аспекти протидії російській агресії та трансформації економічної системи України аналізуються у працях А. Åslund, який досліджує економічні наслідки російської агресії для України та проблеми економічної стабільності держави в умовах війни (Åslund, 2015: 211-224; Åslund, 2023: 48-59).

Попри значний масив досліджень, у сучасній науковій літературі недостатньо уваги приділено історичній еволюції економічних механізмів гібридної війни, а також комплексному аналізу ролі тіньових економічних мереж у формуванні економічної стратегії російської федерації у контексті Війни за Незалежність України. Саме ця наукова проблема зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета статті. Метою статті є дослідження історичної еволюції економічних механізмів гібридної війни та аналіз ролі тіньових економічних мереж у формуванні економічної стратегії російської федерації у контексті Війни за Незалежність України. Особлива увага приділяється виявленню основних інструментів економічного впливу, які використовуються у сучасних конфліктах, зокрема енергетичних важелів, фінансових механізмів, санаційної політики та діяльності світових економічних структур.

Виклад основного матеріалу. Економічні інструменти протидії мають давню історію у міжнародних відносинах і відігравали важливу роль у формуванні стратегій політичного та вій-

ськового впливу. Ще задовго до появи концепції гібридної війни держави активно застосовували економічний тиск, блокади, санкції та інші непрямі засоби впливу для досягнення геополітичних цілей. У сучасних умовах ці інструменти набули нових форм і стали невід'ємною складовою гібридних конфліктів, у яких економічний вимір відіграє ключову роль поряд із військовими, інформаційними та політичними механізмами.

Однією з перших системних форм економічного протистояння в міжнародній політиці стали торговельно-економічні блокади, що використовувалися як інструмент послаблення супротивника без прямого застосування військової сили. У XX столітті такі методи отримали особливий розвиток, коли економічні санкції почали застосовуватися як інструмент міжнародної політики. Значний вплив на формування практики економічного тиску справив досвід міжвоєнного періоду, коли економічні обмеження стали важливим елементом політики стримування агресивних держав (Baldwin, 1985: 34-36).

Подальший розвиток економічних механізмів протистояння відбувся у період Холодної війни, коли економічна конкуренція між блоками стала однією з ключових складових глобального геополітичного протистояння. У цей час поряд із традиційними військово-політичними інструментами активно застосовувалися економічні обмеження, технологічні ембарго та фінансові механізми стримування. Зокрема, країни Заходу створили систему контролю за експортом стратегічних технологій до соціалістичного блоку через Координаційний комітет з багатостороннього контролю за експортом (CoCom), що обмежував постачання високотехнологічної продукції до СРСР та його союзників (Mastanduno, 1992: 112-115).

У відповідь на ці обмеження Радянський Союз розвивав альтернативні економічні механізми, спрямовані на обходження технологічних та торговельних бар'єрів. Одним із таких механізмів стало створення розгалуженої мережі посередницьких компаній у третіх країнах, які використовувалися для закупівлі західних технологій та обладнання. Крім того, радянські спецслужби активно залучалися до отримання стратегічної інформації та технологій через економічну і промислову розвідку (Andrew & Mitrokhin, 2000: 235-239).

Важливим елементом економічного протистояння в цей період стала також боротьба за контроль над стратегічними ресурсами та енергетичними потоками. Енергетичний фактор почав відігравати особливо важливу роль у міжнародній політиці після Нафтової кризи 1973 року, коли

країни Організації арабських експортерів нафти застосовували ембарго на постачання нафти до держав, які підтримували Ізраїль у арабо-ізраїльському конфлікті. Ця подія продемонструвала, що контроль над енергетичними ресурсами може використовуватися як потужний інструмент політичного впливу на міжнародній арені (Yergin, 1991: 613-618).

У наступні десятиліття економічні інструменти протистояння дедалі частіше застосовувалися у регіональних конфліктах. Зокрема, під час Ірано-Іракської війни (1980-1988) значну роль відіграла боротьба за контроль над нафтовими ресурсами та транспортними маршрутами у Перській затоці. У цей період обидві сторони конфлікту активно використовували економічні та логістичні механізми для обмеження можливостей супротивника експортувати нафту, що мало значний вплив на фінансування воєнних дій (Cordesman & Wagner, 1990: 145-149).

Наприкінці XX – на початку XXI століття економічні інструменти міжнародного протистояння почали трансформуватися у більш складні форми, пов'язані з глобалізацією світової економіки та розвитком фінансових ринків. Значне поширення отримали санкційні режими, які стали одним із ключових інструментів політичного тиску у міжнародних відносинах. При цьому держави, які потрапили під санкції, розробляли альтернативні економічні механізми для їх обходу, включаючи використання офшорних фінансових центрів, посередницьких компаній та тіньових торговельних мереж (Farrell & Newman, 2019: 47-52).

Таким чином, історичний досвід XX – початку XXI століття свідчить про поступову еволюцію економічних інструментів міжнародного протистояння від традиційних торговельних обмежень до складних мережових механізмів економічного впливу. Саме ці процеси створили підґрунтя для формування сучасних економічних механізмів гібридної війни, у яких економічний тиск, санкційна політика, контроль над ресурсами та використання тіньових економічних мереж стали важливими інструментами реалізації геополітичних стратегій держав.

Історичний досвід застосування економічних інструментів у міжнародних конфліктах значною мірою вплинув і на формування сучасної стратегії російської федерації, у якій економічні механізми відіграють важливу роль у реалізації гібридної агресії проти України. Саме на основі цих історичних практик сформувалися сучасні економічні інструменти гібридної війни, що активно використовуються у російсько-українському проти-

стоянні. Після початку російської агресії проти України у 2014 році, що в сучасному українському законодавстві визначається як Війна за Незалежність України, економічний вимір протистояння набув системного характеру.

Після розпаду СРСР формування економічної стратегії російської федерації щодо пострадянського простору відбувалося в умовах глибоких трансформацій міжнародної системи та появи нових центрів політичного і економічного впливу. Для російського керівництва збереження економічного контролю над колишніми радянськими республіками розглядалося як важливий елемент відновлення регіонального геополітичного впливу. Україна у цьому контексті займала особливе місце як одна з найбільших держав пострадянського простору, що мала значний економічний потенціал, стратегічне географічне положення та важливу роль у системі енергетичних транзитів між росією та країнами Європи (Åslund, 2009: 67-70).

Упродовж 1990-х років економічні відносини між росією та Україною значною мірою визначалися спадщиною радянської господарської системи. Українська економіка залишалася тісно інтегрованою у виробничі та енергетичні ланцюги, сформовані ще у період існування СРСР. Особливо важливим фактором була залежність України від російських енергетичних ресурсів, насамперед природного газу та нафти. Саме енергетична сфера поступово перетворилася на один з ключових інструментів політичного та економічного впливу росії на Українську державу (Stern, 2005: 45-49).

На початку 2000-х років енергетичний фактор дедалі частіше використовувався як важіль політичного тиску у двосторонніх відносинах. Особливо помітним це стало після політичних змін в Україні, пов'язаних з Помаранчевою революцією 2004 року, яка засвідчила прагнення значної частини українського суспільства до поглиблення інтеграції з європейськими структурами. У відповідь на зміну політичного курсу Києва росія почала активніше використовувати економічні інструменти впливу, зокрема у сфері енергетики. Одним із найбільш відомих прикладів стала газова криза 2005 – 2006 років, коли російська компанія Газпром припинила постачання газу до України у зв'язку з ціновим конфліктом та переглядом умов постачання (Stern & Pirani & Yafimava, 2009: 27-31).

Газові конфлікти між двома державами стали одним із найяскравіших прикладів використання економічних інструментів у політичному протистоянні. Ситуація загострилася під час Газової

кризи між росією та Україною 2009 року, коли припинення транзиту російського газу через територію України призвело до перебоїв у постачанні енергоресурсів до низки європейських держав. Ця подія продемонструвала, що енергетичний фактор може використовуватися не лише як інструмент впливу на Україну, але й як засіб політичного тиску на країни Європейського Союзу (Yafimava, 2011: 72-76).

Паралельно з енергетичним тиском російська федерація застосовувала й інші економічні механізми впливу. До них належали торговельні обмеження, санітарні та митні бар'єри, які періодично вводилися щодо українських товарів. Наприклад, у 2013 році росія фактично заблокувала імпорту низки українських товарів, включаючи металургійну продукцію, кондитерські вироби та інші товари, що стало одним із елементів економічного тиску напередодні підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (Dragneva & Wolczuk, 2015: 94-97).

Значне загострення російсько-українського протистояння відбулося після подій Революції Гідності 2013 – 2014 рр., які призвели до кардинальної зміни політичного курсу України та посилення її орієнтації на європейську інтеграцію. У відповідь російська федерація перейшла до більш жорстких форм економічного та політичного тиску, що супроводжувалися військовими діями. Ключовою подією стала Анексія Криму росією 2014 року, яка стала початком нового етапу російсько-українського конфлікту.

Після 2014 року економічні інструменти стали важливою складовою ширшої стратегії гібридної війни росії проти України. Окрім традиційних енергетичних та торговельних механізмів, дедалі більшого значення набували тіньові економічні схеми, спрямовані на підтримку підконтрольних росії територій та фінансування воєнних дій. Зокрема, дослідники відзначають існування нелегальних торговельних каналів, які використовувалися для постачання ресурсів та товарів на окуповані території Донбасу, що дозволило підтримувати їх економічне функціонування в умовах міжнародної ізоляції (Mark Galeotti, 2019: 118-122).

Подальша трансформація економічної стратегії росії відбулася після початку широкомасштабного російського вторгнення в Україну 2022 року. У цих умовах економічний вимір конфлікту набув ще більшого значення, оскільки поряд із військовими діями розгорнулося масштабне економічне протистояння між росією та західними державами. Запровадження широкомасштабних санкцій проти російської еко-

номіки стимулювало розвиток альтернативних економічних механізмів, включаючи використання посередницьких торговельних схем, переорієнтацію енергетичних потоків та розширення тіньових фінансових каналів (Connolly, 2022: 153-158).

Таким чином, формування економічної стратегії гібридної війни російської федерації проти України відбувалося поступово і було тісно пов'язане з еволюцією російської зовнішньої політики та прагненням зберегти вплив на пострадянському просторі. Енергетичний тиск, торговельні обмеження, фінансові механізми та використання тіньових економічних схем стали важливими інструментами реалізації цієї стратегії. У сукупності ці механізми сформували комплексну систему економічного впливу, яка є невід'ємною складовою гібридної війни росії проти України.

Аналіз розвитку російсько-українського протистояння у ХХІ столітті свідчить, що економічна складова стала одним із ключових елементів гібридної стратегії російської федерації. Використання економічних інструментів дозволяє здійснювати політичний тиск, послаблювати економічний потенціал супротивника та формувати сприятливі умови для досягнення геополітичних цілей без прямого застосування військової сили. У межах гібридної війни проти України росія сформувала комплексну систему економічних механізмів, які можна умовно поділити на кілька основних груп: енергетичні, торговельно-економічні, фінансові, тіньові та кримінально-економічні.

Для систематизації цих інструментів доцільно застосувати типологічний підхід, що дозволяє класифікувати економічні механізми гібридної війни залежно від характеру їх застосування та функціонального призначення. Основні групи таких механізмів та приклади їх використання у російсько-українському протистоянні подано у таблиці 1.

Як видно з таблиці 1, одним із ключових інструментів економічного впливу російської федерації є

енергетичні механізми. Історично українська економіка значною мірою залежала від постачання російських енергоресурсів, передусім природного газу. Ця залежність сформувалася ще у радянський період і зберігалася протягом тривалого часу після здобуття Україною незалежності. росія неодноразово використовувала енергетичний фактор як важіль політичного тиску. Показовим прикладом стала криза, пов'язана з припиненням постачання газу на початку 2006 року, коли російська компанія Газпром оголосила про суттєве підвищення ціни на газ для України та тимчасово обмежила його постачання через відсутність нових контрактних домовленостей (Stern & Pirani & Yafimava, 2009: 27-31). Подібна ситуація повторилася під час Газової кризи між росією та Україною 2009 року, коли припинення транзиту газу призвело до перебоїв у постачанні енергоресурсів до низки країн Європи (Yafimava, 2011: 72-76).

Важливе місце у структурі економічних інструментів гібридної війни займають також торговельно-економічні механізми. рф неодноразово використовувала митні та технічні бар'єри для обмеження доступу української продукції на російський ринок. Одним із найбільш показових прикладів стала торговельна криза 2013 року, коли російські митні органи значно посилили контроль над українськими товарами, що призвело до суттєвих затримок на кордоні та економічних втрат для українських експортерів. Дослідники розглядають ці дії як елемент економічного тиску на Україну напередодні підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (Dragneva & Wolczuk, 2015: 94-97).

Окрему групу становлять фінансові механізми впливу. Вони включають використання кредитних ресурсів, інвестицій та банківських інструментів для формування економічної залежності. Показовим прикладом стало рішення російського уряду у грудні 2013 року придбати українські державні

Таблиця 1

Система економічних механізмів гібридної війни рф проти України

№ з/п	Тип механізму	Основні інструменти	Приклади застосування
1.	Енергетичні	маніпуляція цінами на енергоресурси, обмеження постачання газу	газові конфлікти 2006 та 2009 років
2.	Торговельно-економічні	митні бар'єри, ембарго, обмеження імпорту	торговельні обмеження щодо українських товарів у 2013 р.
3.	Фінансові	кредити, інвестиційний вплив, банківські механізми	кредит росії Україні у 2013 р.
4.	Тіньові економічні	посередницькі компанії, офшорні схеми, неформальні торговельні канали	економічні схеми постачання товарів на окуповані території Донбасу
5.	Кримінально-економічні	контрабанда, нелегальні фінансові потоки, взаємодія з кримінальними структурами	функціонування тіньових економічних мереж у зоні конфлікту

облігації на суму 3 млрд доларів США. Цей крок розглядається дослідниками як спроба зберегти політичний вплив росії на українське керівництво в умовах загострення політичної ситуації напередодні подій Революції Гідності (Åslund, 2015: 102-105).

Після початку Війни за Незалежність України у 2014 році дедалі більшого значення набули тіньові економічні механізми. Йдеться про використання неформальних торговельних каналів, посередницьких компаній та офшорних схем для підтримки економічної діяльності на територіях, контрольованих підтримуваними росією збройними формуваннями. Дослідники зазначають, що такі економічні схеми дозволяли забезпечувати постачання ресурсів та товарів на окуповані території, попри офіційні обмеження та міжнародні санкції, запроваджені після Анексії Криму росією 2014 року (Galeotti, 2019: 118-122).

Крім того, важливу роль у структурі економічних інструментів гібридної війни відіграють кримінально-економічні механізми. У сучасних конфліктах вони часто пов'язані з діяльністю контрабандних мереж, нелегальних фінансових потоків та взаємодію з кримінальними структурами. У контексті Війни за Незалежність України дослідники звертають увагу на формування складної системи тіньових економічних зв'язків, у якій взаємодіють державні структури, бізнесові групи та неформальні економічні мережі (Connolly, 2018: 134-138).

Загалом аналіз наведених механізмів свідчить, що економічна стратегія російської федерації у межах гібридної війни проти України має комплексний характер і поєднує як легальні, так і нелегальні інструменти впливу. Енергетичний тиск, торговельні обмеження, фінансові інструменти та тіньові економічні схеми формують багаторівневу систему економічного протистояння, спрямовану на послаблення економічного потенціалу України та збереження політичного впливу росії у регіоні. Подальший розвиток цих механізмів відбувся після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну 2022 року, коли економічний вимір конфлікту набув глобального масштабу і став важливою складовою міжнародного протистояння.

Однією з характерних рис сучасних гібридних конфліктів є формування розгалужених тіньових економічних і логістичних мереж, які забезпечують функціонування економіки війни поза межами офіційних державних інституцій. У контексті Війни за Незалежність України, що розпочалася у 2014 році, такі мережі стали важливим інструментом підтримки окупаційних адміністрацій,

фінансування незаконних збройних формувань та обходу міжнародних санкцій. Тіньові економічні структури поєднують елементи кримінальної економіки, нелегальної торгівлі та неформальних фінансових потоків, утворюючи складну систему економічного забезпечення війни.

У 2014 році на окупованих територіях Донбасу почали формуватися альтернативні економічні структури, які функціонували поза правовим полем України. Значну роль у цих процесах відігравали нелегальні логістичні канали постачання товарів, зокрема пально-енергетичних ресурсів, металопродукції, промислового обладнання та споживчих товарів. Дослідники зазначають, що економічна діяльність на цих територіях значною мірою базувалася на тіньових схемах торгівлі, які включали використання посередницьких компаній, фіктивних контрактів та офшорних фінансових операцій (Galeotti, 2019: 112-118).

Особливо показовим прикладом функціонування таких тіньових мереж стала торгівля вугіллям з територій, що перебували під контролем підтримуваних росією збройних формувань. У перші роки Війни за Незалежність України значна частина антрацитового вугілля, необхідного для роботи українських теплових електростанцій, продовжувала надходити з шахт, розташованих на окупованих територіях. Така ситуація створювала складну схему економічних зв'язків між підконтрольними Україні та окупованими районами Донбасу. За оцінками дослідників, понад половина українських шахт антрацитового вугілля опинилася на території, що не контролювалася урядом України, що створювало об'єктивні передумови для формування тіньових торговельних схем (Wilson, 2017).

У відповідь на поширення нелегальної торгівлі у 2017 році в Україні відбулася так звана "економічна блокада Донбасу", ініційована громадськими активістами та підтримана частиною політичних сил. Блокада була спрямована на припинення торговельних операцій з підприємствами, що діяли на окупованих територіях, та мала на меті обмежити фінансові ресурси незаконних збройних формувань. Однак навіть після запровадження офіційних обмежень тіньові економічні мережі продовжували функціонувати, використовуючи складні логістичні маршрути та посередницькі компанії (Galeotti, 2019: 118-120).

Подальша ескалація Війни за Незалежність України після широкомасштабного російського вторгнення в Україну 2022 року призвела до суттєвої трансформації тіньових економічних мереж. Зокрема, значного поширення набула незаконна

торгівля товарами з окупованих територій, включаючи сільськогосподарську продукцію, металобрухт та промислову сировину. Дослідження показують, що під час війни сформувалися нові нелегальні ринки, пов'язані з продажем викраденого зерна та інших аграрних ресурсів з окупованих регіонів України (Shostko et al., 2025: 6-9).

Особливо резонансними явищем стала так звана “зернова тіньова торгівля”, коли аграрна продукція з окупованих територій вивозилася через контрольовані росією порти або через посередницькі торговельні компанії. Деякі дослідники відзначають, що під час війни сформувався нелегальний ринок “чорного зерна”, який включає як продаж викраденої сільськогосподарської продукції, так і використання корупційних схем для її легалізації на міжнародних ринках (Omelchenko, 2025: 3-5).

Ще одним важливим елементом тіньових економічних мереж є незаконний обіг зброї та військового обладнання. Дослідження міжнародних експертних організацій свідчать, що війна створила умови для формування нових каналів нелегального постачання зброї, які використовують як кримінальні структури, так і транснаціональні мережі організованої злочинності (Galeotti & Arutunyan, 2023: 34-39).

Сучасні тіньові економічні мережі також активно використовують цифрові фінансові інструменти. У деяких випадках нелегальні операції здійснюються через крипто валюти, онлайн-платформи та так звані “темні ринки” в мережі Інтернет. Такі технології дозволяють учасникам тіньових економічних схем проводити фінансові операції без прямого контролю з боку державних регуляторів, що значно ускладнює боротьбу з нелегальною економічною діяльністю (Oder et al., 2025: 7-10).

Таким чином, тіньові економічні та логістичні мережі стали важливим структурним елементом гібридної стратегії російської федерації у межах Війни за Незалежність України. Вони виконують функції фінансування окупаційних адміністрацій, забезпечення незаконних збройних формувань ресурсами та обходу міжнародних санкцій. Наявність таких мереж свідчить про те, що економічний вимір сучасної війни виходить далеко за межі традиційного протистояння держав і набуває характеру складної транснаціональної системи економічної взаємодії, у якій переплітаються державні інтереси, кримінальні структури та тіньові фінансові потоки.

Повномасштабний етап Війни за Незалежність України, що розпочався після російського вторгнення в Україну 2022 року, суттєво трансформувач економічні механізми гібридного протисто-

яння. Якщо у попередній період (2014 – 2021 рр.) економічний вимір війни переважно проявлявся у формі енергетичного тиску, торговельних обмежень та використання тіньових економічних схем, то після 2022 року він набув значно ширшого і системнішого характеру. Війна призвела до формування нової моделі економічного протистояння, яка включає глобальні санкційні режими, трансформацію енергетичних ринків, перебудову міжнародних логістичних ланцюгів та активізацію альтернативних фінансових механізмів.

Однією з ключових змін стало запровадження безпрецедентних міжнародних економічних санкцій проти російської федерації. Після початку повномасштабного вторгнення країни Європейського Союзу, Сполучені Штати та інші держави запровадили масштабні обмеження щодо російських фінансових установ, енергетичного сектору та міжнародної торгівлі. Частина російських банків була відключена від міжнародної платіжної системи SWIFT, що значно ускладнило проведення міжнародних фінансових операцій. Дослідники зазначають, що санкційна політика стала одним із найважливіших інструментів економічного стримування росії у межах сучасної війни (Connolly, 2023: 45-48).

Водночас рф почала активно адаптувати свою економічну систему до умов санаційного тиску. Одним із ключових напрямів цієї адаптації стала переорієнтація зовнішньої торгівлі на країни так званого “глобального Півдня”. Зокрема, значно зросли обсяги енергетичного експорту до Китаю та Індії, які стали основними покупцями російської нафти після запровадження європейського ембарго. За даними дослідників енергетичних ринків, у 2023 році Індія стала одним із найбільших імпортерів російської нафти, що дозволило росії частково компенсувати втрати від обмеження поставок до європейських країн (Stern & Yafimava, 2023: 92-95).

Важливим елементом трансформації економічних механізмів стало формування нових схем обходу санкцій. У міжнародній практиці почали широко використовуватися так звані “паралельні імпортні канали”, які передбачають закупівлю товарів через посередницькі країни. У цьому контексті особливу роль відіграють держави Центральної Азії, Південного Кавказу та Близького Сходу, через які здійснюється постачання технологічної продукції до росії. Дослідження показують, що після 2022 року значно зросли обсяги експорту високотехнологічної продукції до таких країн, як Казахстан, Вірменія та Киргизстан, що може свідчити про використання цих держав як

транзитних вузлів для подальшого експорту товарів до рф (Åslund, 2023: 58-61).

Ще одним важливим аспектом трансформації економічних механізмів війни стала зміна структури міжнародних енергетичних ринків. До 2022 року країни Європейського Союзу залишалися основними споживачами російського природного газу, що створювало для росії значні економічні та політичні важелі впливу. Однак після початку повномасштабної війни більшість європейських держав розпочали активну політику диверсифікації енергетичних ресурсів, що призвело до різкого скорочення імпорту російського газу. Зокрема, у 2022 – 2023 роках значно збільшилися поставки скрапленого природного газу з США та Катару до країн Європи, що сприяло зменшенню енергетичної залежності від росії (Goldthau, 2023: 110-113).

Водночас у межах Війни за Незалежність України сформувалися нові економічні механізми, пов'язані з використанням ресурсів окупованих територій. Після захоплення частини південних регіонів України російські окупаційні адміністрації почали інтегрувати економіку цих територій у російський економічний простір. Це включало запровадження російської валюти, зміну податкової системи та переорієнтацію торговельних потоків. Окрему увагу дослідники приділяють випадкам незаконного вивезення сільськогосподарської продукції з окупованих територій України, зокрема зерна, яке транспортувалося через порти на узбережжі Чорного моря та реалізовувалося на міжнародних ринках через посередницькі структури (Galeotti, 2023: 74-78).

Суттєвою особливістю сучасного етапу війни стала також активізація економічної підтримки України з боку міжнародних партнерів. Починаючи з 2022 року Україна отримала значні обсяги фінансової допомоги від міжнародних організацій та західних держав. Зокрема, програми фінансової підтримки були реалізовані за участю Міжнародного валютного фонду, Світового банку та Європейського Союзу. За оцінками дослідників, міжнародна фінансова допомога стала одним із ключових факторів стабілізації української економіки в умовах війни та дозволила забезпечити функціонування державних інституцій попри значні втрати економічного потенціалу (Åslund, 2023: 84-87).

Таким чином, після 2022 року економічні механізми війни зазнали суттєвої трансформації. Якщо на попередніх етапах економічний вимір гібридної війни мав переважно регіональний характер, то після початку повномасштабної вторгнення він перетворився на глобальну систему економічного протистояння. Санкційна політика, трансформація енергетичних ринків, формування альтернативних логістичних каналів та міжнародна фінансова підтримка України стали ключовими елементами нової економічної архітектури Війни за Незалежність України.

Висновки: Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що економічний вимір сучасних війн є одним із ключових чинників формування стратегій гібридного протистояння. Історичний аналіз показує, що використання економічних інструментів у військово-політичних конфліктах має тривалу еволюцію, однак у ХХІ столітті ці механізми набули значно складнішого та більш системного характеру.

У межах Війни за Незалежність України, що розпочалася у 2014 році та набула повномасштабного характеру після російського вторгнення в Україну 2022 року, економічні інструменти стали невід'ємною складовою гібридної стратегії російської федерації. До основних механізмів економічного впливу належать енергетичний тиск, торговельно-економічні обмеження, фінансові інструменти, а також використання тіньових економічних і логістичних мереж.

Особливу роль у сучасному етапі війни відіграють тіньові економічні структури, які забезпечують функціонування окупаційних адміністрацій. Водночас повномасштабна агресія росії проти України призвела до суттєвої трансформації економічних механізмів війни, що проявилось у формуванні глобальної системи санаційного тиску, перебудові міжнародних енергетичних ринків та активізації альтернативних логістичних і фінансових схем.

Отже, сучасна Війна за Незалежність України демонструє, що економічний фактор відіграє не менш важливу роль, ніж військові інструменти. Дослідження економічних механізмів гібридної війни дозволяє глибше зрозуміти характер сучасних конфліктів і є важливим для формування ефективних стратегій економічної безпеки та протидії зовнішній агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Andrew C., Mitrokhin V. The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB. New York: Basic Books. 2000. 700 p.
2. Baldwin D. Economic Statecraft. Princeton: Princeton University Press. 1985. 385 p.

3. Connolly R. *Russia's Response to Sanctions: How Western Economic Statecraft Is Reshaping Political Economy in Russia*. Cambridge: Cambridge University Press. 2018. 244 p.
4. Connolly R. *Russia's Economic Strategy in the War against Ukraine*. London: Royal United Services Institute. 2022. 48 p.
5. Connolly R. *The Russian Economy after a Year of War*. London: Royal United Services Institute. 2023. 52 p.
6. Cordesman A., Wagner A. *The Lessons of Modern War*. Boulder: Westview Press. 1990. 584 p.
7. Dragneva R., Wolczuk K. *Ukraine between the EU and Russia: The Integration Challenge*. London: Palgrave Macmillan. 2015. 236 p.
8. Farrell H., Newman A. *Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion*. *International Security*. 2019. Vol. 44. №1. P. 42–79.
9. Galeotti M. *The Vory: Russia's Super Mafia*. New Haven: Yale University Press. 2019. 312 p.
10. Galeotti M. *Russia's War Economy: Adaptation and Limits*. London: Royal United Services Institute. 2023. 36 p.
11. Galeotti M., Arutunyan A. *Peace and Proliferation: The Russo-Ukrainian War and the Illegal Arms Trade*. Geneva: Global Initiative Against Transnational Organized Crime. 2023. 52 p.
12. Goldthau A. *The Global Energy Transition and Russia's Energy Strategy*. *Energy Policy*. 2023. Vol. 172. P. 110–118.
13. Mastanduno M. *Economic Containment: CoCom and the Politics of East-West Trade*. Ithaca: Cornell University Press. 1992. 320 p.
14. Ozer M., Demir A., Kaya S. *Digital Shadow Markets and Cryptocurrency in Contemporary Hybrid Conflicts*. *Journal of Financial Security Studies*. 2025. Vol. 9. №1. P. 1–18.
15. Omelchenko V. *Energy Dimension of Russia's Hybrid War against Ukraine*. *Energy Policy Studies*. 2025. Vol. 8. №1. P. 21–38.
16. Shostko O. *Economic Security of Ukraine in the Context of Hybrid Warfare*. *Journal of Security Studies*. 2025. Vol. 12. №2. P. 41–56.
17. Stern J. *The Future of Russian Gas and Gazprom*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 2005. 188 p.
18. Stern J., Pirani S., Yafimava K. *The Russo-Ukrainian Gas Dispute of January 2009: A Comprehensive Assessment*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 2009. 85 p.
19. Stern J., Yafimava K. *Russian Gas in Europe after the Ukraine War*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 2023. 124 p.
20. Wilson A. *Ukraine Crisis: What It Means for the West*. New Haven: Yale University Press. 2017. 248 p.
21. Yafimava K. *The Transit Dimension of EU Energy Security: Russian Gas Transit across Ukraine*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 2011. 92 p.
22. Yafimava K. *The Transit Dimension of EU Energy Security: Russian Gas Transit across Ukraine, Belarus and Moldova*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 2012. 288 p.
23. Yergin D. *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*. New York: Simon & Schuster. 1991. 912 p.
24. Åslund A. *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy*. Washington: Peterson Institute for International Economics. 2009. 342 p.
25. Åslund A. *Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It*. Washington: Peterson Institute for International Economics. 2015. 352 p.
26. Åslund A. *Russia's War against Ukraine and the Global Economy*. Washington: Atlantic Council. 2023. 120 p.

REFERENCES

1. Andrew C., Mitrokhin V. (2000) *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*. New York: Basic Books. 700 p.
2. Baldwin D. (1985) *Economic Statecraft*. Princeton: Princeton University Press. 385 p.
3. Connolly R. (2018) *Russia's Response to Sanctions: How Western Economic Statecraft Is Reshaping Political Economy in Russia*. Cambridge: Cambridge University Press. 244 p.
4. Connolly R. (2022) *Russia's Economic Strategy in the War against Ukraine*. London: Royal United Services Institute. 48 p.
5. Connolly R. (2023) *The Russian Economy after a Year of War*. London: Royal United Services Institute. 52 p.
6. Cordesman A., Wagner A. (1990) *The Lessons of Modern War*. Boulder: Westview Press. 584 p.
7. Dragneva R., Wolczuk K. (2015) *Ukraine between the EU and Russia: The Integration Challenge*. London: Palgrave Macmillan. 236 p.
8. Farrell H., Newman A. (2019) *Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion*. *International Security*, 44(1). 42–79.
9. Galeotti M. (2019) *The Vory: Russia's Super Mafia*. New Haven: Yale University Press. 312 p.
10. Galeotti M. (2023) *Russia's War Economy: Adaptation and Limits*. London: Royal United Services Institute. 36 p.
11. Galeotti M., Arutunyan A. (2023) *Peace and Proliferation: The Russo-Ukrainian War and the Illegal Arms Trade*. Geneva: Global Initiative Against Transnational Organized Crime. 52 p.
12. Goldthau A. (2023) *The Global Energy Transition and Russia's Energy Strategy*. *Energy Policy*, 172. 110–118.
13. Mastanduno M. (1992) *Economic Containment: CoCom and the Politics of East-West Trade*. Ithaca: Cornell University Press. 320 p.
14. Ozer M., Demir A., Kaya S. (2025) *Digital Shadow Markets and Cryptocurrency in Contemporary Hybrid Conflicts*. *Journal of Financial Security Studies*, 9 (1). 1–18.

15. Omelchenko V. (2025) Energy Dimension of Russia's Hybrid War against Ukraine. *Energy Policy Studies*, 8(1). 21–38.
16. Shostko O. (2025) Economic Security of Ukraine in the Context of Hybrid Warfare. *Journal of Security Studies*, 12(2). 41–56.
17. Stern J. (2005) *The Future of Russian Gas and Gazprom*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 188 p.
18. Stern J., Pirani S., Yafimava K. (2009) *The Russo-Ukrainian Gas Dispute of January 2009: A Comprehensive Assessment*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 85 p.
19. Stern J., Yafimava K. (2023) *Russian Gas in Europe after the Ukraine War*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 124 p.
20. Wilson A. (2017) *Ukraine Crisis: What It Means for the West*. New Haven: Yale University Press. 248 p.
21. Yafimava K. (2011) *The Transit Dimension of EU Energy Security: Russian Gas Transit across Ukraine*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 92 p.
22. Yafimava K. (2012) *The Transit Dimension of EU Energy Security: Russian Gas Transit across Ukraine, Belarus and Moldova*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies. 288 p.
23. Yergin D. (1991) *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*. New York: Simon & Schuster. 912 p.
24. Åslund A. (2009) *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy*. Washington: Peterson Institute for International Economics. 342 p.
25. Åslund A. (2015) *Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It*. Washington: Peterson Institute for International Economics. 352 p.
26. Åslund A. (2023) *Russia's War against Ukraine and the Global Economy*. Washington: Atlantic Council. 120 p.

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 78.071.1(450)(092):784.3]:92-1=521
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-5>

Поліна КОРДОВСЬКА,
orcid.org/0000-0002-9955-6804
докторка філософії (PhD),
старша викладачка кафедри загального та спеціалізованого фортепіано
Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського
(Харків, Україна) polina.kordovskaya@gmail.com

Іван БІЛАН,
orcid.org/0000-0002-3786-5759
кандидат мистецтвознавства (PhD),
викладач відділу образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва
Вишницького фахового коледжу мистецтва дизайну імені В.Ю. Шкребляка
(Вишниця, Україна) artbil0806@gmail.com

«12 MADRIGALI» САЛЬВАТОРЕ ШАРРІНО: ХАЙКУ МАЦУО БАСЬО У «НЕПРАВДИВОМУ ДЗЕРКАЛІ»

Статтю присвячено дослідженню вокального циклу «12 Madrigali» сучасного італійського композитора Сальваторе Шарріно (Salvatore Sciarrino), його взаємодії з поетикою японських хайку Мацуо Басьо та авторської концепції «неправдивого дзеркала» («a spreschio infedele»). Дослідження зосереджено на специфіці композиційної побудови циклу «12 Madrigali», який поєднує елементи мадригальної традиції, естетики «екології слухання» та спроектованої композитором індивідуальної форми твору. **Актуальність** дослідження зумовлена відсутністю в українському музикознавстві спеціалізованих досліджень, присвячених циклу «12 Madrigali» С. Шарріно. Проблемне поле статті складають питання співвідношення слова і звуку, трансформації композиційного матеріалу, а також ролі вокальної артикуляції як структурного елементу музичної форми. **Метою статті** є виявлення принципу композиційної організації циклу «12 Madrigali» Сальваторе Шарріно крізь призму авторської ремарки «a spreschio infedele». Методологічну основу дослідження складають аналітичний, структурно-композиційний, семіотичний і міждисциплінарний підходи. **У результаті дослідження** доведено, що, деконструючи форму мадригалу, композитор звільняє її від прямої ілюстративності на користь «екології слухання», завдяки якій вербальний образ Мацуо Басьо стає імпульсом для матеріалізації звукової тілесності. Авторська ремарка «a spreschio infedele» («у неправдивому дзеркалі»), якою позначена друга частина циклу, маркує появу спроектованого композитором перцептивного «лабіринту», в якому повторне використання того самого поетичного тексту результує у музичній подієвості нової якості. Через інверсію вокальних ролей, темпові контрасти та зміну інтонаційних патернів С. Шарріно створює для реципієнта ефект брехтівського «Verfremdung» («очуження») за рахунок зіткнення повторюваного вербального тексту з оновленим музичним ландшафтом у другій серії мадригалів. Впізнавана музична мова С. Шарріно з її орієнтацією на вслуховування, «tessa di voce» та «scivolamenti microtonali» виявляється конгеніальною блискавичній поезії Мацуо Басьо.

Ключові слова: сучасна музика, твори для вокального ансамблю, творчість Сальваторе Шарріно, мадригал, японська поезія, японське мистецтво, хайку Мацуо Басьо, tessa di voce, scivolamenti microtonali, італійська музика XX-XXI століть, музичний жанр, музична форма.

Polina KORDOVSKA,

orcid.org/0000-0002-9955-6804

PhD in Music,

Senior Lecturer at the Department of General and Specialized Piano

Kharkiv I.P. Kotlyarevsky National University of Arts

(Kharkiv, Ukraine) polina.kordovskaya@gmail.com

Ivan BILAN,

orcid.org/0000-0002-3786-5759

PhD in Art Studies,

Lecturer at the Department of Fine Arts, Decorative and Applied Arts

Vyzhnytsia V.Yu. Shkribliak College of Arts and Design

(Vyzhnytsia, Ukraine) artbil0806@gmail.com

“12 MADRIGALI” BY SALVATORE SCIARRINO: MATSUO BASHŌ’S HAIKU IN AN “UNFAITHFUL MIRROR”

The article explores the vocal cycle “12 Madrigali” by the contemporary Italian composer Salvatore Sciarrino, focusing on its interaction with the poetics of Matsuo Bashō’s Japanese haiku and the composer’s concept of the “unfaithful mirror” (“a specchio infedele”). The study examines the specific compositional structure of “12 Madrigali”, which synthesizes elements of the madrigal tradition, the aesthetics of the “ecology of listening,” and a custom-designed individual music form. **The relevance** of the study is driven by the lack of specialized research within Ukrainian musicology dedicated to Sciarrino’s 12 Madrigali. The problematic field of the article encompasses the relationship between word and sound, the transformation of compositional material, and the role of vocal articulation as a structural element of musical form. **The purpose** of the article is to identify the principles of compositional organization in Salvatore Sciarrino’s 12 Madrigali through the prism of the author’s remark “a specchio infedele”. The methodological framework of the research includes analytical, structural-compositional, semiotic, and interdisciplinary approaches. **As a result** of the study, it is proven that by deconstructing the form of the madrigal, the composer liberates it from direct illustrativeness in favor of an “ecology of listening,” through which Matsuo Bashō’s verbal images become an impulse for the materialization of sonic embodiment. The author’s remark “a specchio infedele” (“in an unfaithful mirror”), which marks the second part of the cycle, signifies the emergence of a composer-projected perceptual “labyrinth”. In this space, the repeated use of the same poetic text results in a musical eventfulness of a new quality. Through the inversion of vocal roles, tempo contrasts, and shifts in intonational patterns, Sciarrino creates a Brechtian *Verfremdungseffekt* (“alienation effect”) for the recipient by juxtaposing the repeated verbal text with a renewed musical landscape in the second series of madrigals. Sciarrino’s recognizable musical language, with its orientation towards attentive listening, *messa di voce*, and *scivolamenti microtonali*, is found to be congenial to the lightning-like brevity of Matsuo Bashō’s poetry.

Key words: contemporary music, works for vocal ensemble, Salvatore Sciarrino’s oeuvre, madrigal, Japanese poetry, Japanese art, Matsuo Bashō’s haiku, *messa di voce*, *scivolamenti microtonali*, Italian music of the 20th–21st centuries, musical genre, musical form.

Постановка проблеми. Знаменитий вислів античного філософа Геракліта Ефеського «*In idem flumen bis non descendimus*»¹ зазвичай потрактовують як афористичне узагальнення мінливості та неповторюваності світу. Втім, на цю хрестоматійну думку можна поглянути й з протилежного ракурсу: будь-яка подія є потенційно повторюваною, але кожен новий досвід сприйняття її особистістю ніколи не є тотожним попередньому. Перший, більш традиційний підхід до трактування гераклітівського афоризму корелює переважно із європейським розумінням часу як лінійної, безперервної та поступальної форми існування мате-

рії, яку часто ілюструють зображеннями рухомих, спрямованих об’єктів (до прикладу, графічно – як стрілку, або, як у Геракліта, метафорично – як річку). Час лінійно і невпинно рухається вперед, і події, що стали минулим, ніколи вже не повторюються. Натомість, другий підхід перегукується із концепціями азійських, зокрема, японських релігійних та філософських течій (передусім, буддизму² та синтоїзму³), у рецепції яких час протікає

² Буддизм (санскр. बुद्ध धर्म, «вчення Просвітленого») – релігійно-філософське вчення (дхарма) про духовне пробудження, яке виникло близько VI століття до н. е. в Стародавній Індії.

³ Синто, або синтоїзм (яп. 神道, «шлях божеств»; англ. Shintō) – політеїстична язичницька релігія японців, що сформувалася у релігійну систему під впливом буддизму, даосизму і конфуціанства.

¹ «Про що й говорить Геракліт: “У цю ж саму ріку двічі ми входимо й не входимо”. Лише назва тієї ріки залишається; вода – пробігає». Сенека. Моральні листи до Луцілія. Лист 58 (переклад А. Содомори).

в нескінченних повторюваних циклах (у цьому випадку спрацьовує візуальна метафора світу як *колеся*, що здійснює оберти навколо центральної осі, що пов'язує минуле, теперішнє і майбутнє); у такому випадку жодна подія не зникає безслідно та може нагадати про себе у наступному колі. Крім того, у японській парадигмі час і простір стають неподільними: як у малому фізичному об'єкті або істоті – квітці, камені, комасі, тощо – втілюються всі явища цього світу, так і кожній миттєвості одночасно відображаються всі події та всі часи.

Процес інтеграції японської концепції сприйняття часу в європейський мистецький простір розпочався разом із поширенням японської культури в середині XIX століття – у епоху Мейдзі (明治時代, 1868–1912), коли Японія після століть ізоляціонізму нарешті стала доступною світові. Спочатку Європу накрила хвиля захоплення предметами ужиткового мистецтва (меблів, кімоно, масок театру *Но*, тощо) та кольоровими ксилографіями *укійо-е* (浮世絵), що мали значний вплив на візуальну естетику імпресіоністів й кубістів та врешті призвели до формування мистецького напрямку японізму (фр. Japonisme). Паралельно, хоч і дещо повільніше, відбувалося й знайомство європейців з японською літературою. Важливою віхою на цьому шляху стало створення французьким орієнталістом та етнологом Л. де Роні (Léon de Rosny) антології японської літератури «Сі-ка дзен-йо» («Shika zen'yō», 1871), а також перші переклади поезії хайку англійською мовою, здійснені британським японістом Б. Г. Чемберленом (Basil Hall Chamberlain).

На зламі XIX–XX століть саме японська поезія хайку стала символом японської естетики та ідеалом для багатьох європейських та американських літераторів: від імажистів Т. Г'юма (Thomas Ernest Hulme) та Е. Паунда (Ezra Weston Loomis Pound), які шукали способи лаконічного втілення художнього образу за допомогою багатозначних метафор, до філософа П.-Л. Кушу (Paul-Louis Couchoud), що адаптував специфічну форму хайку до французької мови (збірка «Au fil de l'eau», 1905).

У XX та XXI століттях японська поезія хайку стає об'єктом зацікавленості композиторів, які використовують її як вербальну основу вокальних та хорових творів (М. Делаж: вокальний цикл «Sept haï-kaïs» для сопрано і камерного ансамблю, 1924; Л. Дичко: хоровий диптих на слова японських поетів «Поява місяця» і «Сонячний струм», 1972, «П'ять прелюдій у стилі “шань-шуй”» на слова середньовічних японських поетів для мішаного хору а cappella, 1989; тощо) або як структурно-композиційний принцип чи

образно-естетичний орієнтир для інструментальних композицій (Дж. Кейдж: «Seven Haiku» для фортепіано, 1951–1952; О. Мессіан: «Sept haïkaï – esquisses japonaises» для фортепіано з оркестром, 1962; тощо).

До японських хайку у своїй творчості неодноразово апелює й сучасний італійський композитор Сальваторе Шарріно (Salvatore Sciarrino, нар. 1947). Одним із яскравих прикладів звернення композитора до японської поезії є цикл «12 Madrigali» для вокального ансамблю, написаний на тексти Мацуо Басьо. Парадоксальне поєднання принципу «мадригалізму» з поетичною формою японського хайку корелює у цьому творі із специфічною композиційною стратегією, відображеною у авторській ремарці «a specchio infedele» («у неправдивому дзеркалі»).

Аналіз попередніх досліджень. У європейському музикознавстві творчість С. Шарріно представлена досить широко. Слід згадати фундаментальну працю К. Каррателлі (Carratelli, 2006), в якій розглянуто творчість композитора у естетичній парадигмі постструктуралізму 1970-х–1980-х років та подані ключове для розуміння шаррінівської естетики поняття «екології слухання» («l'ecologia dell'ascolto»), а також окремі роботи, присвячені дослідженню вокальної – К. Гай (Gay, 2005) – та інструментальної – М. Ленц (Lanz, 2010), М. Чезарі (Cesari, 2015) – музики С. Шарріно. Втім, цикл «12 Madrigali» все ж займає досить периферійне положення на мапі дослідницьких інтересів шаррінознавців, поступаючись місцем оперним та інструментальним роботам композитора. Найпоказовішими в контексті цього твору є дослідження «Articulation as Musical Dimension of Text. The Relation Between Word and Music in Salvatore Sciarrino's Work» Дж. Понціо (Ponzio, 2014), в якому шаррінівський текст розглянуто з точки зору принципів мадригалізму, та «The Voice Under Erasure: Singing, Melody and Expression in Late Modernist Music» М. Пірсон (Pierson, 2015), в якому «12 Madrigali» наведено як один із зразків вокального стилю композитора. Ґрунтовну інформацію про цикл також подано у програмній статті «The Sea, The sound, the Mirror Notes on Salvatore Sciarrino's 12 Madrigali» М. Найффелера (Nyffeler, 2009) до релізу аудіозапису твору у виконанні ансамблю *Neue Vocalsolisten Stuttgart* (2009, CD-Booklet, col legno, WWE 1CD 20287).

В українському музикознавстві постать С. Шарріно також поступово здобуває дедалі ширшу репрезентацію. Різноманітні аспекти творчості композитора досліджується у працях І. Тукової (2021), О. Перейми (2006), О. Берегової (2020) та інших, а

також у дисертаційному дослідженні та низці статей співавторки даної розвідки (Кордовська, 2018, 2020, 2021, 2022, 2025). Втім, композиційна специфіка «12 Madrigali» С. Шарріно досі не ставала об'єктом дослідження в українському музикознавстві, що й визначає актуальність даної статті.

Мета статті – виявити принцип композиційної організації циклу «12 Madrigali» С. Шарріно крізь призму авторської ремарки «a specchio infedele».

Виклад основного матеріалу дослідження. «Легендарний італійський композитор Сальваторе Шарріно восени 2024 року знову відвідав Японію – країну, яка надихала його з самого початку творчої діяльності», – такими словами розпочинається анотація до релізу «Salvatore Sciarrino: Ai limiti della notte – Sciarrino in Tokyo 2024», що вийшов у лютому 2026 року на німецькому лейблі сучасної джазової та класичної музики *Neos*. У листопаді 2024 року на запрошення Італійського культурного інституту в Токіо та за кураторства двох відомих диригентів – італійця Г. д'Еспінози (Gaetano d'Espinosa) та японця Йоїчі Сугіями (Yoichi Sugiyama) – було організовано інтенсивний резидентський проєкт, під час якого С. Шарріно провів семінари для молодих композиторів та виконавців з провідних японських музичних академій, а також взяв участь у концерті з репрезентативною добіркою своїх творів, аудіозаписи з якого й увійшли до згаданого релізу.

Направду, японський контекст не є для творчості С. Шарріно випадковим. Зокрема, ще від юності увагу митця привертають тексти видатного поету періоду Едо Мацуо Басьо (松尾芭蕉, 1644–1694), який сьогодні визнаний як автор найдосконаліших зразків *хайку* (haiku) – неримованого жанру японської ліричної поезії, який став своєрідним символом не лише японської літератури, а й японського стилю мислення. Для хайку характерними є два фундаментальні критерії: 17-складова форма з поділом на три неримовані рядки із кількістю складів 5–7–5 відповідно, а також *kigo* (季語) – спеціальне *сезонне слово* для позначення пори року, про яку йдеться у вірші. Наприклад, весні відповідали слова *ume* (слива), *kawazu* (жаба), *sakura* (вишня), *kasumi* (серпанок), *hibari* (жайворонок), *tsubame* (ластівка), літу – *yuri* (лілія), *niji* (веселка), *tsuyu* (сезон дощів), *taki* (водограй), *semi* (цикада), *hebi* (змія), осені – *tomiji* (осіннє кленове листя), *ringo* (яблуко), *shika* (олень), а зими – *yuki* (сніг), *Fugujiru* (суп з риби фуґу), тощо (Бондаренко, 2010).

У японській поезії знайшли прояв особливості японського просторово-часового сприйняття світу, на які свого часу мали вплив і буддистський світо-

гляд, і пантеїзм традиційної релігії Сінто: кожна мить тут рівноцінна вічності, кожна квітка є квітенсенцією всіх кольорів всесвіту. Японський поет та дослідник хайку Накамура Кусатао (中村 草田男) наголошує, що через свою стислу форму хайку не може описати послідовність подій. Натомість поет, що складає хайку, зосереджує свою увагу на певному моменті та емоціях, які цей момент викликає; читачеві ж залишається лише уявляти, що передувало і що відбувалося після описаної у поезії миті (Inoguchi, 2016).

До блискавичних поетичних мініатюр Мацуо Басьо С. Шарріно вперше звернувся ще у 1967 році, у п'ятихвилинній тричастинній композиції «*Aka aka to I, II, III*» для сопрано та дванадцяти інструментів⁴. У його основі – відоме хайку «*aka aka to / hi wa tsurenaku mo / aki no kaze*»⁵. *Вірш передає відчуття пізнього літа, коли, попри спеку та палюче літнє сонце, подих холодного вітру натякає на майбутню осінню прохолоду. Рівно за сорок років, у 2007 році, композитор повертається до текстів Мацуо Басьо, але тепер вже у форматі масштабного вокально-ансамблевого циклу.*

Відомий передусім своїми операми⁶, С. Шарріно, крім того, є автором близько двох десятків концертних вокальних творів. Переважна більшість з них написані для сольного голосу та інструментів, але є серед них і декілька композицій для вокального ансамблю a cappella.

⁴ прем'єра якої відбулася в Палермо в 1968 році під керівництвом Джанп'єро Таверни (із солісткою Мічіко Хіраямою, яка також зробила собі ім'я як виконавиця Шельсі).

⁵ «Яскраво-червоне / сонце, але холодний / осінній вітер» (підрядковий переклад П. Кордовської).

⁶ Одноактна опера «Amore e Psiche» («Амур та Психея», 1972); зінгшпіль «Aspern» («Асперн», 1978); опера «Cailles en sarcophage» («Перепели у саркофазі», 1980); натюрморт в одному акті «Vanitas» (1981); невидиме дійство «Lohengrin» («Лоєнґрін», 1982–1984); одноактна опера «Perseo e Andromeda» («Персей та Андромеда», 1992); двоактна опера «Luci mie traditrici» («Моє зрадливе світло», 1998); три акти без назви «Macbeth» («Макбет», 2002); сто сцен у шістдесяти п'яти віршах «Da gelo a gelo (Kälte)» («Від морозу до морозу (Холод)», 2006); одноактна опера «La porta della legge» («Брама закону», 2006–2008); одноактна опера «Superflumina» (2010); двоактна опера «Ti vedo, ti sento, mi perdo (In attesa di Stradella)» («Тебе бачу, тебе чую, себе втрачаю (В очікуванні Страделли)», 2017); сцени «Il canto s'attrista, perché?» («Спів приваблює, чому?», 2019); кораблетроща міфу «Venere e Adone» («Венера та Адоніс», 2021); двоактна опера «L'Agamennone» («Агамемнон», 2025).

Вперше композитор звернувся до такого формату у 1994 році, у творі «L'alibi della parola» («Алібі слова») для чотирьох голосів *a cappella*, написаному на чотири тексти різних епох: дві візуальні поеми бразильського письменника Аугусто де Кампоса (Augusto de Campos), уривок із поеми «Тріумфи» Франческо Петрарки та написи з античної кераміки. Прем'єра твору відбулася у межах концерту знаменитого британського квартету *Hilliard Ensemble*, темою якого були мадригали. Концепція даної концертної програми полягала в репрезентації різних аспектів мадригальної традиції, зокрема, взаємодії музики та слова (Nyffeler, 2009). Хоча у цьому випадку С. Шарріно уникнув терміну «мадригал» для жанрового визначення своєї композиції, у 2007 році у його доробку з'являються «12 Madrigali» («Дванадцять мадригалів») для чотирьох чоловічих і трьох або чотирьох жіночих голосів (партії контральто та меццо-сопрано може виконувати одна співачка).

Для свого циклу С. Шарріно обрав шість хайку Мацуо Басьо, які сам переклав італійською, зберігши таким чином семантику мадригалу як «пісні рідною мовою» (натомість, оригінальну ритмічну структуру хайку 5–7–5 композитор не зберігає). У відповідності до традицій хайку, тематика поезій обертається навколо образів природи: моря, островів, сонця, хвиль, скель, цикад та жайворонків. Показово, що за своїми «сезонними словами» майже всі обрані композитором поезії належать до літньої групи поезій і лише одна – до осінньої (що символічно відповідає даті прем'єри шаррінівського твору, що відбулася у серпні 2008 року у Зальцбурзі).

У текстах кожного обраного хайку (серед них є і вищезгадана поезія «*Aka aka to*») так чи так присутній аудіальний компонент. Часом він виражений прямо – у фразах «*mormorar l'onde*» («шепотіння хвиль»), «*ritmo di vento*» («ритм вітру»), «*un'aura di campane*» («аура дзвонів»), а часом постає в уяві реципієнтів асоціативно: ми можемо легко уявити, з яким звуком розбивається дзеркало моря чи як знову ж таки море – але тепер море цикад – розливається скелями.

Лаконічна музична мови С. Шарріно корелює з естетикою хайку. У розгорнутому вступному коментарі до твору (Sciarrino, 2007) композитор артикулює основні елементи власного вокального стилю: це переосмислена ним техніка *messa di voce*, яка вимагає поступового посилення витриманого звуку із наступним його послабленням або зі швидкою низхідною арабескою, і так звані *scivolamenti microtonali*, мікротонові «збіги» або «сковзання», які створюють враження нетемперованого мовлення.

Незважаючи на однозначне жанрове визначення циклу, С. Шарріно досить вільно потрактовує тут традиції жанру мадригалу. Окрім очевидної зовнішньої риси вокального ансамблю *a cappella*, це передусім витончений зв'язок музичного звуку зі словом, який у контексті шаррінівської естетики «екології слухання» («l'ecologia dell'ascolto»; Carratelli, 2006) набуває вираженої тілесності. «Коли голос довіряється тиші, залишаються лише губи, рот і слина»⁷, – так у передмові до «12 Madrigali» С. Шарріно позначає актуальні для нього інструменти виразності людського тіла (Sciarrino, 2008).

Масштабність форми циклу (близько сорока п'яти хвилин звучання) досягається серед іншого тим, що кожне з шести хайку використане двічі. У результаті постають шість пов'язаних пар, які, втім, розташовані не разом, а згруповані у дві серії з шести частин кожна, де першому мадригалу відповідає сьомий, другому – восьмий, *etc.* Друга частина циклу пов'язана з першою частиною композиторською ремаркою *a specchio infedele*, тобто «у невірному дзеркалі» або «у неправдивому дзеркалі». Подібний прийом надзвичайно далекий від тематичної «дзеркальної репризи» чи чогось подібного: по-перше, структурно друга серія мадригалів є не дзеркальним відображенням першої, а її лінійним повторенням; окремі пари мадригалів є скоріше спробами розповісти одну і ту саму історію за допомогою різних, часом асиметричних засобів виразності. Певною мірою їх можна розглядати як серію дискретних варіацій, втім, тут немає теми як центральної точки відліку, тож ієрархічно обидва мадригали у кожній з пар є рівнозначними.

Асиметрія першої пари мадригалів №1 та №7 «*Quante isole! / In frantumi / lo specchio del mare*» («Скільки островів! / Розбите / дзеркало моря»)⁸ постає вже у початкових метафоричних темпових позначеннях: *Tempo d'altro spazio* («Темп іншого простору») для №1 та *Tempo d'altro mare* («Темп іншого моря») для №7. З інтонаційної точки зору також спостерігаємо певну асиметрію двох номерів. У мадригалі №1 вигук «*Quante isole!*» декілька разів повторюється тріо жіночих голосів (сопрано, меццо-сопрано, контральто), які звучать на довгих тривалостях майже постійно в унісон із застосуванням *crescendo* в межах техніки *messa di voce*. Лише наприкінці фрази вони на короткий момент за

⁷ «Quando la voce si è affidata al silenzio, non resta che bocca, cavità, saliva».

⁸ Тут і далі підрядковий переклад з італійської мови виконаний П. Кордовською.

Таблиця 1

Структурно-композиційна схема циклу «12 Madrigali» С. Шарріно

Мадригали	I		II (<i>A specchio infedele</i>)	
	Виконавський склад	Початкова авторська ремарка	Виконавський склад	Початкова авторська ремарка
<i>№№ 1&7</i> <i>Quante isole!</i>	сопрано мецо-сопрано контральто тенор баритон бас	<i>Tempo d'altro spazio</i>	мецо-сопрано контральто тенор баритон бас	<i>Tempo d'altro mare</i>
<i>№№ 2&8</i> <i>Ecco mormorar l'onde</i>	сопрано мецо-сопрано контральто контратенор бас	<i>In attesa (non troppo lento)</i>	сопрано (2) мецо-сопрано контратенор тенор бас	<i>Tempo d'attesa</i>
<i>№№ 3&9</i> <i>La cicala!</i>	сопрано мецо-сопрано контральто контратенор тенор бас	<i>Andante</i>	сопрано (2) контратенор тенор бас	<i>Andante</i>
<i>№№ 4&10</i> <i>Rosso, così rosso</i>	сопрано мецо-сопрано контратенор тенор бас	<i>Con slancio</i>	сопрано мецо-сопрано контратенор тенор баритон бас	<i>Lentissimo</i>
<i>№№ 5&11</i> <i>O lodola</i>	сопрано сопрано контральто тенор баритон	<i>Alto volando</i>	сопрано (2) мецо-сопрано контратенор тенор баритон бас	<i>Gocce di parole</i>
<i>№№ 6&12</i> <i>Sole alto</i>	сопрано мецо-сопрано контральто контратенор баритон бас	<i>Disteso ma non lento</i>	сопрано (2) контральто контратенор баритон бас	Col canto si alterna un tempo stretto

допомогою мікротонового «ковзання» (*scivolamenti microtonali*) «розходяться» в те чи інше співзвуччя, але знову неодмінно повертаючись до унісону. Чоловічі голоси ж повторюють ці слова лише як дуже короткі, фрагментарні репліки. Натомість, у мадригалі №7 відбувається інверсія, й чоловічі та жіночі голоси обмінюються ролями. Довгі витримані ноти на словах «*Quante isole!*» звучать тепер у виконанні тенора, баритона та баса – і дійсно наче в ракоходному «віддзеркаленні»: за мікротоновими «збігами» слідує довгий звук із улюбленим шаррінівським *diminuendo al niente*.

Схожі форми «невірного відображення» можна спостерігати і в інших парах мадригалів. Наприклад, мадригал №2 на текст «*Ecco mormorar l'onde / è ritmo / di vento profumato*» («Ось хвиль шепотіння, /

це ритм / пахучого вітру») дійсно розпочинається у динамічному відтінку *pp* секундовими погойданнями навколо центральної ноти *e¹* у канонічних унісонних переплетеннях партій мецо-сопрано і контральто. Мадригал №8, натомість, відкривається повторюваним тутійним вигуком усіх голосів «*Ecco!*» («Ось!») у динаміці від *f* до *ff*. Крім того, мадригал №2 позначений використанням розширених засобів звуковидобування: слово «*ritmo*» підкреслене прийомами *schiocca le dita* (клацання пальцями правої та лівої рук) та *battere le dita della mano destra sul palmo sinistro* (удари пальцями правої руки по лівій долоні), поліритмічний виклад яких передбачає одночасне звування тріолі, квартолі, квінтолі та септолі шістнадцятками. У мадригалі №8 С. Шарріно уникає повторення цього при-

йому, застосовуючи натомість *bocca chiusa* (спів із закритим ротом).

Мадригали №3 та №9 «*La cicala! / Assorda nella voce / un'aura di campane*» («Цикада! Оглушує в голосі аура дзвонів») за фактурою викладу видаються найбільш поліфонічними; М. Найффелер порівнює застосовані С. Шарріно композиторські прийоми з технікою гокету (Nyffeler, 2009). Обидва мадригали побудовані на стретному проведенні хроматичної теми. Звукова гра вербальних складів «*ci-ca-la*» певною мірою може сприйматися як імітація цвірчання цикад, тоді як зміна голосних *o–e–u*, *a–e–a*, *i–a–u* на одному витриманому звуці на слові «*assorda*» викликає асоціації із ефектом відлуння.

Асиметрія наступної пари мадригалів – «*Rosso, così rosso / il sole fugge / vento d'autunno*» («Червоне, таке червоне / сонце втікає від осіннього вітру») – є передусім темповою (*Con slancio*⁹ для №4 та *Lentissimo* для №10). У мадригалі №4 поряд із численними глісандо С. Шарріно застосовує прийом *suono afono (non solo fiato)* (звук без голосу, але не лише дихання), а також швидкого чергування приголосних *N* та *M*. Натомість, мадригал №10 майже цілком побудований на техніці *scivolamenti microtonali*. На додачу до темпу *Lentissimo*, фактура мадригалу № 10 стає дедалі прозорішою, так що наприкінці чутно лише короткі соло на фоні дуже довгих низхідних глісандо (*gliss. lento impercettibile*) у партіях контратенора, баритона та басу.

Спів жайвора є темою мадригалів №5 та №11 «*O lodola / non basta al canto / un lungo giorno*» («О жайворонку! / не вистачає для співу / довгого дня»). Початкова ремарка мадригалу №5 *Alto volando* («високо літаючи») виглядає в цьому контексті як метафорично-програмною, так і такою, що ілюструє інтонаційне наповнення – серію коротких мелодичних фігур, вокалізованих на голосному звуці *O*. Мадригал №11, означений через ремарку *Gocce di parole* («краплі слів»), демонструє дещо протилежне: текст виголошується у вигляді розосереджених коротких акордів (тридцять другі тривалості), з'єднаних витриманим звуком в тому чи іншому голосі, який у фіналі номеру трансформується у фігуративну мелодію в партії сопрано, що нагадує «спів жайвора» із мадригалу №5.

Найвиразнішою рисою мадригалів №6 та №12 – «*Sole alto / mare di cicale / bevono le rocce*» («Сонце високо, / море цикад / п'є скелі») – є остинатні ритмічні фігури. У мадригалі №6 це короткі секундові мотиви шістнадцятками, вокалізовані голосною *A*,

що ближче до фіналу редуковані до репетиційних повторів одного звуку; багаторазове повторення секундових мотивів акумулюється у мікротонові «збіги» на приголосних *KR*. У мадригалі №12, який завершує цикл, з'являються секундові мотиви з мадригалу №5, тут вони заповнюють собою весь «простір» партитури. Щільність мотивів підкреслюється ремаркою *teso, ogni volta* («щоразу напружено»); напруги додають і граничні динамічні контрасти (зіставлення *ff* та *pppp*). Лише у самому кінці, на словах «*bevono le rocce*», фактура стає дедалі прозорішою та врешті розчиняється у сопрановому соло, що злітає у високу теситуру.

Висновки. «<...> Мені цікаво розмістити слухача в центрі сприйняття, оточити його безпомилковими поведінковими сигналами. Тобто, створити такі умови, за яких розум слухача активується та почне створювати образи непереборної безпосередності»¹⁰, – зазначає С. Шарріно у вступному слові до «*12 Madrigali*» (Sciarrino, 2007). Слід визнати, що у аналізованому циклі йому це вдається завдяки унікальному поєднанню західноєвропейської мадригальної традиції та японської естетики хайку. Деконструюючи форму мадригалу, композитор звільняє її від прямої ілюстративності на користь «екології слухання», завдяки якій вербальний образ Мацуо Басьо стає імпульсом для матеріалізації звукової тілесності. Авторська ремарка «*a specchio infedele*» («у неправдивому дзеркалі»), якою позначена друга частина циклу, маркує появу спроектованого композитором перцептивного «лабіринту», в якому повторне використання того самого поетичного тексту результує в музичній подієвості нової якості. Через інверсію вокальних ролей, темпові контрасти та зміну інтонаційних патернів С. Шарріно створює для реципієнта ефект брехтівського *Verfremdung* («очуження») за рахунок зіткнення повторюваного вербального тексту з оновленим музичним ландшафтом у другій серії мадригалів. Впізнавана музична мова С. Шарріно з її орієнтацією на вслуховування, *messa di voce* та *scivolamenti microtonali* виявляється конгеніальною блискавичній поезії Мацуо Басьо. У збірці есеїв з теорії хайку японський поет та теоретик Сейкі Осуга зазначає: «У той момент, коли наша розумова діяльність майже зливається з несвідомим станом, тобто зв'язок між суб'єктом і об'єктом забувається, ми можемо

⁹ Гт. «з поривом».

¹⁰ «<...> me interessa mettere l'ascoltatore al centro del percepire, circondarlo di inequivocabili segnali di comportamento. Produrre cioè le condizioni in cui la mente di chi ascolta si attivi e comincia produrre a sua volta immagini di immediatezza irresistibile».

пережити найестетичніший момент. Це те, що мають на увазі, коли говорять, що людина проникає в серце створених речей і стає єдиною з природою» (Otsuji, 1947). Ці слова пасують й до опису впливу музики С. Шарріно на її реципієнтів. Роз-

горнуті у 45-хвилинному потоці звучання, шість коротких віршів Мацуо Басьо у шаррінівських «12 Madrigali» невідворотно приковують до себе увагу слухача – наче простір японської поезії, що вмістив у 17 складах цілий всесвіт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берегова О. М. Діалог культур : образ Іншого в музичному універсумі. Київ : Ін-т культурології НАМ України, 2020. 304 с.
2. Бондаренко І. П. Буддизм і японська поезія. *Східний світ*. 2008. № 2. С. 114–127.
3. Бондаренко І. П. Розкоші і злидні японської поезії: японська поезія в контексті світової та української літератури. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 562 с.
4. Бондаренко І. П. Синтоїзм і японська поезія VI–VIII ст. *Східний світ*. 2008. № 4. С. 65–72.
5. Дзюбан Г. Жанр хоку в хоровому диптиху Леся Дичко «Поява місяця» і «Сонячний струм». *Українське музикознавство : наук.-метод. зб. Вип. 38 : Пам'яті Ігоря Пяковського*. Київ : НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2012. С. 274–315.
6. Дзюбан Г. «П'ять прелюдій у стилі “Шань-шуй”» Лесі Дичко: образи японської поезії в українській музиці. *Часопис Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського*. 2021. № 4 (25). С. 39–47.
7. Жаркова В. Історія західної музики: Номо Musicus від античності до бароко : навч. посібник. Київ : ArtHuss, 2022. 548 с.
8. Кордовська П. Західноєвропейська новітня музика у мистецькому просторі сучасної України (на прикладі творчості С. Шарріно). *Художня культура. Актуальні проблеми*. Вип. 16. 2020. С. 125–129. DOI: <https://doi.org/10.31500/1992-5514.16.2020.205250>
9. Кордовська П. «Luci mie traditrici» С. Шарріно: музичний текст епохи Ренесансу у сучасній опері. *Аспекти історичного музикознавства* : зб. наук. ст. Вип. XIV. Харків : ХНУМ, 2018. С. 132–151. DOI: <https://doi.org/10.34064/khnum2-14.10>
10. Кордовська П. Музика С. Шарріно на бетховенському фестивалі у Бонні: актуалізація класичної спадщини в сучасних мистецьких проєктах. *Аспекти історичного музикознавства* : зб. наук. ст. Вип. XXIII. Харків : ХНУМ, 2021. С. 209–223. DOI: <https://doi.org/10.34064/khnum2-23.14>
11. Кордовська П. Музичний текст доби поставангарду як індивідуальний проєкт (на матеріалі творчості Сальваторе Шарріно) : дис. ... д-ра філос. : 025 Музичне мистецтво. Харків, 2022. 244 с.
12. Мельник Д. Мадригалізм в українському та закордонному музикознавстві: термінологічний апарат. *Fine Art and Culture Studies*. 2024. № 3. С. 37–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/facs-2024-3-6>
13. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття / пер. З фр. О. Йосипенко, С. Йосипенко. Київ : Український Центр духовної культури, 2001. 552 с.
14. Перейма О. Італійська опера кінця XX століття : основні напрямки розвитку. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2006. № 9. С. 69–77.
15. Петрушенко В. Висловлювання та сентенції знаменитих філософів. *Тлумачний словник основних філософських термінів*. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. С. 234–261.
16. Сенека. Моральні листи до Луцілія / пер. З лат. А. Содомори. Львів : Апріорі, 2017. 552 с.
17. Тукова І. Музика і природознавство. Взаємодія світів в умонастроях епох (XVII – початок XXI століття) : монографія. Харків : Акта, 2021. 453 с.
18. Carratelli C. L'integrazione dell'estesico nel poetico nella poetica musicale post-strutturalista : il caso di Salvatore Sciarrino, una «composizione dell'ascolto» : tesi di dottorato. Università di Trento, Université Paris Sorbonne. Paris, 2006. 472 p.
19. Cesari M. Déchiffrer les horloges. L'interprétation du temps dans «L'orologio di Bergson» de Salvatore Sciarrino et «Carceri d'Invenzione IIb» de Brian Ferneyhough : thèse pour obtenir le grade de Docteur. Université Paris Sorbonne, 2015. 326 p.
20. Chipot D. Haïkus : les quatre saisons. URL: http://www.dominiquechipot.fr/haikus/fiches/shikazenyo_rosny.pdf (дата звернення: 20.02.2026).
21. Gay C. Lo specchio dello specchio. Drammaturgia e vocalità in due opere di Salvatore Sciarrino : «Luci mie traditrici» e «Lohengrin» : tesi di laurea. Università degli Studi di Milano, 2005. 193 p.
22. Higginson W. J. The Haiku Seasons : Poetry of the Natural World. Tokyo : Kodansha International, 1996. 167 p.
23. Inoguchi I. Concepts of time in the works of John Cage, George Crumb, and Toru Takemitsu and implications for performance : Doctoral thesis. City University London, 2016. 273 p.
24. Kordovska P. Journey through Forgotten Medium Waves: Efebo con radio by Salvatore Sciarrino. *Аспекти історичного музикознавства*. 2025. Вип. 38. С. 207–229. DOI: <https://doi.org/10.34064/khnum2-38.09>
25. Lanz M. Silence : Exploring Salvatore Sciarrino's style through L'opera per flauto : a doctoral document. University of Nevada, Las Vegas, 2010. 90 p.
26. Matsuo Bashō's Complete Haiku in Japanese. *Terebess Asia Online* : website. URL: <https://terebess.hu/english/haiku/matsuo.html> (дата звернення: 19.02.2026).
27. Misuraca P. Salvatore Sciarrino. The Sicilian alchemist composer. *Interdisciplinary Studies in Musicology*. 2012. Vol. 12. P. 73–89.

28. Nyffeler M. The Sea, The sound, the Mirror. Notes on Salvatore Sciarrino's 12 Madrigali. URL: <https://www.neuevocalsolisten.de/en/werk/12-madrigali/> (дата звернення: 18.02.2026).
29. Otsuji (Seiki Osuga). Otsuji's Collected Essays on Haiku Theory. *Otsuji Hairon-shu* / ed. Toyo Yoshida. Tokyo : Kaede Shobo, 1947.
30. Pierson M. The voice under erasure: Singing, melody and expression in late modernist music : dissertation submitted to the Faculty of the Division of the Humanities. The University of Chicago, 2015. 238 p.
31. Ponzio J. Articulation as musical dimension of text. The relation between word and music in Salvatore Sciarrino's work. *Proceedings of the 12th World Congress of the IASS/AIS*. 2014. P. 601–607. URL: <https://iass-ais.org/proceedings2014/Semio2014Proceedings.pdf> (дата звернення: 21.02.2026). DOI: <https://doi.org/10.24308/iass-2014-070>
32. *Salvatore Sciarrino official website* : website. URL: <https://www.salvatoresciarrino.eu> (дата звернення: 27.02.2026).
33. Sciarrino S. 12 Madrigali : score. Rai Trade, 2007. 111 p.

REFERENCES

1. Berehova, O. M. (2020). Dialoh kultur : obraz Inshoho v muzychnomu universumi [Dialogue of cultures: the image of the Other in the musical universe]. Institute for Cultural Research of the National Academy of Arts of Ukraine. [in Ukrainian]
2. Bondarenko, I. P. (2008). Buddyzm i yaponska poeziiia [Buddhism and Japanese poetry]. *Skhidnyi svit*, (2), 114–127. [in Ukrainian].
3. Bondarenko, I. P. (2010). Rozkoshi i zlydni yaponskoi poezii : yaponska poeziiia v konteksti svitovoi ta ukrainskoi literatury [Luxury and poverty of Japanese poetry: Japanese poetry in the context of world and Ukrainian literature]. Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 562. [in Ukrainian].
4. Bondarenko, I. P. (2008). Syntoizm i yaponska poeziiia VI–VIII st. [Shintoism and Japanese poetry of the 6th–8th centuries]. *Skhidnyi svit*, (4), 65–72. [in Ukrainian].
5. Dziuban, H. (2012). Zhanr khoku v khorovomu dyptykhu Lesia Dychko «Poiava misiatsia» i «Soniachnyi strum» [The haiku genre in Lesia Dychko's choral diptych "The Moon Appearance" and "Solar Stream"]. *Ukrainske muzykoznavstvo*, (38 "In memory of Ihor Piaskovskiy"), 274–315. [in Ukrainian].
6. Dziuban, H. (2021). «Piat preliudii u styli "Shan-shui"» Lesi Dychko : obrazy yaponskoi poezii v ukrainskii muzytsi [Lesia Dychko's "Five Preludes in the 'Shan-shui' Style": images of Japanese poetry in Ukrainian music]. *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P.I. Chaikovskoho*, (4), 39–47. [in Ukrainian].
7. Zharkova, V. (2022). Istoriia zakhidnoi muzyky : Homo Musicus vid antychnosti do baroko [History of Western music: Homo Musicus from antiquity to baroque]. ArtHuss, 548. [in Ukrainian].
8. Kordovska, P. (2020). Zakhidnoevropeiska novitnia muzyka u mystetskomu prostori suchasnoi Ukrainy (na prykladi tvorchosti S. Sciarrino) [Western European latest music in the artistic space of modern Ukraine (on the example of S. Sciarrino's works)]. *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy*, (16), 125–129. DOI: <https://doi.org/10.31500/1992-5514.16.2020.205250> [in Ukrainian].
9. Kordovska, P. (2018). «Luci mie traditrici» S. Sciarrino: muzychnyi tekst epokhy Renesansu u suchasniy operi [S. Sciarrino's "Luci mie traditrici": Renaissance musical text in contemporary opera]. *Aspekty istorychnoho muzykoznavstva*, (14), 132–151. DOI: <https://doi.org/10.34064/khnum2-14.10> [in Ukrainian].
10. Kordovska, P. (2021). Muzyka S. Sciarrino na betkhovenskomu festyvali u Bonni: aktualizatsiia klasychnoi spadshchyny v suchasnykh mystetskykh proektakh [S. Sciarrino's music at the Beethoven Festival in Bonn: actualization of classical heritage in modern art projects]. *Aspekty istorychnoho muzykoznavstva*, (23), 209–223. DOI: <https://doi.org/10.34064/khnum2-23.14> [in Ukrainian].
11. Kordovska, P. (2022). Muzychnyi tekst doby postanvanhardu yak indyvidualnyi proekt (na materialy tvorchosti Salvatore Sciarrino) [Musical text of the post-avant-garde era as an individual project (based on the works of Salvatore Sciarrino)] (Doctoral thesis). Kharkiv, 244. [in Ukrainian].
12. Melnyk, D. (2024). Madryhalizm v ukrainskomu ta zakordonnomu muzykoznavstvi: terminolohichniy aparat [Madrigalism in Ukrainian and foreign musicology: terminological apparatus]. *Fine Art and Culture Studies*, (3), 37–42. DOI: <https://doi.org/10.32882/facs-2024-3-6> [in Ukrainian].
13. Merleau-Ponty, M. (2001). Fenomenolohiia spryiniattia [Phenomenology of Perception] (O. Yosypenko & S. Yosypenko, Trans.). Ukrainskyi Tsentr dukhovnoi kultury, 552. [in Ukrainian].
14. Pereima, O. (2006). Italiyska opera kintsia XX stolittia: osnovni napriamky rozvytku [Italian opera of the late 20th century: main directions of development]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv*, (9), 69–77. [in Ukrainian].
15. Petrushenko, V. (2009). Vyslovlyuvannia ta sentsentsii znamenytykh filosofiv [Statements and maxims of famous philosophers]. *Thumachnyi slovnyk osnovnykh filosofskykh terminiv*, Lviv Polytechnic National University, 234–261. [in Ukrainian].
16. Seneca. (2017). Moralni lysty do Lutsiliia [Moral Letters to Lucilius] (A. Sodomora, Trans.). Apriori, 552. [in Ukrainian].
17. Tukova, I. (2021). Muzyka i pryrodoznavstvo. Vzaiemodiia svitiv v umonastroiakh epokh (XVII – pochatok XXI stolittia) [Music and natural science. Interaction of worlds in the mindsets of eras (17th – early 21st century)]. Akta, 453. [in Ukrainian].
18. Carratelli, C. (2006). L'integrazione dell'estesico nel poietico nella poietica musicale post-strutturalista : il caso di Salvatore Sciarrino, una «composizione dell'ascolto» [The integration of the aesthesic and the poietic in post-structuralist

musical poetics: the case of Salvatore Sciarrino, a “composition of listening”] (Doctoral thesis). Università di Trento, Université Paris Sorbonne, 472. [in Italian].

19. Cesari, M. (2015). *Déchiffrer les horloges. L'interprétation du temps dans «L'orologio di Bergson» de Salvatore Sciarrino et «Carceri d'Invenzione IIb» de Brian Ferneyhough* [Deciphering the clocks. The interpretation of time in “L'orologio di Bergson” by Salvatore Sciarrino and “Carceri d'Invenzione IIb” by Brian Ferneyhough] (Doctoral thesis). Université Paris Sorbonne, 326. [in French].

20. Chipot, D. (n.d.). *Haïkus : les quatre saisons* [Haikus: the four seasons]. http://www.dominiquechipot.fr/haikus/fiches/shikazeny_rosny.pdf (accessed February 20, 2026). [in French].

21. Gay, C. (2005). *Lo specchio dello specchio. Drammaturgia e vocalità in due opere di Salvatore Sciarrino : «Luci mie traditrici» e «Lohengrin»* [Mirror within Mirror. Drama and Vocals in Two Operas by Salvatore Sciarrino: “Luci mie traditrici” and “Lohengrin”] (Master's thesis). Università degli Studi di Milano, 193. [in Italian].

22. Higginson, W. J. (1996). *The Haiku Seasons : Poetry of the Natural World*. Kodansha International, 167.

23. Inoguchi, I. (2016). *Concepts of time in the works of John Cage, George Crumb, and Toru Takemitsu and implications for performance* (Doctoral thesis). City University London, 273.

24. Kordovska, P. (2025). Journey through Forgotten Medium Waves: Efebo con radio by Salvatore Sciarrino. *Aspekty istorychnoho muzykoznavstva*, (38), 207–229. DOI: <https://doi.org/10.34064/khnum2-38.09>

25. Lanz, M. (2010). *Silence : Exploring Salvatore Sciarrino's style through L'opera per flauto* (Doctoral thesis). University of Nevada, Las Vegas, 90.

26. Matsuo Bashō's Complete Haiku in Japanese. Terebess Asia Online. <https://terebess.hu/english/haiku/matsuo.html> (accessed February 19, 2026).

27. Misuraca, P. (2012). Salvatore Sciarrino. The Sicilian alchemist composer. *Interdisciplinary Studies in Musicology*, 12, 73–89.

28. Nyffeler, M. (n.d.). The Sea, The sound, the Mirror. Notes on Salvatore Sciarrino's 12 Madrigali. <https://www.neuevocalsolisten.de/en/werk/12-madrigali/> (accessed February 18, 2026).

29. Otsuji (Osuga, S.). (1947). Otsuji's Collected Essays on Haiku Theory. *Otsuji Hairon-shu* (T. Yoshida, Ed.). Kaede Shobo.

30. Pierson, M. (2015). *The voice under erasure: Singing, melody and expression in late modernist music* (Doctoral thesis). The University of Chicago, 238.

31. Ponzio, J. (2014). Articulation as musical dimension of text. The relation between word and music in Salvatore Sciarrino's work. *Proceedings of the 12th World Congress of the IASS/AIS*, 601–607. <https://iass-ais.org/proceedings2014/Semio2014Proceedings.pdf> (accessed February 21, 2026). DOI: <https://doi.org/10.24308/iass-2014-070>

32. Salvatore Sciarrino official website. <https://www.salvatoresciarrino.eu> (accessed February 27, 2026). [in Italian].

33. Sciarrino, S. (2007). *12 Madrigali* [Score]. Rai Trade. [in Italian].

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 780.616.433:378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-6>**Іван КОСИНЕЦЬ,***orcid.org/0000-0001-9788-9077*

доктор мистецтва, доцент,

завідувач кафедри музичного мистецтва

Волинського національного університету імені Лесі Українки

(Луцьк, Україна) *kosynecivan@ukr.net***Михайло ГОНЧАРОВ,***orcid.org/0009-0000-8955-1359*

доктор мистецтва,

доцент кафедри інструментально-виконавської майстерності

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *goncharovmyhailo@ukr.net*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ГРИ НА ГІТАРІ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню фахової підготовки гітаристів у закладах вищої освіти України в контексті трансформації сучасної мистецької парадигми. Актуальність проблеми зумовлена розвитком сучасної освіти, інтеграцією в європейський освітній і мистецький простір, процесами цифровізації та медіатизації в культурі, а також необхідністю змін у репертуарній політиці та формуванні у здобувачів вищої освіти здібностей до професійної мобільності.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та систематизації методичних підходів до навчання гри на гітарі у закладах вищої освіти України, що базуються на синтезі класичних академічних традицій, сучасних інноваційних технологій та концепції світоглядної культури.

Проаналізовано фундаментальні засади класичної гітарної школи та їх роль у формуванні виконавського апарату здобувача вищої освіти. Виявлено інноваційні методи навчання, зокрема впровадження принципів біомеханіки, ментальної підготовки і цифрових технологій. Висвітлено роль сучасного репертуару як інструменту інтенсифікації освітнього процесу. Методологія дослідження ґрунтується на положеннях дидактики і засадах світоглядної культури. Методи дослідження: теоретичні (описово-аналітичний, порівняльний, синтез та узагальнення) й емпіричні (бесіди, спостереження).

Наукова новизна полягає в тому, що запропоновано комплексний аналіз теоретико-методичних аспектів викладання гри на гітарі у закладах вищої освіти із врахуванням академічної традиції, інноваційних технологічних рішень і світоглядної культури молоді. Доведено, ефективність навчання гри на гітарі у ЗВО забезпечується синтезом перевірених часом академічних традицій, інновацій і концепції світоглядної культури, що сприяє підготовці компетентного конкурентоспроможного фахівця в сучасному культурно-мистецькому просторі.

Ключові слова: гітара, фах, методи викладання, заклади вищої освіти, інноваційні технології, академічні традиції, сучасний репертуар.

Ivan KOSYNETS,*orcid.org/0000-0001-9788-9077*

Doctor of Arts, Associate Professor,

Head of the Department of Musical Art

Lesya Ukrainka Volyn National University

(Lutsk, Ukraine) *kosynecivan@ukr.net***Mikhailo HONCHAROV,***orcid.org/0009-0000-8955-1359*

Doctor of Arts,

Associate Professor at the Department of Instrumental Performance Skills

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

(Kyiv, Ukraine) *goncharovmyhailo@ukr.net*

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF GUITAR PEDAGOGY IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: TRADITIONS AND INNOVATIONS

The article is devoted to the study of the professional training of guitarists in higher education institutions of Ukraine within the framework of the transforming contemporary artistic paradigm. The relevance of the issue stems from the

development of modern education, integration into the European educational and artistic space, processes of digitalization and mediatization in culture, as well as the necessity for shifts in repertoire policy and the cultivation of professional mobility among students.

The purpose of the study is to provide a theoretical substantiation and systematization of methodological approaches to guitar instruction in Ukrainian higher education, based on a synthesis of classical academic traditions, modern innovative technologies, and the concept of worldview culture.

The fundamental principles of the classical guitar school and their role in forming the student's performance apparatus are analyzed. Innovative teaching methods are identified, specifically the implementation of biomechanical principles, mental preparation, and digital technologies. The role of contemporary repertoire is highlighted as a tool for intensifying the educational process. The research methodology is grounded in the tenets of didactics and the principles of worldview culture. Research methods include theoretical (descriptive-analytical, comparative, synthesis, and generalization) and empirical (interviews, observation) approaches.

The scientific novelty lies in the comprehensive analysis of theoretical and methodological aspects of guitar pedagogy, accounting for academic traditions, innovative technological solutions, and the worldview culture of the youth. It is proved that the effectiveness of guitar instruction in higher education institutions is ensured by a synthesis of time-tested academic traditions, innovations, and the concept of worldview culture, which facilitates the training of competent and competitive specialists in the modern cultural and artistic landscape.

Key words: guitar, profession, teaching methods, higher education institutions, innovative technologies, academic traditions, modern repertoire.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження методики викладання фаху (гри на гітарі) у закладах вищої освіти України зумовлена трансформаціями в сучасній освіті, інтеграцією в європейський освітній і мистецький простір, процесами цифровізації та медіатизації в культурі, а також необхідністю змін у репертуарній політиці та формуванні у здобувачів вищої освіти здібностей до професійної мобільності. Сучасна мистецька освіта перейшла від репродуктивного навчання до компетентнісного підходу, що своєю чергою вимагає як оновлення традиційних методик, так і пошуку нових форм взаємодії викладачів і студентів задля розвитку індивідуального виконавського стилю. Адаптація до світових стандартів виконавства стимулює перегляд навчальних програм і впровадження інноваційних технік, а також зумовлює потребу у використанні цифрових інструментів у процесі формування професійних навичок гітариста. Окрім того, збільшення обсягу музичного матеріалу та доступ до світових виконавських шкіл через глобальну мережу Інтернет вимагають від студентів навичок критичного аналізу, медіаграмотності та усвідомленої самостійної роботи. Пошук балансу між класичною спадщиною і сучасною музикою, зокрема популяризація творів сучасних українських авторів, стає важливим чинником для формування світоглядної культури і національної виконавської ідентичності. Варто враховувати, що сучасне покоління студентів орієнтоване на швидкий результат та інтерактивність, що вимагає від викладача пошуку нових шляхів мотивації та інтенсифікації навчання. Окрім того, підготовка конкурентоспроможного фахівця, який відповідає запитам сучасного ринку праці – наприклад, здатного поєднувати сольну кар'єру, ансамблеву гру і педагогічну діяльність, поребує розробки комплексної методичної бази.

Аналіз досліджень. Проблема фахової підготовки гітаристів у закладах вищої освіти (ЗВО) перебуває у полі зору багатьох українських і зарубіжних вчених. Вагомий внесок у розуміння фізіології та біомеханіки гри на гітарі внесли розробки зарубіжних майстрів, зокрема А. Карлевара та Е. Пухоля. У сучасному українському науковому просторі ці ідеї розвиваються через призму ергономіки та збереження професійного здоров'я музиканта. Дослідники у сфері музичної освіти Австралії та США Р. Даніель та К. А. Паркес аналізують співвіднесення наявності педагогічної освіти у викладачів гри на музичних інструментах та традиції залучення практиків, взаємодії «майстер-учень», наголошуючи на необхідності використання наукового обґрунтованих педагогічних методів у вищій школі (Ryan Daniel, Kelly A. Parkes, 2017: 33). Різні аспекти підготовки гітаристів висвітлено в українському дискурсі у доробках В. Блажевича (Блажевич, 2017: 107), Б. Бурлаченка (Бурлаченко, 2022: 46), І. Мироненко (Мироненко, 2020: 25), М. Михайленка, В. Сологуб, А. Шевченка, В. Шульгіної (Шульгіна, 2008: 7) та ін. Важливість використання сучасного українського репертуару під час навчання гри на гітарі обґрунтовує М. Тущенко, гітарний рух в Україні, зокрема роль Асоціації гітаристів Національної всеукраїнської музичної спілки, досліджено у розвідках К. Чечені (Чеченя, 2021: 166). Необхідність формування світоглядної культури у студентської молоді висвітлено в педагогічно-культурологічних дослідженнях (О. Сохацька, В. Головей, О. Москвич). Методологія дослідження ґрунтується на положеннях дидактики і засадах світоглядної культури. Методи дослідження: теоретичні (описово-аналітичний, порівняльний аналіз методичних рекомендацій, синтез та узагальнення) та емпіричні (бесіди, спостереження).

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та систематизації методичних підходів до навчання гри на гітарі у закладах вищої освіти України, що базуються на синтезі класичних академічних традицій, сучасних інноваційних технологій та концепції світоглядної культури.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх десятиліть класична гітара остаточно утвердилася як повноправний академічний інструмент, що представлений у програмах провідних консерваторій та університетів світу, зокрема й України. Теоретичну базу академічного гітарного виконавства закладено у працях корифеїв українського гітарного мистецтва М. Михайленка й А. Шевченка, які висвітлили і систематизували методику викладання у контексті української мистецької освіти. В. Сологуб акцентує увагу на тому, що викладання класичної гітари потребує індивідуалізованого підходу, посиляючись на результати експериментальної програми підготовки фахівців спеціальності «класична гітара» у ЗВО. Зокрема, В. Сологуб наголошує, що викладання дисциплін «Фах (класична гітара)», «Методика викладання фаху», «Історія та теорія виконавства» повинні «здійснюватися без залучення відомостей про інші струнно-щипкові інструменти, зосереджуючись на особливостях історії виникнення, особливостях трактування гітарного мистецтва, специфіці звуковидобування на класичній гітарі, її конструктивних та виразних можливостях, таким чином обґрунтовуючи академізацію гітарного мистецтва» (Сологуб, 2019: 128).

Фундамент сучасної методики викладання гри на гітарі у ЗВО ґрунтується на еволюції теоретико-методичної думки, яка базується на дидактиці XIX століття. Основою академічного навчання є методичні системи Ф. Сора, М. Джуліані та Д. Агуадо, які систематизували принципи раціональної посадки та постановки рук. Наступний етап академізації пов'язаний з ім'ям Е. Пухоля, чия чотиритомна «Школа гри на гітарі» стала путівником для викладачів закладів вищої освіти (Pujo, 1954: 6). Його підхід ґрунтується на анатомо-фізіологічному обґрунтуванні кожного руху. Паралельно з цим, виконавська діяльність А. Сеговії вивела гітару на велику концертну сцену, що зумовило перегляд вимог до сили звуку і різноманітності тембрального забарвлення. В Україні становлення фахової підготовки гітаристів у закладах вищої освіти пов'язане з іменами Я. Пухальського, К. Смаги та вже вищезгаданого корифея М. Михайленка. Українська школа синтезувала європейський досвід, додавши до нього чітку вертикаль здобування освіти, наголос на співучості (кантилені) гітарного

звуку та методичну систематизацію. Варто зауважити, що попри стрімкі інновації праця М. Михайленка «Методика викладання гри на шестиструнній гітарі» залишається базовим підручником, де висвітлено питання психотехніки та художньої інтерпретації. Традиційна методика навчання гри на гітарі у ЗВО базується на ключових чинниках: поступовості (від простої технологічної вправи до складного художнього образу); академізмі репертуару; індивідуальному підході.

Як зазначає М. Тущенко: «Технічний потенціал сучасного гітариста-виконавця характеризується володінням широким спектром навичок та вмінь (свобода виконавського апарату, чіткість дрібної техніки, точність штрихів, гнучкість нюансування, раціональне використання м'язової енергії тощо). Втіленню та удосконаленню більшості складових виконавської техніки гітариста сприяє підбір раціональних вправ, спрямованих на полегшення процесу оволодіння технічними складнощами твору, опанування фактурними особливостями музичного матеріалу, досягнення музично-виконавської виразності» (Тущенко, 2024: 340).

Варто зауважити, що на сучасному етапі методика викладання у ЗВО дедалі більше змінюється від наслідування дій викладача до креативного підходу та використання інноваційних інструментів самовдосконалення та формування індивідуального стилю у здобувача вищої освіти. Креативний метод передбачає створення здобувачами вищої освіти оригінальних варіантів інтерпретації музичних творів; нестандартний підхід до розв'язання сценічних ситуацій; опанування навичок імпровізації тощо. Серед технічних інновацій варто виокремити біомеханіку й ергономіку, зокрема традиційна посадка з підставкою під ногу починає поступатися місцем ергономічним аксесуарам (супортам, подушкам, ергоплеям), а методика А. Карлеваро (Carlevaro, 1978: 13–15) сприяє не лише підвищенню технічної майстерності, а й зниженню ризиків виконавських травм.

Особливої ваги набуває психологічно-емоційна підтримка студентської молоді, зокрема у мистецькій освіті. Ментальний тренінг і саморегуляція стають складниками підготовки фахівця у ЗВО формуючи готовність до екстремальних умов сцени. До сучасних методів належить так зване «уявне виконання», що передбачає роботу над твором без інструмента, формування детального «слухо-моторного образу» композиції. Своєю чергою, сценічний інтенсив допомагає моделювати концертні ситуації за допомогою відеозапису з наступним аналізом не лише звуку, а й моторики та поведінки здобувача освіти.

Останнім часом активізувалися дослідження, що присвячені впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес. Також актуалізуються питання трансформації ролі викладача в умовах цифровізації та можливості використання мультимедійних засобів для інтенсифікації самостійної роботи студентів. Особлива увага приділяється дистанційним формам навчання (які набули поширення під час пандемії, а також дозволяють забезпечити безперервне навчання в умовах викликів війни) та використанню спеціалізованого програмного забезпечення. До технологічних новацій відноситься впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (аудіоредактори, мобільні додатки, онлайн-платформи, дистанційні майстер-класи), що перетворює самостійну роботу студента на дослідницький процес та інтегрує у світовий контекст без відриву від навчання в українському ЗВО.

«Важливим засобом формування світоглядної культури студентської молоді є впровадження інтегрованих культурологічних освітніх компонентів, які сприяють виробленню у здобувачів цілісного уявлення про людину та її місце і роль у суспільстві, природному середовищі та віртуальному вимірі сучасної медіакультури» (Сохацька та ін., 2025: 455). На цьому аспекті наголошують сучасні педагоги і культурологи. «Логіка побудови таких курсів відображає універсальні закони пізнання і освоєння світу – духовного і практичного, їхню взаємодію і взаємозалежність, а також вікову динаміку становлення особистості: від пасивно-споглядального сприйняття світу в юності – до активного, рефлексивного й практичного ставлення до себе та світу у зрілому віці» (Сохацька та ін., 2025: 452).

Особливої ваги в контексті даного дослідження набуває підбір репертуару для навчання гри на гітарі у ЗВО. У сучасній вищій школі репертуар перестає бути лише переліком творів, а постає стратегічним засобом розвитку мислення майбутнього фахівця. Інтенсифікація освітнього процесу у класі гітари передбачає отримання максимального художнього і технічного результату за оптимальний проміжок часу. Основними важелями цього процесу є оновлення музичного матеріалу та впровадження новітніх технологій. Сучасний репертуар для гітари у ЗВО має виконувати кілька функцій: опанування розширених технік, популяризація українського контенту, формування стилістичної універсальності.

Українське гітарне мистецтво синтезує впливи різних національних культур і традицій, продовжує розвиватись в сучасних умовах інтеграцій-

них процесів і ставити нові актуальні завдання. «Об’єктивне дослідження існуючого національного репертуару й активне залучення його в навчальні програми ЗВО постає одним із першочергових та актуальних завдань в контексті наукового осмислення», – підкреслює М. Тущенко у статті «Національний репертуар як важлива складова фахової підготовки гітариста» (Тущенко, 2023: 152–153). Опанування існуючого національного репертуару й активне залучення його в освітній процес ЗВО дає розуміння провідних тенденцій розвитку сучасного українського гітарного мистецтва. На думку М. Тущенка «основними методичними положеннями процесу навчання повинні стати наступні:

1. Учень має ознайомитися, оволодіти прийомами, техніками гітаристів різних стилів та культурно-історичних епох.

2. Навчання повинно будуватися не лише на сухому навчально-тренувальному матеріалі вправ та етюдів задля розвитку практичних і технічних навичок, а й на вміло підібраному викладачем високомистецькому матеріалі, направленому на виховування творчого смаку» (Тущенко, 2023: 153). Такий підхід гарантує і естетичне задоволення від навчання, і формування світоглядної культури молодого гітариста. Зокрема, М. Тущенко запропоновано «доробок композитора Ю. Радзецького, який поєднує такі музичні стилі, як сучасна академічна музика, неокласика, неоромантика, авангард, постмодернізм. Однією зі стильових особливостей сучасної української гітарної музики є синтез елементів фольклору і класичного джазу (твори композиторів-гітаристів Ю. Стасюка, М. Вігули, А. Андрушка для гітарисоло, гітарних ансамблів та інструментальних ансамблів з гітарою). (Тущенко, 2023: 154–155). Допоміжним для педагогів і здобувачів вищої освіти може стати часопис «Гітара в Україні», де опубліковані твори сучасних українських і зарубіжних композиторів (Чеченя, 2021: 171).

Ще однією важливою рисою сучасної мистецької освіти є цифровізація, яка змінює роль викладача з «єдиного джерела знань» на «тьютора», який несе відповідальність у питаннях виховання нової генерації виконавців через окремі зразки музичного мистецтва (в тому числі і національного). Серед технологічних інструментів варто виділити відео-фідбек (регулярна фіксація виконання на відео дозволяє студенту побачити власні помилки в постановці рук та міміці, які неможливо помітити безпосередньо під час гри); роботу з музичними редакторами та доступ до світових бібліотек (International Music Score Library Project,

цифрові архіви консерваторій тощо). Робота педагога завжди має концентруватися на проблемі всебічного і гармонічного розвитку молодого музиканта, керуватися метою збагачення його креативного мислення, стимулювати розвиток музичного смаку, виконавської майстерності і світоглядної культури.

Висновки. Отже, ефективність навчання гри гітарі у ЗВО України забезпечується синтезом перевірених часом академічних традицій, новіт-

ніх технологічних рішень і концепції світоглядної культури, що сприяє підготовці компетентного конкурентоспроможного фахівця в сучасному культурно-мистецькому просторі. Поєднання якісного сучасного репертуару, зокрема українського, з новаторськими техніками і технологіями дозволяють перетворити навчання на динамічний інтерактивний процес, де здобувач вищої освіти стає активним дослідником власного виконавського стилю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Блажевич В. Еволюція розвитку виконавських традицій гітарного мистецтва у вітчизняному культурно-освітньому просторі. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2017. Вип. 15. С. 107–115. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8129/1/Blagevich.pdf>
2. Бурлаченко Б. Специфіка гітарного виконавства в контексті духовно-мистецької культури України. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 8 (52). С. 46–51.
3. Мироненко І. Теоретичні та методичні аспекти сучасного гітарного виконавства. *Час мистецької освіти. Мистецька освіта: пошуки та відкриття: зб. ст. VIII Всеук. наук.-практ. конф. (16–17 черв. 2020)*. Харків: ХНПУ, 2020. Ч. 1. С. 25–28. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9b388835-4a21-4be2-9b50-74e6d4208e19/content>
4. Сологуб В. Практика підготовки виконавців спеціальності «Класична гітара» в українському освітньому просторі (на прикладі ВП «МФ КНУКІМ»). *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 64. Т. 2. С. 128–133.
5. Сохацька О., Головей В., Москвич О. Формування світоглядної культури студентів у процесі вивчення інтегрованих культурологічних дисциплін: методологічний і методичний аспекти. *Fine Art and Culture Studies*. 2025. № 5. С. 449–457. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/art/article/view/3326>
6. Тущенко М. Національний репертуар як важлива складова фахової підготовки гітариста. *Мистецтвознавчі записки : зб. наук. пр.* 2023. Вип. 43. С. 152–156.
7. Тущенко М. Розвиток виконавської майстерності студентів-гітаристів у процесі навчання в закладах вищої освіти. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2024. № 1. С. 339–343.
8. Чеченя К. Гітарний рух в Україні на початку XXI століття. *Культурологічна думка*. 2021. № 19. С. 165–173. URL: https://www.culturology.academy/wp-content/uploads/KD19_Chechenya.pdf
9. Шульгіна В. Українська музична педагогіка: підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ: ДАКККіМ 2008. Вид. 2-ге доп. 263 с.
10. Carlevaro A. Escuela de Guitarra. Exposicion de Teoria Instrumental. Buenos Aires: Barry, 1978. 152 s. URL: https://kupdf.net/download/abel-carlevaro-escuela-de-la-guitarra-exposicion-de-lateoria-instrumental_5afb33a3e2b6f54c2ddd7685_pdf
11. Daniel R., Parkes K. Music Instrument Teachers in Higher Education: An Investigation of the Key Influences on How They Teach in the Studio. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*. 2017. Vol. 29. Num 1. Pp. 33–46. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1136001.pdf>
12. Pujol E. Escuela razonada de la guitarra: basada en los principios de la técnica de Tárrega. Buenos Aires: Ricordi Americana, 1954. 252 s. URL: <https://www.ricardomata.net/wp-content/uploads/2018/06/emilio-pujol-escuela-razonada-de-la-guitarra-vol-4.pdf>

REFERENCES

1. Blazhevych, V. (2017). *Evolutsiia rozvytku vykonavskykh tradytsii hitarnoho mystetstva u vitchyznianomu kulturno-osvitnomu prostori* [Evolution of guitar art performance traditions in the national cultural and educational dimension] *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii*. Vyp. 15. Pp. 107–115. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8129/1/Blagevich.pdf> [in Ukrainian]
2. Burlachenko, B. (2022). *Spetsyfika hitarnoho vykonavstva v konteksti dukhovno-mystetskoï kultury Ukrainy* [Specificity of guitar performance in the context of spiritual and artistic culture of Ukraine]. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 8 (52). Pp. 46–51. [in Ukrainian]
3. Myronenko, I. (2020). *Teoretychni ta metodychni aspekty suchasnoho hitarnoho vykonavstva* [Theoretical and Methodological Aspects of Modern Guitar Performance]. *Chas mystetskoï osvity. Mystetska osvita: poshuky ta vidkryttia : zb. st. VIII Vseuk. nauk.-prakt. konf. (16–17 cherv. 2020)*. Kharkiv: KhNPU. Ch. 1. Pp. 25–28. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9b388835-4a21-4be2-9b50-74e6d4208e19/content> [in Ukrainian]
4. Solohub, V. (2019). *Praktyka pidhotovky vykonavtsiv spetsialnosti «Klasychna hitara» v ukrainskomu osvitnomu prostori* [The Practice of Training «Classical Guitar» Performers within the Ukrainian Educational Environment]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. № 64. Vol. 2. Pp. 128–133.

5. Sokhatska, O., Holovei, V. & Moskvych, O. (2025). *Formuvannia svitohliadnoi kultury studentiv u protsesi vyvchennia integrovanykh kulturolohichnykh dysyplin: metodolohichni i metodychnyi aspekty* [Formation of students' worldview culture in the process of studying integrated cultural disciplines: methodological and methodological aspects]. *Fine Art and Culture Studies*. № 5. Pp. 449–457. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/art/article/view/3326> [in Ukrainian]
6. Tushchenko, M. (2023). *Natsionalnyi repertuar yak vazhlyva skladova fakhovoi pidhotovky hitarysta* [National Repertoire as an Essential Component of Professional Training for Guitarists]. *Mystetstvoznachchi zapysky: zb. nauk. pr.* Vyp. 43. Pp. 152–156. [in Ukrainian]
7. Tushchenko, M. (2024). *Rozvytok vykonavskoi maisternosti studentiv-hitarystiv u protsesi navchannia v zakladakh vyshchoi osvity* [Development of Performance Mastery in Guitar Students within Higher Education Institutions]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*. № 1. Pp. 339–343. [in Ukrainian]
8. Chechenia, K. (2021). *Hitarnyi rukh v Ukraini na pochatku XXI stolittia* [Guitar movement in Ukraine at the beginning of the XXIst century]. *Kulturolohichna dumka*. № 19. Pp. 165–173. URL: https://www.culturology.academy/wp-content/uploads/KD19_Chechenya.pdf [in Ukrainian]
9. Shulhina, V. (2008). *Ukrainska muzychna pedahohika* [Ukrainian Music Pedagogy]: *pidruchnyk [dlia stud. vyshch. navch. zakl]*. Kyiv: DAKKKiM. Vyd. 2-he dop. 263 s. [in Ukrainian]
10. Carlevaro, A. (1978). *Escuela de Guitarra. Exposicion de Teoria Instrumental* [Guitar School. Presentation of Instrumental Theory]. Buenos Aires: Barry. 152 s. URL: https://kupdf.net/download/abel-carlevaro-escuela-de-la-guitarra-exposicion-de-lateoria-instrumental_5afb33a3e2b6f54c2ddd7685_pdf [in Spanish]
11. Daniel R. & Parkes K. (2017). Music Instrument Teachers in Higher Education: An Investigation of the Key Influences on How They Teach in the Studio. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*. Vol. 29. Num. 1. Pp. 33–46. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1136001.pdf>
12. Pujol, E. (1954). *Escuela razonada de la guitarra: basada en los principios de la técnica de Tárrega* [Reasoned school of guitar: based on the principles of Tárrega's technique]. Buenos Aires: Ricordi Americana. 252 s. URL: <https://www.ricardomata.net/wp-content/uploads/2018/06/emilio-pujol-escuela-razonada-de-la-guitarra-vol-4.pdf> [in Spanish]

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Мілан КОТІЄВ,*orcid.org/0009-0009-6242-4195**бакалавр з готельно-ресторанного та туристичного бізнесу,**тату артист**milankotievatattoo@gmail.com*

ШТРИХ ЯК ОСНОВА ЗОБРАЖЕННЯ: АДАПТАЦІЯ АКАДЕМІЧНОГО МАЛЮНКА ДО ТАТУЮВАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу до татуювання як форми сучасного візуального мистецтва та необхідністю осмислення його художніх і методичних засад у контексті класичної образотворчої традиції. В умовах активного розвитку індустрії татуювання спостерігається тенденція до спрощення візуальних рішень і домінування технік, орієнтованих на суцільну тональну заливку, що часто призводить до втрати пластичної виразності та структурної цілісності зображення. У зв'язку з цим особливою значущістю набуває вивчення можливостей інтеграції принципів академічного рисунка в сучасну татуювальну практику. Метою статті є аналіз особливостей використання штрихової організації зображення в татуюванні на основі принципів класичної графіки та визначення її ролі у формуванні об'ємно-просторової, тональної й композиційної структури художнього образу. Методологічну основу дослідження становлять методи формально-композиційного, структурно-функціонального та візуально-аналітичного аналізу, а також елементи порівняльного підходу до зіставлення традиційних і сучасних технік black & gray. Емпіричну базу дослідження утворюють авторські татуювальні роботи, фотодокументація процесу їх створення, цифрові композиційні моделі та результати практичної апробації техніки 3RL. У результаті дослідження охарактеризовано основні принципи мікролінійного моделювання форми, ритмічної організації штриха та анатомічної адаптації композиції. Показано, що застосування штрихової методики сприяє формуванню «живої» текстури, пластично м'яких світлотіньових переходів і високого рівня читабельності образу. Виявлено, що поєднання етапного проектування, анатомічної корекції та штрихового виконання забезпечує композиційну цілісність і довготривалу візуальну стабільність татуювання. Практичне значення роботи полягає в можливості використання отриманих результатів у професійній підготовці тату-майстрів, удосконаленні методик художнього проектування та формуванні сучасних стандартів якості в татуювальній індустрії. Матеріали дослідження можуть бути використані в освітніх програмах з образотворчого мистецтва, дизайну та прикладної графіки.

Ключові слова: академічна графіка, мікролінійне моделювання, візуальна пластика, анатомічна адаптація, композиційне проектування.

Milan KOTIEV,*orcid.org/0009-0009-6242-4195**Bachelor's degree in Hospitality, Restaurant and Tourism Business,**Tattoo Artist**milankotievatattoo@gmail.com*

STROKE AS THE BASIS OF IMAGE FORMATION: ADAPTATION OF ACADEMIC DRAWING TO TATTOO PRACTICE

The relevance of this study is determined by the growing interest in tattooing as a form of contemporary visual art and the need to conceptualize its artistic and methodological foundations within the context of classical fine art traditions. Under conditions of the rapid development of the tattoo industry, a tendency toward simplification of visual solutions and the dominance of techniques focused on solid tonal filling can be observed, which often leads to the loss of plastic expressiveness and structural integrity of images. In this regard, the integration of academic drawing principles into modern tattoo practice becomes particularly significant. The purpose of this article is to analyze the features of stroke-based image organization in tattooing based on the principles of classical graphics and to determine its role in shaping the volumetric-spatial, tonal, and compositional structure of artistic images. The methodological framework of the study includes formal-compositional, structural-functional, and visual-analytical methods, as well as elements of a comparative approach to traditional and contemporary black-and-gray techniques. The empirical basis of the research consists of the author's tattoo works, photographic documentation of the creation process, digital compositional models, and the results of practical testing of the 3RL technique. The results characterize the main principles of micro-linear form modeling, rhythmic stroke organization, and anatomical adaptation of compositions. It is demonstrated that the application of stroke-based techniques contributes to the formation of "living" textures, plastically soft light-and-shadow transitions, and a high level of visual readability. It is revealed that the combination of stage-based design, anatomical correction, and stroke execution ensures compositional integrity and long-term visual stability of tattoos. The practical significance of the study lies in the possibility of applying the obtained results in the professional training of tattoo artists, improving artistic design methodologies, and shaping modern quality standards in the tattoo industry. The research materials may be used in educational programs in fine arts, design, and applied graphics.

Key words: academic graphics, micro-linear modeling, visual plasticity, anatomical adaptation, compositional design.

Постановка проблеми. У системі класичного образотворчого мистецтва штрих традиційно розглядається як один із фундаментальних засобів формування художнього образу (Бурчак, Воробчук, Пузь, 2023: 141). У межах академічного рисунка він виконує не лише функцію контурного окреслення форми, а й слугує інструментом просторового аналізу, тонального моделювання та пластичної інтерпретації об'єкта зображення. Через систему ліній, ритмічних повторів і варіацій щільності штриха художник відтворює конструктивну логіку форми, її матеріальність і світлотіньову організацію.

У сучасній татуювальній практиці спостерігається тенденція до спрощення художніх рішень, зумовлена домінуванням технологічно зручних технік, орієнтованих на швидке досягнення візуального ефекту, що відображає еволюцію татуювання від архаїчних форм до сучасного графічного дизайну (Кротевич, Подлевський, 2025: 78). Поширення методів суцільної тональної заливки та шаблонного проєктування нерідко призводить до зниження рівня пластичної виразності, втрати внутрішньої структури зображення та обмеження індивідуальної художньої мови майстра. Тому особливої актуальності набуває звернення до принципів академічного рисунка як джерела професійної культури, аналітичного мислення та композиційної дисципліни. Повернення до штрихової логіки побудови зображення дозволяє не лише підвищити рівень технічної майстерності, а й сформувати більш усвідомлений підхід до роботи з формою, простором і анатомічною поверхнею тіла, що корелює з психологічними аспектами самовираження та ідентичності через татуювання (Улунова, Теслик, Сокрута, 2023: 335). Водночас наукове осмислення процесів інтеграції класичних образотворчих принципів у татуювальну практику залишається недостатньо систематизованим (Пугач, 2024: 147), що зумовлює потребу в комплексному аналізі методичних, композиційних і технологічних аспектів даного явища з урахуванням впливу татуювань на психологічний стан клієнтів.

Аналіз досліджень. У сучасному науковому дискурсі проблематика татуювання осмислюється у кількох взаємопов'язаних площинах, що охоплюють техніко-технологічні, соціокультурні, психологічні та художньо-естетичні аспекти. У техніко-інженерному вимірі дослідження зосереджуються на фізичних механізмах взаємодії голки, пігменту та шкірної поверхні, а також на матеріалознавчих характеристиках інструментарію, що впливають на якість і безпечність виконання татуювання (Lawal, Rohilla, Marston, 2022: 503; Jin, Oh, Chang, 2024: 4).

У цьому контексті татуювання розглядається як складний технологічний процес, що потребує високого рівня контролю параметрів обладнання та виробничих стандартів.

У площині цифрових і прикладних досліджень увага приділяється можливостям алгоритмічного аналізу та ідентифікації татуювань із використанням технологій комп'ютерного зору та методів обробки зображень (Pocević et al., 2024: 7; Furtado et al., 2024: 692). Зазначені підходи сприяють формуванню міждисциплінарного напрямку, у межах якого татуювання розглядається не лише як елемент тілесної культури, а і як об'єкт інформаційного аналізу та візуальної ідентифікації.

Соціально-психологічний і культурний виміри татуювання розкриваються у працях, присвячених проблемам ідентичності, символічного самовираження та мотиваційної сфери особистості (Csekő, Csekő Szél, Bodor, 2024: 397; Артюхіна, Козинець, 2023: 65). У межах цих досліджень татуювання інтерпретується як форма тілесної комунікації, пов'язана з процесами конструювання соціального образу, пам'яті та самосприйняття. Соціально-естетичний аспект аналізу представлений у роботах, що зосереджуються на впливі татуювань на візуальне сприйняття людини залежно від віку, рівня експертності та культурних норм (Weiler et al., 2024: 9).

У професійно-комунікативному вимірі татуювальна практика розглядається як форма творчої взаємодії між майстром і клієнтом, у межах якої формується спільна авторська позиція та індивідуальний художній результат (McDade, 2022: 41). Такий підхід акцентує увагу на процесуальності створення татуювання та динамічному характері художнього рішення. Теоретико-дизайнерське осмислення даного явища представлене у працях, присвячених систематизації термінологічного апарату та визначенню татуювання як різновиду графічного дизайну (Кротевич, Подлевський, 2025: 304), що сприяє його інтеграції в сучасний мистецтвознавчий дискурс. Окремий напрям становлять медико-гігієнічні та регуляторні дослідження, у межах яких аналізуються ризики, ускладнення та нормативні аспекти татуювальної практики (Ghafari et al., 2024: 694). У цих працях наголошується на необхідності дотримання професійних стандартів як умови забезпечення безпечності та довготривалої якості результату.

Узагальнення наукових підходів свідчить, що сучасні дослідження татуювання переважно зосереджуються на технологічних, соціальних, психологічних і регуляторних аспектах, тоді як питання

штрихової організації зображення, принципів мікролінійного моделювання форми та їх інтеграції з традиціями академічного рисунка залишаються фрагментарно представленими. У результаті художньо-конструктивний потенціал штриха як засобу формоутворення не набув належного системного осмислення в межах мистецтвознавчого аналізу.

Мета статті – аналіз особливостей застосування штрихової організації зображення в татуюванні на основі принципів академічного рисунка, визначення її ролі у формуванні пластичної, тональної та просторово-композиційної структури художнього образу, а також обґрунтування можливостей її використання в сучасній професійній практиці. Для досягнення поставленої мети у статті передбачається розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати теоретичні та методичні засади штрихової організації зображення в системі академічного рисунка та визначити можливості їх адаптації до сучасної татуювальної практики; 2) дослідити особливості мікролінійного моделювання, ритмічної структури штриха та анатомічної адаптації композиції у процесі створення татуювань з метою виявлення їх впливу на формування пластичної, тональної та просторово-композиційної цілісності художнього образу; 3) обґрунтувати практичну доцільність використання штрихової методики в професійній діяльності тату-майстрів та розробити рекомендації щодо її застосування в освітній і проєктній практиці.

Виклад основного матеріалу. Штрихова побудова зображення посідає центральне місце в системі академічного рисунка та розглядається як один із базових інструментів формування форми, простору й тональних відношень (Бурчак, Воробчук, Пузь, 2023: 142). У класичній художній традиції штрих виступає не лише засобом окреслення контурів, а насамперед способом аналітичного осмислення об'єкта, його конструкції, об'єму та світлотіньової організації.

У межах академічного рисунка штрих формується як результат цілеспрямованої координації руху руки, зорового аналізу та просторового мислення. Його функція полягає у поступовому моделюванні об'єму шляхом варіювання довжини, нахилу, густоти та інтенсивності ліній, що відповідає сучасним уявленням про візуальну комунікацію в татуювальному дизайні (Кротевич, Подлевський, 2025: 79).

Важливою особливістю штрихової побудови є можливість формування тональних відношень через лінійні елементи. Тон у цьому випадку виникає не як ізольований шар фарби чи пігменту, а як

результат оптичної взаємодії окремих штрихів. Такий підхід сприяє формуванню «живої» візуальної текстури та підвищує рівень емоційного сприйняття зображення, що має значення для психологічного комфорту клієнтів (Пугач, 2024: 148).

Суттєву роль у штриховій організації рисунка відіграє ритм. Ритмічне чергування ліній формує внутрішню динаміку композиції, сприяє цілісному сприйняттю образу та забезпечує візуальну рівновагу між окремими фрагментами зображення, що відповідає механізмам тілесної комунікації та самопрезентації (Улунова, Теслик, Сокрута, 2023: 336). Напрямок штриха визначається анатомічними, конструктивними та перспективними характеристиками об'єкта зображення. В академічній практиці він орієнтується на основні осі форми, лінії напруження та природні вигини поверхні, що дозволяє зберігати художню цілісність і культурну ідентичність образу, зокрема у контексті патріотичного татуювання (Харицька, Колісниченко, 2022: 154). Щільність штрихування виступає одним із ключових параметрів тонального моделювання. Вона регулює інтенсивність затемнення окремих зон, формує глибину простору та акцентує композиційно важливі елементи, забезпечуючи баланс між декоративністю та змістовністю образу. Таким чином, у межах класичного рисунка штрихова побудова зображення функціонує як комплексна система, що поєднує аналітичне мислення, пластичне моделювання та композиційну організацію. Вона створює підґрунтя для подальшої адаптації цих принципів у сучасних прикладних художніх практиках, зокрема у сфері татуювання як культурного та дизайнерського феномену (Кротевич, Подлевський, 2025; Бурчак, Воробчук, Пузь, 2023).

Розроблений художній підхід ґрунтується на інтеграції принципів академічного рисунка в сучасну тату-практику. У його межах використовуються засоби класичної графіки, зокрема штрихування, тональне моделювання форми, мікролінія та побудова об'єму без жорсткого контуру. Лінія та штрих розглядаються як базові інструменти формування зображення, а не як допоміжні елементи. Важливою складовою методики є застосування техніки 3RL, яка базується на нанесенні зображення через систему точок і мікроліній та за своєю логікою наближається до академічної штриховки. Такий підхід забезпечує формування об'єму, світлотіньових переходів і просторової глибини через ритм, щільність і напрям штриха, а не шляхом суцільної тональної заливки. У сучасній тату-індустрії зазначена техніка має відносно інноваційний характер і суттєво відрізняється від

традиційних методів black & gray. Використання техніки 3RL сприяє створенню татуювань із легкою, «повітряною» структурою, близькою до академічного рисунка, у межах якої форма зберігає пластичність і глибину без надмірного тонального навантаження. На відміну від класичного black & grey-реалізму, такий підхід ґрунтується не на щільній тональній заливці, а на рисувальній логіці, орієнтованій на штрих, ритм і градацію світлотіні. У межах запропонованої методики татуювання розглядається як форма взаємодії з живою анатомією, а не як механічне перенесення плоского зображення на поверхню тіла. Композиційні рішення формуються з урахуванням індивідуальних особливостей форми, руху та об'єму тіла, що зумовлює просторову адаптивність і анатомічну обґрунтованість зображення. Такий підхід забезпечує органічну інтеграцію візуального образу в структуру тіла та підвищує рівень його цілісності. Реалізація зазначених принципів починається на етапі попереднього проєктування композиції, який передбачає формування візуальної моделі з урахуванням пропорційних, модульних і ритмічних закономірностей.

Проектування композиції здійснюється із застосуванням цифрових засобів моделювання, які дозволяють поєднувати принципи академічного рисунка з сучасними технологіями візуалізації. Основою цього процесу є побудова композиційної сітки, що виконує функцію структурного каркасу зображення та забезпечує пропорційну узгодженість його елементів. Композиційна сітка формується з урахуванням модульного принципу організації простору, який дозволяє систематизувати розміщення основних об'єктів, врівноважити маси та визначити напрям візуального руху. Застосування модульних структур сприяє формуванню ритмічної цілісності композиції та оптимізації її адаптації до анатомічної поверхні. Особливу увагу на цьому етапі приділено пропорційному співвідношенню елементів зображення, що забезпечує їх гармонійне сприйняття та запобігає деформації образу в процесі перенесення на тіло. Цифрове моделювання дозволяє коригувати масштаби, взаємне розташування та просторову перспективу окремих фрагментів з урахуванням особливостей конкретної анатомічної ділянки.

Сформована на етапі цифрового проєктування композиційна модель – рис. 1 – слугує основою для подальшої просторової адаптації зображення до анатомічної поверхні тіла.

Використання пропорційної сітки та модульних структур забезпечує попередню узгодженість елементів композиції, однак у процесі практичної

реалізації виникає необхідність їх коригування з урахуванням індивідуальних морфологічних особливостей конкретної ділянки тіла.

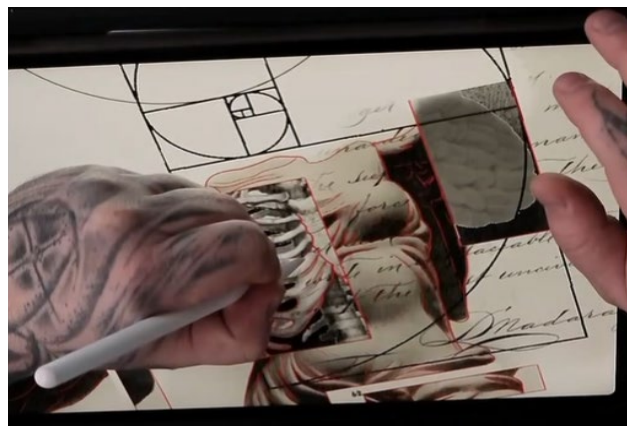

Рис. 1. Цифрове моделювання композиції з використанням пропорційної сітки

Джерело: особистий архів автора

Наступним етапом методики є анатомічна адаптація композиції, що передбачає перенесення розробленої візуальної структури на поверхню тіла з урахуванням його просторової геометрії, пластики та динаміки руху. На цьому етапі здійснюється трансформація плоскої цифрової моделі в об'ємну композицію, інтегровану в анатомічну форму. Процес анатомічної адаптації реалізується шляхом нанесення попередньої розмітки (stencil), яка виконує функцію орієнтовної конструктивної основи майбутнього зображення. Основним завданням даного етапу є узгодження композиційних осей, пропорцій і ритмічних структур із природними лініями та вигинами тіла. Вісь руки в цьому контексті розглядається як базова просторово-конструктивна лінія, відносно якої вибудовується загальна конфігурація зображення. Орієнтація основних елементів уздовж анатомічної осі забезпечує стабільність композиції в різних положеннях кінцівки та запобігає візуальній деформації образу під час руху. Особливу увагу приділено корекції форми зображення з урахуванням опуклостей, заглиблень і змін кривизни поверхні. Така деформація не має випадкового характеру, а ґрунтується на принципах пластичної трансформації, спрямованої на збереження пропорційної цілісності та перспективної узгодженості образу. Врахування динаміки руху є ще одним важливим аспектом анатомічної адаптації. Композиція проєктується з урахуванням можливих змін конфігурації м'язів і суглобів, що дозволяє зберігати її читабельність та естетичну виразність як у статичному, так і в динамічному стані.

Сформована в процесі анатомічної адаптації композиційна схема – рис. 2 – створює конструк-

тивну основу для подальшої практичної реалізації зображення засобами штрихової техніки. Після узгодження композиційних осей, пропорцій і пластичних деформацій здійснюється перехід до етапу безпосереднього виконання татуювання, у межах якого реалізуються принципи академічної штрихової побудови.

Рис. 2. Перенесення композиційної структури на анатомічну поверхню руки

Джерело: особистий архів автора

Основним інструментом реалізації штрихової методики у досліджуваній практиці є техніка 3RL, яка передбачає використання мікроголок для формування зображення через систему тонких ліній і точкових елементів – рис. 3. Застосування даної техніки забезпечує високий рівень деталізації та дозволяє відтворювати пластичні й тональні характеристики форми з максимальною точністю. Мікролінія в межах техніки 3RL виконує функцію базового структурного елемента зображення. Вона використовується для моделювання контурів, напівтіней і глибоких тіньових зон шляхом поетапного нарощування штрихових масивів. Такий підхід дозволяє зберігати внутрішню логіку форми та уникати втрати її об'ємності. Формування просторової глибини досягається завдяки варіюванню щільності, довжини та напрямку мікроліній. Зміна інтервалів між штрихами створює градацію тональних переходів, що забезпечує плавне моделювання світлотіні та підсилює ілюзію об'єму. Важливим компонентом даної техніки є постійний контроль глибини проникнення голки та інтенсивності пігментування. Точність рухів, стабільність натиску та узгодженість моторики руки з візуальним аналізом поверхні забезпечують рівномірність ліній і запобігають порушенню цілісності зображення.

Рис. 3. Макрозйомка процесу виконання штрихових елементів у техніці 3RL

Джерело: особистий архів автора

Ритмічна організація штриха формується через послідовне повторення мікроліній із варіативною щільністю та напрямом. Такий ритм не лише структурує поверхню татуювання, а й створює внутрішню динаміку образу, наближаючи його до принципів академічного рисунка. Реалізація штрихової методики в техніці 3RL забезпечує формування зображення через систему мікроліній, які функціонують як базові структурні елементи пластичного моделювання. Послідовне поєднання мікроліній різної щільності, напрямку та інтенсивності дозволяє створювати складні тональні переходи й просторові акценти без використання суцільної заливки – рис. 4. Отримані в процесі практичної реалізації результати демонструють ефективність інтеграції принципів академічного рисунка в татуювальну практику, що створює підґрунтя для їх подальшого наукового аналізу.

Рис. 4. Процес формування зображення методом мікроліній

Джерело: особистий архів автора

Одним із ключових показників результативності штрихової методики є рівень відтворення текстурних і об'ємно-просторових характеристик зображення. У межах досліджуваної практики зазначені параметри формуються не шляхом тональної заливки, а через системну організацію штрихових структур. На прикладі представленої композиції зооморфного характеру (рис. 5) простежується використання плям як елементів штрихової організації. Плямистий рисунок тварини трансформується в систему мікроліній і точкових переходів, які виконують функцію тонального та фактурного моделювання поверхні. Формування тону здійснюється без застосування суцільної заливки, а шляхом варіювання щільності та перетину штрихів. Такий підхід забезпечує плавність світлотіньових переходів, збереження внутрішньої структури форми та запобігає втраті пластичної виразності зображення. Світлотіньова організація композиції ґрунтується на поєднанні локальних контрастів і напівтонових градацій, що формуються через зміну напрямку й інтенсивності мікроліній. Завдяки цьому досягається ефект глибини, просторової перспективи та матеріальної достовірності образу.

У результаті застосування штрихової модуляції тону забезпечується формування «живої» текстури, яка поєднує графічну чіткість із пластичною м'якістю та наближає візуальний образ до принципів академічного рисунка.

Рис. 5. Приклад формування текстури та об'єму через штрихову модуляцію тону

Джерело: особистий архів автора

Водночас ефективність штрихової методики проявляється не лише на рівні локального моделювання фактури, а й у межах цілісної просторово-композиційної організації татуювання. Композиційна цілісність у досліджуваній практиці формується як результат узгодження штрихової структури, пропо-

рційних співвідношень і анатомічних особливостей поверхні тіла. Зображення проєктується не як автономний візуальний об'єкт, а як елемент просторової системи, інтегрованої в рухому та змінну форму людського тіла. На прикладі представленої масштабної композиції у форматі «рукава» (рис. 6) простежується принцип потоку форми, відповідно до якого візуальні елементи вибудовуються вздовж природних анатомічних ліній. Такий підхід забезпечує безперервність сприйняття зображення та його органічне включення в загальну пластику кінцівки. Баланс композиції досягається шляхом узгодження домінантних і другорядних елементів, співвідношення світлих і темних мас, а також ритмічного розподілу штрихових структур. Це дозволяє уникати візуального перевантаження окремих зон і підтримувати цілісність образу в різних ракурсах сприйняття.

Рис. 6. Завершена композиція з урахуванням анатомічної пластики руки

Джерело: особистий архів автора

Масштабування зображення здійснюється з урахуванням просторових параметрів анатомічної ділянки та перспективних скорочень, що виникають у процесі руху руки. Корекція масштабних співвідношень забезпечує збереження пропорційної узгодженості композиції та її стабільної читабельності в динаміці.

Тож застосування штрихової методики, орієнтованої на принципи академічного рисунка, формує альтернативну модель black & gray-реалізму, що істотно відрізняється від традиційних підходів, заснованих на суцільній тональній заливці. На відміну від класичних методів, у межах яких об'єм і глибина досягаються переважно шляхом насичення поверхні пігментом, досліджуваний підхід забезпечує пластичне моделювання через систему мікроліній і ритмічних штрихових струк-

тур. Це сприяє збереженню внутрішньої графічної логіки зображення та підвищує рівень його просторової організації.

Однією з ключових переваг штрихової методики є підвищена стабільність візуальної структури татуювання в часовій перспективі. Завдяки відсутності надмірної пігментної насиченості зменшується ризик розмиття контурів, втрати деталізації та тональної однорідності в процесі природних змін шкіри. Штрихова організація забезпечує поступову та рівномірну трансформацію зображення, що дозволяє зберігати його читабельність упродовж тривалого періоду.

Читабельність образу в межах даної методики формується завдяки чіткому структуруванню композиції, диференціації тональних рівнів і ритмічній організації штриха. Зображення зберігає візуальну зрозумілість як у загальному сприйнятті, так і на рівні окремих фрагментів, що є особливо важливим для масштабних композицій та багатошарових сюжетів.

Естетична цінність досліджуваного підходу полягає в поєднанні графічної виразності з пластичною м'якістю форми. Відмова від суцільної тональної заливки сприяє формуванню «повітряної» візуальної структури, у межах якої форма не втрачає глибини, а зображення зберігає художню легкість і композиційну рівновагу. Така естетика наближає татуювання до традицій академічного рисунка та класичної графіки, розширюючи межі сучасного black & gray-напрямку.

У сукупності зазначені характеристики дозволяють розглядати штрихову методику як перспективний напрям розвитку татуювальної практики, орієнтований на довготривалу якість, високу художню культуру та інтеграцію класичних образотворчих принципів у сучасний візуальний простір.

Висновки. У процесі дослідження проаналізовано можливості використання штрихової побудови зображення як основи адаптації принципів академічного рисунка до сучасної татуювальної практики. Поєднання лінійної, тональної та ритмічної організації забезпечує формування пластично виразного та просторово цілісного візуального образу. Застосування техніки 3RL у поєднанні з мікролінійним моделюванням форми дозволяє створювати об'єм, текстуру та світлотіньові переходи без використання суцільної тональної заливки. Такий підхід сприяє збереженню внутрішньої структури зображення та його візуальної стабільності в часовій перспективі. Орієнтація на анатомічну пластику тіла та етапне проєктування композиції забезпечує органічну інтеграцію татуювання в просторову структуру поверхні, підвищуючи рівень композиційної цілісності та читабельності образу в статичному й динамічному стані. Штрихова методика, заснована на принципах академічного рисунка, формує альтернативну модель розвитку напрямку black & gray, у межах якої поєднуються графічна виразність, пластична м'якість і стримана естетика виконання.

Отримані результати засвідчують доцільність подальшого розвитку досліджуваного підходу в контексті взаємодії образотворчого мистецтва та татуювальної практики, а також його потенціал для використання у професійній підготовці майстрів і формуванні сучасних художніх стандартів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом можливостей інтеграції штрихових технік у різні стилістичні напрями татуювання, вивченням їх впливу на довготривалу збереженість зображення та розробленням методичних рекомендацій для професійної підготовки майстрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурчак І. Н., Воробчук М. С., Пузь А. Д. Тату-малюнки як художня спадщина суспільства: історія та сучасність. *Теорія та практика дизайну*. 2023. № 29–30. С. 139–145. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2023.29-30.16>.
2. Кротевич О. В., Подлевський С. В. Татуювання як вид графічного дизайну: від архаїчного до сучасності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. № 83. С. 76–81. URL: <https://test.knutd.edu.ua/handle/123456789/31954> (дата звернення 10.02.2026).
3. Улунова Г., Теслик Н., Сокрута А. Між традицією та модою: психологічні особливості татуювання. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства*: матеріали X Всеукраїнської наукової конференції. Суми. Сумський державний університет. 2023. С. 333–337. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fbbf8962-15f1-4892-b043-cc1cc79a1634/content#page=333> (дата звернення 10.02.2026).
4. Пугач В. Науковий аналіз впливу татуювань на психологічний стан клієнтів із шрамами. *Молодий вчений*. 2024. № 7 (131). С. 145–150. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-7-131-44>.
5. Lawal I., Rohilla P., Marston J. Visualization of drug delivery via tattooing: effect of needle reciprocating frequency and fluid properties. *Journal of Visualization*. 2022. Vol. 25. P. 501–509. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12650-021-00816-5>.
6. Jin H. S., Oh S. H., Chang B. S. Material analysis on semi-permanent makeup needles. *Applied Microscopy*. 2024. Vol. 54. Art. 10. DOI: <https://doi.org/10.1186/s42649-024-00103-1>.
7. Pocevičė G., Stefanović P., Ramanauskaitė S., Pavlov E. Approach for Tattoo Detection and Identification Based on YOLOv5 and Similarity Distance. *Applied Sciences*. 2024. Vol. 14. № 13. Art. 5576. DOI: <https://doi.org/10.3390/app14135576>.
8. Furtado A. N., Dionísio A. S., Araújo R. M., Lemos Y. V. Human Identification in Mass Disasters: Analyzing Complex Tattoos in the Brumadinho Tragedy. *Forensic Sciences*. 2024. Vol. 4. № 4. P. 686–701. DOI: <https://doi.org/10.3390/forensicsci4040048>.

9. Csekő C., Csekő Szél A., Bodor P. Living with and living by tattoos: discursive analysis of a bodily practice. *European Journal of Psychotherapy and Counselling*. 2024. Vol. 26. № 3–4. P. 391–410. DOI: <https://doi.org/10.1080/13642537.2024.2362652>.
10. Артюхіна Н. В., Козинець В. І. Тілесні модифікації як відображення психологічних особливостей особистості. *Габітус*. 2023. Вип. 50. С. 63–68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.50.11>.
11. Weiler S. M., Duer C., Krämer D., Jacobsen T. Effects of tattoos on the aesthetic appreciation of human stimuli as influenced by expertise, tattoo status, and age reflecting internalized social norms. *PLOS ONE*. 2024. Vol. 19. № 12. e0313940. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0313940>.
12. McDade A. Contemporary Western Tattooing as an Inherently Collaborative Practice: The Contingent Authorial Input and Operational Mode of the Tattooist. *Tattooed Bodies: Theorizing Body Inscription Across Disciplines and Cultures*. Cham: Springer. 2022. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-86566-5_3.
13. Кротевич О. В., Подлевський С. В. Етимологія та понятійно-термінологічні аспекти татуювання як виду графічного дизайну. *Теорія та практика дизайну*. 2025. № 35. С. 301–309. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2025.35.31>.
14. Ghafari G., Newcomer J., Rigali S., Liszewski W. Permanent makeup: A review of its technique, regulation, and complications. *Journal of the American Academy of Dermatology*. 2024. Vol. 91. № 4. P. 690–698. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jaad.2024.01.098>.
15. Харицька С. В., Колісниченко А. В. Патріотичне татуювання як виразник національної самоідентифікації. *Moderni aspekty vědy*. 2022. Svazek XXI. С. 150–158. URL: https://www.researchgate.net/profile/Anna-Kolisnychenko-2/publication/368327317_Patrioticne_tatuuvanna_ak_viraznik_nacionalnoi_samoidentifikacii (дата звернення 10.02.2026).

REFERENCES

1. Burchak, I. N., Vorobchuk, M. S., & Puz, A. D. (2023). Tatu-maliunky yak khudozhnia spadshchyna suspilstva: istoriia ta suchasnist [Tattoo drawings as the artistic heritage of society: history and modernity]. *Teoriia ta praktyka dyzainu*, (29–30), 139–145. <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2023.29-30.16> [in Ukrainian].
2. Krotevych, O. V., & Podlevskiy, S. V. (2025). Tatuuvannia yak vyd hrafichnoho dyzainu: vid arkhaichnoho do suchasnosti [Tattooing as a type of graphic design: from archaic to modernity]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 83, 76–81. Retrieved February 10, 2026, from <https://test.knutd.edu.ua/handle/123456789/31954> [in Ukrainian].
3. Ulunova, H., Teslyk, N., & Sokruta, A. (2023). Mizh tradytsiieiu ta modoiu: psykholohichni osoblyvosti tatuuvannia [Between tradition and fashion: psychological features of tattooing]. In M. M. Nabok (Comp.), *Sotsialno-humanitarni aspekty rozvytku suchasnoho suspilstva: Materialy desiatoi Vseukrainskoi naukovoï konferentsii studentiv, aspirantiv, vykladachiv ta spivrobotnykiv* (Sumy, 27–28 kvitnia 2023 r.) (pp. 333–337). Sumy State University. Retrieved February 10, 2026, from <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fbbf8962-15f1-4892-b043-cc1cc79a1634/content#page=333> [in Ukrainian].
4. Puhach, V. (2024). Naukovyi analiz vplyvu tatuuvan na psykholohichni stan kliientiv iz shramamy [Scientific analysis of the impact of tattoos on the psychological state of clients with scars]. *Molodyi vchenyi*, 7(131), 145–150. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-7-131-44> [in Ukrainian].
5. Lawal, I., Rohilla, P., & Marston, J. (2022). Visualization of drug delivery via tattooing: Effect of needle reciprocating frequency and fluid properties. *Journal of Visualization*, 25, 501–509. <https://doi.org/10.1007/s12650-021-00816-5>.
6. Jin, H. S., Oh, S. H., & Chang, B. S. (2024). Material analysis on semi-permanent makeup needles. *Applied Microscopy*, 54, Article 10. <https://doi.org/10.1186/s42649-024-00103-1>.
7. Pocevičė, G., Stefanovič, P., Ramanauskaitė, S., & Pavlov, E. (2024). Approach for tattoo detection and identification based on YOLOv5 and similarity distance. *Applied Sciences*, 14(13), Article 5576. <https://doi.org/10.3390/app14135576>.
8. Furtado, A. N., Dionísio, A. S., Araújo, R. M., & Lemos, Y. V. (2024). Human identification in mass disasters: Analyzing complex tattoos in the Brumadinho tragedy. *Forensic Sciences*, 4(4), 686–701. <https://doi.org/10.3390/forensicsci4040048>.
9. Csekő, C., Csekő Szél, A., & Bodor, P. (2024). Living with and living by tattoos: Discursive analysis of a bodily practice. *European Journal of Psychotherapy & Counselling*, 26(3–4), 391–410. <https://doi.org/10.1080/13642537.2024.2362652>.
10. Artiukhina, N. V., & Kozynets, V. I. (2023). Tilesni modyfikatsii yak vidobrazhennia psykholohichnykh osoblyvostei osobystosti [Body modifications as a reflection of psychological characteristics of personality]. *Habitus*, 50, 63–68. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.50.11> [in Ukrainian].
11. Weiler, S. M., Duer, C., Krämer, D., & Jacobsen, T. (2024). Effects of tattoos on the aesthetic appreciation of human stimuli as influenced by expertise, tattoo status, and age reflecting internalized social norms. *PLOS ONE*, 19(12), e0313940. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0313940>.
12. McDade, A. (2022). Contemporary Western tattooing as an inherently collaborative practice: The contingent authorial input and operational mode of the tattooist. In *Tattooed Bodies: Theorizing Body Inscription Across Disciplines and Cultures*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-86566-5_3.
13. Krotevych, O. V., & Podlevskiy, S. V. (2025). Etimolohiia ta poniatiiino-terminolohichni aspekty tatuuvannia yak vydu hrafichnoho dyzainu [Etymology and conceptual-terminological aspects of tattooing as a type of graphic design]. *Teoriia ta praktyka dyzainu*, 35, 301–309. <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2025.35.31> [in Ukrainian].
14. Ghafari, G., Newcomer, J., Rigali, S., & Liszewski, W. (2024). Permanent makeup: A review of its technique, regulation, and complications. *Journal of the American Academy of Dermatology*, 91(4), 690–698. <https://doi.org/10.1016/j.jaad.2024.01.098>.
15. Kharytska, S. V., & Kolisnychenko, A. V. (2022). Patriotychne tatuuvannia yak vyraznyk natsionalnoi samoidentyfikatsii [Patriotic tattooing as an expression of national self-identification]. *Moderni aspekty vědy*, Svazek XXI, 150–158. Retrieved February 10, 2026, from https://www.researchgate.net/profile/Anna-Kolisnychenko-2/publication/368327317_Patrioticne_tatuuvanna_ak_viraznik_nacionalnoi_samoidentifikacii [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 26.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 7.07+37.04

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-8>**Петро КУЗЕНКО,***orcid.org/0000-0003-4384-7650**кандидат мистецтвознавства, доцент,**завідувач кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації**Карпатського національного університету імені Василя Стефаника**(Івано-Франківськ, Україна) petro.kuzenko@cnu.edu.ua***Олександра КАЧМАР,***orcid.org/0000-0002-2002-4603**доктор філософських наук, професор,**професор кафедри управління соціокультурною діяльністю, шоу-бізнесу та івентменеджменту**Карпатського національного університету імені Василя Стефаника**(Івано-Франківськ, Україна) oleksandra.kachmar@pnu.edu.ua*

РОЗВИТОК СКУЛЬПТУРИ У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ МИТЦІВ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ

Стаття присвячена аналізу розвитку скульптури у творчості сучасних митців Івано-Франківщини. В дослідженні відзначається, що сучасна скульптура Івано-Франківщини є важливою складовою мистецького процесу краю, що розвивається у взаємодії традиційних художніх практик і новітніх пластичних пошуків. Попри активний розвиток мистецького життя Івано-Франківщини, скульптурна творчість сучасних митців регіону досі залишається недостатньо дослідженою в українському мистецтвознавстві. Наявні публікації переважно висвітлюють творчість окремих митців або окремі твори мистецтва, тоді як комплексний аналіз скульптури як важливої складової сучасного мистецького процесу Івано-Франківщини відсутній. Недостатньо вивченими залишаються питання стилістичних особливостей творів скульптури, тематики, технічних засобів художнього вираження та взаємозв'язку традиції і новаторства у творчості сучасних митців. Метою статті є комплексне дослідження особливостей розвитку скульптури у творчості сучасних митців Івано-Франківщини, виявити художньо-стильові ознаки та тематичні вектори у творчості скульпторів регіону початку ХХІ століття.

Аргументовано що, сучасна скульптура Івано-Франківщини розвивається в умовах інтенсивної взаємодії художніх традицій із новітніми художньо-пластичними експериментами. У творчому доробку місцевих майстрів скульптори простежується тяглість української та європейської скульптурної традиції, поєднаної з прагненням оновити образну мову художніх творів відповідно до суспільно-культурних викликів початку ХХІ століття.

Комплексний аналіз творчого доробку сучасних скульпторів Івано-Франківщини засвідчив, що визначальними для їхньої художньої діяльності є звернення до сакральної, історико-культурної та меморіальної проблематики, а також поглиблене осмислення питань національної ідентичності та історичної пам'яті. Реалізація цих змістових пріоритетів художньої мови митців відбувається через індивідуальні авторські засади художнього вирішення творів, у межах яких органічно поєднуються стриманість творення форми, символічна узагальненість і виразна пластична мова.

Ключові слова: скульптура, митці Івано-Франківщини, формотворення, творчий доробок.

Petro KUZENKO,*orcid.org/0000-0003-4384-7650,**Candidate of Art History, Associate Professor,**Head of the Department of Fine and Decorative Arts and Restoration**Educational and Scientific of Vasyl Stefanyk Carpathian National University**(Ivano-Frankivsk, Ukraine) petro.kuzenko@cnu.edu.ua***Oleksandra KACHMAR,***orcid.org/0000-0002-2002-4603**Doctor of Philosophy Science, Professor,**Professor at the Department of Management of Socio-Cultural Activities,**Show Business and Event Management**Vasyl Stefanyk Carpathian National University**(Ivano-Frankivsk, Ukraine) oleksandra.kachmar@pnu.edu.ua*

THE DEVELOPMENT OF SCULPTURE IN THE WORKS OF CONTEMPORARY ARTISTS OF THE IVANO-FRANKIVSK REGION

The article analyses the development of sculpture in the works of contemporary artists from the Ivano-Frankivsk region. The study notes that contemporary sculpture in the Ivano-Frankivsk region is an important component of the region's artistic process, developing through the interaction of traditional artistic practices and the latest plastic explorations. Despite the active development of artistic life in the Ivano-Frankivsk region, the sculptural work of contemporary artists in the region remains insufficiently researched in Ukrainian art history. Existing publications primarily focus on the work of individual

artists or specific artworks, while a comprehensive analysis of sculpture as an essential component of the contemporary art process in the Ivano-Frankivsk Region remains lacking. The stylistic characteristics of sculpture, its thematic orientations, technical means of artistic expression, and the interrelationship between tradition and innovation in the practice of contemporary artists have not been sufficiently examined. The purpose of this article is to conduct a comprehensive study of the development of sculpture in the work of contemporary artists of the Ivano-Frankivsk Region and to identify the artistic, stylistic, and thematic trends that have shaped the region's artistic landscape in the early twenty-first century.

The study argues that contemporary sculpture in the Ivano-Frankivsk Region evolves within a dynamic interplay between established artistic traditions and innovative plastic experimentation. The creative practices of local sculptors demonstrate continuity with Ukrainian and European sculptural heritage while simultaneously seeking to transform the visual language of sculpture in accordance with the socio-cultural challenges and cultural paradigms of the early twenty-first century.

A comprehensive analysis of the creative work of contemporary sculptors in the Ivano-Frankivsk Region demonstrates that their artistic activity is characterised by a focus on sacred, historical, cultural, and memorial themes, as well as by a profound engagement with issues of national identity and historical memory. These substantive priorities are realised through individual authorial principles of artistic conception, within which restraint in formal construction, symbolic generalisation, and an expressive plastic language are organically integrated.

Key words: contemporary sculpture, Ivano-Frankivsk Region, form-making, artistic language, creative practice.

Постановка проблеми. Сучасна скульптура Івано-Франківщини є важливою складовою мистецького процесу краю, що розвивається у взаємодії традиційних художніх практик і новітніх пластичних пошуків. Попри активний розвиток мистецького життя Івано-Франківщини, скульптурна творчість сучасних митців регіону досі залишається недостатньо дослідженою в українському мистецтвознавстві. Наявні публікації переважно висвітлюють творчість окремих митців або окремі твори мистецтва, тоді як комплексний аналіз скульптури як важливої складової сучасного мистецького процесу Івано-Франківщини відсутній. Недостатньо вивченими залишаються питання стилістичних особливостей творів скульптури, тематики, технічних засобів художнього вираження та взаємозв'язку традиції та новаторства в творчості сучасних митців.

Аналіз досліджень показав, що, незважаючи на велику кількість творів монументальної та станкової скульптури, виконаних сучасними митцями Івано-Франківщини вони не отримали комплексного наукового осмислення. Скульптура регіону в короткому довідковому форматі подана в альбомі «Художники Івано-Франківщини» (Губаль, 2002). В наукових статтях В. Кіндрачука аналізується сакральна скульптура Ігоря Семака в культурному просторі Прикарпаття (Кіндрачук, 2025); Ю. Петришина – скульптурні анотаційні дошки іменних вулиць Івано-Франківська (Петришин, 2021); І. Дундяк – скульптура Івано-Франківська поч. ХХІ ст. у контексті розвитку сучасної монументальної релігійної скульптури (Дундяк, 2012). Низка публікацій мають публіцистичний характер і висвітлюють окремі аспекти творчості майстрів скульптури або ж процес відкриття виставок чи пам'ятників (Софілканич, 2022; Бліц, 2016). Буклети та каталоги про творчість окремих митців та твори виконані на симпозиумах дають стислу інформацію про розвиток скульптури в їхній творчості (Гладкий, 2004; Suholit 2020).

Мета статті. Комплексно дослідити особливості розвитку скульптури у творчості сучасних митців Івано-Франківщини, виявити художньо-стильові ознаки та тематичні вектори у творчості митців регіону початку ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХІ століття українська скульптура функціонує в ситуації глибокого переосмислення мистецької спадщини, поєднаного з активним пошуком нових образних пластичних форм і змістових концепцій. У таких умовах вагомим значення набувають регіональні художні осередки, які суттєво впливають на розвиток національного культурного простору, забезпечуючи тяглість місцевих культурно-мистецьких традицій та взаємозв'язок із загальноукраїнськими і європейськими художніми процесами. Одним із показових прикладів таких регіонів є Івано-Франківщина, скульптурне середовище якої характеризується динамічним мистецьким розвитком і широким колом індивідуальних авторських підходів. Одними із провідних сучасних скульпторів Івано-Франківщини є Володимир Кіндрачук, Богдан Гладкий, Василь Книшук, Ігор Семак та Василь Дутка.

Кіндрачук Володимир Богданович – член Національної спілки художників України, митець, чия професійна діяльність зосереджена у сфері дерев'яної пластики та скульптури. Починаючи з 2003 року, він активно бере участь в обласних, всеукраїнських і міжнародних виставкових проєктах, симпозиумах, мистецьких фестивалях, зокрема в Міжнародному фестивалі скульптури «Stygo» (Кошелін, 2016), Першому Всеукраїнському симпозиумі скульптури «Міфологеми простору міста» (Івано-Франківськ, 2017), а також у серії міжнародних пленерів різьблення по дереву в місті Гродно (Білорусь, 2005; 2016–2018 pp.).

У своїй творчій практиці Володимир Кіндрачук працює з різноманітними матеріалами – пісковиком, гранітом, деревом, гіпсом, бронзою, ство-

рюючи як станкові, так і монументальні твори: скульптурні композиції, пам'ятники та меморіальні знаки. Роботи митця вирізняються виразним національним та історичним спрямуванням, а провідною тематикою є твори, в яких розкриваються проблеми духовності, ідентичності, історичної пам'яті та культурної спадщини рідного краю. У формотворенні відчутний вплив мотивів скульптури Античної Греції та мистецької спадщини Огюста Родена, переосмислені крізь призму національної етнічної образності. Роботам скульптора властиві стримана стилізація, чіткість силуету й продумана композиція, а в окремих роботах – підсилена експресивність різьблення.

Вагоме місце у творчому доробку Володимира Кіндрачука займає сакральна тематика. Твори цього напрямку відзначаються глибоким духовним наповненням, органічним поєднанням традицій християнського мистецтва з індивідуальним авторським трактуванням образів і високою культурою формотворення. У творах митця простежується особливе ставлення до національної іконографії, осучасненої властивою митцю стилістикою. Серед характерних зразків творів – «Вишгородська Богородиця» (2014, гальванопластика, дерево), «Розп'яття» (2002, гіпс, дерево), «Свята Євхаристія» (2016, дерево), «Пам'ятник Софрону Дмитерку» (2017, бронза),

У Володимира Кіндрачука є також низка монументальних меморіальних робіт, у яких поєднуються лаконізм форм, глибокий психологізм, національна символіка та високий духовний зміст. Ці твори переконливо передають мотиви пам'яті, віри й надії. Одним з найвідоміших є меморіальна стела Роману Гурику (2014, гальванопластика, пісковик, граніт), встановлена на території Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Вона присвячена вшануванню пам'яті Героя Небесної Сотні, студента, який загинув під час Революції Гідності 2014 року. Композиція твору вирізняється цілісністю форми та глибоким символізмом, поєднуючи героїзм особистості та трагічну правду сучасної історії України. Вертикально зорієнтований моноліт із червоного каменю символізує стійкість і жертву. У верхній частині стели виконано рельєфну сцену боротьби на Майдані та образ Героя, поруч – великий фронтальний бронзовий портрет Р. Гурика, в якому поєднані рішучість і внутрішня сила.

Серед монументальних творів Володимира Кіндрачука, присвячених ключовим історико-культурним подіям українського народу, особливе місце займає пам'ятний знак 2024 р. у Івано-Франківську (у співавторстві з М. Мурафою), створе-

ний до 80-х роковин депортації етнічних українців із рідних земель – Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшшя та Західної Бойківщини у 1944–1951 роках. Композиція виконана у вигляді масивної кам'яної плити, фасадну площину якої поділено на дві рельєфно виділені частини. Ліва – репрезентує образи переселенців: чоловіка, жінки та дитини змушених залишити рідну домівку, права – краєвиди батьківщини.

Богдан Гладкий – член Національної спілки художників, учасник багатьох скульптурних пленерів та симпозіумів. Його творчий доробок охоплює станкову й монументальну скульптуру, сакральну пластику та меморіальні композиції. У своїй художній діяльності митець органічно поєднує надбання української скульптурної традиції з особистим авторським баченням і актуальними формально-пластичними пошуками.

Професійну мистецьку освіту Богдан Гладкий здобув у Львівській національній академії мистецтв, де сформувався як майстер об'ємно-просторової організації форми та цілісного пластичного мислення. Визначальним чинником його професійного становлення стало глибоке осмислення класичної спадщини європейського й українського мистецтва, а також ґрунтовне опанування традиційних матеріалів і технологій.

У творчості митця провідну роль відіграють твори, виконані в камені, дереві, бронзі та інших скульптурних матеріалах. Його роботи характеризуються узагальненим силуетом, продуманою композиційною структурою та внутрішньою зосередженістю художнього образу. Значну увагу митець приділяє духовно-філософській проблематиці, звертаючись до тем національної ідентичності, історичної пам'яті та сакрального світовідчуття.

Вагомою складовою мистецького доробку Богдана Гладкого є твори на сакральну тематику, у межах якої він поєднує засади християнського мистецтва з індивідуальним пластичним переосмисленням образів. Ці роботи вирізняються стриманою експресією і глибоким символічним змістом, що досягається завдяки виваженій роботі з формою та фактурою матеріалу.

Скульптурний твір «Ангел Михаїл» 2022 р. (м. Бурштин Івано-Франківської обл.) Богдана Гладкого є зразком сучасної сакральної скульптури, в якій поєднано християнську символіку, просторово-узагальнене мислення та індивідуальний авторський стиль митця. Образ архангела постає не як войовничий персонаж у традиційній іконографії, а як символ духовної сили й небесного заступництва.

Композиція скульптури має вертикальну структуру, що підкреслює зв'язок земного й небесного

світів. Фігура ангела витягнута, з чітко врівноваженими пропорціями, що надає образу відчуття спокою, внутрішньої зосередженості та величності стриманості. Розкриті крила не лише формують основний силует скульптури, а й виконують символічну функцію захисту та божественної опіки.

Пластична мова художнього твору базується на узагальненні форм і стриманій деталізації. Богдан Гладкий уникає надмірної натуралістичності, зосереджуючись на цілісності об'єму. Особливої виразності набуває художнє вирішення крил, у яких рельєфна різьба дерева поєднується з хвилюючими площинами, створюючи відчуття руху й духовного піднесення.

Особливе місце в творчості Богдана Гладкого посідають монументальні та меморіальні проекти, присвячені знаковим історичним подіям і видатним постатям. У цих творах митець прагне до гармонійного поєднання художньої виразності із символічною узагальненістю, свідомо уникаючи надмірної деталізації, досягаючи цілісного емоційного впливу.

Одним із найвідоміших монументальних творів Богдана Гладкого, присвяченого видатним діячам української культури є пам'ятник Івану Франку 2006 р. (бронза, граніт) у м. Рахів (Закарпатська обл.). Образ Каменяра в художньому вирішенні Богдана Гладкого постає як мислитель і духовний авторитет, зосереджений у роздуми і сповнений внутрішньої напруги.

В основі композиції пам'ятника є погрудження Івана Франка, встановлене на високому постаменті. Така вертикальна структура композиції підсилює ідею духовного піднесення, виступає символом стійкості та моральної твердості постаті Івана Франка.

Портретне вирішення Івана Франка відзначається психологічною зосередженістю та певним стриманим драматизмом. Риси обличчя трактуються узагальнено, акцент зроблено на напруженому погляді та чіткій лінії профілю. Митець уникає дрібної деталізації, надаючи перевагу цілісності об'єму. Пластичне вирішення пам'ятника ґрунтується на лаконізмі та конструктивній чіткості. Скульптор відмовляється від оповідальності та дрібних деталей, концентруючись на внутрішньому стані особистості. Завдяки такому художньому рішенню пам'ятник виявляє спорідненість із модерністською традицією монументальної скульптури, у межах якої важливе значення набуває концептуальний зміст і символічно узагальнений образ.

Богдан Гладкий є активним учасником обласних, всеукраїнських та міжнародних виставок,

мистецьких пленерів та скульптурних симпозиумів, де його роботи неодноразово отримували позитивні відгуки професійного середовища. Творчі здобутки скульптора засвідчують послідовне формування власної художньої мови та його вагомий внесок у розвиток сучасної української скульптури.

Одним з найвідоміших скульптурних симпозиумів, в якому систематично бере участь Богдан Гладкий, є міжнародний фестиваль дерев'яної скульптури «Ладжинський гай». У 2023 році відбувався уже п'ятий такий фестиваль «Ладжинський гай-2023». Богдан Гладкий під час цього заходу виконав статую «Жінка з соколом». Митець пояснює: «В Америці є статуя свободи, а мені захотілося зробити статую волі. Не свобода, а воля» (Ковалишена, 2023).

Постать жінки у скульптурі має витягнуту фронтальну композицію, що підкреслює монументальність художнього образу. Фігура жінки подана статично, з чіткими контурами площин та масивними об'ємами. У композиції вона наче виростає з великого стовбура дерева, що надає твору відчуття давньої природної сили матеріалу. Узагальнені форми, геометризовані складки одягу та площин обличчя надають мистецькому твору ознак архаїчної пластики наближеної до давніх ідолів. Образ жінки постає як узагальнений символ берегині, уособлення сили й гідності, а сокіл традиційно асоціюється зі свободою та воїнською честю.

Богдан Гладкий є автором багатьох меморіальних дощок присвячених видатним діячам українського державотворення та культури. Зокрема в м. Івано-Франківську його авторству належить дошка видатному політичному і державному діячу, гетьману Івану Мазепі. Дошка встановлена за сприяння Українського реєстрового козацтва 2011 р. на будинку № 2 по вулиці І. Мазепи. Скульптор виконав її з бронзи та граніту. У верхній частині дошки розміщено горельєфний портрет Івана Мазепи, вписаний у прямокутну площину з арковим завершенням. Таке композиційне рішення надає твору іконографічної урочистості й асоціюється з меморіальними таблицями доби бароко. Нижня частина меморіальної дошки містить текстовий напис із датами життя (1639–1709), що врівноважує композицію твору (Петришин, 2021: 22).

Постать Івана Мазепи виконана у традиціях історичного героїзованого портрета. Скульптор акцентує увагу глядача на мужньому, зосередженому виразі обличчя, характерній зачісці і вусах, що відповідають козацькій традиції, а також атрибутам влади (булаві як символі гетьманської влади).

Стилістично зображення твору має чіткі лінії, форми узагальнені, без надмірної деталізації, що додає художньому образу монументальності.

Відомим скульптором на Прикарпатті є молодий митець Данило Книшук. У 2012 р. він закінчив Національну академію образотворчого мистецтва та архітектури за спеціальністю «Монументальна скульптура» в Києві. Данило Книшук є автором станкових та монументальних творів скульптури, зокрема пам'ятників та меморіальних дощок. У творах митець поєднує реалістичний підхід з бажанням передати внутрішній світ людини, особливу увагу звертає на збереження національної і культурної ідентичності українського народу.

Великим проектом над яким працює Данило Книшук впродовж останніх років є «Відомі постаті України». В рамках цього проекту скульптор створив образи відомих людей минулого і сучасності, зокрема Дмитра Павличка, Степана Пушика, Михайла Кривеня, Івана Малковича, Михайла Книшука, Сергія Жадана, Володимира Грабовецького. На думку митця: «Це не просто скульптури, а зображення глибини та духовності тих, хто залишив свій слід в пам'яті людей» (Kurs, 2020). Скульптор має бажання, щоб у майбутньому цей проект подорожував Україною, знайомлячи людей різних регіонів країни з видатними особистостями нашого народу.

Творення скульптурного портрету для Данила Книшука – це складний процес: «Треба не просто побачити й зліпити, а розуміти, як воно влаштовано, яка механіка людини. Я більше акцентував на дослідженні людини – виявляв цікавість до психіки, різних процесів в організмі, яких змін зазнає людина з віком, що в ній є таке, що не змінюється ніколи. Ось і довідався про той внутрішній незмінний вогник. Тому, коли кажуть «образотворче», я це розумію як «творення образу» (Софілканич, 2022). Для скульптора було дуже важливо особисто розмовляти з людиною, яку він портретує, щоб пізнати її внутрішній світ. Про особистостей, портрети яких виконував митець, багато вже написано, але, тільки спілкуючись сам на сам у майстерні, пан Данило розумів, як їх треба увічнити в скульптурі (Софілканич, 2022).

Виразним твором митця є скульптурний портрет визначного письменника, поета та культурно-освітнього діяча Степана Пушика. При вирішенні цього твору скульптор зосереджений на передачі внутрішнього стану на духовної величності особистості. Голова письменника дещо припіднята, погляд спрямований вгору, що створює відчуття зосередженості та роздуму. Такий ракурс асоціюється з образом мислителя та подвижника національної культури. Для

твору характерна стримана, врівноважена манера. Об'єм скульптури моделюється м'яко, без значних контрастів. Вбрання Степана Пушика трактується лаконічно, без великої деталізації. Вишита сорочка акцентує на національній ідентичності поета, його зв'язок з фольклорною традицією та народною культурою українців.

Зразком монументальної скульптури у виконанні Данила Книшука є пам'ятник Тарасові Шевченку та Небесній Сотні в селищі Обертин Івано-Франківської обл. Ідея поєднання образу Тараса Шевченка та подвигу Героїв Небесної сотні, історичних епізодів і мрій народу на гідне життя в Україні належить учням Обертинської ЗОШ І-ІІІ ступенів. Пам'ятник вирубаний з цільної брили світло-сірого граніту 4,5 метри заввишки. В камені проявляються чотирьохметрова постать молодого Тараса Шевченка та постаті героїв Небесної сотні, князів, козака. Прототипами героїв зображених на пам'ятнику стали образи прикарпатців – Героїв Небесної сотні та уродженця Обертина Михайла Погорелова, який загинув під час захисту Батьківщини в російсько-українській війні. Над посталями зображено образ Богородиці, а форма човна, на якому стоять фігури метафорично втілює рух в майбутнє (Бліц, 2016).

Поєднання в одному монументі образу Тараса Шевченка з темою Небесної сотні виражає діалог між минулим та сучасним в історії України. Тарас Шевченко тут постає як духовний орієнтир для майбутніх героїв, а його творчість актуалізується в позачасовому вимірі.

Пам'ятник Тарасові Шевченку та Небесній Сотні поєднує традиції національної монументальної скульптури з актуальними ідеями сучасної історії. Його образне вирішення спрямоване на утвердження ідей гідності, свободи та неперервності національної боротьби українського народу.

Скульптор Ігор Семак відомий, передовсім як автор пам'ятників видатним історичним постатям Івано-Франківщини. У творчому доробку митця – пам'ятники Євгену Коновальцю, Данилу Галицькому, Роману Шухевичу, Опанасу Заливасі, Андрію Мельнику та ін. Він також автор меморіальних дощок, багатьох скульптурних портретів, пластичних композицій тощо. Особливе значення в творчості митця займає сакральна тематика. Його твори скульптури з зображенням Ісуса Христа, Богородиці, святих, ангелів розкривають внутрішній світ автора та засвідчують його глибоку духовність (Кіндрачук, 2025: 208). Скульптурне вирішення голови Ісуса Христа є наче продовженням серії портретів сучасників майстра. Образ Христа позначений загостреним емоційним вираженням

скорботи та смутку. У такий спосіб скульптор підкреслює, що Ісус Христос посеред нас, з нашими стражданнями й болями. Єдине, що виділяє Христа з поміж натурних портретів – це терновий вінок на Його голові. Дещо по іншому вирішує Ігор Семак образ Спасителя у кількох варіантах композиції «Вознесіння». Тут простежується яскраво виражена тенденція у творчості майстра пошуку новітньої художньої форми. Цим творам притаманні експресія, динаміка, геометричність і узагальненість форм (Кіндрачук, 2025: 209).

Серед повнофігурних скульптур Богородиць І. Семака є твори, де вона передається без Ісуса Христа, є також фігурні композиції з Богородицею і Христом типу Одигітрії, Оранти тощо. Особливе місце в творчості І. Семака займає фігура Богородиці встановлена біля церкви святого Архистратига Михаїла у Калуші. Тут новаторським рішенням автора є доповнення композиції із Богородицею образом святого Йосифа (Кіндрачук, 2025: 210).

Багатогранною особистістю є живописець та скульптор Василь Дутка – доцент Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва, член Національної спілки художників України. Він є автором багатьох станкових та монументальних творів у галузі скульптури, пам'ятників та меморіальних дощок, зокрема, бронзової статуетки «Гран-прі» для фестивалю ім. Назарія Яремчука (1996); погруддя Яна Ігнація Падеревського (Польща, 2012); меморіальної дошки Ришарду Качуровському (Польща, 2013); погруддя Героя України Володимира Гарматія (Тернопільщина, 2014); рельєфу Фридерика Шопена (США, 2015); пам'ятника Іоану Павлу II (Польща, 2019); пам'ятника «Кожному поколінню своя війна» (Коломия, 2018); пам'ятника Івану Пелипейку (Косів, 2021) (Тернопільщина, 2026).

Одним із кращих монументальних творів митця на тему українсько-російської війни є пам'ятник «Кожному поколінню своя війна», який відкрито 2019 р. перед військовою частиною в м. Коломийі. Твір є багатофігурною монументальною композицією, що представляє спадкоємність військового досвіду українського народу в різні історичні періоди. Композиція твору побудована з трьох фігур військових, розташованих у повний зріст, фронтально. Вони створюють своєрідний триптих, де кожна постать символізує окреме покоління борців за волю України. Центральна постать знаходиться на фоні розміщеного позаду

неї декоративно-символічного елементу у вигляді стилізованого хреста («дерева життя»), що виконує роль духовного стрижня твору. Всі фігури пам'ятника розташовані на спільному постаменті, що підкреслює ідею єдності історичного процесу (Лелик, 2024).

Серед низки творів, пов'язаних з історією культури Польщі особливе місце займає пам'ятник Папі Римському Іоану Павлу II, який встановлено при в'їзді в місто Туліглови (Польща). Фігура виконана в повний зріст із благословляючим жестом. Права рука піднесена в традиційному жесті, що має не тільки літургійне, а й духовно-комунікативне значення. Цей жест пастирської опіки встановлює емоційний контакт із глядачем, створюючи відчуття живої присутності. Ліва рука Папи Римського підтримує пастирський жезл, що підкреслює його місію духовного провідника.

У цьому пам'ятнику автор поєднав реалістичну портретність Папи Римського із узагальненою символічною мовою пластики. Відчутна орієнтація автора на ясність вираження образу та доступність сприйняття, що характерно для сучасного сакрального монументального мистецтва. Водночас, автор зберігає власну манеру художнього вирішення твору, зокрема лаконізм пластичних засобів, чіткість конструкції, підкреслену монументальність.

Висновки. Таким чином, сучасна скульптура Івано-Франківщини розвивається в умовах інтенсивної взаємодії традиційних художніх принципів із новітніми художньо-пластичними експериментами. У творчому доробку місцевих майстрів скульптори простежується тяглість української та європейської скульптурної традиції, поєднана з прагненням оновити образну мову художніх творів відповідно до суспільно-культурних викликів початку ХХІ століття.

Комплексний аналіз творчого доробку сучасних скульпторів Івано-Франківщини засвідчив, що визначальними для їхньої художньої діяльності є звернення до сакральної, історико-культурної та меморіальної проблематики, а також поглиблене осмислення питань національної ідентичності та історичної пам'яті. Реалізація цих змістових пріоритетів художньої мови митців відбувається через індивідуальні авторські засади художнього вирішення творів, у межах яких органічно поєднуються стриманість творення форми, символічна узагальненість і виразна пластична мова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василь Якович Дутка: художник з серцем Гуцульщини. Регіональний інформаційний портал Тернопільщина. URL: <https://surl.li/kpxriy> (дата звернення 16.02.2026).

2. Гладкий Богдан. Галерея портретів. Буклет. 2004. 10 с.
3. Дундяк І. Скульптура Івано-Франківська поч. ХХІ ст. у контексті розвитку сучасної монументальної релігійної скульптури. Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Івано-Франківськ. 2012. Вип. 24-25. С.8-12.
4. Данило Книшук створив скульптурний портрет Степана Пушика. Kurs. URL: <https://surl.li/uynfgn> (дата звернення 16.02.2026).
5. До 600-ліття в Обертині відкрили пам'ятник Шевченку та Небесній сотні. Бліц. info. URL: <https://surl.li/nlejdd> (дата звернення 16.02.2026).
6. Кіндрачук В. Сакральна скульптура Ігоря Семака в культурному просторі Прикарпаття. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 87. том 1, 2025. С. 207-213 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/87-1-29>
7. Ковалишена Ю. «Ладизинський гай-2023»: які фігури представлять учасники міжнародного фестивалю скульптури на Вінниччині. Суспільне Вінниця. URL: <https://surl.li/vodbbw> (дата звернення 16.02.2026).
8. Лелик Світлана «Едельвейс» має чим пишатися. Музей 10 ОГШБ розкаже про здобутки, цінності та пам'ять. Репортер. URL: <https://surl.li/lmrdrv> (дата звернення 16.02.2026).
9. Петришин Ю. Скульптурні анотаційні дошки іменних вулиць Івано-Франківська. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 45. том 2. 2021. С 20-25. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/45-2-3>
10. Софілканич В. У Науково-технічній бібліотеці відкрили виставку Данила Книшука «Відомі постаті України». Національний університет Львівська політехніка. URL: <https://surl.li/pflfqa> (дата звернення 16.02.2026).
11. Художники Івано-Франківщини. Альбом. Автор упоряд. Б.Губаль. Журнал «Образотворче мистецтво». Київ. 2002. 256 с.
12. Sculptural symposium of art curator Natalya Suholit. Київ. Софія-А. 2020. 49 с.

REFERENCES

1. Vasyl Yakovych Dutka: khudozhnyk z sertsem Hutsulshchyny. (2026) [Vasyl Yakovych Dutka: an artist with the heart of Hutsul region]. Rehionalnyi informatsiyni portal Ternopilshchyna. URL: <https://surl.li/kpxriy> (data zvernennia: 16.02.2026). [in Ukrainian].
2. Hladkyi B. (2004) Halereia portretiv. [Gallery of portraits]. Buklet. 10. [in Ukrainian].
3. Dundyak I. (2012) Skulptura Ivano-Frankivska poch. KhKhI st. u konteksti rozvytku suchasnoi monumentalnoi relihiinoi skulptury. [Sculpture of Ivano-Frankivsk beginning. 21st century in the context of the development of modern monumental religious sculpture]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Mystetstvoznavstvo, Ivano-Frankivsk, 24-25. 8-12. [in Ukrainian].
4. Danylo Knyshuk stvoryv skulpturnyi portret Stepana Pushyka. [Danylo Knyshuk created a sculptural portrait of Stepan Pushyk]. Kurs. URL: <https://surl.li/uynfgn> (data zvernennia: 16.02.2026). [in Ukrainian].
5. Do 600-littia v Obertyni vidkryly pamiatnyk Shevchenku ta Nebesni sotni. Blits. [A monument to Shevchenko and the Heavenly Hundred was unveiled in Obertyn for the 600th anniversary]. Blits. info. URL: <https://surl.li/nlejdd> (data zvernennia: 16.02.2026). [in Ukrainian].
6. Kindrachuk V. (2025) Sakralna skulptura Ihoria Semaka v kulturnomu prostori Prykarpattia. [Sacred sculpture of Ihor Semak in the cultural space of Prykarpattia]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. 87. 1. 207-213. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/87-1-29> [in Ukrainian].
7. Kovalyshena Yu. (2023) «Ladyzhynskyi hai-2023»: yaki fihury predstavliat uchashnyky mizhnarodnoho festyvaliu skulptury na Vinnychchyni. [«Ladyzhynsky grove-2023»: what figures will be presented by the participants of the international sculpture festival in Vinnytsia]. Suspilne Vinnytsia. URL: <https://surl.li/vodbbw> (data zvernennia: 16.02.2026). [in Ukrainian].
8. Lelyk S. (2024) «Edelweis» maie chym pyshatysia. Muzei 10 OHShB rozkazhe pro zdobutky, tsinnosti ta pam'iat. [«Edelweiss» has something to be proud of. The 10th OGSHB Museum will tell about achievements, values and memory]. Reporter. URL: <https://surl.li/lmrdrv> (data zvernennia: 16.02.2026). [in Ukrainian].
9. Petryshyn Yu. (2021) Skulpturni anotatsiini doshky imennykh vulyts Ivano-Frankivska. [Sculptural annotation boards of named streets of Ivano-Frankivsk]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. 45. 2. 20-25. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/45-2-3> [in Ukrainian].
10. Sofilkanych V. (2022) Naukovo-tekhnichnii bibliotetsi vidkryly vystavku Danyla Knyshuka «Vidomi postati Ukrainy» [Danylo Knyshuk's exhibition «Famous figures of Ukraine» was opened in the Scientific and Technical Library]. Natsionalnyi universytet Lvivska politehnika. URL: <https://surl.li/pflfqa> (data zvernennia: 16.02.2026). [in Ukrainian].
11. Khudozhnyky Ivano-Frankivshchyny. [Artists of Ivano-Frankivsk region]. Albom. Avtor uporiad. B.Hubal. Zhurnal «Obrazotvorche mystetstvo», Kyiv, 256. [in Ukrainian].
12. Sculptural symposium of art curator Natalya Suholit. Kyiv, Sofia-A. 49.

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Тарас КУШНІР,

orcid.org/0009-0005-2478-828X

доктор мистецтва (PhD),

старший викладач кафедри культурології

Національного університету біоресурсів і природокористування України

(Київ, Україна) t.i.kushnir@nubip.edu.ua

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО КОДУ ЗАСОБАМИ АМАТОРСЬКОГО ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА: ВІД АРХАІЧНОГО СИНКРЕТИЗМУ ДО СУЧАСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У пропонованій науковій статті здійснюється комплексне культурологічне дослідження феномену аматорського хорового мистецтва як потужного механізму репрезентації етнокультурного коду. Традиційна народна пісня розглядається не лише як акустичний чи естетичний артефакт, але як складна знаково-символічна система, що бере свій початок у первісному обрядовому синкретизмі – історичній та функціональній поєднанні музики, поетичного слова, кінетичної пластики та сакральної дії. Фокус уваги зосереджено на специфіці аматорського колективу, де спільне музикування виступає не стільки формою художнього дозвілля, скільки інструментом соціокультурної інтеграції, актуалізації культурної пам'яті та простором, де відбувається органічний перехід від архаїчних смислів до формування сучасної національної свідомості.

Актуальність дослідження зумовлена загостренням кризи культурної ідентичності в умовах стрімкої глобалізації, діджиталізації та урбанізації суспільства, що призводить до відчуження сучасної людини від її етнічного коріння. У площині практичної діяльності багатьох аматорських хорів виникає проблема поверхневого підходу до фольклорного матеріалу: народна пісня часто піддається штучній естрадизації, спрощенню або академічній уніфікації. Це призводить до руйнування її первинної синкретичної природи, втрати глибинної семантики та перетворення живого етнокультурного коду на музейний експонат або розважальний кітч. Відтак, існує гостра наукова та практична необхідність у пошуку шляхів адекватної репрезентації архаїчних смислів, які б відповідали духовним запитам та екзистенційним потребам сучасної людини.

Головна мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні механізмів репрезентації етнокультурного коду засобами аматорського хорового мистецтва та доведенні того, що усвідомлене занурення у синкретичну природу народного співу є дієвим чинником формування, збереження та зміцнення сучасної культурної ідентичності учасників колективу.

Ключові слова: етнокультурний код, хорове мистецтво, синкретизм, культурна ідентичність, репрезентація, культурний медіатор.

Taras KUSHNIR,

orcid.org/0009-0005-2478-828X

Doctor of Arts (PhD),

Senior Lecturer at the Department of Culture Studies

National University of life and environmental sciences of Ukraine

(Kyiv, Ukraine) t.i.kushnir@nubip.edu.ua

REPRESENTATION OF ETHNOCULTURAL CODE THROUGH AMATEUR CHORAL ART: FROM ARCHAIC SYNCRETISM TO CONTEMPORARY IDENTITY

This scientific article presents a comprehensive cultural study of the phenomenon of amateur choral art as a powerful mechanism for representing the ethnocultural code. Traditional folk songs are considered not only as acoustic or aesthetic artifacts, but as complex sign-symbolic systems that originate in primitive ritual syncretism – the historical and functional combination of music, poetic words, kinetic plasticity, and sacred action. The focus is on the specifics of an amateur collective, where playing music together is not so much a form of artistic leisure as an instrument of sociocultural integration, the actualization of cultural memory, and a space where an organic transition from archaic meanings to the formation of contemporary national consciousness takes place.

The relevance of the study is determined by the aggravation of the crisis of cultural identity in the context of rapid globalization, digitization, and urbanization of society, which leads to the alienation of modern people from their ethnic roots. In the practical activities of many amateur choirs, there is a problem of a superficial approach to folk material: folk songs are often subjected to artificial stage adaptation, simplification, or academic unification. This leads to the destruction of their original syncretic nature, the loss of their deep semantics, and the transformation of a living ethnocultural code into a museum exhibit or entertaining kitsch. Therefore, there is an acute scientific and practical need to find ways to adequately represent archaic meanings that would meet the spiritual demands and existential needs of modern man.

The main goal of the article is to theoretically substantiate the mechanisms of representing the ethnocultural code through amateur choral art and to prove that conscious immersion in the syncretic nature of folk singing is an effective factor in the formation, preservation, and strengthening of the contemporary cultural identity of the group's members.

Key words: ethnocultural code, choral art, syncretism, cultural identity, representation, cultural mediator.

Постановка проблеми. В умовах стрімкої глобалізації, діджиталізації та тотальної урбанізації суспільства проблема збереження національної культурної ідентичності набуває безпрецедентної гостроти. Сучасна людина, відірвана від традиційного середовища існування, зазнає екзистенційного відчуження від свого етнічного коріння. У цьому контексті аматорське хорове мистецтво постає не лише як форма організації художнього дозвілля, але і як потужний інструмент соціокультурної інтеграції та компенсації втрачених зв'язків із колективною пам'яттю нації.

Попри значний масив наукових розвідок, специфіка саме *аматорського* хорового співу як механізму репрезентації етнокультурного коду залишається недостатньо концептуалізованою. Бракує комплексних праць, які б досліджували процес переходу від архаїчного синкретизму обряду до конструювання сучасної ідентичності учасника аматорського хору. Крім того, потребує теоретичного обґрунтування нова концептуальна роль керівника такого колективу як «культурного медіатора».

Проте в сучасній хоровій практиці спостерігається небезпечна тенденція до спрощення або викривлення фольклорного матеріалу. Народна пісня, яка за своєю онтологічною природою є глибоко синкретичним явищем, в умовах аматорської сцени часто піддається штучній академізації або відвертій естрадизації (поп-кітчу). Відрив вокально-технічного компонента від його первинного культурологічного та просторового контексту призводить до руйнування етнокультурного коду. Відтак, виникає гостра практична та наукова необхідність у пошуку таких механізмів роботи з аматорськими колективами, які б дозволили не просто репродукувати нотний текст, а адекватно репрезентувати архаїчні смисли.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика, порушена в статті, носить виражений міждисциплінарний характер і спирається на масив праць із культурології, семіотики, етномузикології та хорової педагогіки.

Розуміння фольклору як складної знаково-символічної системи та транслятора етнокультурного коду базується на методології української філософії культури та етнології (зокрема, працях С. Кримського (Кримський, 2003) та Р. Кіся (Кісь, 2002). У сучасному українському гуманітарному дискурсі питання збереження національної ідентичності та механізми культурної пам'яті в умовах глобалізації глибоко аналізуються в колективній монографії Інституту культурології НАМ України (Гриценко, Гончаренко, Кузнєцова, 2020) та О. Берегової (Берегова, 2020).

Сучасне розуміння специфіки українського музичного фольклору ґрунтовно розкрито в дослідженнях провідних етномузикологів. Парадигми існування фольклору в сучасному, посттрадиційному культурному контексті та їх сценічне втілення розглядає В. Сінельнікова та І. Сінельніков (Сінельнікова, Сінельніков, 2019). Феномен українського багатоголосся, його імпровізаційну та гетерофонну природу детально аналізує дослідниця І. Клименко (Клименко, 2020). Питання ладової та інтонаційної специфіки пісні (зокрема, використання мікрохроматики та відкритого природного звукоутворення), а також проблеми інструментальної та вокальної трансформації традиції є предметом комплексних досліджень А. Іваницького (Іваницький, 2004) та М. Хая (Хай, 2011).

Важливим вектором для нашого дослідження є праці, присвячені традиційній тілесності, оскільки саме вона є інструментом збереження коду. М. Маєрчик розглядає семіотику жесту та звуку, доводячи нерозривність акустичного та кінетичного компонентів у фольклорі та їхній вплив на соматичну пам'ять виконавця (Маєрчик, 2011). Водночас соціокультурні функції саме аматорського (непрофесійного) хорового музикування та його рекреаційний потенціал для дорослого населення активно розробляються в новітніх розвідках із соціології мистецтва.

Мета статті – теоретичне обґрунтування механізмів репрезентації етнокультурного коду засобами аматорського хорового мистецтва та доведення того, що усвідомлена ревіталізація синкретичної природи народного співу є дієвим чинником формування сучасної культурної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Осягнення глибокої сутності народного хорового виконавства вимагає звернення до його першоджерел, де фольклор існував не як відокремлений вид естетичної діяльності, а як органічна, невід'ємна частина людського буття. Онтологічною (буттєвою) основою традиційної пісні є архаїчний обрядовий синкретизм – первісна нерозчленованість художніх, утилітарних та сакральних елементів. У цьому традиційному просторі музика, поетичне слово та тілесна пластика не просто доповнювали одне одного чи слугували фоном, а становили єдиний, монолітний комунікативний текст.

З позицій сучасної культурології, саме ця синкретична єдність виступає базовим носієм і транслятором **етнокультурного коду**. Його слід розуміти не як звичайний набір фольклорних мотивів, а як складну інформаційну модель, у якій зашифровані світоглядні координати етносу, його колек-

тивна пам'ять, архетипи та міфологічне мислення. Його життєздатність забезпечується одночасною роботою трьох рівнів:

– **акустично-інтонаційний рівень:** специфічний тембр (природне, «відкрите» звукоутворення), мікрохроматика та гетерофонна фактура, що передають емоційний стан, вітальну енергію та «вібрацію» роду;

– **вербально-семантичний рівень:** місцевий діалект, архаїчна лексика та символіка поетичного тексту, які фіксують соціальні, побутові та магічні смисли громади;

– **кінетично-просторовий рівень:** ритуальний жест, хороводний крок, просторова побудова виконавців, що вписують людину в макрокосмос, моделюючи циклічність часу (наприклад, рух за сонцем) та структуру світобудови.

Варто поглибити розуміння того, як саме працював архаїчний синкретизм у координатах традиційного світогляду. Спираючись на концепцію хронотопу (часопростору), слід зазначити, що народна пісня виступала інструментом організації часу та простору громади. Календарно-обрядовий цикл не просто супроводжувався співом – спів буквально «запускав» зміну пір року в міфологічній свідомості (веснянки закликали весну, колядки програмували врожай). Відтак, синкретизм мав чітко виражену символіко-утилітарну функцію. Слово (текст пісні) у поєднанні з певним звуковисотним вібраційним рівнем та ритуальним кроком набувало статусу матеріальної сили, здатної впливати на природу (Іваницький, 2004).

Зауважимо, що тіло виконавця (його гортань, резонатори, постава, рух) виступає головним інструментом збереження етнокультурного коду. Наприклад, традиційна хореографія (наприклад, «кривий танець») ніколи не була простою прикрасою вокального виконання – вона графічно дублювала мелодичний малюнок пісні, створюючи єдиний кінетико-акустичний візерунок. Таким чином, код культури фіксувався не на папері, а безпосередньо в нейром'язовій та емоційній пам'яті носіїв традиції.

Відповідно, у традиційному середовищі пісня працювала як цілісний механізм соціокультурної регуляції. Будь-яка спроба препарувати цей синкретизм – вилучити вокально-мелодичну лінію з її тілесно-просторового та обрядового контексту – неминуче призводить до руйнування етнокультурного коду. Позбавлена своєї синкретичної природи, народна пісня втрачає онтологічну сутність, перетворюючись із живого акту співтворення світу на статичний акустичний артефакт.

Проте, перенесення синкретичного фольклорного тексту в умови сучасного аматорського хоро-

вого мистецтва неминуче стикається з низкою гострих культурологічних та виконавських суперечностей. Ще у кінці XX століття С. Грица слушно зазначав, що в умовах глобалізації, діджиталізації та стрімкої урбанізації українського суспільства традиційна пісня втрачає своє природне, побутове середовище існування, актуально і на сьогоднішній день (Грица, 2000 142).

Сучасна людина – учасник аматорського колективу – зазнає екзистенційної кризи культурної ідентичності, відчужуючись від свого етнічного коріння, архаїчного світосприйняття та традиційної тілесності.

Криза репрезентації зумовлена не лише недоліками хормейстерів, а й об'єктивними психофізіологічними змінами сучасної людини (*homo urbanus*). Жителі мегаполіса чи передмістя характеризуються високим рівнем емоційного та тілесного затиску, зміненним типом дихання (поверхнєве, ключичне замість глибокого діафрагмального) та втратою навички гучного, вільного звуковидобування в повсякденному житті. Тому спроба відтворити автентичний звук часто наштовхується на фізичний та психологічний бар'єр аматора.

У площині практичної хорової діяльності ця криза проявляється через проблему хибної репрезентації фольклорного матеріалу. Аналіз репертуарної політики та виконавської практики багатьох сучасних аматорських хорів дозволяє виділити дві ключові деструктивні тенденції, що руйнують первинну синкретичну природу народної пісні:

1. *Штучна академізація фольклору.* Цей підхід передбачає спробу «окультурити» народне багатоголосся, підпорядкувавши його законам класичної гармонії темперованого строю, а манеру звукоутворення – принципам академічного *bel canto* (округлений, прикритий звук, фіксована гортань). За спостереженнями А. Іваницького, така уніфікація знищує унікальну тембральну колористику (так званий «білий звук») та специфічну мікрохроматику, які є базовими акустичними маркерами українського етнокультурного коду (Іваницький, 2004: 185). Пісня перетворюється на статичний нотний артефакт, а виконавець, прикутий до диригента та нотної папки, втрачає соматичний (тілесний) зв'язок із твором.

2. *Естрадизація та спрощення (поп-фольк).* Інша крайність полягає в надмірній театралізації або спрощенні обрядового матеріалу на догоду масовому глядачеві. Складні гетерофонні структури та архаїчні тексти (збереження яких є критично важливим для локальної ідентичності) замінюються примітивними гармонічними схемами та

уніфікованою літературною мовою. Обрядовий синкретизм редукується до рівня розважального кітчу або «шароварщини», що позбавляє пісню її глибинної семантики та сакральної функції (Маєрчик, 2011).

В обох випадках відбувається руйнація синкретичної єдності «звук-слово-рух». Як наслідок, живий етнокультурний код перетворюється на «музейний експонат». Для учасника аматорського колективу (містянина) такий репродуктивний, формальний підхід до співу не створює простору для соціокультурної інтеграції та не задовольняє його екзистенційної потреби у відновленні розірваних зв'язків із колективною пам'яттю нації.

Виникає гостра необхідність переходу від репродуктивної моделі (просто «співати народні пісні») до моделі усвідомленої репрезентації – такої організації хорового процесу, яка б дозволяла розкодовувати архаїчні смисли та актуалізувати їх для свідомості сучасного виконавця-аматора.

Подолання кризи репрезентації етнокультурного коду можливе лише за умови переосмислення функцій аматорського колективу. На відміну від професійних академічних хорів, де домінує суто естетична та виконавська мета (досягнення ідеального ансамблю, строю, нюансування), специфіка аматорського співу лежить у площині соціальної комунікації.

Щоб цей простір повноцінно виконував функцію транслятора культурної пам'яті, репетиційний та виконавський процес має спиратися на ревіталізацію елементів архаїчного синкретизму. Практичний досвід провідних фольклорних гуртів показує, що найефективніше цей механізм спрацьовує на трьох взаємопов'язаних рівнях.

1. Фонетико-акустичний рівень: віднайдення природного голосу та діалекту. Фундаментальним кроком є відмова від штучного академічного округлення звуку на користь традиційної (відкритої, мовленнєвої) манери інтонування. Опанування співу на природному грудному резонуванні має не лише музичне, а й глибоке психофізіологічне значення. Для сучасного містянина, обтяженого стресами та психологічними блоками, такий спів діє як потужний механізм емоційного розкріпачення (Скопцова, 2017). Крім того, принциповим є збереження локального діалекту твору. Діалектна фонетика (специфічні дифтонги, тверді приголосні) організовує правильну вокальну позицію народного звуку і водночас виступає найсильнішим маркером локальної ідентичності.

2. Гетерофонне мислення як модель соціальної взаємодії. Аматорське виконання фольклору має уникати жорсткої диктатури зафіксованої 5-ліній-

ної нотації. Залучення співаків до української підголоскової поліфонії (гетерофонії) змінює саму філософію хорового співу. Дослідник народного багатоголосся І. Клименко наголошує, що гетерофонія за своєю природою є імпровізаційною: у ній немає жорстко підпорядкованих партій, а є самостійні мелодичні лінії, що сплітаються довкола основного наспіву (Клименко, 2020). Опановуючи такий тип мислення, учасники хору вчаться слухати одне одного, відчувати партнера та брати на себе лідерство (заспів) у межах традиційного ладу. Це формує глибоке відчуття солідарності та приналежності до єдиного соціального організму.

3. Соматично-просторове проживання: активізація тілесної пам'яті. Найскладнішим, але найважливішим етапом репрезентації синкретичного коду є повернення пісні її кінетичної складової. Народна пісня не співається у статичній позі «по стійці струнко». Робота з аматорами обов'язково має включати просторові переміщення та фізичний рух (обрядовий крок, ритмічне погойдування, хоровод).

Культурологічний сенс цього прийому полягає в актуалізації соматичної (тілесної) пам'яті. Залучаючи тіло як повноцінний резонатор і транслятор ритму, сучасний виконавець долає дистанцію між собою та архаїчним текстом. Рух синхронізує дихання всього колективу (так зване «ланцюгове дихання»), і пісня починає проживатися як реальна обрядова дія. Саме в цей момент синкретичної єдності (звук-слово-рух) відбувається глибоке усвідомлення аматором своєї національної приналежності: етнокультурний код перестає бути абстракцією і стає частиною його власного досвіду.

Окреслені вище процеси ревіталізації архаїчного синкретизму в умовах аматорського хорового мистецтва не можуть відбуватися стихійно. Вони вимагають докорінного перегляду фахової ролі керівника колективу. У класичній академічній парадигмі диригент-хормейстер виконує переважно організаційно-художню функцію: він розучує партитуру, працює над чистотою інтонації, ансамблем, балансом та динамікою. Проте при роботі з фольклорним матеріалом в аматорському середовищі такої репродуктивної вокальної педагогіки буде недостатньо (Клименко, 2020).

Описуючи роль «медіатора», необхідно ввести концепт переходу від репрезентативного мистецтва (де є поділ на активних артистів на сцені та пасивних глядачів у залі) до «мистецтва участі» (participatory art). Завдання культурного медіатора – зробити так, щоб під час виконання твору межа між сценою і залом стиралася. Він має

навчити колектив випромінювати таку енергетику і використовувати такі просторові рішення, які б провокували глядачів до внутрішнього або навіть фізичного співучасті (наприклад, через спільний ритм або виконання знайомих приспівів).

Варто зазначити, що керівник колективу оперує диференційованими методами одним з яких є метод компаративного (порівняльного) аналізу: «медіатор» пропонує хористам прослухати автентичні аудіозаписи (експедиційні матеріали), порівняти їх із сучасними обробками, проаналізувати спектрограму звуку та свідомо знайти власне тембральне рішення. Це перетворює учасника аматорського хору з пасивного виконавця чужої волі на свідомого дослідника та носія власної культури.

Складність полягає і в тому, що сучасний аматор (реципієнт) розірвав природний зв'язок із традицією, і для нього мова обрядової пісні є значною мірою незрозумілою «іноземною» знаковою системою. Відповідно, керівник аматорського хору набуває нової концептуальної ролі – він стає «культурним медіатором» (посередником) (Сінельнікова, Сінельніков, 2019). В такому випадку функція хормейстера полягає у комплексному розкодуванні архаїчних символів та їхній дбайливій адаптації для свідомості сучасного виконавця.

Саме завдяки компетентному посередництву «культурного медіатора» репетиційний процес виходить за межі суто музичних завдань, перетворюючись на усвідомлений акт співтворчості та культурної трансмісії. Аматорський хор, у такому розумінні, стає не просто гуртком самодіяльності, а впливовим інститутом конструювання та зміцнення сучасної національної ідентичності.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що повноцінна репрезентація етнокультурного коду в аматорському хоровому мистецтві є неможливою без глибокого усвідомлення та практичного відтворення онтологічної

основи традиційної пісні, якою виступає архаїчний обрядовий синкретизм. Історично народна пісня функціонувала як єдиний, неподільний комунікативний текст, у якому нерозривно поєднувалися вербальний, акустично-інтонаційний та кінетично-просторовий компоненти. Доведено, що аматорський хор у сучасному урбаністичному середовищі перебирає на себе функції традиційної громади, перетворюючись на середовище активної соціокультурної комунікації. Виявлено, що повноцінна репрезентація етнокультурного коду неможлива без звернення до базових елементів архаїчного синкретизму: специфічної (відкритої) манери звукоутворення, збереження діалектних особливостей мовлення, гетерофонного багатоголосся та тілесно-просторового проживання пісні.

В процесі дослідження обґрунтовано, що робота аматорів із синкретичним матеріалом запускає механізми соматичної (тілесної) та емоційної пам'яті, знімаючи психологічні бар'єри та сприяє глибокому усвідомленню своєї приналежності до національної культури. Визначено нову концептуальну роль керівника аматорського колективу як «культурного медіатора», який забезпечує розкодування архаїчних символів та їхню адаптацію для свідомості сучасного виконавця. У підсумку стверджується, що аматорське хорове мистецтво, за умови поваги до синкретичних витоків фольклору, трансформується з форми репродуктивної художньої самодіяльності у впливовий інститут конструювання сучасної ідентичності нації.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаються у детальному емпіричному дослідженні впливу конкретних вокально-тілесних практик на психоемоційний стан учасників аматорських хорів, а також у розробці спеціалізованих навчально-методичних комплексів для керівників музичних колективів з метою підвищення їхньої фахової кваліфікації як «культурних медіаторів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берегова О. Діалог культур: образ Іншого в музичному універсумі. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2020. 304 с.
2. Грица С. Й. Фольклор у просторі та часі : вибрані статті. Тернопіль : Астон, 2000. 228 с.
3. Гриценко О., Гончаренко Н., Кузнецова І. та ін. Культура пам'яті сучасного українського суспільства: трансформація, декомунізація, європеїзація : монографія. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2020. 352 с.
4. Гуменюк А. І. Українські народні танці. Київ : Наукова думка, 1969. 250 с.
5. Іваницький А. І. Український музичний фольклор : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2004. 320 с.
6. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Львів : Літопис, 2002. 304 с.
7. Клименко І. В. Обрядові мелодії українців у контексті слов'яно-балтського ранньотрадиційного мелосу: типологія і географія. Том 1. Монографія. Київ : Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, 2020. 360 с.
8. Маєрчик М. С. Ритуал і тіло: структурно-семантичний аналіз українських обрядів родинного циклу. Київ : Критика, 2011. 328 с.

9. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. Київ : Парапан, 2003. 240 с.
10. Садовенко С. М. Українське народне хорове мистецтво як динамічний соціокультурний феномен: культурологічні аспекти концептуалізації. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2022. № 2. С. 34–40.
11. Самборська О. В., Кушнір Т. І., Васильєва К. В. Місце народного мистецтва в академічному дискурсі: проблеми інтерпретації та класифікації. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 39. С. 2190–2204. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-9\(39\)-2190-2204](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-9(39)-2190-2204)
12. Сінельнікова В. В., Сінельников І. Г. Музичний фольклор в умовах сцени: сучасні тенденції. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2019. Вип. 14, т. 1. С. 138–141. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-1-28>
13. Скопцова О. М. Становлення та особливості розвитку народного хорового виконавства в Україні (кінець XIX–XX століття) : монографія. Київ : Ліра-К, 2017. 180 с.
14. Хай М. Й. Українська інструментальна музика усної традиції. Київ; Дрогобич: Коло, Друк, 2011. 467 с.

REFERENCES

1. Berehova O. (2020) *Dialoh kultur: obraz Inshoho v muzychnomu universumi*. [Dialogue of cultures: The image of the Other in the musical universe]. Instytut kulturologii NAM Ukrainy. Kyiv, 304. [in Ukrainian].
2. Hrytsa S. Y. (2000). *Folklor u prostori ta chasi: vybrani statii* [Folklore in space and time: Selected articles]. Aston, Ternopil. 228. [in Ukrainian].
3. Hrytsenko O., Honcharenko N., Kuznietsova I., ta in. (2020). *Kultura pamiaty suchasnoho ukrainskoho suspilstva: transformatsiia, dekomunizatsiia, yevropeizatsiia : monohrafiia*. [Culture of memory of modern Ukrainian society: transformation, decommunization, Europeanization: monograph.]. Instytut kulturologii NAM Ukrainy. Kyiv, 352. [in Ukrainian].
4. Humeniuk A. I. (1969) *Ukrainski narodni tantsi*. [Ukrainian folk dances]. Naukova Duma, Kyiv, 250. [in Ukrainian].
5. Ivanytskyi A. I. (2004). *Ukrainskyi muzychnyi folklor* [Ukrainian musical folklore]. Nova Knyha, Vinnytsia, 320. [in Ukrainian].
6. Khai M. Y. (2011). *Ukrainska instrumentalna muzyka usnoi tradytsii* [Ukrainian instrumental music of oral tradition]. Kyiv; Drohobych: Kolo, Druk, 467. [in Ukrainian].
7. Kis R. (2002). *Mova, dumka i kulturna realnist (vid Oleksandra Potebni do hipotezy movnoho relatyvizmu)*. [Language, thought and cultural reality (from Oleksandr Potebny to the hypothesis of linguistic relativism).]. Lviv : Litopys, 304. [in Ukrainian].
8. Klymenko I. V. (2020) *Obriadovi melodii ukrainsiv u konteksti sloviano-baltskoho rannotradytsiinoho melosu: typolohiia i heohrafiia*. [Ritual melodies of Ukrainians in the context of Slavic-Baltic early traditional melos: typology and geography]. T. 1. Monohrafiia. Kyiv : Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, 360. [in Ukrainian].
9. Krymskyi S. B. (2003). *Zapyty filosofskykh smysliv* [Inquiries of philosophical meanings]. Kyiv : Parapan. 240. [in Ukrainian].
10. Maierchuk M. S. (2011). *Rytual i tilo: strukturno-semantychnyi analiz ukrainskykh obriadiv rodynnoho tsyклу* [Ritual and body: Structural-semantic analysis of Ukrainian rituals of the family cycle]. Kyiv : Krytyka. 328. [in Ukrainian].
11. Sadovenko S. M. (2022). *Ukrainske narodne khorove mystetstvo yak dynamichniy sotsiokulturnyi fenomen: kulturolohichni aspekty kontseptualizatsii*. [Ukrainian folk choral art as a dynamic socio-cultural phenomenon: Culturological aspects of conceptualization]. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv, Kyiv, 2. 34–40. [in Ukrainian].
12. Samborska O. V., Kushnir T. I., Vasyliieva K. V. (2025). *Mistse narodnoho mystetstva v akademichnomu dyskursi: problemy interpretatsii ta klasyfikatsii*. [The place of folk art in academic discourse: Problems of interpretation and classification]. Visnyk nauky ta osvity, 39, 2190–2204. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-9\(39\)-2190-2204](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-9(39)-2190-2204) [in Ukrainian].
13. Skoptsova O. M. (2017). *Stanovlennia ta osoblyvosti rozvytku narodnoho khorovoho vykonavstva v Ukraini (kinets XIX-XX stolittia)* [Formation and features of the development of folk choral performance in Ukraine (late 19th-20th centuries)]. Monohrafiia. Kyiv : Lira-K, 180. [in Ukrainian].
14. Sinelnikova V. V., Sinelnikov I. H. (2019). *Muzychnyi folklor v umovakh stseny: suchasni tendentsii*. [Musical folklore in the conditions of the stage: Modern trends]. Innovatsiina pedahohika, Odessa, 1(14). 138–141. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-1-28> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 75.03: 316.7

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-10>

Микола ЛЕВЧЕНКО,

orcid.org/0000-0002-4069-1729

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри культури і мистецтв
Херсонського державного університету
(Херсон, Україна) 5172029@gmail.com

Лариса КОРНИЦЬКА,

orcid.org/0000-0002-8816-096X

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва
Хмельницького національного університету
(Хмельницький, Україна) lorakrona@ukr.net

Віктор ЛИТОВЧЕНКО,

orcid.org/0000-0003-0532-0188

кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут» (Ніжин, Чернігівська область, Україна)
viktorpl08@gmail.com

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЧЕРЕЗ ВІЗУАЛЬНІ НАРАТИВИ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

Сучасне мистецтво є потужним інструментом комунікації, здатним не лише відтворювати культурні цінності, традиції та спадщину, а й активно формувати уявлення про націю та її колективну свідомість. Метою статті є дослідження механізмів взаємодії сучасного мистецтва з процесами конструювання національної ідентичності та аналіз того, як художні образи відображають культурну спадщину й реагують на актуальні соціокультурні трансформації. Для досягнення поставленої мети в дослідженні використано поєднання теоретичних методів, зокрема аналізу, синтезу, абстрагування, індукції та дедукції, з емпіричними підходами, серед яких ключовим методом є спостереження.

Дослідження показало, що сучасні художні практики конструюють національну ідентичність через взаємодію символів, історичних образів, мови, традицій та культурних практик. Водночас вони реагують на виклики сучасності, переосмислюючи історичну пам'ять, актуалізуючи питання соціальної справедливості та взаємодії громади. Показовими в цьому контексті є роботи О. Грехова, спрямовані на трансформацію класичних культурних канонів, мистецькі дослідження М. Куліковської, зосереджені на питаннях деколонізації та тілесності ідентичності, а також проєкти Д. Кольцової та Г. Зінківського, що актуалізують теми війни й пам'яті. Ці приклади демонструють здатність сучасного мистецтва ініціювати глибоку рефлексію над національними цінностями та важливими суспільними трансформаціями.

У висновках підтверджено значний потенціал сучасного мистецтва в процесах формування та актуалізації національної ідентичності через створення й трансляцію візуальних наративів. Зазначено, що національна ідентичність у сучасній візуальній культурі формується внаслідок складної взаємодії символів і знаків, апеляції до історичної пам'яті, використання рідної мови, репрезентації традицій, звичаїв і культурної спадщини, які утворюють цілісний візуальний наратив соціальних та культурних вимірів ідентичності. Окремо наголошено на можливості використання сучасних художніх практик як ефективного інструменту культурної політики й розвитку суспільних ініціатив, спрямованих на зміцнення національної самосвідомості, консолідацію спільноти та інтеграцію культурного досвіду в актуальний соціокультурний контекст.

Ключові слова: національна ідентичність, сучасне мистецтво, візуальні наративи, культурна спадщина, соціокультурні процеси, колективна пам'ять, деколонізація, українське мистецтво.

Mykola LEVCHENKO,

orcid.org/0000-0002-4069-1729

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Professor at the Department of Culture and Arts
Kherson State University
(Kherson, Ukraine) 5172029@gmail.com*

Larysa KORNYTSKA,

orcid.org/0000-0002-8816-096X

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Technological and Professional Education and Decorative Arts
Khmelnyskyi National University (Khmelnyskyi, Ukraine) lorakrona@ukr.net*

Viktor LYTOVCHENKO,

orcid.org/0000-0003-0532-0188

*Candidate of Philosophy,
Associate Professor at the Department of Social and Humanities Sciences
Structure Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
"Nizhyn Agrotechnical Institute"
(Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine) viktorpl08@gmail.com*

FORMING NATIONAL IDENTITY THROUGH VISUAL NARRATIVES OF CONTEMPORARY ART

Contemporary art is a powerful communication tool capable not only of reproducing cultural values, traditions, and heritage, but also of actively shaping perceptions of a nation and its collective consciousness. The purpose of this article is to study the mechanisms of interaction between contemporary art and the processes of constructing national identity and to analyze how artistic images reflect cultural heritage and respond to current sociocultural processes. To achieve this goal, the study uses a combination of theoretical methods, including analysis, synthesis, abstraction, induction, and deduction, with empirical approaches, among which observation plays a leading role.

The study showed that contemporary artistic practices construct national identity through the interaction of symbols, historical images, language, traditions, and cultural practices. At the same time, they respond to contemporary challenges by rethinking historical memory and raising issues of social justice and community interaction. Notable in this context are the works of O. Grekhov, aimed at transforming classical cultural canons, the artistic research of M. Kulikovska, focused on issues of decolonization and the physicality of identity, as well as the projects of D. Koltsova and H. Zinkivsky, which actualize the themes of war and memory. These examples demonstrate the ability of contemporary art to initiate deep reflection on national values and important social processes.

The conclusions confirm the significant potential of contemporary art in the processes of forming and actualizing national identity through the creation and transmission of visual narratives. It is noted that national identity in contemporary visual culture is formed as a result of the complex interaction of symbols and signs, appeals to historical memory, the use of the native language, and the representation of traditions, customs, and cultural heritage, which form a coherent visual narrative of the social and cultural dimensions of identity. Separate emphasis is placed on the possibility of using contemporary artistic practices as an effective tool of cultural policy and the development of social initiatives aimed at strengthening national self-awareness, consolidating the community, and integrating cultural experience into the current sociocultural context.

Key words: *national identity, contemporary art, visual narratives, cultural heritage, socio-cultural processes, collective memory, decolonization, Ukrainian art.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації культурні кордони стають усе більш розмитими, а особистісні та колективні ідентичності – багатшаровими й динамічними. Візуальні образи й художні практики виконують не лише роль відображення культурних цінностей і традицій, а й активно формують уявлення про націю, її історію та соціальні пріоритети, впливаючи на колективну пам'ять і суспільну свідомість. В Україні, де соціокультурні трансформації супро-

воджуються політичними кризами й викликами самоідентифікації, особливо актуальним є дослідження ролі художніх практик як чинника переосмислення національних символів, відтворення культурної спадщини та формування сучасної національної ідентичності. Аналізуючи взаємодію мистецтва з сучасними соціальними процесами, такими як міграція, культурна інтеграція та активізація громадянського суспільства, можна виявити механізми, через які візуальні образи впливають

на формування спільного уявлення про національну ідентичність. Таке дослідження дозволяє не лише теоретично оцінити роль мистецтва в конструюванні колективної свідомості, а й надати практичні рекомендації для культурної політики, ініціатив громадського та освітнього характеру, спрямованих на зміцнення національної самобутності й інтеграцію культурного досвіду в сучасний соціальний контекст. Вивчення цих аспектів надає можливість зрозуміти, як сучасні художні практики можуть бути ефективними інструментами підтримки культурної стабільності та розвитку суспільства в умовах швидких змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художній простір стає не лише ареною естетичних експериментів, а й платформою для формування колективних уявлень про ідентичність, пам'ять і культурні цінності. Візуальні практики – від цифрових інсталяцій до громадських муралів – здатні транслювати історичні наративи, мобілізувати суспільство та конструювати нові смисли, поєднуючи локальні традиції з глобальними культурними процесами. Останніми роками дослідники приділяють особливу увагу тому, як мистецтво стає інструментом соціальної інтеграції, формування громадянської свідомості та репрезентації культурної спадщини, що особливо актуально в умовах швидких соціальних і політичних змін.

Так, Д. Жолдак досліджує вплив цифрових технологій на оперні постановки, аналізуючи кейси «Турандот» (Львів), VR-оперу «Атлас» (Нью-Йорк) та «Фауст» (Женева), демонструючи трансформацію змісту, форми та етики опери при одночасному збереженні національної ідентичності (Zholdak, 2025). Роль фотографії в збереженні та популяризації нематеріальної культурної спадщини аналізує І. Обуховська, підкреслюючи ефективність цифрових платформ і фототуризму для інтерактивного поширення традицій та обрядів (Obukhovska, 2025). Еволюцію муралів в Івано-Франківську (2012–2025) вивчає М. Бистра, демонструючи їхню роль у деколонізації громадського простору, утвердженні національного наративу та формуванні громадянської свідомості (Bystra, 2025). На візуальних репрезентаціях національної ідентичності зосереджується Є. Павліченко, показуючи, як вони трансформують культурні прототипи, соціальні процеси та повсякденні практики (Павліченко, 2023). Роль візуальних медіа у формуванні національної ідентичності та подоланні колективної травми досліджує Н. Приходько (Приходько, 2024). Українські національні риси в сучасному образотворчому мистецтві аналізує О. Телушкіна, підкреслюючи необхідність культурологічного підходу для ціліс-

ного розуміння національної ідентичності (Телушкіна, 2023). Візуальне мистецтво як інструмент протестного самовираження та активізму розглядає С. Сабакар, показуючи роль графіті, муралів і плакатів у формуванні альтернативних наративів і колективної свідомості (Сабакар, 2025). Сучасні візуальні символи як засіб культурного вираження та розвитку креативної індустрії через модель «кодування – наратив – трансформація» вивчає Я. Пенг, підкреслюючи їхній економічний та емоційний вплив (Peng, 2025). Культурну ідентичність у громадських муралах Китаю та Малайзії досліджує М. Чжу, наголошуючи на обмеженнях нерівної участі та потребі інклюзивного підходу (Zhu et al., 2025). Конфлікт ідентичності художників у сучасній культурній сфері розглядає Дж. Клімек, показуючи баланс між власним баченням і зовнішніми очікуваннями (Klimek, 2025).

Проаналізовані дослідження демонструють значні досягнення у вивченні формування національної ідентичності через візуальні наративи, зокрема в аналізі цифрових технологій, фотографії й нематеріальної культурної спадщини, розвитку муралів та вуличного мистецтва, а також у дослідженні візуальних медіа, протестного мистецтва й сучасних символів. Водночас існують помітні прогалини, зокрема відсутній системний культурологічний аналіз українського сучасного мистецтва як цілісного феномена, недостатньо вивчено психологічний аспект формування ідентичності художника та вплив внутрішніх конфліктів і зовнішніх соціально-політичних чинників, обмежено досліджено інтеграцію локальних візуальних наративів із глобальними культурними та цифровими контекстами. Ця стаття поєднує культурологічний і соціально-психологічний підходи до аналізу сучасного українського мистецтва та системно досліджує взаємодію візуальних наративів із громадською свідомістю, соціальними практиками й національною ідентичністю в умовах війни, що підкреслює її актуальність, наукову новизну та практичну значущість.

Метою статті є дослідження механізмів впливу сучасного мистецтва на формування національної ідентичності та виявлення того, як художні образи й візуальні наративи відображають культурну спадщину та сучасні соціокультурні процеси.

Завдання статті:

- 1) визначити основні характеристики національної ідентичності та її прояви у візуальній культурі;
- 2) проаналізувати сучасні художні методи створення візуальних наративів, які сприяють конструюванню національної ідентичності;

3) дослідити вплив конкретних прикладів сучасного мистецтва на формування суспільного сприйняття національних цінностей та ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Формування національної ідентичності в сучасному українському візуальному мистецтві постає не лише як художній чи естетичний феномен, а і як свідомий акт деколонізації, самоідентифікації та культурного спротиву. В умовах сучасних соціально-політичних викликів мистецтво набуває особливої ролі у формуванні суспільної свідомості та переосмисленні колективного досвіду. Візуальні наративи, представлені в живописі, графіці, інсталяціях, перформативних практиках і цифрових медіа, виконують функцію потужного комунікативного механізму, через який передаються історичні, культурні та соціальні смисли.

Національна ідентичність у цьому контексті розглядається не як фіксований набір символів і традицій, а як динамічний процес конструювання спільного культурного простору, що сприяє усвідомленню як унікальності, так і колективної єдності суспільства (табл. 1).

Аналіз національної ідентичності крізь призму візуальної культури дозволяє простежити тісний взаємозв'язок між культурними смислами й способами їх художньої репрезентації. Візуальне мистецтво постає простором, у якому символи та знакові образи набувають нових значень і функціонують як маркери колективної належності. Використання традиційних мотивів у творах сучасних українських митців не обмежується декоративною функцією, а є засобом актуалізації культурних кодів, що закорінені в історичному досвіді та повсякденних практиках.

Важливе місце в цьому процесі посідає історична пам'ять, яка через художні образи трансформується у візуальну форму колективного знання. Звернення до значущих подій і постатей минулого в сучасному мистецтві сприяє не лише збереженню історичного наративу, а і його переосмисленню відповідно до потреб теперішнього

часу (Головко, 2023: 290). У такий спосіб мистецтво стає інструментом осмислення минулого, що впливає на формування сучасної національної свідомості.

Особливу роль у структурі ідентичності відіграє мова, яка інтегрується у візуальний простір і виходить за межі суто комунікативної функції. Її присутність у художніх формах свідчить про здатність візуального мистецтва фіксувати мовну реальність як частину культурного дискурсу, підкреслюючи її символічну та ідентифікаційну значущість.

Водночас звернення до традицій і обрядових практик у сучасних візуальних проєктах демонструє неперервність культурної спадщини та її актуальність для сьогодення. Такі мистецькі інтерпретації не лише зберігають пам'ять про традиційні форми життя, а й надають їм нового змісту в умовах сучасного соціального контексту.

Формування колективної свідомості виявляється через візуальні образи, що апелюють до спільного досвіду, єдності та історичної тяглості. Поєднання різних символічних пластів у художньому просторі підкреслює взаємодію минулого й сучасності, формуючи цілісне уявлення про національну ідентичність як динамічне явище (Денисюк, 2025: 311). У цьому контексті культурна спадщина, зокрема фольклорні мотиви й народне мистецтво, отримує нове звучання, стаючи джерелом сучасних художніх інтерпретацій та емоційного діалогу з глядачем.

Таким чином, візуальна культура функціонує не лише як засіб художнього висловлювання, а і як важливий соціокультурний механізм, що сприяє осмисленню, формуванню та утвердженню національної ідентичності в сучасному українському суспільстві. Саме через різноманіття візуальних форм і художніх практик відбувається актуалізація колективної пам'яті, переосмислення культурної спадщини та вироблення нових смислів, що відповідають сучасним суспільним викликам. Відповідно, особливого значення набуває аналіз методів створення візуальних наративів, які визначають

Таблиця 1

Основні характеристики національної ідентичності та їх прояви у візуальній культурі

Характеристика національної ідентичності	Прояви у візуальній культурі
Символи та знаки	Використання національних прапорів, гербів, традиційних орнаментів
Історична пам'ять	Зображення історичних подій, видатних постатей, легенд
Мова та текст	Інтеграція рідної мови в плакати, шрифти, графіті
Традиції та обряди	Зображення свят, народних танців, ремесел
Колективна свідомість	Теми єдності, спільної історії та боротьби
Культурна спадщина	Використання народного мистецтва, фольклору, музичних мотивів

Джерело: створено автором на основі (Головко, 2023: 290; Денисюк, 2025: 311)

способи репрезентації ідентичності в мистецтві та візуальному середовищі загалом.

Розгляд сучасних методів створення візуальних наративів, що впливають на формування національної ідентичності, засвідчує складність і багатовекторність художніх підходів у цій сфері (табл. 2).

Аналіз матеріалів, наведених у таблиці 2, дозволяє дійти висновку, що різні мистецькі практики виконують не лише естетичну функцію, а й слугують засобом глибшого осмислення культурних та історичних контекстів, у межах яких формується сучасна ідентичність.

Візуальні образи, створені в площині живопису та графіки, ґрунтуються на поєднанні кольору, композиційних рішень і символічних мотивів, що апелюють до національної культурної пам'яті (Міронова, 2021: 67). Застосування традиційних образів у сучасному художньому середовищі сприяє формуванню стійкого зв'язку між історичним минулим і актуальними суспільними трансформаціями, надаючи цим образам нових смислових відтінків.

Просторові мистецькі практики розширюють можливості взаємодії між твором і глядачем, перетворюючи споглядання на досвід особистого залучення. Через апеляцію до значущих подій нової історії такі форми мистецтва актуалізують колективну пам'ять і сприяють емоційному переживанню спільного минулого, що поглиблює суспільну рефлексію (Удріс-Бородавко, 2024: 268).

Перформативні стратегії, засновані на використанні тілесності й публічного простору, активізують комунікативний потенціал мистецтва та сприяють інтеграції аудиторії в процес творення сенсів

(Чернявський, Чернявська, 2025: 216). У такому форматі глядач перестає бути пасивним спостерігачем і стає безпосереднім учасником наративу, що посилює вплив художнього жесту на формування національної свідомості.

Використання цифрових технологій і мультимедійних рішень надає нові можливості для репрезентації культурної спадщини та сучасних подій, розширюючи межі традиційного мистецтва. У контексті глобалізаційних трансформацій такі форми візуального висловлювання сприяють переосмисленню ідентичності, поєднуючи локальні культурні коди з універсальними засобами комунікації (Сидоренко, 2024: 11).

Значну роль у формуванні повсякденного візуального середовища відіграють художні практики, інтегровані в публічний простір (Volska et al., 2025: 846). Вони стають постійно присутніми в житті спільноти та формують сталі образи колективної пам'яті, впливаючи на спосіб сприйняття культурної належності. У поєднанні з переосмисленням традиційних символів у сучасному контексті ці практики засвідчують динамічний характер культурних процесів і здатність традиції адаптуватися до нових соціальних реалій.

Отже, сучасні методи візуального мистецтва є важливим чинником конструювання національної ідентичності та водночас забезпечують її осмислення відповідно до викликів і потреб сучасного суспільства. Вони формують багаторівневий простір смислів, у якому художні образи стають засобом рефлексії над історичним досвідом, культурною спадщиною та актуальними соціальними явищами. Для глибшого розуміння цих процесів доцільним є звернення до аналізу конкретних

Таблиця 2

Сучасні методи створення візуальних наративів, які сприяють конструюванню національної ідентичності

Художній метод/техніка	Опис та особливості	Застосування у формуванні національної ідентичності
Живопис та графіка	Використання кольору, композиції та символіки для відображення культурних та історичних мотивів	Картини сучасних українських художників із мотивами народної вишивки та козацької символіки
Інсталяції	Просторові художні об'єкти, що забезпечують взаємодію з глядачем	Інсталяції, присвячені історичним подіям (Революції Гідності)
Перформанс	Використання тіла, дії, театральних прийомів для відображення культурних ідей	Вуличні перформанси національних свят або історичних подій
Мультимедіа та цифрове мистецтво	Поєднання відео, аудіо, інтерактивних елементів для створення глибоких наративів	Цифрові проекти, що відтворюють культурну спадщину та сучасні події
Мурал та стінопис	Масштабні зображення в громадському просторі, що формують колективну пам'ять	Мурали на тему історії та культури України
Символічна композиція	Використання традиційних символів у новому контексті	Постмодерні роботи, де народні мотиви поєднуються з сучасними образами

Джерело: створено автором на основі (Міронова, 2021: 67; Удріс-Бородавко, 2024: 268; Чернявський, Чернявська, 2025: 216; Сидоренко, 2024: 11; Volska et al., 2025: 846).

мистецьких практик, що дозволяє простежити механізми впливу візуальних наративів на суспільну свідомість. Вплив конкретних прикладів сучасного мистецтва на формування суспільного сприйняття національних цінностей та ідентичності наведено в табл. 3.

Аналіз впливу сучасного мистецтва на формування суспільного сприйняття національних цінностей та ідентичності засвідчує, що візуальні наративи, створювані українськими митцями, ґрунтуються на глибокій взаємодії з культурною спадщиною та актуальними історичними викликами. Переосмислення класичного канону в сучасному мистецькому дискурсі дозволяє актуалізувати образи минулого, наділяючи їх новими смислами та інтегруючи в простір теперішнього. Такий підхід сприяє формуванню уявлення про культуру як живий і безперервний процес, у межах якого національні символи залишаються дієвими та змістовними.

Звернення до теми тілесності в сучасних художніх практиках поглиблює розуміння ідентичності як особистісного й водночас колективного досвіду. Через акцент на вразливості та стійкості людського тіла мистецтво окреслює деколонізацію ідентичності, у межах якої відповідальність за культуру набуває індивідуального виміру та трансформується в колективну форму пам'яті. У цьому контексті візуальний образ стає засобом осмислення не лише історичних травм, а й механізмів їхнього подолання.

Репрезентація повсякденного досвіду війни в сучасному мистецтві формує спільний візуальний

простір пам'яті, у якому крихкість і загроза поєднуються з потребою захисту та виживання. Через метафоричні образи художні практики фіксують трансформацію життєвого простору, дозволяючи суспільству не лише усвідомити реальність війни, а й виробити способи її символічного осмислення.

Взаємодія мистецтва з міським середовищем актуалізує локальні виміри ідентичності, формуючи відчуття спільноти та приналежності до конкретного простору. Візуальні висловлювання, інтегровані в міський ландшафт, перетворюють середовище на активного учасника комунікації, у межах якої особистий досвід поєднується з колективним.

Матеріальність художнього образу відіграє важливу роль у візуалізації глибинних культурних кодів, пов'язаних із поняттями дому, безпеки та розмежування «свого» й «чужого». Залучення архаїчних матеріалів у сучасному мистецтві дозволяє переосмислити традиційні символи та надати їм актуального значення, підкреслюючи їхню здатність функціонувати в нових соціальних умовах.

Інтеграція традиційних орнаментальних мотивів у сучасні візуальні практики, зокрема в контексті війни, засвідчує динамічний характер культури та її здатність виконувати не лише репрезентативну, а й захисну функцію. У такому прочитанні традиція постає не як статичний елемент минулого, а як активний ресурс культурного спротиву та самоутвердження.

Отже, сучасне українське мистецтво функціонує як потужний інструмент формування й транс-

Таблиця 3

Формування національної ідентичності через візуальні наративи сучасного мистецтва

Художник / напрям	Візуальний наратив	Використані образи та символи	Основний меседж	Вплив на національну ідентичність
Олександр Грехов («Квантовий стрибок Шевченка»)	Переосмислення класичного канону	Тарас Шевченко як сучасний герой	Боротьба українців є історично безперечною	Формує образ «живої» культури, де класики є нашими сучасниками
Марія Куліковська	Деколонізація та тілесність ідентичності	Скульптури з мила, власне тіло, перформанс	Ідентичність – це вразливе, але незламне тіло	Поглиблює усвідомлення особистої відповідальності за культуру
Дар'я Кольцова («Теорія захисту»)	Метаморфоза повсякденної війни	Заклеснівікна (хрест-нахрест), крихкість простору	Війна – частина щоденного досвіду	Створює спільну візуальну пам'ять побуту війни
Гамлет Зінківський	Міський діалог і пам'ять	Монохромні графіті на зруйнованих стінах	Місто говорить разом із людьми	Підсилює локальну ідентичність та відчуття спільноти
Жанна Кадирова («Паляниця»)	Архаїка та матеріальність	Камінь, хліб, важкі природні матеріали	Дім і «свій» як маркер культури	Візуалізує глибинні коди українськості
Сучасні дизайнери, Нікіта Тітов	Традиція в мілітарному контексті	Петриківка, орнаменти на шоломах і тубусах	Традиція як захист і оберіг	Доводить, що культура не лише зберігається, а й воює

Джерело: створено автором

формації національної ідентичності, надаючи нові можливості для осмислення культурної спадщини та її значення в умовах сучасних історичних і соціальних викликів.

Висновки. У результаті проведеного дослідження визначено основні характеристики національної ідентичності та її прояви в сучасній візуальній культурі. Виявлено, що формування національної свідомості здійснюється через символи й знаки, історичну пам'ять, інтеграцію рідної мови, відображення традицій та обрядів, конструювання колективної свідомості й використання культурної спадщини. Ці елементи взаємопов'язані та утворюють комплексний візуальний наратив, який одночасно відображає історичні, соціальні й культурні виміри національної ідентичності.

Аналіз сучасних художніх методів показав, що візуальні наративи формуються через різноманітні практики: живопис, графіку, інсталяції, перформанс, мультимедійні проекти, цифрове мистецтво, мурали та символічні композиції. Кожен із цих методів забезпечує специфічний спосіб комунікації цінностей і традицій, створюючи динамічне поле взаємодії мистецтва та глядача, що сприяє конструюванню й переосмисленню національної ідентичності.

Важливим результатом дослідження стало виявлення того, як конкретні художники та проекти впливають на формування суспільного сприйняття національних цінностей. Роботи Олександра Грехова, Марії Куліковської, Дар'ї Кольцової, Гамлета Зінківського, Жанни Кадирової та сучасних дизайнерів, як-от Нікіта Тітов,

демонструють різні підходи до осмислення історичної пам'яті, тілесності, міського простору та традицій у контексті сучасності. Їхні візуальні наративи не лише відображають культурну спадщину, а й формують нові перспективи соціальної взаємодії, активізують громадянську свідомість і сприяють переосмисленню колективної пам'яті.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в комплексному поєднанні аналізу характерних проявів національної ідентичності з оцінкою художніх методів та конкретних прикладів сучасного мистецтва. Дослідження дозволяє встановити прямий зв'язок між візуальними практиками й формуванням суспільного сприйняття національних цінностей, а також показує, яким чином художні інтервенції сприяють інтеграції традиційних символів у сучасний культурний контекст.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні трансформації національної ідентичності під впливом цифрових технологій, глобальних культурних процесів і медіапростору. Зокрема, важливим є аналіз психологічного впливу візуальних наративів на глядача, дослідження регіональних відмінностей у сприйнятті художніх образів і розроблення методологій для використання мистецтва у формуванні культурної політики й суспільних ініціатив. Також перспективним є порівняльне вивчення досвіду інших країн у контексті використання сучасного мистецтва для конструювання національної ідентичності, що може сприяти розширенню наукового розуміння взаємозв'язку культури, мистецтва та ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головка О. А. Медіадизайн як чинник національно-ідентифікаційних процесів. *Обрії друкарства*. 2023. № 2(14). С. 282–295. DOI: [https://doi.org/10.20535/2522-1078.2023.2\(14\).295434](https://doi.org/10.20535/2522-1078.2023.2(14).295434)
2. Денисюк Ж. З. Українська культурна ідентичність як основа національної стійкості та культурної політики. *Культурологічний альманах*. 2025. № 1. С. 309–315. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.35>
3. Міронова Т. В. «Художні» та «візуальні» образи в сучасному мистецтві. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2021. № 1. С. 64–70. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2021.229554>
4. Павліченко Є. Сучасна візуальна культура як засіб репрезентації національної ідентичності. *Питання культурології*. 2023. № 42. С. 57–65. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.42.2023.293704>
5. Приходько Н. К. Травми війни та культурні ідентичності: візуальні медіа в українському контексті. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія Філософія, культурологія, соціологія*. 2024. Т. 14, № 28. С. 109–118. DOI: <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2024-14-28-109-118>
6. Сабакар С. Аспекти використання візуального мистецтва в протестному самовираженні через акти прямої дії. *Теорія та практика дизайну*. 2025. № 36. С. 370–380. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2025.36.36>
7. Сидоренко В. Українське візуальне мистецтво у парадигмах ХХІ століття: світоглядні зміни воєнної доби. *Сучасне мистецтво*. 2024. № 20. С. 9–20. DOI: <https://doi.org/10.31500/2309-8813.20.2024.327032>
8. Телушкіна О. А. Українські національні риси в сучасному образотворчому мистецтві як предмет наукових рефлексій. *Українська культура: Минуле, сучасне, шляхи розвитку (напрям: культурологія)*. 2023. № 45. С. 151–156. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmpk.vi45.653>
9. Удріс-Бородавко Н. Джерела ідентичності: український наїв у сучасному графічному та міжвидовому дизайні. *Деміур: ідеї, технології, перспективи дизайну*. 2024. Т. 7, № 2. С. 263–288. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-7951.7.2.2024.315460>
10. Чернявський К. В., Чернявська Т. В. Еволюція візуальних образів людини у сучасному цифровому мистецтві. *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2025. № 1. С. 209–217. DOI: <https://doi.org/10.32782/uad.2025.1.23>

11. Bystra M. Murals in contemporary urban space (the case of Ivano-Frankivsk). *Visual culture of Ukraine*. 2025. № 2. P. 36–41. DOI: <https://doi.org/10.62479/vcu.2025.02.006>
12. Klimek J. Becoming an artist: Identity struggles for existential independence. *Journal of Aesthetics Culture*. 2025. Vol. 17, № 1. P. 1–14. DOI: <https://doi.org/10.1080/20004214.2025.2557687>
13. Obukhovska I. Photography as a means of preserving intangible cultural heritage and its popularisation. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 86, Т. 2, P. 190–196. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/86-2-29>
14. Peng Y. Study on the cultural narratives and empowerment mechanisms of contemporary visual symbols in the creative industry. *International Journal of Education and Humanities*. 2025. Vol. 21, № 3. P. 67–70. DOI: <https://doi.org/10.54097/24nwqb21>
15. Volska S., Tiutiunnyk I., Matsyshyna Z., Datsiuk N., Krailiuk L. Reflections on reality: Contemporary Ukrainian visual art and role in society. *International Journal on Culture, History, and Religion*. 2025. Vol. 7, SI1. P. 845–870. DOI: <https://doi.org/10.63931/ijchr.v7isi1.345>
16. Zholdak D. The art of opera design in the context of the digital turn: Culture, technology, ethics. *International Journal on Culture, History, and Religion*. 2025. Vol. 7, SI3. P. 736–754. DOI: <https://doi.org/10.63931/ijchr.v7isi3.261>
17. Zhu M., Khairani M., Li S. Cultural identity in art: A comparative review of its role in contemporary mural art in China and Malaysia. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences (PJLSS)*. 2025. Vol. 23, № 1. P. 960–969. DOI: <https://doi.org/10.57239/pjlss-2025-23.1.0075>

REFERENCES

1. Holovko O. A. (2023) Mediadyzain yak chynnyk natsionalno-identyfikatsiinykh protsesiv [Media design as a factor in national identification processes]. *Obrii drukarstva*, 2(14). 282–295. [https://doi.org/10.20535/2522-1078.2023.2\(14\).295434](https://doi.org/10.20535/2522-1078.2023.2(14).295434) [in Ukrainian].
2. Denysiuk, Zh. Z. (2025) Ukrainska kulturna identychnist yak osnova natsionalnoi stiikosti ta kulturnoi polityky [Ukrainian cultural identity as the basis of national stability and cultural policy]. *Kulturolohichniy almanakh*, 1. 309–315. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.35> [in Ukrainian].
3. Mironova, T. V. (2021) «Khudozhni» ta «vizualni» obrazy v suchasnomu mystetstvi [“Artistic” and “visual” images in contemporary art]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 1. 64–70. <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2021.229554> [in Ukrainian].
4. Pavlichenko, Ye. (2023) Suchasna vizualna kultura yak zasib reprezentatsii natsionalnoi identychnosti [Modern visual culture as a means of representing national identity]. *Pytannia kulturolohii*, 42. 57–65. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.42.2023.293704> [in Ukrainian].
5. Prykhodko, N. (2024) Travmy viiny ta kulturni identychnosti: vizualni media v ukrainskomu konteksti [War Trauma and Cultural Identities: Visual Media in the Ukrainian Context]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Filosofii, kulturolohiia, sotsiologii*, 14(28). 109–118. <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2024-14-28-109-118> [in Ukrainian].
6. Sabakar, S. (2025) Aspekty vykorystannia vizualnoho mystetstva u vyrazi protestu cherez akty priamoi dii [Aspects of using visual art in expressing protest through acts of direct action]. *Teoriia ta praktyka dyzainu*, 36. 370–380. <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2025.36.36> [in Ukrainian].
7. Sydorenko, V. (2024) Ukrainske obrazotvorche mystetstvo v paradyhmakh 21 stolittia: zmina svitohliadu v chasy viiny [Ukrainian fine art in the paradigms of the 21st century: changing worldviews in times of war]. *Suchasne mystetstvo*, 20. 9–20. <https://doi.org/10.31500/2309-8813.20.2024.327032> [in Ukrainian].
8. Tielushkina, O. A. (2023) Ukrainski natsionalni rysy v suchasnomu obrazotvorchomu mystetstvi yak predmet naukovykh refleksii [Ukrainian national traits in contemporary fine art as a subject of scientific reflections]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku (napriam: kulturolohiia)*, 45. 51–156. <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi45.653> [in Ukrainian].
9. Udris-Borodavko, N. (2024) Dzherela identychnosti: ukrainskyi naiv u suchasnomu hrafičnomu ta mizhvydovomu dyzaini [Sources of Identity: Ukrainian Naive in Contemporary Graphic and Interspecies Design]. *Demiurh: idei, tekhnologii, perspektyvy dyzainu*, 7(2). 263–288. <https://doi.org/10.31866/2617-7951.7.2.2024.315460> [in Ukrainian].
10. Cherniavskiy, K. V., Cherniavska, T. V. (2025) Evoliutsiia vizualnykh obraziv liudyny u suchasnomu tsyfrovomu mystetstvi [The evolution of visual images of humans in modern digital art]. *Ukrainskyi mystetstvoznachnyi dyskurs*, 1. 209–217. <https://doi.org/10.32782/uad.2025.1.23> [in Ukrainian].
11. Bystra, M. (2025) Murals in contemporary urban space (the case of Ivano-Frankivsk). *Visual culture of Ukraine*, 2. 36–41. <https://doi.org/10.62479/vcu.2025.02.006>
12. Klimek, J. (2025) Becoming an artist: Identity struggles for existential independence. *Journal of Aesthetics Culture*, 17(1). 1–14. <https://doi.org/10.1080/20004214.2025.2557687>
13. Obukhovska, I. (2025) Photography as a means of preserving intangible cultural heritage and its popularisation. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 2(86). 190–196. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/86-2-29>
14. Peng, Y. (2025) Study on the cultural narratives and empowerment mechanisms of contemporary visual symbols in the creative industry. *International Journal of Education and Humanities*, 21(3). 67–70. <https://doi.org/10.54097/24nwqb21>
15. Volska, S., Tiutiunnyk, I., Matsyshyna, Z., Datsiuk, N., & Krailiuk, L. (2025) Reflections on reality: Contemporary Ukrainian visual art and role in society. *International Journal on Culture, History, and Religion*, 7(SI1). 845–870. <https://doi.org/10.63931/ijchr.v7isi1.345>
16. Zholdak, D. (2025) The art of opera design in the context of the digital turn: Culture, technology, ethics. *International Journal on Culture, History, and Religion*, 7(SI3). 736–754. <https://doi.org/10.63931/ijchr.v7isi3.261>
17. Zhu, M., Khairani, M., & Li, S. (2025) Cultural identity in art: A comparative review of its role in contemporary mural art in China and Malaysia. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences (PJLSS)*, 23(1). 960–969. <https://doi.org/10.57239/pjlss-2025-23.1.0075>

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Алла ЛИТВИНЕНКО,

orcid.org/0000-0002-8572-4774

кандидатка мистецтвознавства, доцентка,

доцентка кафедри культурології, філософії та музеєзнавства

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

(Полтава, Україна) *allailityvnenko@gmail.com*

ГУБЕРНСЬКИЙ ТЕАТР ОСОБИСТОСТЕЙ: ПОЛТАВЩИНА КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ У СПОГАДАХ ДМИТРА ІВАНЕНКА

У статті, спираючись на мемуарну спадщину Дмитра Іваненка (1859–1943), реконструйовано соціокультурне середовище Полтавщини кінця XIX – початку XX століття. Окреслено коло представників місцевої влади, діяльність яких визначала характер суспільного життя губернії в умовах адміністративного підпорядкування Російській імперії. **Мета статті** – проаналізувати управлінський стиль губернської влади Полтавщини на межі XIX–XX століть за матеріалами спогадів Дмитра Іваненка. Методологія дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, поєднуючи культурологічний аналіз, історичні, антропологічні та біографічні методи опрацювання мемуарного джерела. **Наукова новизна.** Уперше здійснено культурологічну інтерпретацію спогадів Дмитра Іваненка з урахуванням персоніфікованого досвіду представників владних структур Полтавщини кінця XIX – початку XX століття у контексті соціальних уявлень доби. **У висновках** підкреслено, що мемуари Дмитра Іваненка є важливим джерелом для реконструкції соціокультурного середовища Полтавщини на зламі XIX–XX століть. У результаті аналізу управлінського стилю представників губернської влади Полтавщини (їхніх світоглядних установок, етичних норм поведінки, особливостей взаємодії з місцевою громадою) виявлено та простежено зміну парадигм губернського управління – від раціонального реформаторського адміністрування до бюрократичного консерватизму, символічного патерналізму, салонної культури, етичного лідерства та централізованого тиску, що загалом відображає загальноімперські процеси доби. Запропонована у статті модель «губернського театру особистостей» відкриває перспективи для подальших досліджень соціальних, історико-культурних і мистецьких процесів та явищ українських регіонів, зокрема щодо їхнього потенціалу у формуванні модерного суспільства на зламі XIX–XX століть.

Ключові слова: Полтавщина, кінець XIX – початок XX століття, мемуари Дмитра Іваненка, соціокультурне середовище, губернська влада, управлінський стиль.

Alla LYTUVYENKO,

orcid.org/0000-0002-8572-4774

PhD in Art Studies, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Cultural Studies, Philosophy, and Museology

V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University

(Poltava, Ukraine) *allailityvnenko@gmail.com*

THE PROVINCIAL THEATRE OF PERSONALITIES: POLTAVA REGION AT THE TURN OF THE 19TH–20TH CENTURIES IN THE MEMOIRS OF DMYTRO IVANENKO

Drawing on the memoir legacy of Dmytro Ivanenko (1859–1943), the article reconstructs the sociocultural environment of the Poltava region in the late nineteenth and early twentieth centuries. The circle of local government officials whose activities determined the character of public life in the province under the administrative subordination to the Russian Empire is outlined. The aim of the study is to analyze the administrative style of the Poltava Governorate authorities at the turn of the 19th–20th centuries using Ivanenko's memoirs as primary material. The research methodology is based on an interdisciplinary approach, combining cultural analysis with historical, anthropological, and biographical methods for processing memoir sources. **Scientific novelty.** Scientific novelty. For the first time, a cultural interpretation of Dmytro Ivanenko's memoirs has been conducted, taking into account the personalized experiences of representatives of the Poltava Governorate's administrative structures at the turn of the 19th–20th centuries within the context of contemporary social perceptions. The study concludes that Ivanenko's memoirs represent an important source for reconstructing the sociocultural environment of the Poltava region during this transitional period. Analysis of the administrative style of the governorate authorities—including their worldview, ethical norms, and modes of interaction with local communities—reveals a shift in governance paradigms: from rational reformist administration to bureaucratic conservatism, symbolic paternalism, salon culture, ethical leadership, and centralized pressure, reflecting broader imperial processes of the era. The proposed model of the “governorate theater of personalities” opens new avenues for further research into social, historical, cultural, and artistic processes in Ukrainian regions, particularly regarding their role in the formation of a modern society at the turn of the 19th–20th centuries.

Key words: Poltava region, late 19th–early 20th century, Dmytro Ivanenko memoirs, sociocultural environment, governorate authorities, administrative style.

Постановка проблеми та її актуальність. На зламі XIX–XX століть українські адміністративні осередки на територіях, підпорядкованих Російській імперії, перебували під пильним контролем централізованої влади. Водночас ефективність управління кожної губернії залежала не лише від бюрократичних структур, а й від особистих рис та ініціатив місцевих очільників, які прагнули реалізувати імперську політику на регіональному рівні. У цьому контексті Полтавська губернія постає як репрезентативний осередок, де взаємодія представників влади, інтелігенції та місцевої громади формувала своєрідний соціокультурний простір, у якому відобразилися ключові загальноімперські процеси доби.

У відтворенні соціокультурного життя Полтавщини межі XIX–XX століть важливим джерелом є мемуаристика. Одним із небагатьох текстів, що дає змогу реконструювати образ губернії крізь погляд безпосереднього учасника тогочасних подій, є спогади яскравого представник української інтелігенції кінця XIX – початку XX століття, письменника, журналіста і громадського діяча Дмитра Олексійовича Іваненка (1859–1943). Народився Д. Іваненко на Полтавщині у родині священника. Класичну освіту здобув у духовних закладах Полтави та на юридичному факультеті Київського університету. Після повернення у рідне місто деякий час працював на адміністративних посадах, але саме журналістика стала сферою, у якій молодий юрист зміг реалізувати себе найкраще. Після повернення у рідне місто деякий час обіймав адміністративні посади, проте саме журналістика стала сферою, де молодий юрист зміг реалізувати себе найповніше. Із 1890 року Д. Іваненко очолював неофіційну частину «Полтавских губернских ведомостей» (від 1889 р.), а згодом заснував і редагував кілька найвпливовіших місцевих газет: «Полтавский вестник» (1902–1907) і «Полтавский голос» (1907–1915). Окрім журналістики, Д. Іваненко займався активною літературною працею. Його мемуари «Записки и воспоминания» є цінним джерелом, що містить унікальний досвід автора у висвітленні соціокультурних подій і персоналій дореволюційної Полтави.

Мета статті – проаналізувати управлінський стиль губернської влади Полтавщини на межі XIX–XX століть за матеріалами спогадів Дмитра Іваненка. Для досягнення мети схарактеризовано портретні образи представників вищих ешелонів адміністрації Полтавщини, їхню поведінку, риторичні установки, а також вплив на розвиток соціокультурного життя губернського осередку, його процесів та змін. Методологія дослідження

базується на міждисциплінарному підході, що включає культурологічний аналіз джерел, історико-антропологічну перспективу та елементи мікроісторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри високу історичну інформативність, мемуари Д. Іваненка «Записки и воспоминания 1888–1908 гг.» (Полтава: типографія Н. Подземського, 1909. 275 с.) досі не введені у широкий науковий обіг.

Найбільш дослідженою є постать Д. Іваненка, зокрема в межах історичних краєзнавчих студій. У працях В. Мокляка, А. Рясного та Т. Пустовіта (Мокляк, 2013; Рясний, 1997; Пустовіт, 1997, 1998, 2008) на основі локальних архівних джерел висвітлено життєвий шлях та громадську діяльність Д. Іваненка. У низці статей регіональних дослідників з'ясовано його роль як засновника та першого редактора газети «Полтавский вестник» (Посухов, 2002; Скобельський, 2012; Денисенко, 2008; Окара, 2002; Сапрікіна, 2002). В. Мовчан (Мовчан, 2003) відзначає цінність спогадів Іваненка як джерела про повсякденне життя губернського центру, проте системного аналізу цих матеріалів не здійснює. Таким чином, публікації присвячені Д. Іваненку, мають переважно ювілейно-пам'ятний характер, а їхній аналітичний потенціал обмежений жанром біографічного нариса. Водночас потенціал мемуарів для дослідження соціокультурного середовища Полтавщини на зламі XIX–XX століть залишається недостатньо реалізованим.

Важливий контекст для такого аналізу створюють дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, об'єктом аналізу яких став розвиток системи губернаторської влади наприкінці існування Російської імперії. Зокрема, у праці В. Грицака (Грицак, 1998) досліджено місце та роль губернатора в державному механізмі другої половини XIX століття на матеріалах Харківської губернії. У роботах Д. Роббінса, Г. Ванева, Е. Мосса та Д. Орловського (Robbins, 1987; Vanev, 1993; Mosse, 1984; Orlovsky, 1981) акцентовано увагу на особистих якостях губернаторів як сукупності факторів, що визначали реалізацію урядової політики на місцях. Такий підхід дозволяє поєднувати інституційний та персоніфікований виміри аналізу влади, оцінювати вплив індивідуальної ініціативи й стилю керівництва на соціокультурний розвиток губернських осередків і формує методологічну основу для роботи з мемуарним матеріалом, зокрема зі спогадами Д. Іваненка.

Методологічну базу в дослідженні мемуаристики пропонує у своїй монографії Н. Любовець (Любовець, 2024). Дослідниця переконливо обґрун-

товуючи виняткове значення автобіографічних текстів для аналізу повсякденних практик і механізмів репрезентації колективної пам'яті. Зауважимо, що у межах цієї статті спогади Д. Іваненка використовуються як емпіричний матеріал на який здійснено посилення у тексті. Водночас, згідно з редакційними вимогами, спогади не включені у список літератури як російськомовне джерело.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших у спогадах Д. Іваненка представлений очільник Полтавської казенної палати Анучин. Його прибуття до Полтави було пов'язане з потребою «ревізії» тодішніх губернських порядків: «Він з'явився і почав, як казали, “чистку палати”» (Іваненко, 1909а: 4). Строгий, прямолінійний, часом підозрілий до ексцентричності, Анучин, якого прозвали «карою Божою» та «громовержцем», водночас викликав страх і глибоку повагу оточуючих.

Перші кроки на посаді Анучина стосувалися важливих кадрових змін: він підвищував одних, звільняв інших, приймав нових службовців, віддаючи перевагу фахівцям із вищою освітою. Як зазначав Іваненко: «Анучин прихильно ставився до університетських», тож саме такі претенденти мали найвищі шанси отримати посаду та гідну зарплату з самого початку служби (Іваненко, 1909b: 6).

Роботу в Казенній палаті Анучин організував за власним принципом. Строга дисципліна поєднувалася із ефективністю та увагою до здібних працівників. Начальник часто обходив відділення, спостерігав за службовцями та втручався лише там, де бачив потребу. Іваненко згадує свою першу з ним зустріч: юнак з університетським дипломом отримав бажану посаду помічника бухгалтера завдяки прямоті й розсудливості Анучина, який одразу помітив його потенціал.

Особливості характеру Анучина проявлялися у несподіваних ситуаціях як на службі, так і в повсякденному житті. Одного разу під час покупки шляпи у відомому полтавському магазині він розлютився на власника за фразу «тільки для вас», розцінивши це як спробу підкупу. На службі Анучин забороняв підлеглим вставати, коли він проходив палатою. Іваненко пригадує: «Коли я підвівся й привітався, до мене підбігли чиновники і майже в розпачі почали говорити – “Ваша кар'єра пропала. Навіщо ви підвелися?”» (Іваненко, 1909с: 7). Попри сувору вимогливість, Анучин був справедливою людиною. Більшість його кадрових рішень були вдалим: він цінував у людях талант, здібності та наполегливу працю, що давало змогу багатьом його підлеглим проявити себе, тоді як ті, хто розраховував лише на зв'язки чи лестощі, зазнавали невдачі.

Анучин не прагнув публічності; своє дозвілля він часто проводив за грою в шахи, вдома гостинно приймав знайомих і колег. За суворою зовнішністю очільника приховувався глибокий інтелект і щира людяність. Навіть короткотривале перебування Анучина на посаді мало для Полтави позитивні наслідки: як раціоналіст і реформатор, він демонстрував глибоке розуміння механізмів державного апарату. Його діяльність на посаді очільника Полтавської казенної палати сприяла зміцненню професійних засад установи в межах усталених адміністративних порядків.

Наступник Анучина – Олександр Володимирович Шидловський – був його повною протилежністю, утіленням бюрократичного консерватизму та цілковитої інертності. Головними своїми чеснотами він вважав дотримання процедур і приписів, а також уміння тримати дистанцію з підлеглими.

Під час своєї першої появи Шидловський вразив усіх присутніх своє бездоганною зовнішністю: «< > до палати увійшов пан надзвичайно коректного вигляду – повненький, нижчий за середній зріст, з усміхненим обличчям, у сюртуці, застібнутому на всі гудзики, – це і був Шидловський» (Іваненко, 1909d: 8). Усім своїм єством новопризначений очільник ніби засвідчував, що в управлінській діяльності керуватиметься винятково власною логікою.

У вирішенні службових питань Шидловський проголошував принцип колегіальності, який на практиці залишався формальністю. Для проведення нарад він збирав усіх начальників у своєму кабінеті і, з самовдоволенням виглядом неквапливо, «вживаючи папіросу за папіросою вершив справи» (Іваненко, 1909e: 9). Головною темою для обговорення, зазвичай був детальний розбір граматичних і синтаксичних помилок в адміністративних паперах. Під час засідань говорив виключно Шидловський. У відповідь на його запитання: «Ви згодні зі мною, панове? – усі присутні одноставно погоджувалися і ствердно кивали» (Іваненко, 1909f: 11).

До кадрових змін Шидловський ставився украй обережно. На відміну від свого попередника Анучина, який цінував у підлеглих освіченість, здібність та ініціативність, Шидловський вважав, що підвищення по службі працівник має отримувати виключно за вислугою років, або за рекомендацією безпосереднього начальника. У таких обставинах навіть кваліфіковані спеціалісти з вищою освітою опинялися в ситуації затяжного очікування кар'єрного підвищення.

У мемуарах Д. Іваненка Шидловський постає як типовий бюрократ доби інституційного застою,

уособлення чиновника-консерватора, для якого влада сприймалася не як простір для ініціатив, а як можливість бездіяльності в умовах суворого дотримання адміністративних процедур і приписів. Атмосфера в Полтавській казенній палаті часів Шидловського нагадувала «застояне озеро»: чиновники повільно пересувалися і понуро скрипіли перами, у повітрі зависала безнадія» (Іваненко, 1909g: 9).

Полтавський губернатор Євген Осипович Янковський (1837–1892), за спогадами Д. Іваненка, був суворою й водночас емоційно вразливою особистістю. Суперечливий та імпульсивний характер губернатора ніс відбиток особистої пережитої трагедії: загибель дітей у ранньому віці від дифтериту наклала тінь внутрішнього болю на поведінку Яновського, створивши невидиму, але відчутну дистанцію між ним та оточуючим світом. Водночас притаманні йому правдивість, коректність і доброзичливість робили губернатора улюбленцем серед пересічних полтавців. Родина Янковських загалом була відома своєю релігійністю й тісними зв'язками з полтавським духовенством. Зокрема, єпископ Полтавський і Переяславський Іларіон зберігав портрет сім'ї Янковських на своєму письмовому столі до самої своєї смерті.

У своїх професійних діях Яновський був категоричним і не терпів опонентів. Він відкрито виступав за обмеження впливу земства в Російській імперії, за що накликав на себе невдоволення царя і, як наслідок, був звільнений з посади губернатора. Полтавці болісно переживали відставку Яновського. На честь від'їзду губернатора було влаштовано урочистий прощальний обід, під час якого звучали тости, висловлювалися слова вдячності та щирі побажання; на вокзалі родину Яновських супроводжували музикою, оплесками та квітами. Загалом, ситуація, що склалася з управлінням Яновського в Полтаві була віддзеркаленням локального загальноімперського конфлікту, що на той час існував між державною централізованою владою і земською ініціативою – двома несумісними векторами адміністративного розвитку Російської імперії наприкінці XIX століття.

Після Яновського посаду губернатора отримав маловідомий широкому загалу Павло Косаговський (1833–1895). Прибувши до Полтави з Курської губернії, уже на самому вокзалі Косаговський дізнався, що попередній губернатор ще перебуває в місті, і щоб уникнути особистої зустрічі з ним, вирушив далі до Одеси. Він провів в Одесі кілька днів і повернувся до Полтави лише тоді, коли квартира губернатора була повністю звільнена.

Керівництво губернією Косаговського нагадувало рутину, де більшість справ вирішувалися формально. За описом Д. Іваненка, Косаговський зовні виглядав фізично слабким, однак його погляд був гострий і владний (Іваненко, 1909h: 30). До дисципліни губернатор ставився фанатично і завжди дотримувався чіткого розпорядку дня: щоранку о 4–5 годині вирушав на огляд міста, перевіряв чистоту та якість товарів на міських базарах. Із 8:00 до 14:00 займався канцелярською роботою, потім – відпочинок, прогулянка, обід, вечірня гра в карти. Із метою підвищення порядку Косаговський влаштовував так звані «нічні обходи»: разом із поліцейськими чиновниками контролював роботу патрульних на місцях. Якщо поліцейські спали, або були відсутні на своїх постах, наказував свистіти у свисток так, що відлунням наповнювалися околиці міста, налякані собаки несамовито гавкали, а візники поспіхом намагалися втекти подалі від місця подій (Іваненко, 1909i: 11).

Педантичність Косаговського проявлялася також у неформальних ситуаціях, зокрема під час спілкування з творчими особистостями. Одного разу він відмовився приймати оперного співака Медведєва через недотримання ним етикету, часто влаштовував скандал, якщо показ вистави в театрі затримувався бодай на 1-2 хвилини (Іваненко, 1909j: 27). Насправді уникати серйозних збоїв і проблем у керівництві губернією Косаговському вдавалося завдяки роботі голови канцелярії Григорія Ілліча Пшичка – досвідченого й порядного чиновника, якому він беззастережно довіряв (Іваненко, 1909k: 54).

Як бачимо, іронічно змальований у спогадах Д. Іваненка губернатор Павло Косаговський був типовим представником пізньоімперського адміністративного патерналізму. Увесь комплекс заходів, здійснюваний ним на посаді: ранкові інспекції базарів, нічні обходи, контроль за поведінкою гімназистів та інші подібні життєві епізоди були виявом формальності та дріб'язковості губернатора, який своєю діяльністю, що тяжіла до показовості і театральності, уособлював насамперед не фактичну, а символічну владу. За гротескним контролем Косаговського приховувалася управлінська стагнація. Навіть його участь у культурному житті міста – зокрема відвідування театру, звичка грати в карти з чиновниками і навіть сприяння появі місцевої газети – демонструють типову модель старорежимного управління, для якого висока посада була соціальним ритуалом, який він виконував у межах продиктованої часом ієрархії влади.

Діяльність Олексія Микитовича Татищева на посаді губернського очільника (1845–1896), сим-

волізувала цілу епоху в житті Полтавщини. За спогадами Д. Іваненка Татищев був простою і скромною людиною, ніколи не зловживав своїм високим статусом, уникав зайвих формальностей у спілкуванні з підлеглими, активно займався благодійною діяльністю та часто жертвував власні кошти найбільш нужденним.

Удома й на службі Татищев не дотримувався офіційзу і завжди виходив до відвідувачів у звичайній домашній тужурці. У побуті губернатор повадився вкрай ощадливо, особисто доглядав за власним одягом та власноруч чистив свої потерті чоботи. Для багатьох підлеглих такі звички очільника були несподіваними: дехто сприймав їх як прояв щирості, а хтось, навпаки, — як невідповідність умовам тогочасної бюрократичної системи.

Характерною рисою Татищева була його гостинність: щочетверга він організовував для місцевої громадськості розкішні сніданки з вишуканими закусками; на столах стояли дорогі вина й фрукти, у залі звучала жива музика. Серед улюблених напоїв губернатора була «старка» — столітній міцний напій, яким він із гордістю пригощав усіх присутніх. Вочевидь стиль життя і поведінка Татищева були відлунням збережених поміщицьких традицій та прагненням наблизитися до оточення, чого бракувало більшості чиновників того часу.

У критичних ситуаціях губернатор був суворим, навіть жорстоким, міг застосувати тілесні покарання, вважаючи їх методом «батьківського» виховання. Зокрема, під час епідемії холери в селі Великі Будища Татищев санкціонував «екзекуцію» місцевих селян, що відмовлялися від вакцинації: солдати били селян різками, а губернатор спокійно спостерігав за цим, оскільки був переконаний, що діє на користь людей.

У прийнятті службових рішень губернатор був педантичним — він не поспішав звільняти або карати чиновників без крайньої потреби. «Своїм людям» з ним було спокійно, проте з іншого погляду це створювало відчуття безініціативності і застою. Простота та скромність Татищева гармонійно вписувалися в культурний контекст провінційного осередку, очільником якого він був. Його не боялися, а поважали і навіть любили. Несподівана хвороба і смерть Татищева у лютому 1896 року стали для полтавців справжнім потрясінням.

Із призначенням на посаду губернатора Олександра Карловича Бельгардта (1896–1902) у Полтаві запанувала атмосфера, сповнена блиску дворянської культури і вишуканих манер. На відміну від ощадливого та майже аскетичного Татищева, Бельгард тяжів до зовнішніх ефектів: мундир із золотим шитвом, капелюх із білим пір'ям, урочисті прийоми,

елегантні тости, добірні слова — усе це створювало образ адміністратора зовсім іншого типу.

Дім полтавського високопосадовця був осередком світського життя — із танцювальними вечорами, домашніми виставами, запрошеними гостями, званними обідами. Салонні манери, витонченість, привітність і м'який гумор самого Бельгарда, а також його чарівної дружини Емілії Павлівни та доньок сприймалися у провінційному середовищі як еталон аристократичності й елітарності. Для полтавської громади Бельгардт був не лише високопосадовцем, він уособлював представництво імперської влади — очільник, який не просто керує, а формує естетику і високий стиль губернського життя.

Насправді принципи адміністративного керівництва й світогляд Бельгардта уже були застарілими; губернатор не був готовий до соціальних зрушень, що невинно наближалися у часі. У Полтаві Бельгардту протистояв активний та енергійний віце-губернатор К. А. Балясний, який позиціонував себе як «реформатор» та досить швидко перехопив в управлінні губернією більшість адміністративних ініціатив. Нетерпимість віце-губернатора до бюрократичної інертності Бельгардта спричиняли постійну напругу, каталізатором якої стали соціальні протести селян, що виникли навесні 1902 року в Костянтиноградському повіті, у зв'язку з аграрною кризою. Конфлікти з поміщиками та зростання революційної активності поставили місцеву владу перед необхідністю жорстких дій. Бельгардт навпаки у своїх рішеннях намагався уникати силових сценаріїв. Балясний, як прихильник жорсткої адміністративної лінії, посилював своє втручання в губернські справи, відкрито висловлював незгоду з політикою губернатора, писав доноси. Поміркованість Бельгардта не знайшла підтримки у столичних колах, що зрештою призвело до його звільнення.

Наступний етап в історії Полтавської губернії пов'язаний з діяльністю князя Миколи Петровича Урусова (1902–1906). Його призначення на посаду очільника губернії загалом відображало імперську політику щодо посилення централізованого контролю з метою — «підтягнути» дисципліну в губернії. Управлінський стиль Урусова супроводжувався активізацією репресивного апарату влади у відповідь на зростання соціальної напруги не лише у регіоні, а й в імперській державі загалом.

Варто зауважити, що на межі XIX–XX століть у культурному середовищі Полтавщини значну роль відігравали особистості, які не належали до ешелону влади, проте завдяки своїй активній громадській позиції, освіченості, інтелекту, впливали на соціокультурні зміни в житті губернії. Такими

постатями були, зокрема єпископ Іларіон, письменник Панас Мирний та багато інших. Часта присутність письменника в домі губернатора була не винятком, а свідченням тісного, органічного зв'язку адміністрації з полтавською інтелігенцією. Показовим був і образ єпископа Іларіона – церковного ієрарха, інтелігента, гуманіста й просвітителя. У спогадах Д. Іваненка Іларіон постає не лише як архієрей, а як модерний публічний діяч, який мислить у категоріях соціального проєкту: розвиток жіночої освіти, поширення просвітництва, збереження історичної пам'яті, підтримка культури. При цьому він вирізнявся рисами, рідкісними для представника традиційної владної ієрархії – толерантністю, відкритістю, доступністю. У його риторичі, манерах, жестах, проповідях, загалом діяльності, формувався образ влади, що не карає, а надихає. Влади, якої не бояться, а на яку чекають.

Висновки. Мемуари Дмитра Іваненка – важливе джерело для реконструкції соціокультурного життя Полтавщини на зламі XIX–XX століть. У контексті хроніки місцевих подій автор розкриває панораму представників владної еліти губернського осередку, що постають не як абстрактні адміністративні одиниці, а як особистості – носії різних управлінських стилів, світоглядних орієнтацій та етичних моделей відповідної культури.

У результаті аналізу спогадів простежено зміну парадигми влади губернського осередку:

від раціонального, реформаторського адміністрування (Анучин) – до бюрократичного консерватизму (Шидловський), символічного патерналізму (Косаговський), салонної культури (Бельгард), етичного лідерства (Татищев), і, зрештою, до централізованого тиску (Урусов). Наявні трансформації є відображенням загальноімперських тенденцій управління в добу передреволюційної нестабільності, коли ефективність представників адміністрації визначалася не стільки владою чи формальними повноваженнями, скільки здатністю діяти «посередником» (Robbins, 1987: 243), у розрізненому, слабо інституціоналізованому провінційному середовищі. Поряд із тим, у соціокультурному просторі Полтавщини того часу все відчутнішими ставали ініціативи представників широких кіл громадянськості, які своєю діяльністю наближали зміни зламної доби.

Запропонована на основі спогадів Д. Іваненка модель «губернського театру особистостей» має потенціал для подальшого вивчення і може бути адаптована до широкого кола досліджень з культурної антропології, регіоналістики, урбаністики та студій пам'яті. Досвід спогадового джерела зокрема дозволяє вивчати українську провінцію доби імперії не як периферію, а як самобутній простір із власною логікою культурного розвитку, стійкими інтелектуальними традиціями та активною участю у виробленні модерних національних ідей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грицак В. Губернаторська влада в Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст.: основні риси дореволюційної історіографії. *Актуальні проблеми вітчизняної історії*. Харків : ХДУ, 1998. Вип. 3. С. 49–52.
2. Денисенко В. Дмитро Іваненко – газетяр і видавець : 65 років тому помер перший редактор газети «Полтавський вестник», що виходила у 1902–1917 рр. *Полтавський вісник*. 2008. 4 січ. № 1. С. 17.
3. Любовець Н. Українська мемуарна традиція: еволюція у вимірах часу (XII ст. – перша третина XX ст.) : монографія. Київ : Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2024. 504 с.
4. Мовчан В. Завдяки «Полтавському віснику» унікальні спогади Дмитра Іваненка тепер доступні полтавцям. *Полтавський вісник*. 2003. 19 груд. С. 4.
5. Мокляк В. Іваненко Дмитро Олексійович : [біографія]. *Літературна Новосанжарщина* : матеріали до Новосанжарського біобібліографічного словника. Полтава : АСМІ, 2013. С. 26.
6. Окара О. Перший редактор «Полтавського вісника» : [про Д. О. Іваненка]. *Ранковий експрес*. 2002. 5 груд. С. 6.
7. Посухов В. Так починалося : [про засновника і першого редактора «Полтавського вісника» Д. Іваненка]. *Полтавський вісник*. 2002. 25 жовт. С. 5.
8. Пустовіт Т. Правник, чиновник, журналіст... *Полтавський вісник*. 1997. 28 листоп. № 48. С. 1, 2–3; 1998. 10 січ. С. 3–4.
9. Пустовіт Т. Редактор Дмитро Іваненко : штрихи до портрета. *Зоря Полтавщини*. 1998. 11 берез. С. 4.
10. Пустовіт Т. Редактор Дмитро Іваненко. *Зоря Полтавщини*. 2008. 16 квіт. С. 3.
11. Рясний А. Серцем написані книги. *Зоря Полтавщини*. 1997. 7 трав. С. 3.
12. Саприкіна Л. Незапитаний спадок : [про першого редактора «Полтавського вісника» Д. О. Іваненка]. *Полтавський вісник*. 2002. 29 листоп. С. 5.
13. Скобельський В. Дмитро Іваненко – «батько» першої міської газети. *Полтавський вісник*. 2012. 30 листоп. № 48. С. 7.
14. Mosse W. E. Russian Provincial Governors at the End of the Nineteenth Century. *The Historical Journal*. 1984. № 27. P. 225–239.
15. Orlovsky D. T. *The Limits of Reform: The Ministry of Internal Affairs in Imperial Russia, 1802–1881*. Cambridge (Mass.) and London : Harvard University Press, 1981. ix, 299 p.

16. Robbins R. G. *The Tsar's Viceroys: Russian Provincial Governors in the Last Years of the Empire*. Ithaca and London : Cornell University Press, 1987. XIV, 272 p.
17. Vanev G. L. *Systematization of Russian Government: Social Evolution in the Animistic Administration of Russia, 1771–1905*. Urbana : University of Illinois Press, 1993. xvi, 430 p.

REFERENCES

1. Hrytsak V. (1998). Hubernatorska vlada v Rosiiskii imperii druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.: osnovni rysy dorevoliutsiinoi istoriografii. [The gubernatorial power in the Russian Empire of the second half of the 19th – early 20th century: main features of pre-revolutionary historiography]. Aktualni problemy vitchyznianoï istorii. Kharkiv: KhDU. Issue 3. 49–52. [in Ukrainian].
2. Denysenko V. (2008). Dmytro Ivanenko – hazetiari i vydavets: 65 rokiv tomu pomer pershyi redaktor hazety «Poltavskii vestnyk», sheho vykhodyla u 1902–1917 rr. [Dmytro Ivanenko as a journalist and publisher: 65 years since the death of the first editor of the newspaper “Poltavskii Vestnyk” (1902–1917)]. Poltavskyi visnyk. January 4. No. 1. 17. [in Ukrainian].
3. Liubovets N. (2024). Ukrainska memuarna tradytsiia: evoliutsiia u vymirakh chasu (XII st. – persha tretyna XX st.): monohrafiia. [Ukrainian memoir tradition: evolution in the dimensions of time (12th century – first third of the 20th century): monograph]. Kyiv: V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. 504 p. [in Ukrainian].
4. Movchan V. (2003). Zavdiaky «Poltavskomu visnyku» unikalni spohady Dmytra Ivanenka teper dostupni poltavtsiam. [Thanks to “Poltavskyi Visnyk”, the unique memoirs of Dmytro Ivanenko are now available to the residents of Poltava]. Poltavskyi visnyk. December 19. 4. [in Ukrainian].
5. Mokliak V. (2013). Ivanenko Dmytro Oleksiiovych: biohrafiia. [Ivanenko Dmytro Oleksiiovych: biography]. Literaturna Novosanzharschyna: materialy do Novosanzharskoho biobibliografichnoho slovnika. Poltava: ASMI. 26. [in Ukrainian].
6. Okara O. (2002). Pershyi redaktor «Poltavskoho visnyku»: pro D. O. Ivanenka. [The first editor of “Poltavskyi Visnyk”: about D. O. Ivanenko]. Rankovy ekspress. December 5. 6. [in Ukrainian].
7. Posukhov V. (2002). Tak pochynalosia: pro zasnovnyka i pershoho redaktora «Poltavskoho visnyku» D. Ivanenka. [That is how it began: about the founder and first editor of “Poltavskyi Visnyk” D. Ivanenko]. Poltavskyi visnyk. October 25. 5. [in Ukrainian].
8. Pustovit T. (1997; 1998). Pravnyk, chynovnyk, zhurnalist...[Lawyer, official, journalist...]. Poltavskyi visnyk. November 28. No. 48. 1, 2–3; January 10. 3–4. [in Ukrainian].
9. Pustovit T. (1998). Redaktor Dmytro Ivanenko: shtrykhy do portreta. [Editor Dmytro Ivanenko: strokes to a portrait]. Zoria Poltavshchyny. March 11. 4. [in Ukrainian].
10. Pustovit T. (2008). Redaktor Dmytro Ivanenko. [Editor Dmytro Ivanenko]. Zoria Poltavshchyny. April 16. 3. [in Ukrainian].
11. Riasnyi A. (1997). Sertsem napysani knyhy. [Books written from the heart]. Zoria Poltavshchyny. May 7. 3. [in Ukrainian].
12. Saprykina L. (2002). Nezapytnanyi spadok: pro pershoho redaktora «Poltavskoho visnyku» D. O. Ivanenka. [An unclaimed legacy: about the first editor of “Poltavskyi Visnyk” D. O. Ivanenko]. Poltavskyi visnyk. November 29. 5. [in Ukrainian].
13. Skobelskyi V. (2012). Dmytro Ivanenko – «batko» pershoi miskoi hazety. [Dmytro Ivanenko as the “father” of the first city newspaper]. Poltavskyi visnyk. November 30. No. 48. 7. [in Ukrainian].
14. Mosse W. E. (1984). Russian Provincial Governors at the End of the Nineteenth Century. The Historical Journal. No. 27. 225–239.
15. Orlovsky D. T. (1981). The Limits of Reform: The Ministry of Internal Affairs in Imperial Russia, 1802–1881. Cambridge (Mass.) and London: Harvard University Press. ix, 299 p.
16. Robbins R. G. (1987). The Tsar's Viceroys: Russian Provincial Governors in the Last Years of the Empire. Ithaca and London: Cornell University Press. xiv, 272 p.
17. Vanev G. L. (1993). Systematization of Russian Government: Social Evolution in the Animistic Administration of Russia, 1771–1905. Urbana: University of Illinois Press. xvi, 430 p.

Дата першого надходження статті до видання: 05.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Олександр ЛІГОЦЬКИЙ,

orcid.org/0009-0004-6399-9752

аспірант кафедри теорії та історії музичного виконавства

Національної музичної академії України

(Київ, Україна) ligotskij8093@gmail.com

КОМУНІКАТИВНА ПРИРОДА МУЗИЧНОГО ВИКОНАВСТВА У БАЯННО-АКОРДЕОННОМУ МИСТЕЦТВІ

У статті розглядається музичне виконавство як складний художньо-комунікативний процес, що реалізується в системі взаємодії «композитор – виконавець – слухач». Проаналізовано теоретичні підходи до розуміння музичної комунікації та окреслено її структурні компоненти, які забезпечують передачу, трансформацію й осмислення художньої інформації. Визначено, що в межах комунікаційного ланцюга кожна з його ланок виконує специфічну функцію: композитор здійснює первинне кодування художнього задуму у формі нотного тексту, виконавець виступає посередником-інтерпретатором, який декодує авторське повідомлення та втілює його у звуковій реальності, тоді як слухач здійснює процес сприйняття й реконструкції смислового змісту музичного твору. Наголошено, що саме виконавець є центральною фігурою комунікативного процесу, оскільки через його інтерпретаційну діяльність відбувається актуалізація потенційних смислів музичного тексту.

Особливу увагу приділено інтерпретації як провідній формі музичної комунікації герменевтичного характеру, що передбачає діалогічну взаємодію виконавця з авторським текстом, авторською концепцією та культурно-історичним контекстом. У процесі виконавського прочитання музичного твору відбувається актуалізація прихованих інтонаційно-смислових рівнів музики, які зумовлюють формування індивідуальної інтерпретаційної концепції музиканта-виконавця.

Музично-виконавська комунікативність осмислюється як інтегративна духовно-ціннісна характеристика особистості музиканта, що формується в процесі художньо-інтерпретаційної діяльності та визначає ефективність взаємодії виконавця зі слухачською аудиторією. До її структури віднесено мистецько-комунікативний тезаурус, герменевтичний досвід, комунікативну свідомість та комплекс професійно значущих здібностей, серед яких **особливого значення набувають** емпатія, інтуїтивне проникнення в авторський задум і здатність до художнього співпереживання.

Окреслено специфіку функціонування комунікативної моделі у сфері баянно-акордеонного мистецтва кінця ХХ – початку ХХІ століття. Показано, що в цій галузі поширеним є поєднання виконавської та композиторської діяльності, унаслідок чого формується постать виконавця-композитора. Така тенденція зумовлює трансформацію традиційної моделі музичної комунікації та сприяє скороченню дистанції між авторським задумом і його сценічним втіленням. Зроблено висновок, що музичне виконавство постає як багаторівневий процес художньої взаємодії, який у сучасному культурному просторі набуває нових форм і розширює можливості творчого діалогу між митцем і аудиторією.

Ключові слова: музичне виконавство, комунікація, інтерпретація, герменевтика, баянно-акордеонне мистецтво.

Oleksandr LIHOTSKYI,

orcid.org/0009-0004-6399-9752

Postgraduate Student at the Department of Theory and History of Musical Performance

Ukrainian National Academy of Music

(Kyiv, Ukraine) ligotskij8093@gmail.com

COMMUNICATIVE NATURE OF MUSICAL PERFORMANCE IN ACCORDION ART

The article considers musical performance as a complex artistic and communicative process, which is implemented in the system of interaction «composer - performer - listener». Theoretical approaches to understanding musical communication are analyzed and its structural components are outlined, which ensure the transmission, transformation and comprehension of artistic information. It is determined that within the communication chain, each of its links performs a specific function: the composer carries out the primary coding of the artistic idea in the form of musical text, the performer acts as an intermediary-interpreter who decodes the author's message and embodies it in sound reality, while the listener carries out the process of perception and reconstruction of the semantic content of the musical work. It is emphasized that it is the performer who is the central figure of the communicative process, since through his interpretative activity the potential meanings of the musical text are actualized.

Particular attention is given to interpretation as a leading form of musical communication of a hermeneutic nature, involving a dialogical interaction between the performer and the authorial text, the author's concept, and the cultural-historical context. In the process of the performer's reading of a musical work, the hidden intonational and semantic levels of the music are actualized, shaping the individual interpretative concept of the musician-performer.

Musical-performative communicativity is understood as an integrative spiritual and value-based characteristic of the musician's personality, formed in the process of artistic-interpretative activity and determining the effectiveness of interaction between the performer and the audience. Its structure includes an artistic and communicative thesaurus, hermeneutic experience, communicative consciousness and a complex of professionally significant abilities, among which empathy, intuitive penetration into the author's idea and the ability to artistic empathy are of particular importance.

The specifics of the functioning of the communicative model in the field of accordion art of the late 20th - early 21st centuries are outlined. It is shown that in this field the combination of performing and composing activities is widespread, as a result of which the figure of the performer-composer is formed. Such a tendency determines the transformation of the traditional model of musical communication and contributes to the reduction of the distance between the author's idea and its stage embodiment. It is concluded that musical performance appears as a multi-level process of artistic interaction, which in the modern cultural space takes on new forms and expands the possibilities of creative dialogue between the artist and the audience.

Key words: musical performance, communication, interpretation, hermeneutics, accordion art.

Постановка проблеми. У сучасному музикознавстві дедалі більшої уваги набуває осмислення музичного виконавства як складного комунікативного феномена, у якому поєднуються художньо-інтерпретаційні, когнітивні та соціокультурні виміри. Виконавська діяльність постає не лише як репродуктивна практика відтворення авторського тексту, а як особлива форма художньої взаємодії, що реалізується в багаторівневій системі «композитор – твір – виконавець – слухач». У межах цієї системи музичний текст функціонує як медіатор смислів, а процес виконання передбачає їхнє інтерпретаційне переосмислення та подальшу передачу реципієнтові. Комунікативний потенціал музики реалізується передусім у виконавському акті, де перетинаються композиторський задум, інтерпретаційна стратегія виконавця та слухачське сприйняття.

Стаття набуває актуальності через потребу більш глибокого теоретичного осмислення комунікативної природи музичного виконавства в умовах сучасних соціокультурних трансформацій, пов'язаних із цифровізацією культурного простору та появою нових форм функціонування музичного мистецтва. У цих умовах музичне виконання дедалі виразніше постає як динамічна система взаємодії між автором, інтерпретатором і слухачською аудиторією, у якій відбувається безперервний процес смислотворення.

Особливий інтерес у цьому контексті становить баянно-акордеонне мистецтво, для якого характерним є поєднання композиторської та виконавської функцій у творчій діяльності музиканта. У сучасній практиці цього інструментального напрямку виконавець часто виступає ініціатором створення нових творів та формування оригінального репертуару, що сприяє розширенню художніх можливостей інструмента. Така взаємодія зумовлює специфічну

конфігурацію художньої комунікації, де інтерпретаційний процес нерідко поєднується з авторським переосмисленням музичного матеріалу.

Аналіз досліджень. Проблематика музичної комунікації та інтерпретаційної природи музичного виконавства привертала увагу багатьох дослідників у галузі музикознавства, культурології та мистецької педагогіки. У наукових працях розглядаються різні аспекти взаємодії суб'єктів музичного процесу, зокрема співвідношення композиторського задуму, виконавської інтерпретації та слухачького сприйняття (Zaiets & Zaiets, 2024: 79–88). У сучасному музикознавстві сформувалися підходи до розуміння музики як особливої комунікативної системи, у межах якої художня інформація передається через послідовність взаємопов'язаних етапів – від створення музичного тексту до його виконавського втілення та слухачького сприйняття.

Одним із важливих напрямів дослідження є культурологічний підхід до музичної комунікації. Зокрема, О. Берегова розглядає музичне виконавство у контексті комунікаційних зв'язків у системі «композитор – твір – виконавець», простежуючи історичну еволюцію цієї взаємодії. Дослідниця підкреслює, що процес музичної комунікації пов'язаний із перекодуванням художньої інформації, оскільки «виконавське втілення музичного тексту неминує передбачає певні втрати та трансформації первинного авторського змісту» (Берегова, 2009).

Психолого-педагогічний і герменевтичний аспекти музичної комунікації ґрунтовно розроблено у працях М. Мимрика, який вводить поняття «музично-виконавська комунікативність» і трактує її як інтегративну духовно-ціннісну характеристику особистості музиканта. Спираючись на філософські концепції комунікації К. Апеля,

Ю. Габермаса та К. Ясперса, дослідник наголошує, що музичний твір містить не лише безпосередньо виражений художній зміст, а й сферу потенційних смислів, які актуалізуються у процесі інтерпретації виконавцем (Мимрик, 2024). У цьому контексті важливими є також ідеї педагогічної герменевтики мистецтва, розроблені С. Шипом (Шип, 2014), а також дослідження художньої комунікації у працях О. Рудницької (Рудницька, 2005).

Окремі аспекти музичної комунікації розглядаються у межах семіотичного та інтерпретаційного підходів. Л. Воеводіна досліджує музичну комунікацію в контексті музичної свідомості особистості (Воеводіна, 2012), тоді як Л. Опарик аналізує теорію музичного висловлювання та вводить поняття «комунікативно-інтерпретаційна позиція виконавця», що поєднує композиторський, виконавський і слухачський вектори музичної взаємодії (Опарик, 2003). У музично-педагогічному аспекті проблема комунікативної природи виконавства висвітлюється у працях О. Олексюк і М. Ткач (Олексюк, Ткач, 2009), які розглядають музичне виконання як форму художнього діалогу між виконавцем і слухачем. Значний внесок у розуміння музичної комунікації як процесу емоційної передачі зробив також П. Джуслін, який доводить, що виконавська інтерпретація є одним із ключових механізмів трансляції емоційної інформації у музиці (Juslin, Patrik & Sloboda, 2001).

Водночас, попри значний науковий доробок у дослідженні музичної комунікації, низка важливих аспектів залишається недостатньо висвітленою. Зокрема, потребують подальшого осмислення специфічні моделі комунікації у різних інструментальних традиціях. Особливо це стосується баянно-акордеонного мистецтва, де поширеним є синтез композиторської та виконавської діяльності. Творчість таких митців, як В. Зубицький та Я. Олексів, демонструє особливий тип комунікативної ситуації, у якій виконавець виступає не лише інтерпретатором, а й ініціатором створення нових творів і формування репертуару. Крім того, недостатньо дослідженими залишаються механізми зворотного зв'язку в системі «виконавець – слухач» під час концертного виконання, а також трансформація комунікативних моделей музичного мистецтва в умовах сучасного медіапростору.

Мета статті полягає у теоретичному осмисленні музичного виконавства як комунікативної системи та виявленні особливостей реалізації її структурних компонентів у баянно-акордеонній виконавській практиці.

Виклад основного матеріалу. Музичне виконавство як комунікативний процес найбільш

репрезентативно розкривається у структурній моделі, що охоплює триаду «композитор – виконавець – слухач». Ця модель, розвинена у дослідженнях О. Берегової, демонструє багатоетапність передачі художньої інформації. Композитор виступає первинним кодувальником, який трансформує власний образно-емоційний досвід, світоглядні імпульси та інтонаційні ідеї у знакову систему нотного запису. Цей етап, попри його визначальне значення, залишається найменш доступним для раціонального аналізу, оскільки безпосередньо пов'язаний із підсвідомою сферою творчості, про що свідчать як самоспостереження композиторів, так і музикознавчі розвідки.

Наступна ланка «твір – виконавець» – передбачає процедуру розкодування нотного тексту та його переведення в актуальне звучання. Саме тут відбувається найсуттєвіша трансформація інформації, оскільки виконавець не просто озвучує графічні символи, а наповнює їх особистісним смислом, інтонаційним диханням, тембром та динамікою. Як слушно зауважує О. Берегова, на кожному етапі перекодування неминуче відбуваються втрати інформації, подібно до перекладу «... з однієї “мови” на іншу ... У процесі музичної комунікації також неодмінно відбувається втрата інформації на кожній ланці комунікаційного ланцюга» (Берегова, 2009: 211). Однак саме ці втрати, а точніше – трансформації, створюють простір для інтерпретаційної варіативності, що є специфічною ознакою музичного мистецтва.

Завершальна ланка «виконавець – слухач» – реалізується в момент концертного виконання, де звуковий потік зустрічається зі слухачською свідомістю. Слухач здійснює зворотне декодування, реконструюючи для себе художній зміст, нерідко породжуючи смисли, що не збігаються ні з авторським задумом, ні з виконавською інтенцією. Цей зворотний зв'язок, хоч і невербальний (оплески, тиша, увага, емоційна реакція), є невід'ємним компонентом комунікативного акту, що впливає на виконавця під час сценічної діяльності.

Сучасна комунікаційна модель ускладнюється появою додаткових ланок: критика, видавця, продюсера, медіа-платформ. Це ускладнення відбувається на тлі глибинних змін у самій структурі культури, які безпосередньо впливають на характер музичної комунікації. Інтенсифікація наукового прогресу та стрімке розширення інформаційного простору, зумовлене розвитком засобів масової комунікації, спричинили суттєві трансформації в галузі баянно-акордеонного виконавства. Ці зміни можна співвіднести з явищем, описаним французьким дослідником А. Модем,

який характеризував сучасну гуманітарну культуру як «мозаїчну» (Моль, 1967). На відміну від класичної гуманітарної культури, побудованої на ієрархічних логічних зв'язках, мозаїчна культура формується з численних фрагментарних знань, що безпосередньо прилягають одне до одного, не утворюючи струнких логічних конструкцій. Водночас, завдяки особливій силі зчеплення цих фрагментів, загальна картина знань набуває щільності, компактності та змістовної вагомості, що не поступається традиційним системам. У контексті баянно-акордеонного мистецтва це виявляється у розширенні стилєвих орієнтирів, поєднанні різномірних виконавських практик, активному засвоєнні елементів популярної, джазової, авангардної музики, що формує нову комунікативну реальність, де виконавець вільно оперує різноманітними художніми кодами.

Важливо підкреслити, що в добу класицизму в професійній музичній культурі діяла модель комунікації, споріднена з тією, що побутує у фольклорному середовищі: функції творця і виконавця (а у фольклорній традиції – ще й реципієнта) часто збігалися в межах однієї особи. Досліджуючи механізми функціонування фольклору, С. Грица застосувала відому модель комунікації К. Шеннона, зіставивши її дію в полярних типах середовищ – «відкритому» (міському) та «закритому» (сільському). На думку дослідниці, саме для «закритого» середовища характерне поєднання в одній особі автора, виконавця і слухача. Натомість у «відкритому» середовищі «зазначені ланки поступово диференціюються. Поява попиту на фольклор (Р) за межами «закритого» середовища стимулює ріст посередника-виконавця (М) як у професійному мистецтві. Ця обставина змінює форми «суспільного обернення» фольклору, перетворює його з мистецтва «для себе» на мистецтво «для інших» (Грица, 1982: 211).

Центральним механізмом, що забезпечує комунікацію в системі «композитор – виконавець – слухач», постає інтерпретація. У широкому сенсі інтерпретація – це процес тлумачення, розкриття смислів, закладених у художньому тексті. У музичному виконавстві вона набуває специфічних рис, оскільки матеріалом інтерпретації є не вербальний, а інтонаційно-звуковий текст, що існує у двох іпостасях: потенційній (нотний запис) та актуальній (реальне звучання). Л. Опарик, досліджуючи комунікативний аспект музично-виконавського висловлювання, виводить поняття «комунікативно-інтерпретаційної позиції виконавця», яка інтегрує композиторський, виконавський та слухачський вектори комунікації (Опарик, 2003).

Герменевтичний підхід, обґрунтований у працях С. Шипа та розвинений М. Мимриком, дозволяє розглядати інтерпретацію як діалог виконавця з твором, автором та культурним контекстом. Будь-який музичний твір, за твердженням дослідників, містить два шари: явний конструкт (ейдос) – зафіксовані нотні знаки, авторські ремарки, структурні схеми – та сферу «невимовного» (меон), що охоплює паузи, фермати, агогічні відхилення, темброві нюанси, тобто все те, що не піддається однозначній фіксації, але становить «душу» музики. Завдання виконавця-інтерпретатора – не просто відтворити конструкт, а вловити цю ауру «невимовного», вступити в резонанс із духовним потенціалом твору. Саме на цьому рівні комунікація набуває справді діалогічного характеру, коли виконавець вступає у «спів-буття» (за К. Ясперсом) з композитором, осягаючи його художній світ через власний досвід, інтуїцію, емпатію, а також завдяки здатності до дивінації – інтуїтивного проникнення в авторський задум.

Історична еволюція уявлень про інтерпретацію, простежена О. Береговою, демонструє зміну акцентів: від вільної, часом свавільної романтичної інтерпретації до утвердження у ХХ столітті пріоритету авторського тексту та появи виконавця-дослідника, для якого достовірність прочитання стає етичним імперативом. Однак достовірність не означає буквализму: сучасне виконавство шукає баланс між автентичністю та творчою свободою, між об'єктивним текстом і суб'єктивним його переживанням.

Для позначення здатності музиканта до ефектної комунікації у виконавському процесі М. Мимрик вводить поняття «музично-виконавська комунікативність». Він визначає її як «інтегративну духовно-ціннісну якість особистості, що формується в процесі виконавської та художньо-інтерпретаційної діяльності ... характеризується сукупністю комунікативних властивостей, які сприяють передачі музичної інформації як на раціональному, так і на духовному рівнях пізнання дійсності ...» (Мимрик, 2024: 115). Аналіз архітекtonіки цього феномену дозволяє виокремити чотири взаємопов'язані блоки: мистецько-комунікативний тезаурус (система знань про природу музичної комунікації), герменевтика музичної комунікації (здатність проникати в глибинні смисли), комунікативна свідомість (світоглядні настанови, мотиви) та комунікативні здібності (емпатія, дивінація, конгеніальність). Сформованість цих якостей є вирішальною умовою успішності комунікації в системі «виконавець – слухач», оскільки дозволяє встановити живий емоційно-смысловий контакт з аудиторією, залучити її до співтворчості.

Завершальною і найвідповідальнішою ланкою комунікаційного ланцюга є безпосередня взаємодія виконавця зі слухацькою аудиторією. Як слушно зауважує О. Рудницька, «мистецтво у своїй сутності само є спілкуванням, бо структура художнього твору передбачає контакт з реципієнтом, а тому діалогічна за своєю природою» (Рудницька, 2005: 64). Концертне виконання – це завжди вихід за межі індивідуальної практики у простір публічної комунікації, де виконавець постає як посередник між композитором і аудиторією, але водночас і як творець власного художнього висловлювання. Найвищим рівнем цієї взаємодії є співтворчість – стан, коли слухач із пасивного споживача перетворюється на активного співучасника художнього процесу завдяки подоланню «четвертої стіни» та встановленню енергетичного, емоційного, смислового резонансу з публікою.

У сучасних умовах діалог «виконавець – слухач» набуває нових форм унаслідок стрімкого розвитку цифрових технологій. Аудіо та відеозаписи, стрімінгові платформи, соціальні медіа створюють нові форми комунікації, що розширюють аудиторію, але нівелюють унікальність «живого» контакту. Водночас вони відкривають можливості для довготривалого зворотного зв'язку через коментарі, уподобання, поширення контенту, що формує нову модель взаємодії, де митець може оперативно реагувати на слухацькі запити.

У баянно-акордеонному виконавстві кінця ХХ – початку ХХІ століття простежується особлива тенденція, яка суттєво трансформує класичну тріаду «композитор – виконавець – слухач». Під впливом зворотного зв'язку в системі «слухач – виконавець» відбувається якісне переродження останнього: виконавець постає як нова інтегральна ланка – «виконавець-композитор». Якщо в докласичну епоху домінувала модель «композитор-виконавець – твір – слухач», коли імпульс виходив від автора-творця, а в наступні століття відбулося чітке розмежування ролей із пріоритетом композиторського авторитету, то в баянно-акордеонному мистецтві первинною ланкою дедалі частіше стає саме виконавець. Музикант, який досконало володіє інструментом і глибоко розуміє його природу, згодом реалізує себе як композитор, створюючи оригінальний репертуар, зумовлений власними виконавськими потребами та художніми інтенціями. Таким чином, комунікаційна модель набуває вигляду: «Виконавець-композитор – твір – слухач», де виконавське начало є визначальним і первинним.

Яскравим підтвердженням цієї тенденції є творчість В. Зубицького, Я. Олексіва, А. Білошицького, В. Власова, Г. Метьолкіна, О. Коляди, В. Рунчака та ін. Їхній композиторський доробок

органічно виростає з виконавської практики, що створює унікальну комунікативну ситуацію, де зменшується дистанція між задумом і його втіленням, а інтерпретація набуває рис автентичного висловлювання, знижуючи ймовірність смислових втрат у виконавській ланці комунікації. Важливою передумовою цього процесу є масштабна діяльність баяністів зі створення перекладень. Практично кожен виконавець у процесі професійного становлення опановує мистецтво транскрипції, виступаючи в ролі «виконавця-перекладача». Цей етап формує фундамент композиторської майстерності, оскільки заглиблення в фактуру, гармонію, стилістику творів інших авторів готує до створення власних оригінальних опусів. Коли виконавець «доростає» до рівня, на якому наявний репертуар перестає повністю задовольняти його художні потреби, виникає внутрішня потреба у власному висловлюванні, що реалізується через композиторську творчість. Таким чином, генезу виконавця-композитора в баянно-акордеонному мистецтві можна представити як послідовність трьох ключових етапів: виконавець-інтерпретатор, виконавець-перекладач, виконавець-композитор. Ця інверсія традиційної ієрархії свідчить про трансформацію структури музичної комунікації, де роль виконавця істотно зростає, і він виступає не лише посередником, а й безпосереднім творцем музичного матеріалу, що відкриває нові перспективи для розвитку інструментальної культури.

Отже, музичне виконавство постає як складний художньо-комунікативний процес, що реалізується у взаємодії інтерпретатора та слухацької аудиторії й набуває нових форм в умовах сучасному культурного середовища.

Висновки

1. Результати дослідження засвідчують, що музичне виконавство постає як багаторівнева система художньої комунікації, у межах якої відбувається складний процес трансляції та переосмислення музично-образної інформації. Встановлено, що на кожному етапі взаємодії між композитором, виконавцем і слухачем здійснюється перекодування смислів, що зумовлює можливість інтерпретаційної варіативності та формування індивідуального виконавського бачення твору.

2. Показано, що центральним механізмом цієї взаємодії виступає інтерпретація, яка має герменевтичний характер і передбачає активний діалог виконавця з оригінальним текстом твору. У процесі такого діалогу відбувається не лише відтворення зафіксованих у нотному записі структур, а й актуалізація прихованих смислових рівнів музичного твору.

3. Важливим чинником ефективності художньої взаємодії визначено музично-виконавську комунікативність, що постає інтегративною якістю особистості виконавця та охоплює мистецько-комунікативний тезаурус, герменевтичний досвід, комунікативну свідомість і низку професійно значущих здібностей, зокрема емпатію, дивінацію та конгеніальність.

4. З'ясовано, що специфіка баянно-акордеонного мистецтва істотно модифікує класичну модель музичної комунікації. Поширене в цій сфері поєднання композиторської й виконавської діяльності формує особливу творчу ситуацію, у якій авторський задум і його сценічна реалізація часто належать одній особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берегова О. Комунікація в музичному виконавстві як культурологічна проблема. Науковий вісник Національної музичної академії України: Композитор і сучасність. Київ. 2009. Вип. 84. С. 209–218.
2. Восводіна Л. Музична свідомість особистості у вимірах інформаційної культури. Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Філософія, культурологія, соціологія. 2012. Вип. 4. С. 26–32.
3. Грица С. Багаторівневий аналіз соціального функціонування сучасної народної творчості. Музичне мистецтво і формування нової людини: зб. ст. Київ: Музична Україна, 1982. С. 202–214.
4. Мимрик М. Музично-виконавська комунікативність як педагогічний феномен у змісті інструментальної підготовки студентів факультетів мистецтв. Освітньо-науковий простір. 2024. Вип. 7 (2). Т. 1. С. 108–119.
5. Олексюк О., Ткач М. Музично-педагогічний процес у вищій школі. Київ: Знання України, 2009. 123 с.
6. Опарик Л. Комунікативний аспект музично-виконавського висловлювання. Науковий вісник Національної музичної академії України: Музичне виконавство. Київ, 2003. Вип. 26. Кн. 9. С. 215–225.
7. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. Тернопіль: Богдан, 2005. 360 с.
8. Шип С. Герменевтика творів мистецтва та актуальні завдання української художньої педагогіки. Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики ХХІ століття: матер. міжнарод. наук.-практ. конф. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. С. 87–95.
9. Juslin P., Patrik N., Sloboda J. Music and emotion: Theory and research. Oxford: Oxford university press, 2001. 59 p.
10. Moles, A. Sociodynamics of Culture. Paris: Mouton, 1967. 343 p.
11. Zaiets V., Zaiets, O. Aesthetics and Philosophy of the Performance Interpretation of the Author's Concept of a Musical Work. *Studia UBB Musica*. 2024. Vol. 69. № 2. Pp. 79–88. URL: <https://studia.reviste.ubbcluj.ro/index.php/subbmusica/article/view/8577>

REFERENCES

1. Berehova, O. (2009). *Komunikatsiia v muzychnomu vykonavstvi yak kulturolohichna problema* [Communication in musical performance as a Cultural problem] *Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy: Kompozytor i suchasnist*. Vyp. 84. Pp. 209–218. [in Ukrainian].
2. Voyevodina, L. (2012). *Muzychna svidomist osobystosti u vymirakh informatsynoi kultury* [Musical consciousness of the individual in the dimensions of information culture] *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Filosofiia, kulturolohiia, sotsiolohiia*. Vyp. 4. Pp. 26–32. [in Ukrainian].
3. Hrytsa, S. (1982). *Bahatorivnevnyi analiz sotsialnoho funktsionuvannia suchasnoi narodnoi tvorchosti* [Multilevel analysis of the social functioning of modern folk art]. *Muzychne mystetstvo i formuvannia novoyi lyudyiny: zb. st.* Kyiv: Muzychna Ukraina. Pp. 202–214. [in Ukrainian].
4. Mymryk, M. (2024). *Muzychno-vykonavska komunikatyvnist yak pedahohichnyi fenomen u zmisti instrumentalnoi pidhotovky studentiv fakultetiv mystetstv* [Music-performing communicative skills as a pedagogical phenomenon in the content of instrumental training of students of art faculties]. *Osvitno-naukovyi prostir*. Vyp. 7 (2). T. 1. Pp. 108–119. [in Ukrainian].
5. Oleksyuk, O. & Tkach, M. (2009). *Muzychno-pedahohichnyi protses u vyshchii shkoli* [Music-pedagogical process in higher education]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2009. 123 s. [in Ukrainian].
6. Oparyk, L. (2003). *Komunikatyvnyi aspekt muzychno-vykonavskoho vyslovlyuvannia* [The communicative aspect of musical and performing expression] *Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy: Muzychne vykonavstvo*. Kyiv. Vyp. 26. Kn. 9. Pp. 215–225. [in Ukrainian].
7. Rudnytska, O. (2005). *Pedahohika: zahalna ta mystetska* [Pedagogy: general and artistic]: navch. posib. Ternopil: Bohdan. 360 s. [in Ukrainian].
8. Shyp, S. (2014). *Hermenevtyka tvoriv mystetstva ta aktualni zavdannia ukraïnskoi khudozhnoi pedahohiky* [Hermeneutics of works of art and current tasks of Ukrainian art pedagogy]. *Profesiyna mystetska osvita i khudozhnia kultura: vyklyky XXI stolittia: mater. mizhnarod. nauk.-prakt. konf.* Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. Pp. 87–95. [in Ukrainian].
9. Juslin, P., Patrik, N. & Sloboda, J. (2001). Music and emotion: Theory and research. Oxford: Oxford university press. 59 p.
10. Moles, A. (1967). Sociodynamics of Culture. Paris: Mouton. 343 p.
12. Zaiets, V. & Zaiets, O. (2024). Aesthetics and Philosophy of the Performance Interpretation of the Author's Concept of a Musical Work. *Studia UBB Musica*. Vol. 69. № 2. Pp. 79–88. URL: <https://studia.reviste.ubbcluj.ro/index.php/subbmusica/article/view/8577>

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Сінґмяо ЛЯН,

orcid.org/0009-0002-5748-6876

аспірантка кафедри теорії та історії культури

Національної музичної академії України

(Київ, Україна) liangxinmiao@foxmail.com

ДИТИНСТВО У ТИПОЛОГІЇ КУЛЬТУР ЗАХОДУ ТА СХОДУ

Культура дитинства є важливим в сучасній культурологічній науці дослідницьким кейсом, який вирішує комплекс проблем дитинства, дитячості, дитячих культурних практик, виховання та освіти, дитячої творчості, інституцій дитинства тощо.

Світова та вітчизняна культурологія активно долучається до процесу формування теоретичних кейсів, які можна визначити методологічними рамками культурології дитинства із відповідними підходами, принципами, моделями дослідження культури дитинства. Можна виокремити декілька основних дослідницьких векторів та програм, на тлі яких сформулювати ще один теоретичний ракурс: представити культуру дитинства через оптику культури Сходу та культури Заходу. Аналітиці даного теоретико-методологічного підґрунтя і присвячена стаття.

У статті використано узагальнення українських дослідників С. Кримського та Ю. Павленка. Вони синтезували методології типології культур, запропонували власний підхід до концептуалізації культур. Цей підхід базується на культурологічній осі «Захід–Схід». Він є цінним для дослідження типології культур дитинства. Артикулюється необхідність східно-західного оптики на дану культурологічну типологію, що дозволяє навмисно уникнути звичну в межах європейської наукової традиції західно-східну оптику. В такий спосіб використовується «східний» вектор в дослідженні та розумінні культури дитинства. Типологію в східно-західному ракурсі встановлює Схід як точку відліку для культурного простору Заходу.

Методологія С. Кримського та Ю. Павленка дозволяє досліджувати концепт дитинства у моделях Східної та Західної культур. Автори показують не протиставлення, а взаємодію й перетини цих моделей у сучасній полікультурності. В статті порівнюються культури дитинства Сходу та культури дитинства Заходу за трьома параметрами: дитинство через культуру дорослих, дитинство як паритетна дорослій культурі та дитинство як сакральність. Даний підхід дозволяє сформувати архетипи дитинства Заходу та Сходу, уникнути вікових біологічних параметрів дитинства. Такий підхід відкриває можливості компаративістики й міждисциплінарних досліджень культури дитинства, дитячої творчості в інваріантах західної та східної культур.

Ключові слова: дитинство, культура дитинства, типологія культур, Захід–Схід, культура дитинства Заходу, культура дитинства Сходу, культура дитинства Китаю.

Xinmiao LIANG,

orcid.org/0009-0002-5748-6876

PhD Student at the Department of Theory and History of Culture

The Ukrainian National Academy of Music

(Kyiv, Ukraine) liangxinmiao@foxmail.com

CHILDHOOD WITHIN THE TYPOLOGY OF WEST AND EAST CULTURES

Childhood culture is an important research case in contemporary cultural studies, addressing a complex set of issues related to childhood, childness, children's cultural practices, upbringing and education, children's creativity, and institutions of childhood. Both global and Ukrainian cultural studies actively contribute to the development of theoretical frameworks that can be defined as the methodology of childhood studies, with corresponding approaches, principles, and models for analyzing childhood culture. Within these frameworks, several major research vectors and programs can be distinguished, against which another theoretical perspective is formulated: presenting childhood culture through the lens of Eastern and Western cultural traditions. This article is devoted to the analysis of such a theoretical and methodological foundation.

The study draws upon the work of Ukrainian scholars S. Krymskyi and Yu. Pavlenko, who synthesized methodologies of cultural typologization and proposed their own approach to conceptualizing cultures. Their approach is based on the cultural axis "West–East" and is particularly valuable for the study of childhood culture typologies. The article emphasizes the necessity of applying an East–West perspective to this typology, deliberately avoiding the conventional West–East optics typical of European scholarly tradition. In this way, the "Eastern" vector is employed in the study and understanding of childhood culture, establishing the East as the point of departure for the cultural space of the West.

The methodology of S. Krymskyi and Yu. Pavlenko enables the exploration of the concept of childhood within the models of Eastern and Western cultures. The authors highlight not opposition but interaction and intersections of

these models within contemporary multiculturalism. The article compares childhood cultures of the East and the West across three parameters: childhood through adult culture, childhood as a culture equal to adulthood, and childhood as sacredness. This approach allows for the formation of archetypes of childhood in the East and West, avoiding age-related biological parameters. It opens opportunities for comparative and interdisciplinary studies of childhood culture and children's creativity within the invariants of Western and Eastern cultures.

Key words: *Childhood; childhood culture; cultural typology; West–East; childhood culture of the West; childhood culture of the East; childhood culture of China.*

Постановка проблеми. За певним предметним та методологічним різноманіттям вивченням культури дитинства залишається майже недослідженою теоретична лакуна дитинства як «дитинства» в оптиці культурних регіонів. Однією із важливих характеристик культурних феноменів є принцип типології культур по культурній вісі «Схід»–«Захід». Проблема відсутності даного дослідницького вектору пояснюється ще й тим, що теорія дитинства виникає та розвивається в європейській гуманітаристиці, у європоцентриському дискурсі. Але під впливом інтернаціоналізації наукового пізнання в глобалізаційних процесах регіональний вектор культури дитинства поступово стає важливим чинником дослідженнях культурологів, педагогів, філософів, антропологів, соціальних психологів.

Аналіз досліджень. Розпочинаючи із робіт, присвячених антропології дитинства М. Мід (Mead, 1955), історії дитинства Ф. Ар'єса (Ariès, 1960), соціології дитинства Петера Брюкнера (Brückner, 1979), раніше спираючись на проблематику дитячого виховання в філософії Ж.Ж. Руссо [Rousseau, 1979]. культурологія дитинства протягом другої половини ХХ століття початку ХХІ століття оформлюється в окремий дослідницький гуманітарний напрям.

Українська культурологія продовжує розробляти дослідницьку проблематику дитинства як феномена культури. Інститут культурології у 2018 році видає колективну монографію, присвячену культурі дитинства «Дитяча субкультура в Україні: традиції та сучасність (культурологічний контекст)» (Волков, Гаєвська, Левчук та ін., 2018). Українські культурологи О. Волков (Волков, 2017 : 25-36), Т. Гаєвська (Гаєвська, Волков, 2017 : 7-19) О. Сапіга (Сапіга, 2021 : 7-20) презентують окремі аспекти даної проблематики.

Китайське дитинство як культурологічну проблему досліджували такі автори як Лі Сюебін (李学斌, 2021), Шень Ін (沈莹, 2019).

Мета статті. В нашій розвідці ми фокусуємось на проблематиці та методології дослідження культури дитинства крізь культурну типологію дитинства Сходу та дитинства Заходу.

Виклад основного матеріалу. В сучасній теоретичній культурології, соціології культури,

культурній антропології представлено декілька підходів щодо типології культур за принципом розрізнення їх на «Захід»–«Схід». Починаючи із новоевропейських інтересів до локальних культур в контексті цивілізаційного підходу проблема культур Заходу та Сходу щільно входить в дослідницьку традицію філософів, культурологів, соціологів. Сучасний вектор даної типології базується на дослідженнях Едварда Холла (Hall, 1976) про контекстність комунікацій та способів культурних розширень в моделях різних культур та Герта Хофстеде (Hofstede, 2001), що аналізував систему культурних чинників як певних ментальних програм, що формуються із дитинства. Дані підходи дозволяють артикулювати культурні відмінності як засадничі, культуроформуючі, що мають вплив на всі культурні процеси та феномени.

В українській гуманітаристиці культурологічні підходи типології культур Заходу та Сходу представлено наступними авторами: І. Лосєв (Лосєв, 1995), В. Кавун (Кавун, 2022 : 47-51), В. Кіктенко (Кіктенко, 2020).

Під впливом глобалізації та сучасних пошуків культурної ідентичності в Китаї активно продукується та аналізується проблематика взаємодії китайської цивілізації із Заходом. На даному прагматичному запиті сучасні китайські науковці, зокрема культурологи, осмислюють унікальність власної культури через оптику порівняння культури Сходу та культури Заходу. Наприклад Фей Сяотун (Fei Xiaotong) проаналізував особливості структури китайської культури у порівнянні із західною (Fei, 1992). Він сформулював принцип диференційованих моделей асоціацій, як відмінний від західного індивідуалізму принцип, за яким розуміння китайської культури як системи можливо, розуміючи різні соціальні дистанції навколо однієї особистості: чим ближче коло в системі (а це родина, друзі, потім громада, провінція, нація), тим більше проявляється соціальні зв'язки, відповідальність, довіра тощо. Чим далі відстань від центру кола – тим більше нівелюються дані характеристики. Ідея працює на суб'єктності китайця та європейця, але в структурі концентричних кіл («диференційованих моделей асоціацій»): «Китайські соціальні відносини подібні до хвиль,

що розходяться від особистості, де зобов'язання та відповідальність зменшуються в міру розширення кіл» (Fei, 1992 : 25).

Відтак у цій моделі немає класичного протиставлення особистості Заходу та колективного суб'єкту Сходу. Також даний підхід чітко конструює модель китайського дитинства, у відмінності із західними зразками: в Китаї дитина із народження навчається розрізняти кола близького та далекого, вчиться орієнтуватись у складній системі взаємодії з іншими, на відміну від західної моделі індивідуальної унікальності, незалежно від присутності іншого.

Віддаючи належне всім вище пригаданим дослідникам є необхідність в даному контексті проаналізувати концепцію українських дослідників, філософів та культурологів С. Кримського та Ю. Павленка, які, багато у чому, синтезували методології типології культур та, що є цінним для дослідження типології культур дитинства, сформулювали власний оригінальний підхід концептуалізації культур по культурологічній вісі «Захід-Схід» (Кримський, Павленко, 2007). Культурологічні ідеї Кримського та Павленка, які вони виклали у спільній розвідці «Цивілізаційний розвиток людства» (2007) як актуальний теоретико-методологічний ресурс української теорії культури дозволяють збагатити концептосферу типології культур. Також необхідно наголосити, що типологія культур за принципом «Захід-Схід» є важливою світоглядною та теоретичною моделлю самовизначення України; відповідний дослідницький ракурс перманентно знаходиться в дискурсивному полі сучасних український гуманітарієв.

Особливо цінним та малодослідженим є підхід українських філософів до проблеми типології культур через їх синергетичну варіативність. Відтак західна та східна моделі культури-цивілізації представлено через концепт реалізації людини. Особливо цінним для нас є те, що С. Кримський та Ю. Павленко відійшли від традиційних в представленні культур євроцентристських протиставлень. Це дозволило окреслити та сформулювати теоретико-методологічну площину варіативних та більш складних східно-західної та західно-східної дихотомій як певних культурних пресупозицій, архетипів, які «асоціюють особливе методологічне бачення, коли завдяки перетворенню минулого у символи останніми окреслюються смисли майбутнього, а архетипи висвітлюються як “культура попереду нас”» (Кримський, Павленко, 2007 : 215).

Також в даній логіці дослідники позиціонують важливість саме східно-західного «погляду» на дану культурологічну типологію, а не на більш

звичну в українській культурології західно-східну оптику. В такий спосіб автори доводять важливість «східного» вектору в дослідженні та розумінні культурних процесів та феноменів, які ми переспрямовуємо у предметність культури дитинства. Типологію в східно-західному ракурсі встановлює Схід як точку відліку для культурного простору Заходу. Що цікаво, цей ракурс дозволив дослідникам «вписати» в цю модель культуру України не як фронтирну, а як культуру із історично апробованими режимами взаємодії, а не протиставлення.

Також такий підхід науковців встановлює поле для діалогу культур та їх балансування в сучасному полікультурному світі. Дана оптика дозволяє виокремити два принципи типології культур Заходу та культур Сходу: перший – це принцип культурного протиставлення, другий – культурної взаємодії із генеральною ідеєю культурного обміну та культурної компенсації. Другий принцип є пріоритетним в дослідженні Кримського та Павленка.

Також методологічна рамка типології культури Заходу та культури Сходу Кримського та Павленка дозволяє нам осмислити проблему культурологічної типології дитинства – дитинства Заходу та дитинства Сходу. Ми представляємо дані принципи не як культурні протилежності, розбіжності, а як актуальну для сучасної культури модель культурного обміну та діалогу з орієнтацією на кращі культурні зразки (наприклад у традиціях естетичного виховання, гри, практиках культурної політики, урбаністики в питаннях дитини та дитинства в культурах Заходу та Сходу).

Кримський та Павленко узагальнили характеристики східно-західної типології культур, відправною константою яких є статус людини культури. Виокремимо основні: по-перше, східний тип культури формує людину, що підпорядкована цілому (державі, владі), а західний тип формує ідеал автономної особистості. По-друге, Схід демонструє невід'ємність приватного та суспільного, власності та держави, а Захід базується на їх паритеті.

Але для нашого дослідження найбільш цікавим є формулювання Кримським та Павленком принципу реалізації людини в різних типах культури: «Індивід Сходу – це завжди виконавець, який “як по нотах” відтворює загальний порядок, на відміну від західної людини, що перетворює зовнішнє “під себе”. Тому й способи реалізації людини формуються у двох протилежних програмах – об'єктивізація (Схід) та трансцендування (Захід)» (Кримський, Павленко, 2007 : 119). Тобто реалізація особистості Сходу – це завжди

відтворення цілого, дотримання зразку, реалізація загального встановленого порядку в суспільстві, релігії, мистецтві. Реалізація особистості Заходу – це прагнення нового, навіть якщо для цього потрібно порушити норми та канони, сконструювати або встановити автономну реальність.

Важливо зазначити, що автори відійшли від європоцентристської однозначності, представивши в даній типології різні варіанти актуалізації людини, що реалізується у різних типах культурі через ідею реалізації та свободи. Тобто свобода людини актуалізується в різних типах культури.

Цікавим додатком до культурологічної типології Сходу та Заходу в розвідці Кримського та Павленка через проблему архетипів – архетипів сходу та архетипів Заходу. Науковці не протиставляють дані групи архетипів, а визначають їх як культурні матриці, через які можна зрозуміти різні аспекти культури – поведінку людини, її цінності, образи минулого, сучасного та майбутнього. Наприклад архетип Мудреця конфуціанського або даосистського типу є прикладом, взірцем та канонам реалізації людини у китайській культурі. Так само як у західній культурі формується модель гуманізму, в якій людина реалізується через власне трансцендентування як унікальна особистість, яка через інновації встановлює нові правила, взірці та образи майбутнього.

Спираючись на теоретичні висновки Кримського та Павленка ми залучаємо їх типологію культур Сходу та Заходу для встановлення теоретичної моделі культури дитинства Сходу (Китаю) та культури дитинства Заходу.

Як вже зазначалось вище основним параметром їх типології став параметр реалізації людини. У варіанті культури дитинства це реалізація дитини. Представимо отримані нами варіанти (моделі) в даній типології культур.

Перший варіант самореалізації свободи – це тип, коли дитина відтворюючи оточуючий світ, залишається його часткою (Схід): «...особистісне, суб'єктивне приносилось в жертву безособовому, об'єктивному, відчужуючись та протиставляючись конкретній людині» (Кримський, Павленко, 2007 : 119). Західне дитинство орієнтоване на модель самовираження унікального, дитина вчиться створювати власний світ.

Дана модель представляє дитинство як невід'ємну та неподільну частину дорослого світу. В культурі дитинства ця модель означає нівеляцію дитинства як такого у співставленні із світом дорослих. Сентенція «зростає або йди» узагальнює культурну норму першої моделі, в якій дитяча автономія є можливою лише у світі

дорослої культури. І тут Захід і Схід в історичному ракурсі демонстрував приблизно однакові підходи включення дитини у дорослий світ без жодного натяку на цінності дитинства: така модель працювала у архаїчних культурах, була розповсюджена в Європі так само як і в багатьох азійських традиціях.

Другий варіант – це коли дитина опиняється у ситуації двоємир'я, протиставлення світу дорослого та світу дитини: «...з одного боку він (індивід – С.Л.) цілеспрямовано вписувався в регламентовану систему суспільних відносин, намагаючись зайняти в ній соціально вагоме і матеріально забезпечене місце, але, з іншого – обтяжувався обмеженнями, що накладалися на нього обраною соціальною роллю, і прагнув компенсувати службову відчуженість інтенсивним особистим життям, у тому числі і духовно-творчим: поезією, живописом, музикуванням, аж до медитативної містики» (Кримський, Павленко, 2007 : 119). Дані характеристики східного типу дитинства знайшли точне відтворення в традиції двох протилежних релігій Китаю, але які доповнюють одна іншу в варіантах реалізації особистості – конфуціанства та даосизму.

Друга модель – найбільш розповсюджена у сучасних культурах. В контексті цієї моделі відбувається бачення дитячої культури як окремого субкультурного утворення із власною системою взаємин, із встановленням цінності дитини та дитинства. Саме дану модель уявляв Ар'єс, описуючи процес «вигадування» дитинства на Заході із чинниками гри, навчання та прав дитини – тобто відповідаючи гуманістичним просвітницьким засадам. Таке ж вигадання дитинства в тих самих параметрах відбувається й на Сході. Але влітає у складний комплекс культурних традицій цінності дитинства та дитини (скажімо чинник Лао-цзи в китайській культурі з ідеалом мудреця із дитячими якостями).

Третій варіант самореалізації свободи – це варіант повного занурення у світ внутрішнього, уяви, переживань, коли зовнішнє не має жодної ціннісної конотації перед багатим та нематеріальним світом чистого духу, ідеї, «прагнучи до максимального розширення і поглиблення внутрішньої свободи» (Кримський, Павленко, 2007 : 120). Третя модель – приховане дитинство, містичне дитинство апробується романтиками Заходу та набуває особливого значення в сучасній культурі. Дитина розглядається як творець, як джерело геніальності. як особливий медіум між світами (світом дорослих, світом природи, трансцендентним тощо).

Ця модель тиражується в сучасному мистецтві через естетизацію наївного та аксіологію дитячої творчості. Дитяче постає як образ творчості, як джерело геніальності. Таж сама сакралізація дитячого властива й для традиції даосизму або дзен-буддизму із наголосом на недоторканість природної гармонії, символом якої є все недосконале, що щойно народжується та зростає, втілюючи природну гармонію.

Також дана типологія в аспекті культури дитинства набуває універсальних ознак та «спрацьовує» як на східній культурі, так і на західній. Чому? Тому що дитинство це апріорі та завжди є підпорядкованою та похідною субстанцією щодо «вищого» світу дорослих людей. В психоаналітичній традиції – дане підпорядкування є перманентним, навіть коли дитина сама стає дорослою. Але це не несвобода дитинства, а свобода в тотальності дорослого підкорення. В соціології даний статус дитинства оформлюється як субкультурне явище – дитяча субкультура.

Режим свободи та несвободи дитинства і формує його дискурс – теоретико-науковий та діяльнісно-практичний. Тому теоретична модель самореалізації суб'єкта Кримського та Павленка дозволяє оформити такі сполуки свободи та підпорядкування як універсальні константи дитинства як такого в різних культурно-цивілізаційних моделях.

Висновки. Проаналізована методологія Кримського та Павленка дає можливість дослідити концепт китайського дитинства у моделях Східної культури у порівнянні із відповідною моделлю дитинства Заходу, але не протиставляючи ці моделі як протилежні, а формулюючи способи перетинів та взаємодії в умовах сучасної полікультурності. Дані перетини автори доводять наступним прикладом: «При цьому Схід усе більше цінує західну діяльність, спрямовану на активне перетворення світу установку, тоді як на Заході поширюється близьке до східного світовідчуття, сприйняття природи як самокоштовної даності, на яку людина не вправі дивитися лише як на об'єкт задоволення власних потреб» (Кримський, Павленко, 2007 : 150). Також цей симбіоз Східного та Західного можна побачити на прикладах сучасних дитячих фестивалів, конкурсів, в міжнародних школах та проєктах тощо. Культурологічний дискурс «дитини сходу» та «дитини заходу» в аспекті типології даних культур дає цікавий інструментарій культурології дитинства, відштовхнувшись від якої можна дослідити дитинство, дитячу творчість, мистецтво (музику) та літературу для дітей.

Сучасне дитинство полікультурного світу постає як варіативність культурних типів, поле для крос культурних комунікацій. Причому в культурі дитинства на перший план висувається не вербальна комунікація, а позавербальні емоційні вираження за допомогою культурних настанов. Адже культура і є тим способом регламентації емоційних вражень, починаючи із раннього дитинства, коли діти ще не володіють мовленням та мовою.

Можна зробити узагальнення щодо способів порівняння культури дитинства Сходу та культури дитинства Заходу за Кримським та Павленком за трьома параметрами – дитинства через культуру дорослих, дитинства як паритету між ними та дитинства як сакральності із відповідним маркером «дитина-творець». В такий спосіб українські дослідники виходять на параметри філософії дитинства, нівелюючи тим самим вікові та біологічні параметри дитинства (як це робиться у етнографії, віковій психології, педагогіці), соціальні параметри дитинства (в контексті соціології, соціальної антропології). Відтак культурні константи різних «дитинств» в контексті філософії дитинства апелюють до сутнісних максимально узагальнюючих параметрів. Тобто такий підхід визначає дитинство як культурну універсалію.

І в такий типології ці параметри можна використовувати як інструмент культурної компаративістики із можливостями визначити глибинні сенси та цінності, що впливають на розуміння образу дитинства в різних культурах. Причому для Кримського та Павленка особливим маркером компаративістики є погляд із боку Сходу, східної культури. І в цьому ми вбачаємо принциповий підхід подолання європоцентризму в культурології дитинства.

Така методологічна позиція кримського та Павленка також дозволяє вийти на універсальність культур дитинства, діалогічність, а не їх протиставлення по відношенню одна до іншої. Тобто культура дитинства постає як дзеркало, через яке відбувається взаємозбагачення із різними варіантами «дитинств», із їх взаємними рецепціями в культурно-історичній динаміці та сучасних культурних практиках. Методологічний принцип дитинства як культурної універсалії, яка артикулюється через онтологію дитини-творця відкриває шлях міждисциплінарних культурологічних досліджень дитячої творчості, музики, літератури як чинника культурної ідентифікації культури Сходу та культури Заходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волков С. М. Сучасні модуси дитячої субкультури як чинник культуротворчих процесів в Україні. *Теорія та історія культури*. Інститут культурології НАМ України. 2017. № 12. С. 25-36.
2. Волков С., Гаєвська Т. Дитяча субкультура в Україні: традиції та сучасність (культурологічний контекст). Київ: Інститут культурології НАМ України. 2017. № 12. Т. I. С. 7-19.
3. Дитяча субкультура в Україні: традиції та сучасність (культурологічний контекст): монографія. К.: Інститут культурології НАМ України, 2018. 576 с.
4. Кавун В. М. Типологія культур: теоретичний аналіз. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*: наук. журнал. 2022. № 1. С. 47-51.
5. Кіктенко В. «Школа Джозефа Нідема»: дискусії навколо китайської науки та цивілізації. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2020. 384 с.
6. Кримський С., Павленко Ю. Цивілізаційний розвиток людства. К.: Видавництво «Фенікс», 2007. 316 с.
7. Лосєв І. Історія і теорія світової культури: Європейський контекст. К.: Либідь, 1995. 224 с.
8. Сапіга О. Дитина-творець: новоєвропейська парадигма культури дитинства. *Часопис Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*. 2021. №1 (50). С. 7–20. [https://doi.org/10.31318/2414-052X.1\(50\).2021.233093](https://doi.org/10.31318/2414-052X.1(50).2021.233093)
9. Ariès P. L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime. Paris: Plon, 1960. 479 p.
10. Brückner P. Kinder und ihre Feinde. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1979. 262 p.
11. Fei X. From the soil: The foundations of Chinese society. University of California Press, 1992. 184 p.
12. Hall Edward T. Beyond Culture. Garden City, N.Y.: Anchor Press/Doubleday, 1976. 256 p. ISBN 0-385-08747-0.
13. Hofstede Geert. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations. 2nd edition. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications, 2001. 616 p.
14. Mead M. Childhood in Contemporary Cultures. Chicago: University of Chicago Press, 1955. 516 p.
15. Rousseau J.-J. Emile, or On Education. New York: Basic Books, 1979. 512 p.
16. 李学斌 (2021) 从“中国式童年”到“中国童年精神”论新世纪原创儿童文学审美价值取向.来源: 浙师大儿童文学研究中心 (微信公众号)
17. 沈颖 儿童文化的生成与演进 / 《教育导刊》2019. 年第8下期.

REFERENCES

1. Volkov S. (2017) Suchasni modusy dytiachoi subkultury yak chynnyk kulturotvorchykh protsesiv v Ukraini. [Modern Modes of Children's Subculture as a Factor in Cultural Processes in Ukraine] *Teoriia ta istoriia kultury*, Instytut kulturolohii NAM Ukrainy. Kyiv, 12. 25-36. [in Ukrainian].
2. Volkov S., Haievska T. (2017) Dytiacha subkultura v Ukraini: tradytsii ta suchasnist (kulturolohichniy kontekst). [Children's Subculture in Ukraine: Traditions and Modernity (Culturological Context)] *Teoriia ta istoriia kultury*, Kyiv: Instytut kulturolohii NAM Ukrainy, 12 (T 1). 7-19. [in Ukrainian].
3. Dytiacha subkultura v Ukraini: tradytsii ta suchasnist (kulturolohichniy kontekst). [Children's Subculture in Ukraine: Traditions and Modernity (Culturological Context)] Instytut kulturolohii NAM Ukrainy. (2018) Kyiv: Instytut kulturolohii NAM Ukrainy. [in Ukrainian].
4. Kavun V. (2022) Typolohiia kultur: teoretychnyi analiz. [Typology of Cultures: Theoretical Analysis] *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*, 1. 47-51. [in Ukrainian].
5. Kiktenko V. (2020) «Shkola Dzhozefa Nidema»: dyskusii navkolo kytaiskoi nauky ta tsyvilizatsii. [“The ‘Joseph Needham School’: Debates on Chinese Science and Civilization] Kyiv: Instytut skhodoznavstva im. A. Yu. Krymskoho NAN Ukrainy, 384. [in Ukrainian].
6. Krymskyi S., Pavlenko Yu. (2007) Tsyvilizatsiinyi rozvytok liudstva. [Civilizational Development of Humanity] Kyiv: Feniks. 316. [in Ukrainian].
7. Losiev I. (1995) Istorii i teoriia svitovoi kultury: Yevropeyskyi kontekst. [History and Theory of World Culture: The European Context] Kyiv: Lybid. 224. [in Ukrainian].
8. Sapiha O. (2021) Dytyna-tvorets: novoievropeiska paradyhma kultury dytynstva. [The Child as Creator: The Neo-European Paradigm of the Culture of Childhood] *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho*, 1(50). 7-20. [https://doi.org/10.31318/2414-052X.1\(50\).2021.233093](https://doi.org/10.31318/2414-052X.1(50).2021.233093) [in Ukrainian].
9. Ariès P. (1960) L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime. [The Child and Family Life under the Ancien Régime] Paris: Plon. 479.
10. Brückner P. (1979) Kinder und ihre Feinde. [Kinder und ihre Feinde] Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. 262.
11. Fei X. (1992) From the soil: The foundations of Chinese society. Berkeley: University of California Press. 184.
12. Hall E. T. (1976) Beyond Culture. Garden City, NY: Anchor Press/Doubleday. 256.
13. Hofstede G. (2001) Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications. 616.
14. Mead M. (1955) Childhood in Contemporary Cultures. Chicago: University of Chicago Press. 516.
15. Rousseau J.-J. (1979) Emile, or On Education. New York: Basic Books. 512.
16. Li Xuebin (2021) Cong «Zhongguo shi tongnian» dao «Zhongguo tongnian jingshen». Lun xin shiji yuanchuang ertong wenxue shenmei jiazhi quxiang. [From «Chinese Childhood» to the «Spirit of Chinese Childhood». On the Aesthetic Value Orientation of Original Children's Literature in the New Century]. *Children's Literature Research Center of Zhejiang Normal University*. 11. [in Chinese]
17. Shen Ying (2019) Èrtóng wénhuà de shēngchéng yǔ yǎnjìn. [The Generation and Evolution of Children's Culture] *Pekin, Education Guide*. 8. [in Chinese]

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 78.071.1(477):784.087.68:314.74
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-14>

Лідія МАКАРЕНКО,

orcid.org/0000-0003-4465-4738

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри сценічного мистецтва і культури,

керівник центру менеджменту освітньої діяльності

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) makarenko.lp@knuutd.edu.ua

ПІСНЯ БОГДАНА І ЛЕВКА ЛЕПКИХ «ЧУЄШ, БРАТЕ МІЙ» ЯК ХУДОЖНЬО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

Стаття присвячена комплексному музикознавчому та історико-культурному осмисленню пісні Богдана і Левка Лепких «Чуєш, брате мій» як одного з ключових художньо-семантичних символів української еміграції. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення класичних зразків української пісенної культури в контексті сучасної війни та нової хвилі вимушеної міграції українців, що актуалізує питання історичної спадкоємності еміграційного досвіду ХХ–ХХІ століть. Особлива увага приділяється здатності музичного твору зберігати й транслювати колективну історичну пам'ять, виконуючи функцію культурного коду національної ідентичності.

Проблематика статті полягає у виявленні художньо-семантичних механізмів, завдяки яким пісня, що постанала в середовищі стрілецької поезії початку ХХ століття, набула значення універсального історико-культурного символу еміграції та виявила здатність до повторної актуалізації в сучасних умовах війни. Недостатньо дослідженим залишається саме музикознавчий аспект цього феномену, зокрема взаємодія поетичного тексту, мелодичної структури та хорової інтерпретації у формуванні символічного змісту твору.

Завданням статті є виявлення художньо-семантичного та історико-культурного потенціалу пісні «Чуєш, брате мій» шляхом поєднання музикознавчого аналізу з культурологічним і історичним підходами, а також осмислення ролі цього твору в процесі консолідації українців у період масової еміграції. У дослідженні застосовано методи інтонаційно-структурного аналізу, семантичного прочитання музичного тексту, історико-культурного зіставлення та інтерпретації хорової фактури.

У результаті дослідження доведено, що символіка пісні органічно закладена в її музичній мові: куплетна форма з варіантним розвитком, мінорна ладо-інтонаційна основа, реквіємна семантика та звукообразальні елементи формують образ втрати й туги за рідним краєм. Аналіз хорової обробки Кирила Стеценка засвідчив, що засобами поліфонізації, діалогічності фактури та просторового трактування звуку композитор значно розширює семантичне значення твору. Зроблено висновок, що пісня «Чуєш, брате мій» постає як стійкий історико-культурний символ української еміграції, який зберігає актуальність у сучасному воєнному контексті та виконує важливу соціально-культурну функцію об'єднання українців у світі.

Ключові слова: українська музика, пісня «Чуєш, брате мій», стрілецька поезія, музична семантика, хорова обробка К. Стеценка, еміграція, Левко і Богдан Лепкі.

Lidiia MAKARENKO,

orcid.org/0000-0003-4465-4738

PhD in Art Studies,

Associate Professor at the Department of Performing Arts and Culture,

Head of the Center for Educational Activity Management

Kyiv National University of Technologies and Design

(Kyiv, Ukraine) makarenko.lp@knuutd.edu.ua

THE SONG BY BOHDAN AND LEVKO LEPKYI “DO YOU HEAR, MY BROTHER” AS AN ARTISTIC-SEMANTIC AND HISTORICAL-CULTURAL SYMBOL OF UKRAINIAN EMIGRATION

The article is devoted to a comprehensive musicological and historical-cultural interpretation of the song “Do You Hear, My Brother” by Bohdan and Levko Lepkyi as one of the key artistic-semantic symbols of Ukrainian emigration. The relevance of the study is determined by the need to reconsider classical examples of Ukrainian song culture in the context of the contemporary war and the new wave of forced migration of Ukrainians, which actualizes the issue of historical continuity of the emigration experience of the twentieth and twenty-first centuries. Special attention is paid to the ability

of a musical work to preserve and transmit collective historical memory, performing the function of a cultural code of national identity under conditions of disrupted spatial and social integrity.

The problem addressed in the article lies in identifying the artistic and semantic mechanisms through which a song that emerged within the milieu of early twentieth-century Ukrainian riflemen's poetry acquired the status of a universal historical-cultural symbol of emigration and demonstrated its capacity for renewed actualization in the contemporary context of war. The musicological dimension of this phenomenon remains insufficiently studied, particularly the interaction between the poetic text, melodic structure, and choral interpretation in shaping the symbolic meaning of the work.

The aim of the article is to reveal the artistic-semantic and historical-cultural potential of the song "Do You Hear, My Brother" through a synthesis of musicological analysis with cultural and historical approaches, as well as to conceptualize the role of this work in the process of consolidating Ukrainians during periods of mass emigration. The study employs methods of intonational and structural analysis, semantic interpretation of the musical text, historical-cultural comparison, and analysis of choral texture.

The results of the research demonstrate that the symbolism of the song is organically embedded in its musical language: the strophic form with variant development, the minor modal-intonational basis, requiem-like semantics, and sound-imitative elements form an integral image of loss and memory. An analysis of Kyrylo Stetsenko's choral arrangement shows that through polyphonization, dialogical texture, and spatial treatment of sound, the composer significantly expands the semantic field of the work, transforming an individual lyrical monologue into a collective act of historical memory. It is concluded that the song "Do You Hear, My Brother" functions as a stable historical-cultural symbol of Ukrainian emigration, retaining its relevance in the contemporary wartime context and fulfilling an important socio-cultural function of uniting Ukrainians worldwide.

Key words: *Ukrainian music, the song "Do You Hear, My Brother", riflemen's poetry, musical semantics, choral arrangement by K. Stetsenko, emigration, Levko and Bohdan Lepkyi.*

Постановка проблеми. В умовах сучасної війни та нової хвилі вимушеної еміграції українців особливої актуальності набуває переосмислення класичних зразків вітчизняної музичної культури, які формувалися в періоди національних катастроф та історичних зламів. Одним із таких творів є пісня Богдана і Левка Лепких «Чуєш, брате мій», що постала на початку ХХ століття в контексті визвольних змагань та еміграційного досвіду української інтелігенції. Незважаючи на її широку виконавську традицію та усталений статус у національному культурному каноні, комплексне музикознавче й історико-культурне осмислення цього твору залишається фрагментарним.

Проблематика дослідження зумовлена тим, що більшість наявних наукових праць зосереджується переважно на літературознавчому або історичному аналізі поетичного тексту, тоді як музична складова пісні, її інтонаційна структура, семантика мелодії та особливості хорових інтерпретацій здебільшого залишаються поза межами системного аналізу. Відтак недостатньо висвітленим є питання, яким чином саме музична мова твору сприяє формуванню символічного змісту та перетворенню на історико-культурний символ української еміграції.

Таким чином, наукова проблема полягає у виявленні та систематизації художньо-семантичних і музично-виражальних механізмів, завдяки яким пісня братів Лепких набула статусу стійкого історико-культурного символу української еміграції та зберігає свою актуальність у сучасному соціокультурному просторі. Саме ця проблема зумовлює потребу в міждисциплінарному підході,

що поєднує музикознавчий аналіз з історико-культурною та семантичною інтерпретацією.

Аналіз досліджень. Пісня Богдана і Левка Лепких «Чуєш, брате мій» упродовж тривалого часу перебуває в полі наукової уваги. У різні періоди дослідження твору здійснювалися переважно в межах літературознавчих та історичних студій, тоді як музикознавчий аспект залишався недостатньо систематизованим. Серед дослідників, які зверталися до аналізу поезії «Журавлі» та її історичного контексту, варто назвати, зокрема, Н. Гавдиду, В. Чоповського та інших науковців, які розглядали твір у площині стрілецької поезії, національно-визвольного руху та еміграційного дискурсу.

Важливим першоджерелом для розуміння генези твору є спогади самого Богдана Лепкого, викладені в розділі «Пояснення» у виданні Писання. Автор безпосередньо фіксує обставини виникнення поезії, наголошуючи на спонтанному, інтуїтивному характері її творення (Лепкий, 1922).

У сучасному музикознавчо-культурологічному дискурсі важливе місце посідають праці, присвячені художньо-семантичному аналізу твору. Зокрема, у дослідженні Л. П. Макаренко «Художньо-семантичне та історичне значення твору братів Лепких "Чуєш, брате мій"» наголошується на символічній системі пісні та її зв'язку з українською народною міфологією (Макаренко, 2021).

Новий вимір у дослідженнях еміграційної та воєнної тематики відкриває праця Тетяни Белімової «Пам'ять про війну: біженські голоси в сучасній українській поезії» (2024). Дослідниця пропонує розглядати сучасну біженську поезію

як окремий культурний феномен, що виник спонтанно унаслідок повномасштабного російського вторгнення, та водночас застерігає від прямого ототожнення її зі стрілецькою поезією початку XX століття (Белімова, 2024).

Таким чином, аналіз наукових джерел засвідчує, що, попри значну кількість літературознавчих та історичних праць, музикознавчий вимір пісні «Чуєш, брате мій», зокрема взаємодія поетичного тексту, мелодичної структури та хорової інтерпретації у формуванні художньо-семантичного змісту, потребує подальшого системного дослідження. Саме ця наукова лакуна зумовлює актуальність і новизну запропонованої статті.

Мета статті – здійснити музикознавчий та історико-культурний аналіз пісні Богдана і Левка Лепких «Чуєш, брате мій» через призму художньо-семантичного символізму та окреслити її значення для сучасних реалій, війни і нової хвилі вимушеної міграції.

Виклад основного матеріалу. Пісня «Чуєш, брате мій» («Журавлі») постала в умовах глибокої історичної трагедії українського народу, пов'язаної з поразкою визвольних змагань початку XX століття та масовою вимушеною еміграцією. Для братів Богдана і Левка Лепких цей твір не був абстрактним художнім висловлюванням, він виріс із безпосереднього життєвого досвіду участі у національно-визвольному русі та подальшого вимушеного відриву від Батьківщини. Саме ця обставина зумовлює внутрішню правдивість та щирість пісні, яка згодом набула значення узагальненого історико-культурного символу долі української еміграції.

Поштовхом до написання цього твору став перегляд автором тексту вистави у Краківському театрі. Б. Лепкий у своїх спогадах писав: «Я вертав з театру, з драми Виспянського “Noc listopadowa”, під ногами шелестіло пожовкле листя, а над головою лунали крики відлітаючих журавлів. Вірш склався, немов сам із себе, без мого відомого й праці. До його підібрав музику мій брат, Лев Лепкий, січовий стрілець, і ця композиція стала улюбленою стрілецькою піснею» (Лепкий, 1922: 387).

Еміграційна тематика, що активно формувалася в українській культурі з другої половини XIX століття, знайшла своє найбільш концентроване вираження саме у пісенному жанрі. Пісня як форма колективної пам'яті виявилася найбільш адекватним способом фіксації болісних соціальних і національних зламів. У цьому контексті «Журавлі» посідають особливе місце, поєднуючи індивідуальний біль із загальнонаціональним переживанням втрати, а особисту емоцію – з історичним досвідом спільноти.

Як зазначає Тетяна Белімова, кандидат філологічних наук, доцент, у дослідженні феномену сучасної української біженської поезії, що це естетичне явище виникло спонтанно як безпосередня реакція на російське повномасштабне вторгнення та пов'язане з ним переживання війни, втрати дому й вимушеного переселення. Дослідниця наголошує на типологічній спорідненості сучасних біженських текстів із поетичними зразками кінця XIX – першої та другої половини XX століття, що постали в контексті перших хвиль української еміграції. Водночас вона застерігає від прямого ототожнення цих явищ, підкреслюючи їхню принципову семантичну відмінність. У цьому контексті Т. Белімова з великою часткою умовності пропонує до порівняння поезію Богдана Лепкого «Журавлі» («Чуєш, брате мій...»), акцентуючи на тому, що цей твір належить насамперед до жанру стрілецької поезії. На думку дослідниці: «стрілецька поезія репрезентує дух і звиягу визвольних змагань, тоді як біженська розповідає про болісну втрату ідентичності та рідного дому, окреслює травму перепроживання війни та досвід уцілілого» (Белімова, 2024: 377).

Образний зміст пісні «Чуєш, брате мій» вибудований навколо кількох ключових символів, що мають глибоке коріння в українській народній міфології та традиційному світогляді. Центральним є образ журавлів – сакрального птаха, який у народній уяві символізує вірність, пам'ять і духовний зв'язок із рідною землею. Вислів «відлетіти у вирій» у фольклорній семантиці часто ототожнюється зі смертю або безповоротною втратою, що надає пісні реквіємного характеру.

«Образність твору тісно пов'язана із українською народною міфологією та світоглядом. Центральний образ пісні – “журавлі” у творі Лепких асоціюється із людиною, яка змушена покинути назавжди “рідне гніздо” та Батьківщину» (Макаренко, 2021: 79).

Не менш значущим є образ моря, який у народній поетиці уособлює далеку дорогу, часову дистанцію та межу між відомим і невідомим. У творі братів Лепких море постає як символ нескінченного й виснажливого шляху, який долають не всі («крилонька зітру»). Діалогічна форма звернення до «брата» розширює семантичне поле пісні, адже брат у цьому контексті може сприйматися як побратим, земляк, співвітчизник – носій спільної історичної долі.

Історико-культурна символіка пісні органічно втілена в її музичній мові. «Чуєш, брате мій» побудована у простому тридольному метрі (3/4), характерному для українських протяжних і журливих пісень. Такий метр забезпечує плавність руху, від-

чуття повільної ходи та внутрішнього коливання, яке семантично корелює з образом далекої дороги й невідворотного відльоту.

Твір тяжіє до куплетної структури з варіантним повторенням, що властиво народнопісенній традиції. Однак у межах цієї зовнішньої простоти композитор застосовує тонкі варіаційні зміни інтонацій, ритмічних акцентів і гармонічного супроводу, завдяки чому кожен наступний куплет сприймається як емоційно поглиблений, а не механічно повторений.

Авторський мелодичний текст Левка Лепкого ґрунтується на мінорному ладовому мисленні, що зумовлює загальну емоційну спрямованість твору. Мінор тут не драматичний у героїчному сенсі, а радше елегійно-реквіємний, позбавлений різких контрастів. Характерною для твору є перевага секундово-терцевих звучностей, які інтонаційно імітують плач і схлипування. Такі інтервальні співвідношення формують не стільки зовнішній драматизм, скільки стан глибокої туги.

Мелодична лінія пісні розгортається поступово, що є типовим для протяжних народних пісень. Така мелодична стриманість має важливе семантичне навантаження, вона концентрує увагу слухача не на віртуозності, а на словесному змісті. Мелодія підсилює текст, не перекриваючи його, а доповнює емоційний сенс кожного слова.

Особливо показовою є інтонаційна побудова фрази «відлітають сірим шнуром журавлі у вирій», де поступовий мелодичний рух поєднується з відчуттям віддалення. Музика тут створює ефект польоту, що цілком відповідає символіці журавлиного лету в українській міфології.

Кульмінаційним семантичним елементом твору є звукозображальна формула «кру-кру-кру», яка в нотному тексті подана на повторюваних звуках. Цей прийом має принципове значення для всієї драматургії пісні. По-перше, він імітує журавлиний клекіт, закорінений у народному слуховому досвіді. По-друге, інтонаційна статика тут символізує завмирання часу, момент, коли рух припиняється і залишається лише у пам'яті.

Хорова обробка пісні «Чуєш, брате мій», здійснена Кирилом Стеценком, набуває нових семантичних вимірів завдяки професійному хоровому письму. Композитор не «прикрашає» мелодію, а підсилює її смисли, розгортаючи закладений у ній образ.

У вступному епізоді («Чуєш, брате мій...») композитор застосовує імітаційну поліфонічну фактуру, у якій провідна мелодія чітко окреслена й не перевантажена гармонічними нашаруваннями. Розподіл голосів у хоровому складі створює ефект діалогу.

Важливо, що К. Стеценко уникає тут щільного акордового звучання, голоси ніби «дихають» разом із текстом. Це дозволяє чітко артикулювати слово та зберегти баланс між музичною й вербальною складовими твору.

У фрагменті, що відповідає тексту «відлітають сірим шнуром журавлі у вирій», композитор помітно активізує фактуру. Тут з'являються імітаційні фрази між голосами, які формують відчуття поступового руху та просторової протяжності.

Особливої уваги заслуговує трактування звукозображального епізоду «кру-кру-кру». У хоровій обробці К. Стеценка цей фрагмент стає центральним драматургічним зерном. Композитор розподіляє повторювані інтонації між різними голосовими групами, завдяки чому виникає ефект просторового «відлуння». Клекіт журавлів ніби розходиться в різні боки, поступово віддаляючись і розчиняючись у просторі.

Цей прийом має не лише зображальний, а й глибоко символічний характер. Поліфонічне розщеплення звуку підсилює ідею розпорошення, розриву між тими, хто залишається, і тими, хто відлітає.

Упродовж усього твору К. Стеценко послідовно реалізує принцип «діалогу», який закладений у самому тексті. Це досягається шляхом чергування фраз між голосами, імітаційних повторів та контрастних співставлень. У результаті хорова фактура набуває рис музичного діалогу, де голоси не зливаються у моноліт, а ніби «слухають» і «відповідають» один одному.

Саме в цьому проявляється авторське композиторське мислення К. Стеценка: він не нав'язує власну драматургію, а виводить на поверхню задум, який уже присутній у мелодії та тексті Лепких, трансформуючи його в поліфонічно організований художній твір.

Фінал хорової обробки вирішено у стриманій, незавершній інтонаційній манері. Відсутність яскраво окресленої заключної кульмінації створює ефект «недосказаності», що цілком відповідає загальному змісту твору. Композитор свідомо уникає ефектного завершення, натомість залишаючи слухача у стані тихого співпереживання. Згасаюче «кру, кру, кру» у фіналі хорової обробки Кирила Стеценка звучить як відлуння, що поступово розчиняється у звуковому просторі, набуваючи значення прощання з рідними та Батьківщиною.

Хорова обробка Кирила Стеценка є прикладом глибокого художнього співпрочитання авторського задуму Левка Лепкого. Композитор не змінює сутності мелодії, проте засобами хорового письма значно розширює її семантичний простір. Через поліфоніза-

цію, діалогічність фактури та просторове трактування звукообразальних елементів К. Стеценко підсилює образи втрати, перетворюючи пісню на колективний музичний символ історичної пам'яті.

У сучасному контексті війни саме така інтерпретація надає твору особливого значення, адже пісня трансформує індивідуальний біль у спільний досвід, що об'єднує українців незалежно від місця їх проживання.

Особливої ваги цей твір набуває у XXI столітті, в умовах повномасштабної російсько-української війни та нової хвилі вимушеної еміграції. Сучасний історичний контекст актуалізує ті самі смисли, які були закладені у пісні на початку XX століття: розлуку з домом, невизначеність майбутнього, втрату звичного життєвого простору. Водночас змінюється акцент символіки, якщо для еміграції початку XX століття «вирій» часто означав остаточний відхід без надії на повернення, то в сучас-

ному контексті цей образ усе частіше поєднується з очікуванням повернення після перемоги.

Висновки. Отже, у сучасному культурному просторі «Чуєш, брате мій» функціонує як важливий чинник символічного об'єднання українців у світі. Хорове виконання пісні в Україні та за її межами перетворює її на музичний символ солідарності, де індивідуальний біль трансформується у спільний досвід. Пісня братів Лепких «Чуєш, брате мій» постає як історико-культурний символ української еміграції, що поєднує різні історичні епохи – від початку XX століття до сучасності. Її художньо-семантична глибина та музична переконливість забезпечують здатність твору до постійної актуалізації, підтверджуючи роль музичного мистецтва як одного з ключових механізмів збереження історичної пам'яті, культурної спадкоємності та духовної незламності українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белімова Т. Пам'ять про війну: біженські голоси в сучасній українській поезії. *Незалежність у полум'ї війни: українська література спротиву : колективна монографія* / за ред. Миколи Жулинського. Київ, 2024. С. 375–400.
2. Лепкий Б. Писання : у 2 т. Київ–Ляйпціг : Українська Накладня; Коломия: Галицька Накладня, 1922. Т. 1. С. 373–397. URL: [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/16/Лепкий_Б._Писання._Том_1_\(1922\).pdf](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/16/Лепкий_Б._Писання._Том_1_(1922).pdf) (дата звернення: 31.01.2026).
3. Макаренко Л. Художньо-семантичне та історичне значення твору братів Лепких «Чуєш, брате мій». *Проблеми методології сучасного мистецтвознавства та культурології* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 16–17 листопада. 2021 р. Київ : Національна академія мистецтв України, 2021. С. 78–79. <https://orcid.org/0000-0003-4465-4738>

REFERENCES

1. Belimova T. (2024) Pamiat pro viinu: bizhentski holosy v suchasni ukrainiskii poezii. [Memory of War: Refugee Voices in Contemporary Ukrainian Poetry] *Nezalezhnist u polumi viiny: ukrainska literatura sprotyvu : kolektyvna monohrafiia* / za red. Mykoly Zhulynskoho. Kyiv, 2024. S. 375–400. [in Ukrainian].
2. Lepkyi B. (1922) Pysannia: u 2 t. [Writings: in 2 vols.] WritingsKyiv–Leipzig: Ukrainka Nakladnia; Kolomyia: Halyska Nakladnia, vol. 1. 373–397. [in Ukrainian]. [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/16/Lepkyi_B._Pysannia._Vol._1_\(1922\).pdf](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/16/Lepkyi_B._Pysannia._Vol._1_(1922).pdf).
3. Makarenko L. P. (2021) Khudozhno-semantychne ta istorychne znachennia tvoriv bratviv Lepkykh “Chuiesh, brate mii”. [The Artistic-Semantic and Historical Significance of the Work of the Lepky Brothers “Chuyesh, brate miy”] *Problemy metodolohii suchasnoho mystetstvovnavstva ta kulturolohii : materialy Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf.*, 16–17 lystop. 2021 r. Kyiv : Natsionalna akademiia mystetstv Ukrainy, 2021. S. 78–79. [in Ukrainian] https://mari.kiev.ua/sites/default/files/conf_docs/tesy/2021-12/Methodology_Tesy_16-17_11_2021.pdf. <https://orcid.org/0000-0003-4465-4738>

Дата першого надходження статті до видання: 09.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 721

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-15>

Вікторія МАЛАНЮК,

orcid.org/0000-0002-8002-4613

кандидат архітектури,

доцент кафедри дизайну і технологій

Київського національного університету культури і мистецтв

(Київ, Україна) *vik_malanyuk@ukr.net*

МОДУЛЬНЕ ТИМЧАСОВЕ ЖИТЛО ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано особливості проектування модульного тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб. Модульне будівництво є однією з найбільш ефективних технологій для швидкого вирішення житлової кризи, спричиненої повномасштабним вторгненням російських військ в Україну. З'ясовано, що модульне будівництво має глибоке історичне коріння. Проаналізовано відомі історичні приклади архітектурних рішень модульних будівель, зокрема особливості переносного колоніального котеджу Джона Меннінга (1833). Розглянуто специфіку одного з найвідоміших прикладів раннього модульного будівництва – «Кришталевого палацу», зведеного за проектом Джозефа Пакстона у Лондоні (1851). У XX столітті модульне будівництво почало використовуватись у набагато більших масштабах. У наш час доцільність його використання стала підпорядковуватись глобальним викликам людства. Визначено переваги застосування технології модульного будівництва для тимчасового житла для переселенців. Це – індивідуальність проекту; ефективність енергоспоживання; економія коштів; швидкість заселення; швидкість виготовлення; мобільність конструкції; гнучкість у плануванні, розмірі та дизайні будинку; можливість встановлення автономної системи енергозабезпечення; стійкість до сейсмічних коливань. Досліджено вітчизняні приклади з проектування тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб: концепція «RE:Ukraine» від Balbek Bureau; проектні пропозиції житлових блокованих будинків модульного типу, розроблені колективом кафедри архітектурного проектування цивільних будівель і споруд Київського національного університету будівництва і архітектури. Визначено сучасні тенденції у модульному будівництві: урахування вимог сталого розвитку, впровадження енергоефективних технологій, використання альтернативних джерел енергії, систем рекуперації тепла та свіжого повітря, зменшення термінів будівництва; урахування вимог доступності для маломобільних груп населення. Перспективи розвитку модульних будинків окреслені застосуванням інноваційних матеріалів; інтеграцією технологій проектування та цифрового виробництва, таких як інформаційне моделювання будівель (BIM) та 3D-друк; використанням робототехніки й автоматизації у виробництві збірних компонентів.

Ключові слова: дизайн-проектування, тимчасове житло, модульний будинок.

Viktoriia MALANIUK,

orcid.org/0000-0002-8002-4613

Ph. D. in Architecture,

Associate Professor at the Department of Design and Technology

Kyiv National University of Culture and Arts

(Kyiv, Ukraine) *vik_malanyuk@ukr.net*

MODULAR TEMPORARY HOUSING FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS: CURRENT TRENDS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

The article analyzes the features of designing modular temporary housing for internally displaced persons. Modular construction is one of the most effective technologies for quickly solving the housing crisis caused by the full-scale invasion of Russian troops into Ukraine. It is found that modular construction has deep historical roots. Well-known historical examples of architectural solutions for modular buildings are analyzed, in particular the features of John Manning's portable colonial cottage (1833). The specifics of one of the most famous examples of early modular construction – the “Crystal Palace”, built according to the design of Joseph Paxton in London (1851) – are considered. In the 20th century, modular construction began to be used on a much larger scale. Nowadays, the expediency of its use has become subordinate to the global challenges of humanity. The advantages of using modular construction technology for temporary housing for displaced persons have been identified. These are the individuality of the project; energy efficiency; cost savings; speed of settlement; speed of manufacture; mobility of the structure; flexibility in planning, size and design of the house; the possibility of installing an autonomous energy supply system; resistance to seismic vibrations. Domestic examples of designing temporary housing for internally displaced persons were studied: the concept of “RE:Ukraine” from Balbek

Bureau; design proposals for modular residential buildings developed by the team of the Department of Architectural Design of Civil Buildings and Structures of the Kyiv National University of Civil Engineering and Architecture. Modern trends in modular construction have been identified: taking into account the requirements of sustainable development, the introduction of energy-efficient technologies, the use of alternative energy sources, heat and fresh air recovery systems, reducing construction times; taking into account accessibility requirements for low-mobility population groups. The prospects for the development of modular buildings are outlined by the use of innovative materials; the integration of design and digital manufacturing technologies, such as building information modeling (BIM) and 3D printing; and the use of robotics and automation in the production of prefabricated components.

Key words: design, temporary housing, modular house.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення збройних сил російської федерації спричинило глибоку гуманітарну кризу в Україні. Нині одним із ключових викликів є забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Масове переміщення населення створило дефіцит доступного та тимчасового житла, оскільки інфраструктура не була готова до такого навантаження. Уряд вже працює над новою житловою політикою, яка також може допомогти вирішити питання житла для ВПО (Zapototskyi, 2025). Зокрема було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (від 28.12.2014 р.) та Постанову Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 495 «Деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб». За даними звіту «Тривале переміщення та нестабільне житло» від Міжнародної організації з міграції (МОМ) станом на жовтень 2025 року зруйновано або пошкоджено понад 236 000 будівель, постраждало понад 2,5 мільйона житлових одиниць (International Organization for Migration, 2025). Шляхом успішного вирішення проблеми забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб є використання потужного потенціалу модульного житла. Доречним є дослідження й урахування передового закордонного досвіду подолання аналогічних кризових ситуацій, спричинених стихійними лихами, землетрусами та військовими конфліктами. Аналіз досвіду європейських країн дозволяє виокремити три основні типи організації житла: розселення у соціальному житлі; розселення у тимчасовому модульному житлі та розселення у нежитлових приміщеннях, у яких тимчасово створено житлові умови або проведено реконструкцію (Шмельова-Нестеренко, Косенко, Ганущак-Сфіменко, Агліуллін, Вишневська, Закутенко, 2023: 207). Стандарти укриттів від Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) пропонують поділ на такі три категорії: 1) аварійні укриття, призначені для негайного реагування на стихійні лиха чи інші кризи; 2) перехідні укриття, призначені для використання на проміжних етапах відновлення

та реконструкції; 3) довговічні укриття, побудовані для тривалого використання та забезпечення сталого житла (Al-Shoubaki, Psychogyios, Drilling, Chatziefthymiou, Fragkou, Costa, Tsangrassoulis, 2024). Рішення щодо житла повинні бути адаптовані до географічного контексту, клімату, культурних практик і звичок. Потреби в екстреному житлі найкраще задовольняються шляхом використання місцевих матеріалів і методів будівництва з урахуванням сталого розвитку (UNHCR, 2026).

Аналіз досліджень. Проблематика застосування модульних технологій у готельному будівництві представлена у праці М. В. Кінайлюка. Окремі питання створення та реалізації в Україні мобільного житла для внутрішньо переміщених осіб висвітлено у роботі Р. Кубай та Д. Кубай. Узагальнення світового досвіду використання модульного житла для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) окреслено в публікації Т. Малік та В. Самойловича. Дослідження практичної цінності модульного будівництва на основі прикладів зведених модульних будинків репрезентовано у роботі Г. Новік, Л. Гнатюк, А. Візір. Аналіз світового досвіду проектування тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) здійснено у колективній публікації О. Є. Шмельової-Нестеренко, Д. Ю. Косенко, Л. М. Ганущак-Сфіменко, Р. М. Агліулліна, О. В. Вишневської, В. Л. Закутенко. Огляд фахової літератури за темою дослідження дозволяє зробити висновок про те, що тема сучасного стану та перспективних напрямків розвитку проектування модульного житла для ВПО на цей час ще не є достатньо дослідженою.

Мета статті – проаналізувати сучасні тенденції та перспективи розвитку дизайн-проектування модульного тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб.

Виклад основного матеріалу. Важливість житла для сучасної людини важко переоцінити. Саме житло є одним із головних пріоритетів для переміщених осіб і однією із базових фізіологічних потреб в ієрархії американського психолога Абрагама Маслоу. Житлова проблема для ВПО виходить далеко за межі фізичної наявності даху над головою. Одним із найгостріших аспектів є

психологічний тиск та відчуття невизначеності, які постійно супроводжують переселенців. Відсутність почуття дому та стабільності призводить до значних соціальних напружень. Дизайн-проекування тимчасового житла для ВПО вимагає не лише добре продуманих архітектурних і інженерних рішень, але й дизайнерських вирішень, орієнтованих на людину. Головною метою є створення середовища, що підтримує гідність, сприяє соціалізації та забезпечує адаптивність. Концепція «RE:Ukraine» від Balbek Bureau, яка наголошує, що «можна забрати будинок, але не гідність», підкреслює критичну важливість збереження приватності й особистого простору, на відміну від колективних центрів, де ці потреби часто ігноруються. Проекти повинні передбачати не лише житлові одиниці, але й спільні зони для соціальної взаємодії: дитячі майданчики, місця для відпочинку, громадські кімнати та кафе. Такий підхід допомагає мешканцям формувати нові соціальні зв'язки, що є критично важливим для психічного здоров'я й уникнення «консервації» у травматичному досвіді (Hahn, 2022).

Модульне будівництво є однією з найбільш ефективних технологій для швидкого вирішення житлової кризи. Основний принцип полягає у виготовленні готових секцій на заводі, які потім транспортуються на ділянку та збираються, як конструктор. Це забезпечує значну оперативність будівельних робіт, скорочуючи час монтажу до одного дня для невеликих об'єктів. Оскільки основна частина робіт відбувається на заводі, це також мінімізує будівельне сміття на ділянці. Завдяки використанню СПП-панелей або багатошарових сендвіч-панелей з утеплювачем, такі будинки мають відмінні теплоізоляційні властивості, що дозволяє їм витримувати низькі температури. В Україні вже існує досвід зведення модульних містечок у різних регіонах, а міжнародні партнери, зокрема Польща, активно допомагають, надаючи подібні конструкції.

Збірні будинки часто розглядаються як сучасне нововведення, проте модульне будівництво має глибоке історичне коріння. Витоки збірного будівництва можна простежити до деяких стародавніх цивілізацій, які використовували модульні методи будівництва задовго до технологічного прогресу сучасної епохи. Наприклад, будівництво Стоунхенджа в Англії близько 3 100 року до нашої ери є прикладом раннього збірного будівництва зі стандартизованими кам'яними блоками, зібраними за допомогою пазо-шпунтових з'єднань для стійкості. Єгипетські піраміди з їх точно вирізаними кам'яними блоками також відображають передове

розуміння методів збірного будівництва, демонструючи здатність досягати архітектурної точності завдяки модульному складанню (Souza, 2025).

Тимчасові будівлі використовувалися в усі часи для розміщення вояків на стоянках (Шемседінов, 2007: 9). Давньоримські військові табори можна розглядати як історичний прообраз сучасних модульних будівель і споруд. Римляни були одними з перших, хто використовував модульне будівництво для військових цілей. Римські солдати будували тимчасові укріплення з попередньо виготовлених компонентів – дерев'яних кілків, стін і воріт, – які можна було легко збирати та розбирати під час руху армії. Ця «модульна мобільність» заклала основу для пізніших концепцій модульного проектування у будівництві (The history of prefab homes: from humble beginnings to modern marvels, 2025).

Збірне будівництво на Заході починається у 16-му та 17-му століттях, коли Велика Британія колонізувала території сучасної Індії, Близького Сходу, Африки, Австралії, Нової Зеландії, Канади та Сполучених Штатів. Будівельні компоненти виготовлялися в Англії та відправлялися до різних колоній по всьому світу, де точно не було відомо, яка сировина буде доступна новим поселенцям після їхнього прибуття на незнайому територію. Найдавніші з цих збірних будинків були відправлені до рибальського села Кейп-Енн (штат Массачусетс) у 1624 році. Переносний колоніальний котедж Меннінга став важливим етапом еволюції збірних будинків, розроблених лондонським теслею та будівельником Джоном Меннінгом. Цей проект був удосконаленням попередніх каркасних конструкцій, оскільки він пропонував легкість будівництва. Це була дерев'яна та панельна збірна система, що складалася з пазових стійок, плит перекриття та трикутних ферм, які стали скатним дахом. Вся будівля могла бути зібрана за допомогою стандартного гайкового ключа, без будь-яких з'єднань, різання чи навіть цвяхів, що було можливо для некваліфікованих емігрантів з обмеженими інструментами (The Manning portable colonial cottage (1833), 2012).

У 1851 році для проведення Всесвітньої виставки у Лондоні, у Гайд-парку за проектом Джозефа Пакстона було зведено один з найвідоміших прикладів раннього модульного будівництва – «Кришталевий палац». Будівля мала довжину 564 м, її елементи зі скла, металу та деревини були заводського виготовлення. Пакстон максимально ефективно використав скляні пластини – нещодавній тогочасний винахід – 300 000 листів скла були спеціально виготовлені для даної мети у

Франції. Металеві елементи були відлиті поблизу Бірмінгему, перевезені на поїзді до Лондону та змонтовані за 48 годин, ще теплі після ливарного цеху. «Кришталевий палац» був першою у світі значною збірною спорудою і став провісником нового покоління виробничих будівель (Glancey, 2006: 384-385).

У другій половині XX століття модульне будівництво почало використовуватися у набагато більших масштабах. Нині практичність модульного будівництва підпорядковується глобальним викликам людству, одним з яких стала пандемія COVID-19. У 2020 році через пандемію забудовники повинні були сповільнити деякі напрямки розвитку, наприклад, будівництво дорогих багатоквартирних будинків, готелів та офісів, натомість прискорити зведення медичних будівель, доступного житла та центрів обробки даних (Новік, Гнатюк, Візір, 2022: 80).

За даними Інституту модульного будівництва (Modular Building Institute), *модульне будівництво* – це процес, під час якого будівля зводиться поза межами будівельного майданчика, у контрольованих заводських умовах, з використанням тих самих матеріалів і проектуванням відповідно до тих самих норм і стандартів, що й традиційно побудовані об'єкти, але приблизно вдвічі швидше (Сао, 2023). За конструктивними й об'ємно-просторовими особливостями об'єкти модульної архітектури поділяють на три основні групи: 1) частково-модульна збірна структура, що ґрунтується на використанні попередньо виготовлених великих панелей і плит заводського виробництва, уніфікованих елементів каркасу, що виробляють на основі певної модульної розмірної сітки, при цьому їх монтаж проводиться під час зведення самої структури, яка являє собою просторовий каркас, утворений за допомогою зовнішніх опорних стійок-колон і панелей перекриття; 2) комбінована структура; 3) об'ємно-модульна структура, що складається з повністю готових об'ємних модульних одиниць, попередньо вироблених у заводських умовах і встановлюваних безпосередньо на будівельному майданчику (Кубай, Кубай, 2023: 95).

У процесі проектування модульного тимчасового житла для вимушених переселенців в Україні доцільно дотримуватись певних рекомендацій: 1) надання переваги модульним технологіям зведення будинків за 4-6 місяців; 2) максимальна поверховість житлових будинків – п'ять поверхів, без ліфту; 3) проектування квартир орієнтовно на сім'ю від 3 до 6 осіб, площею від 40 м² до 80 м²; 4) забезпечення опалення та гарячого водопоста-

чання до будинків за рахунок сонячних панелей, енергозберігаючих вікон, теплових насосів і теплоізолюючих матеріалів; 5) впровадження концепції готового житла, при якому кожна квартира матиме всі необхідні для проживання меблі, побутову техніку, внутрішнє оздоблення; 6) аналіз інфраструктури населеного пункту, в якому будуватиметься модульне житло (Новік, Гнатюк, Візір, 2022: 76).

Сучасні тенденції у модульному будівництві визначаються впровадженням енергоефективних технологій, використанням альтернативних джерел енергії, систем рекуперації тепла та свіжого повітря, а також зменшенням термінів будівництва (Кінайлюк, 2023: 258). Позитивним прикладом узагальнення вітчизняної та зарубіжної практики є проєктні пропозиції житлових блокованих будинків модульного типу, розроблені колективом кафедри архітектурного проектування цивільних будівель і споруд (АПЦБС) під керівництвом док. арх. проф. В. В. Куцевича (Київський національний університет будівництва і архітектури). Запроєктовано чарунки, які монтуються з легких об'ємних блоків з високим ступенем заводської готовності, мінімальної матеріалоємності, можливості виготовлення з місцевих матеріалів. Розроблений базовий житловий модуль являє собою об'ємний елемент, який має форми прямокутного паралелепіпеда. Параметри житлових модулів забезпечують висоту приміщень не менше 2,5 м, а також можливість транспортних перевезень (залізницею, авіацією, автомобільним і водним шляхами). Для вирішення проблеми інклюзивності у запропонованих мобільних будинках передбачена архітектурно-планувальна організація приміщень, доступна для усіх груп населення, в тому числі маломобільним групам населення на основі застосування принципів універсального дизайну. Планувальні рішення модульних житлових будинків відповідають нормативним вимогам ДБН В.2.2.-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення» та ДБН В.2.2.-15:2019 «Житлові будинки. Основні положення». При розробленні зазначеної системи модульних чарунок для мобільного житла пропонується використання панелей, які мають оптимальні характеристики (тепло- та звукоізоляційні властивості, міцність, економічність, екологічність та енергоефективність) (Куцевич, 2024).

Суттєве значення має геометрична форма модулів житла швидкого зведення. За даними дослідників Т. Малік та В. Самойловича, модулі будинків можуть бути не лише прямокутними, але й трикутними, заоваленими, трапецієвидними за рахунок утворення каркасу з металевих вигну-

тих елементів. Важливими засобами виразності модульних будівель для переселенців також є трансформовані елементи та конструкції, панорамне скління, застосування елементів зеленої архітектури, коли замість огорожувальних конструкцій будівлі відбувається улаштування «зелених дахів» і «зелених стін» (Малік, Самойлович, 2024: 145).

Житло, зведене за технологією модульних будинків, має низку позитивних властивостей, до яких зокрема можна віднести такі: 1) індивідуальність проекту або можливість вибору з пропонувананих варіантів дизайну; 2) ефективність енергоспоживання: застосування сучасних матеріалів та енергоефективних систем забезпечує комфортний мікроклімат у будинку при мінімальних витратах на опалення та охолодження; 3) економія коштів: низька вартість будівництва через просту технологію та використання доступних матеріалів дозволяє зекономити кошти порівняно з традиційним будівництвом; 4) швидкість заселення: можливість заселятися у будинок одразу після монтажу дозволяє швидко отримати нове житло без довгого очікування на усадку будівлі; 5) швидкість виготовлення: виготовлення модульного будинку зазвичай займає від 7 до 8 тижнів, що дозволяє власникам отримати свій будинок швидше, ніж за традиційними методами; 6) мобільність конструкції: можливість транспортувати та встановлювати будинок в іншому місці без втрати якості робить модульні будинки привабливими для тих, хто має потребу у переїзді; 7) гнучкість у плануванні, розмірі та дизайні будинку, що відповідає потребам його жителів; 8) можливість встановлення автономної системи енергозабезпечення та розумного домашнього управління; 9) стійкість до зовнішніх факторів: модульні конструкції мають підвищену стійкість до сейсмічних коливань та змін рельєфу місцевості, що робить їх ідеальним варіантом для будівництва на складних ділянках; 10) відсутність необхідності в дозвільній документації, хоча необхідно мати на увазі місцеві правила і вимоги, але для деяких модульних будинків можна обійтися без складного оформлення дозвільної документації (Будєєв, 2024: 44). Показовим прикладом є проєкт житлового блоку Living Unit, представлений у 2017 році на Milan Design Week (Тижні дизайну у Мілані, Італія) від OFIS Arhitekti (архітектурне бюро із Любляни, Словенія). Living Unit – це збірний модульний блок, який можна використовувати як житло, офіс або громадський простір, що підкреслює гнучкість та адаптивність збірних елементів у різних контекстах і цілях використання (Living Unit, 2017).

Попри безліч переваг, технологія модульних будинків має і свої недоліки, які варто враховувати: 1) ризик браку на виробництві; 2) обмежена висотність; 3) менший термін експлуатації; 4) обмежена площа; 5) відсутність циркуляції повітря (Будєєв, 2024: 45). Нейтралізувати ці недоліки можна за допомогою перспективних напрямків розвитку проектування та зведення модульного житла, до яких можна віднести: впровадження передових матеріалів (зокрема біокомпозитних); використання рішень, що забезпечують більшу екологічну стійкість; інтеграцію технологій відновлюваної енергії, таких як сонячні панелі та системи очищення води, для підвищення автономії та безпеки постраждалих громад (Ladiana, Claut, 2024: 518). Досягнення у технологіях BIM (Building information modeling), робототехніці й автоматизації покращили точність та ефективність модульних виробничих процесів, вирішивши проблеми щодо якості та надійності (Florjan, 2025). Розробка нових матеріалів також розширила можливість збірного виробництва. Такі матеріали, як перекресно-клеєна деревина (CLT – cross-laminated timber) та скловолокнистий бетон (GFRC – glass-fiber-reinforced concrete), поєднують довговічність з гнучкістю проектування. Крім того, інтеграція технологій проектування та цифрового виробництва, таких як інформаційне моделювання будівель (BIM) та 3D-друк, дозволила детально налаштувати й ефективно координувати проєкти. BIM полегшує проектування та будівництво збірних будівель, дозволяючи виготовляти компоненти з міліметровою точністю та швидко й ефективно збирати їх на місці. Крім того, використання робототехніки й автоматизації у виробництві збірних компонентів покращило якість та узгодженість, зменшивши потребу в повторній роботі на місці та мінімізуючи відходи матеріалів (Souza, 2025).

Технологією, яка має великий потенціал для створення екстреного житла, є 3D-друк будинків або їхніх компонентів. Основними перевагами цієї технології є зменшення виробничих відходів, скорочення часу будівництва та зниження витрат на оплату праці. 3D-друк і виробництво укріплень на місці можуть виявитися більш доцільними та практичними, ніж перевезення контейнерів або деталей на великі відстані (Perrucci, Vazquez, Aktas, 2016: 330). Яскравим прикладом впровадження інновацій у вітчизняну проєктну й архітектурно-будівельну практику є перший в Україні будинок, надрукований на 3D-принтері, який збудовано поблизу Ірпеня для родини загиблого воїна. Будинок площею 130 квадратних метрів було надруковано за 58 годин за допомогою пер-

шого в Україні будівельного 3D-принтера компанії 3D UTU (Єрмоленко, 2024).

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що сучасні тенденції у модульному будівництві передбачають урахування вимог сталого розвитку, включають впровадження енергоефективних технологій, використання альтернативних джерел енергії, систем рекуперації тепла та свіжого повітря, зменшення термінів будівництва, урахування вимог доступності для маломобільних груп населення. Пер-

спективи розвитку модульних будинків окреслені застосуванням інноваційних матеріалів (біокомполітні матеріали, перехресно-клеєна деревина, скловолокнистий бетон); інтеграцією технологій проектування та цифрового виробництва, таких як інформаційне моделювання будівель (BIM) та 3D-друк; використанням робототехніки й автоматизації у виробництві збірних компонентів, що значно покращує якість та узгодженість, зменшує потребу в повторній роботі на місці та мінімізує відходи матеріалів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Будєєв А. Л. Особливості формування модульних містечок як невід'ємної частини містобудівного розвитку та забезпечення сучасних потреб населення. Вінниця: ВНТУ. 2024. 141 с. URL: <https://iq.vntu.edu.ua/repository/getfile.php/9519.pdf> (дата звернення: 14.02.2026).
2. Єрмоленко Г. Метінвест допоміг побудувати перший в Україні будинок, надрукований на 3D-принтері. URL: <https://gmcenter.com/en/news/metinvest-helped-build-ukraines-first-3d-printed-house/> (дата звернення: 14.02.2026).
3. Кінайлук М. В. Застосування технологій модульного будівництва при проектуванні будівель готелів та хостелів. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2023. Вип. 67. С. 252–268. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2023.67.252-268>
4. Кубай Р., Кубай Д. Мобільна архітектура як спосіб вирішення проблеми забезпечення внутрішньо переміщених осіб доступним житлом. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Архітектура»*. 2023. № 2 (10). С. 87–97. DOI: <https://doi.org/10.23939/sa2023.02.087>
5. Куцевич В. В. Питання формування житла модульного типу для біженців та переселенців. *Сучасна архітектурна освіта. Архітектура – Дизайн – Мистецтво України: відновлення, реконструкція, реставрація* : матеріали XIV Всеукраїнської наукової конференції 24 листопада 2022 р. Київ : КНУБА, 2024. С. 66–68.
6. Малік Т., Самойлович В. Дизайн модульного житла для внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні проблеми сучасного дизайну* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25 квітня 2024 р. Київ : КНУТД, 2024. С. 143–146.
7. Новік Г., Гнатюк Л., Візір А. Практичність модульного будівництва: досвід минулого та перспективи. *Теорія та практика проектування*. 2022. № 25. С. 76–84. DOI: <https://doi.org/10.18372/2415-8151.25.16783>
8. Шемседінов Г. І. Проектування мобільних будівель. Київ : КНУБА, 2007. 144 с.
9. Шмельова-Нестеренко О. Є., Косенко Д. Ю., Ганущак-Єфіменко Л. М., Агліуллін Р. М., Вишневська О. В., Закутенко В. Л. Світовий досвід проектування інтер'єру та обладнання тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб. *Art and Design*. 2023. №4(24). С. 205–222. DOI: <https://doi.org/10.30857/2617-0272.2023.4.18>
10. Al-Shoubaki H., Psychogyios D., Drilling M., Chatziefthymiou Y., Fragkou T., Costa A. M., Tsangrassoulis A. A human-centered shelter design for people on the move in the Al-Sahel region. *Sustainability*. 2024. Vol. 16. №20. 9127. DOI: <https://doi.org/10.3390/su16209127>.
11. Cao L. Why Choose Modular Construction? 25 Apr. 2023. *ArchDaily*. URL : <https://www.archdaily.com/949219/why-choose-modular-construction> (дата звернення: 25.01.2026).
12. Florian M.-C. The promise of accessibility: can modular systems contribute to democratizing the design process? 30 Apr 2025. *ArchDaily*. URL : <https://www.archdaily.com/1015799/the-promise-of-accessibility-can-modular-systems-contribute-to-democratizing-the-design-process> (дата звернення: 14.02.2026).
13. Glancey J. Architecture. London : DK Publishing. 2006. 512 p.
14. Hahn J. Balbek Bureau proposes «temporary but dignified» refugee villages for Ukraine's displaced. URL : <https://www.dezeen.com/2022/03/22/re-ukraine-balbek-bureau-refugee-village/> (дата звернення: 28.01.2026).
15. International Organization for Migration (IOM), Oct 27 2025. DTM Ukraine – Protracted Displacement and Precarious Housing – October 2025. IOM, Ukraine. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-protracted-displacement-and-precarious-housing-october-2025> (дата звернення: 28.01.2025).
16. Ladiana D., Claut A. Emergency housing solutions after earthquakes: innovative technologies and resilience strategies. *Journal of civil engineering and architecture*. 2024. Vol. 18. P. 515–524. DOI: 10.17265/1934-7359/2024.11.001.
17. Living Unit / OFIS Architects 23 Jun 2017. *ArchDaily* URL: <https://www.archdaily.com/874241/living-unit-ofis-architects> (дата звернення: 14.02.2026).
18. Perrucci D. V., Vazquez B. A., Aktas C. B. Sustainable temporary housing: global trends and outlook. *Procedia engineering*. 2016. №145. P. 327–332. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2016.04.082>.
19. Souza E. Rethinking prefabrication from standardization to design freedom. 02 Dec 2025. *ArchDaily*. URL: <https://www.archdaily.com/1020705/debunking-the-myth-that-prefabricated-structures-are-rigid-and-unattractive> (дата звернення: 08.02.2026).
20. The Manning portable colonial cottage (1833). URL: <https://quonset-hut.blogspot.com/2012/12/the-manning-portable-colonial-cottage.html> (дата звернення: 29.01.2026).
21. The history of prefab homes: from humble beginnings to modern marvels. URL: <https://peb.steelprogroup.com/peb-structure/knowledge/history-peb/> (дата звернення: 29.01.2026).
22. UNHCR. Emergency shelter solutions and standards. *UNHCR: website*. URL : <https://emergency.unhcr.org/emergency-assistance/shelter-camp-and-settlement/shelter-and-housing/emergency-shelter-solutions-and-standards> (дата звернення: 29.01.2026).
23. Zapototskyi S. Housing needs of internally displaced persons in Ukraine. URL: <https://bildecon.blog/2025/11/19/housing-needs-of-internally-displaced-persons-in-ukraine/> (дата звернення: 28.01.2025).

REFERENCES

1. Budieiev A. L. (2024) Osoblyvosti formuvannia modulnykh mistechok yak nevidiemnoi chastyny mistobudivnoho rozvytku ta zabezpechennia suchasnykh potreb naselennia. [Features of the formation of modular towns as an integral part of urban development and meeting the needs of the modern population] Vinnytsia: VNTU. 141 [in Ukrainian].
2. Yermolenko H. (2024) Metinvest dopomih pobuduvaty pershyi v Ukraini budynok, nadrukovanyi na 3D-prynteri. [Metinvest helped build the first 3D-printed house in Ukraine] URL: <https://gmk.center/en/news/metinvest-helped-build-ukraines-first-3d-printed-house/> [in Ukrainian].
3. Kinailiuk M. V. (2023) Zastosuvannia tekhnologii modulnogo budivnytstva pry proiektuvanni budivel hoteliv ta khosteliv. [Application of modular construction technologies in the design of hotel and hostel buildings] Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia. 67. 252–268. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2023.67.252-268> [in Ukrainian].
4. Kubai R., Kubai D. (2023) Mobilna arkhitektura yak sposib vyryshennia problemy zabezpechennia vnutrishno peremishchenykh osib dostupnym zhytлом. [Mobile architecture as a way to solve the problem of providing internally displaced persons with affordable housing] Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Seriya: «Arkhitektura». 2 (10). 87–97. DOI: <https://doi.org/10.23939/sa2023.02.087> [in Ukrainian].
5. Kutsevych V. V. (2024) Pytannia formuvannia zhytla modulnogo typu dlia bizhentsiv ta pereselentsiv. [The issue of forming modular housing for refugees and displaced persons] Suchasna arkhitekturna osvita. Arkhitektura – Dyzain – Mystetstvo Ukrainy: vidnovlennia, rekonstruktsiia, restavratsiia : materialy XIV Vseukrainskoi naukovoï konferentsii 24 lystopada 2022 r. Kyiv : KNUBA, 66–68. [in Ukrainian].
6. Malik T., Samoilovych V. (2024) Dyzain modulnogo zhytla dlia vnutrishno peremishchenykh osib. [Modular housing design for internally displaced persons] Aktualni problemy suchasnoho dyzainu : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 25 kvitnia 2024 r. Kyiv : KNUB. 143–146. [in Ukrainian].
7. Novik H., Hnatiuk L., Vizir A. (2022) Praktychnist modulnogo budivnytstva: dosvid mynuloho ta perspektyvy. [Practicality of modular construction: past experience and prospects] Teoriia ta praktyka proektuvannia. 25. 76–84. DOI: <https://doi.org/10.18372/2415-8151.25.16783> [in Ukrainian].
8. Shemsedinov H. I. (2007) Proektuvannia mobilnykh budivel. [Mobile building design]. Kyiv : KNUBA. 144. [in Ukrainian].
9. Shmelova-Nesterenko O. Ye., Kosenko D. Yu., Hanushchak-Yefimenko L. M., Ahliullin R. M., Vyshnevska O. V., Zakutenko V. L. (2023) Svitovy dosvid proektuvannia interieru ta obladnannia tymchasovoho zhytla dlia vnutrishno peremishchenykh osib [World experience in interior design and equipment of temporary housing for internally displaced persons] *Art and Design*, 4(24). 205–222 DOI: <https://doi.org/10.30857/2617-0272.2023.4.18> [in Ukrainian].
10. Al-Shoubaki H., Psychogyios D., Drilling M., Chatziefthymiou Y., Fragkou T., Costa A. M., Tsangrassoulis A. (2024) A human-centered shelter design for people on the move in the Al-Sahel region. *Sustainability*. Vol. 16. №20. 9127. DOI: <https://doi.org/10.3390/su16209127>.
11. Cao L. (2023) Why Choose Modular Construction? URL : <https://www.archdaily.com/949219/why-choose-modular-construction>
12. Florian M.-C. (2025) The promise of accessibility: can modular systems contribute to democratizing the design process? URL : <https://www.archdaily.com/1015799/the-promise-of-accessibility-can-modular-systems-contribute-to-democratizing-the-design-process>
13. Glancey J. (2006) Architecture. London : DK Publishing. 512 p.
14. Hahn J. (2022) Balbek Bureau proposes «temporary but dignified» refugee villages for Ukraine's displaced. URL : <https://www.dezeen.com/2022/03/22/re-ukraine-balbek-bureau-refugee-village/>
15. International Organization for Migration (IOM) (2025). DTM Ukraine – Protracted Displacement and Precarious Housing – October 2025. IOM, Ukraine. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-protracted-displacement-and-precarious-housing-october-2025>
16. Ladiana D., Claut A. (2024) Emergency housing solutions after earthquakes: innovative technologies and resilience strategies. *Journal of civil engineering and architecture*. Vol. 18. P. 515–524. DOI: 10.17265/1934-7359/2024.11.001.
17. Living Unit / OFIS Architects (2017) URL: <https://www.archdaily.com/874241/living-unit-ofis-architects>
18. Perrucci D. V., Vazquez B. A., Aktas C. B. (2016) Sustainable temporary housing: global trends and outlook. *Procedia engineering*. №145. P. 327–332. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2016.04.082>.
19. Souza E. (2025) Rethinking prefabrication from standardization to design freedom. URL: <https://www.archdaily.com/1020705/debunking-the-myth-that-prefabricated-structures-are-rigid-and-unattractive>
20. The Manning portable colonial cottage (1833). (2012) URL: <https://quonset-hut.blogspot.com/2012/12/the-manning-portable-colonial-cottage.html>
21. The history of prefab homes: from humble beginnings to modern marvels. (2025) URL: <https://peb.steelprogroup.com/peb-structure/knowledge/history-peb/>
22. UNHCR. (2026) Emergency shelter solutions and standards. *UNHCR*: website. URL : <https://emergency.unhcr.org/emergency-assistance/shelter-camp-and-settlement/shelter-and-housing/emergency-shelter-solutions-and-standards>
23. Zapototskyi S. (2025) Housing needs of internally displaced persons in Ukraine. URL: <https://buildecon.blog/2025/11/19/housing-needs-of-internally-displaced-persons-in-ukraine/>

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 378.147:793.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-16>**Ольга МАРТИНІВ,***orcid.org/0000-0001-7381-8506**старший викладач кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) o_martyniv@dspu.edu.ua*

ВИКОРИСТАННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ У СУЧАСНІЙ ХОРЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ

У статті виявлено та обґрунтовано шляхи і засоби використання міждисциплінарного підходу у сучасній хореографічній освіті, окреслено її значення у сучасному культурному контексті для забезпечення розвитку, самопізнання та самореалізації особистості, можливість невербально виражати свої почуття та внутрішній стан, знаходити нові ресурси та способи вирішення психологічних проблем, долати тривожність, стрес, внутрішні конфлікти тощо. Сутність поняття «міждисциплінарний підхід» передбачає поєднання методів та знань двох або більше академічних дисциплін для подолання традиційно встановлених меж між академічними дисциплінами або методиками задля вирішення нових та виникаючих проблем. Алгоритм використання міждисциплінарного підходу передбачає такі етапи: формулювання мети і завдань ↔ визначення стилю: класичний, народний чи сучасний ↔ розробка занять в інтеграції міждисциплінарного змісту, форм і методів у поєднанні вимог та рекомендацій Державного стандарту, типових/авторських програм тощо ↔ вибір технічного забезпечення, освітньої технології, дидактичних засобів тощо. Визначено основні вимоги професіограми (ідеальної моделі) вчителя/викладача хореографічної освіти як фасилітатора, що у здійсненні міждисциплінарного підходу поєднує професійні та особистісні якості, глибокі знання хореографії з навичками комунікації, педагогічної техніки та міжгалузевого мислення. Цивілізаційні виклики сьогодення, зокрема пандемія, російсько-українська війна (з 2014 року), обумовили реалізацію освітньо-хореографічного процесу в інтеграції цифрових технологій у дистанційному форматі відео: конференції, онлайн-лекції, синхронізованих занять (Zoom, Google Meet та ін.), презентації хореографічних проєктів (навчальних, концертних, а також індивідуальних, групових) тощо.

Ключові слова: хореографічна освіта, міждисциплінарний підхід, цифрові технології, фасилітатор.

Olga MARTYNIV,*orcid.org/0000-0001-7381-8506**Senior Lecturer at the Department of Vocal, Choral, Choreographic, and Visual Arts
Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) o_martyniv@dspu.edu.ua*

USE OF INTERDISCIPLINARY APPROACHES IN CONTEMPORARY CHOREOGRAPHIC EDUCATION

The article identifies and justifies the ways and means of using an interdisciplinary approach in modern choreographic education, outlines its significance in the modern cultural context for ensuring the development, self-knowledge and self-realization of the individual, the ability to non-verbally express one's feelings and inner state, find new resources and ways to solve psychological problems, overcome anxiety, stress, internal conflicts, etc. The essence of the concept of "interdisciplinary approach" involves combining methods and knowledge of two or more academic disciplines to overcome traditionally established boundaries between academic disciplines or methods in order to solve new and emerging problems. The algorithm for using an interdisciplinary approach involves the following stages: formulation of goals and objectives ↔ determination of style: classical, folk or modern ↔ development of classes in the integration of interdisciplinary content, forms and methods in combination with the requirements and recommendations of the State Standard, typical/author's programs, etc. ↔ selection of technical support, educational technology, didactic tools, etc. The main requirements of the professioniogram (ideal model) of a teacher/lecturer of choreographic education as a facilitator have been determined, who, in implementing an interdisciplinary approach, combines professional and personal qualities, deep knowledge of choreography with communication skills, pedagogical techniques and interdisciplinary thinking. Today's civilizational challenges, in particular the pandemic, the Russian-Ukrainian war (since 2014), have necessitated the implementation of the educational and choreographic process in the integration of digital technologies in a remote video format: conferences, online lectures, synchronized classes (Zoom, Google Meet, etc.), presentations of choreographic projects (educational, concert, as well as individual, group), etc.

Key words: choreographic education, interdisciplinary approach, digital technologies, facilitator.

Постановка проблеми. Хореографія є формою суспільної свідомості, належить до пластично-тонічних видів мистецтва, поєднує у своєму культурно-історичному розвитку діахронний рівень – традицію і синхронний – сучасність, модерн, тож художньо-виражальні особливості цього феномену у поєднанні виконавської майстерності і глядацького сприйняття потребує належного освітньо-навчального забезпечення на усіх рівнях освіти.

У розмаїтті шляхів і засобів методологічного забезпечення сучасної хореографічної освіти провідним є використання комплексного міждисциплінарного підходу, про що зазначено у концепції Нової української школи (з 2017 року) та комплексній політиці МОН під назвою «Освіта для життя» (з 2025 року), що спрямована на системне оновлення змісту шкільної освіти, продовження та посилення реформи «Нової української школи» (початкова освіта, базова середня освіта, профільна середня освіта). Освітня політика МОН покликана забезпечити цілісний освітній досвід, у якому зміст освіти, підходи до викладання та шкільний простір доповнюють одне одного й допомагають учням та ученицям ліпше розуміти світ і себе у ньому. При цьому мистецька освітня галузь забезпечена модельними інтегрованими програмами (Освіта для життя, 2025), а у вищій школі використання міждисциплінарного підходу формує загальні і фахові компетентності (Стандарт вищої освіти, 2020). Однак дослідження означеної проблеми виявило низку суперечностей, зокрема між:

використанням традиційних відтворюючих методик реалізації хореографічної освіти та інтенсивнішим впровадженням інноваційних, особистісно орієнтованих, компетентнісних технологій, зокрема міждисциплінарного підходу;

теоретично обґрунтованою у нормативно-правових документах, науково-методичних, мистецтвознавчих публікаціях новою освітньою парадигмою та гальмуванням у практичній реалізації її настанов;

життєво необхідними викликами щодо освітньої підготовки всебічно розвиненої особистості зокрема в реалізації мети і завдань мистецької освітньої галузі, що може бути досягнуто шляхом міжпредметної інтеграції знань і методів з мистецтвознавства, природничо-математичних наук, технології, психології тощо, та недостатнім використанням міждисциплінарного підходу у процесі хореографічної освіти.

Названі протиріччя необхідно спростувати, що і буде здійснено у ході дослідження.

Аналіз досліджень. Проблема міждисциплінарності у процесі освіти є актуальною для українських та закордонних науковців. Так, зокрема, у Великій Британії у Варвиській Міжнародній Академії вищої освіти (Warwick International Higher Education Academy) у комунікації професорів, викладачів (д-р Нік Монк, проф. Ендрю Рів, д-р Беккі Фішер, д-р Харіта Джоші та ін.) зі студентами у формі семінарів, конференцій, блогів достатньо часу приділено вирішенню питань міждисциплінарності, а саме: переваги та перешкоди для міждисциплінарності у навчанні, працевлаштуванні та бізнесі, мотивація для впровадження та використання міждисциплінарних підходів тощо. Аналізуючи відгуки студентів на міждисциплінарність, д-р Нік Монк зазначає, що існують певні бюрократичні перешкоди, коли навчальні плани і на методологічно-теоретичному, і на практичному рівнях гальмують впровадження міждисциплінарного підходу (Interdisciplinarity, 2019). У низці публікацій українських дослідників також вказано на особливості впровадження міждисциплінарного підходу, зокрема: І. Машкіна, І. Нечитайло, Т. Носенко, В. Третью розкривають феномен міждисциплінарності у вищій школі, що забезпечує розвиток сучасного університету та його освітніх програм, використання проєктних технологій тощо; А. Колот обґрунтовує міждисциплінарний підхід як домінуючу розвинуто освітньо-наукової діяльності; А. Павлів, І. П'ятницька-Позднякова, І. Скляр, Л. Удовиченко, О. Фонарюк з'ясовують суть і перспективи використання трансдисциплінарного підходу до викладання та побудови системи вищої освіти в Україні і світі; О. Комаровська, Л. Масол, розкриваючи особливості мистецької освіти, обґрунтовують необхідність використання «цілісного підходу до загальної мистецької освіти», що стосується до поняття міждисциплінарності (Комаровська, Масол, 2008: 504). Однак проблему використання міждисциплінарного підходу у процесі хореографічної освіти не можна вважати розкритою, що й обумовило вибір теми нашої статті.

Метою статті є виявлення та обґрунтування шляхів і засобів використання міждисциплінарних підходів у сучасній хореографічній освіті. Для розкриття поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**: окреслити значення хореографічної освіти у сучасному культурному контексті; з'ясувати сутність поняття «міждисциплінарний підхід»; розглянути шляхи і засоби використання міждисциплінарного підходу в алгоритмі процесу сучасної хореографічної освіти; визначити основні вимоги до професіограми вчителя/викладача

хореографічної освіти з використанням міждисциплінарного підходу.

Виклад основного матеріалу. Висвітлюючи особливості використання трансдисциплінарного підходу в сучасній системі вищої освіти, група українських учених Л. Удовиченко, І. П'ятницька-Позднякова, І. Скляр, А. Павлів, О. Фонарюк розкривають зміст трансдисциплінарності як нової форми і способу вирішення складних теоретичних і практичних проблем, що зумовлено властивостями та компетенціями особистості використовувати у поєднанні раніше набуті різнопланові знання, уміння та навички. Отже компетентності, здобуті на основі знань, умінь та навичок з різних дисциплін, дозволяють застосувати їх для вирішення певної проблеми у певній предметній галузі (Udovychenko et al., 2022). Таким чином, поняття «трансдисциплінарність» корелюється з поняттям «міждисциплінарність». Відмінність полягає у нюансах визначення. Поняттям «міждисциплінарність» і, відповідно, міждисциплінарний підхід як шлях її реалізації означено співпрацю та поєднання форм, знань і методів різних дисциплін для вирішення складних наукових проблем. Водночас трансдисциплінарність передбачає вихід за межі окремих дисциплін, інтегруючи їх в єдиний комплекс і, окрім цього, залучаючи знання поза академічною сферою. Тобто трансдисциплінарність є більш глибоким рівнем інтеграції, що не лише поєднує розрізнені наукові знання, а й створює нові – наддисциплінарні (наприклад: психологія мистецтва, філософія мистецтва тощо).

Британський дослідник д-р Нік Монк (Nick Monk), визначаючи зміст, явища міждисциплінарності, наголошує на поєднанні методів та знань двох або більше академічних дисциплін для досягнення певного завдання, що потребує умінь перетнути традиційно встановлені межі між академічними дисциплінами або школами задля вирішення нових та виникаючих проблем. Причому, застосування міждисциплінарності є ефективним у випадках, коли традиційні дисципліни не здатні вирішити проблему (Interdisciplinarity, 2019).

У зверненні до досвіду провідних педагогів-хореографів і власного відтворимо практичні моделі використання міждисциплінарного підходу у процесі хореографічної освіти. Як зазначає С. Говорченко, незважаючи на те, що хореографічна освіта в Україні історично тяжіє до консервативних форм, сучасні виклики прискорили процес упровадження технологічних інновацій рівнозначно з очними уроками, індивідуальними заняттями біля станка та у репетиційному залі як основному середовищі навчання. Тож навіть така

тілесно орієнтована дисципліна, як танець, стверджує дослідник, змушена адаптуватися до цифрової реальності (Говорченко, 2025).

Очевидним є пошук оптимальних шляхів і засобів у реалізації алгоритму хореографічної освіти, зокрема у застосуванні освітнього потенціалу цифрових технологій, що включає такі етапи:

формулювання мети і завдань навчання ↔ визначення стилю хореографії: класичний, народний чи сучасний ↔ розробка змісту занять у поєднанні вимог та рекомендацій Державного стандарту, типових/авторських програм ↔ вибір технічного забезпечення занять, освітньої технології, дидактичних шляхів засобів, зокрема міждисциплінарного підходу тощо.

Практикуючи міждисциплінарність, ми переконаємось, що існує безліч способів її реалізації, зокрема у процесі хореографічної освіти. Хореографічне мистецтво за своєю природою є пластично-тонічним, тобто таким, що активізує усі сфери виконавця та, зрештою, і глядача/слухача: фізично-тілесну, інтелектуально-вольову, емоційно-почуттєву. Тож у процесі хореографічної освіти ефективною є взаємодія між культурологічними, психологічними, мистецтвознавчими, природничо-математичними дисциплінами, що допоможе знайти джерело спільної пізнавальної мотивації у навчальному процесі кожної дисципліни. Такий підхід відповідає вирішенню завдань професійної підготовки майбутніх хореографів у відповідності до соціо-культурних викликів сьогодення. Водночас вказує на взаємозв'язок мети і завдань хореографічної освіти в інтеграції низки дисциплін, зокрема: музика розвиває ритмічний слух, музичними та у поєднанні із хореографічними знаково-семіотичними засобами художньо інтерпретує події і явища оточуючого світу, місце людини у ньому; театральне мистецтво вчить акторської майстерності, емоційної виразності; психологія допомагає усвідомити єдність розумової, душевної і тілесної діяльності, що вповні виявляє себе у танці; анатомія та фізіологія дає знання і навички тілесної грамотності, безпечної техніки під час виконання рухових елементів задля уникнення травми чи робота з травмою; на заняттях з інформатики ознайомлення студентів з цифровими технологіями для удосконалення хореографічних навичок з використанням відеоарту, motion capture (технологія цифрового запису рухів), онлайн-платформи для навчання тощо.

Слід зазначити, що поштовхом до пошуку шляхів і засобів інтеграції цифрових технологій у процесі хореографічної освіти стала низка цивілізаційних викликів сьогодення, зокрема пандемія,

російсько-українська війна (з 2014 року), у яких освітньо-хореографічний процес реалізовано у дистанційному форматі відео конференції, онлайн-лекції, синхронізованих відео-занять (Zoom, Google Meet та ін.), відео-презентацій створених хореографічних проєктів (навчальних, концертних, а також індивідуальних, групових тощо).

Знаково-відображувальна система хореографічного мистецтва це специфічна невербальна мова – мова тіла, яка дозволяє спілкуватися без слів і складається із рухів, жестів, поз, емоцій, міміки, пластики тіла, темпу, акцентів та енергії рухів, а також передбачає відтворення різних стилів танцю, відточену виконавську техніку танцівника, її відпрацювання під час репетицій з метою втілення хореографічного задуму у сценічному виконанні. Як засвідчує досвід нашої роботи, ефективною є інтеграція традиційних занять в аудиторії, репетиційному залі та відео-запису з подальшим переглядом, аналізом/самоаналізом, обговорення досягнень та недоліків, корекція отриманих результатів. Очевидно, що впровадження таких форм і технологій ставить перед викладачем-хореографом та студентами/учнями вимоги щодо рівня компетентності у володінні засобами інформаційно-комунікаційних, цифрових технологій. Це також ставить завдання забезпечення освітнього хореографічного процесу технічними засобами, засвоєння відповідних знань, умінь і навичок користувача, що у вирішенні передбачає викладання курсу інформатики з урахуванням потреб хореографічної освіти, залучення викладачів інформатики до процесу хореографічної освіти.

Аналізуючи проблему використання міждисциплінарного підходу у процесі хореографічної освіти, важливо усвідомлювати отримання очікуваних результатів у взаємозв'язку (наступність, неперервність та цілісність) навчання на усіх освітніх рівнях у системі освіти, що визначені Національною рамкою кваліфікацій.

У програмному документі МОН України «Концептуальні засади мистецької освітньої галузі» для кожного освітнього рівня у межах закладу загальної середньої освіти (початкова освіта, базова середня освіта, профільна середня освіта) визначено обов'язкові наскрізні результати мистецької освітньої галузі у таких вимірах: розвиток креативного мислення та здатність до створення оригінальних ідей; здатність до емоційного самовираження через мистецтво; естетичне сприйняття та чутливість до візуального середовища; володіння мистецькими техніками та засобами виразності; уміння працювати в команді у процесі

співтворчості; усвідомлення культурної ідентичності і відкритість до різноманіття культур; розвиток візуальної, музичної та просторової грамотності; інтеграція мистецтва з іншими галузями знань; естетична турбота про навколишній світ; рефлексія та самооцінка власної творчості; підприємицьке мислення у мистецтві; застосування цифрових технологій у мистецькій діяльності; потреба у мистецтві та здатність бути свідомим глядачем/слухачем/свідомою глядачкою/слухачкою (Концептуальні засади мистецької освітньої галузі, 2025). Для досягнення визначених результатів у процесі педагогічно-мистецької взаємодії на заняттях з хореографії важливою є роль викладача-хореографа як фасилітатора міждисциплінарного діалогу. І тут постає питання: наскільки ефективною є підготовка у вищій школі майбутнього викладача хореографії? Очевидно, що суміжні дисципліни, використання міждисциплінарного підходу у процесі професійної хореографічної освіти орієнтовані на досягнення освітньої мети спеціальності у поєднанні традиційних технологій та інновацій.

Враховуючи доступність учнівської/студентської аудиторії до необмеженого поля інформації – як в аудиторії, так і поза нею, різноманітної – за джерелом надходження, змістом та освітньо-виховною значимістю, викладач хореографії у сучасному закладі освіти повинен поєднувати глибокі знання хореографії з навичками комунікації, педагогічної техніки та міжгалузевого мислення, отже виконувати роль фасилітатора міждисциплінарного діалогу. На нашу думку, ключові вимоги до викладача такого рівня розкривають його професійну та міждисциплінарну компетентність, володіння технікою педагогічної фасилітації, непересічними особистісними якостями, а також методично-організаційними навичками.

Зробимо спробу укласти професіограму (ідеальну модель) вчителя/викладача хореографії як фасилітатора, що поєднує професійні та особистісні якості у здійсненні міждисциплінарного підходу.

Серед якостей, якими має володіти вчитель хореографії, як зазначають Т. Зузяк, Т. Грінченко, О. Мацюк, у державних програмних та нормативних документах визначено загальні вимоги: впевненість, цілеспрямованість, наполегливість, витримка, винахідливість, педагогічний такт, розуміння внутрішнього світу іншої людини. Окрім того, вчителів танцювальних дисциплін має відрізняти емоційна стійкість, здатність володіти собою, широкий науковий світогляд, любов до дітей, прагнення до самоосвіти, психолого-педагогічна грамотність. Саме ці уміння мають

актуалізуватися у побудові професіограми педагога-хореографа, моделі діяльності і особистості вчителя хореографії, яка визначає основні професійні вміння й навички, якими він має володіти (Зузяк Т. та ін., 2023: 86–87). Окрім названих якостей, міждисциплінарна компетентність передбачає: знання техніки, стилів танцю, методики викладання, історії хореографії; обізнаність з концептуальними питаннями у галузі музичного, театрального, образотворчого мистецтва, анатомії, фізичної культури, психології, педагогіки, інформатики тощо; здатність інтегрувати у навчальному процесі зміст, навчальні форми і методи з різних галузей, створювати при цьому міждисциплінарні проекти; володіти педагогічною технікою фасилітації у комунікативній майстерності, умінні вести діалог, мотивувати аудиторію до обговорення важливих питань; володіти організаційними навичками, особистісно орієнтованим стилем викладання з урахуванням різних рівнів підготовки, здібностей, інтересів учнів/студентів; уміти розробляти міждисциплінарні інтегративні навчальні програми, використовувати у роботі сучасні технології, мультимедійні засоби, онлайн-платформи, цифрові ресурси, здійснювати формувальне та підсумкове оцінювання результатів навчання. Серед особистісних якостей вчителя/викладача хореографії виокремимо здатності емоційного інтелекту, зокрема емпатії, що є необхідним для підтримки розвитку учнів/студентів, розуміння їхніх індивідуальних потреб та інтересів, а також лідерські якості, харизматичність тощо.

Висновки. З'ясовуючи сутність та особливості використання міждисциплінарного підходу в сучасній хореографічній освіті, констатуємо важливе значення хореографічної освіти як мистецько-педагогічної галузі, опанування якої забезпечує у сучасному культурному контексті розви-

ток, самопізнання та самореалізацію особистості, можливість невербально виявити свої почуття та внутрішній стан, знайти нові ресурси та способи вирішення психологічних проблем, подолати тривожність, стрес, внутрішні конфлікти тощо.

Сутність поняття «міждисциплінарний підхід» у хореографічній освіті передбачає поєднання методів та знань двох або більше академічних дисциплін для вирішення певного хореографічного завдання, що потребує здатності перетнути традиційно встановлені межі між академічними дисциплінами або методиками задля вирішення нових та виникаючих проблем, коли традиційні дисципліни не здатні вирішити проблему.

Використання міждисциплінарного підходу в алгоритмі здійснення процесу сучасної хореографічної освіти передбачає такі етапи:

формулювання мети і завдань навчання ↔ визначення стилю хореографії: класичний, народний чи сучасний ↔ розробка змісту занять у поєднанні вимог та рекомендацій Державного стандарту, типових/авторських програм ↔ вибір технічного забезпечення занять, освітньої технології, дидактичних засобів, зокрема міждисциплінарного підходу тощо.

У процесі педагогічно-мистецької взаємодії на заняттях з хореографії важливою є роль викладача-хореографа як фасилітатора міждисциплінарного діалогу, уміння поєднувати глибокі знання хореографії з навичками комунікації, педагогічної техніки та міжгалузевого мислення. Професіограма (ідеальна модель) вчителя/викладача хореографії як фасилітатора поєднує професійні та особистісні якості у здійсненні міждисциплінарного підходу.

Перспективою подальших досліджень є створення розгорнутої, структурованої професіограми вчителя/викладача хореографічної освіти з використанням міждисциплінарного підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Говорченко, С. М. Цифрові інструменти в освітньому процесі хореографії: інтеграція у вищу мистецьку освіту. Педагогічна Академія: наукові записки, 2025. Випуск 21. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/1149/1048>
2. Зузяк Т., Грінченко Т., Мацюк О. До питання фахової підготовки майбутнього вчителя хореографії: професіографічний підхід. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти. 2023. Вип. 29. С. 85–91.
3. Комаровська О., Масол Л. Мистецька освіта. Енциклопедія освіти. Академія педагогічних наук України; головний ред. В. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 504–505.
4. Концептуальні засади мистецької освітньої галузі. Наказ МОН України № 1163 від 20 серпня 2025 року «Про затвердження концептуальних засад освітніх галузей та дорожньої карти реалізації концептуальних засад освітніх галузей на 2025–2030 роки». URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/novyny-posylannia/konceptualni-zasadi-mistecckoyi-osvitnoyi-galuzi.pdf>
5. Нечитайло І. Міждисциплінарність як основа розвитку сучасного університету та його освітніх програм. Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ): Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (20 листопада 2020, м. Харків). Харків: ХНУВС, 2020. С. 369–372. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b3c3cefa-ac7a-463d-8abe-9d9d93e6f33e/content>

6. Освіта для життя: затверджено концепції освітніх галузей. Опубліковано 26 серпня 2025 року. URL: <https://educationforlife.mon.gov.ua>

7. Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський рівень) вищої освіти. Ступінь бакалавр. Галузь знань: 02 Культура та мистецтво, спеціальність: 024 Хореографія. Затверджено та введено в дію Наказом Міністерства освіти і науки України від 04.03.2020 р. № 358. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-B.pdf>

8. Interdisciplinarity. Warwick International Higher Education Academy. 2019. URL: https://warwick.ac.uk/fac/cross_fac/academy/keythemes/interdisciplinarity/#iatl

9. Udovychenko L., Pyatnitska-Pozdnyakova I., Skliar I., Pavliv A., Fonariuk O. A transdisciplinary approach to teaching and building a higher education system. Revista de Tecnología de Información y Comunicación en Educación . Eduweb. Volumen 16, N° 3. Julio-septiembre, 2022. p. 91–105. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47707/1/L_Udovychenko_PTICE_3_FSM.pdf

REFERENCES

1. Hovorchenko, S. M. (2025) Tsyfrovі instrumenty v osvıtnomu protsesi khoreohrafii: inteɦratsiia u vyshchu mystetsku osvitu. [*Digital tools in the educational process of choreography: integration into higher art education*]. Pedahohichna Akademiia: naukovі zapysky, 2025. Vypusk 21. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/1149/1048> [in Ukrainian].

2. Zuziak T., Hrinchenko T., Masiuk O. (2023) Do pytannia fakhovoi pidhotovky maibutnoho vchytelia khoreohrafii: profesiografichniy pidkhid. [*On the issue of professional training of future choreography teachers: a professioniographic approach*]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 14: Teoriia i metodyka mystetskoї osvity. 2023. Vyp. 29. S. 85–91. [in Ukrainian].

3. Komarovska O., Masol L. (2008) Mystetska osvita. [*Art education*]. Entsyklopediia osvity. Akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy; holovnyi red. V. Kremen. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. S. 504–505. [in Ukrainian].

4. Kontseptualni zasady mystetskoї osvıtnoi haluzi. (2025) [*Conceptual principles of the artistic educational branch*]. Nakaz MON Ukrainy № 1163 vid 20 serpnia 2025 roku «Pro zatverdzhennia kontseptualnykh zasad osvıtnikh haluzei ta dorozhnoi karty realizatsii kontseptualnykh zasad osvıtnikh haluzei na 2025–2030 roky». URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/novyny-posylannia/kontseptualni-zasadi-misteckoyi-osvitnoyi-galuzi.pdf> [in Ukrainian].

5. Nechitailo I. (2025) Mizhdystyplinarnist yak osnova rozvytku suchasnoho universytetu ta yoho osvıtnikh proham. [*Interdisciplinarity as the basis for the development of a modern university and its educational programs*]. Shliakh uspihu i perspektyvy rozvytku (do 26 richnyi zasnuvannia Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav): Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (20 lystopada 2020, m.Kharkiv). Kharkiv: KhNUVS, 2020. S. 369–372. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b3c3cefa-ac7a-463d-8abe-9d9d93e6f33e/content> [in Ukrainian].

6. Osvita dlia zhyttia: zatverdzheno kontseptsii osvıtnikh haluzei. (2025) [*Education for Life: Concepts of Educational Branches Approved*]. Opublikovano 26 serpnia 2025 roku. URL: <https://educationforlife.mon.gov.ua> [in Ukrainian].

7. Standart vyshchoї osvity Ukrainy Pershyi (bakalavrskyi riven) vyshchoї osvity. Stupin bakalavr. (2020) Haluz znan: 02 Kultura ta mystetstvo, spetsialnist: 024 Khoreohrafia. [*Standard of Higher Education of Ukraine First (bachelor's level) of higher education. Bachelor's degree. Field of knowledge: 02 Culture and Art, specialty: 024 Choreography*]. Zatverdzheno ta vvedeno v diu Nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 04.03.2020 r. № 358. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-B.pdf> [in Ukrainian].

8. Interdisciplinarity. Warwick International Higher Education Academy. (2019). URL: https://warwick.ac.uk/fac/cross_fac/academy/keythemes/interdisciplinarity/#iatl

9. Udovychenko L., Pyatnitska-Pozdnyakova I., Skliar I., Pavliv A., Fonariuk O. (2022) A transdisciplinary approach to teaching and building a higher education system. Revista de Tecnología de Información y Comunicación en Educación . Eduweb. Volumen 16, N° 3. Julio-septiembre, 2022. P. 91–105. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47707/1/L_Udovychenko_PTICE_3_FSM.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Вадим МИХАЛЬЧУК,*orcid.org/0000-0002-8560-1846*

*Народний художник України, кандидат мистецтвознавства, доцент,
професор кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) mykhalchuk.art@gmail.com*

ІЛЮСТРАЦІЯ ДИТЯЧОЇ КНИЖКИ ЯК ХУДОЖНЯ СИСТЕМА: ТИПОЛОГІЯ ТА ФУНКЦІЇ

Мета роботи – мистецтвознавче осмислення української ілюстрації дитячої книжки як художньої системи шляхом визначення її типологічних різновидів та основних художніх і комунікативних функцій. Методологічну основу роботи становить комплексний міждисциплінарний підхід, який поєднує мистецтвознавчий, культурологічний і комунікативний аналіз ілюстрації дитячої книжки як цілісної художньої системи. Провідним став системно-структурний метод, який дає змогу розглядати ілюстрацію у взаємозв'язку композиції сторінки, образної мови, колористики та візуального наративу. Для осмислення функцій ілюстрації використано функціональний метод, що дає змогу більш ґрунтовно розкрити механізми візуального сторітелінгу. Узагальнення теоретичних положень здійснено за допомогою аналітико-синтетичного методу. Такий методологічний комплекс забезпечує цілісне осмислення ілюстрації як автономної художньої системи. Наукова новизна полягає у комплексному розгляді української ілюстрації дитячої книжки як цілісної художньої системи, у визначенні специфіки художніх функцій ілюстрації в сучасному візуальному середовищі. Висновки. Художня система ілюстрації дитячої книжки постає як багатовимірне явище, сформоване у взаємодії образотворчого мистецтва, літератури та дизайну. Вона не обмежується візуальним супроводом тексту, а створює автономний образний простір, здатний інтерпретувати, розширювати й трансформувати літературний зміст. Типологічне розмаїття української ілюстрації – від реалістичної до концептуальної та наративно-послідовної – засвідчує її динамічний розвиток і відкритість до сучасних художніх практик. Ілюстрація виконує комплекс важливих функцій: комунікативну, естетичну, пізнавальну та культурно-ідентифікаційну. Вона не лише полегшує сприйняття тексту, а й активно впливає на формування художнього смаку, образного мислення та світогляду дитини. Гармонійна взаємодія слова і зображення постає ключовою умовою ефективності дитячого видання як художньо-естетичного й виховного феномена. Отже, ілюстрація дитячої книжки може розглядатися як самостійна художня мова зі своїми законами композиції, стилістики та візуальної нарації, що відіграє важливу роль у культурному розвитку суспільства та формуванні національної ідентичності молодого покоління.

Ключові слова: дитяча книжкова ілюстрація, художня система, типологія, візуальна комунікація, функції.

Vadym MYKHALCHUK,*orcid.org/0000-0002-8560-1846*

*People`s Artist of Ukraine, Ph.D. in Art History, Associate Professor,
Professor at the Department of Art Expertise
National Academy of Culture and Arts Management
(Київ, Україна) mykhalchuk.art@gmail.com*

CHILDREN'S BOOK ILLUSTRATION AS AN ARTISTIC SYSTEM: TYPOLOGY AND FUNCTIONS

The aim of the work is to provide an art-historical understanding of Ukrainian children's book illustration as an artistic system by identifying its typological varieties and main artistic and communicative functions. The methodological basis of the work is a comprehensive interdisciplinary approach that combines art-historical, cultural and communicative analysis of children's book illustration as a holistic artistic system. The leading method is the systemic-structural method, which allows us to consider the illustration in the relationship between the composition of the page, figurative language, color and visual narrative. To understand the interaction of the word and image, elements of narrative and semiotic analysis are involved, which allows us to reveal the communicative mechanisms of visual storytelling. The generalization of theoretical provisions is carried out using the analytical-synthetic method. Such a methodological complex provides a holistic understanding of illustration as an autonomous artistic system. The scientific novelty lies in the comprehensive consideration of Ukrainian children's book illustration not as separate artistic examples, but as an integral artistic system, as well as in determining the specifics of the artistic functions of illustration in the modern visual environment. Conclusions. The artistic system of children's book illustration appears as a multidimensional phenomenon formed in

the interaction of fine arts, literature and design. It is not limited to the visual accompaniment of the text, but creates an autonomous figurative space capable of interpreting, expanding and transforming literary content. The typological diversity of Ukrainian illustration - from realistic to conceptual and narrative-sequential - testifies to its dynamic development and openness to modern artistic practices. Illustration performs a complex of important communicative, aesthetic, cognitive and cultural-identification functions. It not only facilitates the perception of the text, but also actively influences the formation of artistic taste, imaginative thinking and worldview of the child. The harmonious interaction of word and image becomes a key condition for the effectiveness of children's publishing as an artistic and educational phenomenon. Therefore, the illustration of a children's book can be considered as an independent artistic language with its own laws of composition, style and visual narration, which plays an important role in the cultural development of society and the formation of the national identity of the younger generation.

Key words: children's book illustration, artistic system, typology, visual communication, functions.

Постановка проблеми. Ілюстрація дитячої книжки є важливим компонентом художньої культури, що поєднує літературний текст із візуальним образом, створюючи цілісний естетичний простір для сприйняття.

Українська ілюстрація дитячої книжки кінця ХХ – початку ХХІ століття переживає період активного стильового оновлення, національно-культурного переосмислення та розширення художніх засобів візуальної комунікації. В умовах відродження національної ідентичності, зростання ролі візуальної культури та розвитку креативних індустрій дитяча книжкова ілюстрація постає не лише як допоміжний елемент літературного тексту, а й як самостійна художня система зі своїми типологічними ознаками, образною мовою та функціональним навантаженням. Так вона виконує не лише декоративну чи пояснювальну функцію, а й формує культурні уявлення, емоційний досвід та художній смак дитини.

Сучасні наукові дослідження розглядають ілюстрацію як систему візуальної комунікації, в якій образ виступає рівноправним елементом поряд із текстом, впливаючи на інтерпретацію сюжету та емоційне залучення читача. В умовах активного розвитку українського книговидавництва актуалізується потреба комплексного аналізу ілюстрації як художнього явища з позицій типології та функціонального призначення.

Аналіз досліджень. Ван Ханьпін здійснило порівняльний аналіз комунікативних і візуальних стратегій у дитячій книжковій ілюстрації України та Китаю кінця ХХ – початку ХХІ століття. Авторка розкриває особливості образної мови, символіки, наративної взаємодії тексту й зображення в обох культурних традиціях (Ван Ханьпін, 2025). С. Морал Анель розглянуто ілюстрацію дитячої літератури з позиції особистого творчого досвіду автора та її педагогічного значення. Проаналізовано роль візуального образу у формуванні емоційного сприйняття тексту, розвитку уяви та мотивації до читання. Авторка підкреслює автономність ілюстрації як художнього

висловлювання, що не лише доповнює текст, а й інтерпретує його, створюючи нові смислові рівні. Дослідження акцентує увагу на взаємозв'язку художніх рішень і вікових особливостей сприйняття дітей (Moral Anel, 2018). Стаття М. Ніколаєвої та К. Скот присвячена аналізу комунікативних механізмів у книжці-картинці як особливому синтетичному жанрі, де текст і зображення перебувають у постійній взаємодії. Авторки виділяють різні типи співвідношення слова й образу – доповнення, контраст, розширення смислу – та показують, як візуальний наратив може передавати інформацію, відсутню у вербальному тексті. Дослідження обґрунтовує ілюстрацію як ключовий елемент художньої системи дитячої книги, що формує цілісне сприйняття історії та активізує інтерпретаційну діяльність читача (Nikolajeva, Scott, 2020). Дослідження В. Олійник присвячене творчості ілюстраторки Надії Лопухової з акцентом на її авторську художню мову та виразальні можливості графіки. Проаналізовано стилістичні особливості композиції, лінії, кольору й образотворчої метафорики (Олійник, 2023). М. Токар розглянуто провідні художні принципи створення ілюстрацій для дитячих видань. Визначено роль стилізації, декоративності, образної узагальненості та психологічної виразності (Токар, 2018). Дж. Чен аналізує мультимодальні метафори в сучасних дитячих книжках-картинках як засіб передавання соціальних і моральних цінностей. Автор досліджує взаємодію тексту, зображення, кольору та просторової організації. У публікації М. Шипової та Ю. Бокаревої розкрито роль художньої ілюстрації як ключового елементу сприйняття дитячої книги. Авторки аналізують її вплив на розвиток уяви, емоційної сфери та читацької мотивації дітей (Шипова, Бокарева, 2018). І. Братусь та А. Война аналізують основні функції ілюстрації в дитячій літературі - пізнавальної, емоційної, виховної та естетичної. Авторки розглядають ілюстрацію як засіб візуальної інтерпретації тексту та інструмент формування світогляду дитини (Братусь, Война, 2017). Ю. Федіною висвітлено педагогічні

можливості книжкової ілюстрації у формуванні моральних цінностей, емоційного інтелекту та пізнавальної активності дітей (Федіна, 2014).

Попри наявність окремих досліджень, присвячених стилістиці, функціям, педагогічному потенціалу дитячої ілюстрації, її комплексний мистецтвознавчий аналіз як цілісного художнього феномена залишається недостатнім. Це зумовлює необхідність систематизації типів ілюстрації, визначення їхніх художніх функцій та виявлення закономірностей розвитку української дитячої книжкової графіки в сучасному культурному просторі.

Мета роботи – мистецтвознавче осмислення української ілюстрації дитячої книжки як художньої системи шляхом визначення її типологічних різновидів та основних художніх і комунікативних функцій

Наукова новизна полягає у комплексному розгляді української ілюстрації дитячої книжки не як окремих художніх прикладів, а як цілісної художньої системи, а також у визначенні специфіки художніх функцій ілюстрації в сучасному візуальному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Художня система ілюстрації формується на перетині образотворчого мистецтва, літератури та дизайну. Вона охоплює композицію сторінки, стилістику зображень, колористичні рішення та ритм візуального наративу. Так ілюстрація дитячої книжки постає як складна художня система, у якій взаємодіють образотворчі, комунікативні та культурні компоненти. Її типологічне розмаїття свідчить про динамічний розвиток і адаптацію до сучасних мистецьких процесів.

Дослідники підкреслюють, що ілюстрація не лише супроводжує текст, а й створює власну образну реальність, яка може доповнювати, інтерпретувати або навіть трансформувати літературний зміст. Тобто ілюстрація в дитячій літературі є не допоміжним компонентом, а активним учасником наративу, здатним самостійно формувати емоційну атмосферу твору. Через візуальні рішення художник інтерпретує текст, надаючи йому нових смислових відтінків та художньої глибини (Moral Anel, 2018). Дитяча книжкова ілюстрація – це своєрідна форма візуального сторітелінгу, де композиція, колір, ритм і персонажі створюють послідовний образний наратив. Успішна ілюстрація не просто зображує подію, а керує поглядом читача, формує емоційний темп історії та поглиблює її смисл (*Children's Picturebooks*). Комунікація в книжці-картинці ґрунтується на постійній взаємодії слова і зображення, де кожен елемент може доповнювати, суперечити або розширювати зна-

чення іншого. Візуальний наратив часто передає ті смисли, які залишаються поза межами вербального тексту (Nikolajeva, Scott, 2020).

Відтак у контексті розуміння ілюстрації як цілісної художньої системи можна стверджувати, що вона функціонує не як сукупність окремих зображень, а як структурований візуально-наративний механізм, у якому взаємодіють композиція сторінки, образна мова, колористика та ритм розгортання сюжету. Ілюстрація формує власну образну реальність, здатну доповнювати й трансформувати літературний текст, виступаючи рівноправним елементом комунікації з читачем. Як форма візуального сторітелінгу (*Children's Picturebooks*) вона створює послідовний смисловий простір, що керує емоційним сприйняттям і поглиблює зміст оповіді. Взаємодія слова і зображення утворює інтегровану систему, у межах якої візуальний компонент здатен передавати додаткові смисли, не зафіксовані вербально. Таким чином, ілюстрація дитячої книжки постає як автономна, внутрішньо організована художня система зі своїми законами композиції та наративної логіки, що визначає цілісність і виразність книжкового образу.

На початку ХХІ століття українська дитяча ілюстрація зазнала активної модернізації: інтеграція цифрових технологій; поєднання традиційної графіки з сучасним дизайном; зростання ролі авторської візуальної концепції; орієнтація на світові тенденції ілюстрування. Також спостерігається тенденція до авторської інтерпретації сюжету, використання стилізованих форм, декоративності та символічності образів. Водночас зберігається увага до національної стилістики, що створює унікальний художній простір української дитячої книги. Це дозволяє говорити про ілюстрацію як автономну художню мову зі своїми законами композиції й образотворчої виразності.

На основі мистецтвознавчих досліджень можна виокремити кілька основних типів ілюстрації.

Реалістична ілюстрація – характеризується точністю образів, природною пропорційністю та деталізацією середовища. Такий тип був особливо поширений у традиційній книжковій графіці ХХ століття і спрямований на наочне відтворення сюжету. У межах цього підходу художник прагне до переконливої передачі анатомії персонажів, матеріальності предметів, світлотіньових градацій, перспективної побудови простору. Ілюстрація виконує не лише естетичну, а й пізнавальну функцію: вона допомагає дитині сформувати чітке уявлення про зображуваний світ, історичну епоху, побутові деталі чи природне середовище. Особливо важливою така модель є в літературі з

історичною, пригодницькою або пізнавальною тематикою.

Реалістична ілюстрація часто підкреслює емоційну виразність через міміку, жести, психологічну достовірність персонажів, однак уникає надмірної умовності чи стилізації. Вона орієнтована на ясність і зрозумілість образу, забезпечує прямий зв'язок між текстом і візуальним рядом та підтримує традицію академічної школи книжкової графіки. Водночас у сучасному контексті реалістична ілюстрація може поєднувати класичні засади з цифровими технологіями, зберігаючи принцип правдоподібності, але розширюючи можливості кольору, фактури й композиційної побудови. Тобто цей тип залишається актуальним як форма візуальної інтерпретації тексту, що забезпечує впізнаваність і структурну чіткість художнього світу дитячої книжки.

Стилізована та декоративна – використовує умовні форми, узагальнені силуети, орнаментальність і яскраву колористику. Часто спирається на елементи народного мистецтва та сучасного графічного дизайну. У межах цього типу художник свідомо відходить від натуралістичної точності на користь виразної умовності, ритму й площинності. Форми можуть бути спрощеними або геометризованими, простір – декоративно організованим, а кольори – символічно насиченими. Орнамент виступає не лише прикрасою, а й структуротворчим елементом, який формує цілісність сторінки та підкреслює національні або культурні маркери образу.

Стилізована ілюстрація активно працює з метафоричністю та знаковістю: персонажі й предмети набувають узагальненого характеру, перетворюючись на символи певних якостей чи станів. Такий підхід сприяє розвитку асоціативного мислення дитини, стимулює уяву й відкриває простір для інтерпретації.

У дитячій книжці цей тип ілюстрування часто формує впізнаваний авторський стиль, створює емоційно насичене, святкове або казкове середовище. Він може підсилювати атмосферність тексту, акцентувати його фольклорні, міфологічні чи фантазійні мотиви, а також виконувати функцію візуальної ідентифікації видання в культурному контексті.

Авторська концептуальна ілюстрація спрямована на створення унікального візуального світу, де зображення виступає самостійним художнім висловлюванням, а не лише супроводом до тексту. У цьому типі домінує індивідуальна стилістика митця, його образна система, філософська позиція та експериментальна мова.

Ілюстрація може вступати з текстом у діалог, полеміку або навіть створювати паралельний наративний рівень. Часто застосовуються метафоричні образи, складні асоціативні ряди, символіка, багатошарові композиції, несподівані ракурси й авторські техніки (колаж, змішані матеріали, цифрові експерименти). Простір сторінки мислиться як цілісний художній об'єкт, де важливу роль відіграють паузи, ритм, співвідношення тексту й зображення.

Такий тип поширений у сучасних артбуках та експериментальних дитячих виданнях, орієнтованих не лише на дитячу, а й на дорослу аудиторію (крос-овер формат). Авторська концептуальна ілюстрація часто розширює межі традиційної книжкової графіки, поєднуючи елементи сучасного мистецтва, дизайну, перформативності й візуальної поезії.

У контексті художньої системи дитячої книжки цей тип ілюстрування виконує не тільки наративну чи пізнавальну функцію, а й світоглядну: він формує естетичний досвід читача, стимулює інтерпретаційне мислення та відкриває можливості багаторівневого прочитання твору.

Наративно-послідовна – формує візуальний сюжет через серію зображень, близьких до коміксової логіки або кінематографічного монтажу. У такому типі ілюстрування кожен візуальний фрагмент виконує функцію окремого «кадру», що розгортає подію в часі, фіксує зміну дії, емоційного стану персонажів чи просторового середовища. Послідовність зображень створює ефект руху й динаміки, забезпечуючи цілісність сприйняття оповіді навіть без значного текстового супроводу. Цей тип ілюстрації активно апелює до принципів монтажності, ритму, варіації планів (загальний, середній, крупний), а також до повторюваних візуальних мотивів, що допомагають дитині простежити причинно-наслідкові зв'язки. Візуальна нарація може функціонувати автономно або у взаємодії з текстом, інколи розширюючи його, інколи — створюючи паралельний смисловий шар.

Наративно-послідовна модель особливо ефективна в книжках-картинках (picturebooks) та графічних формах дитячої літератури, де зображення стає провідним носієм історії. Вона сприяє розвитку візуальної грамотності, уміння «читати» образ, інтерпретувати невербальні сигнали, розуміти часову тяглість і драматургію події. Так ілюстрація перестає бути лише декоративним або пояснювальним елементом і постає як самостійний наративний інструмент, що формує художню цілісність дитячого видання.

На основі різновидів ілюстрацій можна виокремити їхні функції ілюстрації, які, як зрозуміло

з зазначеного вище, виходять далеко за межі декоративності й естетичного сприйняття.

Комунікативна – ілюстрація допомагає дитині зрозуміти зміст тексту, підтримує увагу та створює емоційний контакт із персонажами. Вона виступає містком між словом і візуальним мисленням; формує цілісну візуальну концепцію книжки та поглиблює емоційне сприйняття тексту (Олійник, 2023), як самостійний комунікативний код формує ціннісні орієнтири дитини-читача (Ван Ханьпін, 2025). Таке поєднання образу й тексту створює багаторівневий комунікативний простір, у якому візуальні елементи відіграють провідну роль у конструюванні смислу (Chen, 2024); естетична – через композицію, колір і стилістику ілюстрація формує художній смак, знайомить дитину з різними образотворчими мовами та стилями. Недарма дослідники наголошують на важливості вікової адресності візуальної мови та її впливі на формування естетичного смаку дитини (Токар, 2018); пізнавальна – зображення допомагають засвоювати нові поняття, уявлення про світ, історію, культуру й природу, позаяк візуальний ряд не лише доповнює текст, а й формує самостійний смисловий простір, який сприяє глибшому засвоєнню змісту літературного твору (Шипова, Бокарева, 2018), розвитку образного мислення (Братусь, Война, 2017). Тому дослідники вважають ілюстрацію інструментом навчання і виховання, який здатний спрощувати складні поняття та активізувати сприйняття тексту (Федіна, 2014); культурно-ідентифікаційна функція – українська ілюстрація часто звертається до національних мотивів, фольклору, традиційного костюму й символіки, сприяючи формуванню культурної пам'яті. Ілюстрація в дитячій книжці функціонує як мультимодальна система, у якій візуальні метафори передають не лише сюжетну інформацію, а й ціннісні орієнтири, формуючи емоційно-смислове сприйняття дитиною світу. Адже візуальні метафори сприяють глибшому розумінню абстрактних понять і формують світогляд дитини (Chen, 2024). Дитяча література й ілюстрація є важливими інструментами формування соціальних уявлень, зокрема щодо ролей, ідентичності та цінностей. Візуальні образи сприяють засвоєнню культурних моделей поведінки значно ефективніше,

ніж суто вербальні пояснення (Restoy Lagar, Mateos Blanco, 2021).

З урахуванням цих функцій варто акцентувати увагу на важливості гармонійної взаємодії слова і зображення в дитячих виданнях (Федіна, 2014). Адже саме їхня узгодженість формує цілісну художню систему книжки, у якій візуальний і вербальний компоненти взаємно підсилюють смислове навантаження один одного. Ілюстрація в такому контексті виступає не як декоративне доповнення, а як рівноправний елемент комунікації, що структурує сприйняття тексту, керує емоційною динамікою читання та сприяє глибшому осмисленню сюжету. Гармонійна синергія образу й слова забезпечує ефективне поєднання естетичної, пізнавальної та виховної функцій дитячої книги, перетворюючи її на цілісний мистецько-педагогічний простір.

Висновки. Художня система ілюстрації дитячої книжки постає як багатовимірне явище, сформоване у взаємодії образотворчого мистецтва, літератури та дизайну. Вона не обмежується візуальним супроводом тексту, а створює автономний образний простір, здатний інтерпретувати, розширювати й трансформувати літературний зміст. Типологічне розмаїття української ілюстрації – від реалістичної до концептуальної та наративно-послідовної – засвідчує її динамічний розвиток і відкритість до сучасних художніх практик.

Ілюстрація виконує комплекс важливих функцій комунікативну, естетичну, пізнавальну та культурно-ідентифікаційну. Вона не лише полегшує сприйняття тексту, а й активно впливає на формування художнього смаку, образного мислення та світогляду дитини. Гармонійна взаємодія слова і зображення постає ключовою умовою ефективності дитячого видання як художнього й виховного феномена.

Отже, ілюстрація дитячої книжки може розглядатися як самостійна художня мова зі своїми законами композиції, стилістики та візуальної нарації, що відіграє важливу роль у культурному розвитку суспільства та формуванні національної ідентичності молодого покоління.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на аналіз цифрових форматів ілюстрування та їхнього впливу на сприйняття дитячої книги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Братусь І.В., Война А.О. Функції ілюстрації у дитячій літературі. Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 21–22 квітня 2017 року)*. У 3-х частинах. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Ч. 2. С. 32–35.
2. Ван Ханьпін. Комунікативно-візуальні стратегії в ілюстрації дитячої книжки кінця XX – початку XXI ст.: український та китайський досвід. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2025. № 4. С. 214–220.
3. Гула Є. П., Денисенко Ю. М., Денисенко К. В., Дульська Я. О., Оганесян С. В. Вплив стильових тенденцій світової культури на дизайн дитячої художньої книги. *Art and Design*. 2022. №2. С. 57–67. DOI: <https://doi.org/10.30857/2617-0272.2022.2.5>

4. Олійник В. А. Книжкові ілюстрації Надії Лопухової: авторська художня концепція, графічний потенціал. *Art and Design*. 2023. № 1. С. 135–142. DOI: 10.30857/2617-0272.2023.1.13.
5. Токар М. Художньо-естетичні особливості дитячої книжкової ілюстрації. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2018. Вип. 35. С. 220–233. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1313155>.
6. Федіна Ю. Освітньо-виховний потенціал ілюстрації дитячої книги. *Вісник інституту розвитку дитини*. 2014. Вип. 35. С. 119–124.
7. Шипова М., Бокарева Ю. Значення художньої ілюстрації в дитячій літературі. *Поліграфічні, мультимедійні та web-технології. Матеріали III Міжнародної науково-технічної конференції (17–19 жовтня 2018 р.)*. Львів: Українська академія друкарства, 2018. С. 239–241.
8. Chen J. Analysis of Multimodal Metaphor and Values Representation in Children's Picture Books. *International Journal of Education and Humanities*. 2024. Vol. 15(3). P. 47–50. DOI: <https://doi.org/10.54097/zw1t3y94>
9. Moral Anel S. La ilustración en la literatura infantil: una aportación en primera persona: trabajo de fin de grado (Grado en Educación Primaria). 2018. 60 p.
10. Nikolajeva M., Scott C. The Dynamics of Picturebook Communication. *Children's Literature in Education*. 2020. № 31(4). P. 225–238. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1026426902123>.
11. Restoy Lagar A., Mateos Blanco B. Literatura infantil con perspectiva de género: lectura guiada de «Rosa Caramelo». In *Investigación educativa ante los actuales retos migratorios*. Dykinson, 2021. P. 793–807.
12. Salisbury M., Styles M. *Children's Picturebooks: The Art of Visual Storytelling*. Laurence King Publishing, 2012.

REFERENCES

1. Bratus, I.V., Voina, A.O. (2017) Funktsii iliustratsii u dytiachii literaturi. Innovatsiyni rozvytok nauky novoho tysyacholittia. [Functions of illustration in children's literature. Innovative development of science of the new millennium]. *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Uzhhorod, 21–22 kvitnia 2017 roku)*. U 3-kh chastynakh. Kherson: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 32–35 [in Ukrainian]
2. Van, Khanpin (2025) Komunikatyvno-vizualni stratehii v iliustratsii dytiachoi knyzhky kintsia XX – pochatku XXI st.: ukrainskyi ta kytaiskyi dosvid. [Communicative and visual strategies in the illustration of a children's book of the late 20th – early 21st centuries: Ukrainian and Chinese experience]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 4, 214–220 [in Ukrainian]
3. Hula, Y. P., Denysenko, Y. M., Denysenko, K. V., Dulska, Y. O., Ohanesian, S. V. (2022) Vplyv stylovykh tendentsii svitovoi kultury na dyzain dytiachoi khudozhnoi knyhy. [The influence of stylistic trends of world culture on the design of a children's art book]. *Art and Design*, 2, 57–67. DOI: <https://doi.org/10.30857/2617-0272.2022.2.5> [in Ukrainian]
4. Oliinyk, V. A. (2023) Knyzhkovi iliustratsii Nadii Lopukhovoї: avtorska khudozhnia kontseptsii, hrafichnyi potentsial. [Book illustrations by Nadiya Lopukhova: author's artistic concept, graphic potential] *Art and Design*, 1, 135–142. DOI: 10.30857/2617-0272.2023.1.13 [in Ukrainian]
5. Tokar, M. (2018) Khudozhno-estetychni osoblyvosti dytiachoi knyzhkovoi iliustratsii. [Artistic and aesthetic features of children's book illustration] *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv*, 35, 220–233. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1313155> [in Ukrainian]
6. Fedina, Y. (2014) Osvitno-vykhovnyi potentsial iliustratsii dytiachoi knyhy. [Educational potential of children's book illustration]. *Visnyk instytutu rozvytku dytyny*, 35, 119–124 [in Ukrainian]
7. Shypova, M., Bokarieva, Y. (2018) Znachennia khudozhnoi iliustratsii v dytiachii literaturi. [The significance of artistic illustration in children's literature. Printing, multimedia and web technologies] *Polihrafichni, multymediini ta web-tekhnologii. Materialy III Mizhnarodnoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii (17–19 zhovtnia 2018 r.)*. Lviv: Ukrainska akademiia drukarstva, 239–241 [in Ukrainian]
8. Chen, J. (2024) Analysis of Multimodal Metaphor and Values Representation in Children's Picture Books. *International Journal of Education and Humanities*, 15(3), 47–50. DOI: <https://doi.org/10.54097/zw1t3y94>
9. Moral Anel, S. (2018) La ilustración en la literatura infantil: una aportación en primera persona [Illustration in children's literature: a first-person account]: trabajo de fin de grado (Grado en Educación Primaria) [in Spanish]
10. Nikolajeva, M., Scott, C. The (2020) Dynamics of Picturebook Communication. *Children's Literature in Education*, 31(4), 225–238. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1026426902123>
11. Restoy Lagar, A., Mateos Blanco, B. (2021) Literatura infantil con perspectiva de género: lectura guiada de «Rosa Caramelo» [Children's literature with a gender perspective: guided reading of «Rosa Caramelo»]. In *Investigación educativa ante los actuales retos migratorios*. Dykinson, 793–807 [in Spanish]
12. Salisbury, M., Styles, M. (2012) *Children's Picturebooks: The Art of Visual Storytelling*. Laurence King Publishing

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 354:328.185

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-18>**Віталій МІЗЯК,***orcid.org/0000-0003-2923-2297**кандидат мистецтвознавства,
завідувач кафедри майстерності актора
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) vit.mizyak@gmail.com***Наталія ІГНАТЬЄВА,***orcid.org/0000-0001-6023-9767**викладач кафедри музично-драматичного театру
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) ignateva2607@gmail.com***Тетяна ЦИГАНСЬКА,***orcid.org/0009-0009-6399-6013**старший викладач кафедри музично-драматичного театру
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) tetiana_tsyhanska@xdak.ukr.education*

РОБОТА НАД ДРАМАТУРГІЧНИМ ТЕКСТОМ В ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ СЦЕНІЧНОГО ОБРАЗУ

Статтю присвячено теоретичному осмисленню процесу роботи актора над драматургічним текстом як основи формування сценічного образу в системі професійної підготовки з майстерності актора, сценічної мови та пластики. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного підходу до аналізу п'єси як цілісної художньої структури, що поєднує словесну дію, авторські ремарки та підтекст, які разом формують підґрунтя для побудови внутрішньої і зовнішньої партитури ролі. Проблема полягає у визначенні методологічних засад роботи з текстом, які дозволяють акторові трансформувати літературний матеріал у сценічну дію, зберігаючи авторський задум і водночас адаптуючи його до режисерської концепції та жанрової специфіки вистави.

Метою статті є теоретичне обґрунтування принципів аналізу драматургічного тексту як основи формування сценічного образу, зокрема через виявлення фізичної поведінки персонажа, зафіксованої в ремарках і діалогах. У дослідженні застосовано методи теоретичного аналізу наукових праць з акторської майстерності, узагальнення педагогічного досвіду та інтерпретації драматичного матеріалу.

Узагальнені результати дослідження засвідчують, що драматургічний текст виступає багаторівневою структурою, у якій словесна дія нерозривно пов'язана з фізичною. Ремарки автора та мовні характеристики персонажа містять інформацію про його психофізичний стан, темперамент, соціальну роль, систему цінностей. Аналіз фізичної поведінки жести, мізансцена, темпоритм, характер руху дозволяє акторові глибше зрозуміти внутрішню логіку образу та вибудувати цілісну лінію дії. Водночас доведено, що засоби фізичної виразності не є статичними: у процесі постановки вони можуть змінюватися відповідно до режисерського задуму, жанру вистави та стильової концепції. Таким чином, ефективна робота над текстом передбачає поєднання аналітичного підходу до літературного матеріалу з творчою гнучкістю виконавця, що забезпечує художню переконливість сценічного образу.

***Ключові слова:** драматургічний текст, сценічний образ, фізична поведінка, словесна дія, ремарка, акторська майстерність.*

Vitalii MIZYAK,

orcid.org/0000-0003-2923-2297

PhD in History of Arts,

Head of the Stage Craft Department

Kharkiv State Academy of Culture,

(Kharkiv, Ukraine) vit.mizyak@gmail.com

Nataliia IHNATIEVA,

orcid.org/0000-0001-6023-9767

Lecturer at the Department of Music and Drama Theater

Kharkiv State Academy of Culture

(Kharkiv, Ukraine) ignateva2607@gmail.com

Tetiana TSYHANSKA,

orcid.org/0009-0009-6399-6013

Senior Lecturer at the Department of Music and Drama Theater

Kharkiv State Academy of Culture

(Kharkiv, Ukraine) tetiana_tsyhanska@xdak.ukr.education

WORKING ON A DRAMATIC TEXT IN THE PROCESS OF CREATING A STAGE IMAGE

The article is devoted to a theoretical understanding of the actor's work with a dramatic text as the foundation for the formation of a stage image within the system of professional training in acting technique, stage speech, and plastic expression. The relevance of the research is determined by the need for a systematic approach to analyzing a play as an integral artistic structure that combines verbal action, stage directions, and subtext, which together form the foundation for constructing both the internal and external score of a role. The problem addressed in the study concerns the methodological principles of working with a dramatic text that enable an actor to transform a literary work into stage action while preserving the author's intention and adapting it to the director's concept and the genre specificity of the performance.

The aim of the article is to provide a theoretical substantiation of the principles of analyzing a dramatic text as the basis for forming a stage character, particularly through identifying the character's physical behavior encoded in stage directions and dialogue. The research methods include theoretical analysis of scholarly works on acting technique, generalization of pedagogical experience, and interpretative analysis of dramatic material.

The generalized findings demonstrate that a dramatic text represents a multi-layered structure in which verbal action is inseparably connected with physical action. Authorial stage directions and speech characteristics contain significant information about a character's psychophysical state, temperament, social position, and value system. The analysis of physical behavior gestures, mise-en-scène, tempo-rhythm, and movement patterns allows the actor to understand more deeply the internal logic of the role and to construct a coherent line of action. At the same time, it is proved that the means of physical expressiveness are not static; during the rehearsal process they may be transformed according to the director's artistic vision, the genre of the performance, and its stylistic concept. Therefore, effective work with a dramatic text requires the combination of analytical interpretation of the literary material and the performer's creative flexibility, which ensures the artistic credibility and integrity of the stage image.

Key words: *dramatic text, stage image, physical behavior, verbal action, stage direction, acting technique.*

Постановка проблеми. У системі професійної підготовки актора робота над драматургічним текстом традиційно розглядається як вихідний етап формування сценічного образу. Проте в сучасній театральній практиці спостерігається тенденція до фрагментарного або інтуїтивного прочитання п'єси, що зводить текст до джерела емоційного матеріалу без ґлибокого аналізу його структурних компонентів. Унаслідок цього сценічний образ часто формується як сукупність психологічних реакцій, не підкріплених системною фізичною дією, що порушує принцип психофізичної цілісності акторського існування.

Драматургічний текст є складною художньою структурою, яка включає діалогічну тканину,

підтекст, композиційні елементи та авторські ремарки. Саме ця багаторівнева система визначає логіку розвитку дії та характер сценічної поведінки персонажів. Однак у педагогічній і репетиційній практиці нерідко недооцінюється роль ремарок як важливого джерела інформації про фізичну організацію ролі. Ремарка, що фіксує жест, інтонаційний відтінок, характер руху чи паузу, є не допоміжним елементом, а складником драматургічного задуму. Її ігнорування або поверхове трактування призводить до спрощення сценічної форми та втрати внутрішньої логіки образу.

Особливої актуальності набуває проблема аналізу текстових фрагментів, у яких прямо чи опосе-

редковано відображено фізичну поведінку персонажа. У репліках героїв нерідко містяться вказівки на їхні рухові реакції, зміни дистанції, динаміку взаємодії з партнерами. Ці маркери дозволяють реконструювати модель загальної фізичної поведінки персонажа впродовж усього твору. Відсутність систематичного опрацювання таких елементів зумовлює виникнення випадкової або стилістично невмотивованої пластики на сцені.

Фізична поведінка персонажа не є зовнішнім декоративним компонентом образу. Вона відображає характерологічні риси героя, його емоційні стани, соціальну позицію, систему цінностей і рівень внутрішнього конфлікту. Жест, темпоритм, постава, характер ходи, манера триматися у просторі сцени усе це формує видимий вимір внутрішнього життя персонажа. Саме через фізичну дію глядач сприймає психологічний зміст ролі. Отже, нехтування аналізом фізичної поведінки призводить до розриву між внутрішнім переживанням і зовнішнім сценічним виявом.

Водночас складність проблеми полягає в тому, що драматургічний текст не завжди містить розгорнуті вказівки щодо фізичної організації ролі. Часто фізична дія зафіксована імпліцитно через підтекст, логіку розвитку конфлікту або зміну обставин. Це вимагає від актора аналітичного мислення, здатності до структурного розбору матеріалу та свідомого конструювання пластичної партитури образу. Без такого підходу фізична поведінка залишається несистемною й не підпорядкованою загальній лінії дії.

Додаткового виміру проблема набуває в контексті режисерської інтерпретації. У процесі постановки засоби фізичної виразності можуть трансформуватися відповідно до концептуального задуму, жанрової моделі вистави та стилістичної системи театру. Одна й та сама п'єса в різних постановочних рішеннях може передбачати відмінну пластику, різний ступінь умовності руху та різну міру зовнішньої експресії. Це створює напруження між авторським текстом і сценічною реалізацією, що потребує наукового осмислення.

Таким чином, постає необхідність розроблення системного підходу до роботи над драматургічним текстом, який передбачає:

- глибокий аналіз ремарок як джерела інформації про фізичну поведінку героя;
- виявлення текстових маркерів рухової активності персонажа;
- формування узагальненої моделі його фізичного існування;
- врахування режисерського задуму та жанрової специфіки постановки.

Недостатня розробленість зазначених аспектів у сучасній театральній педагогіці та практиці зумовлює актуальність дослідження. Розв'язання цієї проблеми сприятиме підвищенню рівня професійної підготовки актора та забезпечить цілісність сценічного образу як єдності слова, дії та пластики.

Аналіз досліджень. У праці Костянтин Станіславський «Робота актора над собою» обґрунтовано принцип єдності психічного та фізичного в сценічному існуванні актора. Автор доводить, що слово не має автономного значення без дії, а фізична поведінка персонажа є матеріалізацією внутрішнього переживання.

У книзі Єжи Гротовський «До бідного театру» зазначено, що тіло актора є головним носієм смислу, а пластична дія здатна виражати драматичний конфлікт незалежно від текстуального компонента.

У теоретичних працях Лесь Курбас підкреслюється необхідність інтелектуального аналізу драматургічного матеріалу як передумови формування сценічної структури ролі. Дослідник наголошує на активній позиції актора у створенні пластичної партитури образу.

Разом із тим у науковому дискурсі недостатньо розробленим залишається питання системного аналізу ремарок і текстових маркерів фізичної поведінки персонажа як основи формування його цілісного сценічного існування.

Мета статті є обґрунтування аналітичного підходу до роботи над драматургічним текстом, що передбачає системне опрацювання ремарок та текстових фрагментів, у яких зафіксовано фізичну поведінку персонажа, а також визначення ролі режисерської концепції та жанру вистави у трансформації засобів фізичної виразності.

Виклад основного матеріалу. У праці К. Станіславського «Робота актора над собою» доведено, що драматургічний текст є структурою дії, а не лише літературним матеріалом, призначеним для декламації. Автор послідовно наголошує: слово в сценічному просторі має цінність лише тоді, коли воно включене в систему цілеспрямованої дії; інакше воно перетворюється на повідомлення без енергетики впливу (Станіславський, 1989: 118). У цьому підході принципово важливим є висновок про психофізичну природу ролі: внутрішні мотиви та емоційні стани не існують на сцені «окремо», вони матеріалізуються через конкретну поведінку рух, темп, інтонаційний малюнок, мізансценічне рішення, паузу (Станіславський, 1989: 134). Тому текст п'єси виступає схемою психофізичної організації ролі, оскільки

містить не лише зміст реплік, а й (прямо або опосередковано) вказівки на те, як саме персонаж діє в кожній ситуації. Станіславський підкреслює, що завдання актора не відтворити слова, а розкрити логіку дії персонажа в обставинах, заданих драматургом (Станіславський, 1989: 141). Звідси випливає прикладне методичне правило: первинний аналіз п'єси має орієнтуватися на пошук ланцюга активних дій, а вже потім на підбір пластичних і мовленнєвих засобів, які роблять ці дії видимими для глядача.

У книзі Є. Гротовського «До бідного театру» наголошено, що тіло актора є основним носієм смислу, а сценічна виразність не може бути зведена до супроводу тексту. Дослідник стверджує, що фізична дія повинна бути логічним продовженням драматургічного матеріалу, але не його ілюстрацією; іншими словами, рух має бути не зовнішньою прикрасою, а формою мислення персонажа тілом (Гротовський, 1999: 39). Це положення актуалізує необхідність глибокого аналізу тексту перед формуванням пластичної партитури ролі: якщо актор обирає фізичні рішення без зв'язку з драматургічною логікою, виникає декоративність, яка не переконує, бо не витікає з потреби героя. Гротовський, аналізуючи акторську природу дії, підкреслює дисципліну в роботі з імпульсом: тілесний жест має бути точним, необхідним і виправданим ситуацією (Гротовський, 1999: 52). У контексті нашої теми це означає, що фізична поведінка персонажа повинна виростати з тексту як із системи стимулів: ремарки задають зовнішню форму реакції, репліки її психологічний зміст, а підтекст напруження, яке організує темпоритм та енергетику руху.

У статті з проблем текстологічного аналізу драми зазначено, що драматургічний текст має багаторівневу структуру: вербальний шар, паратекст, композиційно-ситуаційний каркас та підтекстовий шар (Капелюх, 2018: 27). Для актора ці рівні є не абстракцією, а інструментом: кожний рівень дає дані для побудови поведінки. Репліки фіксують позицію персонажа, його стратегію впливу на партнера, ступінь відкритості чи маскуванню; ремарки уточнюють, як персонаж проявляє це назовні; композиційний каркас відповідає за зміну станів; підтекст визначає внутрішню причину дії. Відтак підготовка сценічного образу закономірно виходить за межі розуміння змісту і переходить у конструювання поведінкової системи.

Окремо слід підкреслити роль ремарок автора. У дослідженні, присвяченому функціям ремарки, наголошено, що ремарки виконують не лише описову, а й регулятивну функцію: вони керують

увагою читача або актора, задають обставини та «пускові механізми» фізичної реакції (Капелюх, 2018: 70). З цього випливає методична вимога: в роботі над роллю ремарки не можна трактувати як додаток до діалогу. Ремарка є частиною драматургічного мислення, ігнорування якої знижує точність образу. Разом із тим важливе й інше: ремарка не підміняє творчість актора, а задає межі логіки дії; актор повинен перетворити ремарку на внутрішньо вмотивовану дію. Якщо ремарка фіксує «мовчить», це не означає нічого не робить: у сценічному існуванні мовчання стає особливою формою дії спротивом, провокацією, очікуванням, накопиченням напруги (Капелюх, 2018: 78).

Паралельно з ремарками актор має аналізувати й ті фрагменти реплік, де прямо згадано фізичну поведінку. У дослідженні сценічної комунікації зазначено, що значна частина «поведінкової інформації» закладена саме в діалозі: персонажі описують рухи одне одного, фіксують жести, реагують на пози, коментують дистанцію та тактильні контакти (Коник, 2024: 154). Такі репліки є вказівками на модель взаємодії, яку актор повинен перевести в мізансценічну дію. Практично це означає: актор мусить створити «карту фізичних маркерів» персонажа, де кожна згадка про рух чи реакцію стає фактом для побудови поведінки. Власне, це відповідає вашій ключовій вимозі: звертати увагу на ремарки та текст героїв, у якому згадується фізична поведінка; систематизація таких згадок дає можливість скласти картину загальної фізичної поведінки персонажа, а фізична поведінка відображає характер, почуття та емоції й задає напрям інтерпретації.

Методично доцільним є поетапний алгоритм, який описано в статті про аналіз ролі в акторській педагогіці: первинне читання для фіксації подій і конфлікту; друге читання для виділення надзавдання та лінії дії; третє для збирання ремарок і поведінкових маркерів у репліках; четверте для побудови темпоритмічної та пластичної партитури (Барба, 2010: 41). Саме збір ремарок і поведінкових маркерів дисциплінує роботу над образом: актор не вигадує поведінку з повітря, а спирається на дані тексту. У результаті виникає те, що в методичній літературі називають партитурою ролі: узгоджена система голосу, руху, пауз і мізансцени, що тримає образ у межах логіки драматургії.

Питання фізичної поведінки особливо загострюється в ситуаціях зміни психологічного стану. У праці з психології сценічної дії зазначено, що кожен перелом у конфлікті повинен мати видимий поведінковий еквівалент, інакше глядач не зчитує зміну як факт (Брук, 2008: 88). Такий еквівалент

не обов'язково має бути «великим рухом»; інколи достатньо зміни центру ваги, зміни дихання, паузи перед реплікою, зміни дистанції. Однак принциповим є те, що фізична дія повинна відповідати причині: персонаж змінюється, бо обставина змінюється, а отже змінюється спосіб існування. Це безпосередньо пов'язано з темпоритмом: у методичних матеріалах зі сценічної мови доведено, що темп мовлення й темп руху не можуть існувати незалежно вони утворюють єдину ритмічну систему, через яку проявляється стан персонажа (Зарріллі, 2002: 52). Якщо герой внутрішньо стиснений, його мовлення й рухи стають короткими, якщо розгортається лінія дихання та руху подовжується. Відповідно, аналіз тексту має включати аналіз ритмічних структур: де персонаж прискорюється, де зупиняється, де ламає фразу. Це прямий матеріал для пластики.

У статті про сценічну взаємодію підкреслено, що фізична поведінка персонажа формується не лише як індивідуальна характеристика, а й як результат взаємодії з партнером; зокрема, дистанція, напрям корпусу, фокус погляду та територіальність на сцені є маркерами влади, страху, близькості, агресії (Карніке, 2009: 117–119). Практично актор повинен відповісти на низку аналітичних запитань: де мій персонаж почувається сильним у просторі, де втрачає опору, до кого він прагне наблизитися, від кого відступає. Частина відповідей міститься в ремарках, частина у підтексті реплік, частина в логіці конфлікту. Саме так формується «загальна картина фізичної поведінки» героя протягом п'єси: не як набір жестів, а як система просторових і ритмічних рішень, пов'язаних із психологією і соціальним статусом.

Важливо зафіксувати: фізична поведінка є не лише вираженням емоцій, а й способом мислення персонажа. У монографії з теорії акторської техніки зазначено, що стабільні поведінкові патерни манера сидіти, звичка торкатися предметів, характер паузи, тип ходи виконують функцію характеротворення: через них глядач розпізнає типаж і внутрішню організацію людини (Фішер-Ліхте, 2008: 66–68). Отже, під час аналізу актор має виявити повторювані елементи поведінки: що персонаж робить завжди в стресі, що у спокої, як він реагує на загрозу, як на приниження, як на спокусу. Такі елементи не повинні бути випадково придумані їх необхідно або знайти в тексті ремарки, репліки інших персонажів про нього, або логічно вивести з характеру й обставин, дотримуючись причинно-наслідкових зв'язків.

Разом із тим, навіть якщо драматург достатньо щільно задає поведінковий малюнок, акторська

практика показує, що буквальне виконання ремарок не гарантує художньої переконливості. У статті про інтерпретацію драматургічного матеріалу наголошено ремарка є сигналом, але не готовим сценічним рішенням; актор мусить надати їй внутрішнього навіщо, інакше жест стає механічним (Леман, 2006: 73). Це принципово важливо для лаконічного академічного підходу: фізична дія не набір зовнішніх ефектів, а організований результат мотивів. Якщо ремарка фіксує «сміється», актор має встановити, який сміх захисний, агресивний, нервовий, щирий і чому він виник саме тут. Тоді сміх стає дією, що змінює партнера і ситуацію.

Далі необхідно врахувати постановочний вимір, який ви окремо підкреслювали: у процесі постановки засоби фізичної виразності можуть бути змінені залежно від задуму режисера та жанру майбутньої вистави. У праці з режисерської інтерпретації зазначено, що режисер формує надсистему вистави, яка може перевизначити пластичні рішення змінити ступінь умовності, темпоритм, стилістику руху, але не повинна руйнувати логіку характеру. Це означає, що акторська модель фізичної поведінки має бути двошаровою: базовий шар текстологічно обґрунтований, і варіативний шар постановочний, який адаптується до стилю. Наприклад, у психологічній драмі фізична дія здебільшого прагне до природності й причинності, тоді як у гротеску, умовному театрі або трагіфарсі допустима стилізація: той самий страх може бути показаний не дрібною моторикою, а графічним рухом, не втечею, а завмерлою позою, якщо так працює жанровий код (Леман, 2006: 206). У будь-якому випадку зміна засобів не скасовує потреби в мотивації: режисерська стилізація не замінює причинності, вона лише іншим способом її проявляє.

У статті про взаємодію режисера й актора підкреслено, що режисерська корекція пластики є продуктивною тоді, коли актор приходить на репетицію з уже зібраним матеріалом тексту: системою ремарок, зведеною картиною поведінкових маркерів, баченням лінії дії (Кемп, 2012: 144). За відсутності такої підготовки режисер часто змушений конструювати з нуля, і тоді зростає ризик схематизації ролі. Тому академічно виправдана позиція полягає у відмежуванні двох рівнів: рівень аналізу тексту та рівень постановочного рішення. Саме на першому рівні актор формує загальну картину фізичної поведінки персонажа, а вже на другому коригує її під сценічну систему вистави.

У дослідженні акторської імпровізації зазначено, що свобода сценічного існування не суперечить аналітичності, якщо вона базується на стабільній структурі ролі (Бенедетті, 2005: 79).

Іншими словами, імпровізація можлива в межах чітко визначених цілей і дій персонажа. Це положення важливе для поєднання лаконічності з об'ємністю: актор не розписує все до дрібниць як інструкцію, але вибудовує опорні точки дії, зміни станів, ключові фізичні реакції, що утримують образ. Саме такі опорні точки часто закладені у драматургічних вузлах: момент рішення, момент викриття, момент втрати, момент агресії. Вони мають бути проаналізовані й тілесно визначені.

Підсумовуючи аналітичні позиції в наукових працях, доцільно сформулювати критерії нормальної роботи над драматургічним текстом у контексті створення сценічного образу. По-перше, робота має бути доказовою: кожне фізичне рішення повинно мати опору в ремарці, репліці або логіці події; якщо опори немає, актор повинен обґрунтувати рішення через характер і обставини, не суперечачи тексту (Барба, 2010: 41). По-друге, робота має бути системною: фізична поведінка визначається не одним жестом, а повторюваними маркерами, темпоритмом і просторовими рішеннями, які зчитуються як стиль існування персонажа (Фішер-Ліхте, 2008: 66). По-третє, робота має бути психофізичною: слово й рух утворюють єдину дію, тому аналіз інтонації, паузи, ритму реплік є одночасно аналізом руху (Зарріллі, 2002: 52). По-четверте, робота має бути варіативною щодо постановки: збереження логіки характеру допускає трансформацію пластики під жанр і режисерський задум, але не допускає випадковості (Леман, 2006: 201). По-п'яте, робота має бути спрямованою на сценічний результат: фізична поведінка повинна робити внутрішнє видимим, інакше образ залишається прочитаним, але не втіленим (Брук, 2008: 88).

Отже, аналіз існуючих наукових підходів дає підстави стверджувати, що робота над драматургічним текстом у процесі створення сценічного образу є процедурою конструювання психофізичної системи ролі. Ремарки автора та репліки персонажів, у яких зафіксовано поведінкові характеристики, дозволяють вибудувати узагальнену картину фізичної поведінки героя в різних сценічних ситуаціях. Саме ця картина відображає його характер, почуття та емоції і задає напрям для інтерпретації. У репетиційному процесі засоби фізичної виразності можуть змінюватися залежно від режисерського задуму та жанру майбутньої вистави, проте такі зміни залишаються професійно виправданими лише тоді, коли спираються на текстологічно встановлену логіку дії й не руйнують причинно-наслідкову структуру поведінки персонажа.

Висновки. Проведений аналіз наукових праць із теорії та методики акторської майстерності

дозволяє стверджувати, що робота над драматургічним текстом є визначальним етапом формування сценічного образу. Драматургічний текст виступає не лише літературною основою ролі, а структурованою системою дії, яка містить багаторівневу інформацію про психологічну, мовленнєву та фізичну організацію персонажа. Його аналітичне опрацювання створює підґрунтя для побудови цілісної психофізичної моделі ролі.

У процесі дослідження встановлено, що особливу увагу в роботі актора слід приділяти ремаркам автора та тим фрагментам реплік, у яких зафіксовано або імпліцитно закладено фізичну поведінку героя. Саме ці елементи дозволяють сформувати узагальнену картину його рухової активності в межах драматургічної дії. Ремарка визначає просторово-часові параметри сцени, характер взаємодії між персонажами, темпоритм і первинну модель фізичної реакції. Репліки, своєю чергою, містять психологічні імпульси, що зумовлюють відповідну тілесну поведінку. Їх систематичний аналіз забезпечує логічність і вмотивованість пластичної партитури ролі.

Фізична поведінка персонажа виступає видимим виявом його характерологічних особливостей, емоційних станів і внутрішніх суперечностей. Через жест, позу, характер руху, дистанцію, інтонаційний ритм і паузу глядач сприймає внутрішню динаміку образу. Отже, фізична дія не є декоративним доповненням до тексту, а становить його невід'ємний структурний компонент. Відсутність системного аналізу фізичних маркерів у драматургічному матеріалі призводить до розриву між словом і дією, що негативно позначається на художній цілісності вистави.

Разом із тим встановлено, що фізична поведінка персонажа не є статично заданою величиною. У процесі постановки засоби фізичної виразності можуть трансформуватися відповідно до режисерської концепції та жанрової специфіки майбутньої вистави. Однак такі трансформації мають залишатися внутрішньо мотивованими й не суперечити логіці характеру, визначеній драматургічним текстом. Таким чином, сценічний образ формується на перетині трьох складників: авторського задуму, акторського аналітичного опрацювання тексту та режисерської інтерпретації.

Отже, ефективна робота над драматургічним текстом забезпечує формування цілісного сценічного образу як єдності слова, дії та пластики. Саме аналітичний підхід до тексту дозволяє акторові усвідомлено вибудувати систему фізичної поведінки персонажа, що відображає його внутрішній світ і відповідає художній концепції вистави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барба Е. Паперове каное. Трактат про театральну антропологію / пер. з італ. Київ: Ніка-Центр, 2010. 288 с.
2. Гротовський Є. До бідного театру / пер. з пол. Київ: Основи, 1999. 276 с.
3. Капелюх Д. Функціональні особливості ремарки в драматичному творі. *Синopsis: текст, контекст, медіа*. 2018. № 3 (23). С. 70–79. DOI: 10.28925/2311-259X.2018.3.7079
4. Коник Д. Роль-персонаж та роль-герой як складові майстерності актора. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2024. № 2. С. 374–382. DOI: 10.32461/2226-3209.2.2024.306785
5. Станіславський К. Робота актора над собою в творчому процесі переживання. Київ: Мистецтво, 1989. 432 с.
6. Benedetti J. *Stanislavski: An Introduction*. London: Methuen Drama, 2005. 144 p.
7. Brook P. *The Empty Space*. London: Penguin Books, 2008. 160 p.
8. Carnicke S. *Stanislavsky in Focus: An Acting Master for the Twenty-First Century*. 2nd ed. London: Routledge, 2009. 248 p. DOI: 10.4324/9780203889252
9. Fischer-Lichte E. *The Transformative Power of Performance*. London: Routledge, 2008. 320 p. DOI: 10.4324/9780203894980
10. Kemp R. *Embodied Acting: What Neuroscience Tells Us About Performance*. London: Routledge, 2012. 208 p. DOI: 10.4324/9780203124872
11. Lehmann H.-T. *Postdramatic Theatre*. London: Routledge, 2006. 312 p. DOI: 10.4324/9780203087498
12. Zarrilli P. *Acting (Re)Considered: A Theoretical and Practical Guide*. 2nd ed. London: Routledge, 2002. 512 p. DOI: 10.4324/9780203994567

REFERENCES

1. Barba E. (2010) *Paperove canoe. Traktat pro teatralnu antropologiiu*. [The Paper Canoe. A Treatise on Theatre Anthropology] Kyiv: Nika-Tsentr. 288 p. [in Ukrainian].
2. Grotovskyi Ye. (1999) *Do bidnoho teatru*. [Towards a Poor Theatre] Kyiv: Osnovy. 276 p. [in Ukrainian].
3. Kapeliukh D. (2018) *Funktsionalni osoblyvosti remarky v dramatychnomu tvori*. [Functional features of stage directions in a dramatic work] Synopsys: tekst, kontekst, media – Synopsis: text, context, media, Kyiv, 3 (23). 70–79. DOI: 10.28925/2311-259X.2018.3.7079 [in Ukrainian].
4. Konyk D. (2024) *Rol-personazh ta rol-heroi yak skladovi maisternosti aktora*. [Role-character and role-hero as components of acting mastery] Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Kyiv, 2. 374–382. DOI: 10.32461/2226-3209.2.2024.306785 [in Ukrainian].
5. Stanislavskyi K. (1989) *Robota aktora nad soboiu v tvorchomu protsesi perezhyvannia*. [An Actor's Work on Himself in the Creative Process of Experiencing] Kyiv: Mystetstvo. 432 p. [in Ukrainian].
6. Benedetti J. (2005) *Stanislavski: An Introduction*. London: Methuen Drama. 144 p.
7. Brook P. (2008) *The Empty Space*. London: Penguin Books. 160 p.
8. Carnicke S. (2009) *Stanislavsky in Focus: An Acting Master for the Twenty-First Century*. 2nd ed. London: Routledge. 248 p. DOI: 10.4324/9780203889252
9. Fischer-Lichte E. (2008) *The Transformative Power of Performance*. London: Routledge. 320 p. DOI: 10.4324/9780203894980
10. Kemp R. (2012) *Embodied Acting: What Neuroscience Tells Us About Performance*. London: Routledge. 208 p. DOI: 10.4324/9780203124872
11. Lehmann H.-T. (2006) *Postdramatic Theatre*. London: Routledge. 312 p. DOI: 10.4324/9780203087498
12. Zarrilli P. (2002) *Acting (Re)Considered: A Theoretical and Practical Guide*. 2nd ed. London: Routledge. 512 p. DOI: 10.4324/9780203994567

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Сергій ОГУРЦОВ,

orcid.org/0009-0007-9759-1511

викладач кафедри мультимедійного дизайну

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

(Харків, Україна) *Osl1304@gmail.com*

РОЛЬ МУЛЬТИМЕДІЙНОЇ АНІМАЦІЇ У СТВОРЕННІ ЦІЛІСНОГО ІГРОВОГО ПРОСТОРУ

У статті досліджено функції мультимедійної анімації як засобу формування єдиного ігрового простору у сучасних відеоіграх. Проаналізовано теоретичні засади взаємодії анімаційних компонентів з архітектурою віртуальних світів, систематизовано підходи до інтеграції динамічних візуальних елементів у геймдизайн. Розглянуто специфіку анімації як інструменту створення наративної цілісності, емоційної атмосферності та функціональної зрозумілості інтерфейсів. Висвітлено взаємозв'язок між технологічними можливостями мультимедіа та естетичними рішеннями у проєктуванні ігрових світів. Окрему увагу приділено аналізу способів використання анімації для підтримки імерсивності, формування ритму геймплею та посилення емоційного впливу на гравця. Досліджено роль процедурної анімації у створенні динамічних середовищ, які реагують на дії користувача та адаптуються до контексту взаємодії. Визначено ключові принципи побудови анімаційних систем, що забезпечують візуальну та смислову єдність ігрового досвіду. Розкрито значення синхронізації анімаційних елементів з механіками геймплею, звуковим супроводом та наративними компонентами. Запропоновано класифікацію типів анімації за функціональним призначенням у контексті ігрових світів, що охоплює наративну, просторову, часову, функціональну, емоційну та технологічну складові. Обґрунтовано доцільність системного підходу до розробки анімаційного контенту як невід'ємної частини дизайну інтерактивних середовищ. Виявлено взаємозв'язок між культурними традиціями анімації та естетикою віртуальних світів. Окреслено перспективи впровадження технологій машинного навчання у створення анімаційних систем. Результати дослідження можуть застосовуватися у практиці геймдизайну, розробці освітніх програм підготовки фахівців з мультимедіа, теоретичних розвідках у галузі дизайну інтерактивних систем та проєктуванні віртуальних і доповнених реальностей.

Ключові слова: геймдизайн, ігрові світи, мультимедіа, анімація, віртуальне середовище, імерсивність, інтерактивність.

Serhii OHURTSOV,

orcid.org/0009-0007-9759-1511

Lecturer at the Department of Multimedia Design

Kharkiv State Academy of Design and Arts

(Kharkiv, Ukraine) *Osl1304@gmail.com*

THE ROLE OF MULTIMEDIA ANIMATION IN CREATING AN INTEGRAL GAME SPACE

The article examines the functions of multimedia animation as a means of forming a unified game space in modern video games. The theoretical foundations of the interaction between animation components and the architecture of virtual worlds are analyzed, and approaches to integrating dynamic visual elements into game design are systematized. The specificity of animation as a tool for creating narrative integrity, emotional atmosphere, and functional clarity of interfaces is considered. The relationship between the technological capabilities of multimedia and aesthetic solutions in the design of game worlds is highlighted. Particular attention is paid to analyzing the ways animation is used to support immersion, shape gameplay rhythm, and enhance emotional impact on the player. The role of procedural animation in creating dynamic environments that respond to user actions and adapt to the context of interaction is investigated. Key principles for building animation systems that ensure visual and semantic unity of the gaming experience are defined. The significance of synchronizing animation elements with gameplay mechanics, sound accompaniment, and narrative components is revealed. A classification of animation types by functional purpose in the context of game worlds is proposed, encompassing narrative, spatial, temporal, functional, emotional, and technological dimensions. The feasibility of a systematic approach to developing animation content as an integral part of interactive environment design is substantiated. The relationship between cultural animation traditions and the aesthetics of virtual worlds is identified. Prospects for implementing machine learning technologies in the creation of animation systems are outlined. The research results can be applied in game design practice, development of educational programs for training multimedia specialists, theoretical explorations in the field of interactive systems design, and the design of virtual and augmented realities.

Key words: game design, game worlds, multimedia, animation, virtual environment, immersion, interactivity.

Постановка проблеми. Сучасний геймдизайн переживає етап інтенсивного розвитку виразних засобів, серед яких мультимедійна анімація посідає одне з головних місць. Трансформація відеоігор від простих піксельних зображень до складних віртуальних світів супроводжується зростанням частки динамічних візуальних елементів у формуванні цілісного ігрового досвіду. Анімація перестає бути лише декоративним компонентом і перетворюється на структурний елемент, що визначає характер взаємодії гравця з віртуальним середовищем (Брильов, 2025: 49-51).

Проблема інтеграції анімаційних систем у дизайн ігрових світів актуалізується у зв'язку з підвищенням очікувань аудиторії щодо якості візуального наповнення та глибини імерсивного досвіду. Гравці потребують не просто графічної деталізації, а смислової узгодженості всіх компонентів віртуального простору. Анімація виконує функцію елемента, що зв'язує механіки геймплею, наратив, звуковий дизайн та візуальну естетику в єдину систему. Відсутність належної уваги до цієї складової призводить до розриву між технологічними можливостями мультимедіа та художньою цілісністю ігрового продукту (Науменко та ін., 2009: 38).

Дослідження ролі анімації у створенні віртуальних середовищ має міждисциплінарний характер, оскільки перетинається з теорією дизайну, психологією сприйняття, комп'ютерною графікою та наратологією. Необхідність систематизації підходів до використання анімаційних технологій у геймдизайні зумовлена швидким розвитком інструментарію та появою нових форматів інтерактивних розваг. Розуміння механізмів впливу анімації на формування цілісності ігрового простору дозволяє виробити ефективні стратегії проектування, що враховують як технічні обмеження, так і естетичні завдання.

Аналіз досліджень. Теоретичні засади використання анімації у контексті інтерактивних медіа закладено працями дослідників комп'ютерної графіки та дизайну цифрових середовищ. Френк Томас і Олі Джонстон у своїй праці про принципи анімації «Ілюзія життя: анімація Діснея» обґрунтували засади створення переконливого руху, які згодом адаптовано для потреб геймдизайну. Їхні напрацювання щодо таймінгу, передбачення дії та доведення руху до логічного завершення стали основою для розробки анімаційних систем у відеоіграх (Thomas, Johnston, 1981: 119-141). Йеспер Юул розглядає анімацію як елемент семіотичної системи відеоігор, що бере участь у формуванні значень через візуальну

репрезентацію ігрових правил. Його дослідження взаємодії між фікційним світом та формальними механіками гри висвітлюють роль анімації у встановленні зв'язку між абстрактними правилами та їх репрезентацією у віртуальному просторі (Juul, 2005). Ієн Богост у своїй праці «Переконливі ігри: виразна сила відеоігор» аналізував процедурну риторичку відеоігор, де анімаційні елементи розглядаються як засоби вираження авторського задуму через динамічні системи. Його концепція процедурності підкреслює значення анімації не як зафіксованої послідовності кадрів, а як результату взаємодії алгоритмів з діями гравця (Bogost, 2007). Кеті Саллен в своїй книзі «Збірник правил ігрового дизайну» досліджувала феномен імерсивності у відеоіграх, визначаючи анімацію як один із головних чинників занурення у віртуальний світ. Вона розглядала способи, якими динамічні візуальні елементи підтримують відчуття присутності та сприяють ідентифікації гравця з аватаром. Проте комплексного дослідження ролі мультимедійної анімації саме як системоутворюючого фактору цілісності ігрового простору у світовій та вітчизняній науковій літературі бракує. Наявні праці зосереджуються переважно на окремих складових – технічній реалізації, естетичних властивостях або наративних функціях анімації, залишаючи поза увагою питання їх комплексної взаємодії у структурі геймдизайну.

Мета статті – виявити та систематизувати функції мультимедійної анімації у формуванні цілісного ігрового простору, визначити принципи інтеграції анімаційних систем у дизайн віртуальних світів та обґрунтувати методологічні підходи до проектування анімаційного контенту у контексті геймдизайну.

Виклад основного матеріалу. Мультимедійна анімація у геймдизайні функціонує як багаторівнева система, що охоплює різноманітні сторони ігрового досвіду. Для розуміння її ролі у створенні цілісного ігрового простору доцільно розглянути основні виміри, в яких реалізується вплив анімації на структуру віртуального світу.

Наративний вимір анімації виявляється у здатності динамічних візуальних елементів транслиувати сюжетну інформацію без вербального супроводу. Рухи персонажів, зміни стану об'єктів навколишнього середовища, візуальні ефекти подій формують невербальну мову, яка доповнює або навіть заміщує текстові та діалогові компоненти наративу. Анімація дозволяє передати емоційний стан героїв через пластику тіла, темп переміщення, характер жестикуляції. Наприклад, зігнута постава та повільна хода можуть сигналі-

Таблиця 1

Класифікація типів мультимедійної анімації у геймдизайні

Тип анімації	Функціональне призначення	Приклади реалізації
Наративна	Трансляція сюжетної інформації через візуальний рух	Емоційна жестикуляція персонажів, пластика тіла, міміка
Просторова	Організація архітектури віртуального світу	Хитання дерев, течія води, рух хмар, динамічне освітлення
Часова	Формування ритмічної структури геймплею	Швидкість анімаційних циклів, тривалість переходів між станами
Функціональна	Комунікація ігрових механік	Підсвічування інтерактивних об'єктів, анімація атак противників
Емоційна	Психологічний вплив на гравця	Плавні рухи для спокою, різкі траєкторії для напруги
Технологічна	Методи створення руху	Ключкадрова анімація, захоплення руху, процедурна генерація

зувати про виснаження персонажа, тоді як різкі, загострені рухи вказують на напругу чи агресію. Цей підхід до наративу через рух має глибоке коріння в історії анімаційного мистецтва. Проте у відеоіграх він набуває специфічних рис через інтерактивність. Гравець не просто споглядає історію, а творить її через взаємодію з анімованими елементами. Кожна дія користувача викликає анімаційний відгук системи, що створює унікальний наративний досвід (табл. 1). Таким чином, анімація стає інструментом процедурної розповіді, де сюжет формується у реальному часі як результат взаємодії алгоритмів з рішеннями гравця (Печеранський, 2023: 13-23).

Просторовий вимір анімації пов'язаний з організацією архітектури віртуального світу. Рухомі елементи середовища – хитання дерев, течія води, рух хмар – наділяють статичну геометрію простору життям, створюють відчуття мінливості та природності. Анімація змінює сприйняття масштабу: віддалені об'єкти, що повільно рухаються, підкреслюють глибину простору, тоді як швидкий рух елементів переднього плану створює відчуття близькості та динаміки. Дослідження сприйняття віртуальних середовищ показують, що статичні локації викликають відчуття штучності та незавершеності навіть за високої якості текстур та моделей. Натомість додавання анімованих деталей – світла, що мерехтить, пилу у повітрі, рухомих тіней – суттєво підвищує відчуття реальності простору. Ця якість анімації використовується для керування увагою гравця: рухомі об'єкти природно притягують погляд, що дозволяє дизайнерам направляти гравця потрібним маршрутом без явних вказівок.

Часовий вимір анімації визначає ритм ігрового досвіду. Швидкість відтворення анімаційних циклів, тривалість переходів між станами, затримки у реакціях системи формують темпо-

ральну структуру геймплею. Анімація бою у динамічному екшені має інший таймінг порівняно з неквапливими рухами у медитативній пригодницькій грі. Ритмічна організація анімаційних елементів створює передбачуваність, що є основою для формування ігрової майстерності. Синхронізація анімації з звуковим супроводом посилює часове переживання віртуального світу. Збіг моменту контакту зброї з противником, візуального ефекту удару та звукового сигналу створює єдине перцептивне явище, що підтверджує результативність дії гравця. Розбіжність у таймінгу між візуальними та аудіальними компонентами руйнує імєрсію, оскільки порушує очікування щодо причинно-наслідкових зв'язків.

Функціональний вимір анімації пов'язаний з її роллю у комунікації ігрових механік. Візуальна мова анімації повідомляє гравцеві про можливі та неможливі дії, сигналізує про зміну стану системи, попереджає про небезпеки. Підсвічування інтерактивних об'єктів пульсуючою анімацією вказує на можливість взаємодії. Анімація підготовки атаки противника дає гравцю час на реакцію, роблячи геймплей читабельним та справедливим. Розробка функціональної анімації потребує балансу між естетикою та зрозумілістю. Надмірно стилізовані рухи можуть виглядати ефектно, але ускладнювати розуміння механіки. Натомість занадто утилітарна анімація збіднює візуальний досвід. Майстерність геймдизайнера виявляється у знаходженні такої форми анімації, яка одночасно красива та інформативна.

Емоційний вимір анімації визначається її здатністю впливати на психологічний стан гравця. Плавні, округлі рухи створюють відчуття спокою та безпеки. Різкі, ламані траєкторії викликають тривогу та напругу. Анімація може підсилювати емоційний тон сцени: повільне згасання кольорів та уповільнення рухів у момент драматичної події

створює ефект зупинки часу, фокусуючи увагу на значущості моменту. Дослідження у галузі емоційного дизайну підтверджують, що анімація здатна викликати емпатичний відгук навіть до абстрактних форм. Цей феномен використовується у геймдизайні для створення зв'язку між гравцем та віртуальними об'єктами. Персонаж, який спотикається після тривалого бігу, викликає співчуття. Радісний стрибок після досягнення мети породжує відчуття спільного тріумфу.

Технологічний вимір анімації охоплює методи та інструменти створення руху у віртуальних середовищах (табл. 2).

Ключ-кадрова (keyframe) анімація дозволяє дизайнерам повністю контролювати кожен рух, створюючи унікальні стилізовані послідовності. Захоплення руху забезпечує природність та реалістичність, фіксуючи нюанси людської моторики (Черних та ін., 2022: 182-185). Процедурна анімація генерує рух алгоритмічно, адаптуючи його до мінливих умов у реальному часі. Вибір технології залежить від естетичних цілей та функціональних вимог проєкту. Стилізовані ігри часто покладаються на ключ-кадрову анімацію, що дозволяє досягти карикатурності та виразності. Реалістичні симулятори використовують захоплення руху для максимальної достовірності. Ігри з динамічним середовищем потребують процедурних систем, здатних реагувати на непередбачувані ситуації.

Системна інтеграція анімації передбачає узгодження різних анімаційних елементів між собою та з іншими компонентами геймдизайну. Персонаж має взаємодіяти з об'єктами навколишнього середовища природно: рука точно хапає предмет, ноги стають на поверхню відповідно до рельєфу, одяг реагує на рух тіла. Ця узгодженість досягається через процедурну корекцію базових анімацій – технологію *inverse kinematics* для точного позиціонування кінцівок, симуляцію фізики тканин та волосся, динамічне налаштування анімацій під геометрію середовища. Складність системної інтеграції зростає зі збільшенням кількості інтерактивних елементів. Сучасні відеоігри моделюють

сотні різних об'єктів, кожен з яких потребує власних анімаційних реакцій на дії гравця. Розробка модульних анімаційних систем, де базові рухи комбінуються та модифікуються процедурно, дозволяє забезпечити різноманітність за прийнятних витрат ресурсів. Художня цілісність анімації у геймдизайні досягається через формування єдиної стилістики руху, що відповідає естетичній концепції проєкту. У мультиплікаційно стилізованій грі всі персонажі та об'єкти рухаються з певним ступенем перебільшення, зберігаючи узгодженість візуальної мови. Реалістична гра прагне природності та фізичної достовірності у всіх анімаціях. Порушення стилістичної єдності руйнує цілісність ігрового світу. Якщо головний персонаж анімований реалістично, а другорядні герої рухаються схематично, виникає відчуття належності до різних реальностей. Гравець несвідомо вважає таку невідповідність як ознаку неповноцінності віртуального світу (Дейнеко та ін., 2025: 71-94).

Анімація інтерфейсу становить окремий вимір взаємодії з ігровим простором. Переходи між меню, анімовані індикатори стану, візуальні відгуки на дії користувача формують рівень взаємодії між гравцем та системою управління. Плавність та передбачуваність цих анімацій визначає якість користувацького досвіду. Дослідження юзабіліті показують, що анімація інтерфейсу має бути достатньо швидкою, щоб не уповільнювати взаємодію, але й достатньо повільною, щоб гравець міг усвідомити зміни. Миттєві переходи сприймаються як стрибки, що дезорієнтують. Надто довгі анімації дратують та знижують динаміку геймплею. Оптимальна тривалість інтерфейсних анімацій зазвичай становить 200–400 мілісекунд. Взаємозв'язок анімації з механіками геймплею виявляється у тому, що рух часто визначає можливість дій. У платформерах здатність персонажа стрибати на певну висоту безпосередньо залежить від анімації стрибка. У файтингах тривалість анімації атаки визначає вікно вразливості персонажа. Таким чином, анімація не просто ілюструє правила гри, а формує їх (Пасько та ін., 2022: 270-273).

Таблиця 2

Порівняння технологій створення анімації у геймдизайні

Технологія	Переваги	Недоліки	Сфера застосування
Ключ-кадрова анімація	Повний контроль художника, унікальна стилізація	Трудомісткість, обмежена адаптивність	Стилізовані ігри, синематики
Захоплення руху	Природність, реалістичність	Висока вартість, потребує обладнання	Реалістичні симулятори, спортивні ігри
Процедурна анімація	Адаптивність, різноманітність	Складність налаштування, непередбачуваність	Динамічні середовища, фізичні симуляції
Гібридний підхід	Баланс якості та гнучкості	Потребує інтеграції різних систем	Сучасні AAA-проєкти

Баланс між естетикою та геймплеєм у контексті анімації є предметом постійних дискусій серед розробників. Реалістична анімація перезарядження зброї може тривати кілька секунд, що створює динамічну гру на основі управління боєприпасами. Натомість миттєва заміна магазину прискорює темп, але знижує тактичну глибину. Вибір залежить від жанрових конвенцій та дизайнерського бачення. Адаптивність анімації до контексту є технічним та художнім викликом. Ідеальна анімаційна система реагує на всі чинники ігрової ситуації: швидкість руху персонажа впливає на інтенсивність анімації дихання, нахил поверхні визначає постановку ніг, стан здоров'я відбивається на пластиці тіла. Така комплексність потребує значних обчислювальних ресурсів та ретельного налаштування.

Процедурні системи анімації генерують рух на основі параметрів та правил, а не заздалегідь створених послідовностей. Це дозволяє персонажам природно взаємодіяти з непередбачуваним середовищем. Технології на кшталт procedural animation дають змогу створювати унікальні рухи для кожної ситуації, посилюючи реалістичність та різноманітність. Складність процедурної анімації полягає у забезпеченні художньої якості автоматично згенерованого руху. Алгоритми мають враховувати не лише фізичну правдоподібність, а й естетичну виразність. Розробка таких систем потребує тісної співпраці програмістів, аніматорів та геймдизайнерів.

Культурний контекст анімації у геймдизайні формується під впливом різних традицій візуального мистецтва. Західноєвропейська школа анімації тяжіє до реалізму та фізичної достовірності. Японська традиція аніме привносить стилізацію, символізм та виразність через деформацію. Ці підходи породжують різні естетики ігрових світів, кожна з яких має власну логіку руху. Глобалізація індустрії відеоігор призводить до синтезу різних анімаційних традицій. Сучасні проєкти часто поєднують реалістичність західної школи з динамікою та експресією східної естетики. Така гібридизація розширює виразний потенціал геймдизайну, дозволяючи створювати унікальні візуальні мови.

Освітній компонент роботи з анімацією у геймдизайні потребує міждисциплінарної підготовки фахівців. Аніматор для відеоігор має володіти не лише традиційними навичками створення руху, а й розуміти специфіку інтерактивних медіа, основи програмування, принципи геймдизайну. Навчальні програми дедалі більше орієнтуються на комплексний підхід, де технічні та художні компетенції розвиваються паралельно.

Практичне застосування теоретичних принципів анімації у геймдизайні вимагає ітеративного підходу. Анімації тестуються у контексті реального геймплею, коригуються відповідно до відгуків гравців, оптимізуються для забезпечення продуктивності. Цей цикл може повторюватися десятки разів до досягнення оптимального результату.

Майбутнє мультимедійної анімації у геймдизайні пов'язане з розвитком технологій машинного навчання (Пушкар та ін., 2025: 126-140). Алгоритми здатні аналізувати величезні обсяги захопленого руху та генерувати нові анімації, що поєднують природність реальних рухів з потребами геймплею. Це може революціонізувати робочий процес, дозволяючи створювати складні анімаційні системи з меншими витратами часу. Проте технологічний прогрес не відміняє потреби у творчому баченні. Анімація залишається формою мистецтва, де інтуїція, смак та розуміння закономірностей руху визначають якість результату. Інструменти змінюються, але принципи створення переконливого, виразного, емоційно насиченого руху залишаються константою.

Висновки. Мультимедійна анімація виконує системоутворюючу функцію у створенні цілісного ігрового простору, об'єднуючи різноманітні компоненти геймдизайну в узгоджене віртуальне середовище. Аналіз виявив багатовимірність ролі анімації, що охоплює наративні, просторові, часові, функціональні, емоційні та технологічні складові ігрового досвіду. Наративна функція анімації полягає у здатності транслювати сюжетну інформацію через візуальну мову руху, створюючи процедурну розповідь, що формується у взаємодії з діями гравця. Просторова функція виявляється у наділенні віртуального середовища динамікою та життєвістю, організації архітектури світу через рухомі елементи. Часова функція визначає ритмічну структуру геймплею та синхронізацію візуальних компонентів з аудіальними та механічними елементами. Функціональний аспект анімації забезпечує комунікацію ігрових механік, створюючи візуальну мову, що інформує гравця про можливості та обмеження системи. Емоційна дія анімації формує психологічний відгук, впливає на настрій та сприяє емпатичному зв'язку з віртуальними об'єктами. Технологічне різноманіття методів створення анімації дозволяє обирати оптимальні інструменти відповідно до естетичних цілей та функціональних вимог проєкту. Системна інтеграція анімації передбачає узгодження всіх динамічних елементів між собою та з іншими компонентами дизайну, що досягається через процедурну корекцію, модульність та ітеративне тестування. Художня ціліс-

ність вимагає збереження єдиної стилістики руху, що відповідає естетичній концепції віртуального світу. Взаємозв'язок анімації з механіками геймплею перетворює її з ілюстративного елемента на структурний компонент, що безпосередньо визначає правила та можливості взаємодії. Адаптивність анімаційних систем до контексту підвищує реалістичність та імерсивність, хоча й потребує значних технічних ресурсів. Культурний контекст формування анімаційних традицій впливає на естетику ігрових світів, а глобалізація індустрії сприяє синтезу різних підходів, розширюючи виразний потенціал геймдизайну. Освітня підготовка фахівців має орієнтуватися на міждисциплінарність, поєднуючи технічні та художні компетенції. Перспективи

розвитку мультимедійної анімації у геймдизайні пов'язані з впровадженням технологій машинного навчання, що можуть автоматизувати процес створення складних анімаційних систем. Проте творче бачення, розуміння законів руху та естетична чуйність залишаються незамінними чинниками якості.

Результати дослідження можуть застосовуватися у практиці проектування ігрових світів, розробці освітніх програм підготовки фахівців з мультимедіа та геймдизайну, теоретичних розвідках у галузі дизайну інтерактивних систем. Подальші дослідження доцільно спрямувати на вивчення специфіки анімації у контексті віртуальної та доповненої реальності, де трансформуються уявлення про простір та способи взаємодії з віртуальними об'єктами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брильов С. В. Креативні можливості анімації для графічних дизайнерів: від концепту в геймдизайні та вебдизайні до інтерактивної реклами. *Всеукраїнська науково-практична конференція «UCRAINA LIBERTATEM. Трансформація гуманітарної сфери та культурного простору під впливом війни»*, 11 листопада 2025 року. Київ : Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2025. С. 49–51. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/53809/1/Brylov11.11.25.pdf> (дата звернення: 02.02.2026).
2. Дейнеко Ж. В., Зелений О. П., Криворучко М. О. Технічні та творчі аспекти комп'ютерної анімації. *Поліграфічні, мультимедійні та web-технології. Сучасні тренди : колективна монографія*. Харків : ТОВ «Друкарня Мадрид», 2025. Т. 2. С. 71–94. DOI: <https://doi.org/10.30837/PMW.2025.T2.071>
3. Науменко А., Алексєєва Г., Хоменко В., Хоменко С. Архітектура ігрового світу та принципи імерсивного дизайну рівнів. *Молодь і ринок*. 2024. № 2 (222). С. 37–41. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.297953>
4. Пасько О., Чернявський Б., Шаповал А., Глінська А. Вплив анімації на користувацький досвід у web-інтерфейсах. *Актуальні проблеми сучасного дизайну*. 2022. С. 270–273. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/%2B%D0%94%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B9%D0%BD%2B2022_%D0%A21_compressed.pdf#page=270 (дата звернення: 02.02.2026).
5. Печеранський І. П. Технічні особливості наративних екшн-ігор 1990-х–2010-х рр. як чинник їхнього розвитку в контексті цифрового мистецтва. *Культура України*. 2023. № 81. С. 13–23. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.081.02>
6. Пушкар О. І., Євсєєв О. С., Свічко Т. О. Методика створення адаптивних інтерактивних мультимедійних просторів з використанням штучного інтелекту. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2025. № 2 (84). С. 126–140. DOI: <https://doi.org/10.30748/zhuks.2025.84.15>
7. Черних О. П., Гряник Г. В., Бондаренко Є. К. Відмінності і додаткові прийоми ігрової анімації. *Science and technology: problems, prospects and innovations : the 3rd International scientific and practical conference*, December 14–16, 2022. Osaka : CPN Publishing Group, 2022. С. 182–185. URL: https://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/28624/1/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%91%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%93%D1%80%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9E%D1%81%D0%B0%D0%BA%D0%B0_14_16_12_22.pdf (дата звернення: 02.02.2026).
8. Bogost I. *Persuasive Games: The Expressive Power of Videogames*. Cambridge : MIT Press, 2007. 464 p. URL: <https://luisnavarrete.com/USC/pdf/Bogost2.pdf#page=14.16> (дата звернення: 02.02.2026).
9. Juul J. *Half-Real: Video Games between Real Rules and Fictional Worlds*. Cambridge : MIT Press, 2005. 233 p. URL: <https://ru.scribd.com/document/248076157/Juul-Jesper-Half-Real> (дата звернення: 02.02.2026).
10. Thomas F., Johnston O. *The Illusion of Life: Disney Animation*. New York : Abbeville Press, 1981. 576 p. URL: <https://archive.org/details/disneyanimationi0000fran/page/n5/mode/2up> (дата звернення: 02.02.2026).

REFERENCES

1. Brylov, S. V. (2025). Kreatyvni mozhlyvosti animatsii dlia hrafichnykh dyzaineriv: vid kontseptu v heimdyzaini ta vebdyzaini do interaktyvnoi reklamy [Creative possibilities of animation for graphic designers: from concept in game design and web design to interactive advertising]. *Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia "UCRAINA LIBERTATEM. Transformatsiia humanitarnoi sfery ta kulturnoho prostoru pid vplyvom viiny"*, 11 lystopada 2025 roku. Kyiv : Kyivskiy stolichnyi universytet imeni Borysa Hrinchenka, 49–51. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/53809/1/Brylov11.11.25.pdf> [in Ukrainian].
2. Deineko, Zh. V., Zelenyi, O. P., & Kryvoruchko, M. O. (2025). Tekhnichni ta tvorchy aspekty kompiuternoї animatsii [Technical and creative aspects of computer animation]. *Polihrafichni, multymediini ta web-tekhnologii. Suchasni trendy : kolektyvna monohrafiia*. Kharkiv : TOV "Drukarnia Madryd", 2, 71–94. DOI: <https://doi.org/10.30837/PMW.2025.T2.071> [in Ukrainian].

3. Naumenko, A., Khomenko, V., & Khomenko, S. (2024). Arkhitektura ihrovoho svitu ta pryntsyipy imersyvnoho dyzainu rivniv [Architecture of the game world and principles of immersive level design]. *Molod i rynek*, 2(222), 37–41. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.297953> [in Ukrainian].
4. Pasko, O., Cherniavskiy, B., Shapoval, A., & Hlinska, A. (2022). Vplyv animatsii na korystuvaskiy dosvid u web-interfeisakh [The impact of animation on user experience in web interfaces]. *Aktualni problemy suchasnoho dyzainu*, 270–273. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/%2B%D0%94%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B9%D0%BD%2B2022_%D0%A21_compressed.pdf#page=270 [in Ukrainian].
5. Pecheranskyi, I. P. (2023). Tekhnichni osoblyvosti naratyvnykh ekshn-ihor 1990-kh–2010-kh rr. yak chynnyk yikhnoho rozvytku v konteksti tsyfrovoho mystetstva [Technical features of narrative action games of the 1990s–2010s as a factor in their development in the context of digital art]. *Kultura Ukrainy*, 81, 13–23. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.081.02> [in Ukrainian].
6. Pushkar, O. I., Yevsieiev, O. S., & Svichko, T. O. (2025). Metodyka stvorennia adaptyvnykh interaktyvnykh multymediinykh prostoriv z vykorystanniam shtuchnoho intelektu [Methodology for creating adaptive interactive multimedia spaces using artificial intelligence]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl*, 2(84), 126–140. DOI: 10.30748/zhups.2025.84.15 [in Ukrainian].
7. Chernykh, O. P., Hrianyk, H. V., & Bondarenko, Ye. K. (2022). Vidminnosti i dodatkovy pryimy i hrovoi animatsii [Differences and additional techniques of game animation]. *Science and technology: problems, prospects and innovations : the 3rd International scientific and practical conference*, December 14–16, 2022. Osaka : CPN Publishing Group, 182–185. URL: https://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/28624/1/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%91%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%93%D1%80%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9E%D1%81%D0%B0%D0%BA%D0%B0_14_16_12_22.pdf [in Ukrainian].
8. Bogost, I. (2007). *Persuasive Games: The Expressive Power of Videogames*. Cambridge : MIT Press, 464 p. URL: <https://luisnavarrete.com/USC/pdf/Bogost2.pdf#page=14.16>
9. Juul, J. (2005). *Half-Real: Video Games between Real Rules and Fictional Worlds*. Cambridge : MIT Press, 233 p. URL: <https://ru.scribd.com/document/248076157/Juul-Jesper-Half-Real>
10. Thomas, F., & Johnston, O. (1981). *The Illusion of Life: Disney Animation*. New York : Abbeville Press, 576 p. URL: <https://archive.org/details/disneyanimationi0000fran/page/n5/mode/2up>

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Марія ПАЗИНИЮК,*orcid.org/0000-0002-8894-0894**аспірантка кафедри дизайну і теорії мистецтва**Навчально-наукового інституту мистецтв**Карпатського національного університету імені Василя Стефаника,**викладачка**Відокремленого структурного підрозділу «Івано-Франківський фаховий коледж**Карпатського університету»**(Івано-Франківськ, Україна) maria.pazyniuk@pnu.edu.ua*

МУЗИЧНА ТЕМА В КУЖБУШКАХ ІКОНОПИСНОЇ МАЙСТЕРНІ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ

В українському живописі музична тема ще не ставала предметом детального вивчення мистецтвознавців, тому твори з музичними мотивами не мали системного розгляду. Історично зумовленим є розвиток музичної теми в українському іконописі, але завжди були зображення музикантів у світських зображеннях. Малюнки з кужбушків Києво-Печерської лаврської іконописної майстерні є частиною музичної теми українського образотворчого мистецтва XVII–XVIII ст., тому метою статті є їх детальний аналіз. У цей час суттєво поживаються історичний, портретний побутовий жанри, що розширює коло сюжетів, де були представлені музиканти та музичні інструменти. Окремі, збережені до нашого часу альбоми майстерні, мають портрети з музичними інструментами. Шляхом опису, аналізу, синтезу та порівняння проаналізовано учнівські малюнки з музичними мотивами портретного жанру XVIII ст. Популярність гри на музичних інструментах в Україні того часу не сприяє проникненню музичних мотивів у портретний жанр. Однак, завдяки навчанню у лаврській майстерні, відбувається детальне знайомство українських малярів із західноєвропейськими зразками світського музичного портрету. Це підтверджує ряд малюнків-копій учнів лаврської іконописної майстерні з різною музичною тематикою. Ці зразки мали учбове значення, нерідко повторювали один й той самий зразок портрету з музичними мотивами. У цих вправах вони відпрацьовували своє вміння зображати різні фасони одягу, портретну схожість, вміння передавати різні фактури та пози. Повторів сюжетів за західноєвропейськими зразками персонажів з музичними інструментами ми не спостерігаємо у випускників малярні. Існують реальні портретні малюнки «козаків-бандуристів» й вони є проміжною ланку між портретним та побутовим жанрами з музичними мотивами того часу, а також стають основою для подальшого розвитку символічного зображення «Козак Мамай».

Ключові слова: кужбушки, портрет, сюжет «Козак Мамай», Києво-Печерська лавра, музична тема, музичні інструменти.

Mariia PAZYNIUK,*orcid.org/0000-0002-8894-0894**Postgraduate student at the Department of Design and Art Theory**Educational and Scientific Institute of Arts**of Vasyl Stefanyk Carpathian National University,**Teacher**Separate structural unit of the «Ivano-Frankivsk Professional College of the Carpathian University»**(Ivano-Frankivsk, Ukraine) maria.pazyniuk@pnu.edu.ua*

MUSIC THEME IN THE KUZHBUSHKI OF THE ICON-PAINTING WORKSHOP OF THE KYIV-PECHERS LAVRA

In Ukrainian painting, the musical theme has not yet been the subject of detailed study by art historians; thus, works featuring musical motifs have lacked a systematic review. The development of the musical theme in Ukrainian iconography is historically determined, yet depictions of musicians have consistently appeared in secular imagery. Drawings from the kuzhbushky (sketchbooks) of the Kyiv-Pechersk Lavra icon-painting workshop constitute a part of the musical theme in 17th–18th-century Ukrainian painting; therefore, the purpose of this article is their detailed analysis. During this period, historical, portrait, and genre painting experienced significant revitalization, expanding the range of subjects depicting musicians and musical instruments. Specifically, the workshop albums preserved to this day contain portraits featuring musical instruments. Through description, analysis, synthesis, and comparison, this study analyzes student drawings from the 18th century that incorporate musical motifs within the portrait genre. While the popularity of playing musical instruments in Ukraine at that time did not directly facilitate the penetration of musical motifs into the portrait genre,

the training at the Lavra workshop allowed Ukrainian painters to become intimately acquainted with Western European models of secular musical portraiture. This is confirmed by a series of copy-drawings by Lavra workshop students featuring various musical themes. These examples served educational purposes, often repeating the same model of a portrait with musical motifs. In these exercises, students honed their skills in depicting various clothing styles, achieving portrait likeness, and rendering different textures and poses. However, we do not observe the repetition of subjects based on Western European models featuring characters with musical instruments among the workshop's graduates. There exist realistic portrait drawings of «Cossack-Bandurists», which serve as an intermediary link between the portrait and genre painting with musical motifs of that era, and also form the basis for the subsequent development of the symbolic «Cossack Mamay» imagery.

Key words: kuzhbushky, portrait, «Cossack Mamay» subject, Kyiv-Pechersk Lavra, musical theme, musical instruments.

Постановка проблеми. Музична тема в українському живописі XVIII ст. розвивалася набагато активніше ніж у попередній час. Музичні мотиви стають популярними не лише у іконописі та монументальному церковному малярстві, а й у побутовому, історичному та міфологічно-алегоричному жанрах. Загалом музична тематика українського малярства ще не ставала предметом детального вивчення мистецтвознавців. Таке дослідження суттєво розширить розуміння розвитку жанрів, сприятиме поглибленню візуальної складової органології тощо. Візуальна різноманітність зображень у кужбушках лаврської майстерні вже не раз привертала багатьох дослідників. Серед оцифрованих учнівських альбомів майстерні нам вдалося знайти окремі роботи, які показують обізнаність учнів зі зразками західноєвропейського образотворчого мистецтва, які відносяться до творів з музичними мотивами. Тому аналіз їх буде проведений в українському мистецтвознавстві вперше, що становить актуальність цієї розвідки.

Аналіз досліджень. Для детального розгляду цієї теми найважливішим було віднайти зразки робіт учнів лаврської майстерні з музичними мотивами. Аналіз кужбушків лаврської майстерні Павло Жолтовський здійснив у альбомному виданні «Малюнки Києво-Лаврської іконописної майстерні» (Жолтовський, 1982), яке знайомить читачів з світом унікальних навчальних малюнків XVIII ст. Серед них ми знайшли декілька зображень, які мали виразні музичні мотиви, але у цьому виданні П. Жолтовський не аналізує їх. Це спонукало нас здійснити детальне дослідження оцифрованих кужбушків, які виставлені окремими альбомами на сайті Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. Виявилось, що окремі альбоми містять матеріал, який цікавий нам в контексті шляхів та способів проникнення музичної теми західноєвропейського образотворчого мистецтва в художнє життя України. Тому цінними були для нас Альбоми № 6 (Альбом № 6), № 15 (Альбом № 15), № 19 (Альбом № 19), № 22 (Альбом № 22), № 26 (Альбом № 26). Зображення

портретів з музичними мотивами нами аналізують та вводяться до наукового обігу вперше.

В контексті особливостей існування цієї лаврської майстерні було важливим нове дослідження Тараса Веремеєнка стосовно історії, художньої спрямованості, майстрів. Автор багато цитує архівні матеріали про побут учнів, а також велику увагу приділяє зразкам робіт церковного характеру (Веремеєнко, 2024). Важливий фактаж для нашої розвідки знаходимо також у праці П. Жолтовського «Художнє життя на Україні в XVII-XVIII ст.» (Жолтовський, 1983).

Метою статті є аналіз учнівських робіт іконописної майстерні Києво-Печерської Лаври як частини музичної теми українського малярства, з'ясування причини появи подібних зображень у кужбушках та їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Музичні мотиви в живописі України XVII–XVIII ст., набувають суттєвого розширення, тому цей мистецький візуальний пласт репрезентує глибокий діалог між народною традицією, бароковою естетикою та національним міфом. Український живопис з середини XVII ст. в тематичному та жанровому аспектах лише починає набувати подібності до типово європейського.

Популярність музики та гри на музичних інструментах у XVII–XVIII ст. в Україні не стала причиною широкого проникнення музичної теми у портретний жанр, адже на такого типу зображення не було попиту. Цю ж нашу тезу підтверджують й копії портретів й побутових сцен, які виконували учні лаврської майстерні. Такі малюнки розкривають не лише саму методику навчання малярству та рівень підготовки, а й характер сюжетів, які використовувалися для навчальних цілей у «кужбушках». Нещодавне дослідження Т. Веремеєнка вказує, що це були аркуші, які комплектувались у вигляді альбомів з малюнками різної техніки, альбоми мають формат в аркуш і у чверть аркуша, а палітурка в них картонна або шкіряна (Веремеєнко, 2024: 83). Ці важливі візуальні джерела вперше було детально

дослідженні М. Істоміним, а згодом й П. Жолтовським, який, власне, наголошував наступне: «Вони висвітлюють процес навчання живопису в одній з найстаріших художніх шкіл Східної Європи. Разом з тим ці малюнки першорядне джерело для пізнання історичного розвитку станкового та монументального живопису на Україні, мистецьких і культурних взаємин із західноєвропейським мистецтвом, важлива та унікальна пам'ятка як художньої, так і загальної культури України XVIII ст.» (Жолтовський, 1982: 5).

Серед цих учнівських малюнків є декілька повторюваних чоловічих портретів з музичними інструментами. Вони зустрічаються доволі часто у альбомах кужбушків, мають різну ступінь майстерності виконання та опрацьованості. Очевидно, що це копії з гравюр німецьких, французьких, голландських, англійських XVII ст. Описи майна малярні засвідчують наявність 315 «кунштів старих» та 569 інших гравюр, а ранні датовані зразки належать до 20-их рр. XVIII ст. (Жолтовський, 1982: 5). Логічно, що серед цієї великої кількості західноєвропейських зразків були й портрети з музичними інструментами, що набули особливої популярності. Два з них – чоловік в шапці з пером та дудою й чоловік з сопілкою повторюються доволі часто. Припускаємо, що популярність цих зображень для копіювання визначалася не наявністю чи відсутністю музичного інструменту, а характером зображення, де учень міг удосконалити свої вміння у передачі рис обличчя, бгнок одягу, фактури різних матеріалів тощо. Загалом, за висновками Т. Веремеєнка: «Незважаючи на різноманітність малюнків, залежну від індивідуальності їхніх авторів, вони мають спільні стильові ознаки. Умовно малюнки можна поділити на «дуже прості», «перемальовані» із західних зразків та «більш складні» (Веремеєнко, 2024: 83).

Так Альбом № 6 містить дві незавершені роботи «Портрет чоловіка з дудою» які не можна віднести до вдалих (Альбом № 6), як і Альбом № 19 (Альбом № 19). Важкість копіювання цього зразка була зумовлена багатьма деталями одягу (складним фасоном головного убору з перами, широким рукавом сорочки та призбираним коміром), непростим положенням рук та наявністю музичного інструменту складної форми. Альбом № 15 вже має завершену копію цього зразка (Альбом № 15), яку можна вважати цілком якісною, адже всі деталі одягу промальовано добре, непогано передано риси обличчя тощо. Альбом № 22 містить підписану копію цього ж зображення, адже вказано, що її малював Семен Малій (Альбом № 22). Вправність цього учня підтверджує

якість копії, адже йому вдалося не лише точно відтворити антураж, одяг, позу, риси обличчя, а й графічно передати текстуру пер, волосся, тканини й структурні елементи волинки. Цікавим фактом є те, що серед картин збірки жовківського замку П. Жолтовськи вказує голландські твори на побутові сюжети серед яких є й музикуючи особи: «Серед них зображення танцюючих селян, відвідин лікарем хворої, цирюльника, що лікує рану, хліва із худобою, жінки з музичними інструментами, чоловіка, що грає на дуді, ловлі риби, банкета, полювання, дівчини з фруктами, пастухів і пастушок, городниці, шевської майстерні, жінки, що читає, дітей, учнів, вершників, старих бабусь, циганського табору» (Жолтовський, 1983: 85).

До подібного типу зображень, за складністю типу копій, відноситься й анфасний портрет чоловіка в шапці та з сопілкою. Частота з якою зустрічаємо його у навчальних альбомах № 15 (Альбом № 15), № 20 (Альбом № 20), № 22 (Альбом № 22) є подібною до вищеописаного зразка. Тут також учням було потрібно пропрацювати різні фактури (хутро коміра, шапку, волосся, бороду).

Існують також й інші учнівські малюнки-копії лаврської іконописної майстерні, де використані сюжети з музичними інструментами, нотами які не так часто повторяються як попередні два. Серед них вкажемо композицію з двома фігурами, де крупним планом промальовано сидячу фігуру жінки, яка грає на роялі (або іншому струнно-клавішному інструменті) та позаду чоловіка, що музикує на лютні (бачимо лише гриф інструменту). Ця копія та наступна, де жінка музикує на гітарі перехідного типу, інструмент характеризується менш вираженим «вісімкоподібним корпусом» знаходяться у Альбомі № 20 (Альбом № 20). Обидві роботи є копіями типового європейського побутового портрету.

Зустрічаємо ще ряд малюнків з музичними мотивами. До них ми відносимо «Хлопчик з котом і нотами» Альбом № 15 (Альбом № 15), № 22 (Альбом № 22), «Хлопчики з нотами» Альбом № 15 (Альбом № 15), № 22 (Альбом № 22), «Етюд з руками і клавішами клавесина» Альбом № 15 (Альбом № 15), № 22 (Альбом № 22) вказують на доступність окремих зразків музичної тематики та мотивів. Історичні факти також вказують на присутність такого типу інструментів у побуті української знаті й про це зазначає А. Кузьмінський: «... побут гетьмана Івана Самойловича та його синів був витонченішим. Серед описаних речей, які залишилися по його смерті 1687 року, зазначені один портативний орган, цимбали з Німеччини, а також клавикорд. Органи та клавикорди були й

серед речей, які належали синам гетьмана, Григорію та Якову» (Кузьмінський).

Тут варто зазначити, що аналізовані вище учнівські роботи лаврської іконописної майстерні, дають нам ключ для розуміння розстановки акцентів у поширенні музичної теми та мотивів в світському українському образотворчому мистецтві. Ці копії вказують на те, що попри доступність зразків західноєвропейської музичної теми у портретному жанрі вони не приживалися на місцевому ґрунті за відсутністю попиту на них, адже місцева знать, мала свої уподобання у портретах, які були не подібні на вищеописані зразки.

Тобто сліпого копіювання сцен, мотивів, поз та ракурсів ми не спостерігаємо, такі роботи мали суто учбове значення, без перспектив на подальшу практику їх виконання. Це відзначає й П. Жолтовський: «Близько 40 різних побутових сцен та сюжетів відтворили в своїх зшитках лаврські «молодики» на підставі голландських гравюр. Лише дві з них «Вуличні сцени» та «Жнива» належать до складу них, багатопігурних. Решта пояснює зображення, що насамперед відповідали завданням студіювання людської постаті. Але вони осмислені й оживлені певними доповненнями, як, наприклад, «Жінка з квіткою», «Жінка з книгою», «Жінка з папугою», «Хлопчик з котом», «Чоловік з дудкою», «Чоловік з куркою», «Чоловік з бокалом», «Чоловік з монетою в руці». «Чоловік з телескопом»» (Жолтовський, 1982: 8).

Однак посилення уваги до світського життя зумовило все ж проникнення музичної місцевої тематики в кужбушки у варіанті зображень козаків, що грають на кобзоподібних інструментах. Тому в альбомах № 9, № 14, № 20 ми маємо натурні замальовки козаків, які виконують музичні твори на музичних інструментах й можуть бути віднесені як до портретного так і до побутового жанрів образотворчого мистецтва й вказують на популярність як самого козацтва, так і музикування серед козаків.

Ці замальовки можна вважати творчою реакцією учнів на копіювання подібних сюжетів із європейських гравюр. Факт того, що на цих графічних роботах зображені молоді й доволі літні козаки з різними типами фігур (повні, худорляві), поз, в різному одязі, вказує власне на те, що це замальовки з натури. Крім того, поряд з ними зображені нечисленні аксесуари, яких буде більше в пізніших варіантах символічної картини «Козак Мамай». Отже ці малюнки реальних козаків-бандуристів, швидше за все, свідчать як про популярність козака-музиканта, так і про ранню стадію розвитку образу «Козака Мамай». П. Жол-

товський вказує наступне щодо цих зображень: «...три зображення козака-бандуриста. Усі вони датуються початком 50-х років XVIII ст. Звичайно, ні в яку навчальну програму ці вправи не могли входити, а з'являлися лише з особистої ініціативи їх авторів і є оригінальними самобутніми творами. В них наявна спільна основа з бандурою, сидяча постать з підібганими ногами та в руках або танцююча постать також з бандурою. Але це не застигли канонічні образи, в них ще відчутні безпосередні враження від живих прообразів цих зображень козаків-запорожців» (Жолтовський, 1982: 14).

Хоч ці намальовані козаки не мають імен, вони зберігають безпосереднє враження від натури, яку учні малярні могли спостерігати в навколишньому житті. Тому ці образи вказують не на міфологізовані образи легендарних славних воїнів, а на реальних персон. Так Альбом № 14 містить зображення сидячого літнього козака з оселедцем середньої статури, який музикує на кобзоподібному (Альбом № 14). Привертають увагу ретельно пропрацьовані риси обличчя цього вже доволі не молодого воїна: зморщене високе чоло, гачкуватий ніс, великі виразні очі, низько посаджене вухо, оселедець, вуса. Варто відзначити відкритий, мужній та зосереджений погляд портретованого, а при вирішенні одягу деталізацію орнаментів. Крім того, деталізовані руки козака чітко вказують на реальні музичні технічні виконавські уміння портретованого, промальовано 9 струн (5 на грифі та 4 на приструнках), тканий орнаментований пояс для носіння інструменту.

Другий портрет з Альбому № 9 – стояча постать кремезного козака з рушницею за спиною, шаблею на боці та кобзоподібним інструментом у руках (Альбом № 9). Ця робота менш деталізована, але свідчить про доволі високу вправність художника у передачі пропорцій та пози портретованого, персоніфікації рис обличчя, бгунк одягу тощо. Зауважимо, що зменшена й увага до деталей музичного інструменту.

Третій кольоровий варіант сидячого козака худорлявої статури, який грає на кобзоподібному інструменті, знаходимо у альбомі № 20 (Альбом № 20). На відміну від попередніх він вирізняється не лише використанням кольору, а й більшою схематичністю подачі постаті, однак не виключає персоніфіковану деталізацію обличчя. Тому продовжує лице з рівним носом та невеликим глибоко посадженими очима вказує на те, що ця робота малювалася з натури. Сині штани, жовто-охристі чоботи й червоний кунтуш з декором з чорного хутра (такі носила козацька старшина) також вка-

зують на цілковиту реалістичність зображуваного, тому це також переконливий образ козака, вихоплений з життя. Звернемо увагу, що у двох останніх прикладах ми вже спостерігаємо наявність предметів козацького побуту, що мали символічне значення у подальшому розвитку подібних зображень сюжеті «Козак Мамай». П. Жолтовський зауважує з цього приводу наступне: «Їх оточують нечисленні аксесуари, яких буде більше в пізніших варіантах. Бачимо лише сулію з горілкою, кварту, ріжок з «табакою». Відсутній супроводжуючий малюнок текст» (Жолтовський, 1982: 14). Музичний інструмент тут показано максимально спрощено за силуетом і за деталями. Ці зображення вказують на те, що популярний пізніше символічний сюжет «Козака Мамай» мав реалістичне походження.

Висновки. Пожвавлення розвитку жанрів у XVII–XVIII ст. в українському живописі суттєво розширюється коло сюжетів з музикантами та музичними інструментами. Констатуємо, що велика популярність гри на музичних інстру-

ментах у приватному житті українських еліт не сприяє проникненню музичних мотивів у портретний жанр, бо такі зображення не були затребувані й не відповідали українській культурній традиції. Однак детальне знайомство українських малярів із західноєвропейськими зразками світського музичного портрету відбувається активно завдяки гравюрам та копіям з них. Це підтверджує ряд малюнків-копій учнів лаврської іконописної майстерні з різною музичною тематикою, які мали суто учбове значення, однак на них вони відпрацьовували своє вміння зображати не лише портретну схожість, а й вміння передавати різні фактури. Подальшого сліпого копіювання сюжетів з музичними інструментами ми не спостерігаємо у випускників малярні через відсутність попиту на подібні твори в українському середовищі. Хоч існують реальні портретні малюнки «козаків-бандуристів» й вони є проміжною ланку між портретним та побутовим жанрами того часу, а також стають зразками для подальшого символічного зображення «Козак Мамай».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альбом № 6. Навчальні малюнки учнів іконописної та малярської майстерні Києво-Печерської лаври. XVIII ст. 158 арк. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00000393 (дата звернення: 13.12.2025).
2. Альбом № 15. Навчальні малюнки учнів іконописної та малярської майстерні Києво-Печерської лаври. XVIII ст. 43 арк. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00000613 (дата звернення: 13.12.2025).
3. Альбом № 19. Навчальні малюнки учнів іконописної та малярської майстерні Києво-Печерської лаври : Альбом разных ученических упражнений по рисованию. [1701–1800]. 68 арк. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00001372 (дата звернення: 13.12.2025).
4. Альбом № 22. Навчальні малюнки учнів іконописної та малярської майстерні Києво-Печерської лаври. XVIII ст. 104 арк. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00001375 (дата звернення: 13.12.2025).
5. Альбом № 26. Навчальні малюнки учнів іконописної та малярської майстерні Києво-Печерської лаври Абцадло : Альбом рисовальной школы Киево-Печерской лавры. [1701–1800]. 94 арк. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00001592 (дата звернення: 13.12.2025).
6. Веремеєнко Т. Києво-Лаврська церковно-мистецька школа XVIII –початку XX століття: історія, художня спрямованість, майстри. Київ: Наукова думка, 2024. 192 с.
7. Жолтовський П. Малюнки Києво-Лаврської іконописної майстерні. Київ, 1982. 286 с.
8. Жолтовський П. Художнє життя на Україні в XVII-XVIII ст. Київ, 1983. 178 с.
9. Кузьмінський І. Музична поп-культура Гетьманщини. WAS. URL: <https://was.media/2019-05-02-muzichna-pop-kultura-getmanshchini/> (дата звернення: 11.12.2025).

REFERENCES

1. Albom № 6. Navchalni maliunki uchniv ikonopysnoi ta maliarskoï maisterni Kyievo-Pecherskoï lavry. XVIII st. [Album No. 6. Educational drawings by students of the iconography and painting workshop of the Kyiv-Pechersk Lavra. 18th century.]. 158 . [in Ukrainian]. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00000393
2. Albom № 15. Navchalni maliunki uchniv ikonopysnoi ta maliarskoï maisterni Kyievo-Pecherskoï lavry. XVIII st. [Album No. 15. Educational drawings by students of the iconography and painting workshop of the Kyiv-Pechersk Lavra.

18th century.]. 43. [in Ukrainian]. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00000613

3. Albom № 19. Navchalni maliunky uchniv ikonopysnoi ta maliarskoi maisterni Kyievo-Pecherskoi lavry : Albom raznykh uchenycheskykh uprazhnenyi po rysovanyiu. [1701–1800]. [Album No. 19. Educational drawings by students of the iconography and painting workshop of the Kyiv-Pechersk Lavra: Album of various student drawing exercises. [1701–1800]]. 68. [in Ukrainian]. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00001372

4. Albom № 22. Navchalni maliunky uchniv ikonopysnoi ta maliarskoi maisterni Kyievo-Pecherskoi lavry. XVIII st. [Album No. 22. Educational drawings by students of the iconography and painting workshop of the Kyiv-Pechersk Lavra. 18th century.]. 104. [in Ukrainian]. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00001375

5. Albom № 26. Navchalni maliunky uchniv ikonopysnoi ta maliarskoi maisterni Kyievo-Pecherskoi lavry Abetsadlo : Albom rysovalnoi shkoly Kyievo-Pecherskoi lavry. [1701–1800]. [Album No. 26. Educational drawings by students of the iconography and painting workshop of the Kyiv-Pechersk Lavra. Abetsadlo (Alphabet): Album of the drawing school of the Kyiv-Pechersk Lavra. [1701–1800]]. 94. [in Ukrainian]. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00001592

6. Veremeienko T. (2024). Kyievo-Lavrska tserkovno-mystetska shkola XVIII – pochatku XX stolittia: istoriia, khudozhnia spriamovanist, maistry. [The Kyiv-Lavra Church-Art School of the 18th – Early 20th Centuries: History, Artistic Direction, and Masters]. Kyiv: Naukova dumka, 192. [in Ukrainian].

7. Zholtovskiy P. (1982). Maliunky Kyievo-Lavrskoi ikonopysnoi maisterni. [Drawings of the Kyiv-Lavra Icon Painting Workshop]. Kyiv, 286. [in Ukrainian].

8. Zholtovskiy P. (1983). Khudozhnie zhyttia na Ukraini v XVII–XVIII st. [Artistic Life in Ukraine in the 17th–18th Centuries]. 178. [in Ukrainian].

9. Kuzminskiy I. Muzychna pop-kulutra Hetmanshchyny. [Musical Pop Culture of the Hetmanate]. [in Ukrainian]. URL: <https://was.media/2019-05-02-muzichna-pop-kultura-getmanshchini/>

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 75.071.1(477)«19»Стороженко
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-21>

Роман ПЕТРУК,

orcid.org/0000-0001-6221-7916

заслужений діяч мистецтв України, професор,
професор кафедри монументального і станкового живопису
Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну
імені Михайла Бойчука
(Київ, Україна) artromanpetruk@gmail.com

Рада МИХАЙЛОВА,

orcid.org/0000-0002-7264-0205

доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри графічного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) radami1818@gmail.com

МЕТАФІЗИКА ОБРАЗУ ІВАНА ГОНТИ У МИСТЕЦЬКОМУ ДОРОБКУ МИКОЛИ СТОРОЖЕНКА

Метою статті є аналіз творчого доробку провідного українського художника Миколи Андрійовича Стороженка (1928–2015), зокрема низки творів, присвячених ватажку Коліївщини Івану Гонти, а також визначення ролі цього образу як цінного мистецького надбання. У роботі застосовано мистецтвознавчий, культурологічний, історико-системний та біографічний методи, а також теоретичні методи аналізу й синтезу, емпіричні методи спостереження, порівняння та стилістичний аналіз. Розгляд феномену художнього образу козака-гайдамаки, непересічної особистості Івана Гонти у візуальній інтерпретації М. Стороженка здійснено на основі аналізу творів живопису та графіки 1960–1990-х років. У результаті дослідження виявлено їхнє значення як взірця образно-художнього втілення ідей героїзму, національної свідомості та гуманізму.

Фокус зосереджено на авторській концепції митця, де життєвий шлях І. Гонти постає як трансформація профанного тілесного у позачасову духовно-сакральну субстанцію. Доведено, що у мистецькій практиці М. Стороженка героїчна постать І. Гонти, етос його особистості та архетипові виміри волі стають підґрунтям для глибокої філософської рефлексії щодо історичної долі українства. Виявлено засоби формування образу героя та акцентовано на природі художньої мови митця, що поєднує іконописний канон, барокову експресію та класицистичну статику. З'ясовано композиційні механізми створення образу-символу: використання лінії та кольору для виходу за межі побутового реалізму, а також трактування особистості як носія національної матриці волевиявлення. Трагедія вбивства синів інтерпретується не в політичному, а в онтологічному ключі – як точка найвищого зламу на рівні біблійних узагальнень про жертвовність та випробування віри.

Підсумовано значення спадщини Миколи Стороженка для формування сучасного дискурсу національної пам'яті в українському образотворчому мистецтві та його роль у реабілітації морально-етичних, етнокультурних та сакральних компонентів змісту в історичному жанрі.

Ключові слова: українське образотворче мистецтво ХХ ст., живопис, сакралізація образу, гайдамацький рух, військова культура.

Roman PETRUK,

orcid.org/0000-0001-6221-7916

Honoured Art Worker of Ukraine, Professor,
Professor at the Department of Monumental and Easel Painting
Mykhailo Boichuk Kyiv State Academy of Decorative Applied Arts and Design
(Kyiv, Ukraine) artromanpetruk@gmail.com

Rada MYKHAILOVA,

orcid.org/0000-0002-7264-0205

Doctor of Art History, Professor,
Professor at the Department of Graphic Design
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) radami1818@gmail.com

METAPHYSICS OF IVAN GONTA'S IMAGE IN THE ARTISTIC HERITAGE OF MYKOLA STOROZHENKO

The article analyzes the creative oeuvre of the prominent Ukrainian artist Mykola Storozhenko (1928–2015), focusing on his series of works dedicated to Ivan Gonta, a leader of the Koliivshchyna rebellion. The study employs art historical,

cultural, historical-systemic, and biographical methods, alongside stylistic analysis and empirical observation, to determine the significance of Gonta's image in Storozhenko's legacy. The phenomenon of the Cossack-Haidamaka figure is examined through the artist's visual interpretations in painting and graphics from the 1960s to the 1990s, revealing them as embodiments of heroism, national consciousness, and humanism.

The research highlights Storozhenko's conceptual approach, where Gonta's life journey is depicted as a transformation of the profane corporeal into a timeless spiritual and sacred substance. It is argued that Gonta's heroic figure and archetypal willpower serve as a foundation for philosophical reflection on the historical destiny of the Ukrainian people. The study identifies the synthetic nature of Storozhenko's artistic language, which merges iconographic canons, Baroque expression, and Classicist monumentalism. The author elucidates the compositional mechanisms of the symbol-image: the use of line and color to elevate the figure beyond realism, emphasizing Gonta as a bearer of the national matrix of self-determination. The hero's existential tragedy – the sacrifice of his sons – is interpreted through an ontological lens, reaching the level of biblical generalizations regarding faith and sacrifice.

The article concludes by summarizing Storozhenko's role in shaping the contemporary discourse of national memory and his contribution to reinstating moral, ethical, and sacred components within the historical genre of Ukrainian fine arts.

Key words: *Ukrainian fine arts of the 20th century, painting, sacralization of the image, Haidamak movement, military culture.*

Постановка проблеми. Важливе місце в мистецькій практиці Миколи Стороженка належить образу Івана Гонти – сотника, керівника українського гайдамацького руху, очільника Коліївщини (1768), народного повстання проти гніту. Між початком 60-х та початком 90-х рр. минулого століття художником було створено низку живописних та графічних творів, проблематика та інтерпретація яких, техніка виконання, форма фіксації становлять вагомий інтерес для художньої культури України. Ці твори не були досліджені мистецтвознавцями ні у послідовності їхньої появи, ні в образному осмисленні, ні в контексті їхнього значення в творчості митця та українського мистецтва. Водночас художнє осмислення постаті І. Гонти М. Стороженком охоплює коло ідейно-світоглядних та формально-композиційних питань, які на рівні відтворення сакрального дійства, композиційних новацій, символізації кольору, підносять образ українського військово-політичного діяча за межі історичного хронотопу в простір метафізичного буття. М. Стороженко розкриває проблематику образу І. Гонти як історичного титана, чия тілесна архітектоніка, символіка жесту, психологічно-незбагненне явлення «сміху-плачу», відображають не тільки велич особистості, а й весь масштаб трагедії Коліївщини як національної офіри, формує новий канон трагічного в історичному жанрі.

Дослідження метафізики образу І. Гонти в інтерпретаціях М. Стороженка дозволяє з'ясувати не тільки художньо-світоглядний вимір видатної історичної постаті, а й метафізику творчості самого митця.

Аналіз досліджень. Образ І. Гонти як політичного діяча XVIII ст., провідної постаті народного повстання Коліївщини, є, переважно, предметом розгляду істориків. Починаючи з XIX ст. в контексті гайдамацького руху про нього писали М. Грушевський (1897), В. Кребсова (1840),

М. Максимович (1876), А. Скальковський (1845), Г. Храбан (1989). Окремо постать І. Гонти описували В. Антонович (1882), Д. Журавльов (2011), К. Широцький (1913), використовуючи історичні факти, оповіді сучасників, наративи. Критичний аналіз історичного матеріалу, що стосується І. Гонти, містить наукова розвідка О. Ковалевської (Ковалевська, 2016: 139–164), яка спростовує ряд наративів, які сприймалися як факти біографії І. Гонти.

У цьому контексті варто також відзначити роль, яку в сприйнятті образу мужнього борця за волю та справедливість відіграють твори літератури, зокрема поема Т. Шевченка «Гайдамаки» (1841), повість Я. Стецюка «Гонта» (1969), трилогія М. Сиротюка (1964–1983). Літературну концепцію образу детально розібрала Л. Поліщук (Поліщук, 2018: 204–213.)

Образ І. Гонти є одним із провідних в мистецькому доробку М. Стороженка, творча спадщина якого впродовж останніх десятиліть перебуває у фокусі активної уваги вітчизняних науковців та критиків. Фундаментальні аспекти його багатогранного доробку висвітлювали О. Авраменко, В. Войтович, О. Голуб, М. Жулинський, Р. Михайлова, В. Овсійчук, В. Петрашик, Р. Петрук, Л. Смирна, О. Соловей, Д. Степовик, О. Федорук, М. Цимбалюк, М. Юр. Їхні праці заклали підґрунтя для осягнення масштабу постаті провідного українського митця другої половини XX – початку XXI ст. Так, особливості пластичної мови монументальних творів митця розглядали О. Тарасенко, А. Тарасенко, Н. Кубриш (Тарасенко та ін., 2021: 133–145); образний та релігійний концепт – Р. Михайлова та Р. Петрук (Михайлова, Петрук, 2021); світоглядно-мистецьку та навчальну систему – Р. Петрук (Петрук, 2015: 172–175; Петрук, 2017: 40–41; Петрук, 2020a; Петрук, 2020b; Петрук, 2021a; Петрук, 2021b) та О. Соловей (Соловей, 2018: 215–220; Соловей, 2020: 8–14;

Соловей, 2023: 224–232; Соловей, 2024: 230–237). Розмаїття творчої діяльності художника відображено у збірці матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю від дня його народження (Стороженко, 2018).

Попри значний інтерес дослідників до творчої спадщини М. Стороженка, проблематика його творів продовжує залишатися недостатньо висвітленою. Однією з таких тем є образ історичного діяча, легендарного героя – козака-гайдамаки Івана Гонти. В умовах російсько-української війни цей образ набуває особливої актуальності та, відповідно, потребує вивчення.

Мета статті полягає у розкритті філософсько-естетичної, етичної та ідейно-образної концепції осмислення постаті Івана Гонти в художній системі Миколи Стороженка, а також у дослідженні пластичної трансформації цього образу впродовж 1965–1992 рр. як процесу перетворення реальної історичної постаті у сакралізовану формулу національної матриці.

Виклад основного матеріалу. Постать Івана Гонти виникає у творчості Миколи Стороженка в зв'язку зі зверненням до творів Т. Шевченка. Працюючи над образом І. Гонти, художник відчув силу його особистості як ідейного фундаменту майбутньої образотворчої Шевченкіани (1985–2004). В процесі цієї роботи, ймовірно, формувалися і принципи, які надалі стали домінантами у його творчому світогляді і особистому житті. Саме тоді, у період хрущовської «відлиги», молодий Стороженко як митець-шістдесятник почав формувати свій власний погляд на національну історію, дистанціюючись від тогочасних ідеологічних догм (Смирна, 2013: 98–106). Відправною точкою процесу стало зображення ватажка Коліївщини у 1965 р. (іл. 1). У цьому першому досвіді простежувалося прагнення митця до відтворення глибокої психологічної драми, якою відзначене життя І. Гонти. Заглиблюючись у роботу над поемою «Гайдамаки», М. Стороженко відкрив для себе непересічну долю людини, яка присвятила себе боротьбі за волю та справедливість. Ватажок народно-визвольного гайдамацького повстання 1768–1769 рр. на Правобережній Україні, уманський сотник Іван Гонта увійшов в історію як чільний провідник Коліївщини – козацько-селянського руху проти релігійного, національного та соціального гніту з боку Речі Посполитої. Він був довіреною особою польського магната Потоцького, мав у позитивному володінні рідне село Розсішки та сусідню Орадівку з прибутком до 20 тисяч злотих щорічно, з яких жертвував значні кошти на церковне будівництво та конфе-

сійні інтереси православних. Високий, ставний, він яскраво виділявся серед людей. Був освічений – вільно володів та писав польською мовою (Ковалевська, 2016: 139–164). Стосунки Гонти з Потоцьким, матеріальна вигода від служби у надвірному війську не позбавили його власних переконань і не зробили його сліпим виконавцем чужої волі. У травні 1768 р. в Умані загони І. Гонти об'єдналися з гайдамацькими силами Максима Залізняка. Більше доби тривав штурм міської фортеці, 10 червня було зламано опір шляхти, орендарів та лихварів, які ховалися від народного гніву за оборонними укріпленнями. На загальній раді Залізняк було обрано гетьманом, Гонту – полковником. На визволеній території був запроваджений козацький устрій, ліквідована панщина (Смолій, 2004: 154).

Іл. 1. Стороженко М. А. «Гонта» («Сини мої, сини мої»). 1965 р. Папір, олівець, темпера, туш. 30х20 см. Колекція Романа Петрука

Царський уряд, зокрема Катерина II, налякана розмахом Коліївщини і її можливістю перекинутися на підвладні Російській імперії землі, наказала придушити повстання. Російським генералу Кречетнікову та полковнику Гур'єву вдалося підступним шляхом заарештувати керівників повстання. Розпочалися розправи. Гонту було видано польській стороні, де після страшних тортур, які він витримав, не втративши самовладання, у липні 1768 р. був страчений (Широцький, 1918). За розповідями сучасників, багато років на шибениці залишалася прибита голова Гонти, на якій вітер ворухив волосся.

У творах М. Стороженка І. Гонти – не просто історичний персонаж, а метафізична постать, через яку розкриваються теми національної долі та обов'язку. Заглиблюючись у перипетії життя героя, Стороженко також виявляє в них мотиви біблійного гріха та покаяння.

Зображуючи Гонту, митець мислить архітектонічно: тіло героя він не просто вписує у простір формату, його вертикаллю він цей простір організовує. Використаний прийом ракурсного розташування надає Гонті титанічного масштабу, наближаючи його до біблійних пророків візантійського стінопису та образів Мікеланджело. Велич, обтяжена внутрішнім болем, візуалізована «рваною» пластикою ліній та динамічним штрихуванням, що зорозвужує зовнішнє в другорядний вимір. Контури фігури ніби пульсують, передаючи високу напругу, «нерв» події. Руки Гонти – великі, вузлуваті та напружені, стають виразним символом руйнівної стихії повстання та акту офіри водночас, нагадуючи біблійний сюжет Розп'яття. Німб, що нагадує око, м'язи спини, які дублюють його обриси, контури колообертів на руках поєднують тему земного і небесного, створюючи відповідний асоціативний ряд.

Особливе місце в іконографії образу Гонти посідає сцена вбивства дітей, яку М. Стороженко відтворює в одній з ілюстрацій до Шевченкових «Гайдамаків» (іл. 2). Він трактує цю тему як найвищу точку онтологічної катастрофи. Унікаючи традицій реалізму, митець переводить сюжет у площину літургійної драми, де Гонти постає як «грішний святий». Постать героя в цій сцені стає втіленням концепції «світлоносності», розробленої М. Стороженком. Про це свідчить світлове проміння, яке в композиції не падає ззовні, а пробивається крізь темне тло, вказуючи на присутність божественного начала у мить найтяжчого людського гріха, уподібнюючи ситуацію до біблійного сюжету жертвоприношення Авраама (Буття: 22). Контрастом тональних співвідношень та вертикальних ритмів художник досягає рівня відчуття події у просторі вічності. За Стороженком, Гонти – ірреальний персонаж, який добровільно приймає пекельні муки сумніння заради вищого етичного імперативу. Така двоїстість відображена у кольорних акцентах, де блакить небесного потойбіччя вступає у конфлікт із кривавим земним багрянцем.

Осмишуючи події Гайдамачини, художник вбачає в них не локальний соціальний бунт, а прояв стихійної енергії нації, її пошук шляхів до самоствердження та самоідентифікації як потребу очищувального вогню страждання. Таке розуміння пояснює, чому Гонти у творах Стороженка зобра-

жений у стані граничної рефлексії. Характерно, що навіть у динамічних композиціях лик героя залишається зосереджено-статичним, нагадуючи обличчя архаїчного куроса-Аполлона (іл. 3). Ця асоціація наближає образ Гонти до рівня античної трагедії, високої грецької класики (Richter, 1960).

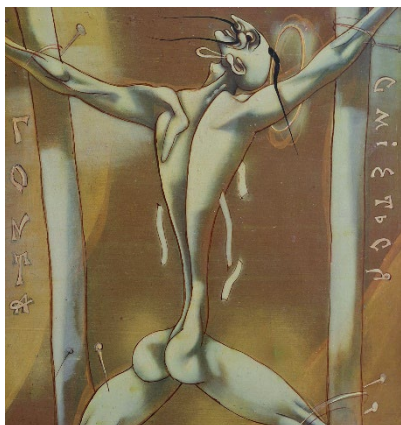
Іл. 2. Стороженко М. А. «Гайдамаки». З серії ілюстрацій до книги «Кобзар» Т. Шевченка. 1985–2004 рр. ДВП, авторська техніка. 42х39,5 см

Використана художником «статика в русі», один з прийомів грецької скульптури, передає у творі непохитність волі, яка межує з фаталізмом. Митець майстерно наповнює простір символами: вертикальні стовпи, козацька зброя, криваве тло перетворюються з елементів композиції на метафізичні знаки, що підсилюють драматичне звучання теми і роблять її точкою перетину історичної пам'яті та релігійної свідомості. Її художня розробка є доказом того, що реальна національна ідентичність гартується у горнилі нестерпних суперечностей, які випали на долю уманського сотника. Постать Івана Гонти для Стороженка є нагадуванням про випробування людини перед ликом вічності. Такий підхід не лише ілюструє текст, а й створює візуальний алгоритм української екзистенції, де еквівалентом філософської думки стає пластична форма живописного твору.

Образ Івана Гонти у творчості Миколи Стороженка суттєво доповнює також звернення майстра до метафізики «сміху», що є одним з найскладніших та найбільш моторошних аспектів історичних наративів, пов'язаних з особистістю легендарного воїна. За розповідями очевидців, Гонти під час нелюдських тортур сміявся, чим розлючував катів, демонструючи презирство до них. У Стороженка сміх Гонти – це архаїчна посмішка куроса, що постає як вища форма психологічного парадоксу, межа між безумством і сакральним трансом (іл. 4).

Іл. 3. Стороженко М. А. «Офіра Гонти». 1990-ті рр.
Авторська техніка

Іл. 4. Стороженко М. А. «Гонта сміється». 1992 р.
Картон, авторська техніка. 40х38 см

М. Стороженко візуалізує цей стан через специфічну деформацію рис обличчя. У трактуванні сміху Гонти автору вдається поєднати реальний сміх, що нагадує оскал мученика або застиглий крик в момент, коли людська психіка переходить у стан «поза межами», і сміх як форму відсторонення від земного болю, коли сльози вже не здатні виразити глибину катастрофи. Ця страшна, конвульсивна реакція духу має сакрально-жертвний підтекст (Menzies, 2001). У авторських начерках є варіанти, де сміх Гонти безпосередньо відтворює посмішку архаїчних божеств, що приймають офіру (Lange, 1899). Це не веселощі, а екстатичний стан людини, яка вже не належить собі, а є частиною кривавого космічного колообігу історії. Для Стороженка сміх Гонти – не стільки життєствердний сміх переможця, скільки «чорний сміх» барокової трагедії, що зазнала контамінації з античною. Пластично митець передає цей стан через

гострі, експресивні лінії навколо вуст та очей. Пластика «сміху», таким чином, фіксує момент абсолютного самотнього протистояння людини власному фатуму, де сміх стає останньою зброєю проти відчаю.

Назагал, у трактуванні М. Стороженка Гонти – трагічний титан, образ котрого, як лик святого, достойний іконопису. Звідси – обернена перспектива, золотисте тло, лінеарність, специфічна світлотінь, німб у низці творів, що переводить образ в аспект сакрального. Обраний зі звичайного життя, він постає як «грішний святий», в суперечності характеру якого – кардинальна відмінність від героя соцреалістичного «героїко-революційного» канону, всевладного на теренах СРСР упродовж 20–80-х рр. XX ст.

В інших творах відбувається зближення героїчного доби античності та доби бароко. Як персона доби бароко, Гонти унаочнюється експресією ліній та драматичною урочистістю, характерною для сакралізованих видінь-екстазів в дусі Джованні Лоренцо Берніні, хоча у видіннях необако він постає як лицар зі зброєю верхи на коні (іл. 5, 6). Митець використовує прийом образної деформації для передачі умовної зовнішньої схожості задля правди внутрішнього стану, «портрета душі», переданого колоритом суворой та глибокої палітри з домінантою червоного. Показово, що М. Стороженко доповнює твори написами, традиційними для портретів доби Середньовіччя та Відродження. Такі написи є частиною народних картин, зокрема сюжетів про «Козака Мамая» (Михайлова, 2005: 113–122). У Стороженка вони слугують своєрідним елементом шрифтової драматургії. Водночас, текстуальні елементи надають творам пластичного ритму, виконують функцію композиційних осей: вертикальні рядки тексту підкреслюють непохитність героїчного духу гайдамацького ватажка Івана Гонти.

Іл. 5. Стороженко М. А. «Гонта-лицар». 1990-ті рр.
Папір, олівець

Іл. 6. Стороженко М. А. «Гонта-лицар». 1990-ті рр. Папір, комбінована техніка

Серед композиційних прийомів варто відзначити також дугоподібні елементи, що надають простору ознак тріумфальної арки і водночас церковного склепіння, замикаючи зображуваного в його екзистенції, на межі езотерики, спрямованої на самопізнання у межах прихованих законів Всесвіту, енергії та свідомості (Михайлова, 2016: 175–184).

Висновки. Образ Івана Гонти, що був предметом розгляду переважно істориків та літературознавців, отримав глибоке та переконливе втілення у мистецькому доробку Миколи Стороженка. Відійшовши від історичної буквральності та ілюстративності, митець підніс його візуалізацію до рівня філософського узагальнення, езотеричної медитації та новаторського прориву.

Його Гонта – це не лише учасник Коліївщини, а символ трагічного вибору українства між особистим і загальним, меркантильним та героїчним, між земним законом і Божим судом. Коло питань, поставлених М. Стороженком в осмисленні постаті Івана Гонти, є невід’ємною складовою інтелектуального мистецтвознавчого дискурсу, що досліджує глибинні пласти національної культури.

Результати проведеного дослідження мають практичну цінність для широкого кола фахівців: від художників-практиків до теоретиків різних сфер культури, чий фокус уваги зосереджений на трансформаціях українського візуального мистецтва ХХ ст. Наведені матеріали поглиблюють академічне розуміння спадщини Миколи Стороженка, слугуючи вагомим підґрунтям для подальших розвідок та розширення джерельної бази у вивченні індивідуального стилю й мистецьких концепцій майстра.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковалевська О. О. Проблема іконографії І. Гонти в контексті політик пам’яті та сучасних наукових дискурсів. *Український історичний журнал*. 2016. № 5. С. 139–164.
2. Михайлова Р. Д. Езотерика в пластичному виразі сучасної української картини (на прикладі творчості В’ячеслава Странніка). *Мистецтвознавчі записки*. 2016. Вип. 29. С. 175–184.
3. Михайлова Р. Нотатки з виставки «Козак Мамай» у Національному художньому музеї України. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 2. С. 113–122.
4. Михайлова Р. Д., Петрук Р. І. Майстерня живопису та храмової культури: іконописний ряд Великодмитровицької церкви на Київщині : монографія. Київ : КНУТД, 2021. 152 с. : іл.
5. Михайлова Р. Д., Петрук Р. І. Микола Стороженко: портрет «В червоному» як осягнення «таїни живопису». *Актуальні проблеми розвитку українського мистецтва: культурологічний, мистецтвознавчий, педагогічний аспекти* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 17–19 черв. 2022 р. Луцьк : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 85–88.
6. Петрук Р. Наш Пелікан. *Образотворче мистецтво*. 2017. № 4. С. 40–41.
7. Петрук Р. Освячений духом животворящим. *Образотворче мистецтво*. 2015. № 1. С. 172–175.
8. Петрук Р. І. Останній твір Миколи Стороженка. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. Дрогобич, 2021. Вип. 35. Т. 4. С. 79–90.
9. Петрук Р. «Передчуття Голгофи» Миколи Стороженка. *International scientific and practical conference «Cultural studies and development prospects»*, Nov. 27–28, Venice, 2020. С. 223–226.
10. Петрук Р. І. Роль Сергія Григор’єва і Тетяни Яблонської у творчому становленні Миколи Стороженка. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. Дрогобич, 2021. Вип. 36. Т. 2. С. 80–88.
11. Петрук Р. І. Твори Миколи Стороженка початку ХХІ століття. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 8 (36), vol. 2. С. 33–39.
12. Поліщук Л. Б. Концепція образу Івана Гонти в українській літературі. *Теорія і практика підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання з української мови і літератури* : матеріали Всеукраїнського науково-методичного семінару. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. Вип. 2. С. 204–213.
13. Смирна Л. В. Світоглядні концепції українських художників-шістдесятників. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. 2013. Вип. 6. С. 98–106.
14. Смолій В. А. Гонта Іван // *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2004. Т. 2 : Г – Д. С. 154.

15. Соловей О. В. Мозаїчне панно «Україна скіфська – Еллада степова» Миколи Стороженка. Архітектоніка пластичного простору. *Українська академія мистецтва : зб. дослідн. та наук.-метод. пр.* 2018. Вип. 27. С. 215–220.
16. Соловей О. В. Пластичні трансформації станкового живопису Миколи Стороженка : від «суворого стилю» до метафізики картинної площини. *East European science journal*. 2020. № 8 (60). С. 8–14.
17. Соловей О. Світ орнаментики у творчості Миколи Стороженка. *Українська академія мистецтва*. 2023. Вип. 33. С. 224–232.
18. Соловей О. Образно-пластична метафорика книжкової графіки Миколи Стороженка 1980-х років. *Українська академія мистецтва*. 2024. Вип. 35. С. 230–237.
19. Стороженко Микола – художник, педагог, людина : зб. тез доп. наук.-практ. конф., Київ, 08 листоп. 2018 р. Київ, 2018. 37 с.
20. Тарасенко О. А., Тарасенко А. А., Кубриш Н. Р. Ідея просвіти у мозаїці М. А. Стороженка «Львівське ставропігійне братство XVI–XVIII ст.» *Art and Design*. 2021. № 1 (13). С. 133–145.
21. Широцький К. В. Коліївщина (Гайдамаччина в 1768 році). Київ : Вид. т-ва «Час», 1918. 48 с.
22. Lange J. Die Darstellung des Menschen in der ältern griechischen Kunst / aus dem Dänischen übersetzt von M. Mann. Strasburg : Heitz & Mündel, 1899. 225 p.
23. Richter G. M. A. Kouroi, Archaic Greek Youths: A Study of the Development of the Kouros Type in Greek Sculpture. London : Phaidon, 1960. 342 p.
24. Menzies J. (Ed.). Buddha: Radiant Awakening : [exhibition catalogue]. Sydney : Art Gallery of New South Wales, 2001. 191 p.

REFERENCES

1. Kovalevska O. O. (2016) Problema ikonohrafiі I. Gonty v kontekstі polityk pamiati ta suchasnykh naukovykh dyskursiv [The problem of I. Gonta's iconography in the context of memory policies and modern scientific discourses]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 5, 139–164. [in Ukrainian].
2. Mykhailova R. D. (2016) Ezoteryka v plastychnomu vyrazi suchasnoi ukrainskoi kartyny (na prykladi tvorchosti Viacheslava Strannika) [Esotericism in the plastic expression of the modern Ukrainian painting (on the example of Viacheslav Strannik's works)]. *Mystetstvoznavchi zapysky*. 29, 175–184. [in Ukrainian].
3. Mykhailova R. (2005) Notatky z vystavky «Kozak Mamai» u Natsionalnomu khudozhnomu muzei Ukrainy [Notes from the exhibition “Kozak Mamai” at the National Art Museum of Ukraine]. *Narodna tvorchist ta etnohrafia*. 2, 113–122. [in Ukrainian].
4. Mykhailova R. D., Petruk R. I. (2021) Maisternya zhyvopysu ta khramovoyi kultury: ikonopysnyi riad Velykodmytrovytskoi tserkvy na Kyivshchyni [The workshop of the painting and temple culture: icon painting row of the Great Dmytro Church in Kyiv region]: monography. Kyiv : KNUTD. 152 p. : ill. [in Ukrainian].
5. Mykhailova R. D., Petruk R. I. (2022) Mykola Storozhenko: portret «V chervonomu» yak osiahnennia «tainy zhyvopysu» [Mykola Storozhenko: a portrait “In Red” as an understanding of the “mystery of painting”]. *Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho mystetstva: kulturolohiichni, mystetstvoznavchi, pedahohichni aspekty: materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Lutsk: Helvetyka, 85–88. [in Ukrainian].
6. Petruk R. (2017) Nash pelican [Our pelican.]. *Fine Art*. 4, 40–41. [in Ukrainian].
7. Petruk R. (2015) Osviacheniy dukhom zhyvotvoriashchym. [Sanctified by the Spiritus Animalis.]. *Fine Art*. 1, 172–175. [in Ukrainian].
8. Petruk R. I. (2021) Ostanniy tvir Mykoly Storozhenka. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* [The last piece by Mykola Storozhenko]. *Actual questions of the humanitarian sciences: collected inter higher educational establishments' works by the younger scientists of the Ivan Franko Drohobych National Pedagogical University*. Drohobych, 35, vol. 4, 79–90. [in Ukrainian].
9. Petruk R. (2020) «Peredchuttia Holhofy» Mykoly Storozhenka [The Premonition of the Calvary by Mykola Storozhenko]. *International scientific and practical conference «Cultural studies and development prospects»*, Nov. 27–28. Venice, 223–226. [in Ukrainian].
10. Petruk R. I. (2021) Rol Serhiya Hryhorieva i Tetyany Yablonskoi u tvorchomu stavleni Mykoly Storozhenka. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* [Contribution by Serhiy Hryhoriyev and Tetyana Yablonska in the artistic development of Mykola Storozhenko]. *Actual questions of the humanitarian sciences: collected inter higher educational establishments' works by the younger scientists of the Ivan Franko Drohobych National Pedagogical University*. Drohobych, 36, vol. 2, 80–88. [in Ukrainian].
11. Petruk R. I. (2020) Tvory Mykoly Storozhenka pochatku XXI stolittya [The works by Mykola Storozhenko at the beginning of the XXI century]. *Knowledge, Education, Law, Management*. 8 (36), vol. 2, 33–39 [in Ukrainian].
12. Polishchuk L. B. (2018) Kontseptsiiia obrazu Ivana Honty v ukrainskii literaturi [The concept of Ivan Gonta's image in Ukrainian literature]. *Teoriia i praktyka pidhotovky do zovnishnoho nezalezhnogo otsiniuvannia z ukrainskoi movy i literatury: materialy Vseukrainskoho naukovu-metodychnoho seminaru*. Uman: Vizavi. 2, 204–213. [in Ukrainian].
13. Smyrna L. V. (2013) Svitohliadni kontseptsii ukrainskykh khudozhnykiv-shistdesiatnykiv [Worldview concepts of Ukrainian artists of the sixties]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Filosofii, kulturolohiia, sotsiologhiia*. 6, 98–106. [in Ukrainian].
14. Smolii V. A. (2004) Honta Ivan. In V. A. Smolii (Ed.), *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Kyiv: Naukova Dumka. Vol. 2: H–D, 154. [in Ukrainian].

15. Solovei O. V. (2018) Mozaichne panno «Ukraina skifska – Ellada stepova» Mykoly Storozhenka. Arkhitektonika plastychnoho prostoru [Mosaic panel Scythian Ukraine – Steppe Greece by Mykola Storozhenko. Architectonics of the plastic space]. *Ukrainian Art Academy: collected research and scientific-methodic works*. 27, 215–220. [in Ukrainian].
16. Solovei O. V. (2020) Plastychni transformatsiy stankovoho zhyvopysu Mykoly Storozhenka: vid «suvoroho stylyu» do metafizyky kartynnoyi ploshchyny [Plastic transformations of the easel painting of Mykola Storozhenko: from “strict style” to the metaphysics of the picture space]. *East European science journal*. 8 (60), 8–14. [in Ukrainian].
17. Solovei O. (2023) Svit ornamentyky u tvorchosti Mykoly Storozhenka [The world of ornament in the works of Mykola Storozhenko]. *Ukrainska akademiia mystetstva*. 33, 224–232. [in Ukrainian].
18. Solovei O. (2024) Obrazno-plastychna metaforika knyzhkovoi hrafiyky Mykoly Storozhenka 1980-kh rokiv [Figurative and plastic metaphors of Mykola Storozhenko’s book graphics of the 1980s]. *Ukrainska akademiia mystetstva*. 35, 230–237 [in Ukrainian].
19. Storozhenko Mykola – khudozhnyk, pedahoh, lyudyna [Storozhenko Mykola – a painter, pedagogue, human being]: collected theses add. Scientific-practical conf., Kyiv, Nov. 08. 2018. Kyiv, 2018. 37 p. [in Ukrainian].
20. Tarasenko O. A., Tarasenko A. A., Kubrysh N. R. (2021) Ideya prosvity u mozyitsi M. A. Storozhenka «Lvivske stavropihiyne bratstvo XVI–XVIII st.» [The idea of enlightenment in the mosaics Lviv Stavropegial Brotherhood by M. A. Storozhenko]. *Art and Design*. 1(13), 133–145. [in Ukrainian].
21. Shyrotskyi K. V. (1918) *Koliivshchyna (Haidamachchyna v 1768 rotsi)* [Koliivshchyna (Haidamaka movement in 1768)]. Kyiv: Chas. 48 p. [in Ukrainian].
22. Lange J. (1899) *Die Darstellung des Menschen in der ältern griechischen Kunst* [The representation of the human figure in older Greek art] (M. Mann, Trans.). Strasburg: Heitz & Mündel. 225 p. [in German].
23. Richter G. M. A. (1960) *Kouroi, archaic Greek youths: A study of the development of the kouros type in Greek sculpture*. London: Phaidon. 342 p.
24. Menzies J. Ed. (2001) *Buddha: Radiant awakening* [Exhibition catalogue]. Sydney: Art Gallery of New South Wales. 191 p.

Дата першого надходження статті до видання: 04.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 78.071.2.036:780.616.432:78.08(086.7)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-22>

Дмитро ПІВНЕНКО,
orcid.org/0009-0004-8513-9112
аспірант кафедри теорії та історії музичного виконавства,
провідний концертмейстер кафедри камерного співу
Національної музичної академії України
(Київ, Україна) dmitrypivnenko@gmail.com

ВИКОНАВСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФОРТЕПІАННОЇ ТВОРЧОСТІ ДЖОНА КЕЙДЖА ТА ЕРІКА САТІ В ДИСКОГРАФІЧНИХ ЦИКЛАХ ШТЕФФЕНА ШЛЕЙЕРМАХЕРА

У статті розглядається феномен монументальних дискографічних антологій (макроциклів) у сучасному фортепіанному мистецтві, що представлені зокрема у виконавській практиці Штеффена Шлейермахера. Основна увага приділяється інтелектуальним стратегіям піаніста в репрезентації спадщини Джона Кейдж та Еріка Саті. Актуальність теми зумовлена трансформацією традиційної концертно-виконавської діяльності у дискографічні проекти, що вимагають від музиканта синтезу піаністичної майстерності та рис науково-дослідницької концептуалізації.

Проблема дослідження полягає у визначенні онтологічного статусу сучасного запису не лише як комерційного продукту, додаткового до живої виконавської діяльності, а як самостійного феномену та об'єкту музикознавчої рефлексії. В умовах цифровізації музичного простору виникає суперечність між «хрестоматійним» прагненням до повноти фіксації авторського тексту та необхідністю створення індивідуальної виконавської концепції для складних, індетермінованих партитур XX–XXI ст.

Мета статті полягає у намірі концептуалізувати виконавські стратегії Ш. Шлейермахера через аналіз його монументальних антологій, виявити методи побудови «дискографічного макроциклу» та обґрунтувати статус його дискографії як форми науково-мистецької репрезентації музики XX–XXI століть.

Узагальнені результати дослідження свідчать, що діяльність Ш. Шлейермахера актуалізує тип виконавця, який поєднує функції інтерпретатора, аналітика та просвітника. На основі аналізу 18-дискової Кейдж-серії (*John Cage: Complete Piano Music*) виявлено, що піаніст використовує стратегію «аналітичної прозорості», де індивідуальна варіативність стає інструментом виявлення структури індетермінованого тексту. У восьми-томній Саті-серії (*Erik Satie: Piano Music*) ідентифіковано використання «блокового принципу» та наративних методів, що перетворюють антологію на інтерактивний лабіринт, де, наприклад, твір *Vexations* виконує функцію структурного рефрену в альбомі. Співпраця з лейблом MDG, Йозефом Крістофом, Гольгером Фальком, Анною Клементі та іншими музикантами дозволяє Ш. Шлейермахеру створювати цілісні аудіо-архіви епохи. Стаття доводить, що дискографія Ш. Шлейермахера є «музичною біографією» митця, яка актуалізує нову музику в глобальному культурному просторі та слугує джерельною базою для сучасного музикознавства.

Ключові слова: Штеффен Шлейермахер, Джон Кейдж, Ерік Саті, антологія, дискографія, макроцикл, репертуар.

Dmytro PIVNENKO,
orcid.org/0009-0004-8513-9112
Postgraduate student at the Theory and History of Music Performance Department,
Concertmaster of Chamber Singing Department
Ukrainian National Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) dmitrypivnenko@gmail.com

PERFORMANCE INTERPRETATION OF JOHN CAGE'S AND ERIK SATIE'S PIANO WORKS IN STEFFEN SCHLEIERMACHER'S DISCOGRAPHIC CYCLES

The article examines the phenomenon of monumental discographic anthologies (macrocycles) in modern piano art, particularly as represented in the performance practice of Steffen Schleiermacher. The primary focus is on the pianist's intellectual strategies in representing the heritage of John Cage and Erik Satie. The relevance of the topic is driven by the transformation of traditional concert performance activity into discographic projects, which require a musician to synthesize pianistic mastery with features of research-based conceptualization. The research problem lies in defining the ontological status of modern recording not only as a commercial product supplementary to live performance but as an independent phenomenon and an object of musicological reflection. In the context of the digitalization of musical space, a contradiction arises between the «textbook» desire for complete fixation of the author's text and the need to create an

individual performance concept for complex, indeterminate scores of the 20th and 21st centuries. The purpose of the article is to conceptualize Schleiermacher's performance strategies through the analysis of his monumental anthologies, identify methods for constructing a «discographic macrocycle», and justify the status of his discography as a form of scientific and artistic representation of 20th–21st-century music.

The generalized results of the study indicate that Schleiermacher's activity actualizes a type of performer who combines the functions of an interpreter, analyst, and educator. Based on the analysis of the 18-disc Cage series (John Cage: Complete Piano Music), it was revealed that the pianist employs a strategy of «analytical transparency», where individual variability becomes a tool for revealing the structure of indeterminate text. In the eight-volume Satie series (Erik Satie: Piano Music), the use of the «block principle» and narrative methods was identified, transforming the anthology into an interactive labyrinth where, for instance, the work «Vexations» functions as a structural refrain within the album. Collaboration with the MDG label and various musicians allows Schleiermacher to create integral audio archives of the era. The article concludes that Schleiermacher's discography serves as a «musical biography» of the artist, legitimizing new music in the global cultural space and providing a source base for modern musicology.

Key words: Steffen Schleiermacher, John Cage, Erik Satie, anthology, discography, macrocycle, repertoire.

Постановка проблеми. У виконавському мистецтві піаністи, які досягнули вищого щабля інтерпретаторської майстерності, здавна тяжіють до хрестоматійного принципу побудови виконавських циклів. Виконання всіх Прелюдій та фуг з ДТК Й. С. Баха, всіх Концертів В. А. Моцарта або повного зібрання Сонат Д. Скарлатті (зокрема, в монументальному проєкті Скотта Росса, що охоплює всі 555 творів на 34 компакт-дисках) завжди ставить перед музикантом екстраординарні виклики, але й здійснює важливу просвітницьку мистецьку місію. Адже виконання таких макроциклів потребує від виконавця досвіду та інтелектуальної витривалості, часто впродовж багатьох років підготовки таких виконавських феноменів до сценічного або студійного втілення. У цьому контексті дискографія постає не довільним переліком записів, а «музичною біографією» митця, засобом систематизації його творчого шляху та еволюції. Водночас, розміщення в фокусі уваги виконавця мистецтва сучасності потребує глибокого розуміння відповідного дискурсу, що означає повноцінне бачення всіх деталей музичної парадигми сучасності.

Аналіз досліджень. Дослідження виконавської інтерпретації творів Джона Кейджа та Еріка Саті в дискографічному вимірі потребує мультидисциплінарного підходу. Фундаментальне значення для розуміння еволюції творчості Дж. Кейджа як об'єкту звукозапису має праця Р. Гаскінза (Haskins, 2010), де автор простежує шлях від скептичного ставлення композитора до фіксації звуку до появи масштабних антологій. Р. Гаскінз акцентує на особливій ролі Штеффена Шлейєрмахера, характеризуючи його як першого піаніста, що здійснив повний запис фортепіанної музики Дж. Кейджа, відзначивши його «безкомпромісну віртуозність» (Haskins, 2010: 396). Специфіку виконавського стилю Ш. Шлейєрмахера у порівнянні з іншими піаністами (зокрема Д. Тюдором) детально розглядає Ф. Томас (Thomas, 2013). Дослідник класи-

фікує підхід Ш. Шлейєрмахера як «прозорий» та аналітичний. Це, на нашу думку, дозволяє слухачеві чітко ідентифікувати структуру індетермінованого тексту Дж. Кейджа через дискографічний формат. Актуалізацію процесу «творення музики» (making music), як виконавського акту знаходимо у Д. Ганнінен (Hanninen, 2014: 5), яка на прикладі *Etudes Australes* виділяє темпову варіативність Ш. Шлейєрмахера як ознаку глибокої інтелектуальної адаптації партитури.

Зв'язок між творчістю Дж. Кейджа та Е. Саті, що є сполучною ланкою для антологій Ш. Шлейєрмахера, підтверджується в збірнику за редакцією Д. Бернстайна та К. Хетча (Bernstein, Hatch, 2001) – зокрема, свідчення Г. Мумми (Mumma, 2001: 115) про ліричну, «ніжно-плавну (gently liquid)» манеру самого Дж. Кейджа під час виконання творів Е. Саті створюють важливий компаративний фон для аналізу сучасних записів.

В українському музикознавстві Олена Григоренко досліджує багатогранність феномену Дж. Кейджа в контексті музичної культури США минулого століття (Григоренко, 2010). Цей дискурс доповнюється дослідженням Г. Сирбу, який аналізує алеаторику та «філософію випадкового» в проєктах Дж. Кейджа та М. Каннінгема, що пояснює концептуальну свободу, необхідну виконавцю (Сирбу, 2023). Юлія Ніколаєвська (Ніколаєвська, 2020) досліджує концепт «людини, що інтерпретує» (Homo Interpretatus) у рамках інтерпретативної теорії музичної комунікації. Серед іншого, значна увага дослідниці прикута до системотворчого методу інтерпретології – комунікативної стратегії, оскільки він дозволяє виявити вектор та спрямованість комунікативної дії та спосіб досягнення результату. Питання онтологічного статусу запису актуалізується в праці К. Майденберг-Тодорової. На прикладі *Vexations* Е. Саті, авторка обґрунтовує концепцію інтерактивності, де за допомогою технічних засобів відтворення слухач стає «пасивним виконавцем», співучасником формотворення (Майденберг-Тодорова, 2023: 83). Спосте-

реження щодо впливу цифровізації на збереження музичної автентичності в глобалізованому світі, що легітимізує розгляд CD-антологій Ш. Шлейєрмахера як цілісних мистецько-наукових проєктів резонує з висновками О. Путятницької, О. Ринденко, О. Осоки, Л. Путятницької, Д. Щириці (Putiatytska O., Ryndenko, Osoka, Putiatytska L., Shchyrytsia, 2024: 82).

Фактологічну базу дослідження складають спеціалізовані інтернет-ресурси: Rose-White Music (для уточнення хронології та інструментарію), архів Monoskop (для реконструкції авангардного контексту) та офіційний портал John Cage Trust, що забезпечує найвищий ступінь достовірності даних. Важливим підходом до дослідження багатогранної діяльності інтерпретаторів XX-XXI ст. виявляється звернення до огляду досліджень їх персоналій.

Мета статті полягає у намірі концептуалізувати виконавські стратегії Ш. Шлейєрмахера через аналіз його монументальних антологій, виявити методи побудови «дискографічного макроциклу» та обґрунтувати статус його дискографії як форми науково-мистецької репрезентації музики XX-XXI століть на прикладі проєктів піаніста з творів Дж. Кейджа та Е. Саті.

Виклад основного матеріалу. Штеффен Шлейєрмахер / Steffen Schleiermacher (нар. у 1960 р.) – піаніст і композитор, прихильник та пропагандист музики XX-XXI ст. репрезентує сучасний виконавський дискурс. Його творчість є репрезентативним феноменом сучасного фортепіанного виконавства, що відображає тенденцію до репертуарної спеціалізації та просвітницької діяльності, спрямованої на популяризацію нової музики. Енциклопедична діяльність Ш. Шлейєрмахера підтверджена записами понад 90 альбомів фортепіанної музики XX-XXI століть. О. Вільгельмер (Wilhelmer, 2020) влучно характеризує митця терміном «avantgartainer»¹, підкреслюючи його здатність презентувати складний авангард як захоплюючу інтелектуальну подію. Розділ дискографії персонального сайту митця² надає можливість ознайомитись із алфавітним показником, який поділений на чотири позиції: фортепіанна музика соло, записи ансамблю Авангард, камерна музика та один альбом механістичної музики. Майже усі альбоми мають по декілька, а інколи й десятки рецензій, критичних відгуків, зазна-

чаються у каталогах студій звукозапису, індексуються на різноманітних онлайн-ресурсах. Такий величезний музичний доробок слугує своєрідною енциклопедією для слухачів, виконавців та дослідників «нової» музики.

У даній статті ми обмежуємося аналітикою саме формування виконавських циклів у репертуарі піаніста, свідомо полишаємо за дужками специфіку його виконавських рішень конкретних творів, адже його виконавська інтерпретація кожного конкретного твору може стати матеріалом для окремого дослідження. Натомість, специфіка формування виконавського альбому з композиторських творів як елемент виконавського стилю піаніста викликає дослідницький інтерес у контексті музичного мистецтва сучасності та становить значну перспективу подібного дослідження.

Творчий доробок митця, що налічує понад 90 альбомів, є не довільною колекцією записів, а свідомо вибудованою енциклопедією музичного мистецтва XX-XXI ст. Його дискографія охоплює імена від Еріка Саті та Арнольда Шенберга до Філіпа Гласса, Мортон Фелдмана та азіатських композиторів. Такий широкий репертуар свідчить про універсальність виконавського мислення, де кожен запис може розглядатись як дослідницький акт. Професійне визнання Ш. Шлейєрмахера підтверджується численними нагородами, а його роль як модератора серії «Musica nova» в Лейпцизькому Гевандгаузі з 1988 р. демонструє прагнення до створення нових форм комунікації між виконавцем та аудиторією, де кожне виконання супроводжується інтелектуальним коментарем.

В сучасній музичній культурі звукозаписи музиканта перестали сприйматися лише як додаток до живої виконавської діяльності. Натомість, дискографія перетворилася на самостійний культурний феномен та об'єкт дослідження, що має власний онтологічний статус, як джерельна база та об'єкт науково-мистецької рефлексії. Дискографія є «музичною біографією», що дозволяє простежити еволюцію інтерпретаційних концепцій митця впродовж десятиліть. Для дослідників творчості Ш. Шлейєрмахера його CD-антології постають як цілісні мистецько-наукові проєкти, що вимагають мультидисциплінарного підходу.

У праці К. Майденберг-Тодорової на прикладі дослідження *Vexations* Е. Саті висунуто тезу про інтерактивність як спосіб сприйняття цього твору. Дослідниця доводить, що слухач має вибір, коли почати та закінчити прослуховування, а за допомогою технічних засобів відтворення, без яких виконання цього твору неможливе, слухач має безпосередній вплив на структуру та послідовність

¹ Ілюзія поєднання слова «авангард» та частини слова «entertainer» – розважальник у неологізмі «avantgartainer» ніби підкреслює здатність музиканта презентувати складне мистецтво у доступній, захоплюючій формі.

² <http://www.schleiermacher-leipzig.de/>

композиції (К. Майденберг-Тодорова, 2023: 83), стає співучасником формотворення. Це положення є фундаментальним для аналізу серій Ш. Шлейермахера, оскільки його підхід передбачає активне залучення інтелекту слухача. Дискографія в цьому контексті виконує декілька функцій:

- архівна функція: збереження та систематизація повної спадщини композитора (Кейдж-серія як «аудіо-хрестоматія»);
- аналітична функція: виявлення структурних особливостей індетермінованого тексту через рельєфне виконавське втілення;
- комунікативна функція: створення глобального доступу до «нової» музики, що сприяє її актуалізації в культурному просторі.

Хронологія виконавських подій у творчості Ш. Шлейермахера від 1999 р. відображає процес утворення дискографічних циклів-серій, які презентують творчість одного композитора. Серед таких моноальбомних серій (макроциклів), що присвячені одному композитору в дискографії Ш. Шлейермахера найбільше позицій займає музика **Джона Кейджа** (1912-1992), а саме – 10 томів (всього 18 дисків). *John Cage: Complete Piano Music* є монументальним дослідженням піаніста. Порівняти цей визначний обсяг можна, приміром, із записом усіх 32-х сонат Бетховена. (Чиста тривалість звучання серії усіх випусків – трохи більше 20 годин). Запис цієї «Аудіо-хрестоматії» творів Дж. Кейджа зайняв у Ш. Шлейермахера 5 років наполегливої роботи (1997-2002) та друга едіція альбомної серії була перевипущена до 100-річчя композитора 2012 року, у вигляді боксу з вісімнадцяти дисків зі змістовними буклетами до кожного.

Відкриває **перший том** (1997) хрестоматійної за масштабами Кейдж-серії знаковий твір *Bacchanale for prepared piano* (Вакханалія, 1940) – перший твір для підготовленого фортепіано Дж. Кейджа. Експерименти та творчі пошуки американського композитора в галузі музики для ударних інструментів та перебування в сучасному музично-хореографічному середовищі призвели до появи цілої низки творів із використанням підготовленого фортепіано, що є одним з основних векторів композиторського стилю Дж. Кейджа. Ш. Шлейермахер залучив до потрійного (з трьох дисків) першого та подвійного другого томів Кейдж-серії саме твори для підготовленого фортепіано. Усього перший том Кейдж-серії представляє близько 50 творів, об'єднаних часовим проміжком їх написання з 1940 по 1952 роки.

Окрім Вакханалії, добірка знайомить слухача з іншими роботами Дж. Кейджа подібними

за таймінгом, включаючи циклічні *The Perilous Night* (Небезпечна ніч, 1944) – перший масштабний циклічний твір з шести частин для підготовленого фортепіано, в якому задіяно 26 препаратів звуку інструменту; *A Valentine Out of Season* (Валентинка поза сезоном, 1944) – сюїта з трьох п'єс – обидва створені Дж. Кейджем у період особистісних трансформацій. Натомість кульмінацією першого альбому виступає третій диск, де Ш. Шлейермахер представляє монументальне творіння Дж. Кейджа: цикл *Sonatas and Interludes* (Сонати та інтерлюдії³ для підготовленого фортепіано, 1946-1948). Тривалий шлях Дж. Кейджа від декількох змінених звуків фортепіано до нової звучності інструменту призвів до трансформованого тембрального образу, що відповідає мистецькому дискурсу композитора. І саме Сонати та інтерлюдії стали важливим етапом до переосмислення звуку як емансипованого засобу виразності, актуалізованого інформаційною складовою та семантичним навантаженням. У цьому грандіозному циклі з 16 сонат та 4 інтерлюдій Дж. Кейдж досяг вершини у пошуку нових фарб звукового образу фортепіано. У виконанні Ш. Шлейермахера окремі частини циклу вибудовуються як цілісна драматургічна траєкторія, що відображає виконавські рефлексії піаніста про витончені сенси, що актуалізовані композитором у цьому творі.

Другий том Кейдж-серії переносить слухача до наступного періоду творчості Дж. Кейджа. Подвійний другий альбом (1998) складається виключно із п'єс збірки *Music for Piano*, які відображають своєрідну лабораторію композиторського стилю Дж. Кейджа 50-х років ХХ ст. Частіше тут зустрічаються твори для одного, інколи для декількох фортепіано. Збірка охоплює 1952-1964 роки. Її увінчує твір *Electronic Music for 2 Pianos*, у той час, як решта 85 творів написані для «звичайного» акустичного фортепіано. На відміну від першого тому, підготовка фортепіано тут мінімальна, або відсутня повністю. Заздалегідь препаровані звуки інструменту змінилися на більш традиційне звуковидобування (щипки або затиски струн виконавцем, удари по корпусу інструменту). Подібні добірки хрестоматійного характеру, що представляють нециклічні твори конкретно визначеного

³ У цій композиції Кейдж висловлює свою інтерпретацію постійних емоцій індійської традиції: героїчного, еротичного, дивовижного, комічного (чотири світлих настрої), смутку, страху, гніву, огидного (чотири темних настрої) і їх спільна тенденція до (центрального) спокою.

періоду творчості композитора та відображають еволюцію та трансформацію стилю, є викликом як для виконавця, так і для аудиторії. Ш. Шлейермахер залучає весь спектр виконавської майстерності для подолання дискретності музичної тканини цих п'єс. Максимальна увага до кожного звуку, витримка обертонових вертикалей, постійне вислуховування отриманого сонористичного міксу шляхом конвергенції двох або трьох звуків демонструє глибинне дослідження Ш. Шлейермахером композиторських технік ХХ ст., розуміння та повагу до текстів Дж. Кейджа. Темброво-колоністична інтерферована поліфонія, притаманна виконавській інтерпретації цих п'єс виступає формотворчим фактором, піаніст поступово, п'єса за п'єсою, занурює слухача у внутрішні простори буття цієї музики, що набуває філософського змісту. Хронологічна побудова тому, тим не менш структурується через серію мікроциклів та їх кульмінацій, а також, подібно до функції інтерлюдій у циклі «Сонати та інтерлюдії» із попереднього альбому Ш. Шлейермахер використовує точкові вклучення власних варіацій цих п'єс для двох або більше фортепіано.

Третій (1998) та **дев'ятий** (2002) томи Кейдж-серії моножанрові. Обидва представляють великі складні для виконання та розуміння циклічні твори – *Music of Changes* (Музика змін, 1951) та *Etudes Australes* (Етюдів Австраліс, 1974-1975). Чотири частини циклу *Music of Changes* демонструють кардинальні зміни у композиторському методі Дж. Кейджа, його подорож у світ випадкової композиції. За допомогою давньокитайської книжки-оракула «І Цзин» (*I Ching*) подарованої другом композитора Крішченом Вольфом та призначеної початково для визначення порядку у випадкових подіях Дж. Кейдж створював діаграми для різних параметрів композиції (темпу, динаміки, чергування звуку і тиші, тривалості та ін.). Незважаючи на використання «випадкових операцій» (chance operations) отриманих за допомогою І Цзин, нотний текст творів *Music of Changes* виписаний досить детально, на відміну від багатьох індетермінованих творів композитора, де фінальний результат цілком залежить від виконавського сприйняття авторського тексту. Ш. Шлейермахер максимально уважно дотримується інструкцій Дж. Кейджа, послідовно та дуже точно відтворює динамічні контрасти, просторово-часові тривалості, звуковисотні параметри складної партитури композитора, але з іншого боку – органічно створює власну виконавську інтерпретаційну версію, що репрезентує цю серію творів як один із класичних зразків музичного мистецтва минулого століття.

Продовжуючи огляд хрестоматійної Кейдж-серії Ш. Шлейермахера варто звернути увагу на комунікативне культурно-мистецьке середовище Дж. Кейджа, а саме на творчу співпрацю з колегами, виконавцями та аудиторією. Створення *Music of Changes* виявляє цікаву особливість творчої співпраці тандемного характеру, оскільки, незадовго до її написання, завдяки композитору Мортону Фелдману відбулось знайомство Дж. Кейджа з піаністом **Девідом Тюдором** (David Tudor 1926-1996), що мало значний вплив на його подальшу творчість. Поряд із Мерсом Каннінгемом, багаторічним творчим партнером композитора, на початку 50-х років композиторські практики Дж. Кейджа знайшли реалізацію в особистості сучасного виконавця, спроможного втілити його новаторські задуми. Дослідники зазначають, що Дж. Кейдж під час створення нових творів у 50-60-х роках орієнтувався на їх виконання Девідом Тюдором «вся музика, яку написав Дж. Кейдж, була написана з думкою про одну людину» (Holzaepfel, 2002: 172).

25 років потому, результатом подібного іммерсивного творчого тандему стали *Etudes Australes*, написані для знайомої композитора, піаністки **Грети Султан** (Grete Sultan, 1906-2005), яка в той час працювала над виконанням *Music of Changes* (Музика змін). Вона виконала прем'єру цього монументального циклу тривалістю майже 3 години, здійснила перший запис у 1978 та 1982 і виконувала по всьому світу. Ш. Шлейермахер один з небагатьох здійснив запис усіх 32 *Etudes Australes*. Етюди вирізняються з поміж інших творів цього жанру унікальною концепцією (базуються на *Atlas Australes*, атласі південного неба Антоніна Бечвара (1964), придбаного Дж. Кейджем у Празі – книзі карт зірок, як їх можна побачити з Австралії; а також композитор використовував І Цзин для визначення параметрів композиції) та неймовірною складністю не технологічно-віртуозного характеру, а новаторським нотним текстом, що потребує значних виконавських зусиль для підготовки твору (відсутня синхронізація між руками піаніста, нижній та верхній рядки партитури не координуються одна з одною, отже фактично етюди виписані для фрістайл-дуету). Загалом, твори пізнього періоду Дж. Кейджа, такі як *Etudes Australes* потребують ґрунтовного інтерпретаційного підходу та дослідження, в тексті відсутні вказівки щодо динаміки, штрихів чи використання педалі.

Четвертий (1999) та **шостий** (2001) томи Кейдж-серії хронологічні. Субназви добірок *Pieces 1950-1960* та *Pieces 1960-1992* демонстру-

ють компіляцію фортепіанних творів Дж. Кейджа середнього та пізнього періоду творчості. Тут представлені: цикли із лаконічних П'яти хайку (1951), кожен із власними назвами; Семи хайку (*Seven Haiku*, 1952), присвячених різним особистостям (по 25 секунд кожен); *Winter Music* (Зимова музика, 1957) для одного чи більше піаністів та *Music Walk* (Музична прогулянка, 1958) – для одного або декількох піаністів, що використовують радіо або записи; *Solo for piano* (Соло для фортепіано, 1958) що є фортепіанною частиною Концерту для фортепіано з оркестром; фортепіанна версія *Etudes Boreales* (Етюдів Бореаліс, 1978), створених подібно до попередніх *Etudes Australes* за картами зоряного неба (у цьому випадку – північного); «*The Beatles for six taped channels*», ASLSP (*As slow as possible* (якнайповільніше), 1985); дві версії *One*² (1989), написаного для піаністки **Маргарет Ленг Тан** (Margaret Leng Tan), співпрацю з нею був позначений останній період творчості (з 1981 р.) Дж. Кейджа; а також *One* (1987) та *One*⁵ (1990). У подвійному (з двох платівок) **п'ятому** томі (2000) – твори для двох фортепіано. Альбом записаний разом із Йозефом Крістофом (Josef Christof), німецьким піаністом, постійним ансамблевим партнером Ш. Шлейермахера, фахівцем з сучасної музики. Крім *Music for two* (Музика для двох, 1984-1987) та двочастинної *A book of Music* (Книга музики, 1944) альбом включає ще один монументальний твір Дж. Кейджа – трьохчастинні *Three Dances* (Три танці для двох підготовлених фортепіано, 1945-1946). Танці є найбільшим твором такого роду, який коли-небудь створював композитор: приблизно 36 звуків на кожному фортепіано підготовані шляхом використання розмаїття матеріалів, включаючи болти, гвинти, монети, гуму, пластик, захисні стрічки та різні види фурнітури.

Репертуарна концепція виконавців, як елемент комунікаційної системи «композитор-інтерпретатор» подекуди є своєрідним квестом, що потребує додаткового ознайомлення з феноменами музичного мистецтва. На відміну від чіткої організації та яскраво вираженої драматургічної концепції перших томів Кейдж-серії із притаманним їй центральним твором (творами) (Сонати та інтерлюдії у потрійному першому томі); об'єднанням добірки під тією чи іншою субназвою (твори для підготованого фортепіано – перший том, твори для двох фортепіано – п'ятий); монолітним чи одножанровим «сюжетом» альбому (*Music for piano* (другий), *Music of Changes* (третій), *Etudes Australes* (дев'ятий); творами, сфокусованими на тому чи іншому періоді творчості (четвертий та шостий),

сьомий та восьмий томи повертають слухача до іншої площини дослідження фортепіанної антології Дж. Кейджа. **Сьомий** том, утворюючи арку до першого, репрезентує початковий період творчості композитора. Субназва альбому *Pieces 1933-1950* підштовхує до глибшого сприйняття світогляду композитора, стильових особливостей його творчості та дискурсивного аспекту, що притаманний відповідного хронологічного періоду. Ш. Шлейермахер розпочинає добірку творами *Soliloquy* (Монолог, 1945) та *Ophelia* (Офелія, 1946) з їх назвами-архетипами, що мають історично сформований бекграунд і відповідне семантичне навантаження, ніби підсилюючи реальність драматичної трансформації особистості на тлі трагічного повоєнного періоду соціокультурного середовища. Яскраво експресіоністична «Офелія» поруч із *The Seasons* (Пори року, 1947) – фортепіанною версією балету на одну дію, натхненням, подібно до Сонат та інтерлюдій індійською філософією⁴ є водночас і уособленням трансформованої ідентичності з рефлексивним відображенням поточного стану, і яскраво вираженого психологізму творчого мислення композитора. Ш. Шлейермахер у сьомій добірці зіштовхує ранні твори Дж. Кейджа періоду становлення композиторського методу (*Three easy pieces* 1933, *Two pieces for piano* 1935, *Metamorphosis* (Метаморфози, 1938) – містком між раннім пошуком індивідуального вираження і подальшим розвитком у середньому періоді творчості композитора). Завершується сьомий том життєствердним «*Triple-paced* (first version)» (1943).

Окремо звернемо увагу на актуалізацію Ш. Шлейермахером комунікативних зв'язків між тими чи іншими феноменами музичного мистецтва, та намір концептуалізувати трансформацію композиторських ідей крізь час. Примітно, що субназва **восьмого** тому Кейджсерії – «*Hommage à Satie*» (Присвята Саті, 2002). Таким чином, ця назва засвідчує дослідницьке відношення Дж. Кейджа до творчості, мистецьких принципів та персоналії Е. Саті у баченні виконавця-інтерпретатора. Так, одна з п'єс альбому, «*Perpetual Tango*» (Нескінченне танго, 1984), де Дж. Кейдж аксептував принципи побудови, ритмічну складову та деякі мелодичні звороти Танго із циклу

⁴ «Пори року» складаються з дев'яти частин: Прелюдія I – Зима – Прелюдія II – Весна – Прелюдія III – Літо – Прелюдія IV – Осінь – Фінал (Прелюдія I). Тут Кейдж використовує індійське значення як глибоке натхнення: Зима як спокій, Весна як творення, Літо як збереження, а Осінь як руйнування.

«Спорт та розваги» Е. Саті, є прикладом подібного комунікаційного зв'язку. Таким чином, сімдесят років потому Дж. Кейдж віддав шану натхненнику, французькому композитору. До речі, інші твори цієї добірки *In a Landscape, Dream* та *Suite for Toy Piano* були написані та вперше виконані Дж. Кейджем безпосередньо у серії концертів, присвячених музиці Е. Саті у коледжі Блек-Маунтін (Black Mountain College) у 1948 р.

Сполучною ланкою Кейдж та Саті серій виступає альбом *John Cage: Voice and Piano* (2001) записаний із Анною Клементі (Anna Clementi). Він не є томом Кейдж-серії безпосередньо, однак час випуску та місце цього альбому в дискографії піаніста природньо інтегрується в загальну логіку творчих та просвітницьких зусиль митця. Комунікаційна багатовекторність репертуарної концепції добірки з творів 40-х років для голосу з фортепіано, написаних Дж. Кейджем саме для цього складу виконавців, спрямована на актуалізацію декількох позицій: започатковане у цьому томі «повернення» до першого періоду творчості композитора до 50-х років під іншим кутом зору демонструє більш персоніфіковані риси композиторського стилю Дж. Кейджа, рефлексію творчої особистості; захоплення та ретельне дослідження у 40-х роках Кейджем доробку Саті та проектування його художніх ідей і елементів музичної мови в головному творі альбому – *Four Walls* (Чотири стіни, 1944); активізацію музично-хореографічної композиції у контексті творчої співпраці з Мерсом Каннінгемом. На останок зазначимо, що центральний твір альбому *Four Walls* – музика для однойменної хореографічної драми Мерса Каннінгема в двох актах – суміщає вищезазначені тези та став відомим широкому загалу завдяки Маргарет Ленг Тан, піаністці для якої Дж. Кейдж був наставником в останнє десятиліття свого життя.

Зазначимо, що період першого десятиліття ХХІ ст. є надзвичайно плідним у творчій діяльності Ш. Шлейєрмахера, і це відображається в дискографії піаніста. Поряд із хрестоматією фортепіанного Дж. Кейджа та започаткуванням Саті-серії та моно-альбомів, які представляють одного композитора, в доробку Ш. Шлейєрмахера паралельно простежується інша тенденція, що цілком має ознаки окремого виконавського жанру – яскраво концептуалізовані антологічні альбоми, які висвітлюють окреме історичне явище, або представників однієї композиторської школи, або фокусуються на послідовниках чи учнях композиторів «Нової віденської школи». Серед подібних дисків – *Music around the Bauhaus* (1999), *Piano Music of the Darmstadt School* (2001). Дещо

згодом, у 2003 р. Ш. Шлейєрмахер розпочинає дослідження доробку **Йозефа Маріаса Гауера** (1883-1959), що поряд із Кейдж-серією мають особливе особисте значення і є надзвичайно великим досягненням. Й. М. Гауер представлений 4 сольними альбомами та 1 альбомом за участі баритона Гольгера Фалька (Holger Falk). До Кейдж-серії, антології фортепіанного Саті та опусів Гауера монографічні альбоми репрезентують твори Брауна Ерла, Філіпа Гласа, Федеріко Момпу, Террі Райлі, Дена Рудьяра, Крішчена Вольфа, Джіачінто Шелсі. Досить детально висвітлено композиторський здобуток представника мінімалізму, американського композитора **Мортон Фелдмана** (1926-1987) (5 сольних та 2 ансамблевих альбоми).

Поряд із антологією фортепіанного Кейджа увага Ш. Шлейєрмахера прикута до творчості **Еріка Саті** (1866-1925), мистецький дискурс якого мав величезний вплив не тільки на сучасних композиторів різних поколінь (зокрема на Джона Кейджа), а й на мистецтво ХХ ст. в цілому. У цьому випадку, лінія Саті-Кейдж виявляє творчу інтенцію піаніста до дослідження трансформацій композиторських ідей минулого століття, адже Ерік Саті вважається джерелом натхнення для Джона Кейджа. Фортепіанний Саті представлений вісьмома сольними альбомами, записаними впродовж 2001-2003 та 2019-2021 років, а також камерно-вокального альбому *Méodies et chansons* який було записано Штеффеном Шлейєрмахером разом із Гольгером Фальком. Зазначимо, що звернення до запису антології фортепіанної музики цього композитора як до монументального проєкту не є поодиноким для сучасних виконавців. Жан-Ів Тібодє (Jean-Yves Thibaudet), який з початку своєї кар'єри захоплювався музикою, що виходить за межі стандартного репертуару, випустив повне зібрання творів Е. Саті до 150-річчя з дня народження композитора у 2001 р. чим висвітлив тяглість до традицій свого славетного вчителя періоду навчання в Паризькій консерваторії Альдо Чікколіні (1925-2015). У свою чергу Александр Таро (Alexandre Tharaud) випустив велику добірку творів Е. Саті, і нещодавно здійснив запис нововіднайдених творів композитора. В той час, як голандський піаніст, Єрун ван Вейн (Jeroen van Veen) – визнаний експерт з мінімалістичної музики – випустив антологічну добірку із 9 дисків з музикою Е. Саті, що стало логічним завершенням творчих зусиль музиканта, оскільки передував цьому запис творів для фортепіано в чотири руки в повному обсязі та експериментальна добірка з творів композитора в особливо заповільнених темпах. Серед інших митців антологічну

репрезентацію Саті надають угорська піаністка Клара Кьорменді (Klára Körmendi), французькі виконавці Анн Кеффелек (Anne Queffélec), Ніколя Горват (Nicolas Horvath), діяльність останнього виконавця вирізняється організацією концертів-марафонів з акцентом на повні зібрання фортепіанних творів композиторів-мінімалістів. На відміну від багатьох піаністів, які виконують Е. Саті у підкреслено салонній або імпресіоністичній манері, Ш. Шлейермахер підходить до його текстів з авангардною дистанцією. Він акцентує увагу на іронії, абсурдності та конструктивній логіці творів французького композитора.

Ш. Шлейермахер застосовує наративні методи побудови макроциклу, вибудовує послідовність творів у своїй Саті-серії за притаманним йому блоковим принципом. Репертуар, що розміщений по томах дискографії, об'єднується тим чи іншим наративом та зазвичай відображається у субназві альбому, що є ключем до розуміння їхньої концепції. Однак, на відміну від хронологічного або жанрово-стильового принципу програмної побудови, наративний метод співставлення потребує більш глибокого слухачького розуміння. Так, **другий** том Саті-серії *Sonneries de la Rose+Croix* стимулює слухача на пошук додаткової інформації про презентовану добірку, чим підштовхує до збору більш широкого спектру даних щодо дискурсивного середовища композитора у відповідний часовий проміжок. Адже саме в цьому альбомі зосереджений Розенкрейцерський період Е. Саті, відповідна естетична складова майбутнього впливового композитора та іронічного засновника власної екстравагантної церкви час від часу зацікавлює слухача не менш, ніж тексти авторських коментарів у презентованих творах.

Четвертий том (2003) має два різновимірні формотворчі принципи побудови програми: субназва *Musiques intimes et secrètes*, що дублює фактично центральний твір добірки та п'ятиразове виконання *Vexations*, який слугує своєрідним рефреном загальної композиції альбому. Таким чином Ш. Шлейермахер в цьому альбомі виступає як співавтор мета-циклу з творів Е. Саті, вибудовуючи власну рондальну побудову звукопростору. Побіжним драматургічним фактором добірки є хронологічний, оскільки часовий проміжок залучених у добірку творів Е. Саті (крім згаданого *Vexations*) становить від 1906 по 1913 роки. Саме *Vexations* знаковий та типово екстравагантний твір Е. Саті, що не має ані темпових вказівок, ані будь-яких інших авторських ремарок та за легендою має виконуватись близько 840 разів, дуже часто виконують сучасні піаністи у власній виконавській перспективі. Наприклад,

згаданий вище Ніколя Горват на одному з марафонських концертів виконував цей твір нон стоп безліч разів близько 10 годин. Як бачимо, Ш. Шлейермахер, у четвертому альбомі фортепіанного Саті по іншому інтерпретував цю композицію, використовуючи її як потужний та стильний формотворчий елемент, який надає цілісності архітектоніці побудови альбому.

У **шостому** томі антології Ш. Шлейермахер презентує перформативні циклічні композиції Е. Саті. Добірка має назву *Parade* (2019) на честь центрального твору – балету «Парад» (1919), який адаптований для фортепіано соло Ш. Шлейермахером, також включає *Cinq Grimaces pour Le Sogne d'une nuit d'été* (П'ять гримас для «Сну літньої ночі», 1915) (заплановану, але нездійснену за життя Е. Саті циркову постановку п'єси В. Шекспіра) та музично-театральний твір розенкрейцерського періоду, балет *Upsud* (1892). **Сьомий** том *Relâche* (2021) продовжує знайомство слухача з музично-хореографічним доробком композитора, подібно до попереднього тому, альбом має однойменну назву центрального твору програми, балету *Relâche*. Фортепіанні версії балети *Relâche* та *Mercur* 1924 р. (останні твори композитора), відмежовані один від одного двома незакінченими поемами 1901 р. *Le Poisson rêveur* (Мрійлива риба) та *Le Bœuf Angora* (Ангорський бик), що створені за мотивами оповідань друга Е. Саті, поета Патріса Контаміна де Латура (J. P. Contamine de Latour) (1867-1926). Саме ці дві поеми виконують функцію своєрідного інтермецо між великими циклічними театральними композиціями.

Назва останнього, **восьмого** альбому (2021) антології фортепіанного Саті однойменна до центрального циклічного твору добірки *Sports et Divertissements* (спорт і розваги). Таким чином Ш. Шлейермахер ніби створює мікроцикл-трилогію перформативної музики композитора. Однак, на відміну від театралізованих творів, залучених до попередніх збірок, восьмий альбом презентує незвичайний цикл «Спорт і розваги» (1914) з елементами перформансу, дієво-описовим сюжетом. Він був створений на замовлення для музичного супроводу серії кольорових гравюр французького художника Чарльза Мартіна (Charles Martin) (1884-1934), інтерпретований композитором як цикл із коротких гумористичних п'єс (21 частина), що зображають різні види спорту та дозвілля. Примітним є оформлення тексту циклу авторськими малюнками та коментарями композитора. У цілому восьмий альбом складається з оригінальної підбірки циклічних гумористичних творів Е. Саті, більшість із яких створена в 1913 р.

Серед них: *Descriptions automatiques* (Автоматичні описи), *Embryons desséchés* (Засушені ембріони) та інші лаконічні цикли сюїтного характеру. Продовжують альбом дитячі цикли, три сеті з трьох п'єс для початківців *Enfantines* та збірка з трьох дитячих п'єс *Peccadilles importunes*. На завершення добірки Ш. Шлейермахер виконує *Sonatine bureaucratique* (Бюрократична сонатина) 1917 р., твір, що є останнім зразком гумористичного періоду Е. Саті та вважається одним з передвісників неокласицизму. Підхід Ш. Шлейермахера до конструкції Саті-серії як макроциклу перетворює антологію фортепіанного Саті на складний інтертекстуальний лабіринт, де виконавець виступає не лише як піаніст, а як режисер аудіо-простору.

Окремого слова, у зв'язку з записом хрестоматії фортепіанних творів Е. Саті заслуговує добірка піаніста *Liszt-Satie: Distant Friends* (2017), яка висвітлює опосередковані зв'язки між Ф. Лістом та Е. Саті. Поєднання в одному альбомі творів на перший погляд далеких один від одного композиторів видається цікавим прикладом індивідуального діалогічного творчого проєкту і водночас проєктності як магістральної риси сучасного культурно-мистецького середовища. Подібні програми є яскравою демонстрацією комунікаційних принципів концертного жанру, що поєднують творчо-дослідницьку діяльність музикантів з просвітницькою складовою. З огляду на багаторічний досвід Ш. Шлейермахера як автора, організатора та модератора власних концертних серій, зокрема у Лейпцизькому Гевандгаузі, подібні проєкти покликані залучати аудиторію до нової музики, сприяють виявленню несподіваних точок перетину музичних феноменів та відкриттю імпліцитних зв'язків поміж множин репертуарних моде-

лей, а також дозволяють подолати умовні рамки традиційного функціонального академічного середовища.

Висновки. Дослідження дискографічних макроциклів Штеффена Шлейермахера дозволяє констатувати появу нового типу виконавського проєкту, в якому виконавська інтерпретація синтезується з глибоким дослідницьким аналітичним підходом до феноменів музичного мистецтва XX-XXI ст. Узагальнені результати роботи свідчать, що дискографія піаніста постає не довільною збіркою записів, а інтелектуальним аудіо-архівом, що має самостійний онтологічний статус у сучасному музикознавстві. Діяльність Ш. Шлейермахера репрезентує тип виконавця, який поєднує функції інтерпретатора, аналітика та просвітника. На основі аналізу 18-дискової Кейдж-серії (*John Cage: Complete Piano Music*) виявлено, що піаніст використовує аналітичну стратегію, яка стає інструментом виявлення глибинної структури індетермінованого тексту. У восьмитомній Саті-серії (*Erik Satie: Piano Music*) ідентифіковано використання «блокового принципу» побудови програми та наративних методів, що перетворюють антологію на інтерактивний лабіринт.

Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні статусу дискографічної антології як фундаментальної джерельної бази для наукових розвідок та дієвого інструменту актуалізації музики XX-XXI століть у глобальному культурному просторі. Подальші перспективи дослідження вбачаються у детальному аналізі конкретних виконавських рішень піаніста, що дозволить глибше розкрити механізми трансформації традиційного концертного циклу в антологічні проєкти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Григоренко О. Г. Джон Кейдж і музична культура США XX століття : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2010. 20 с.
2. Ніколаєвська Ю. В. Homo Interpretatus в музичному мистецтві XX – початку XXI століть : монографія. ХНУМ імені І. П. Котляревського. Харків: Факт, 2020. 576 с.
3. Майденберг-Тодорова К. Інтерактивність як основна інтерпретативна риса у виконаннях твору «Vexations» Е. Саті. *Fine Art and Culture Studies*. 2023. № 3. С. 76–84. <https://doi.org/10.32782/facs-2023-3-11>
4. Сирбу Г. В. Музично-хореографічні експерименти в спільних проєктах Джона Кейджа та Мерса Каннінгема як досвід переосмислення традиції модерн. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 4. С. 139–145. <https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2023.293730>
5. John Cage. Monoskop : [wiki-resource]. URL: https://monoskop.org/John_Cage (дата звернення: 16.02.2026).
6. Hanninen D. A. Making Music. *Music Theory Online*. 2014. Vol. 20, No. 2. URL: <https://mtosmt.org/issues/mto.14.20.2/mto.14.20.2.hanninen-intro.html> (дата звернення: 16.02.2026).
7. Haskins R. John Cage and Recorded Sound: A Discographical Essay. *Notes*. 2010. Vol. 67, No. 2. pp. 382–409. <http://www.jstor.org/stable/40926625> (дата звернення: 16.02.2026).
8. Holzapfel J. Cage and Tudor. In D. Nichols (Ed.), *The Cambridge Companion to Cage*. Cambridge : Cambridge University Press. 2002. p. 169–185.
9. Mumma G. Cage as Performer. In *Writings through John Cage's Music, Poetry, and Art* / ed. by D. W. Bernstein, C. Hatch. Chicago ; London : The University of Chicago Press, 2001. p. 113–119.

10. Putiatytska O., Ryndenko O., Osoka O., Putiatytska L., Shchyrytsia D. Exploring global musical diversity: analysing the fusion of styles, genres, and traditions in modern music. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2024. Vol. 14, Iss. 1, Spec. Iss. XLII. P. 77–81.
11. Rose-White Music. John Cage: Database of Works / comp. by P. van Emmerik, N. S. White. URL: <https://www.rosewhitemusic.com/cage/texts/worklist.html> (дата звернення: 16.02.2026).
12. Schleiermacher-Leipzig.de. Steffen Schleiermacher. Discography URL: <http://www.schleiermacher-leipzig.de/> (дата звернення: 16.02.2026).
13. The Works of John Cage / John Cage Trust. URL: <https://johncage.org/works> (дата звернення: 16.02.2026).
14. Thomas P. Understanding indeterminate music through performance: Cage's Solo for piano. *Twentieth-Century Music*. 2013. Vol. 10, No. 1. P. 91–113. <https://doi.org/10.1017/S1478572212000424>
15. Wilhelmer O. Steffen Schleiermacher: Der Avantgardier. Texte und Gespräche. Verlagsgruppe Kamprad, Altenburg 2020. 224 p.
16. Writings through John Cage's Music, Poetry, and Art / ed. by D. W. Bernstein, C. Hatch. Chicago ; London : The University of Chicago Press, 2001. 310 p.

REFERENCES

1. Hryhorenko O. (2010) Dzhon Keidzh i muzychna kultura SShA XX stolittia. [John Cage and the musical culture of the USA of the 20th century]: avtoref. dys. ... kand. mystetstvovnavstva : 17.00.03 / Nats. muz. akad. Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho. (Author's abstract of candidate's dissertation). Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].
2. Nikolaievskaya Yu. (2020) Homo Interpretatus v muzychnomu mystetstvi XX – pochatku XXI stolit: monohrafiia [Homo Interpretatus in the musical art of the 20th – early 21st centuries: monograph]. KhNUM imeni I. P. Kotliarevskoho. Kharkiv: Fakt. 576 p. [in Ukrainian].
3. Maidenbeg-Todorova K. (2023) Interaktyvnist yak osnovna interpretatyvna rysa u vykonanniakh tvoriv «Vexations» E. Sati. [Interactivity as the main interpretative feature in the performances of E. Satie's «Vexations»] *Fine Art and Culture Studies*, 3. 76–84. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/facs-2023-3-11>
4. Syrbu H. (2023) Muzychno-khoreografichni eksperymenty v spilnykh proiektakh Dzhona Keidzha ta Mersa Kanninhama yak dosvid pereosmyslennia tradytsii modern. [Music and choreographic experiments in John Cage and Merce Cunningham's projects as an experience of reconception of modern tradition] *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv : nauk. zhurnal. Bulletin of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald : science journal*, 4. 139–145. [in Ukrainian] <https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2023.293730>
5. John Cage (2026) Monoskop : [wiki-resource]. URL: https://monoskop.org/John_Cage (accessed 16 February 2026).
6. Hanninen D. A. (2014) Making Music. *Music Theory Online*, 20(2). URL: <https://mtosmt.org/issues/mto.14.20.2/mto.14.20.2.hanninen-intro.html> (accessed 16 February 2026).
7. Haskins R. (2010) John Cage and Recorded Sound: A Discographical Essay. *Notes*, 67(2). 382–409. <http://www.jstor.org/stable/40926625> (accessed 16 February 2026).
8. Holzapfel J. (2002) Cage and Tudor. In D. Nichols (Ed.), *The Cambridge Companion to Cage*. Cambridge : Cambridge University Press. 169–185.
9. Mumma G. (2001) Cage as Performer. In *Writings through John Cage's Music, Poetry, and Art* / ed. by D. W. Bernstein, C. Hatch. Chicago ; London : The University of Chicago Press. p. 113–119.
10. Putiatytska O., Ryndenko O., Osoka O., Putiatytska L., Shchyrytsia D. (2024) Exploring global musical diversity: analysing the fusion of styles, genres, and traditions in modern music. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 14(1). 77–81.
11. Rose-White Music (2026) John Cage: Database of Works / comp. by P. van Emmerik, N. S. White. URL: <https://www.rosewhitemusic.com/cage/texts/worklist.html> (accessed 16 February 2026).
12. Schleiermacher-Leipzig.de (2026) Steffen Schleiermacher. Discography. URL: <http://www.schleiermacher-leipzig.de/> (accessed 16 February 2026).
13. The Works of John Cage (2026) John Cage Trust. URL: <https://johncage.org/works> (accessed 16 February 2026).
14. Thomas P. (2013) Understanding indeterminate music through performance: Cage's Solo for piano. *Twentieth-Century Music*, 10(1). 91–113. <https://doi.org/10.1017/S1478572212000424>
15. Wilhelmer O. (2020) Steffen Schleiermacher: Der Avantgardier. Texte und Gespräche. [Steffen Schleiermacher: The Avantgardier. Texts and Conversations] Verlagsgruppe Kamprad, 224 p. [in German].
16. Bernstein D. W., Hatch C. (Eds.) (2001) *Writings through John Cage's Music, Poetry, and Art*. Chicago ; London : The University of Chicago Press, 310 p.

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 7.049:355.01]:75.071.1(477)»20»Піскунов
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-23>

Євген ПІСКУНОВ,

orcid.org/0000-0003-0089-8060

*старший викладач кафедри живопису та композиції
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури
(Київ, Україна) yevgen.pyskunov@naoma.edu.ua*

Валерія ПІТЕНІНА,

orcid.org/0000-0002-6303-051X

*доктор філософії,
старша викладачка кафедри теорії та історії мистецтва
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури
(Київ, Україна) valeriia.pitenina@naoma.edu.ua*

АНТИТЕЗА ТІЛА ТА ОБЛАДУНКІВ ЯК МЕТАФОРА ВІЙНИ: СПОСОБИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗНОЇ СТРУКТУРИ В ПРОЄКТІ «МАЛЕНЬКІ АРХАНГЕЛИ»

Стаття присвячена аналізу антитези тіла та обладунків, як образу війни на прикладі художнього проєкту «Маленькі архангели» створеного на початку повномасштабної війни 2022 року. Центральним об'єктом дослідження є антитеза дитячого тіла та обладунків – образний механізм, через який художник означає проблему дітей війни в сучасному українському живописі. Серія створена на основі особистісного досвіду художника як батька, що надало роботам глибокої емоційної щирості та документальної сили. Проєкт розглядається через призму кількох теоретичних підходів: феноменологічної традиції тілесності в працях філософів сучасності (М. Мерло-Понті, О. Гомілко), постгуманістичного дискурсу (К. Хейлс). А також розкривається аспект використання традиції парсунного портрета XVI–XVIII років та сучасних досліджень українського мистецтва в міждисциплінарних, мистецьких та мистецтвознавчих дослідженнях (Прокопович, Галькун, Протас). Аналізуються конкретні механізми побудови образної структури: контраст матеріальності, колір та світлотінь як засоби передачі антитези, символічна семантика обладунків та їх подвійне значення. Результати дослідження вказують на те, що антитеза «тіло – обладунки» функціонує не лише як естетичний контраст, а як системний образний механізм, через який художник означає проблему війни. Переосмислення традиції українського парсунного портрета дозволяє створити образи, в яких узагальнений символ поєднується з глибоко особистісним свідченням. Поєднання персонального та колективного емоційного досвіду з аналітичним поглядом надає подальші можливості для інтерпретації мистецьких проєктів українських художників. Проєкт може розглядатися як складова осмислення художньої мови українського сучасного мистецтва, яка інтенсивно трансформується під час війни.

Ключові слова: тілесність, антитеза, постгуманізм, образна структура, сучасне мистецтво, живопис, портрет.

Yevgen PISKUNOV,

orcid.org/0000-0003-0089-8060

*Senior Lecturer at the Department of Painting and Composition
National Academy of Fine Arts and Architecture
(Kyiv, Ukraine) yevgen.pyskunov@naoma.edu.ua*

Valeriia PITENINA,

orcid.org/0000-0002-6303-051X

*PhD,
Senior Lecturer at the Department of Art Theory and History
National Academy of Fine Arts and Architecture
(Kyiv, Ukraine) valeriia.pitenina@naoma.edu.ua*

THE ANTITHESIS OF THE BODY AND ARMOR AS A METAPHOR FOR WAR: WAYS OF FORMING THE IMAGERY STRUCTURE IN THE PROJECT ‘LITTLE ARCHANGELS’

The article is devoted to the analysis of the antithesis of the body and armour as an image of war, using the example of the art project ‘Little Archangels’ created at the beginning of the full-scale war in 2022. The central object of the study is the antithesis of the child’s body and armour – an imagery mechanism through which the artist highlights the problem

of children of war in contemporary Ukrainian painting. The series is based on the artist's personal experience as a father, which gave the works a deep emotional sincerity and documentary power. The project is examined through the prism of several theoretical approaches: the phenomenological tradition of corporeality in the works of contemporary philosophers (M. Merleau-Ponty, O. Gomiiko), post-humanist discourse (K. Hales). It also reveals the aspect of using the tradition of portrait painting of the 16th–18th centuries and contemporary research on Ukrainian art in interdisciplinary, artistic and art history studies (Prokopovich, Halkun, Protas). Specific mechanisms of constructing the figurative structure are analysed: the contrast of materiality, colour and chiaroscuro as means of conveying antithesis, the symbolic semantics of armour and its double meaning. The results of the study indicate that the antithesis 'body – armour' functions not only as an aesthetic contrast, but as a systemic figurative mechanism through which the artist signifies the problem of war. Reinterpreting the tradition of Ukrainian portrait painting allows for the creation of images in which a generalised symbol is combined with deeply personal testimony. The combination of personal and collective emotional experience with an analytical perspective provides further opportunities for interpreting the artistic projects of Ukrainian artists. The project can be seen as part of an understanding of the artistic language of contemporary Ukrainian art, which is undergoing intense transformation during the war.

Key words: corporeality, antithesis, posthumanism, figurative structure, contemporary art, painting, portrait.

Постановка проблеми. Людина та її тілесна оболонка завжди було центральним об'єктом в культурі та мистецтві, відображаючи соціокультурні, філософські та естетичні цінності суспільства (Гомілко, 2001: 47). У різні епохи ставлення до тілесного в живописі трансформувалося від древньої ідеалізації до модерністської деструкції, однак проблема зображення тіла в умовах кризового стану залишалась на периферії теоретичних дискурсів (Протас, 2006: 25). З початком повномасштабної війни 2022 року в Україні ситуація кардинально змінилась: поняття тілесності набуло іншого культурологічного та мистецького контексту, в якому тілесність асоціюється в тому числі з травматичним досвідом (Мельник, 2022: 96).

Дитинство традиційно трактувалось в мистецтві як простір безтурботності де вразливість дитячого світу передавалась через масштаб, позу та відстань до глядача. Сучасна реальність вирвала дітей із цього простору, і художній проєкт «Маленькі архангели», створений Євгеном Піскуновим у 2022 році, став прикладом того, як сучасний художник намагається означити цю антитезу через образ дитячого в обладунках. Проєкт був включений у колективну виставку «Війна. Зворотня перспектива» у Музеї війни (2022, Київ, Україна) та представлений на персональній виставці в Kirisenko art center, 2025 (2024, Київ, Україна).

Проблема формування образної структури, яка поєднує вразливість дитячого тіла з холодним механізмом зброї, виходить за межі персонального досвіду і може бути розглянута крізь призму теоретичного осмислення на межі мистецтвознавства та творчої рефлексії.

Аналіз основних досліджень. Проблема тілесності в образотворчому мистецтві має тривалу традицію теоретичного осмислення. О.Гомілко у монографії «Метафізика тілесності» обґрунтовує поняття тілесного як багатопланову

категорію, що охоплює біологічні, культурні та символічні виміри (Гомілко, 2001: 306). М. Протас у дослідженні української скульптури ХХ періоду зауважує, що зображення форм людського тіла стає не самоціллю, натомість мотивом для визначення філософської програми твору (Протас, 2006: 25). Дискурс тілесності в сучасній українській мистецькій критиці особливо активізувався в 2020-х роках.

О. Івашина в лекції «Тілесність і не тільки в мистецтві дев'яностих» розглядає тілесність не лише як біологічну даність, а як соціокультурну практику, через яку художники артикулюють свободу, протест і травму. Він також наголошує на трансформації тілесності після 2014 року, коли тіло стає не лише естетичним, а й свідченням травматичного досвіду війни (Івашина, 2023). А. Ложкіна в тексті монографії «Перманентна революція» фіксує тенденцію повернення до фігуративу в українському мистецтві 2010-х, з'ясовуючи специфіку нового тілесного (Ложкіна, 2020: 614).

Теоретичним підґрунтям для розуміння тілесності послуговують тексти М. Мерло-Понті, якому присвячено ряд українських досліджень. Іванчук аналізує феноменологічну концепцію тіла у контексті сприйняття та взаємодії із світом (Іванчук, 2020: 144).

Окремої уваги заслуговує блок сучасних досліджень, присвячених трансформації українського мистецтва в умовах війни. Т.Прокопович та Т.Галькун зауважують, що вплив війни на творчі процеси виразилось у поширенні колористики, в якій домінує хроматична палітра, а також у появі швидкісних форм мистецтва: постерів, муралів та цифрового арту (Прокопович, Галькун, 2022). О.Кашшай розглядає еволюцію мистецьких форм, в тому числі і питання тілесності (Kashay O, 2024). М. Протас зауважує, що війна радикально змінила художню свідомість, актуалізуючи традиційно-емпатичний «серафізм» та поставши руханням,

яке прямує до перемоги і надає творчому потенціалу смисл (Протас, 2022).

М.Паньок та Т.Молчанова розглядають образотворче мистецтво у контексті ескалації російської агресії, зосереджуючись на тому, як визначні події стають мотором творчої діяльності (Паньок, Молчанова, 2022). С.Стоян аналізує специфіку художніх трансформацій під час війни, розглядаючи їх як процес, в якому мистецтво набуває нові семантичні пласти (Стоян, 2022). К.Малих фіксує емоційне втомлення, яке проследжується в мистецтві часів війни, та здатність художніх образів регулювати суспільний пульс (Малих, 2022). М.Урман та І.Братусь зауважують, що процес формування національної художньої ідентичності набрав нового темпу з початком повномасштабної війни (Урман, Братусь, 2022).

Незважаючи на зростаючу увагу до тематики тілесності в сучасному мистецтві, недостатньо розроблено теоретичну базу для аналізу конкретних механізмів формування образної структури, прикладом якої може бути візуальна антитеза «тіло – обладунки» в контексті воєнних реалій. Поточні дослідження або зосереджуються на широкому дискурсі тілесності (Гомілко, 2001; Протас, 2006), або обмежуються окремими художніми практиками без систематичної реконструкції образних механізмів. Крім того, специфіка традиції парсунного портрета стосовно дитячих образів недостатньо сопоставлена з сучасними зразками, присвяченими темам війни і дитинства.

Мета статті. Метою даної статті є аналіз способів формування образної структури проекту «Маленькі архангели» з точки зору структури задач та методології створення образного механізму осмислення війни в сучасному українському живописі. Зокрема, проєкт аналізуватиметься через призму: контрасту матеріальності, семантики символів та традиції парсунного портрета.

Виклад основного матеріалу. Серія «Маленькі архангели» була створена на початку війни 2022 року. Передумовою проєкту послужив особистісний досвід автора як батька, якому довелося переживати гнів, відчуття несправедливості та болю щодо дітей, постраждалих від війни. Цей емпіричний, глибоко травматичний контекст став фундаментом для художнього вираження контрасту між теплотою та ніжністю дитячого тіла і холодом технологічної зброї та металу, здатного зруйнувати тіло і життя. Серія включає кілька станкових живописних картин, кожна з яких представляє окремий образний діалог між дитячим образом та конкретним механізмом зброї.

Центральний образний механізм проєкту ґрунтується на контрасті двох матеріальних систем:

вразливого теплого, живого, матеріального, та металевих обладунків, які є втіленням конструкцій та механізмів. У серії автор трансформує дитячий одяг на важкі металеві механізми та інструменти, створюючи діалог між індустріально-технічною естетикою і традицією парсунного портрета XVI–XVIII років. Кожна фігура дитини зображена в обладунках, які символічно утворюють окремий образний діалог з обличчям дитини. Образ хлопчика в обладунках – символічний воїн, змушений захищатися ще до того, як він стиг відчувати переваги безтурботного дитинства.

Образ обладунку набуває подвійного значення в проєкті. З одного боку він символізує силу і захист; але також стає знаком технологічної дегуманізації та відчуження, зовнішнім привнесеним елементом. Така двозначність має коріння в трансформації семантики образу від середньовічної асоціації з честю та лицарством до розуміння обладунків як технічної оболонки, символу обмежень. Таким чином виникає і аспект деперсоналізації. У живописних композиціях механічне тіло може бути також прочитане як форма психологічного захисту – метафора перебування перед страхом чи власною крихкістю, яка унаочнює внутрішні стани заціпеніння й відчуження.

Передача матеріальності – ключовий засіб для побудови антитези. Тепло життя передається через колір шкіри, м'якість рис обличчя та ніжність деталей. Тоді як металеві обладунки зображені з матеріальністю, притаманною техніці класичного олійного живопису, з акцентом на холодних відтінках, підкресленим блиском та ретельному світло-тіньовому моделюванні. Контраст тепло / холод стає не тільки семантичним, але й колористичним.

Відкритий, дещо відчужений погляд дитячих облич, відчужений погляд виражає стан відсутності засудження або бажань в ситуації глобальних зрушень контекстів.

Проект візуально корениться в традиції парсунного портрета і одночасно радикально переосмислює її. Серія не є портретами у традиційному значенні – це узагальнені образи, ближчі до парсуни, але кожен зі своєю маленькою історією.

Проект вписується в широкий постгуманістичний дискурс, який розглядає тіло як змінну систему, позбавлену цілісності, але здатну до адаптації, апелюючи до концепцій В.Беньяміна та Ж.Бодріяра. Постгуманістичний дискурс дозволяє сприймати цю антитезу не лише як емоційне протиставлення, а як структурну проблему сучасної цивілізації – проблему, яка особливо гострою стає тоді, коли жертвою становиться дитинство.

Висновки. Образна структура проєкту побудована на антитезі дитячого тіла та обладунків, яка функціонує одночасно на кількох рівнях: матеріальному, вираженому через колористичний контраст, символічному через опозицію дитина\зброя, психологічному через протиставлення понять вразливості та захищеності та пост гуманістичному через співставлення людського та механістичного. Таким чином антитеза «тіло – обладунки» функціонує не лише як естетичний контраст, а

як системний образний механізм, через який художник означає проблему дітей війни.

Перспективами подальших розвідок стають: порівняльний аналіз проєкту з іншими сучасними мистецькими проєктами, присвяченими темі війни, дослідження рецептивної сторони – сприйняття глядачів серії, а також розширення теоретичної бази для аналізу поняття тілесності в сучасному образотворчому мистецтві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гомілко О. М. Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі. Київ : Наукова думка, 2001. 340 с.
2. Іванчук А. Феноменологічна концепція «тіла» у творчості М. Мерло-Понті. Проблеми гуманітарних наук. Серія: Філософія. 2020. Вип. 35. С. 144–159.
3. Івашина О. Тілесність і не тільки в мистецтві дев'яностих : лекція / О. Івашина. Київ : Art Arsenal, 2023. URL: <https://artarsenal.in.ua/education/proekt/lektsiya-oleksandra-ivashyny-tilesnist-i-ne-tilky-v-mystetstvi-dev-yanostyh/> (дата звернення: 30.01.2026).
4. Ложкіна А. Перманентна революція. Київ : Інститут проблем сучасного мистецтва, 2020.
5. Малих К. Мистецтво під час війни: втомлення. *Dwutygodnik*. 2022. URL: <https://surl.li/jnhark> (дата звернення: 30.01.2026).
6. Мельник Т. Тілесність як чинник жіночої образності в сучасному мистецтві. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2022. Т. 18, № 1. С. 96–101. [https://doi.org/10.31500/1992-5514.18\(1\).2022.260431](https://doi.org/10.31500/1992-5514.18(1).2022.260431).
7. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття. Київ : Український центр духовної культури, 2000. 552 с.
8. Паньок Т., Молчанова М. Образотворче мистецтво у контексті ескалації російської агресії проти України. *Progressive research in the modern world: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, Бостон, 1 груд. 2022 р.* Boston, 2022. С. 495–501.
9. Прокопович Т. А., Галькун Т. Д. Живопис в умовах війни: як змінилось мистецтво під час війни (колористика, тенденції, сюжет). *Матеріали VI Всеукраїнської наук.-практ. конф., Луцьк, 31 серп. 2022 р.* Луцьк, 2022. С. 99–102.
10. Протас М. Українська Скульптура ХХ Століття. Київ : Інтертехнологія, 2006.
11. Протас М. Мистецтво України в умовах визвольної війни: зміни арт-наративу. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, (August 5, 2022; Lisbon, Portugal), 194–196.
12. Стоян С. Мистецтво та війна: специфіка художніх трансформацій. *Філософська думка*. 2022. № 3. С. 119–124.
13. Урман М., Братусь М. Сучасне українське мистецтво: самоідентифікація у розрізі історичного контексту, перспективи розвитку під час війни. *Наука онлайн: Міжнародний електронний науковий журнал*. 2022. №5. URL: <https://nauka-online.com/publications/art-history/2022/5/01-8/> (дата звернення: 30.01.2026).
14. Хейлс Н. К. Як ми стали постлюдством: віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці. Київ : Ніка-Центр, 2013. 426 с.
15. Кашшай, Олена. The Ukrainian Art of the 20th – Early 21st Centuries: an Attempt to Identify the National Context. *National Academy of Fine Arts and Architecture. Collection of Scholarly Works «Ukrainian Academy of Art»* №35. 2024. С. 76-84. <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2024-35-8>.

REFERENCES

1. Homilko O. M. (2001) *Metafizyka tilesnosti: kontsept tila u filosofskomu dyskursi*. [Metaphysics of corporeality: the concept of the body in philosophical discourse]. Kyiv: Naukova dumka. 340 p. [in Ukrainian].
2. Ivanchuk A. (2020) Fenomenologichna kontseptsiia «tila» u tvorchosti M. Merleau-Ponty. [The phenomenological concept of the "body" in the works of M. Merleau-Ponty]. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii: Filosofiia*. 35. S. 144–159. [in Ukrainian].
3. Ivashyna O. (2023) Tilesnist i ne tilky v mystetstvi dev'ianostykh: lektsiia. [Corporeality and beyond in the art of the 1990s: lecture]. Kyiv: Art Arsenal. Available at: <https://artarsenal.in.ua/education/proekt/lektsiya-oleksandra-ivashyny-tilesnist-i-ne-tilky-v-mystetstvi-dev-yanostyh/> (accessed 30.01.2026). [in Ukrainian].
4. Lozhkina A. (2020) Permanentna revoliutsiia. [Permanent revolution]. Kyiv: Instytut problem suchasnoho mystetstva. [in Ukrainian].
5. Malykh K. (2022) Mystetstvo pid chas viiny: vtomlennia. [Art during war: exhaustion]. *Dwutygodnik*. Available at: <https://surl.li/jnhark> (accessed 30.01.2026). [in Ukrainian].
6. Melnyk T. (2022) Tilesnist yak chynnyk zhinochoi obraznosti v suchasnomu mystetstvi. [Corporeality as a factor of female imagery in contemporary art]. *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy*. Vol. 18, No. 1. 96–101. DOI: 10.31500/1992-5514.18(1).2022.260431. [in Ukrainian].
7. Merleau-Ponty M. (2001) Fenomenolohiia spryiniattia. [Phenomenology of perception]. Kyiv: Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury. [in Ukrainian].
8. Paniok T., Molchanova M. (2022) Obrazotvorche mystetstvo u konteksti eskalatsii rosiiskoi ahresii proty Ukrainy. [Visual art in the context of the escalation of Russian aggression against Ukraine]. *Progressive research in the modern world: Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference*. Boston. 495–501. [in Ukrainian].

9. Prokopovych T. A., Halkun T. D. (2022) Zhyvopys v umovakh viiny: yak zminylos mystetstvo pid chas viiny (kolorystyka, tendentsii, siuzhet). [Painting in wartime conditions: how art changed during the war (coloristics, trends, narrative)]. Materials of the VI All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Lutsk. 99–102. [in Ukrainian].
10. Protas M. O. (2006) Ukrainska skulptura XX stolittia. [Ukrainian sculpture of the 20th century]. Kyiv: Intertekhnolohiia. [in Ukrainian].
11. Protas M. (2022) Mystetstvo Ukrainy v umovakh viiny: zminennia art-naratyvu. [Art of Ukraine in wartime conditions: transformation of the art narrative]. SCIENTIA: Proceedings of the 3rd International Scientific and Theoretical Conference. Lisbon. 194–196. [in Ukrainian].
12. Stoian S. (2022) Mystetstvo ta viina: spetsyfika khudozhnikh transformatsii. [Art and war: the specifics of artistic transformations]. Filosofska dumka. No. 3. 119–124. [in Ukrainian].
13. Urman M., Bratus I. (2022) Suchasne ukrainske mystetstvo: samoidentyfikatsiia u rozrizi istorychnoho kontekstu, perspektyvy rozvytku pid chas viiny. [Contemporary Ukrainian art: self-identification in the context of historical background and development prospects during the war]. Nauka onlain: Mizhnarodnyi elektronnyi naukovyi zhurnal. No. 5. [in Ukrainian].
14. Hayles N. K. (2013) Yak my staly postliudstvom: virtualni tila v kibernetysi, literaturi ta informatysi. [How we became posthuman: virtual bodies in cybernetics, literature, and informatics]. Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian].
15. Kashay O. (2024) The Ukrainian Art of the 20th – Early 21st Centuries: An Attempt to Identify the National Context. Zbornyk naukovykh prats “Ukrainska akademiya mystetstva”. No. 35. 76–84. DOI: 10.32782/2411-3034-2024-35-8.

Дата першого надходження статті до видання: 09.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 786.8:78.071.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-24>

Олександр ПЛОХОТНЮК,

orcid.org/0000-0003-0444-1615

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри інструментально-виконавської майстерності

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна), alexandr.plokhonuk@gmail.com

Марина ЯКУБОВСЬКА,

orcid.org/0009-0001-0769-9163

студентка магістратури факультету мистецтв

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

(Полтава, Україна), Yakubovskaya_marin@ukr.net

ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ ВИКОНАВСТВА НА УДАРНИХ ІНСТРУМЕНТАХ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню еволюції розвитку виконавства на ударних інструментах в Україні. Розглянуто різні етапи цього процесу, починаючи з найдавніших часів і до XX ст. Визначено функціонал та уточнено класифікацію ударних інструментів у різні часи досліджуваного періоду. У добу Київської Русі ударні інструменти вже були відомі та застосовувалися в різних суспільних сферах. У народному побуті середньовіччя бубон супроводжував весілля, танці, поховальні процесії, тобто виконували як радісні, так і обрядово-траурні функції. Паралельно в сакральній сфері утверджуються церковні дзвони, що сприяло поширенню традиції православного дзвонарського мистецтва. Визначено, що у середньовічній Україні ударні інструменти були присутні у народних обрядах, військово-оборонній та релігійній сферах, виконуючи сигнально-комунікативну роль.

Подальший розвиток виконавства на ударних інструментах на території України відбувається у козацьку добу, з'являються нові інструменти та конкретизується їхній функціонал. Досліджено, що у ранньомодерний час формуються різні ансамблі за участю ударних інструментів у різних регіонах України. Народна традиція виробила велику кількість ударних і шумових інструментів, пристосованих до місцевих потреб. Вони використовувались для підтримання ритму в музиці, подачі умовних сигналів або для створення звукового колориту у святково-обрядових дійствах.

Визначено, що з кінця XVIII ст. виконавство на ударних інструментах в Україні поступово інтегрується у професійну академічну сферу. Під впливом загальноєвропейських еволюційних процесів, в музичну практику України XIX ст. входять нові оркестрові ударні, з'являються перші симфонічні оркестри, котрі містили в собі групу ударних інструментів – литаври, великий і малий барабан, тарілки, іноді трикутник. Також формуються перші школи гри на цих інструментах.

Таким чином, до кінця XIX ст. в Україні склався фундамент для подальшого професійного розвитку ударників, як оркестрових виконавців, так і потенційних солістів.

Ключові слова: ударні інструменти, виконавство на ударних інструментах, розвиток виконавства на ударних інструментах в Україні.

Oleksandr PLOKHOTNIUK,

orcid.org/0000-0003-0444-1615

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Instrumental-Performance Mastery

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

(Kyiv, Ukraine), alexandr.plokhonuk@gmail.com

Maryna YAKUBOVSKA,

orcid.org/0009-0001-0769-9163

Master's student at the Faculty of Arts

Luhansk Taras Shevchenko National University

(Poltava, Ukraine), Yakubovskaya_marin@ukr.net

EVOLUTION OF THE DEVELOPMENT OF PERCUSSION INSTRUMENT PERFORMANCE IN UKRAINE

The article is devoted to the study of the evolution of the development of percussion instrument performance in Ukraine. Various stages of this process are considered, starting from ancient times and up to the 20th century. The functionality of percussion instruments at different times of the studied period is determined and the classification of

percussion instruments is clarified. In the era of Kyivan Rus, percussion instruments were already known and used in various social spheres. In the folk life of the Middle Ages, the tambourine accompanied weddings, dances, and funeral processions, that is, it performed both joyful and ritual-mourning functions. In parallel, church bells are established in the sacred sphere, which contributed to the spread of the tradition of Orthodox bell-ringing art. It is determined that in medieval Ukraine percussion instruments were present in folk rituals, military-defense and religious spheres, performing a signaling and communicative role.

Further development of percussion performance on the territory of Ukraine occurs in the Cossack era, new instruments appear and their functionality is specified. It has been studied that in the early modern period, various ensembles with the participation of percussion instruments are formed in different regions of Ukraine. Folk tradition has produced a large number of percussion and noise instruments adapted to local needs. They were used to maintain the rhythm in music, to give conditional signals or to create sound color in festive and ceremonial events.

It is determined that since the end of the 18th century, performance on percussion instruments in Ukraine is gradually integrated into the professional academic sphere. Under the influence of pan-European evolutionary processes, new orchestral percussion instruments enter the musical practice of Ukraine in the 19th century, the first symphony orchestras appear, which include a group of percussion instruments – timpani, bass and snare drums, cymbals, sometimes a triangle. The first schools of playing on these instruments are also formed.

Thus, by the end of the 19th century, the foundation for the further professional development of percussionists, both orchestral performers and potential soloists, was laid in Ukraine.

Key words: percussion instruments, percussion performance, development of percussion performance in Ukraine.

Постановка проблеми. Питання розвитку виконавства на ударних інструментах в Україні зумовлені низкою взаємопов'язаних мистецьких, освітніх та соціокультурних чинників. Ударна група сьогодні є однією з найдинамічніших сфер музичного мистецтва, розширюється спектр інструментів (від традиційних оркестрових до мелодичних, етнічних та електронних), ускладнюється фактура партитур, зростає кількість сольних і ансамблевих творів для перкусії, посилюється роль ударних у симфонічній, камерній, естрадній музиці та медіасфері. Суттєвим аргументом на користь обраної теми є відставання теоретичної рефлексії від реальних процесів, що відбуваються в сучасному перкусійному середовищі. Практика демонструє активне впровадження розширених технік, електронних технологій, міжжанрових і міжкультурних синтезів, однак цілісні наукові узагальнення цих явищ, як і дослідження історичного контексту виконавства на ударних інструментах у вітчизняному музикознавстві поки що поодинокі.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових праць з проблеми дослідження свідчить про формування двох взаємопов'язаних дослідницьких напрямів, а саме: історико-етнографічного та культурологічного, який визначає витоки та традиції використання ударних інструментів, і сучасного виконавсько-методичного, зорієнтованого на техніку, інновації та педагогічні моделі.

У межах української традиції важливий внесок зробили автори, які досліджують генезу ударних інструментів та національні особливості їх функціонування. До таких належать Г. Хоткевич, Л. Черкаський, А. Гуменюк, М. Міхеєва, О. Олійник та ін., праці яких закладають фундамент розуміння того, як традиційний інструментарій впливає на сучасне академічне та сценічне перкусійне мистецтво. Проте, окремого дослідження, спрямо-

ваного на всебічне висвітлення особливостей становлення, функціонування ударних інструментів та розвитку виконавства на них на теренах України ще не проводилось.

Мета статті – дослідити еволюцію розвитку виконавства на ударних інструментах в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ударні інструменти з найдавніших часів супроводжували людську діяльність, виконуючи не лише музичні, а й комунікативні, ритуальні та військові функції (Борисенко, 2016: 76). Їхня роль у формуванні музичного простору різних епох є надзвичайно важливою, адже саме ці інструменти закладали основу ритмічного пульсу будь-якої композиції – від простих обрядових пісень до монументальних симфонічних творів (Ігнатів, 2017: 670).

У традиційній українській культурі ударні інструменти набули значного поширення та використовувалися як у повсякденному побуті, так і в сакральних ритуалах, весільних обрядах, військових церемоніях (Димченко, 2022: 107). Найдавніші з них умовно поділяються на ідіофони (інструменти, що звучать завдяки вібрації всього тіла (наприклад, тріскачки, ложки, дзвіночки)), та мембранофони (інструменти з натягнутою шкірою або мембраною (бубон, тулумбас, литаври)). Ця класифікація досі є основою для інструментознавчих досліджень (Черкаський, 2003: 66).

Особливу роль відігравали ідіофони народного походження, що не зазнали суттєвих змін упродовж століть. Такі інструменти як «деркач», «калатало», «брязкальця», «клепала» зберегли не тільки форму, а й своє функціональне призначення попереджати про початок заходу, координувати робочі процеси чи супроводжувати танець. Багато з них й нині використовуються у фольклорних колективах або як дитячі музичні іграшки для розвитку ритмічного слуху (Грищенко, 2015: 24).

Мембранофони, зокрема бубон і барабан, мали більш розвинуте звучання. Бубон (рамковий інструмент із прикріпленими металевими брязкальцями) супроводжував танці, співи, а також використовувався в релігійних обрядах. Його варіанти поширені по всій Україні, зокрема в карпатських регіонах. Інший інструмент – тулумбас (великий барабан з глибоким звуком) – став знаковим елементом військової культури запорізьких козаків. Його застосовували як сигнальний інструмент у походах, а також як символ бойового духу під час урочистих церемоній (Гуменюк, 1967: 54).

Виконавство на ударних музичних інструментах на теренах України має прадавнє коріння та пройшло еволюцію від культових шумових дійств до професійної академічної практики. Археологічні знахідки засвідчують існування ударних знарядь ще з палеоліту (Іваненко, 2003: 46). Зокрема, біля с. Межиріч на Черкащині виявлено найдавніший прототип барабана, датований приблизно XIII тисячоліттям до н.е. Ця унікальна пам'ятка свідчить, що первісні мешканці нинішньої України використовували порожнисті предмети з натягнутою шкірою для ритмічного звукового супроводу обрядів. Інший відомий комплекс музичних артефактів доби пізнього палеоліту – т. зв. «Мізинські кістки» – представляв набір орнаментованих кісток мамонта, які могли слугувати ідіофонічними шумовими інструментами (Олійник, 2020: 60).

Отже, вже у доісторичний період ударні знаряддя виконували ритуально-комунікативні функції, задаючи ритм магічним діям і сигналізуючи про важливі події в общині. Сучасні дослідники підкреслюють, що ці інструменти належать до найдавніших у світі (Юцевич, 2009: 162). Первісна роль ударних полягала у створенні ритму та шумових ефектів, що залишило глибокий відбиток у подальшому розвитку музичної культури.

У період раннього середньовіччя (добу Київської Русі) ударні інструменти вже були відомі та застосовувалися в різних суспільних сферах. Літописи та іконографічні джерела свідчать про побутування бубна (рамкового барабана) – найпростішого ударного, що складався з дерев'яного обруча, обтягнутого шкірою з одного боку (Булик-Верхола, 2022: 15). За конструкцією він подібний до поширеного у Європі «frame drum» і міг мати вставлені маленькі брязкітливі тарілочки для підсилення звучання. Вважається, що бубон потрапив до Русі не пізніше X–XI ст. і став популярним народним інструментом, оскільки не потребував складної техніки – лише доброго відчуття ритму (Замишляєв, 2024: 90).

У народному побуті середньовіччя бубон супроводжував весілля, танці, поховальні процесії, тобто виконували як радісні, так і обрядово-траурні функції. Паралельно в сакральній сфері утверджується інший різновид ударних – церковні дзвони. Після прийняття християнства (кінець X ст.) в Україні-Русі поширюється звичай скликання вірян на богослужіння дзвоном. У великих храмах Києва та інших міст уже в XI–XII ст. встановлювалися дзвони, що створило традицію православного дзвонарського мистецтва. До появи відлитих дзвонів у монастирях і церквах використовували дерев'яні або металеві била (клепала) – довгі дошки чи пластини, в які били калаталом для подання звукового сигналу. Такі била та ручні калатала також несли службу в побуті, зокрема, їх застосовували сільські сторожі для сповіщення громади про небезпеку чи пожежу (Кіндратюк, 2012: 128).

Отже, у середньовічній Україні ударні інструменти були присутні як у народних розвагах і обрядах, так і у військово-оборонній та релігійній сферах, виконуючи сигнально-комунікативну роль. З письмових джерел княжої доби відомо про великий сигнальний барабан «набат», який використовували для тривоги, у XI–XII ст. князі мали «ратний» ударний інструмент, що перевозився на возі та в який били одночасно 6–8 чоловік для оповіщення про напад ворога. Також у дружинах могли застосовувати парні литаври східного типу, т. зв. «накри» (невеликі казаноподібні барабани), обтягнуті шкірою, в які вдарили під час походів.

Отже, до кінця середньовіччя на українських землях сформувався широкий спектр ударних, що заклало підґрунтя для подальшого розвитку виконавства на цих інструментах.

Надзвичайно цікавою сторінкою є розвиток ударних інструментів у козацьку добу (XVI–XVIII ст.) на території України. Саме в цей час ударні отримують особливе значення у військовій і символічній культурі козацтва. Литаври (тулумбаси) стали невід'ємним атрибутом Запорозької Січі та козацького війська, входячи до числа клейнодів, що були символами влади нарівні з булавою та прапором (Хай, 2018: 256). Козацькі тулумбаси мали вигляд великих мідних котлів, обтягнутих шкірою, встановлених попарно. Ударник-довбиш удари у литаври дерев'яними калаталами, подаючи різноманітні сигнали (Хоткевич, 1930: 80).

Литаври використовувалися для скликання загальної козацької ради (удари сповіщали про її початок), для віддання військових почестей старшині, а також безпосередньо під час бою, ритмічним гуркотом литавр піднімали бойо-

вий дух війська та імітували грохот канонади (психологічний тиск на ворога) (Хай, 2018: 75). Значення тулумбасів у козацькому побуті було настільки вагомим, що втрата литавр вважалася великою ганьбою. Часто козаки здобували тулумбаси як трофеї у битвах з Османською імперією, звідки цей інструмент й походить за своїм типом (турецькі «kettledrums»), відтак в українській термінології закріпилися паралельні назви «литаври» і «тулумбаси» (Булик-Верхола, 2022: 15).

Поряд із військовою традицією, у ранньомодерний період розвивається й народне ударне виконавство, тісно пов'язане з музично-танцювальним фольклором різних регіонів України. Етнографічні джерела свідчать, що фактично в кожному історико-етнографічному регіоні склався свій ансамблевий склад з обов'язковим ударним інструментом, який забезпечував ритмічну основу. Так, на Поліссі (Волинське та Рівненське Полісся) традиційний інструментальний ансамбль складався зі скрипаля та бубниста. Використовували кілька різновидів барабанів, наприклад, малий односторонній бубон (інша назва «решітко» чи «решето») – обруч зі шкірою та брязкальцями, на якому грали дерев'яною паличкою; середнього розміру двосторонній барабан («бубен») з тарілочками; а інколи й зовсім великий дубовий бубонбас або т. зв. «бухало» – двомембранний барабан значного діаметра (Ярмола, 2011: 21). Ці ударні інструменти в поліських ансамблях виконували ритмічний остов для танців (поліські кадрили, гаївки тощо), доповнюючи мелодію скрипки.

Окрім барабанів, на Поліссі були поширені різноманітні ідіофони, такі як металеві дзвіночки, дерев'яні тріщітки (клапи), звичайні ложки, якими вибивали ритм, а також дитячі шумові забавки на кшталт гребеня чи деркачів (Ярмола, 2011: 23). Подібна традиція існувала й на Наддніпрянщині та Слобожанщині, де на сільських гуляннях грали скрипкові троїсті музики, до складу яких входив бубон або барабан. У центральноукраїнських селах у XIX ст. типовим був ансамбль з скрипки, цимбалів і бубна, який грав козачки, гопакі, польки, марші. На Буковині та Поділлі також побутував бубон як обов'язковий ритмічний акцент весільної капели.

У Карпатському регіоні (Гуцульщина, Бойківщина, Закарпаття) сформувалися свої унікальні ударні практики. Зокрема, у гуцульських селах традиційна троїста музика включала скрипку «першу», скрипку «другу» або цимбали, а також бубон з підвішеним збоку металевим талером (тарілочкою). Гуцульський бубон мав значно більший діаметр (до 70 см) і потужний звук, що було

необхідно для супроводу масових танців, таких як аркан чи гуцулка. Грали на ньому теж дерев'яною калаткою, часто одночасно вдаряючи по тарілці (Тарасенко, 2019: 70). Цікавим гуцульським ударним є також «бугай» – фрикційний інструмент, відомий у народі завдяки специфічному ревучому звуку. Бугай складається з невеликої дерев'яної діжечки, отвір якої затягнуто шкірою, крізь яку проходить копна кінського волосу; музикант, змочивши руку, смикає за волос, змушуючи мембрану резонувати (Булик-Верхола, 2022: 15). Цей інструмент був поширений передусім у західноукраїнських областях і застосовувався переважно під час різдвяно-новорічних обрядів (відомий як атрибут Маланки та «ведмеда» на Буковині).

Отже, народна традиція виробила багате розмаїття ударних і шумових інструментів, пристосованих до місцевих потреб. Усі вони слугували або для підтримання ритму в музиці, або для подачі умовних сигналів, або для створення звукового колориту у святково-обрядових діях.

Починаючи з кінця XVIII – у XIX столітті виконавство на ударних інструментах в Україні поступово інтегрується у професійну академічну сферу. Під впливом загальноєвропейських тенденцій, в музичну практику входять нові оркестрові ударні та формуються перші школи гри на цих інструментах (Міхеєва, 2005: 45). З кінця XVIII ст. при дворі гетьмана Кирила Розумовського, а згодом у магнатських капелах Правобережжя та в міських театральних оркестрах, з'являються литавристи і барабанщики як окремі виконавці. У цей період популярність здобувають турецькі військові ансамблі (т. зв. «яничарські оркестри»), що вплинуло й на українську музичну культуру. Так, до складу придворних та військових оркестрів на українських землях увійшли великий бас-барабан, тарілки, трикутник та малий барабан, запозичені з Османської традиції (Замишляєв, 2024: 93).

У першій половині XIX ст., зі становленням оперних театрів у Одесі, Києві, Львові, перші українські симфонічні оркестри вже мали стандартну групу ударних інструментів – литаври, великий і малий барабан, тарілки, іноді трикутник (Крет, 2015: 168). Репертуар європейського романтизму, що виконувався у цих театрах, вимагав від перкусіоністів майстерного володіння динамікою та ритмом.

Водночас у середині XIX ст. зароджується національна композиторська школа, яка також звертається до ударних, зокрема, Микола Лисенко та інші українські композитори вводили народні ударні (бубон, тарілки) у оркестрові партитури для надання колориту сценам з народного життя.

Приміром, в опері «Тарас Бульба» (1890 року) Лисенко використав литаври для зображення козацького бою, а в музичних ілюстраціях до народних дум – бубон як супровід кобзарського співу (Лисенко, 2008: 59).

На межі XIX–XX століть ударні інструменти вже здобули академічне визнання, їх викладання було офіційно введено в навчальні програми музичних училищ та інститутів. Перші класи ударних з'явилися, зокрема, у Київському музичному училищі та Львівській консерваторії наприкінці XIX ст., хоча системна методика ще тільки формувалася (Димченко, 2021: 151).

Отже, до кінця XIX століття в Україні склався фундамент для подальшого професійного розвитку ударників, як оркестрових гравців, так і потенційних солістів. Уже в цей час окреслюються два напрями виконавства: народно-традиційне (фольклорне), що продовжене селянськими музикантами по селах, і академічне, яке пов'язане з містами, оркестрами, нотним репертуаром та спеціалізованим навчанням. Ці дві лінії надалі плідно взаємодіяли у XX ст., але їхнє коріння знаходиться саме у XIX ст., коли ударні інструменти України одно-

часно зберігали архаїчні форми в селах і входили до симфонічної культури в містах.

Висновки. Еволюція розвитку виконавства на ударних інструментах в Україні характеризується безперервністю та різноманітністю традицій. Ударні інструменти спочатку виконували магічно-ритуальні та сигнальні функції, поступово увійшли до народної музики як ритмічна основа ансамблів, набули сакрального значення у церковній обрядовості (дзвони), особливого статусу у військовій культурі (козацькі литаври), а зрештою – стали повноцінною частиною академічного музичного мистецтва. До кінця XIX ст. в українському музичному середовищі було накопичено значний досвід ударного виконавства в різних контекстах, а саме: в народному, побутово-обрядовому, військовому та сценічному. Цей багатовіковий досвід заклав основу для вибухового розвитку ударних у XX столітті, проте вже в межах розглянутого періоду (до XIX ст. включно) можна говорити про сформований локальний стиль і традицію українського ударного мистецтва, з характерними регіональними особливостями та багатим арсеналом інструментів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисенко І. Ударні інструменти в симфонічних оркестрах України. *Оркестрове мистецтво*. 2016. № 1, С. 76-90.
2. Ігнатів П. В., Нікітіна В. В., П'янкова А. В. Сучасні ударні інструменти. *Молодий учений*. 2017. № 13 (147), С. 669-672.
3. Димченко С. С. Інструменти ударної установки та їх класифікація. *Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України та зарубіжжя*. 2022. № 1, С. 106-111.
4. Черкаський Л. М. Українські народні музичні інструменти. Київ, 2003. 264 с.
5. Грищенко М. Українська народна музика: історія, традиції, розвиток. Київ : Музична Україна, 2015. 123 с.
6. Гуменюк А. І. Українські народні музичні інструменти. Київ : Наукова думка, 1967. 244 с.
7. Іваненко О. Історія української музики. Київ : Музична видавничка, 2003. 245 с.
8. Олійник О. Археологічні музичні інструменти з території України в контексті синхронного інструментарію давніх цивілізацій світу. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2020. № 34, С. 58-64.
9. Юцевич Ю. Музика. Словник-довідник. Київ : Навчальна книга – Богдан, 2009. 352 с.
10. Булик-Верхола С. З. Назви українських народних ударних музичних інструментів: лексико-семантичний аналіз. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. № 22 (1), С. 13-17.
11. Кіндратюк Б. Дзонарська культура України : монографія. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2012. 898 с.
12. Хай М. Й. Литаври. Енциклопедія сучасної України. Т. 18. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. 711 с.
13. Ярмола В., Ковальчук В. Традиційна інструментальна музика Рівненського Полісся (науково-методичний опис). Рівне : Етнокультурний центр, 2011. 134 с.
14. Тарасенко В. Символіка ударних інструментів в українській культурі. *Українська культура*. 2019. № 4, С. 67-80.
15. Міхеєва О. В. Традиційні ударні інструменти українців. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2005. 120 с.
16. Крет З. М., Цюлюпа С. Д. Історія становлення та розвитку духового інструментально-оркестрового музичного мистецтва. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2015. № 17 (22), С. 167-173.
17. Лисенко М. Історія української музики. Київ : Музична академія України, 2008. 178 с.

REFERENCES

1. Borysenko I. (2016) Udarni instrumenty v symfonichnykh orkestrakh Ukrainy. [Percussion instruments in symphony orchestras of Ukraine] *Orkestrove mystetstvo*. № 1. 76-90. [in Ukrainian].

2. Ihnatov P. V., Nikitina V. V., Piankova A. V. (2017) Suchasni udarni instrumenty. [Modern percussion instruments] *Molodyi uchenyi*. № 13 (147). 669-672. [in Ukrainian].
3. Dymchenko S. S. (2022) Instrumenty udarnoi ustanovky ta yikh klasyfikatsiia. [Percussion instruments and their classification] *Istoriia stanovlennia ta perspektyvy rozvytku dukhovoi muzyky v konteksti natsionalnoi kultury Ukrainy ta zarubizhzhia*. № 1. 106-111. [in Ukrainian].
4. Cherkaskyi L. M. (2003) *Ukrainski narodni muzychni instrumenty*. [Ukrainian folk musical instruments]. Kyiv. 264. [in Ukrainian].
5. Hryshchenko M. (2015) *Ukrainska narodna muzyka: istoriia, tradytsii, rozvytok*. [Ukrainian folk music: history, traditions, development]. Kyiv : Muzychna Ukraina. 123. [in Ukrainian].
6. Humeniuk A. I. (1967) *Ukrainski narodni muzychni instrumenty*. [Ukrainian folk musical instruments]. Kyiv : Naukova dumka. 244. [in Ukrainian].
7. Ivanenko O. (2003) *Istoriia ukrainskoi muzyky*. [History of Ukrainian music]. Kyiv : Muzychna vydavnycha. 245. [in Ukrainian].
8. Oliinyk O. (2020) *Arkheolohichni muzychni instrumenty z terytorii Ukrainy v konteksti synkhronnoho instrumentariiu davnikh tsyvilizatsii svitu*. [Archaeological musical instruments from the territory of Ukraine in the context of the synchronous instruments of ancient civilizations of the world] *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku*. № 34. 58-64. [in Ukrainian].
9. Yutsevych Yu. (2009) *Muzyka*. [Music] *Slovnnyk-dovidnyk*. – Dictionary-reference. Kyiv : Navchalna knyha – Bohdan. 352. [in Ukrainian].
10. Bulyk-Verkhola S. Z. (2022) *Nazvy ukrainskykh narodnykh udarnykh muzychnykh instrumentiv: leksyko-semantychnyi analiz*. [Names of Ukrainian folk percussion musical instruments: lexical-semantic analysis] *Zakarpatski filolohichni studii*. № 22 (1). 13-17. [in Ukrainian].
11. Kindratiuk B. (2012) *Dzvonarska kultura Ukrainy : monohrafiia*. [Bell-ringing culture of Ukraine: monograph]. Ivano-Frankivsk : Vyd-vo Prykarp. nats. un-tu im. V. Stefanyka. 898. [in Ukrainian].
12. Khai M. Y. (2018) *Lytavry*. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. [Litavry. Encyclopedia of Modern Ukraine] T. 18. Kyiv : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. 711. [in Ukrainian].
13. Yarmola V., Kovalchuk V. (2011) *Tradytsiina instrumentalna muzyka Rivnenskoho Polissia (naukovo-metodychnyi opys)*. [Traditional instrumental music of Rivne Polissya (scientific and methodological description)] Rivne : Etnokulturnyi tsentr, 2011. 134. [in Ukrainian].
14. Tarasenko V. (2019) *Symvolika udarnykh instrumentiv v ukrainskii kulturi*. [Symbolism of percussion instruments in Ukrainian culture] *Ukrainska kultura*. № 4. 67-80. [in Ukrainian].
15. Mikheieva O. V. (2005) *Tradytsiini udarni instrumenty ukrainsiv*. [Traditional Ukrainian percussion instruments]. Lviv : Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy. 120. [in Ukrainian].
16. Kret Z. M., Tsiuliupa S. D. (2015) *Istoriia stanovlennia ta rozvytku dukhovoho instrumentalno-orkeistrovoho muzychnoho mystetstva*. [History of the formation and development of wind instrumental and orchestral music] *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova*. № 17 (22). 167-173. [in Ukrainian].
17. Lysenko M. (2008) *Istoriia ukrainskoi muzyky*. [History of Ukrainian music] Kyiv : Muzychna akademiia Ukrainy. 178. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 745.511(477.51)»18–19»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-25>

Андрій ПОСТОЛ,

orcid.org/0000-0001-6697-6538

аспірант кафедри образотворчого мистецтва
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) *a.postol.asp@kubg.edu.ua*

Ірина СИТНИК,

orcid.org/0000-0003-4501-9541

доктор філософії з мистецтвознавства,
доцент кафедри образотворчого мистецтва
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) *i.sytnyk1@kubg.edu.ua*

Іван БРАТУСЬ,

orcid.org/0000-0002-8747-2611

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) *i.bratus@kubg.edu.ua*

ВІКОННИЦІ НОВГОРОД-СІВЕРЩИНИ І НІЖИНЩИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ В КОНТЕКСТІ АРХІТЕКТУРНИХ ОБРАЗІВ МІСТ ЧЕРНІГІВЩИНИ

Статтю присвячено віконницям Новгород-Сіверщини і Ніжинщини у контексті архітектурних образів Чернігівщини ХІХ – початку ХХ століть, що отримали своє неповторне звучання саме завдяки виразній різьбі фасадів традиційних споруд регіону. Осмислено пластичні характеристики, конструктивні та композиційні особливості ансамблів декорування фасадів будівель в окреслених центрах означеного періоду. Здійснено спробу акцентувати увагу на специфічних художньо-образних характеристиках, притаманних місцевій забудові краю ХІХ – початку ХХ сторіччя. Проаналізовано потребу у ревіталізації територій, пов'язаних з дереворізьбленням фасадів будинків окремих міських просторів. Розглянуто основні підходи до можливих дій із відновлення творів декоративно-прикладного мистецтва окремих районів вказаного краю. Унаочнено потребу у створенні бази даних окремих пам'яток з традиційною різьбою на фасадах у межах Новгород-Сіверщини і Ніжинщини на регіональному рівні. Окреслено необхідність здійснення заходів з відновлення, обмірів, замальовок креслень, а також з реставрації й консервації прикладів віконниць означеної області. Виокремлено практику досвіду ревіталізації аналогічних творів у межах історико-культурної спадщини Чернігові як показову з точки зору збереження місцевої архітектури. Досліджено художньо-образні особливості мережаного різьблення одвірків, віконниць, гзимсів і лиштви Новгород-Сіверщини і Ніжинщини ХІХ – початку ХХ століть. Висвітлено необхідність збереження окремих пам'яток області з урахуванням просвітницької діяльності серед населення означених двох районів. Адже низка творів дереворізьблення епізодично втрачається через необізнаність власників щодо історико-культурної й образної цінності творів, оновлення фасадів архітектурних споруд Чернігівщини та їх утеплення, хоча має бути занесена до реєстру пам'яток, зміни образних і конструктивних характеристик фасаду яких потребують спеціальних погоджень.

Ключові слова: віконниці, дереворізьблення, розпис, декоративно-прикладне мистецтво, прикраси, композиція, художня культура, традиція, Чернігівщина.

Andriy POSTOL,

orcid.org/0000-0001-6697-6538

Postgraduate Student at the Department of Fine Arts
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) a.postol.asp@kubg.edu.ua

Iryna SYTNYK,

orcid.org/0000-0003-4501-9541

Doctor of Philosophy in Art History,
Associate Professor at the Department of Fine Arts
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) i.sytnyk1@kubg.edu.ua

Ivan BRATUS,

orcid.org/0000-0002-8747-2611

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Fine Arts
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) i.bratus@kubg.edu.ua

WINDOW FRAMEWORKS OF NOVGOROD-SEVER AND NIZHYN REGIONS OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES IN THE CONTEXT OF ARCHITECTURAL IMAGES OF CITIES OF CHERNIHIV REGION

The article is devoted to the shutters of Novgorod-Siversk and Nizhyn regions in the context of the architectural images of the Chernihiv region of the 19th - early 20th centuries, which received their unique sound precisely due to the expressive carving of the facades of traditional buildings of the region. The plastic characteristics, structural and compositional features of the ensembles of decorating the facades of buildings in the outlined centers of the indicated period are analyzed. An attempt is made to focus attention on the specific artistic and figurative characteristics inherent in the local development of the region of the 19th – early 20th centuries. The need for revitalization of territories associated with woodcarving of the facades of buildings of individual urban spaces is analyzed. The main approaches to possible actions for the restoration of works of decorative and applied art of individual districts of the indicated region are considered. The need for creating a database of individual monuments with traditional carving on facades within the Novgorod-Siversk and Nizhyn regions at the regional level is illustrated. The need for measures to restore, measure, sketch drawings, as well as for the restoration and conservation of examples of shutters in the specified region is outlined. The practice of revitalizing similar works within the historical and cultural heritage of Chernihiv is highlighted as indicative from the point of view of preserving local architecture. The artistic and figurative features of the lace carving of door frames, shutters, gzi and moldings of Novgorod-Siversk region and the Nizhyn region of the 19th and early 20th centuries are studied. The need to preserve individual monuments of the region is highlighted, taking into account educational activities among the population of the specified two regions. After all, a number of woodcarving works are occasionally lost due to the owners' ignorance of the historical and cultural and figurative value of the works, the renovation of the facades of architectural structures of the Chernihiv region and their insulation, although they should be included in the register of monuments, changes in the figurative and constructive characteristics of the facade of which require special approvals.

Key words: shutters, woodcarving, painting, arts and crafts, decorations, composition, artistic culture, tradition, Chernihiv region.

Постановка проблеми. Віконниці Новгород-Сіверщини і Ніжинщини XIX – початку XX століть останнім часом почали дедалі більше привертати увагу як приклади традиційної різьби фасадів будівель регіону. Однак донедавна образні характеристики архітектури означених районів Чернігівської області не були предметом зацікавлення краєзнавців, мистецтвознавців, художників, дизайнерів і реставраторів. Проте, з введенням 2019 р. цієї частини національного надбання до переліку нематеріальної культурної спадщини України, слід зосередити увагу спільноти на кон-

кретних вцілілих пам'яток, які потребують особливо дбайливого збереження і вивчення.

Аналіз досліджень і публікацій. 2007 р. в «Історії декоративного мистецтва України» в п'яти томах було видано том другий, присвячений мистецтву XVII–VIII століття. Розділ до нього під назвою «Різьба по дереву. Іконостаси» написав професор Львівської національної академії мистецтв І. Голод, який у тому числі у своїх роздумах принагідно торкнувся традицій сницарства означеного відрізка часу на Східній Україні (Голод, 2007: 183–194).

2015 р. оприлюднено дані Зводу пам'яток історії та культури України в Чернігівському районі Чернігівської області (Звід, 2015: 1–208). Ця робота поклала початок вивченню окремих архітектурних споруд регіону та їх художньо-образних характеристик. За наступні 10 років завдяки небайдужим містянам обласного центру було приділено увагу питанню збереження різьблених фасадів Чернігова та деяких інших локацій області, в яких збереглися «мережані» віконниці. Так, 2017 р. Т. Кабакова привернула увагу до чернігівських вікон в однойменній розвідці, де розглянула необхідність прокладання до них туристичних маршрутів (Кабакова Т., 2017). 2019 р. В. Курико у замальовці «Дерев'яне серце. Як відходять у вічність дерев'яні будинки Чернігівщини, а місцевий ІТ-спеціаліст береже пам'ять про них» поставила питання потреби створити банк форм і малюнків таких творів регіону (Курико В., 2019).

2020 р. А. Адрюг видав статтю «Дереворізьблення та іконостаси Чернігова другої половини ХVІІ – початку ХVІІІ століть», в якій намагався розкрити художньо-образну специфіку різьби Чернігівщини від часів бароко (Адрюг А., 2020), з огляду на місцеві традиції сницарства. Черніговом обмежилися і в питаннях збереження пам'яток означеної групи і в публікаціях дослідників 2020-х рр. Так, 2021 р. І. Синельник у замальовці «Зникаюча краса. Чи є надія зберегти дерев'яний Чернігів» (Синельник І., 2021) акцентує увагу на перспективах відновлення цієї частини спадщини Сіверщини.

Виходячи з зацікавлення художників, краєзнавців, істориків, мистецтвознавців означеною проблематикою, працівниками Державної бібліотеки України для юнацтва підготували дайджест з відомих текстів на задану тему «Різьбярський дивосвіт Чернігівщини» (Різьбярський, 2022), де намагалися охопити доступну інформацію про першоджерела та відомості безпосередньо по історії окресленого виду декоративно-прикладного мистецтва і технологіям сницарства краю.

2023 р. була видана стаття С. Білоус «Різьбленні віконниці та дерев'яне мереживо збереглися в селах на Чернігівщині» (Білоус С., 2023), де був розглянутий регіональний контекст. 2024 р. вийшов друком фоторепортаж «Краса дня. Кольорові дерев'яні хати Чернігівщини» (Краса, 2024), де образні характеристики такої забудови були досліджені з точки зору поліхромії. Проте, комплексного дослідження регіональної архітектури з різьбленими віконницями зокрема Новгород-Сіверщини та Ніжинщини досі здійснено не було.

Мета статті – визначити художньо-образні особливості віконниць Ніжинщини та Новгород-

Сіверщини ХІХ – початку ХХ століть в архітектурних образах міст Чернігівщини.

Виклад основного матеріалу. За матеріалами польових досліджень співробітниці ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, кандидата історичних наук Аліни Ярової, які були нею здійснені 2015 року, у Новгород-Сіверську зберіглося не так багато прикладів високохудожньої різьби фасадів традиційного житла українців ХІХ – початку ХХ століть, як у Ніжині (Архів А. Ярової, 2015). За композицією, конструктивними, художньо-образними особливостями, стилістикою та специфікою пластичного моделювання можна зазначити, що розташовані за різними адресами міста, ці твори дереворізьби укладаються в 2 основні типи.

А саме – притаманні кінцю ХVІІІ ст., найбільш архаїчні фільончасті віконниці. Першого типу прямокутні – з верхньою планкою «корони»-лиштви, прикрашеною видовженим ромбом білого (світлого) кольору, що нагадує сандрик. Вони відомі за найдавнішими взірцями регіону за прикрасами вікон на фасаді головного будинку садиби Покорщина у Козельці Чернігівського району Чернігівської області.

Другий тип місцевих віконниць складають аркоподібні (без верхньої декорованої планки), силуети яких були використані у Покорщині у формах одвірків. Так, віконниці Новгород-Сіверська ХІХ – початку ХХ століть двох конфігурацій (Рис. 2-4): прямокутні класицистичні з прямокутними фільонками та лиштвою із ромбічними вставками у верхній частині, а також (Рис. 5): скруглені у верхній частині, арочного типу, є типовими і традиційними для регіону часу зародження класицизму на цих землях.

Рис. 1. Головний будинок садиби Покорщина з оригінальними формами вікон та віконниць.

Козелець. ХVІІІ ст. Фото з сайту: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B1%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BA%D0%B2_%D0%9F%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%89%D0%B8%D0%BD%D1%96.jpg

Рис. 2–5. Віконниці Новгород-Сіверська XIX – початку XX століть двох конфігурацій (різновид 1: (Рис. 2,3,4): прямокутні класицистичні з прямокутними фільонками та лиштвою із ромбічними вставками у верхній частині, а також різновид 2 (Рис. 5): скруглені у верхній частині, арочного типу). Фото з архіву А. Ярової, м. Київ

Схоже на те, що робили їх від XIX століття у межах сталої місцевої традиції, можливо, що одні й ті самі майстри, котрі, як-то кажуть, «набили руку» на виконанні виробів такого ґатунку. Образ будівлі з такими вікнами ставав більш елегантним, «аристократичним», адже класика завжди була в моді й підкреслювала гармонійну домірність окремих елементів споруди.

При чому в епоху модерну, коли форми класичних одвірків і віконниць виконували більш химерних, «танцюючих», S-подібних форм, що спостерігається за образами перших поверхів окремо взятих будинків Новгород-Сіверська з архіву А. Ярової (Рис. 6), другий поверх могли прикрашати більш «домірні», вже традиційні за формою віконниці та лиштва класицизуючого типу, утворюючи типову забудову того періоду у вигляді оформлених «по-дачному» невисоких будинків.

Також на межі кінця XIX – початку XX сторіч верхню панель-«корону» в ансамблі прямокутного ґатунку фільончастих віконниць із «сандриками» могли замінити на декоративний карниз, викладений дужкоподібно над віконним отвором із цегли, та тинькований (Рис. 6). Це було типовою тогочасною рисою архітектурної забудови не лише провінційних, а й більш великих європейських міст.

Рис. 6. Віконниці Новгород-Сіверська XIX – початку XX століть з лиштвою, типовою для епохи модерну (нижній ряд) і «класицизуючого» типу (верхній ряд) із додатковим обрамленням гімсом. Фото з архіву А. Ярової, м. Київ

Натомість в іншому великому районному центрі Чернігівщини – Ніжині, давньому осередку освіти і з великою грецькою діаспорою, переважали більш «південні» візії забудови з ошатним, дрібно пластично модельованим різьбленням, як у спадку стародавніх сницарів краю, котре умовно можна назвати «курортного» типу (Шкільна,

2019: 264–273). Останнє було більш притаманне Криму, карпатським образам Трускавця, невеличких містечок на Київщині – Боярки, Ворзеля, Пущі-Водиці тощо (Художнє, 2019).

Рис. 7. Віконниці Новгород-Сіверська кінця ХІХ – початку ХХ століть в ансамблі прямокутного штибу фільончастих віконниць з декоративним карнизом, викладеним дужкоподібно над віконним отвором із цегли, та тинькованим. Фото з архіву А. Ярової, м. Київ

У цьому зв'язку також варто відзначити звернення й до інших великих історичних стилів на Ніжинщині – більш химерного бароко, коли в ансамблях оздоблення різьбою фасаду також з'являється характерний для Чернігівщини мотив сердечника (Різьбярський, 2022). В ансамблях ніжинських будівлях образи архітектурних споруд набувають виразнішого звучання за рахунок поєднання виїмчатої різьби та ажурної наскрізної (Рис. 8 та 9). У прямокутних фільончастих віконницях Ніжина більш класицистичної традиції, додаються більш ошатні гзимси-корони, пілястри, мотиви орнаментики доби ампіру (Рис. 10) та еkleктики й модерну (Рис. 11).

Рис. 8. Образ ніжинського будинку зі скругленими подвійними дужками карнизу над ошатною лиштвою, кутовими пілястрами, прикрашеними фільонками з ромбами, слізником з рядами орнаментальної різьби із мотивом сердечника. Межа кінця ХІХ – початку ХХ ст. Фото А. Постола

Рис. 9. Образ частини ніжинського будинку з фільончастими віконницями від гзимсом з ажурною прорізною різьбою у вигляді «корони». Межа кінця ХІХ – початку ХХ ст. Фото А. Постола

Рис. 10. Мотиви ампірної орнаментики на фасадах будівель Ніжина з ажурною різьбою. Межа кінця ХІХ – початку ХХ ст. Фото А. Постола.

Рис. 11. Частина образу ніжинської споруди часів еkleктики й модерну з віконницями, лиштвою з фігурними елементами у формі серця, декоративними дужками химерних форм попод карнизами, різьбленими гранчастими пірамідками. Межа кінця ХІХ – початку ХХ ст. Фото А. Постола

Можливо, до більш високохудожніх образних рішень фасадів будинків означеного часу мали відношення майстри Чернігівської школи В. Романовський, І. Шапоренко, Р. Клішко (*Художнє*, 2019), що заклали підвалини регіональної школи сницарства. Виходячи з географічного положення, низка пам'яток прифронтових територій потребує особливої опіки області з точки зору консервації, реставрації, ревіталізації культурного простору українських міст. Особливо зважаючи на внесення до реєстру нематеріальної культурної спадщини держави 2019 р. номінації «Художнє дереворізьблення Чернігівщини».

Висновки. Отже, віконниці Новгород-Сіверщини і Ніжинщини є частиною архітектурних образів Чернігівщини XIX – початку XX століть і складають частину номінації з реєстру елементів нематеріальної культурної спадщини України під назвою «Художнє дереворізьблення Чернігівщини» з 2019 р. (017нкс).

При цьому композиційно і стилістично характеристики віконниці Новгород-Сіверщини наслідують у переважній кількості форму і декоративні властивості оздоблення старовинних «еталонних» пам'яток краю штибу будівлі Покорщина періоду Гетьманщини. Остання вказана споруда належала Вірі Дараган, сестрі гетьмана Кирила Розумовського та графа Олексія Розумовського. Наприкінці XVIII століття такі садиби переважно виконувалися у межах стилістичного напрямку класицизму, через що і наступні сто років більшість фахівців в галузі розбудови і різьблення наслідували художньо-образні особливості пам'яток цього типу.

Як правило, заовалені фільончасті або прямокутні фільончасті форми віконниць завершувалися лиштвом з ромбічними вставками, що імітували класицистичні сандрики, мали досить архаїчні статичні різновиди упродовж XIX сто-

ліття, а в епоху модерну набували більш химерних форм з S-подібними силуетами та профільованими навскісними коновками карнизами над горішньою частиною вікна. В цілому силуети новгород-сіверських віконниць більше відповідали типовій забудові провінційних міст Чернігівщини означеного відрізка часу, у тому числі так званого «дачного» типу. Для оздоблення фасаду в регіоні частіше використовували плоскорельєфну різьбу та зеленкувату й вохристу фарби.

Натомість на Ніжинщині протягом XIX – початку XX сторіччя в оздобленні ансамблів будинків дереворізьбленням, майстри частіше зверталися до образів так званих «курортних» споруд. Тут здебільшого застосовували плосковиїмчасту, прорізну (ажурну) та скульптурну різьбу з елементами пропилювання, що були більш характерні не для токарів і бондарів, а саме сницарів краю. Типовими мотивами прикрашання фасадів тут стали сердечники», котрі виконувалися з наскрізним прорізванням (перфорацією) та поліхромією (переважно у біло-блакитних та вохристих барвах).

Стильова канва ансамблів віконниць Ніжина подеколи спирається на елементи бароко, класицизму, ампіру, еклектики та модерну. Різьба цього регіону за характером виконання близька до чернігівської школи «мережаних візерунків» оздоблення фасадів будівель, започаткованої В. Романовським, І. Шапоренком, Р. Клішком.

Історико-культурна й образна цінність творів дереворізьблення одвірків, віконниць, гзімсів, лиштви ансамблів краю вимагає усвідомлення специфіки їх пластичного моделювання. А також – взяття таких пам'яток на облік, а також консервації та реставрації на регіональному рівні, включно із заборонаю відрізати частини подібних творів під час утеплення і перебудови споруд.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адруг А. Дереворізьблення та іконостаси Чернігова другої половини XVII – початку XVIII століть. 2020. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/170711/05-Adruh.pdf?sequence=1> (дата звернення: 17.02.2025 р.).
2. Архів А. Ярової, Київ, 2015 р.
3. Білоус Світлана. Різьбленні віконниці та дерев'яне мереживо збереглися в селах на Чернігівщині. 21.07.2023 р. URL: <https://chelina.com.ua/news/society/rizblenni-vikonntsi-ta-derev-yane-merezhivo-zbereglisya-v-selah-na-cher-nigivshhini-foto-365224> (дата звернення: 12.01.2025 р.).
4. Голод І. Різьба по дереву. Іконостаси. *Історія декоративного мистецтва України: у 5 т.* Т. 2. Мистецтво XVII–VIII століття / НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського; голов. ред. Г. Скрипник [та ін.]; наук. ред. Т. Кара-Васильєва. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2007. С. 183–194.
5. Звід пам'яток історії та культури України. Чернігівська область: енциклопедичне вид. Вип. 1. Чернігівський район / Чернігівська облдержадмін., Чернігівська обласна рада, Чернігівський нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка; ред. кол.: В. Корж (голова) [та ін.]. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. 208 с.
6. Кабакова Тетяна. Чернігівські вікна: make Chernihiv great again. 25 листопада 2017 р. UA-travels. URL: <https://ua-travels.in.ua/2017/11/25/chernigivski-vikna-make-bernihiv-great/> (дата звернення: 12.01.2025 р.).
7. Краса дня. Кольорові дерев'яні хати Чернігівщини (Фоторепортаж). 09.02.2024 р. URL: <https://texty.org.ua/fragments/113310/krasa-dnya-kolorovi-derevyani-haty-bernihivshyny-fotoreportazh/> (дата звернення: 12.01.2025 р.).

8. Курико В. Дерев'яне серце. Як відходять у вічність дерев'яні будинки Чернігівщини, а місцевий ІТ-спеціаліст береже пам'ять про них 06.05.2019. Reporters: [сайт]. URL: <https://reporters.media/derevyane-sertse/> (дата звернення: 17.02.2025 р.).
9. Різьбярський дивосвіт Чернігівщини / Державна бібліотека України для юнацтва, 2022. URL: <https://bibliogr-front.4uth.gov.ua> (дата звернення: 17.02.2025 р.).
10. Синельник І. Зникаюча краса. Чи є надія зберегти дерев'яний Чернігів. 20.04.2021. УНІАН: [сайт]. URL: <https://www.unian.ua/tourism/impression/turizm-na-chernigivshchini-chi-ye-nadiya-zberegti-derev-yaniy-chernigiv-11394688.html> (дата звернення: 17.02.2022 р.).
11. Художнє дереворізьблення Чернігівщини (Чернігівська обл., м. Чернігів, м. Ніжин, Новгород-Сіверський р-н, Сосницький р-н). 2019 р. URL: <https://dkult.cg.gov.ua/index.php?id=406984&tp=0> (дата звернення: 18.05.2024 р.).
12. Школьна, О. Поняття «машрабія», «пишка», «шущабанди», «ма'ага», «шаббак», «шебеке» в архітектурі країн Азії, Близького Сходу та Північної Африки. *Мистецтвознавство України*. 2019. №19, с. 264–273.

REFERENCES

1. Adruh A. (2020). *Derevorizblennia ta ikonostasy Chernihova druhoi polovyny XVII–pochatku XVIII stolit [Woodcarvings and iconostases of Chernihiv of the second half of the 17th – early 18th centuries]*. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/170711/05-Adruh.pdf?sequence=1> (date of application: 17.05.2025) [in Ukrainian].
2. Arkhiv A. Yarovoi, (2015). Kyiv. [A. Yarova's Archive] [in Ukrainian].
3. Bilous Svitlana (2023). Rizblenni vikonnitsi ta dereviane merezhyvo zberehlysia v selakh na Chernihivshchyni. 21.07.2023 r. [Carved shutters and wooden lace have been preserved in villages in the Chernihiv region]. URL: <https://chelinel.com.ua/news/society/rizblenni-vikonnitsi-ta-derev-yane-merezhivo-zbereglisia-v-selah-na-chernigivshhini-foto-365224> (date of application: 12.01.2025) [in Ukrainian].
4. Holod I. (2007). Rizba po derevu. Ikonostasy. Istoriia dekoratyvnoho mystetstva Ukrainy: u 5 t. T. 2. Mystetstvo XVII–VIII stolittia [Woodcarving. Iconostases. History of Decorative Art of Ukraine: in 5 vols. Vol. 2. Art of the 17th–18th centuries]. / NAN Ukrainy. In-t mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologii im. M. T. Rylskoho; holov. red. H. Skrypnyk [ta in.]; nauk. red. T. Kara-Vasyliieva Kyiv: IMFE im. M. T. Rylskoho. P. 183–194 [in Ukrainian].
5. Zvid pamiatok istorii ta kultury Ukrainy (2015). Chernihivska oblast: entsyklopedychne vyd. Vyp. 1. Chernihivskiy raion [Collection of historical and cultural monuments of Ukraine. Chernihiv region: encyclopedic edition. Issue 1. Chernihiv district]. / Chernihivska obladerzhadmin., Chernihivska oblrada, Chernihivskiy nats. ped. un-t im. T. H. Shevchenka; red. kol.: V. Korzh (holova) [ta in.]. Chernihiv: Desna Polihraf. 208 p. [in Ukrainian].
6. Kabakova Tetiana (2017). Chernihivski vikna: make Chernihiv great again. [Chernihiv windows: make Chernihiv great again]. 25 lystopada 2017 r. UA-travels. URL: <https://ua-travels.in.ua/2017/11/25/chernihivski-vikna-make-chernihiv-great/> (date of application: 12.01.2025) [in Ukrainian].
7. Krasa dnia (2014). Kolorovi dereviani khaty Chernihivshchyny (Fotoreportazh). 09.02.2024 r. [Beauty of the day. Colored wooden houses of Chernihiv region (Photo report)]. URL: <https://texty.org.ua/fragments/113310/krasa-dnya-kolorovi-derevyani-haty-chernihivshchyny-fotoreportazh/> (date of application: 12.01.2025) [in Ukrainian].
8. Kuryko V. (2019). Dereviane sertse. Yak vidkhodiat u vichnist dereviani budynky Chernihivshchyny, a mistsevyi IT-spetsialist berezhe pamiat pro nykh. [Wooden Heart. How the wooden houses of Chernihiv region are disappearing into eternity, and a local IT specialist preserves the memory of them]. 06.05.2019. Reporters: [сайт]. URL: <https://reporters.media/derevyane-sertse/> (date of application: 17.02.2025) [in Ukrainian].
9. Rizbiarskyi dyvosvit Chernihivshchyny [The Carving Wonder of Chernihiv Region] Derzhavna biblioteka Ukrainy dlia yunatstva URL: <https://bibliogr-front.4uth.gov.ua> (date of application: 17.02.2025) [in Ukrainian].
10. Synelnyk I. (2021). Znykaiucha краса. Chy ye nadiia zberehty dereviani [Disappearing beauty. Is there any hope of preserving wooden Chernihiv?]. Chernihiv. 20.04.2021. UNIAN: [сайт]. URL: <https://www.unian.ua/tourism/impression/turizm-na-chernigivshchini-chi-ye-nadiya-zberegti-derev-yaniy-chernigiv-11394688.html> (date of application: 17.02.2025) [in Ukrainian].
11. Khudozhnie derevorizblennia Chernihivshchyny (Chernihivska obl., m. Chernihiv, m. Nizhyn, Novhorod-Siverskyi r-n, Sosnytskyi r-n). [Artistic woodcarving of Chernihiv region (Chernihiv region, Chernihiv city, Nizhyn city, Novgorod-Siverskyi district, Sosnytskyi district)]. URL: <https://dkult.cg.gov.ua/index.php?id=406984&tp=0> (date of application: 18.05.2024). [in Ukrainian].
12. Shkolna O. (2019). Poniattia «mashrabiia», «pyshka», «shushabandi», «maaha», «shabbak», «shebeke» v arkhitekturi krain Azii, Blyzkoho Skhodu ta Pivnichnoi Afryky [The concepts of «mashrabiya», «pyshka», «shushabandi», «ma'aga», «shabbak», «shebeke» in the architecture of the countries of Asia, the Middle East and North Africa]. *Mystetstvoznavstvo Ukrainy*. №19, p. 264–273 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Олена ПРЯДКО,*orcid.org/0000-0003-0728-976X*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтваКам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна) pryadko@kpnu.edu.ua**ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СЦЕНІЧНОГО ХВИЛЮВАННЯ СТУДЕНТІВ
ТА ТРАДИЦІЙНІ Й ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ЙОГО ПОДОЛАННЯ**

У системі професійної підготовки майбутніх педагогів-музикантів сценічне хвилювання розглядається як закономірна психофізіологічна реакція організму студента на ситуацію виступу у присутності слухачів, що часто пов'язане з переживанням тривоги та стресу. Сценічне хвилювання здатне суттєво впливати на результативність професійної самореалізації майбутнього фахівця, тому розуміння психологічних детермінант появи сценічного хвилювання, механізмів впливу на функціонування виконавського апарату музиканта, вивчення ефективних засобів його усунення безумовно є актуальним в контексті розвитку сучасної мистецької освіти. **Метою** написання статті є аналіз причин виникнення хвилювання студентів в ході виконання музичних творів перед слухачською аудиторією, розгляд традиційних та інноваційних підходів до подолання сценічного хвилювання. **Результати дослідження.** Було встановлено, що виникнення сценічного хвилювання у студентів в ході їх музично-виконавської діяльності, характер його перебігу та інтенсивність, зумовлюється низкою психологічних детермінант, серед яких особливого значення набувають індивідуально-психологічні характеристики особистості, особливості самооцінки, не сформованість належного рівня мотивації до виконавської діяльності в ході фахової підготовки майбутнього педагога-музиканта, недостатній рівень розвитку навичок емоційної саморегуляції під час виконання музичних творів в умовах публічного виступу, низький ступінь підготовленості до концертного виступу. Сценічне хвилювання може мати як мобілізуючий, так і дезорганізуючий вплив, який перешкоджає активації творчих сил, негативно позначається на якості виконавської діяльності. Ефективними засобами боротьби з негативними наслідками сценічного хвилювання є застосування спеціальних технік саморегуляції адаптованих до умов освітнього середовища, розвиток стресостійкості, виховання виконавської надійності майбутніх педагогів-музикантів.

Ключові слова: сценічне хвилювання, емоційно-вольова сфера, виконавська надійність.

Olena PRIADKO,*orcid.org/0000-0003-0728-976X*

PhD (Education),

Associate Professor at the Department of Music

Kamianets-Podolskyi Ivan Ohienko National University

(Kamianets-Podolskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine) pryadko@kpnu.edu.ua**PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF STAGE EXCITEMENT IN STUDENTS
AND TRADITIONAL AND INNOVATIVE STRATEGIES FOR OVERCOMING IT**

In the system of professional training of future teachers-musicians, stage fright is considered as a natural psychophysiological reaction of the student's body to the situation of performing in the presence of listeners, which is often associated with the experience of anxiety and stress. Stage fright can significantly affect the effectiveness of the future specialist's professional self-realization. Therefore, understanding the psychological determinants of the appearance of stage anxiety, the mechanisms of influence on the functioning of the musician's performing apparatus, and awareness of effective means of its elimination are certainly relevant in the context of the development of modern art education. The purpose of writing the article is to analyze the causes of students' anxiety during the performance of musical works in front of an audience, to consider traditional and innovative approaches to overcoming stage anxiety. Research results. It was found that the occurrence of stage anxiety in students during their musical and performing activities, the nature of its course and intensity, is determined by a number of psychological determinants, among which the individual psychological characteristics of the personality, the characteristics of self-esteem, the formation of the appropriate level of motivation for performing activities during the professional training of the future teacher-musician, the development of emotional self-regulation skills during the performance of musical works in public performance, the degree of preparedness for the performance are of particular importance. The nature of the course of stage anxiety can vary from mobilizing to disorganizing, which prevents the activation of creative forces, negatively affects the quality of performing activities. Effective means of combating the negative consequences of stage anxiety are the use of special self-regulation techniques adapted to the conditions of the educational environment, the development of stress resistance, and the upbringing of performing reliability of future teacher-musicians.

Key words: stage excitement, emotional-volitional sphere, performance reliability.

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні процеси в системі мистецької освіти актуалізують проблему формування психологічної готовності студентів до музично-виконавської діяльності. Фахова підготовка майбутніх педагогів-музикантів передбачає формування музично-виконавських умінь студентів, готовності на високому професійному рівні демонструвати майстерність володіння співацьким голосом, гри на музичних інструментах, диригентські компетентності. Комплексний характер професійного становлення майбутнього фахівця зумовлює необхідність інтеграції виконавської підготовки та опанування студентами психолого-педагогічних компетентностей, необхідних для здійснення рефлексії власної виконавської діяльності. Важливою умовою професійного становлення педагога-музиканта є формування розуміння студентами психологічних механізмів функціонування музичного мислення, пам'яті, уяви, закономірностей музичного сприймання, роботи емоційно-вольової сфери музиканта. Органічним складником фахової підготовки студента є розвиток важливих психологічних професійних якостей, таких як стресостійкість, навички саморегуляції, уміння керувати власним емоційним станом, підтримувати оптимальний рівень працездатності в умовах підвищеного психофізіологічного навантаження, що може супроводжувати публічну музично-виконавську діяльність. Необхідно розвинути у студента здатність забезпечувати безперервну саморегуляцію в ході концертного виступу, здійснювати рефлексивний аналіз виконавських дій, оперативно корегувати роботу власного виконавського апарату. Важливим аспектом фахової підготовки майбутнього педагога-музиканта є опанування ним засобів подолання сценічного хвилювання як необхідної умови успішної виконавської діяльності, повноцінної реалізації художніх завдань. Опанування відповідних стратегій сприяє досягненню належного рівня мобілізації творчих сил під час публічного виступу, стабільності виконавської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасному науковому дискурсі проблеми подолання сценічного хвилювання розглядаються крізь призму психофізіологічних, особистісних, когнітивних підходів. Питання забезпечення емоційної саморегуляції студентів в ході публічного виступу привертають увагу як українських, так і зарубіжних дослідників. Так, Ю. Самойлова та Т. Щербак зазначають, що сценічне хвилювання має багатовимірний психологічний характер і виступає як значущий стрес-фактор у процесі концертного виступу музиканта, впливаючи на емоційний та фізіологічний стан виконавця під час виступу (Самойлова, Щербак, 2019). Ю. Тімакова, аналізуючи механізми виникнення сценічного хвилю-

вання у студентів, підкреслює важливість психофізіологічного регулювання стану виконавця як передумови підвищення результативності музичної діяльності (Тімакова, 2020). Про важливість адаптації психіки студентів до сценічного стресу та формування здатності виявляти фактори, що сприяють або перешкоджають стабільності концертного виступу наголошують О. Кириченко та Ю. Кириченко (Кириченко, Кириченко, 2019). Системний огляд зарубіжних наукових джерел дає підстави стверджувати, що значна увага вчених зосереджена на дослідженні психологічних компонентів тривоги, вивченні фізіологічних та поведінкових аспектів її прояву, вказуючи на такі причини виникнення тривоги, як низька самооцінка, високий рівень особистої тривожності (Barlow, 2002). Вивчення явища саморегуляції та адаптації студентів-музикантів до стресу публічного виступу здійснено В. Сунь (Сунь, 2025). Зв'язок сценічної тривоги із соціальними фобіями та аспектами особистого перфекціонізму висвітлено у працях Б. Добос, Б. Піко, Д. Кенні (Dobos, Piko, Kenny, 2018).

У контексті професійної підготовки майбутніх педагогів-музикантів сценічне хвилювання постає як природна психофізіологічна реакція організму студента на ситуацію публічного виступу, необхідності демонструвати рівень сформованості музично-виконавських умінь в емоціогенних умовах. Сценічне хвилювання є складним психоемоційним феноменом здатним впливати на успішність професійної самоактуалізації майбутнього фахівця, тому розуміння психологічних детермінант виникнення сценічного хвилювання та необхідність відшукування шляхів його подолання безумовно є актуальним в контексті розвитку сучасної мистецької освіти.

Метою написання статті є аналіз причин виникнення хвилювання студентів в ході виконання музичних творів перед слухацькою аудиторією, розгляд традиційних та інноваційних підходів до подолання сценічного хвилювання.

Виклад основного матеріалу. Фахова підготовка майбутнього педагога-музиканта включає формування комплексу музично-виконавських умінь (вокальних, інструментальних, диригентських), теоретичну, методичну підготовку студента до здійснення музично-педагогічної діяльності у закладах освіти. Виконавська підготовка студентів, опанування незамінних інструментів професійного впливу на учнів становить основу їх подальшої професійної самореалізації, ефективності педагогічної діяльності. Процес музично-виконавської підготовки включає формування комплексу технічних умінь, засобів художньої виразності виконання, спроможності до творчого переосмислення художніх завдань в інтерпретаторській діяльності, виховання сценічної куль-

тури. Важливим елементом фахової підготовки студентів є розвиток здатності до творчої самопрезентації, що вимагає сформованості готовності успішно демонструвати власні творчі здобутки перед слухацькою аудиторією. Невід'ємною складовою виконавської підготовки майбутнього педагога-музиканта є опанування навичок подолання сценічного хвилювання, яке може стати на заваді успішності та стабільності виконавської діяльності. Виступ перед слухацькою аудиторією часто викликає у студентів підвищену емоційну напруженість, відчуття неконтрольованого хвилювання, тривоги. У багатьох випадках це може призвести до дезорганізації виконавського процесу, знизити якість виконання музичних творів.

Недостатність розвиненості навичок психоемоційної саморегуляції студента в ході фахової підготовки може зумовити зниження здатності до концентрації уваги та її розподілення, порушення координації виконавських рухів музиканта, дисбаланс взаємодії усіх частин виконавського апарату. Сценічне хвилювання є специфічним психоемоційним станом, який виникає у виконавця-музиканта в ситуації публічного виступу та характеризується порушенням емоційної рівноваги, надмірним внутрішнім напруженням, проявом соматичних симптомів тривоги, що негативно відбивається на якості виконавської діяльності. Характер проявів сценічного хвилювання залежить від індивідуально-психологічних характеристик особистості, особливостей нервової системи студента, ступеня розвиненості навичок емоційного самоконтролю, стресостійкості. Індивідуальні відмінності у переживанні страху виступу на сцені зумовлені рівнем особистої тривожності студента, особливостями самооцінки, що відображається на характері інтерпретування результатів власного виступу, з подальшим вибудовування стратегії творчого розвитку. Значний вплив на стан готовності до виступу перед слухачами має розвиненість мотивації до концертної діяльності, у якій студент вбачає можливість творчої самореалізації, професійного самовдосконалення. Добра вмотивованість до виступу, очікування зустрічі з глядачем значно знижує рівень дезорганізуючого впливу тривоги та страху під час публічного виступу. Визначну роль у зниженні інтенсивності впливу сценічного хвилювання має рівень підготовленості студента до виступу, достатній ступінь технічної готовності, відпрацьованість стратегії втілення художнього задуму, інтерпретаторських ідей. Велике значення має попередній досвід виконавської діяльності, його характер, сформованість здатності до рефлексивного аналізу його результатів, вироблення конструктивних висновків. Достатній рівень підготовленості студента до виступу, володіння техніками емоційної саморегуляції в ході виконавської діяльності сприяє трансформуванню

хвилювання з дезорганізуючого у мобілізуючий чинник.

Вміння студента-музиканта керувати власними емоціями, корегувати емоційний стан, ефективно концентрувати та розподіляти увагу в ході виконавської діяльності, долати негативні прояви сценічного хвилювання є необхідною умовою ефективності його професійного зростання. Окремим елементом навчання студента є участь у мистецьких змаганнях, музичних конкурсах, що передбачає порівняння рівня творчих досягнень учасників, вимагає докладання додаткових зусиль для стабілізації емоційного стану. З метою озброєння студентів ефективними засобами регулювання власних емоцій в ході виступу на сцені доцільно впроваджувати у практику роботи зі здобувачами техніки саморегуляції, спрямовані на вироблення вміння свідомо впливати на власний психоемоційний стан, характер роботи виконавського апарату (тонус м'язів, дихання). Метою застосування технік саморегуляції в ході музично-виконавської підготовки майбутніх педагогів-музикантів є оволодіння студентами прийомами самозаспокоєння, зниження емоційного напруження, яке перешкоджає ефективності музично-виконавської діяльності, реалізації художнього наміру студента. Здобувач має бути готовим своєчасно фіксувати початок надмірного емоційного збудження, усвідомлювати природу появи небажаних психоемоційних реакцій на стресогенний чинник, ефективно застосовувати опановані техніки саморегуляції. Здатність до самокорекції емоційного стану дозволяє підтримувати оптимальний рівень творчої активності, зосередженості уваги на подоланні технічних та художніх завдань.

Високою ефективністю відзначається застосування в ході музично-виконавської підготовки студентів технік саморегуляції з використанням дихальних вправ. Застосування таких вправ дозволяє студенту здійснювати регуляцію емоційного стану через вплив на фізіологічні параметри організму (стабілізування дихальних рухів, зняття м'язової напруги). Концентрування уваги на змінах фізичного стану організму дозволяє студенту відволіктись від тривожних думок, заспокоїтись, перейти до обдумування художніх завдань. Високою ефективністю відзначається використання комплексу дихальних вправ описаних групою вчених: В. Перчіавалле, М. Бландіні, П. Фекаротта, А. Бушемі, Д. Коррада, Л. Бертоло, Ф. Фічера, М. Коко (Перчіавалле, Бландіні та ін, 2017), методика застосування яких передбачає поєднання дихальних рухів та напруги і розслаблення м'язів. Використання в практиці роботи зі студентами-музикантами елементів дихальних практик Р. Брауна, П. Гербарг дозволяє регулювати вплив стресу та тривоги, стабілізувати психоемоційний стан здобувачів, знизити надмірну фізичну реакцію організму на стресогенні чинники (Браун, Гер-

барг, 2013). Здійснення усвідомленого, цілеспрямованого впливу на дихальні рухи є ефективним інструментом психофізіологічної стабілізації, боротьби зі стресом, подолання наслідків його впливу на виконавський апарат музиканта.

Тривога, яка виникає у студента перед виступом, часто пов'язана з необґрунтованим очікуванням невдачі, побоюванням припуститися помилок, забути текст музичного твору під час виконання його у присутності слухачів. Ознаками тривоги є нервові перезбудження, яке викликає тремор, скутість виконавського апарату, головний біль, запаморочення. Для того, щоб допомогти студенту опанувати власні емоції та перенести увагу на виконання художніх завдань варто застосовувати такий вид технік саморегуляції, які передбачають почергове напруження та розслаблення м'язів, що покладено в основу техніки прогресивної м'язової релаксації Е. Джекобсона. Застосування елементів такої техніки в практиці музично-виконавської підготовки студентів дозволяє навчити їх свідомо позбуватися фізичних затисків, які виникають внаслідок надмірного емоційного напруження. Фіксування уваги студента на напруженні та розслабленні м'язів певної частини виконавського апарату дозволяє відволіктися від тривожних думок, запобігти виснаженню нервової системи в умовах інтенсивного психоемоційного напруження. Послідовне напруження м'язів виконавського апарату музиканта з наступним їх розслабленням дозволяє досягнути релаксації, глибше усвідомити механізм роботи окремих частин тіла, які безпосередньо задіяні у виконавській моториці. Застосування техніки прогресивної м'язової релаксації в ході фахової виконавської підготовки студентів сприяє формуванню здатності ефективно справлятися зі стресом, стабілізувати функціонування нервової системи та запобігати її перевантаженню під час концертного виступу.

В ході систематичної виконавської діяльності студентів, необхідності демонструвати виконавську майстерність перед слухацькою аудиторією важливо розвинути у них здатність до стабільної концентрації уваги на виконанні художніх завдань, що допомагає знизити зосередженість на тривожних думках, очікуванні невдачі, побоюванні припуститися помилок. Аналізуючи процес формування готовності студента до концертного виступу В. Гусак наголошує на необхідності максимальної зосередженості уваги виконавця на музичному творі та витісненні зі свідомості усіх подразників, які перешкоджають концентруванню уваги на художньому завданні (Гусак, 2012 : 116). Зосередження уваги на емоційно-образному змісті музичного твору в ході його концертного виконання сприяє узгодженості технічного боку виконавства з художнім задумом, дотриманню внутрішньої логіки музичної форми. Ефективне регулювання виконавської діяльності стає можливим завдяки

забезпеченню постійного усвідомленого контролю процесу втілення художніх завдань, підпорядкування технічного боку виконавства реалізації інтерпретаційної моделі твору. Осмислене проникнення в художній образ дозволяє знизити надмірний контроль технічних аспектів, досягти смислової цілісності, художньої довершеності виконання. Занурення у творчий акт дозволяє знизити інтенсивність тривожних думок, коли виконавство перестає бути причиною стресу і перетворюється на засіб творчої самопрезентації. Тобто приділяючи належну увагу художньому аспекту виконання музичного твору студент отримує ще один механізм зниження сценічного хвилювання, ефективний засіб зміщення акценту з власних переживань на творчий процес.

Заняття студентів з вокалу, диригування, гри на музичних інструментах, різні види колективного музикування, які є невід'ємними елементами фахової підготовки майбутнього педагога-музиканта, володіють значним особистісно-формульним потенціалом. Саме музичне мистецтво здатне стати потужним засобом психологічної корекції та розвитку емоційної саморегуляції особистості, становлення особистісних рис, необхідних для підвищення ефективності подальшого професійної діяльності. Підтримування систематичності занять, дотримування принципу послідовності опанування елементами виконавської техніки, репетиційної дисципліни, чітке планування системи самостійних занять, сприяють вихованню вольових якостей особистості студента-музиканта, опануванню навичок саморегуляції, готовності підтримувати оптимальний рівень працездатності в ході підготовки до концертного виступу та безпосередньо в ході виступу на сцені. Вміння неухильно дотримуватися стратегії власного професійного зростання, підтримувати стабільну працездатність, репетиційну надійність сприяє підвищенню рівня професійної дисципліни, ефективної саморегуляції в умовах педагогічної та виконавської діяльності.

Отже, виникнення сценічного хвилювання у студентів в ході їх музично-виконавської діяльності зумовлюється низкою психологічних детермінант, серед яких особливого значення набувають індивідуально-психологічні особливості особистості, не сформованість належного рівня мотивації до виконавської діяльності в ході фахової підготовки майбутнього педагога-музиканта, недостатній рівень розвитку навичок емоційної саморегуляції під час виконання музичних творів в умовах публічного виступу, негативний досвід виконавської діяльності. Ефективними засобами боротьби з негативними наслідками сценічного хвилювання є застосування спеціальних технік саморегуляції адаптованих до умов освітнього середовища, розвиток стресостійкості, виховання виконавської надійності майбутніх педагогів-музикантів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гусак В. Особливості виявлення сценічного хвилювання у процесі інструментальної підготовки майбутніх учителів музики. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2012. Вип. 6(2). С. 114-122. https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1229/1/scenichne_hviluvannja.pdf
2. Кириченко О. А., Кириченко Ю. М. Сценічне хвилювання: причини виникнення і способи подолання. Вісник Закарпатської академії мистецтв. 2019. Вип. 13. С. 202-207. <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8115/2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. Самойлова Ю. О., Щербак Т. І. Психологічні аспекти сценічного хвилювання музиканта. Інсайт : психологічні виміри суспільства : матеріали міжнародної конференції / редакційна колегія: І. С. Попович, С. І. Бабатіна, І. Р. Крупник та ін. Херсон : ВД «Гельветика», 2019. Вип. 1(16). С. 241-242.
4. Тімакова Ю. С. Стан сценічного хвилювання студентів-співаків у процесі виконання навчального репертуару та його причини. Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя] : Психолого-педагогічні науки : збірник наукових праць. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2020. С. 79-84.
5. Barlow D. H. Anxiety and its disorders: The nature and treatment of anxiety and panic, 2nd ed. New York : The Guilford Press. 2002. 704 p. https://www.researchgate.net/publication/247331781_704_ppDH_Barlow_Anxiety_and_Its_Disorders_The_Nature_and_Treatment_of_Anxiety_and_Panic_2nd_Edition_The_Guilford_Press_New_York_2002
6. Brown R., Gerbarg P. Breathing practices for treatment of psychiatric and stress-related medical conditions. *Psychiatr clin north am.* 2013 Mar; 36(1):121-40. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23538082/>
7. Dobos B., Piko B. F., Kenny D. T. Music performance anxiety and its relationship with social phobia and dimensions of perfectionism. *Research Studies in Music Education.* 2018. Volume 41. Issue 3. P. 310-326. https://www.researchgate.net/publication/328537874_Music_performance_anxiety_and_its_relationship_with_social_phobia_and_dimensions_of_perfectionism
8. Perciavalle V., Blandini M., Fecarotta P., Buscemi A., Corrado D., Bertolo L., Fichera F., Coco M. The rol of deep dreathing on stress. *Neurol Sci.* 2017 Mar; 38(3):451-458. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27995346/>
9. Sun W. Anxiety before and during music stage performance: monitoring and coping strategies with innovative biofeedback techniques. *Applied psychophysiology and biofeedback.* 2025. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/40478489/>

REFERENCES

1. Husak V. (2012). Osoblyvosti vyivlennia stsenichnoho khvyliuvannia u protsesi instrumentalnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv muzyky [Peculiarities of detecting stage excitement in the process of instrumental training of future music teachers.]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia.* Vyp. 6(2). S. 114-122. https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1229/1/scenichne_hviluvannja.pdf [in Ukraine].
2. Kyrychenko O. A., Kyrychenko Yu. M. (2019). Stsenichne khvyliuvannia: prychyny vynykennia i sposoby podolannia [Stage fright: causes and ways to overcome it]. *Visnyk Zakarpatskoi akademii mystetstv.* Vyp. 13. S. 202-207. <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8115/2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukraine].
3. Samoilova Yu. O., Shcherbak T. I. (2019). Psykholohichni aspekty stsenichnoho khvyliuvannia muzykanta [Psychological aspects of a musician's stage excitement]. *Insait : psykholohichni vymiry suspilstva : materialy mizhnarodnoi konferentsii / redaktsiina kolehiia:* I.S. Popovych, S.I. Babatina, I.R. Krupnyk ta in. Kherson : VD «Helyvetyka», Vyp. 1(16). S. 241-242. [in Ukraine].
4. Timakova Yu. S. (2020). Stan stsenichnoho khvyliuvannia studentiv-spivakiv u protsesi vykonannia navchalnoho repertuaru ta yoho prychyny [The state of stage anxiety of student singers during the performance of the educational repertoire and its causes]. *Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia] : Psykholoho-pedahohichni nauky : zbirnyk naukovykh prats.* Nizhyn : Vydavnytstvo NDU im. M.Hoholia, S. 79-84. [in Ukraine].
5. Barlow D. H. (2002). Anxiety and its disorders: The nature and treatment of anxiety and panic, 2nd ed. New York : The Guilford Press. 704 p. https://www.researchgate.net/publication/247331781_704_ppDH_Barlow_Anxiety_and_Its_Disorders_The_Nature_and_Treatment_of_Anxiety_and_Panic_2nd_Edition_The_Guilford_Press_New_York_2002
6. Brown R., Gerbarg P. (2013). Breathing practices for treatment of psechiatric and stress-related medical conditions. *Psychiatr clin north am.* Mar; 36(1):121-40. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23538082/>
7. Dobos B., Piko B.F., Kenny D.T. (2018). Music performance anxiety and its relationship with social phobia and dimensions of perfectionism. *Research Studies in Music Education.* Volume 41. Issue 3. P. 310-326. https://www.researchgate.net/publication/328537874_Music_performance_anxiety_and_its_relationship_with_social_phobia_and_dimensions_of_perfectionism
8. Perciavalle V., Blandini M., Fecarotta P., Buscemi A., Corrado D., Bertolo L., Fichera F., Coco M. (2017). The rol of deep dreathing on stress. *Neurol Sci.* Mar; 38(3):451-458. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27995346/>
9. Sun W. (2025). Anxiety before and during music stage performance: monitoring and coping strategies with innovative biofeedback techniques. *Applied psychophysiology and biofeedback.* <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/40478489/>

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 75.01: 78.03

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-27>

Оксана ПУШОНКОВА,

orcid.org/0000-0002-8390-6806

кандидат філософських наук,

доцент кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва
Навчально-наукового інституту педагогіки, соціальної роботи і мистецтва Черкаського
національного університету імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна) krarki@vu.cdu.edu.ua

Іван БОНДАР,

orcid.org/0000-0002-4686-4598

Народний художник України,

професор кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва
Навчально-наукового інституту педагогіки, соціальної роботи і мистецтва Черкаського
національного університету імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна) bondar@vu.cdu.edu.ua

Віктор АФОНІН,

orcid.org/0000-0002-5739-4640

заслужений художник України,

доцент кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва
Навчально-наукового інституту педагогіки, соціальної роботи і мистецтва Черкаського
національного університету імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна) afonin@vu.cdu.edu.ua

ВІЗУАЛЬНІ ВИМІРИ ПАМ'ЯТІ У КУЛЬТУРНО-ТРАВМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: МИСТЕЦЬКИЙ ВИМІР

Метою статті є розкриття ролі мистецтва як медіуму трансформації травматичного досвіду та формування нових моделей колективної пам'яті й культурної солідарності. **Методологія** дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, який поєднує теорії культурної травми, наративні студії, дослідження постпам'яті та медіапам'яті, а також культурно-антропологічний аналіз мистецьких практик. Особливу увагу приділено образно-символічним реконструкціям травматичного досвіду в мистецтві – від візуальних текстів до арттерапевтичних ініціатив, що сприяють формуванню соціально-перформативної пам'яті. **Наукова новизна** полягає в теоретичному обґрунтуванні мистецтва як медіуму трансформації травматичного досвіду та конструювання екологічного простору пам'яті, в якому травма постає не як об'єкт повторення, а як ресурс смислотворення та культурної солідарності.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що культура пам'яті в умовах травматичного дискурсу функціонує як комунікативний і динамічний простір конструювання смислів, ідентичностей і символічних форм солідарності. Доведено, що травма набуває культурного статусу лише в процесах репрезентації, інтерпретації та публічного обговорення, а пам'ять постає тут не як статичний архів, а як жива комунікативна практика, сформована у взаємодії творців пам'яті, її користувачів і традицій репрезентації. Розкрито значення образно-символічних форм репрезентації колективної пам'яті в умовах війни як чинників духовного зцілення й гармонізації, що дає підстави інтерпретувати мистецькі практики не лише як засіб відображення актуальних подій, а як активний механізм формування нових колективних символів та моделей ідентичності. У добу трансмедійності ідея посередництва набуває значущості та втілюється у динамічних комунікативних практиках, адже образ, наратив і перформанс у мистецтві виступають медіаторами між індивідуальним переживанням і колективними формами пригадування, уможлиwiająть перехід від повторення травматичного досвіду до його смислотворчого переосмислення в екологічній перспективі пам'яті.

Ключові слова: візуальна культура, комунікативна пам'ять, культурно-травматичний дискурс, образ, мистецтво, мистецькі практики, екологічний простір пам'яті, ідентичність.

Oksana PUSHONKOVA,

orcid.org/0000-0002-8390-6806

Candidate of Philosophical Sciences,

Associate Professor at the Department of Fine and Decorative Arts

Institute of Pedagogy, Social Work and Arts of The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

(Cherkasy, Ukraine) krapki@vu.cdu.edu.ua

Ivan BONDAR,

orcid.org/0000-0002-4686-4598

People's Artist of Ukraine,

Professor at the Department of Fine and Decorative Arts

Institute of Pedagogy, Social Work and Arts of The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

(Cherkasy, Ukraine) bondar@vu.cdu.edu.ua

Viktor AFONIN,

orcid.org/0000-0002-5739-4640

Honoured Artist of Ukraine,

Associate Professor at the Department of Fine and Decorative Arts,

Institute of Pedagogy, Social Work and Arts of The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

(Cherkasy, Ukraine) afonin@vu.cdu.edu.ua

VISUAL DIMENSIONS OF MEMORY IN THE CULTURAL-TRAUMATIC DISCOURSE: THE ARTISTIC DIMENSION

The purpose of the study is to reveal the role of art as a medium for transforming traumatic experiences and forming new models of collective memory and cultural solidarity. The research methodology is based on an interdisciplinary approach that combines theories of cultural trauma, narrative studies, research on post-memory and media memory, as well as cultural-anthropological analysis of artistic practices. Particular attention is paid to figurative and symbolic reconstructions of traumatic experiences in art – from visual texts to art therapy initiatives that contribute to the formation of socio-performative memory. The scientific novelty lies in the theoretical justification of art as a medium for transforming traumatic experiences and constructing an ecological space of memory, in which trauma appears not as an object of repetition, but as a resource for meaning-making and cultural solidarity. Conclusions: The study has established that the culture of memory within the framework of traumatic discourse functions as a communicative and dynamic space for constructing meanings, identities, and symbolic forms of solidarity. It has been proven that trauma attains cultural status only through processes of representation, interpretation, and public discussion, and that memory here is not a static archive, but a living communicative practice, formed through the interaction of memory creators, its users, and the traditions of representation. The significance of figurative and symbolic forms of collective memory representation in times of war has been revealed as factors of spiritual healing and harmonization, which provides grounds for interpreting artistic practices not only as a means of reflecting current events, but also as an active mechanism for the formation of new collective symbols and identity models. In the era of transmediality, the idea of mediation gains importance and is embodied in dynamic communicative practices, as image, narrative, and performance in art act as mediators between individual experience and collective forms of remembrance, enabling the transition from the repetition of traumatic experiences to their meaning-making reinterpretation in the ecological perspective of memory.

Key words: visual culture, communicative memory, cultural-traumatic discourse, image, art, artistic practices, ecological space of memory, identity.

Постановка проблеми. Проблематика колективної пам'яті в сучасних гуманітарних дослідженнях набуває особливої актуальності в умовах воєнних конфліктів, геноцидів та соціальних катастроф, що формують досвід культурної травми. У таких реаліях пам'ять перестає бути лише інструментом збереження минулого і постає як динамічний простір смислотворення, боротьби інтерпретацій та конструювання ідентичностей. Війна як радикальний травматичний досвід актуалізує потребу в нових формах осмислення мину-

лого, здатних поєднати індивідуальні переживання з колективними наративами.

У цьому контексті важливим є підхід, який пропонує розглядати колективну пам'ять у межах комунікативної моделі, зосередженої на взаємодії між творцями пам'яті, її користувачами та візуальними й дискурсивними об'єктами репрезентації. Це дозволяє аналізувати пам'ять не як стабільний архів, а як відкритий процес конструювання смислу, що розгортається у медійному та культурному просторі. Особливої ваги ця модель набуває

в добу «культури екрана», коли традиційні форми історичної рефлексії зазнають трансформацій, а колективна пам'ять виявляється схильною до фрагментації та переозначення.

Метою статті є розкриття ролі мистецтва як медіуму трансформації травматичного досвіду та формування нових моделей колективної пам'яті й культурної солідарності. Стаття спрямована на осмислення мистецтва не лише як способу фіксації травматичного досвіду, а й як простору колективного проживання, де формуються нові символи та архетипи, які здатні стати підґрунтям для оновленої культурної ідентичності.

Огляд останніх публікацій. Дослідження культури пам'яті в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття розглядаються як рефлексія історичної пам'яті (Й. Рюзен (Rüsen, 2007), Р. Козеллек (Koselleck, 2004, 2018), Й. Зерубавель (Zerubavel, 1995), К. Каруш (Caruth, 1996) та ін.) та режимів історичного мислення (П. Рікер (Ricoeur, 1965, 1992, 2004), Ф. Артоґ (Hartog, 2015), Ф. Анкерсміт (Ankersmit, 2004, 2005)). У контексті травматичного дискурсу пам'ять розглядали А. Нейл (Neal, 1998), Дж. Александер (Alexander, 2003); П. Штомпка (Sztompka, 1991, 1993); К. Еріксон (Erikson, 1976), Р. Айерман (Eyerman, 2004) та ін.

Численні аспекти дослідження пам'яті поєднуються з темою ідентичності, що виступає як інструмент і результат дії культурної пам'яті. Предметом уваги стає «заломлення» історичних наративів у свідомості, вивчення структур історичного часу та досвіду, а також їх втілення в мистецьких практиках, де актуалізуються ідеї колективного пригадування та комунікативної пам'яті. М. Хальбвакс (Halbwachs, 1980), Я. Ассман (Assmann, J. 2008), А. Ассман (Assmann, A. 2010, 2011), П. Нора (Nora, 1996), П. Коннертон (Connerton, 2008), звертаються до культурних практик пам'яті, що спираються на базовий наратив, міф, колективну історію, архетипний сценарій.

Іншим значущим напрямом у дослідженні пам'яті в контексті розвитку новітніх медіа та комунікативних практик є концепції «постпам'яті» М. Гірш (Hirsch, 2008) та «медіапам'яті» В. Канстейнера (Kansteiner, 2002) тощо.

У контексті семантичних універсалій національної культури та актуальних комунікативних практик пам'ять досліджують українські вчені Л. Нагорна (Nahorna, 2014), В. Кебуладзе (Kebuladze, 2013), Р. Голик (Holyk, 2021), Я. Пухонська (Pukhonska, 2017), А. Киридон (Kyrydon, 2017), О. Кісь (Kis, 2010), Г. Боднар (Bodnar, 2020), А. Коник (Konuk, 2019) та ін.

Варто наголосити, що вивчення культури пам'яті у вимірі візуальних практик потребує

врахування як історичних контекстів, так і трансформацій світосприймання під впливом новітніх медіа, специфіки та швидкості поширення інформації, а також домінантних репрезентаційних режимів, у межах яких актуальні події осмислюються та інтерпретуються.

Аналізуючи взаємодію індивідуальної та колективної пам'яті у синхронному та діахронному вимірах, доцільно зосередити увагу на механізмах символізації зв'язку минулого, теперішнього й майбутнього в процесах культуротворення певної історичної доби, що знаходить безпосереднє відображення у мистецтві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Студії культури пам'яті ХХ – початку ХХІ століття мають виразний міждисциплінарний характер, особливо в мистецькому контексті, де перетинаються історія, психологія мистецтва, семіотика культури та теорія комунікації. Теоретичне підґрунтя цих досліджень закладене працями М. Хальбвакса, Я. Ассмана та А. Ассман, які розробили концепції колективної, комунікативної та культурної пам'яті.

Зокрема, М. Хальбвакс обґрунтував ідею соціальної зумовленості індивідуальної пам'яті, довівши, що пам'ять формується в межах соціальних груп. Я. Ассман розмежував комунікативну та культурну пам'ять, наголосивши на ролі традицій, ритуалів і текстів у тривалому збереженні значущих для спільноти смислів. А. Ассман акцентувала увагу на механізмах трансляції пам'яті та її інституціалізації в культурному просторі, який вже зазнав помітного впливу нових медіа. У її концепції важливим є розрізнення «активної» та «пасивної» пам'яті, а також аналіз ролі інституцій – архівів, музеїв, освітніх структур, медіаплатформ – у процесі відбору, збереження та канонізації минулого.

У ХХ – на початку ХХІ століття, періоді, позначеному кризовими явищами, світовими війнами, тоталітарними режимами та глибокими соціальними трансформаціями, проблематика пам'яті набула особливої актуальності. У сучасних умовах війни комунікативні аспекти пам'яті ще більше загострюються: пам'ять стає не лише способом осмислення травматичного досвіду, а й інструментом суспільної консолідації, формування ідентичності та протидії інформаційним маніпуляціям.

Ці процеси реалізуються через різноманітні комунікативні проєкти – від художніх виставок, перформансів, документального кіно й літератури до цифрових архівів, меморіальних ініціатив і соціальних медіа. Таким чином, культура пам'яті постає як динамічний простір взаємодії індивіду-

ального досвіду й колективних наративів, у якому мистецтво відіграє роль посередника між минулим і сучасністю.

Такий підхід дозволяє інтерпретувати структури пам'яті, втілені у мистецьких творах, як посередницькі механізми комунікації, засновані на універсальних архетипних моделях, що мають колективну природу.

Колективне пригадування постає тут як творчий процес – пошук узгодженості між різними версіями пережитого, спроба поєднати індивідуальні та спільні інтерпретації подій та освоїти нові системи репрезентації. Пам'ять у цьому вимірі не є статичною, а нагадує палімпсест: вона мерехтить, проступає крізь тканину часу в архетипних образах, що знову й знову актуалізуються в сучасності. Наративний підхід і візуальні студії відкривають нові контексти осмислення пам'яті, у межах яких формуються її концептуальні метафори та способи символічного вираження.

Автентичність спогадів пов'язана з відчуттям присутності «тут і тепер» і з рівнем опанування механізмів ретрансляції пам'яті – як у травматичному дискурсі, так і в медіакulturі. Особливої ваги набуває архаїчне прагнення «пам'ятати разом», адже саме в спільному пригадуванні відбувається передавання досвіду від покоління до покоління. Так знання минулого інтегруються у сучасні колективні тексти, які водночас створюються й відтворюються. Навіть за відсутності можливості впливати на офіційну колективну пам'ять спільноти формували й підтримували власні способи збереження досвіду.

У цьому контексті варто згадати міркування Р. Козеллека про зміну об'єкта спостереження в нових поколінь і зростання дистанції між «сучасним минулим живих свідків» і «чистим минулим», що стає недосяжним для безпосереднього досвіду (Koselleck, 2004). Натомість М. Гірш, авторка концепції постпам'яті, стверджує, що особисті історії не зникають серед множинності колективних символів та образів, а набувають нових форм опосередкованого існування, «позначаючи особливий момент кінця століття/перелому століть, коли ми дивимося назад, а не вперед, і визначаємо теперішнє у зв'язку з неспокійним минулим, а не ініціюємо нові парадигми» (Hirsch, 2008: 106).

У сучасному дискурсі пам'яті все частіше звертаються до «вторинних спогадів» – розповідей дітей та онуків очевидців, які стають трансляторами пам'яті про події минулого. Постпам'ять тут виступає як дослідницька оптика, де образи минулого не відтворюються безпосередньо, а конструюються через уявні моделі, що містять пере-

живання попередніх поколінь і травматичні події. Такі спогади часто виходять за межі раціонального, проте насичують сучасність потужною емоційною енергією.

Психологічний дискурс кінця XX – початку XXI століття активно включає трансгенераційний вимір пам'яті, зокрема осмислення проблем через призму родинної історії. М. Гірш застерігає, що власний досвід може бути витіснений, оскільки досвід попередніх поколінь часто вважається більш вагомим. У такому випадку пам'ять формується під впливом травматичних подій, які досі не піддаються наративній реконструкції та виходять за межі розуміння. Хоч ці події відбулися в минулому, їхній вплив триває в сьогоденні. Це, на думку дослідниці, і є «досвід постпам'яті та процес її генерування» (Hirsch, 2008: 107). Дослідниця зазначає, що «йдеться про будь-який досвід, який може зламати «дистанцію між поколіннями і між людьми» (Hirsch, 2008: 107). У контексті комунікативних практик все більшого значення набуває «афіліативна» пам'ять, що формується і передається через спільну емоційну атмосферу, емпатійне співпереживання та «обмін пам'ятями», за визначенням П. Рікера. Така пам'ять базується не лише на безпосередньому досвіді, а й на здатності індивіда долучатися до травматичного досвіду інших, інтерпретувати і інтеріоризувати його як частину власної ідентичності.

Американський медіафілософ В. Канстейнер пропонує продовжити дослідження колективної пам'яті, зосередившись на «комунікації між творцями пам'яті, користувачами пам'яті, а також візуальними та дискурсивними об'єктами та традиціями репрезентацій, що передбачає відкритий діалог між об'єктом, виробником і споживачем у конструюванні смислу» (Kansteiner, 2002: 71). Всі три елементи мають бути акторами та героями історій колективної пам'яті. Однак коли ми відходимо від відносно «безпечних» спогадів очевидців і постаємо перед тотальною тривою, спричиною трагічними подіями – війною, геноцидом, масштабними історичними катастрофами, – змінюється саме ставлення до колективної пам'яті в її традиційному вимірі. Пам'ять перестає бути лише формою спадкоємності й набуває характеру травматичного досвіду, що потребує нових способів осмислення та репрезентації.

В. Канстейнер наголошує на необхідності вивчення традиційних репрезентацій минулого в контексті медійних рецепцій пам'яті. На його думку, колективна пам'ять не існує як статична даність, а формується в процесі комунікації, інтерпретації та поширення через медіа. Вона

впливає на індивідуальну пам'ять завдяки циркуляції свідчень очевидців, наративів та образів, що стають підґрунтям для ширшого колективного пригадування. Таким чином, медіа постають не лише каналом передачі інформації, а й активним чинником конструювання пам'яттєвих смислів.

За Дж. Александером, «у «процесах становлення травми» («trauma process») вона набуває культурних рис і розглядається у різних формах репрезентації» (Alexander, 2003: 94). П. Штомпка, відомий польський дослідник колективної травми, досліджував причини її значущості (основні групи) та незначущості (периферійні або магістральні групи) (Sztompka, 1991: 13). У процесі інтерпретації травми в групі її вплив послаблюється, оскільки «спільне переживання трагедії структурує «живу пам'ять»» (Konyk, 2019: 48). Терапевтичний ефект також виникає через образну трансформацію травми, що можливо в мистецьких проєктах, які задають як пізнавальні, так і емоційно-естетичні параметри сприймання колективної травми.

У час війни особливого поширення набувають мистецькі практики з виразним комунікативним аспектом, спрямовані на об'єднання навколо спільної ідеї, активне сприймання і продукування комунікації, емоційну рефлексію та народження нових колективних символів. Такі практики стають простором, де індивідуальний досвід інтегрується в ширший колективний наратив.

Контексти війни створюють поле сенсів, яке розкривається у культурно-травматичному дискурсі, адже «люди мають інакше пояснювати реальність, єднатися, формувати нову культуру мислення всередині спільної травми війни» (Пушонкова, П'янзін, 2023: 306). У цьому вимірі мистецтво постає не лише засобом репрезентації подій, а й механізмом осмислення, символізації та колективного переживання досвіду війни.

У комунікативних мистецьких проєктах візуальний текст часто супроводжується вербальним, своєрідним Я-висловлюванням. Як показує досвід, така екзистенційна потреба виражати свою думку в актуальній комунікації є актуальною. Це також свідчить про зміни в ідентичності – потребу шукати нові способи буття разом.

Маємо формувати критичний дискурс, акцентуючи не на механічному відновленні пам'яті, а на її інтелектуальній та мистецькій рефлексії, здатності розкрити «омани ідеологічної та художньо-міфологічної обробки свідомості», «сприяти конструюванню ідентичності через наративну функцію, а також через візуальні й музично-звукові форми» (Козловець, 2009: 500). А. Ассман

описує воєнну травму, яка потребує втілення саме у наратив, адже травма тут – «тілесний запис, що залишається недоступним для мови та рефлексії і тому не може набути статусу спогаду» (Assman, 2012: 296). Я. Рубін, як практик наративної арт-терапії, зазначає, що візуалізація наративу робить його більш відчутним і переконливим для учасників терапевтичного процесу, адже «ілюстрації розширюють і поглиблюють спільний пошук нових рішень у межах реальності оповідача» (Rubin, 2016: 40). Таким чином, візуальний компонент у наративній арт-терапії виконує не лише допоміжну, а й трансформаційну функцію: він сприяє актуалізації переживань, глибшому проживанню травматичного досвіду та його інтеграції в особистісну історію.

Б. Парахонський і Г. Яворська пропонують набір візуально-семантичних моделей різних понять, які символізуються. Наративний підхід дає можливість побачити і розкрити «концептуальну метафору», наприклад таку, яка репрезентує ворога у вигляді хижого звіра, і «яка пов'язана, у свою чергу, зі стійким усталеним порівнянням війни зі звіром, а також указує на стійкий зв'язок семантики війна – кров» (Парахонський, Яворська, 2019: 59).

Це цілком доцільна настанова на вивчення соціального виміру формування пам'яті, адже символи є агентами ритуалів і церемоніалів. З позицій культурної антропології П. Каннертон зауважує, що важливо «приділяти увагу актам передачі пам'яті та спогадів, які створюють можливість пам'ятати разом – спільної пам'яті» (Connerton, 2008: 69). «Продукування оповідей-історій у неформальній обстановці» (Connerton, 2008: 70) є наративною діяльністю, яку П. Каннертон поширює на меморіальні церемонії та тілесні практики, що трансгенерують знання з минулого у колективні символічні тексти, основою яких є «соціально-перформативна пам'ять» (Connerton, 2008: 63).

Р. Айерман розуміє колективну пам'ять у вимірі діахронії та синхронії, узгодження історичного і індивідуального наративу. Колективна пам'ять об'єднує групу в часі та просторі, тоді як біографічна пам'ять уходить корінням у колективну історію. Тому контекст події є більш важливим, ніж сама подія. Предметом дослідження стає «розрив між подією і репрезентацією» (Eyerman, 2004), що розглядається на прикладі рабства і афроамериканської ідентичності. Автор повертається до проблеми формування пам'яті не як символічного дискурсу, а як результату розвитку певного рівня матеріальної культури, що, у свою чергу, впливає на ідентичність (Eyerman, 2004: 68).

На прикладі культури афроамериканців, які внаслідок насильницького переселення втратили можливість продовжувати мнемонічні практики (письмо, візуальне мистецтво, згодом – кіно), простежується «розрив» між подією та її репрезентацією. Обмеження впливу на формування колективної пам'яті ускладнило безперервність історичного наративу й спричинило потребу в нових формах його відтворення.

У діяльності соціальних груп відбувається постійне зіставлення минулого й теперішнього; травма актуалізує колективну ідентичність і входить у широкий суспільний дискурс. У цьому процесі здійснюється творче моделювання смислів, де художній образ постає посередником комунікації.

Оскільки культурна травма має емоційну основу, особливо важливою стає її драматична реконструкція засобами мистецтва – живопису, музики, кінематографа, – що уможливорює переживання й осмислення події.

Відтак є травми, що розділяють суспільство, а є ті, що укріплюють солідарність і творять нові символи, стають основою для нової колективної ідентичності. Колективну травму неможливо повністю «зжити»: завжди залишаються шрами, які можна лише переосмислити, і водночас вона здатна актуалізуватися, виконуючи сенсоутворюючу функцію для ідентичності. Нові колективні символи інтегрують травму, а образи війни стають складовою сакральних символів, що виступають оберегами культури в умовах війни.

З початку повномасштабного вторгнення на перший план виходять сприйняття та переживання візуальних образів і символів, які виступають маркерами національної та громадянської ідентичності. Ці образи сприймаються як коріння спільної колективної історії та водночас формують нову структуру сприйняття теперішнього й майбутнього. Символи, такі як калина, сонях, образ матері, образи захисників і янголів, у сучасних семантичних контекстах війни й миру створюють візуальний простір для осмислення й рефлексії подій (Пушонкова, П'янзін, 2023: 309–310). Навіть позбавлені можливості впливати на колективну пам'ять, люди формували й підтримували власні наративи пам'яті. Пам'ять у цьому розумінні – «це процес образотворення, а не застиглий образ; вона діє навіть на рівні глибинного несвідомого» (Пушонкова, П'янзін, 2023: 309). Він вимагає розширення контекстів, що охоплюють тіло, емоції, переживання та умови формування базового наративу.

Створення екологічного простору культурної пам'яті є програмним стратегічним завданням

діяльності кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

За останні роки кафедрою було реалізовано низку мистецьких проєктів, що резонують із воєнними подіями та потребами суспільства. Зокрема, у 2023 році здійснено розписи укриттів у закладах дошкільної та загальної середньої освіти: дитячому садку № 63, яслах-садочку «Петрушка», а також стін укриття школи № 34, Свідівцького закладу середньої освіти Будищенської сільської ради тощо. Ці ініціативи були спрямовані не лише на естетичне оновлення простору, а передусім на створення безпечного, підтримуючого середовища для дітей.

Розпис укриття має глибокий психологічний зміст. Для дитини простір сховища часто асоціюється зі страхом, тривогою та небезпекою. Художнє оформлення трансформує його у більш дружнє, тепле й зрозуміле середовище. Яскраві образи, казкові персонажі, природні мотиви знижують рівень стресу, допомагають переключити увагу, формують відчуття захищеності. Мистецтво у такому контексті виконує терапевтичну функцію: воно стабілізує емоційний стан, підтримує уяву, дає можливість дитині зберігати внутрішній ресурс навіть у кризових умовах.

Іншою формою роботи кафедри є розпис стін у військових частинах та спортивних зонах для ветеранів (Ветеран ПРО), участь у заходах військового арту (розпис артефактів війни, організація благодійних аукціонів та ярмарків для потреб ЗСУ у 2023–2025 роках) тощо. Зокрема, було реалізовано проєкт «Мистецтво з військового знаряддя» у школі № 28, у межах якого відбувалися творчі перетворення елементів військової атрибутики на мистецькі об'єкти. Символічна трансформація предметів, пов'язаних із війною, у твори мистецтва має глибокий терапевтичний ефект: вона змінює фокус сприйняття з руйнування на творення, з травми – на осмислення й подолання.

Окрім зазначених ініціатив, на кафедрі активно розвивається напрям проведення майстер-класів як мистецьких та комунікативних майданчиків творчої взаємодії. Такі заходи мистецького хабу АРТКА та концепт-студії візуальних практик ОДПМ спрямовані на емоційне розвантаження, відновлення внутрішнього ресурсу та формування спільного досвіду підтримки.

Впродовж березня, травня та листопада 2025 року проведено арттерапевтичні заходи з вихованцями Центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя». Зокрема, відбулися майстер-класи «Розпис гільз», під час яких

учасники працювали з формою та кольором, надаючи новий сенс предметам воєнного походження. Така практика сприяє розвитку дрібної моторики, концентрації уваги, емоційної стабілізації та формуванню почуття власної значущості через творчу діяльність.

Колективний формат роботи посилює терапевтичний ефект: учасники мають можливість взаємодіяти, ділитися переживаннями, відчувати підтримку спільноти.

Поряд із цим, у фокусі діяльності кафедри залишаються й теми паліативної та хоспісної допомоги, інклюзивні ініціативи, що також потребують делікатного мистецького осмислення та створення гуманного, підтримуючого середовища для людини на різних етапах її життя (проекти: розпис стін у центрі паліативної допомоги (жовтень, 2023); оформлення їдальні для людей похилого віку в Черкаському геріатричному пансіонаті (жовтень, 2023)). Викладачі кафедри активно долучаються до волонтерських ініціатив, демонструючи глибоке розуміння важливості мистецтва у складні часи для українського суспільства. Активно працюють у волонтерських проєктах Неоніла Недосеко, Олександр Костогриз, Віктор Олексенко, Віктор Афонін, Олеся Кравчук та Руслана Бачуріна. Вони займаються створенням соціальних плакатів, тематичних ілюстрацій, цифрової продукції на важливі теми, а також надають послуги 3D моделювання та 3D друку для військових потреб. Особливу роль у волонтерських ініціативах відіграють Федір Гонца та Владислав Тимошенко, які розробляють соціально важливі проєкти для військових – від цифрових плакатів до виготовлення ілюстрацій на тему сучасних викликів. Окремо варто відзначити ініціативу Івана Фізера (молодшого), викладача кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, який відкрив свою майстерню для виготовлення адаптивного посуду для військових. Разом з черкаськими майстринями він створює тарілки з скульптурної глини для військовослужбовців з обмеженою рухливістю рук. Цей проєкт, ініційований черкаською волонтеркою Марією Гвасалією, є яскравим прикладом того, як мистецтво може бути не лише способом самовираження, а й реальним інструментом для вирішення суспільних проблем.

Ці проєкти є не лише відповіддю на конкретні суспільні виклики, але й свідченням того, що мис-

тецтво, наука і волонтерська діяльність можуть працювати разом для подолання труднощів та підтримки нашої країни в цей складний час. Майстерні художників кафедри – це місця, де творчість переплітається з волонтерською допомогою, що є важливим аспектом у формуванні української ідентичності та підтримці національних цінностей.

Під час війни мистецькі практики набувають особливої ролі посередництва, адже вони трансформують індивідуальний досвід втрати, страху й опору у спільні наративи пам'яті та солідарності. Саме тут народжуються нові колективні символи, відбувається своєрідне осучаснення традиції. Через документальні проєкти, перформативні акції, цифрові архіви й мурали художники створюють простір, у якому особисті свідчення стають частиною колективного осмислення подій.

Такі практики формують екологічний простір пам'яті, де мистецтво не лише фіксує досвід війни, а й відкриває можливість для діалогу, взаємного визнання й відновлення спільнот через творчий акт.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що культура пам'яті в умовах травматичного дискурсу функціонує як комунікативний і динамічний простір конструювання смислів, ідентичностей і символічних форм солідарності.

Доведено, що травма набуває культурного статусу лише в процесах репрезентації, інтерпретації та публічного обговорення, а пам'ять постає тут не як статичний архів, а як жива комунікативна практика, сформована у взаємодії творців пам'яті, її користувачів і традицій репрезентації.

Розкрито значення образно-символічних форм репрезентації колективної пам'яті в умовах війни як чинників духовного зцілення й гармонізації, що дає підстави інтерпретувати мистецькі практики не лише як засіб відображення актуальних подій, а як активний механізм формування нових колективних символів та моделей ідентичності.

У добу трансмедійності ідея посередництва набуває значущості та втілюється у динамічних комунікативних практиках, адже образ, наратив і перформанс у мистецтві виступають медіаторами між індивідуальним переживанням і колективними формами пригадування, уможливають перехід від повторення травматичного досвіду до його смислотворчого переосмислення в екологічній перспективі пам'яті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар Г. Від «колективної пам'яті» до «пам'яті груп» та постпам'яті: до питання розвитку і сучасних викликів у студіях пам'яті. Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість; голов. ред. Микола Литвин; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. Вип. 13. С. 257–288. DOI: 10.33402/up.2020-13-257-288.

2. Гладун О. Міжнародна мистецька акція ВОЛЬНАНОВА. Матеріали міжнародного круглого столу «Музейна педагогіка в умовах воєнного стану» 26 травня 2022 року / за наук. ред. С. Довгого. 2022. Київ: Національний центр «Мала академія наук України». С. 134–136.
3. Голик Р. Пам'ять культури на роздоріжжях науки: проблеми теорії. Україна модерна. 2021. URL: <https://uamoderna.com/demontazh-pamyati/holyk-collective-memory>
4. Кебуладзе В. Пам'ять і забуття. Філософська думка: Місця пам'яті. № 6. 2013. С.9-35.
5. Кісь О. Колективна пам'ять та історична травма: теоретичні рефлексії на тлі жіночих спогадів про голодомор. У пошуках власного голосу: Усна історія як теорія, метод та джерело / 36. наук. ст. / За ред. Г. Грінченко, Н. Ханенко-Фрізен. Харків: ПП «ТОРГСІН ПЛЮС», 2010. С. 171-191
6. Киридон А. Студії пам'яті у сучасній гуманітаристиці: історія становлення Український історичний журнал. 2017. № 4. С. 150-161
7. Козловець М. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
8. Коник А. Російсько-український конфлікт у дзеркалі ЗМІ: війна в пам'яті та війни пам'ятей: Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2019. Випуск 45. С. 44–51
9. Парахонський Б., Яворська Г. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія. Київ: НІСД, 2019. 560 с.
10. Пухонська О. Культурна амнезія: від суспільного до літературного дискурсу незалежності: Синопис: текст, контекст, медіа, № 1 (17), 2017. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2017_1_3
11. Пушонкова О., & П'янзін С. Культура пам'яті у мистецьких рефлексіях війни (на прикладі проєкту «Війна у Україні: візуальні виміри пам'яті»). Культурологічний альманах, (3), 2023. 304–311. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.43>
12. Нагорна Л. Історична культура: концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014. 382 с.
13. Alexander J. Cultural Trauma and Collective Identity / Alexander J. The Meaning of Social Life. A Cultural Sociology. Oxford: Oxford University Press, 2003. pp. 85-109.
14. Ankersmit F. In praise of subjectivity. In David Carr, Thomas R. Flynn, and Rudolf A. Makkreel (Eds.), The ethics of history. Evanston, IL: Northwestern University Press. 2004. pp. 3-27
15. Ankersmit F. Sublime historical experience. Stanford University Press. 2005. 378 p.
16. Assmann A. Cultural Memory and Western Civilization. Functions, Media, Archives. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2011, 410 p.
17. Assmann A. Re-framing memory. Between individual and collective forms of constructing the past. In K. Tilmans, F. van Vree, & J. Winter (Eds.), Performing the past: Memory, History and Identity in Modern Europe. Amsterdam: Amsterdam University Press. 2010. 368 p.
18. Assmann J. Communicative and Cultural Memory. In A. Erll & A. Nünning (Eds.), Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook. Berlin, New York. 2008. pp. 109-118.
19. Caruth C. Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History. Baltimore and London. John Hopkins University Press, 1996. 154 p.
20. Connerton P. Seven Types of Forgetting. Memory Studies, 2008. pp. 59-71. URL: <https://memory110.qwriting.qc.cuny.edu/files/2010/09/Connerton7TypesForgetting.pdf>.
21. Erikson Kai T. Everything in Its Path. New York: Simon and Schuster. 1976. 284 p.
22. Eyerman R. Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity / J.C. Alexander, R. Eyerman, B. Giesen, N.J. Smelser and P. Sztompka. Cultural trauma and Collective Identity. Berkeley: University of California Press, 2004. pp. 60-111.
23. Halbwachs M. The collective memory / M. Halbwachs, F.J. Ditter, V.Ya. Ditter. New York : Harper & Row, 1980. 186 p. URL: <http://web.mit.edu/allanmc/www/halbwachsspace.pdf>
24. Hartog F. Regimes of Historicity: Presentism and Experiences of Time Translated by Salskia Brown Columbia University Press 2015. 288 p.
25. Hirsch M. The Generation of Postmemory. Poetics Today. International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication, 29 (1), 2008. pp.103-128 URL: https://books.google.ro/books?id=SvGyzunLaUC&pg=PR5&hl=ru&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false
26. Kansteiner W. Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective MemoryStudies. History and Theory (Wesleyan University). 2002. Vol. 41, Nr. 2. pp. 179-197
27. Koselleck R. Sediments of Time: On Possible Histories, translated from German by Sean Franzel and Stefan-Ludwig Hoffmann. Stanford, CA: Stanford University Press, 2018. 344 p.
28. Koselleck R. Futures past: on the semantics of historical time / Reinhart Koselleck ; translated and with an introduction by Keith Tribe. New York : Columbia University Press, 2004. 344 p.
29. Neal A. National Trauma and Collective Memory. Armonk, NY: Sharpe. 1998. 254 p.
30. Nora P. Between memory and history / Realms of Memory: Rethinking the French Past. New York, 1996. Vol. 1: Conflicts and Division. pp. 3–25.
31. Ricœur P. History and Truth. Northwestern University Press, 1965. 333 p.
32. Ricoeur P. Memory, History, Forgetting / P. Ricoeur. Chicago: University of Chicago Press, 2004. 624 p.
33. Rubin J. Approaches to Art Therapy: Theory and Technique (3rd ed.). New York: Routledge, 2016. 528 p.

34. Rüsen Jörn. Time and history: the variety of cultures. Edited by Jörn Rüsen (ed.). New York: Berghahn Books. 2007. 248 p.
35. Sztompka P. Society in Action: The Theory of Social Becoming. Cambridge: Polity Press. 1991. 219 p.
36. Sztompka P. The Sociology of Social Change. Oxford: Blackwell. 1993. 328 p.
37. Zerubavel Y. Recovered Roots: Collective Memory and the Making of Israeli National Tradition. Chicago: The University of Chicago Press, 1995. 360 p.

REFERENCES

1. Bodnar H. (2020) Vid «kolektyvnoi pamiaty» do «pamiaty hrup» ta postpamiaty: do pytannia rozvytku i suchasnykh vyklykiv u studiakh pamiaty. [From «collective memory» to «group memory» and postmemory: on the development and current challenges in memory studies]. Ukraina–Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist; holov. red. Mykola Lytvyn; NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Lviv. 13. 257–288. DOI: 10.33402/up.2020-13-257-288. [in Ukrainian].
2. Hladun O. (2022) Mizhnarodna mystetska aktsiia VOLNANOVA. [International Art Action VOLNANOVA]. Materialy mizhnarodnoho kruhloho stolu «Muzeina pedahohika v umovakh voiennoho stanu» 26 travnia 2022 roku / za nauk. red. S. Dovhoho. Kyiv: Natsionalnyi tsentr «Mala akademiia nauk Ukrainy». 134–136. [in Ukrainian].
3. Holyk R. (2021) Pamiat kultury na rozdorizhzhakh nauky: problemy teorii. [Cultural Memory at the Crossroads of Science: Problems of Theory]. Ukraina moderna. URL: <https://uamoderna.com/demontazh-pamyati/holyk-collective-memory> [in Ukrainian].
4. Kebuladze V. (2013) Pamiat i zabuttia. [Memory and Forgetting]. Filosofska dumka: Mistsia pamiaty. № 6. 9–35. [in Ukrainian].
5. Kis O. (2010) Kolektyvna pamiat ta istorychna travma: teoretychni refleksii na tli zhinochykh spohadiv pro holodomor. [Collective Memory and Historical Trauma: Theoretical Reflections Against the Background of Women's Memories of the Holodomor]. U poshukakh vlasnoho holosu: Usna istoriia yak teoriia, metod ta dzherelo / Zb. nauk. st. / Za red. H. Hrinchenko, N. Khanenko-Frizen. Kharkiv: PP «TORHSIN PLiuS». 171–191 [in Ukrainian].
6. Kyrndon A. (2017) Studii pamiaty u suchasni humanitarystsi: istoriia stanovlennia [Memory Studies in Contemporary Humanities: A History of Formation]. Ukrainysky istorychny zhurnal. № 4. 150–161 [in Ukrainian].
7. Kozlovets M. (2009) Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii [The Phenomenon of National Identity: The Challenges of Globalization]. Monohrafiia. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. 558. [in Ukrainian].
8. Konyk A. (2019) Rosiisko-ukrainskyi konflikt u dzerkali ZMI: viina v pamiaty ta viiny pamiatei [The Russian-Ukrainian Conflict in the Mirror of the Media: War in Memory and Wars of Memory]: Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia Zhurnalistyka. Vypusk 45. 44–51 [in Ukrainian].
9. Parakhonskyi B., Yavorska H. (2019) Ontolohiia viiny i myru: bezpeka, stratehiia, smysl [The Ontology of War and Peace: Security, Strategy, Meaning]. monohrafiia. Kyiv: NISD. 560. [in Ukrainian].
10. Pukhonska O. (2017) Kulturna amnezii: vid suspilnoho do literaturnoho dyskursu nezalezhnosti [Cultural Amnesia: From Social to Literary Discourse of Independence]: Synopsys: tekst, kontekst, media, № 1 (17). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2017_1_3 [in Ukrainian].
11. Pushonkova O. & Pianzin S. (2023) Kultura pamiaty u mystetskykh refleksiiakh viiny (na prykladi proiektu «Viina u Ukraini: vizualni vymiry pamiaty»). [Memory Culture in Artistic Reflections on War (Using the Project «War in Ukraine: Visual Dimensions of Memory» as a Case Study)]. Kulturolohichniy almanakh, (3). 304–311. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.43> [in Ukrainian].
12. Nahorna L. (2014) Istorychna kultura: kontsept, informatsiinyi resurs, reflektivnyi potentsial. [Historical Culture: Concept, Information Resource, Reflective Potential]. Kyiv: IPiEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 382. [in Ukrainian].
13. Alexander J. (2003) Cultural Trauma and Collective Identity / Alexander J. The Meaning of Social Life. A Cultural Sociology. Oxford: Oxford University Press. 85–109.
14. Ankersmit F. (2004) In praise of subjectivity. In David Carr, Thomas R. Flynn, and Rudolf A. Makkreel (Eds.), The ethics of history. Evanston, IL: Northwestern University Press. 3–27
15. Ankersmit F. (2005) Sublime historical experience. Stanford University Press. 378.
16. Assmann A. (2011) Cultural Memory and Western Civilization. Functions, Media, Archives. Cambridge, New York: Cambridge University Press. 410.
17. Assmann A. (2010) Re-framing memory. Between individual and collective forms of constructing the past. In K. Tilmans, F. van Vree, & J. Winter (Eds.), Performing the past: Memory, History and Identity in Modern Europe. Amsterdam: Amsterdam University Press. 368.
18. Assmann J. (2008) Communicative and Cultural Memory. In A. Erll & A. Nünning (Eds.), Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook. Berlin, New York. 109–118.
19. Caruth C. (1996) Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History. Baltimore and London. John Hopkins University Press, 154.
20. Connerton P. (2008) Seven Types of Forgetting. Memory Studies, 59–71. URL: <https://memory110.qwriting.qc.cuny.edu/files/2010/09/Connerton7TypesForgetting.pdf>.
21. Erikson Kai T. (1976) Everything in Its Path. New York: Simon and Schuster. 284.
22. Alexander J.C., Eyerman R., Giesen B., Smelser N.J., Sztompka P. (2004) Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity Cultural trauma and Collective Identity. Berkeley: University of California Press, 60–111.
23. Halbwachs M. (1980) The collective memory / M. Halbwachs, F.J. Ditter, V.Ya. Ditter. New York: Harper & Row. 186. URL: <http://web.mit.edu/allanmc/www/hawlbachsspace.pdf>

24. Hartog F. (2015) *Regimes of Historicity: Presentism and Experiences of Time* Translated by Salskia Brown Columbia University Press. 288.
25. Hirsch M. (2008) The Generation of Postmemory. *Poetics Today*. International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication, 29 (1), 103-128 URL: https://books.google.ro/books?id=SvGyzunLaUC&pg=PR5&hl=ru&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false
26. Kansteiner W. (2002) Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies. *History and Theory* (Wesleyan University). Vol. 41, Nr. 2. 179-197
27. Koselleck R. (2018) *Sediments of Time: On Possible Histories*, translated from German by Sean Franzel and Stefan-Ludwig Hoffmann. Stanford, CA: Stanford University Press. 344.
28. Koselleck R. (2004) *Futures past: on the semantics of historical time* / Reinhart Koselleck ; translated and with an introduction by Keith Tribe. New York : Columbia University Press. 344.
29. Neal A. (1998) *National Trauma and Collective Memory*. Armonk, NY: Sharpe. 254.
30. Nora P. (1996) Between memory and history / *Realms of Memory: Rethinking the French Past*. New York. Vol. 1: Conflicts and Division. 3–25.
31. Ricœur P. (1965) *History and Truth*. Northwestern University Press. 333.
32. Ricoeur P. (2004) *Memory, History, Forgetting* / P. Ricoeur. Chicago: University of Chicago Press, 624.
33. Rubin J. (2016) *Approaches to Art Therapy: Theory and Technique* (3rd ed.). New York: Routledge. 528.
34. Rüsen Jörn. (2007) *Time and history: the variety of cultures*. Edited by Jörn Rüsen (ed.). New York: Berghahn Books. 248.
35. Sztompka P. (1991) *Society in Action: The Theory of Social Becoming*. Cambridge: Polity Press. 219.
36. Sztompka P. (1993) *The Sociology of Social Change*. Oxford: Blackwell. 328
37. Zerubavel Y. (1995) *Recovered Roots: Collective Memory and the Making of Israeli National Tradition*. Chicago: The University of Chicago Press, 1995. 360 r.

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 747:72.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-28>

Юлія РАДЧЕНКО,

orcid.org/0009-0001-1759-4744

аспірант кафедри дизайну архітектурного факультету
Київський національний університет будівництва і архітектури
(Київ, Україна) radchenko_ys-2022@knuba.edu.ua

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНО-ПРОСТОРОВОГО СЕРЕДОВИЩА РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ ДЛЯ ЖЕРТВ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ

У статті здійснено комплексний аналіз чинників, що впливають на формування предметно-просторового середовища реабілітаційних центрів для жертв військових конфліктів в Україні. Показано, що в умовах війни та післявоєнного відновлення інтер'єрне середовище реабілітаційного центру не є лише функціонально-інженерною оболонкою для надання медичних послуг, а виступає гуманітарним ресурсом, який підтримує психо-емоційну стабілізацію, відновлення автономності, мотивацію до реабілітації та процес соціальної реінтеграції пацієнта. У межах мультидисциплінарного підходу чинники розглянуто як взаємопов'язані складові єдиної системи впливів, що формують якість середовища: медичні, психологічні, політико-інституційні й нормативно-організаційні, соціально-економічні, культурно-естетичні. Чинники розподілено на внутрішні (медико-санітарні, інженерно-технічні, функціонально-технологічні, екологічні, психофізіологічні, культурно-естетичні) та зовнішні (соціально-економічні, природно-кліматичні, містобудівні), що дозволяє пов'язати кожну групу впливів із конкретними параметрами інтер'єру. Уточнено, що чинники діють не послідовно, а одночасно й нерівномірно: їхній вплив змінюється залежно від профілю травм, етапності реабілітації та ресурсних умов реалізації закладу, тому інтеграція потребує системного функціонально-структурного аналізу. З цією метою запропоновано модель функціонально-планувальних зв'язків придатної для розробки рекомендацій і адаптації існуючих просторів. Обґрунтовано, що ключовими «механізмами» інтеграції чинників у проектну практику є сценарне зонування, логіка переміщень, градієнти приватності, сенсорна регуляція, адаптивність меблів і обладнання, а також формування неінституційного, психологічно безпечного середовища. На основі аналізу міжнародних підходів та українських ініціатив доведено необхідність розробки національної моделі гуманітарно орієнтованого дизайну реабілітації, в якій предметно-просторове середовище розглядається як активний інструмент відновлення людини, а не як вторинний додаток до медичної функції.

Ключові слова: реабілітаційний центр, предметно-просторове середовище, чинники формування, дизайн інтер'єру, мультидисциплінарний підхід, ергономіка, універсальний дизайн, сенсорний комфорт, естетика гідності.

Yuliia RADCHENKO,

orcid.org/0009-0001-1759-4744

PhD student at the Department of Design of Kyiv National University of Construction and Architecture
(Kyiv, Ukraine) radchenko_ys-2022@knuba.edu.ua

COMPREHENSIVE ANALYSIS OF THE FACTORS SHAPING THE OBJECT-SPATIAL ENVIRONMENT OF REHABILITATION CENTERS FOR VICTIMS OF MILITARY CONFLICTS IN UKRAINE

This article describes a comprehensive analysis of the factors that influence the formation of the object-spatial environment of rehabilitation centers for victims of military conflicts in Ukraine. It is shown that in the context of war and post-war recovery, the interior environment of a rehabilitation center is not merely a functional and engineering shell for delivering medical services; rather, it acts as a humanitarian resource that supports psycho-emotional stabilization, the restoration of autonomy, motivation for rehabilitation, and the patient's social reintegration. Within a multidisciplinary approach, the factors are considered as interrelated components of a single system of influences that shapes the quality of the environment: medical, psychological, political-institutional and regulatory-organizational, socio-economic, and cultural-aesthetic. The factors are divided into internal (medical-sanitary, engineering-technical, functional-technological, ecological, psychophysiological, and cultural-aesthetic) and external (socio-economic, natural-climatic, and urban-planning), which makes it possible to link each group of influences to specific interior parameters. It is clarified that the factors do not operate sequentially but simultaneously and unevenly: their impact varies depending on the injury profile, the stages of rehabilitation, and the resource conditions of a facility's implementation; therefore, integration requires a systemic functional-structural analysis. For this purpose, a model of functional-planning connections is proposed, suitable for developing recommendations and adapting existing spaces. It is substantiated that the key "mechanisms" for integrating the factors into design practice are scenario-based zoning, circulation logic, privacy gradients, sensory regulation, adaptability of furniture and equipment, and the creation of a non-institutional, psychologically safe environment. Based on an analysis of international approaches and Ukrainian initiatives, the necessity of developing a national model of humanitarian-oriented rehabilitation design is demonstrated—one in which the object-spatial environment is understood as an active instrument of human recovery rather than a secondary supplement to medical function.

Key words: rehabilitation center, object-spatial environment, shaping factors, interior design, multidisciplinary approach, ergonomics, universal design, sensory comfort, dignity aesthetics.

Постановка проблеми. Унаслідок повномасштабної війни зросла потреба у розгортанні реабілітаційної інфраструктури для військових і цивільних осіб з різними типами уражень та посттравматичними станами. У проєктній практиці це часто призводить до домінування техніко-функціональної логіки: забезпечення кабінетів і обладнання не супроводжується системним опрацюванням інтер'єрного середовища як чинника відновлення. Внаслідок цього інтер'єр може відповідати мінімальним нормам, але не підтримувати психоемоційну стабілізацію, автономність і соціальну реінтеграцію користувачів, що є критично важливим для реабілітаційних центрів для жертв військових конфліктів. Проблема ускладнюється відсутністю уніфікованої моделі, яка б показувала, як саме внутрішні та зовнішні чинники одночасно впливають на предметно-просторові рішення та мають різний вплив на різних етапах проєктування. Саме така модель є необхідною для методичного узгодження інтер'єрних рішень у сучасних реабілітаційних центрах.

Аналіз досліджень. У вітчизняному науковому полі формування предметно-просторового середовища реабілітаційних закладів переважно розвивається у межах системно-структурних і типологічних підходів, тоді як питання інтер'єрної організації та предметного наповнення, сенсорної регуляції, приватності й композиційної цілісності потребують подальшого методичного уточнення, особливо щодо реабілітаційних центрів для жертв військових конфліктів. У міжнародному науково-практичному дискурсі, натомість, окреслені напрями, які підсилюють увагу до людиноцентричних і доказово обґрунтованих параметрів середовища, а також до проєктних механізмів, що пов'язують характеристики інтер'єру з психоемоційним благополуччям, безпекою та ефективністю реабілітаційних сценаріїв. У праці В. А. Абизова висвітлено феномен середовища як цілісної системи взаємопов'язаних елементів, що задає методологічну рамку аналізу чинників (Абизов, 2016). У дослідженні Т. Ю. Красножон показано особливості функціонально-планувальної та медико-технологічної організації медично-реабілітаційних центрів політравми та взаємозв'язок основних структурних елементів і підрозділів установи з урахуванням планувально-технологічних вимог (Красножон, 2022). У публікаціях О. В. Боряк та В. Чоп'яка, О. Чемериса, О. Гдирі окреслено актуальні проблеми, перспективи й напрями розвитку системи реабілітації в Україні (Боряк, 2024; Чоп'як та ін., 2024), а у праці С. П. Шкляра та І. В. Вороновського висвітлено проблемні

аспекти формування центрів соціально-психологічної реабілітації (Шкляр, Вороновський, 2023). Нормативну основу проєктування становлять ДБН В.2.2-10:2022, у якому визначено вимоги до закладів охорони здоров'я (ДБН В.2.2-10:2022), ДБН В.2.2-40:2018 щодо інклюзивності (ДБН В.2.2-40:2018), а також Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», який окреслює правові засади надання реабілітаційної допомоги (Закон України від 01.07.2020 № 1053-IX). У дослідженні Л. Р. Гнатюк і К. Журавльової показано дизайн середовища реабілітаційного центру як комплекс просторових, предметних та образних рішень (Гнатюк, Журавльова, 2025), а у праці Т. В. Колосової обґрунтовано питання стосовно організації структури закладів для реабілітації людей з інвалідністю та запропоновано мережу комплексної реабілітації інвалідів (Колосова, 2014). У праці О. І. Моркляника та Х. Б. Паляниці запропоновано модель функціональної організації реабілітаційного центру змішаного типу для військовослужбовців (Моркляник, Паляниця, 2023), а у праці Ю. О. Снядовського та Н. С. Захаревської показано особливості функціонально-планувальних рішень реабілітаційних центрів для військовослужбовців (Снядовський, Захаревська, 2023). У міжнародному дискурсі у праці S. Kellert та E. Calabrese висвітлено природоорієнтований (біофільний) підхід до дизайну як ресурс відновлення (S. Kellert, E. Calabrese, 2015), у огляді Н. Salonen et al. доведено вплив фізичних характеристик внутрішнього середовища (світло, акустика, мікроклімат) на здоров'я і благополуччя в медичних закладах (Н. Salonen et al., 2017), а у фундаментальній роботі R. S. Ulrich et al. узагальнено доказові положення щодо впливу параметрів середовища на результати лікування (R. S. Ulrich, et al., 2008).

Мета статті – комплексно обґрунтувати системи чинників формування предметно-просторового середовища реабілітаційних центрів для жертв військових конфліктів в Україні та систематизувати у взаємопов'язану модель впливів, придатну для проєктної практики; здійснити класифікацію чинників, запропонувати модель функціонально-планувальних зв'язків, що забезпечили б можливість розробки рекомендацій та адаптації існуючих реабілітаційних просторів.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз наукових праць і практик проєктування реабілітаційних закладів дає підстави стверджувати, що ефективність предметно-просторового середовища визначається не окремими параметрами, а системою взаємодіючих чинників. З огляду

на це доцільно розглядати їх у двох укрупнених групах – внутрішній та зовнішній, які формують інтер'єрну логіку закладу, сенсорну якість середовища та можливості адаптації простору до потреб користувачів.

Внутрішні чинники описують ті параметри, що визначають режимність і «якість» інтер'єру зсередини (від медико-санітарної до естетичної логіки). Зовнішні чинники задають контекст реалізованості: соціально-економічну рамку, природно-кліматичні умови та містобудівну інтеграцію (див. рис. 1). Чинники не діють лінійно: вони впливають одночасно та з різною інтенсивністю, а домінування певної групи чинників змінюється залежно від профілю центру, типу користувачів і сценаріїв реабілітації (Абизов, 2016; Красножон, 2022).

Рис. 1. Чинники, що впливають на формування предметно-просторового середовища реабілітаційних центрів для жертв військових конфліктів

Медико-санітарні вимоги визначають специфікацію матеріалів інтер'єру: покриття, стики, стійкість до очищення та дезінфекції, режимні переходи між зонами. У ДБН, що регулюють заклади охорони здоров'я, фіксуються базові параметри безпечності й організації приміщень (ДБН В.2.2-40:2018; ДБН В.2.2-10:2022). Практично це вимагає від інтер'єрного рішення: мінімізації «брудних» зон, введення буферних передзон, раціональної організації зберігання, а також вибору матеріалів з передбачуваною експлуатацією (див. рис. 2). Для реабілітаційного центру для жертв військових конфліктів **медико-санітарний чинник** має додатковий вимір: стерильність не повинна продукувати візуальну відчуженість і відчуття інституційності, тому має бути поєднано режимність із «естетикою гідності»: матеріали мають бути одночасно гігієнічними й психологічно прийнятними (Колосова, 2021; Моркляник, Паляниця, 2020).

Рис. 2. Інтер'єрні рішення, що відображають медико-санітарний та інженерно-технічний чинники формування предметно-просторового середовища реабілітаційних центрів: Rey Juan Carlos Hospital (Іспанія)

Інженерно-технічний чинник визначає керуваність світла, мікроклімату, вентиляції та акустики. Для реабілітаційного середовища це критично, адже частина користувачів має підвищену сенсорну вразливість: надмірний шум, мерехтіння світла, різкі контрасти чи перегрів можуть підсилювати тривожність. Дослідження про фізичні характеристики внутрішнього середовища медичних закладів підкреслюють значущість світла, акустики та повітря як компонентів благополуччя (H. Salonen et al., 2017). У межах української практики питання інженерного забезпечення повинні бути з'єднані з інтер'єрними рішеннями: матеріали звукопоглинання, «тихі» маршрути, локальні джерела світла, можливість регулювання параметрів у ключових зонах (R. S. Ulrich, et al., 2008).

Функціонально-технологічний чинник формують склад зон і їх зв'язки, сценарії реабілітації, маршрути пацієнта/персоналу/родини, логіку переходів між терапією, відпочинком, психологічною підтримкою та соціалізацією (див. рис. 3). Саме тут виникає ключова інтер'єрна вимога реабілітаційного центру для жертв військових конфліктів: середовище має дозволяти рух від інтенсивного лікування до автономності, а отже потребує градієнтів приватності, буферних просторів і зрозумілої навігації (Красножон, 2022; Моркляник, Паляниця, 2023). Дослідження щодо функціонально-планувальних рішень центрів для військовослужбовців підкрес-

люють значення чіткого зонування й логіки зв'язків (Снядовський, Захаревська, 2023).

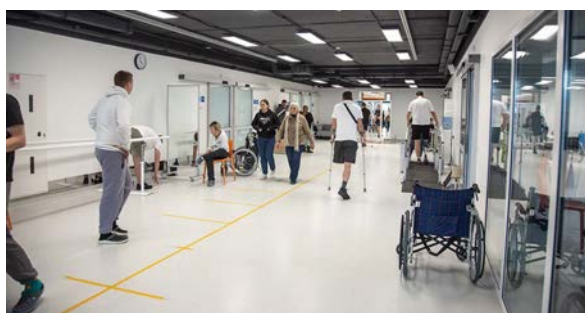

Рис. 3. Інтер'єрні рішення, що відображають функціонально-технологічні чинники формування інтер'єрного середовища реабілітаційного центру: *Superhumans Center* (Україна)

Екологічний чинник в інтер'єрі включає якість повітря, доступ до природного світла, використання безпечних матеріалів та природоорієнтовані рішення. У міжнародній концепції природоорієнтований дизайн розглядається як засіб підвищення психологічного комфорту й зниження стресу через включення природних компонентів, матеріальності, ритмів і образів (S. Kellert, E. Calabrese, 2015). У реабілітаційному інтер'єрі цей підхід варто інтерпретувати не як «декоративне озеленення», а як інтеграцію природних мотивів у систему сенсорної регуляції: спокійні палітри, тактильно комфортні поверхні, природні текстури та світлові сценарії (див. рис. 4).

Рис. 4. Інтер'єрні рішення, що відображають екологічні чинники формування предметно-просторового середовища реабілітаційного центру: *Ezra Lemaire Medical Rehabilitation Center* (Ізраїль)

Психофізіологічний чинник формування предметно-просторового середовища реабілітаційного центру для жертв військових конфліктів визначає вимоги до сенсорної якості інтер'єру та умов психологічної безпеки користувача (див. рис. 5). Для частини пацієнтів характерні підвищена сенсорна вразливість, швидка втомлюваність, зниження концентрації, реагування на шум, світло, натопт і візуальну перевантаженість, що зумовлює потребу у передбачуваності та контрольованості просторового досвіду. Відповідно інтер'єр має мінімізувати потенційно стресогенні подразники та забезпечувати можливість стабілізації стану. На проєктному рівні це реалізується через керовану сенсорну регуляцію: регульоване освітлення без різких контрастів і мерехтіння, акустичний комфорт (зниження реверберації, локалізація шумових джерел), тактильно прийнятні

Рис. 5. Інтер'єрні рішення, що відображають психофізіологічний чинник у предметно-просторовому середовищі реабілітаційного: *UNBROKEN* (Львів, Україна)

Рис. 6. Приклад реалізації культурно-естетичних чинників у реабілітаційному інтер'єрі: *Scottish War Blinded Centre* (Шотландія)

матеріали, візуально читабельну навігацію, а також градієнти приватності й буферні зони переходу між просторами різної інтенсивності, де інтер'єр є підтримувальним середовищем, що знижує стресове навантаження, підсилює відчуття безпеки й сприяє ефективності реабілітаційних сценаріїв (Снядовський, Захаревська, 2023; R. S. Ulrich, et al., 2008).

Культурно-естетичний чинник формує образ реабілітації як відновлення гідності. У вітчизняних роботах з дизайну реабілітаційного середовища підкреслюється значення узгодженості просторових і предметних рішень, композиційної цілісності та коректної візуальної мови простору (Гнатюк, Журавльова, 2025; R. S. Ulrich, et al., 2008). Естетика в реабілітаційному центрі для жертв військових конфліктів має прямий функціональний ефект: зниження тривожності, підтримання мотивації та формування у користувача відчуття «нормальності» й перспективи (див. рис. 6).

Соціально-економічний чинник визначає ресурсність проєкту, доступність реабілітації, можливість реконструкції або нового будівництва, якість матеріалів і меблів. Науково-аналітичні матеріали щодо реабілітаційної системи в Україні вказують на нерівномірність розвитку та потребу у методичній систематизації практик (Закон України від 01.07.2020; Боряк, 2024; Чоп'як та ін., 2024). Для дизайну інтер'єру це означає: модульність і масштабованість рішень, виокремлення «критичного мінімуму якості» (світло, акустика, приватність, базова ергономіка), який має бути забезпечений навіть за обмежених ресурсів.

Природно-кліматичний чинник визначають інсоляцію, сезонність, теплові режими й потребу у буферних просторах. Це впливає на формування світлових сценаріїв, розміщення зон денного перебування та можливості природоорієнтованих стратегій (видові зв'язки, внутрішні дворики, тераси). В українській нормативній рамці питання світла й режимів закладається як обов'язкова вимога для медичних

закладів (ДБН В.2.2-10:2022), але дизайн має перетворити її на психологічний ресурс середовища.

Містобудівні чинники визначають доступність центру, інтеграцію з мережею медичних, соціальних і ветеранських сервісів, а також можливість формування зовнішніх реабілітаційних маршрутів, які підсилюють інтер'єрні сценарії (прогулянкові/тренувальні траси). Хоча предметом дослідження є інтер'єрне середовище, містобудівний чинник проявляється у внутрішній логіці простору: зонування входів, навігація, комунікаційні вузли, зони очікування, родинної підтримки, тощо (Красножон, 2022; Шкляр, Вороновський, 2023).

Виходячи із вищезазначеного, у межах дослідження пропонується просторова модель функціонально-планувальних зв'язків інтер'єрного середовища реабілітаційного центру для жертв військових конфліктів. У цій моделі чинники мають різну «вагу»: медико-санітарні, психофізіологічні та функціонально-технологічні формують ядро сценаріїв і зв'язків; інженерно-технічні забезпечують режимність; культурно-естетичні й екологічні модулюють образ і мотивацію (див. рис. 7).

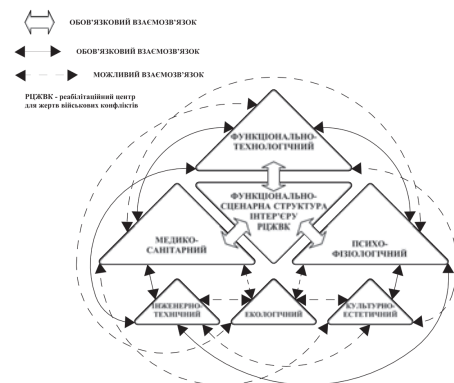

Рис. 7. Модель функціонально-планувальних зв'язків предметно-просторового середовища реабілітаційного центру для жертв військових конфліктів: інтеграція внутрішніх чинників

Висновки. У результаті дослідження систематизовано чинники формування предметно-просторового середовища реабілітаційних центрів для жертв військових конфліктів та обґрунтовано їх як взаємопов'язану систему впливів, що визначає якість інтер'єрного середовища як терапевтичного й гуманітарного ресурсу. Запропоновано поділ чинників на внутрішні (медико-санітарні, інженерно-технічні, функціонально-технологічні, екологічні, психофізіологічні, культурно-естетичні) та зовнішні (соціально-економічні, природно-кліматичні, містобудівні), що дозволяє пов'язати кожну групу впливів із конкретними параметрами інтер'єру та предметного наповнення. Уточнено характер дії чинників: вони не формують послідовний ланцюг, а проявляються одночасно й нерівномірно; інтенсивність і домінування впливів змінюються

залежно від профілю травм, етапності реабілітації та ресурсних умов реалізації закладу, що зумовлює потребу системного функціонально-структурного аналізу під час формування середовища. Обґрунтовано ключові проєктні механізми інтеграції чинників у практику формування інтер'єрного середовища: сценарне зонування, логіка переміщень, градієнти приватності, сенсорна регуляція (світло, акустика, колір, тактильність), адаптивність меблів і обладнання, а також формування неінституційного, психологічно безпечного середовища. Запропоновано інструментарій, придатний для проєктної та методичної роботи: модель функціонально-планувальних зв'язків, що може використовуватися для розробки рекомендацій, оцінювання якості середовища й адаптації існуючих реабілітаційних просторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абизов В.А. Феномен середовища. Типологічні та системно-структурні засади. Проблеми розвитку міського середовища. 2016. Вип. 1(15). С. 3–9.
2. Красножон Т.Ю. Функціонально-планувальна організація медично-реабілітаційних центрів політравми та її вплив на формування структури внутрішнього середовища. Grail of science. 2022. №12-13. С.719–723. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.29.04.2022.130>.
3. Борjak O.B. Центри реабілітації в Україні: реалії та перспективи. Inclusion and Diversity. 2024. Вип. 3. С. 10–14. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2024.3.2>
4. Гнатюк Л.Р., Журавльова К. Дизайн середовища реабілітаційного центру. Теорія та практика дизайну. 2025. Вип. 34. С. 229–236. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2024.34.26>.
5. ДБН В.2.2-10:2022. Будинки і споруди. Заклади охорони здоров'я. Київ: Мінрегіон України, 2023. 68 с.
6. ДБН В.2.2-40:2018. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. Київ: Мінрегіон України, 2018. 70 с.
7. Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» від 01.07.2020 № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1053-20> (дата звернення 22.02.2026).
8. Колосова Т.В. Структура центрів комплексної реабілітації для людей з обмеженими фізичними можливостями. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. 2014. № 36. С. 419–424.
9. Моркляник О.І., Паляниця Х.Б. Модель функціональної організації багатофункційного реабілітаційного центру для військовослужбовців. Scientific Art. 2023. № 5(2). С. 130–140. DOI: <https://doi.org/10.23939/sa2023.02.130>.
10. Снядовський Ю.О., Захаревська Н.С. Особливості функціонально-планувальних рішень реабілітаційних центрів для військовослужбовців. Регіональні проблеми архітектури та містобудування. 2023. № 17. С. 185–198. DOI: <https://doi.org/10.31650/2707-403X-2023-17-185-198>.
11. Чоп'як В., Чемерис О., Гдира О. Становлення системи реабілітації в Україні. Праці Наукового товариства імені Шевченка. Медичні науки. 2024. № 2. С. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.25040/ntsh2024.02.01>.
12. Шкляр С.П., Вороновський І.В. Проблеми архітектурного формування центрів соціально-психологічної реабілітації. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. 2023. № 65. С. 271–281. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2023.65.271-281>.
13. Kellert S., Calabrese E. The Practice of Biophilic Design. 2015. URL: <https://www.biophilic-design.com> (дата звернення 20.02.2026).
14. Salonen H., Lahtinen M., Lappalainen S. et al. Physical Characteristics of the Indoor Environment that Affect Health and Well-Being in Healthcare Facilities: A Review. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2017. Vol. 14(10). Article 1270. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph14101270>.
15. Ulrich R.S., Zimring C., Zhu X. et al. A Review of the Research Literature on Evidence-Based Healthcare Design. Health Environments Research & Design Journal. 2008. Vol. 1(3). P. 61–125. DOI: <https://doi.org/10.1177/193758670800100306>.

REFERENCES

1. Abyzov V. A. (2016). Fenomen seredovyschcha. Typolohichni ta systemno-strukturni zasady. [The phenomenon of environment: typological and system-structural foundations]. Problemy rozvytku miskoho seredovyschcha, 1(15), 3–8. [in Ukrainian].
2. Krasnozhon, T. Yu. (2022). Funktsionalno-planuvalna orhanizatsiia medychno-reabilitatsiinykh tsentriv politravmy ta yii vplyv na formuvannia struktury vnutrishnoho seredovyschcha. [Functional planning organization of polytrauma medical

rehabilitation centers and its impact on the formation of the structure of the internal environment]. Grail of Science, (12–13), 719–723. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.29.04.2022.130> [in Ukrainian].

3. Boriak O. V. (2024). Tsentry reabilitatsii v Ukraini: realii ta perspektyvy. [Rehabilitation centers in Ukraine: realities and prospects]. Inclusion and Diversity, 3, 10–14. [in Ukrainian].

4. Hnatiuk L. R., Zhuravliova K. (2025). Dyzzain seredovyscha reabilitatsiinoho tsentru. [Environmental design of a rehabilitation center]. Teoriia ta praktyka dyzzainu, 34, 229–236. <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2024.34.26>. [in Ukrainian].

5. DBN V.2.2-10:2022. (2023). Budynky i sporudy. Zaklady okhorony zdorovia. [Buildings and structures. Healthcare facilities]. Kyiv: Minrehion Ukrainy. 68 p. [in Ukrainian].

6. DBN V.2.2-40:2018. (2018). Inkluzyvnist budivel i sporud. Osnovni polozhennia. [Inclusiveness of buildings and structures. Basic provisions]. Kyiv: Minrehion Ukrainy. 70 p. [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy «Pro reabilitatsiiu u sferi okhorony zdorovia» vid 01.07.2020 № 1053-IX. [Law of Ukraine “On Rehabilitation in the Field of Healthcare” of 01.07.2020 No. 1053-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1053-20> (accessed: 22.05.2025). [in Ukrainian].

8. Kolosova T. V. (2021). Struktura tsentriv kompleksnoyi reabilitatsiui dlia lyudey z obmezheny fizychnymy mozhlyvostyamy. [Structure of comprehensive rehabilitation centers for people with limited physical abilities]. Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia, 22, 78–86. [in Ukrainian].

9. Morklianyk O. I., Palianytsia Kh. B. (2023). Model funktsionalnoi orhanizatsii bahatofunktsiinoho reabilitatsiinoho tsentru dlia viiskovosluzhbovtziv. [A model of functional organization of the multifunctional rehabilitation center for servicemen]. Scientific Art, 5(2), 130–140. <https://doi.org/10.23939/sa2023.02.130>. [in Ukrainian].

10. Sniadovskyi Yu. O., Zakharevska N. S. (2023). Osoblyvosti funktsionalno-planuvannykh rishen reabilitatsiinykh tsentriv dlia viiskovosluzhbovtziv. [Features of functional and planning solutions of rehabilitation centers for servicemen]. Rehionalni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia, 17, 185–198. <https://doi.org/10.31650/2707-403X-2023-17-185-198>. [in Ukrainian].

11. Chopiak V., Chemerys O., Hdyria O. (2024). Stanovlennya systemy reabilitatsii v Ukraini. [Development of the rehabilitation system in Ukraine]. Pratsi Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. Medychni nauky, 2, 1–10. <https://doi.org/10.25040/ntsh2024.02.01>. [in Ukrainian].

12. Shkliar S. P., Voronovskyi I. V. (2023). Problemy arkhitekturnoho formuvannia tsentriv sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii. [Problems of architectural formation of social and psychological rehabilitation centers]. Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia, 65, 271–281. <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2023.65.271-281>. [in Ukrainian].

13. Kellert S., Calabrese E. (2015). The Practice of Biophilic Design. URL: <https://www.biophilic-design.com> (accessed: 24.07.2025).

14. Salonen H., Lahtinen M., Lappalainen S., et al. (2017). Physical Characteristics of the Indoor Environment that Affect Health and Well-Being in Healthcare Facilities: A Review. International Journal of Environmental Research and Public Health, 14(10), Article 1270. <https://doi.org/10.3390/ijerph14101270>.

15. Ulrich R. S., Zimring C., Zhu X., et al. (2008). A Review of the Research Literature on Evidence-Based Healthcare Design. Health Environments Research & Design Journal, 1(3), 61–125.

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Ден Сік КАН,
orcid.org/0000-0002-2191-4210
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри східної культури і літератури
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) d.kan@kubg.edu.ua

Вікторія УРЯДОВА,
orcid.org/0000-0002-1349-2695
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри корейської і японської філології
Київського національного лінгвістичного університету
(Київ, Україна) viktoria.uriadova@knlh.edu.ua

Катерина ЮГАЙ,
orcid.org/0009-0003-1363-9874
старший викладач кафедри східної культури і літератури
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) k.yuhai@kubg.edu.ua

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ОБСЦЕННОЇ ЛЕКСИКИ КОРЕЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто обценну лексику корейської мови як філологічний та лінгвокультурний феномен, що відображає соціальні норми, ієрархічні відносини та ціннісні орієнтації корейського суспільства. Також приділено семантичній та прагматичній специфіці корейських обценізмів, їх функціонуванню в усному мовленні, молодіжному сленгу та медіадискурсі. Підкреслено, що актуальність вивчення обценної лексики корейської мови зумовлена низкою лінгвістичних, соціокультурних і прикладних чинників, що набувають особливої ваги в умовах глобалізації та зростання інтересу до корейської культури й мови. Доведено, що у корейській мові вживання лайливої або табуйованої лексики залежить від віку, статусу, ступеню близькості між співрозмовниками та комунікативної ситуації. Її аналіз дозволяє глибше зрозуміти механізми мовної ввічливості, порушення норм, навмисної мовної агресії. Проаналізовано відмінності між поняттями **욕** (йок - лайка), **비속어** (бісок-о - вульгаризація) та **상소리** (сангсорі - груба, соціально маркована лексика. Доведено, що обценна лексика в корейській мові виконує не лише експресивну а й соціально-регулятивну функцію, тісно пов'язану з конфуціанською моделлю культури.

Розглянуто основні типи обценної лексики корейської мови, їхнє семантичне наповнення, прагматичні функції та особливості вживання в різних комунікативних контекстах – повсякденному мовленні, молодіжному сленгу, медіадискурсах та цифровому просторі. Дозволяє краще розуміти сучасну лінгвокультурологічну функцію обценних одиниць лексики у корейській мовній картині світу.

Наукова новизна полягає у філологічно вмотивованому розмежуванні понять **욕, 비속어, 상소리** та виявленні соціальної ієрархії та комунікативних стратегій корейського мовлення.

Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання у викладанні корейської мови, перекладознавстві та міжкультурній комунікації.

Використання праць корейських та західних науковців дозволяє поєднати внутрішньомовний опис обценної лексики корейської мови з міжкультурним підходом до аналізу табуйованої лексики. Зокрема, корейські дослідники **심현보** (Shim Hyun-bo), **이정희** (Lee Jeong-hee) у своїх працях провели аналіз частотності й характеристики обценної вульгарної лексики в масовому контексті NETFLIX та її вплив на іноземних студентів, які вивчають корейську мову.

В українському академічному дискурсі відсутні роботи з обценної лексики корейської мови, що додає ще більшу актуальність.

Ключові слова: обценна лексика, корейська мова, мовна агресія, мовне табювання, прагматика, медіадискурс, соціальна ієрархія.

Den Sik KAN,

orcid.org/0000-0002-2191-4210

*Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department of Oriental Culture and Literature
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) d.kan@kubg.edu.ua*

Viktorii URIADOVA,

orcid.org/0000-0002-1349-2695

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Korean and Japanese Philology
Kyiv National Linguistic University
(Kyiv, Ukraine) viktorii.uriadova@knl.u.edu.ua*

Kateryna YUHAI,

orcid.org/0009-0003-1363-9874

*Senior Lecturer at the Department of Oriental Culture and Literature
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) k.yuhai@kubg.edu.ua*

THE LINGUOCULTURAL PHENOMENON OF OBSCENE VOCABULARY IN THE KOREAN LANGUAGE

The article examines obscene vocabulary in the Korean language as a philological and linguistic-cultural phenomenon that reflects social norms, hierarchical relations, and value orientations in Korean society. Particular attention is also paid to the semantic and pragmatic specifics of Korean obscenities, their functioning in spoken language, youth slang, and media discourse. It is emphasized that the relevance of studying obscene vocabulary in the Korean language is determined by a number of linguistic, sociocultural, and applied factors that are becoming particularly important in the context of globalization and growing interest in Korean culture and language. It has been proven that in the Korean language, the use of abusive or taboo vocabulary depends on age, status, the degree of closeness between interlocutors, and the communicative situation. Its analysis allows for a deeper understanding of the mechanisms of linguistic politeness, norm violations, and deliberate linguistic aggression. The differences between the concepts of 욕 (yok – swearing), 비속어 (bisok-o – vulgarization), and 상소리 (sangsoori – coarse, socially marked vocabulary) are analyzed. It has been proven that obscene vocabulary in the Korean language performs not only an expressive but also a socially regulatory function, closely related to the Confucian model of culture.

The main types of obscene vocabulary in the Korean language, their semantic content, pragmatic functions, and peculiarities of use in various communicative contexts – everyday speech, youth slang, media discourse, and digital space – are considered. This allows for a better understanding of the contemporary linguistic and cultural function of obscene lexical units in the Korean linguistic worldview.

The scientific novelty lies in the philologically motivated differentiation between the concepts of 욕, 비속어, and 상소리, and in the identification of the social hierarchy and communicative strategies of Korean speech.

The practical value of the results lies in their potential use in teaching Korean, translation studies, and intercultural communication.

The use of works by Korean and Western scholars allows us to combine an intralinguistic description of obscene vocabulary in Korean with an intercultural approach to the analysis of taboo vocabulary. In particular, Korean researchers 심현보 (Shim Hyun-bo) and 이정희 (Lee Jeong-hee) analyzed the frequency and characteristics of obscene and vulgar vocabulary in the context of NETFLIX media content, as well as its impact on foreign students studying Korean.

There are no works on obscene vocabulary in the Korean language in Ukrainian academic discourse, which makes this research even more relevant.

Key words: *obscene vocabulary, Korean language, verbal aggression, linguistic taboo, pragmatics, media discourse, social hierarchy.*

Постановка проблеми. У сучасній корейській лінгвістиці зростає інтерес до дослідження маргінальних і соціально знижених пластів лексики як індикаторів культурних цінностей та комунікативних норм суспільства. Одним із таких явищ є сангсорі (상소리) – різновид обценної лексики, що функціонує в межах складної системи соціальної ієрархії

та мовного етикету. Попри наявність праць, присвячених корейській системі ввічливості, прагматиці та соціолінгвістичним аспектам 욕설 (йоксоль), 상소리 (сангсорі) як цілісний лінгвокультурний феномен досі не отримало комплексного осмислення.

Наукова проблема полягає в необхідності системного аналізу сангсорі не лише як різновиду

грубої або табуйованої лексики, а як багатовимірною явища, що відображає соціальну стратифікацію, культурні уявлення про мовну допустимість та прагматичні стратегії міжособистісної взаємодії. Особливої уваги потребує дослідження його семантичної специфіки, функціональної варіативності та трансформацій у сучасному медійному й цифровому просторі.

Таким чином, актуалізується потреба в лінгвокультурному та соціолінгвістичному підході до аналізу сангсорі як маркера культурної ідентичності та динамічних змін у мовній нормі сучасного корейського суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Інтерес до обценної лексики зумовлений зростанням ролі неформального й цифрового дискурсу, у межах якого переосмислюються традиційні норми мовної допустимості. Попри табуйований характер, вона є важливою складовою живого мовлення та виконує соціально-прагматичні функції. У корейській мові сангсорі (상소리) історично регламентується системою соціальної ієрархії та категорією ввічливості, сформованою під впливом конфуціанської етики, однак у сучасному молодіжному й медійному просторі набуває нових – експресивних та ідентифікаційних – функцій.

Теоретичні підходи до аналізу табуйованої мови розроблено у працях Кіта Аллана, Кейт Беррідж (Allan, Burrige, 2006) та Джонатана Калпепера (Culpeper, 2011), які трактують обценізви як культурно марковані одиниці й засоби вербальної агресії. У корейському контексті структурні та соціолінгвістичні аспекти висвітлено в дослідженнях Хо Мін Сонга (Sohn, 1999) і Кім Сонг До (김성도, 2010), а систему ввічливості – у працях Люсі Браун та Пак Йонг Суна.

Сучасні корейські науковці – Кім Мін Джонг (김민정, 2015), Лі Джонг Хун (이정훈, 2018), Джонг Хе Гьонг (정혜경, 2019), Чхве Кьонг Бонг (최경봉, 2020) – аналізують 욕설 у соціолінгвістичному та прагматичному вимірах, що свідчить про перехід від описового підходу до комплексного лінгвокультурного осмислення обценної лексики корейської мови.

Актуальність статті зумовлена не лише зростанням інтересу до сучасної корейської лінгвістики, а й зростанням інтересу до маргінальних і соціально знижених пластів лексики як джерела інформації про культурні цінності та комунікативні норми суспільства, тобто до обценної лексики.

Метою статті є проаналізувати обценну лексику корейської мови як лінгвокультурний феномен та визначити її роль у відображенні соціальних і культурних норм.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язання наступних завдань:

- 1) Окреслити теоретичні підходи до вивчення обценної лексики в сучасній лінгвістиці;
- 2) Чітко розмежувати поняття 욕, 비속어 та 상소리 в корейській мовній традиції;
- 3) Проаналізувати лінгвокультурну специфіку корейських обценізмів;
- 4) Визначити їх функціонування в контексті соціальної ієрархії та сучасного дискурсу.

Методологічну основу досліджень становить:

- 1) Лінгвокультурологічний метод – для аналізу культурно зумовлених значень обценних одиниць;
- 2) Соціолінгвістичний підхід – для виявлення зв'язку між мовною агресією та соціальною ієрархією;
- 3) Прагматичний аналіз – для дослідження комунікативних функцій лайки;
- 4) Описовий метод – для систематизації мовного матеріалу.

Матеріалом дослідження слугують лексичні одиниці зафіксовані в корейських тлумачних словниках, спеціальних словниках, а також приклади із сучасного розмовного мовлення та медіапростору.

Теоретичні засади дослідження. За даними корейського дослідника Кім Сонг До, обценна лексика корейської мови трактується як сукупність лексичних одиниць із табуйованою або знижено-експресивною семантикою, вживання яких обмежене переважно неофіційними комунікативними ситуаціями (김성도, 2010: 228–235). Це означає, що у межах сучасної лінгвістики обценна лексика розглядається як соціально маркований пласт мови, що відображає порушення нормативних моделей мовленнєвої поведінки. Водночас, у лінгвокультурології вона інтерпретується як носій культурно значущих смислів, пов'язаних із табу, владою та емоційною експресією. На відміну від західних мов, де домінує тілесна та сексуальна обценність, корейські обценізви значною мірою реалізують оціночну та принизливу функцію, спрямовану на соціальні або моральні характеристики адресата (Allan, Burrige, 2006: 237–253).

Важливим теоретичним підґрунтям є концепція ввічливості та мовної ієрархії, згідно з якою порушення мовних норм у корейській культурі сприймається як порушення соціального порядку. Професор Амстердамського університету Люсі Браун підкреслює контекстуальну варіативність обценізмів – вони завжди соціально марковані (Brown, 2011: 1–26).

Виклад основного матеріалу. Обценна лексика корейської мови функціонує в межах складної сис-

теми соціальної регуляції мовлення, що історично сформувалася під впливом конфуціанської етики, ієрархічності суспільства та розвиненої системи мовної ввічливості. На відміну від багатьох європейських мов, де домінує тілесно-сексуальна обценність, у корейській мовній традиції переважають соціально марковані образи, спрямовані на зниження статусу співрозмовника. Саме тому аналіз сангсорі (**상소리**) потребує врахування не лише семантичного, а й прагматичного та соціокультурного вимірів.

Корейська обценна лексика характеризується переважанням соціально-оцінних і зооморфних метафор (**개, 놈, 년**), які слугують інструментом різкої деградації соціального статусу адресата. Такі одиниці не лише передають негативну оцінку, а й порушують базові норми конфуціанської етики мовлення. Також ключовою характеристикою обценної лексики корейської мови є чітка залежність від статусу мовців. Уживання **상소리** (обценної лексики) в асиметричних комунікативних ситуаціях розцінюється як соціально неприйнятне (Sohn, 1999: 410–416).

Таким чином, використання обценізмів у корейській мові безпосередньо пов'язане зі статусними відносинами між комунікантами. У вертикальній комунікації лайка виконує функцію соціального виклику, тоді як у горизонтальній – може слугувати засобом групової ідентифікації або експресивної солідарності (이정훈, 2018: 73–101).

У сучасній філології спостерігається стійка тенденція до переосмислення статусу стилістично зниженої та соціально маркованої лексики. Те, що тривалий час вважалося периферійним або ненормативним мовним матеріалом, нині розглядається як важливий об'єкт розмовного аналізу, здатний репрезентувати глибинні механізми мовної свідомості, культурні табу та соціальні ієрархії. Обценна лексика як складова розмовного мовлення відіграє особливу роль у відображенні емоційних станів, конфліктних ситуацій та міжособистісних відносин.

У межах лінгвістики обценна лексика розглядається не лише як засіб мовної агресії, а й як повноцінна частина лексичної системи мови, що має власну семантику, прагматику та дискурсивні функції (Culpeper, 2011: 254–266). Корейська мова є особливо показовою для такого аналізу, оскільки її мовна система тісно пов'язана з конфуціанською етикою, чіткою соціальною ієрархією та регламентованими нормами мовної поведінки. У цьому контексті використання обценної лексики набуває не лише мовного, а й культурного значення, виступаючи маркером порушення соціальних норм або, навпаки, неформальної солідаризації.

У корейській лінгвістиці для позначення ненормативної лексики використовуються кілька термінів: **욕** (йок), **비속어** (бісок-о) та **상소리** (сангсорі), які, попри часткове семантичне перекриття, мають різне охоплення і функціональне навантаження.

1) **욕** (йок) або **욕설** (йоксоль) – це лексичні та фразеологічні одиниці, основною функцією яких є пряме образливе, принизливе або агресивне звернення до адресата. Зазвичай **욕** (йок) спрямовані на конкретну особу або групу осіб і виконують насамперед прагматичну функцію мовленнєвого нападу. У молодіжному сленгу **욕** можуть частково десемантизуватися та використовуватися як емоційні маркери, однак їх первинна функція образи зберігається.

2) **비속어** (бісок-о) – має ширше поняття та охоплює розмовну, знижену або стилістично грубу лексику, яка не обов'язково має образливий характер. **비속어** (бісок-о) часто використовується для зниження стилю висловлювання, створення ефекту неформальності або експресивності. У молодіжному сленгу **비속어** (бісок-о) можуть виконувати функцію мовної ідентифікації групи, не спрямовуючись на приниження адресата.

3) **상소리** (сангсорі) – найбільш радикальний різновид ненормативної лексики, що включає вульгарні, табуйовані та соціально неприйнятні мовні одиниці, які пов'язані передусім із тілесністю, сексуальністю та фізіологічними процесами. **상소리** мають високий ступінь соціального табу і в традиційній корейській культурі вважаються неприйнятними у публічному та офіційному дискурсі. У сучасному молодіжному сленгу **상소리** часто зазнають пом'якшення (евфемізації) та графічної модифікації для зниження табуйованості.

Таким чином у корейській мовній традиції існує чітке термінологічне розмежування різних типів зниженої лексики. Поняття **욕** (**욕설**) охоплює інвективні одиниці з чітко вираженою адресною спрямованістю. **비속어** позначає просторічну або вульгарну лексику, яка може не мати прямої образливої інтерпретації. **상소리** репрезентує найбільш грубу форму лайки, що характеризується високим ступенем соціальної маркованості. Таке розмежування є важливим для філологічного аналізу, оскільки дозволяє уникнути узагальненого трактування обценізмів і врахувати їхню функціональну диференціацію.

Необхідно також підкреслити, що семантика корейської обценної лексики базується переважно на механізмах негативної оцінки, дегуманізації та зниженні соціального статусу адресата. На відміну від багатьох європейських мов, де домінує

сексуально-фізіологічна семантика, у корейській мові значну роль відіграють соціально-оцінні компоненти.

Поширеними є лексеми з компонентами **개**, **놈**, **년**, які виступають носіями негативної оцінності та реалізують функцію вербальної агресії. Наприклад, лексема **개새끼** використовується як сильна образа, що символічно дегуманізує адресата через його асоціацію з твариною. Подібну функцію виконує форма **개놈**, у якій компонент **개** підсилює зневажливість компонента **놈**, що означає «тип», «особа» і в обценному контексті набуває значення морально неповноцінного суб'єкта. Лексеми на зразок **미친 놈** або **나쁜 놈** реалізують приниження адресата шляхом приписування йому негативних моральних або психологічних характеристик. Водночас компонент **년**, який є гендерно маркованим обценізмом, функціонує в лексемах типу **미친 년** або **나쁜 년**, де він поєднує образу з гендерною маркованістю та додатково підсилює принизливий ефект. Таким чином, семантична структура цих одиниць передбачає не лише вираження негативної оцінки, але й символічне виключення адресата з нормативного соціального простору через його дегуманізацію та позбавлення соціально прийнятного статусу.

З прагматичної точки зору обценна лексика корейської мови виконує низку функцій. Передусім вона слугує засобом мовної агресії та емоційної розрядки в конфліктних ситуаціях. Водночас у неформальному спілкуванні між ровесниками обценізми можуть виконувати функцію солідаризації та зниження комунікативної дистанції. Важливою є контекстуальна зумовленість прагматичного значення лайки: одна й та сама одиниця може сприйматися як образа або як елемент дружнього спілкування залежно від статусних відносин між мовцями (박영순, 2012: 45–67).

Однією із особливостей обценної лексики корейської мови є те, що вона відображає конфуціанську модель культури, у якій мовна стриманість і повага до ієрархії є базовими цінностями. Порушення мовних табу через лайку набуває значення культурного жесту, що сигналізує протест, конфлікт або навмисне дистанціювання.

У науковій літературі, присвяченій обценній лексиці корейської мови, виокремлюються такі соціально-прагматичні особливості:

1. Ієрархічна зумовленість.
2. Перформативний характер: вона не лише передає емоцію, а й виконує соціальну дію.
3. Функціональна багатозначність: попри негативну конотацію, обценна лексика може виконувати функції солідаризації та емоційного збли-

ження, особливо в молодіжному або груповому дискурсі. У близьких стосунках лайка може слугувати не засобом агресії. Це означає, що негативна семантика може нейтралізуватися контекстом.

4. Контекстуальна варіативність обценної лексики та особливості її функціонування в медіадискурсі.

Значення обценних одиниць значною мірою залежить від інтонації, граматичного оформлення та каналу комунікації. У медіадискурсі часто застосовують стратегії евфемізації або часткового приховування обценних слів (최경봉, 2020: 55–82).

Деякі корейські дослідники вважають, що у мас-медіа лайливі слова часто зазнають пом'якшення або фонетичного маскувння. Це свідчить про компроміс між експресивністю мовлення та нормативними обмеженнями публічного простору (정혜경, 2019: 55–82).

Таким чином обценна лексика корейської мови функціонує як маркер культурної напруги між нормативною та ненормативною мовною поведінкою. Обценна лексика корейської мови є складним лінгвокультурним і філологічним феноменом, що відображає специфіку соціальної ієрархії, прагматичні стратегії мовлення та культурні уявлення про межі мовної допустимості (김민정, 2015: 320–350). Її особливістю є переважання оцінної та соціально принизливої семантики над тілесною обценністю, а також висока контекстуальна залежність. Аналіз обценізмів корейської лексики дозволяє розширити уявлення про мовну картину світу, механізми оцінності та комунікативної поведінки носіїв корейської мови.

У публічному дискурсі (ЗМІ, освіта, офіційне мовлення) обценна лексика зазнає суворой нормативної регуляції. Натомість у цифровому просторі (соціальні мережі, вебкомікси, кіно) спостерігається поступова лібералізація її вживання, що свідчить про динамічний характер мовних норм у сучасній корейській лінгвокультурі (심현보, 이정희, 2024: 197–226).

Перспектива подальших досліджень обценної лексики корейської мови вбачається у зіставному аналізі корейської обценної лексики з відповідними явищами в українській мові, а також у вивченні трансформації обценності у молодіжному сленгу та цифровому дискурсі.

Вивчення обценної лексики корейської мови стає важливим напрямом сучасних лінгвістичних досліджень, оскільки воно дозволяє комплексно осмислити мовну поведінку, культурні норми та динаміку сучасного корейського суспільства.

Використання праць таких корейських мовознавців як Кім Мін Джонг, Лі Джонг Хун, Пак Йонг Сун, Джонг Хе Ёнг, Кім Сонг До, Чхве Кьонг

Бон, Сім Хьон Бо, Лі Джонг Хі та західних дослідників таких як Сонг Хо Мін, Люсі Браун, Джона-тан Калпепер, Кіт Аллан, Кейт Беррідж дозволило поєднати внутрішньомовний опис обценної лексики корейської мови з міжкультурним та прагматичним підходами до аналізу табуованої лексики.

Великий вплив на розвиток обценної лексики корейської мови пов'язано з можливістю виявлення механізмів формування молодіжного сленгу в корейській мові, зокрема процесів семантичного переосмислення, деривації та прагматичної переорієнтації обценних одиниць. Аналіз цього мовного матеріалу сприяє глибинному розумінню соціолінгвістичних процесів, що відбувається в сучасному корейському суспільстві, а також дозволяє простежити взаємозв'язок між мовою, культурою та поколіннєвою ідентичністю. Важливим є те, що розуміння особливостей молодіжного сленгу та його обценного компонента є необхідним для адекватної інтерпретації сучасного корейського дискурсу, експресії в корейському мовному середовищі. Прагматична цінність подібних досліджень визначається можливістю використання результатів у комунікації та запобігання комунікативним помилкам у реальному спілкуванні. Ці фактори дозволяють підготувати фахівців зі схождознавства на високому рівні.

Таким чином дослідження обценної лексики корейської мови є своєчасним і необхідним як з теоретичного, так і з практичного погляду, що обґрунтовує доцільність його проведення.

Окремим пластом для досліджень з даної теми залишається типологічне порівняння обценізмів корейської та української мови, тому що вони мають вагомні відмінності.

Висновок. Обценна лексика корейської мови є складним лінгвокультурним феноменом, що відображає специфіку соціальної ієрархії, прагматичні стратегії мовлення та культурні уявлення про межі мовної допустимості. Її особливістю є переважання оціночної та соціально принизливої семантики над тілесною обценністю, а також висока контекстуальна залежність. У корейській мовній картині світу обценізми тісно пов'язані з категоріями статусу, віку та міжособистісної дистанції, що зумовлює їх функціонування в межах чітко структурованої системи ввічливості.

Важливим фактором сучасної тенденції розвитку обценної лексики корейської мови є її активне поширення в молодіжному сленгу та цифровій комунікації, що супроводжується процесами десементизації, прагматичного переосмислення та поступового ослаблення первинної табуованості. У багатьох випадках обценні одиниці втрачають виключно інвективну функцію та набувають експресивно-емфатичного або навіть жартівливого забарвлення, виконуючи роль маркерів групової ідентичності й солідарності.

Отже, сучасний стан розвитку корейської обценної лексики засвідчує її динамічність і варіативність, зумовлені соціокультурними трансформаціями, медіатизацією комунікації та змінами в нормативних уявленнях про мовну пристойність. Перспективним видається подальше комплексне дослідження цього явища з урахуванням соціолінгвістичних, прагматичних і дискурсивних параметрів, а також у зіставному аспекті з іншими мовами, що дозволить глибше осмислити механізми взаємодії мови, культури та соціальної регуляції мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Allan K., Burrige K. *Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 303. DOI: 10.1017/CBO9780511617881.
2. Brown L. *Korean honorifics and politeness in discourse*. Amsterdam : John Benjamins, 2011. P. 326.
3. Culpeper J. Impoliteness and verbal aggression // *Journal of Pragmatics*. 2011. Vol. 43. P. 254–266.
4. Sohn H. *The Korean language*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. P. 445.
5. 김민정. 한국 욕설의 사회언어학적 기능. 서울 : 한국문화사, 2015. P. 256.
6. 김성도. 언어와 문화. 서울 : 민음사, 2010. P. 312.
7. 박영순. 한국어 화용론. 서울 : 태학사, 2012. P.298.
8. 이정훈. 상소리와 언어 예절 : 한국어 비표준 어휘 연구 // *국어학 연구*. 2018. № 42. С. 73–101.
9. 심현보, 이정희. Netflix 오리지널 한국 콘텐츠에 나타난 비속어·욕설 양상 분석 // *어문연구*. 2024. № 52 (2). С. 197–226.
10. 정혜경. 한국어 욕설의 의미 변화와 담화기능 // *담화와 인지*. 2019. № 15. С. 55–82.
11. 최경봉. 대중매체에 나타난 욕설 표현의 완화전략 // *미디어 언어학*. 2020. № 15. С. 55–82.

REFERENCES

1. Allan K., Burrige K. (2006). *Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language*. Cambridge: Cambridge University Press. 303 p.
2. Brown L. (2011). *Korean Honorifics and Politeness in Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 326 p.

3. Culpeper J. (2011). Impoliteness and Verbal Aggression. *Journal of Pragmatics*. Vol. 43, pp. 254–266.
4. Sohn H.-M. (1999). *The Korean Language*. Cambridge: Cambridge University Press. 445 p.
5. 김민정 (2015). 한국 욕설의 사회언어학적 기능 [Sociolinguistic Functions of Korean Swear Words]. 서울: 한국문화사. [Korean]
6. 김성도 (2010). 언어와 문화 [Language and Culture]. 서울: 민음사. [Korean]
7. 박영순 (2012). 한국어 화용론 [Korean Pragmatics]. 서울: 태학사. [Korean]
8. 이정훈 (2018). 상소리와 언어 예절: 한국어 비표준 어휘 연구 [Vulgar Language and Linguistic Etiquette: A Study of Non-standard Korean Vocabulary]. 국어학 연구. No. 42, pp. 73–101. [Korean]
9. 심현보, 이정희 (2024). Netflix 오리지널 한국 콘텐츠에 나타난 비속어·욕설 양상 분석 [A Study on Profanity and Slang in Netflix Original Korean Content]. 어문연구. No. 52 (2), pp. 197–226. [Korean]
10. 정혜경 (2019). 한국어 욕설의 의미 변화와 담화기능 [Semantic Change and Discourse Functions of Korean Swear Words]. 담화와 인지. No. 15, pp. 55–82. [Korean]
11. 최경봉 (2020). 대중매체에 나타난 욕설 표현의 완화전략 [Mitigation Strategies of Swear Expressions in Mass Media]. 미디어 언어학. No. 15, pp. 55–82. [Korean]

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 81'255.4:82-1]:81'42

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-30>

Софія КОЗАК,

orcid.org/0000-0001-6967-7413

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької філології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

(Луцьк, Україна) *kosak@vnu.edu.ua*

Людмила ПАСИК,

orcid.org/0000-0001-8635-5168

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент, завідувач кафедри німецької філології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

(Луцьк, Україна) *pasyk.lyudmyla@vnu.edu.ua*

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ВІРШІВ І. БАХМАН У ПЕРЕКЛАДІ В. СТУСА)

Статтю присвячено всебічному дослідженню перекладацьких трансформацій у поетичному дискурсі на матеріалі перекладів творів Інгеборг Бахман, здійснених українським поетом і перекладачем Василем Стусом. У центрі уваги перебуває проблема відтворення художньої структури поетичного тексту в умовах міжмовної та міжкультурної взаємодії. Особливу увагу зосереджено на аналізі способів передачі образної системи, символіки, метафорики та емоційно-смыслового наповнення поезії в процесі перекладу, а також на встановленні ролі перекладацьких трансформацій у формуванні художньої цілісності перекладеного тексту.

У дослідженні проаналізовано лексичні, граматичні та стилістичні трансформації, зокрема модуляцію, транспозицію, конкретизацію, генералізацію, лексико-семантичну заміну, образну трансформацію та компенсацію смислових і стилістичних втрат. Доведено, що переклад поетичних творів характеризується інтерпретаційною спрямованістю, яка проявляється у посиленні емоційної експресії, психологізації природних образів, частковій переорієнтації символічного простору та культурній адаптації окремих художніх елементів. Встановлено, що в перекладах простежується тенденція до зміщення від інтелектуально-символічної стриманості оригіналу до більш емоційно насиченої та екзистенційно загостреної поетичної моделі. Дослідження продемонструвало, що переклад поетичного дискурсу передбачає не лише передачу фактичного змісту першотвору, а й реконструкцію його естетичного, психологічного та філософського потенціалу засобами мови перекладу. Доведено, що використання перекладацьких трансформацій забезпечує досягнення функціонально-художньої еквівалентності, за якої перекладений текст зберігає смислове ядро оригіналу, водночас набуваючи рис самостійного художнього явища.

Результати дослідження поглиблюють теоретичні уявлення про механізми функціонування перекладацьких трансформацій у поетичному дискурсі та можуть бути використані в подальших перекладознавчих студіях.

Ключові слова: поетичний дискурс, перекладацькі трансформації, модуляція, транспозиція, конкретизація, генералізація, символіка.

Sofia KOZAK,

orcid.org/0000-0001-6967-7413

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of German Philology

Lesya Ukrainka Volyn National University

(Lutsk, Ukraine) *kosak@vnu.edu.ua*

Liudmyla Pasyk,

orcid.org/0000-0001-8635-5168

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;

Associate Professor, Head of the Department of German Philology

Lesya Ukrainka Volyn National University

(Lutsk, Ukraine) *pasyk.lyudmyla@vnu.edu.ua*

TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN POETIC DISCOURSE (BASED ON THE POEMS OF I. BACHMANN TRANSLATED BY V. STUS)

The article is devoted to a comprehensive study of translation transformations in poetic discourse based on translations of Ingeborg Bachmann's works by Ukrainian poet and translator Vasyl Stus. The focus is on

the problem of reproducing the artistic structure of a poetic text in the context of interlingual and intercultural interaction. Particular attention is paid to the analysis of ways of conveying the imagery, symbolism, metaphors and emotional and semantic content of poetry in the translation process, as well as to establishing the role of translation transformations in shaping the artistic integrity of the translated text.

The study analyses lexical, grammatical and stylistic transformations, in particular modulation, transposition, concretisation, generalisation, lexical-semantic replacement, figurative transformation and compensation for semantic and stylistic losses. It has been proven that the translation of poetic works is characterised by an interpretative orientation, which manifests itself in the intensification of emotional expression, the psychologisation of natural images, the partial reorientation of symbolic space and the cultural adaptation of individual artistic elements. The research indicates that translations show a tendency to shift from the intellectual and symbolic restraint of the original to a more emotionally saturated and existentially acute poetic model. The study has shown that the translation of poetic discourse involves not only the transmission of the factual content of the original work, but also the reconstruction of its aesthetic, psychological and philosophical potential. It has been proven that the use of translation transformations ensures functional and artistic equivalence, whereby the translated text retains the semantic core of the original while acquiring the characteristics of an independent artistic phenomenon.

The results of the study deepen theoretical understanding of the mechanisms of translation transformations in poetic discourse and can be used in further translation studies.

Key words: poetic discourse, translation transformations, modulation, transposition, concretisation, generalisation, symbolism.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку перекладознавства особливої актуальності набуває дослідження специфіки перекладу художніх текстів, зокрема поетичного дискурсу. Поезія як специфічна форма художнього мовлення характеризується високим ступенем семантичної насиченості, багатшаровою образністю, індивідуально-авторською стилістикою та складною ритмомелодичною організацією. Це значно ускладнює процес перекладу, оскільки перекладачеві необхідно передати не лише зміст тексту, а й його емоційно-естетичний вплив, культурні конотації та авторську манеру письма.

Однією з ключових проблем перекладу поетичного дискурсу є неможливість повного збереження всіх компонентів тексту оригіналу засобами іншої мови. Відмінності у лексичній системі, граматичній структурі, стилістичних можливостях мов, а також культурні розбіжності між носіями різних мов зумовлюють необхідність застосування перекладацьких трансформацій. Саме трансформації дозволяють перекладачеві адаптувати текст до норм мови перекладу, зберігаючи при цьому його функціональну та художню цілісність.

Разом із тим у сучасному перекладознавстві не існує єдиного підходу до трактування перекладацьких трансформацій у поетичному дискурсі. Частина дослідників розглядає їх переважно як мовні перетворення, зумовлені структурними відмінностями між мовами, тоді як інші акцентують увагу на їх функціональному, культурному та когнітивному значенні. Особливої уваги потребує питання систематизації перекладацьких трансформацій з урахуванням специфіки саме поетичного тексту, оскільки більшість класифікацій була розроблена на матеріалі загальнохудожнього або публіцистичного перекладу.

Додатковою проблемою є складність оцінювання адекватності перекладу поетичного тексту. На відміну від перекладу інформаційних текстів, де основним критерієм виступає точність передачі змісту, у поетичному перекладі важливу роль відіграє збереження художнього ефекту, образної системи та емоційної тональності. Це зумовлює необхідність комплексного підходу до аналізу перекладацьких трансформацій, який враховує мовні, стилістичні, культурні та прагматичні аспекти перекладу.

Отже, проблема дослідження перекладацьких трансформацій у поетичному дискурсі полягає в необхідності комплексного осмислення їхньої ролі у процесі відтворення художнього тексту іншою мовою. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених перекладацьким трансформаціям, питання їх функціонування в поетичному перекладі залишається недостатньо вивченим і потребує подальшого теоретичного та практичного дослідження.

Метою дослідження є комплексний аналіз перекладацьких трансформацій у поетичному дискурсі на матеріалі перекладів поезій австрійської письменниці Інгеборг Бахман, здійснених українським поетом Василем Стусом, з метою встановлення особливостей відтворення змістових, образно-символічних і стилістичних характеристик авторського поетичного мовлення. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання низки взаємопов'язаних завдань. Передусім необхідно узагальнити теоретичні підходи до визначення поняття перекладацьких трансформацій у сучасному дискурсі, визначити основні типи перекладацьких трансформацій, релевантні для аналізу поезії, проаналізувати особливості інди-

відуального стилю авторки оригіналу та перекладацької манери перекладача; виявити домінантні перекладацькі трансформації, використані у відтворенні поетичних образів, символіки та семантики, оцінити ступінь збереження естетичного та емоційного впливу оригіналу в перекладі.

Аналіз досліджень. Проблематика перекладацьких трансформацій у художньому та, зокрема, поетичному дискурсі посідає важливе місце у сучасному перекладознавстві. Аналіз наукових праць свідчить, що дослідження цього явища здійснюється у межах різних теоретичних підходів – лінгвістичного, функціонального, дискурсивного та когнітивного. Вагомий внесок у формування теоретичних засад вивчення перекладацьких трансформацій зробили як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники.

Серед зарубіжних учених значний вплив на розвиток теорії перекладацьких трансформацій мали праці Юджина Алберта Найди (Nida, 1974), який розробив концепцію динамічної еквівалентності. Дослідник підкреслював необхідність орієнтації перекладу на реакцію реципієнта, а не лише на формальну відповідність тексту оригіналу. У контексті поетичного перекладу ця ідея набула особливого значення, оскільки художній текст передбачає насамперед відтворення емоційного та естетичного впливу.

Важливе місце у дослідженні перекладацьких перетворень займають праці Дж. Кетфорда (Catford, 1965), який розглядав перекладацькі трансформації як результат системних відмінностей між мовами. Його підхід заклав основу для подальшого лінгвістичного аналізу перекладацьких змін, хоча в сучасних дослідженнях він часто доповнюється функціональними та дискурсивними аспектами.

Суттєвий внесок у розвиток теорії перекладу зробили П. Ньюмарк (Newmark, 1991), який розмежовував семантичний та комунікативний переклад, а також Г. Турі, який розробив дескриптивний підхід до перекладу. У межах цих концепцій перекладацькі трансформації розглядаються як закономірний результат функціонування перекладу у певному культурному середовищі.

Особливе значення для дослідження перекладу художніх текстів мають праці А. Лефевра (Lefevere, 1992), який розглядав переклад як форму культурної реконструкції тексту. Його ідеї сприяли формуванню сучасного уявлення про перекладача як активного учасника міжкультурної комунікації.

Вагомий внесок у розвиток художнього перекладу, у тому числі поетичного, зробили також

відомі українські перекладачі. Михайло Опанасович Драй-Хмара (1889–1939) – один із провідних поетів-неокласиків, поліглот, що уславився як майстерний перекладач світової поезії, перекладаючи з античних (Горацій, Вергілій, Овідій) та сучасних європейських мов (Бодлер, Верлен), орієнтуючи українську культуру на високі західні зразки. Микола Костянтинівич Зеров (1890–1937) – видатний український перекладач античної поезії, літературознавець, критик і професор, який став ідейним лідером неокласиків, один із репресованих митців покоління Розстріляного відродження. Павло Петрович Филипович (1891–1937) – український поет та літературознавець доби Розстріляного відродження, який розглядав переклад не просто як копіювання тексту, а як засіб європеїзації української літератури та засвоєння світового культурного досвіду. Максим Тадейович Рильський (1895–1964) – поет, мовознавець, який переклав багато оперних лібрето, майстерно поєднуючи українське слово з музикою, що було важливо в часи українізації. Микола Васильович Хомичевський (Борис Тен) (1897–1983) – автор класичних перекладів «Іліади» (1978) та «Одіссеї» (1963) Гомера зі старогрецької мови. Григорій Порфирович Кочур (1908–1994) – видатний український перекладач-поліглот, якого називають патріархом української школи перекладу і чия діяльність стала символом інтелектуального опору та духовної еліти України ХХ століття. Митець славився надзвичайною майстерністю у збереженні поетичної форми оригіналу (метра, рими, мелодики) та вишуканою зв'язністю слів, яка робила переклади природними для українського слуху. Микола Олексійович Лукаш (1919–1988) – мовознавець-шестидесятник, чий переклад вирізняється точністю та поетичністю, підкреслюючи багатство української мови. Саме він здійснив повний переклад «Фауста» Гете, що вважається вершиною українського перекладацького мистецтва. Віктор Вікторович Коптілов (1930–2009) – видатний теоретик та практик художнього перекладу, один із фундаторів сучасної української перекладознавчої школи. Василь Семенович Стус (1938–1985) – один із найвидатніших українських поетів ХХ століття, літературознавець, перекладач, шістдесятник та незламний символ українського правозахисного руху. Його життя стало взірцем стоїцизму та морального опору тоталітарній системі.

Очевидно, що названі діячі становлять лише частину вагомій традиції українського перекладознавства. Коло визначних постатей вітчизняної перекладознавчої науки значно ширше й не

обмежується наведеними іменами. У національній лінгвістичній традиції важливе місце займають, зокрема, праці таких українських вчених, як І. В. Корунець, Р. П. Зорівчак, Т. Р. Кияк, О. Д. Огуй, Ю. В. Покальчук, М. І. Зимомря, О. І. Чередниченко, О. В. Ребрій, П. В. Рихло, Л. В. Коломієць, Х. Я. Назаркевич, Т. І. Гаврилів та багато інших.

Аналіз праць зарубіжних та вітчизняних дослідників свідчить про те, що переклад художнього тексту – це складний процес взаємодії мовних, культурних та стилістичних факторів. Поетичний дискурс постає як складна комунікативна структура, що формується під впливом культурних, історичних та соціальних чинників. Тому особливу увагу слід приділяти проблемам відтворення національно-культурної специфіки тексту, передачі образності та індивідуально-авторського стилю. Відповідно, перекладацькі трансформації варто аналізувати як засіб адаптації тексту до нової дискурсивної реальності, адже вони є багатовимірним явищем, яке охоплює мовний, культурний, прагматичний та когнітивний рівні перекладу.

Незважаючи на значну кількість досліджень, проблема функціонування перекладацьких трансформацій у поетичному дискурсі залишається актуальною і потребує подальшого наукового осмислення.

Виклад основного матеріалу. Переклад художнього тексту традиційно розглядається як один із найскладніших видів перекладацької діяльності, оскільки він передбачає передачу не лише фактичної інформації, а й емоційного, естетичного та культурного змісту твору. Особливо складним об'єктом перекладу є поетичний дискурс, який характеризується високою концентрацією образності, символізму, ритмомелодики та індивідуально-авторського стилю. У цьому контексті перекладацькі трансформації виступають як необхідний інструмент, що дозволяє забезпечити функціональну та художню еквівалентність між текстом оригіналу та текстом перекладу.

Перекладацькі трансформації розглядаються як міжмовні перетворення, що застосовуються з метою досягнення адекватності перекладу. У сучасному перекладознавстві вони трактуються не лише як спосіб подолання структурних відмінностей між мовами, але і як інструмент відтворення комунікативного та естетичного ефекту тексту.

У поетичному перекладі трансформації набувають особливого значення, оскільки поетичний текст характеризується багатозначністю, символічністю та високою концентрацією художніх засобів. Перекладач змушений знаходити баланс між точністю передачі змісту та збереженням

художньої форми, що часто вимагає відходу від буквального перекладу. У цьому контексті значний інтерес для перекладознавчих досліджень становлять переклади поезії німецькомовних авторів українською мовою, адже вони демонструють взаємодію різних поетичних традицій. Вірші Інґеборґ Бахман, відомі своєю інтелектуальністю, філософською глибиною та складною образною системою, у перекладах Василя Стуса набувають особливого звучання, зберігаючи при цьому смислову та емоційну напруженість оригіналу.

Інґеборґ Бахман (1926–1973) – видатна австрійська письменниця, поетка, драматургиня та есеїстка, одна з ключових фігур німецькомовної літератури ХХ століття, чия творчість стала символом інтелектуального та поетичного оновлення Європи після Другої світової війни. Переклади віршів Інґеборґ Бахман, виконані Василем Стусом, займають особливе місце в українській літературі через глибоку духовну та стилістичну спорідненість між авторами.

Василь Стус (1938–1985) вважається одним із найвидатніших українських перекладачів ХХ століття, чий доробок налічує сотні творів світової класики. Його діяльність була не просто літературною працею, а актом культурного спротиву та способом інтеграції української мови у світовий контекст. Переклади Василя Стуса – це глибока інтерпретація, що стала способом збереження світової культурної спадщини та власної свободи в умовах тоталітаризму. Письменник відчував глибокий резонанс із темою моральної відповідальності, яка є центральною у творчості Інґеборґ Бахман. Він бачив в її поезії відображення власної екзистенційної драми. Обоє поетів об'єднував лаконізм та використання потужних образів-символів, через які вони осмислювали трагедію людини в тоталітарному чи посттравматичному світі.

Поетичний стиль І. Бахман характеризується поєднанням модерністської фрагментарності та інтелектуалізму. Для її текстів типові складні синтаксичні структури, семантична багатозначність, символічна насиченість, екзистенційна проблематика, використання абстрактної лексики. Такі особливості створюють значні труднощі перекладу, оскільки буквально відтворення тексту часто призводить до втрати художнього ефекту. Перекладач змушений застосовувати трансформації, що дозволяють зберегти функціональну еквівалентність тексту.

Перекладацька практика В. Стуса демонструє поєднання точності відтворення змісту з творчою інтерпретацією. Для його перекладів характерні орієнтація на смислову глибину тексту, прагнення

передати емоційну напругу, адаптація синтаксичних конструкцій, використання експресивного потенціалу української мови. Як поет, перекладач активно використовує внутрішні ресурси української мови для відтворення інтонаційної та образної структури оригіналу.

Розглянемо основні типи перекладацьких трансформацій, застосованих Василем Стусом у перекладах поезії Інгеборг Бахман, на прикладі вірша «Nord und Süd» (у перекладі В. Стуса – «Південь і північ»), відомого завдяки глибокому філософському осмисленню розриву між ідеалізованим «півднем» і суворою реальністю, відтворенню екзистенційного переживання розділеності світу та людини.

Nord und Süd (1953)

Zu spät erreichten wir der Gärten Garten
in jenem Schlaf, von dem kein dritter weiß.
Im Ölzweig wollte ich den Schnee erwarten,
im Mandelbaum den Regen und das Eis.
Wie aber soll die Palme es verwinden,
daß du den Wall aus warmen Lauben schleifst,
wie soll ihr Blatt sich in den Nebel finden,
wenn du die Wetterkleider überstreifst?
Bedenk, der Regen machte dich befangen,
als ich den offenen Fächer zu dir trug.
Du schlugst ihn zu. Dir ist die Zeit entgangen,
seit ich mich aufhob mit dem Vogelzug.

(Bachmann, 1978: 169)

Південь і північ

Запізно досягли ми зелен-саду
в тім сні, де снили тільки я і ти.
Сподіялась я на оливи граду
І на мигдаль – осінньої сльоти.
Чи можна пальмі стерпіть біль страждання –
ти ж згребеш листя теплого метеш.
І як листові чулися в тумані,
ледь ти в сезоннім одязі майнеш?
Тебе, хто вже негоді підкорився,
ловлю в відкриту клітку: схаменись!
Ти клітку причинив. Твій час спинився.
А я із птаством вознеслась увись.

(Стус, 1972)

Уже в перекладі першого рядка спостерігається лексико-образна заміна: німецьке словосполучення *der Gärten Garten*, яке має узагальнено-архетипний характер і може асоціюватися з біблійною символікою «саду садів», в українському варіанті звучить як *зелен-саду*. У цьому випадку відбувається конкретизація образу та його стилістична експресивізація через використання архайзованої форми, що підсилює емоційну насиченість висловлювання, хоча частково зменшує універсально-символічну багатозначність оригіналу.

Далі в перекладі змінюється смисловий акцент у рядку *von dem kein dritter weiß*, який дослівно означає «про який не знає жоден третій». У перекладі з'являється вислів *де снили тільки я і ти*, що є прикладом модуляції змісту: замість наголосу на таємничості, прихованості від сторонніх, перекладач акцентує інтимну замкненість простору двох. Така трансформація посилює емоційний аспект тексту й робить його більш суб'єктивно пережитим.

На граматичному рівні помітною є транспозиція синтаксичної структури. Конструкція *Zu spät erreichten wir...* відтворюється як «Запізно досягли ми...», де інверсія виконує не лише ритмічну, а й стилістичну функцію, наближаючи текст до української поетичної традиції. Подібну роль відіграє й трансформація дієслівної форми: німецьке *ich wollte erwarten* («я хотіла чекати») передано як *Сподіялась я*, що демонструє перенесення модального значення – з волевиявлення на внутрішній емоційний стан.

Особливо показовими є образно-символічні трансформації в останніх рядках першої строфи. Оригінальні образи *Ölzweig*, *Schnee*, *Regen*, *Eis* пов'язані з біблійною та універсальною природною символікою, тоді як у перекладі з'являються *оливи граду* та *осінньої сльоти*. Тут простежується культурна адаптація й часткова заміна символічного поля: абстрактно-універсальні образи холоду перетворюються на більш конкретні, чуттєво відчутні природні стани, близькі українському мовно-культурному досвіду. Одночасно це виконує компенсаторну функцію: втрата частини символічної універсальності відшкодовується посиленням емоційної експресії.

Проаналізуємо другу строфу вірша «Nord und Süd». Тут також простежується інтерпретаційна модель перекладу з активним використанням семантичної модуляції, образної заміни та часткової культурної адаптації. Уже в першому рядку оригінальна конструкція *Wie aber soll die Palme es verwinden* (дослівно «Як же пальма має це пережити / перенести») у перекладі передається як *Чи можна пальмі стерпіть біль страждання*. Тут відбувається розгортання смислу через додавання емоційного компонента *біль страждання*, якого прямо немає в оригіналі, але який імпліцитно закладений у дієслові *verwinden*. Таким чином перекладач здійснює експлікацію прихованої семантики та водночас посилює емоційний тон висловлювання.

У другому рядку спостерігається складніша трансформація. Німецький текст *daß du den Wall aus warmen Lauben schleifst* буквально описує руйнування або стягування захисного валу з теплих

альтанок чи зелених насаджень. У перекладі з'являється *ти ж згреби листя теплого метеш*, що демонструє образну заміну з переорієнтацією просторового образу (вал, огорожа, захист) на дію з природним матеріалом (листя). Тут можна говорити про модуляцію ситуації: замість руйнування структури передається рух, змітання, що створює динамічніший і більш відчутний для українського читача образ.

У третьому рядку *wie soll ihr Blatt sich in den Nebel finden* (дослівно «як її лист має знайти себе в тумані») перекладено як *І як листкові чутися в тумані*. Відбувається зміна когнітивної перспективи: замість просторової дезорієнтації («знайти себе») використано екзистенційно-психологічний стан («чутися»). Це приклад семантичної модуляції, яка переводить образ із площини фізичного простору в площину внутрішнього переживання.

Останній рядок *wenn du die Wetterkleider überstreifst* (дослівно «коли ти накидаєш одяг для негоди») у перекладі трансформується в *ледь ти в сезоннім одязі майнеш*. Тут відбувається культурно-образна адаптація: складний метафоричний образ «одягу для негоди» замінюється зрозумілішим «сезонним одягом». Водночас дієслово «майнеш» додає швидкоплинності й динаміки, чого немає прямо в оригіналі, але що підсилює поетичну рухливість тексту.

У цілому переклад цієї строфи демонструє тенденцію до посилення емоційної експресії, психологізації природних образів і часткового зміщення від символічно-абстрактної образності оригіналу до чуттєво конкретнішої картини. Використані трансформації – передусім модуляція, образна заміна, експлікація та культурна адаптація – дозволяють перекладу функціонувати як самостійно повноцінний поетичний текст, зберігаючи при цьому смисловий та емоційний каркас оригіналу.

Проаналізуємо переклад третьої строфи вірша «Nord und Süd». Тут перекладацькі трансформації стають ще більш помітними, оскільки переклад відходить від буквальної передачі образів і переходить до глибокої інтерпретації смислового та емоційного ядра тексту. Уже в першому рядку оригінальна конструкція *Bedenk, der Regen machte dich befangen* (дослівно «Зваж / подумай: дощ зробив тебе полоненим, скував тебе») трансформується у перекладі в *Тебе, хто вже негоди підкорився*. Тут відбувається модуляція семантики: стан пасивної скутості замінюється на акт підкорення стихії. Водночас узагальнений образ «дощу» розширюється до ширшого поняття «негоди», що є прикладом генералізації та культурної адаптації природного образу.

У другому рядку спостерігається одна з найрадикальніших образних трансформацій. Оригінал *als ich den offenen Fächer zu dir trug* (дослівно «коли я принесла до тебе розкрите віяло») замінюється на *ловлю в відкриту клітку: схаменись!*. Тут відбувається повна образна заміна: легкий, напівнатяковий символ віяла (захист, прохолода, жест близькості) перетворюється на сильний символ клітки, що актуалізує тему неволі та духовного обмеження. Одночасно додається звертання «схаменись», яке є прикладом експлікації психологічного конфлікту, не вираженого прямо в оригіналі.

У третьому рядку *Du schlugst ihn zu. Dir ist die Zeit entgangen* (дослівно «Ти його зачинив. Час від тебе вислизнув») перекладено як *Ти клітку причинив. Твій час спинився*. Тут поєднуються кілька трансформацій. По-перше, зберігається образ клітки через внутрішньотекстову компенсацію після попередньої образної заміни. По-друге, відбувається модуляція часової семантики: замість втрати часу («час вислизнув») використано метафору зупинки часу, що посилює фаталістичне звучання.

В останньому рядку *seit ich mich aufhob mit dem Vogelzug* (дослівно «відтоді як я піднеслась разом із пташиним перельотом») перекладено як *А я із птаством вознеслась увись*. Тут спостерігається часткова конкретизація та поетична інтенсифікація. Слово «птаство» узагальнює образ перелітних птахів, тоді як дієслово «вознеслась» підсилює вертикальний, майже метафізичний рух угору. У результаті просторово-природний образ оригіналу трансформується в символ духовного піднесення.

Загалом переклад цієї строфи демонструє послідовну стратегію емоційно-екзистенційної інтерпретації. Перекладач активно використовує модуляцію, образну заміну, експлікацію та компенсацію, що призводить до зміщення від стриманої символічності оригіналу до більш драматизованого й психологічно загостреного висловлювання. Унаслідок цього переклад функціонує як самостійний поетичний текст, який зберігає смислову основу першотвору, але передає її через іншу систему образів і емоційних акцентів.

Висновки. Проведений аналіз перекладацьких трансформацій у поетичному дискурсі на матеріалі віршів Інгеборг Бахман у перекладі Василя Стуса дає підстави стверджувати, що поетичний переклад постає не як механічне відтворення мовної форми оригіналу, а як складний інтерпретаційний процес, у якому перекладач виступає співтворцем художнього тексту.

Специфіка поезії Інгеборг Бахман – її фрагментарність, семантична багатошаровість, символічна

насиченість і філософська заглибленість – зумовлює необхідність активного застосування перекладацьких трансформацій. У перекладах Василя Стуса простежується системне використання лексичних, граматичних, стилістичних і семантичних змін, спрямованих на досягнення функціональної та естетичної еквівалентності.

Лексичні трансформації забезпечують відтворення образної структури поетичного тексту з урахуванням можливостей української мови. Перекладач нерідко вдається до контекстуальних відповідників, конкретизації або смислового розширення, що дозволяє зберегти інтенсивність авторського висловлювання. Граматичні трансформації, зокрема транспозиції та перебудова синтаксичних конструкцій, зумовлені типологічними відмінностями між німецькою та українською мовами й сприяють природності звучання перекладу. Стилiстичні та семантичні трансформації мають особливе значення, оскільки саме вони забезпечують передачу екзистенційної напруги,

внутрішньої драматичності та інтелектуальної глибини поезії.

У перекладах Василя Стуса спостерігається прагнення не лише зберегти символічне ядро образу, а й адаптувати його до українського культурного контексту без втрати авторської інтенції. Це свідчить про усвідомлену перекладацьку стратегію, що поєднує точність і творчу свободу.

Таким чином, перекладацькі трансформації у поетичному дискурсі виконують не допоміжну, а структуроутворювальну функцію: вони забезпечують цілісність художнього тексту в новому мовному середовищі. Переклади віршів Інґеборґ Бахман Василем Стусом демонструють, що адекватність поетичного перекладу визначається не формальною відповідністю, а збереженням концептуального, емоційного та естетичного потенціалу твору. Саме через систему перекладацьких трансформацій поезія набуває нового життя в іншій мовній традиції, зберігаючи свою смислову та естетичну цінність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стус Василь. Переклади. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n3texts/n3.htm> (дата звернення: 7.02.2026).
2. Bachmann Ingeborg. *Sämtliche Gedichte*. München, Berlin : Piper Verlag GmbH, 1978. 268 S.
3. Catford J. A *Linguistic Theory of Translation*. London, 1965. 103 p.
4. Lefevere, André. *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. London : Routledge, 1992. 176 p.
5. Newmark P. *About Translation*. Multilingual Matters. Hertfordshire, 1991. 184 p.
6. Nida Eu., Taber Ch. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden : Brill, 1974. 218 p.

REFERENCES

1. Stus V. *Pereklady*. [Translations]. *Nezalezhnyi kulturologichnyi chasopys "I"* - Independent cultural studies journal. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n3texts/n3.htm> (date of access: 7.02.2026). [in Ukrainian].
2. Bachmann I. (1978). *Sämtliche Gedichte*. [All poems.] München, Berlin : Piper Verlag GmbH. 268 S. [in German]
3. Catford J. (1965) *A Linguistic Theory of Translation*. London. 103 p.
4. Lefevere A. (1992) *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. London : Routledge. 176 p.
5. Newmark P. (1991) *About Translation*. Multilingual Matters. Hertfordshire. 184 p.
6. Nida Eu., Taber Ch. (1974) *The Theory and Practice of Translation*. Leiden : Brill. 218 p.

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 378.147:811.112.2'243:37.018.43:316.7
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-31>

Оксана КРАЙНЯК,
orcid.org/0000-0003-2233-0791,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна), oxanakraynyak@gmail.com

Євгенія ІЖКО,
orcid.org/0000-0002-3971-7813
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна) essizhko@gmail.com

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню та опису методики формування міжкультурної компетентності студентів у цифровому навчанні німецької мови. Актуальність зумовлена тим, що в полікультурному середовищі мовна підготовленість не гарантує результативної взаємодії, а в онлайнні це ускладнюється синхронною та асинхронною комунікацією, для якої студенти часто не мають усталених стратегій. Методологічну основу становлять компетентнісний, студентоцентризоване навчання, комунікативно-діяльнісний, соціокультурний та міжкультурний підходи. Використано такі методи: теоретичний аналіз і систематизацію джерел, порівняльний аналіз цифрових інструментів та педагогічне моделювання. Результати дослідження. Уточнено розуміння міжкультурної компетентності як інтегрованого результату (культурні знання, ставлення, поведінкові стратегії, рефлексивно-стратегічна готовність) та визначено індикатори її сформованості як спостережувані прояви в мовленнєвих діях, взаємодії й рефлексії студентів у цифрових форматах. Обґрунтовано критерії добору ресурсів: автентичність матеріалів; підтримка (а)синхронної взаємодії та колаборації; мультимодальність; придатність до формульованого оцінювання. Запропоновано поетапну методику (орієнтаційно-установчий, аналітико-інтерпретаційний, інтеракційно-кооперативний, проєктно-рефлексивний етапи) з прикладами завдань німецькою мовою, у якій цифрові інструменти інтегровано у виконання автентичних комунікативних дій, розвиток стратегічної рефлексії та створення проєктних продуктів. Практична значущість полягає в можливості інтегрувати автентичні медіа, телекомунікаційну взаємодію і цифрові проєкти в курс німецької мови та здійснювати моніторинг індикаторів міжкультурної компетентності. Перспективи подальших досліджень пов'язано з емпіричною перевіркою методики на різних рівнях володіння німецькою мовою та уточненням інструментарію оцінювання індикаторів міжкультурної компетентності в умовах тривалої онлайн-взаємодії.

Ключові слова: міжкультурна компетентність; німецька мова; цифрове навчання; автентичні медіа; телекомунікаційна взаємодія; колаборативна робота; цифрові проєкти; формувальне оцінювання.

Oksana KRAINIYAK,
orcid.org/0000-0003-2233-0791
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Romano-Germanic Philology
Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine), oxanakraynyak@gmail.com

Izhko YEVHENIYA,
orcid.org/0000-0002-3971-7813,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Romano-Germanic Philology
Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine), essizhko@gmail.com

METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' INTERCULTURAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF TEACHING GERMAN

The article provides a theoretical rationale and a methodological description of developing students' intercultural competence in digital German language learning. The relevance of the study is determined by the fact that in multicultural

environments linguistic proficiency alone does not guarantee effective interaction; moreover, in online settings this challenge is intensified by synchronous and asynchronous communication, for which students often lack established strategies. The methodological framework draws on the competency-based approach, student-centred learning, the communicative-activity approach, and sociocultural and intercultural approaches. The study employs theoretical analysis and systematisation of sources, comparative analysis of digital tools, and pedagogical modelling. Results. Intercultural competence is specified as an integrated learning outcome encompassing cultural knowledge, attitudes, behavioural strategies, and reflective-strategic readiness. Indicators of its development are defined as observable manifestations in students' speech acts, interaction, and reflection within digital learning formats. Criteria for selecting digital resources are substantiated, including the authenticity of materials; support for synchronous (asynchronous) interaction and collaboration; multimodality; and suitability for formative assessment. A staged methodology is proposed (orientation and goal-setting; analytical-interpretive; interactional-collaborative; project-based-reflective stages) with examples of German-language tasks. Within this methodology, digital tools are integrated into authentic communicative actions, the development of strategic reflection, and the creation of project-based outputs. The practical significance lies in enabling the integration of authentic media, telecommunication-based interaction, and digital projects into German language courses and in monitoring indicators of intercultural competence. Further research prospects include empirical validation of the methodology across different levels of German proficiency and refinement of assessment instruments for intercultural competence indicators under conditions of sustained online interaction.

Key words: intercultural competence; German language; digital learning; authentic media; telecommunication-based interaction; collaborative work; digital projects; formative assessment.

Постановка проблеми. Глобалізація та зростання культурної різноманітності в освіті й професійному середовищі зумовлюють ситуацію, коли самого володіння іноземною мовою недостатньо для результативної взаємодії. Студенти мають бути здатними комунікувати й співпрацювати між культурами, узгоджуючи смисли, норми та комунікативні очікування учасників взаємодії. У цифровому навчанні ця проблема набуває конкретного методичного виміру через поширення онлайн-міжкультурної взаємодії. Водночас емпіричні дані свідчать, що учасники таких форматів не є «автоматично» підготовленими до успішної взаємодії: вони часто не володіють ефективними комунікативними стратегіями для синхронних чи асинхронних онлайн-контекстів (Фернандес Гутьєррес, Релянович Гліманг, Сауро, О'Дауд, 2022: 149-167). Отже, виникає науково-практичне завдання: обґрунтувати й описати методику формування міжкультурної компетентності студентів у процесі навчання німецької мови в цифровому форматі.

Аналіз досліджень засвідчує, що проблематика формування міжкультурної компетентності в іншомовній освіті зумовлена змінами соціального контексту, трансформацією цілей навчання іноземних мов і потребою у методично забезпечених формах взаємодії, зокрема в цифровому середовищі. Передусім у методичному дискурсі підкреслюється, що повноцінне іншомовне спілкування з представниками іншої культури неможливе без урахування культурних особливостей, а іноземна мова виступає чинником розвитку особистості в полікультурному просторі, підтримуючи соціалізацію й професіоналізацію (Козак, Близнюк, 2021: 143-146). У цьому контексті навчання іноземної мови виходить за межі засвоєння знань і навичок, оскільки впливає на розвиток здатності до іншомовного спілкування на міжкультурному

рівні. Однак при цьому кінцевим результатом визначається комунікативна компетентність, що забезпечує можливість вільної взаємодії (Паничок, 2017: 509). Теоретичне осмислення міжкультурної компетентності конкретизує її місце в структурі іншомовної підготовки. Вона розглядається як невід'ємна частина комунікативної компетенції та фоновий вимір її реалізації, що «пронизує» всі компоненти комунікативної компетентності (Аксьонова, 2011: 137). Водночас поняття «міжкультурна компетентність» еволюціонує під впливом соціальних процесів (глобалізація, міграція, інтенсифікація контактів): змінюються акценти у визначенні та структурі, хоча зберігається спільне «ядро» компонентів (Гаманюк, Карп'юк, Шуміліна, Устінова, 2024).

Зміни соціального й освітнього середовища посилюють практичний запит на міжкультурні результати навчання. Зростання лінгвістичної, соціальної та культурної різноманітності в навчальних групах ускладнює організацію взаємодії в аудиторії та актуалізує потребу формувати кроскультурну компетентність як умову успішного навчання й викладання (Нагимжанова, Капанова, Ісмаїлова, Григор'єва, Самекбаєва, 2024: 1246-1263). Аналогічно, посилення міжнародних контактів і мобільності зумовлює потребу не лише «знати мову», а й уживати її доречно в міжкультурних зустрічах, що актуалізує цілеспрямований розвиток міжкультурної комунікативної компетентності під час вивчення іноземної мови (Ерен, 2023: 29-38). Показово, що в емпіричних вимірах більш інформативними виявляються досвідні чинники (мультилінгвізм, навчання за кордоном), тоді як гендерні відмінності можуть бути статистично незначущими (Ерен, 2023).

У зв'язку з цим сучасні підходи до навчання іноземних мов підкреслюють необхідність зба-

лансувати лінгвістичний і міжкультурний складники іншомовної освіти та розглядати розвиток міжкультурної комунікативної компетентності як довготривалий цільовий орієнтир (Івенц, Клімова, 2022: 137-150). Відповідно акцент у методіці зміщується від розвитку суто комунікативної компетентності до формування міжкультурної комунікативної компетентності, яка виходить за межі мовної правильності й охоплює соціокультурне розуміння, емпатію та адаптивність (Оберсте-Берггаус, 2024: 1-15). Разом із загальними теоретичними положеннями напрацьовано прикладні підходи, здатні забезпечити міжкультурний вимір іншомовного навчання. Практико-орієнтовані формати (flipped classroom, рольові ігри, дискусії, тематичні модулі) розглядаються як дієві для розвитку міжкультурної комунікативної компетентності, оскільки забезпечують зв'язок між навчанням і реальними комунікативними ситуаціями (Бахлай, Мачинська, Матвій-Лозинська, Сенкович, Волошин, 2019: 55-59). Серед інноваційних методів також окреслюється проблемне навчання як розвивальний тип організації освітнього процесу, зміст якого представлено системою проблемних задач різного рівня складності та відповідними комунікативними вправами (Свиридюк, 2022: 27-33). Окремий аспект досліджень пов'язаний із організаційними формами, що забезпечують ресурс для міжкультурної взаємодії. Самостійна робота розглядається як ключовий ресурс розвитку міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності магістрантів, зокрема як механізм компенсації обмеженого аудиторного часу та розширення можливостей іншомовної взаємодії поза заняттям (Свиридюк, Гордєєва, Лисенко, 2024: 72-77). Системне методичне розв'язання цієї проблеми представлено в дисертаційному дослідженні, де обґрунтовано складові методичної системи для майбутніх викладачів німецької мови в умовах самостійної роботи, розроблено систему вправ і завдань та контрольно-оцінювальний інструментарій, а методику перевірено експериментально. Практично значущим є міжкультурне мовне портфоліо як засіб навчання і формувального контролю в самостійній роботі (Свиридюк, 2025). У контексті підготовки майбутніх учителів німецької мови також обґрунтовується доцільність цілеспрямованого формування соціокультурної компетентності в межах практичного курсу, водночас підкреслюється недостатність її системного застосування в освітньому процесі, особливо в практичному аспекті (Бутова, 2025).

Нарешті, сучасні оглядові роботи вказують

на важливість урахування мовних і взаємодійних чинників в університетському середовищі. Так, дослідження адаптації міжнародних студентів структуруються навколо рівня володіння другою мовою та характеру взаємодій у середовищі навчання (проживання), а перспективним напрямом названо вивчення ефектів дистанційної комунікації в онлайн-навчанні (Вільчевський, Алон, 2023: 1235-1256). Паралельно емпіричні дані показують, що розвиток міжкультурної компетентності пов'язують не тільки з навчанням за кордоном, але й з участю в ініціативах «internationalization at home» та з рівнем володіння й використання іноземної мови загалом (Серку, 2023: 536-557).

Попри наявні теоретичні й методичні напрацювання, недостатньо з'ясовано, якою має бути цілісна методика формування міжкультурної компетентності студентів у цифровому навчанні німецької мови, зокрема щодо обґрунтованого добору цифрових ресурсів, педагогічного супроводу синхронної (асинхронної) взаємодії та критеріїв моніторингу результативності.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та методично описати систему формування міжкультурної компетентності студентів у цифровому навчанні німецької мови на основі цілеспрямованого використання цифрових ресурсів та визначити умови її результативної реалізації. **Цілями статті** визначено: 1) уточнити зміст і структуру міжкультурної компетентності студентів у контексті навчання німецької мови в цифровому форматі, визначивши індикатори досягнення; 2) обґрунтувати добір цифрових ресурсів й інструментів для розвитку міжкультурної компетентності та визначити критерії їх педагогічної доцільності; 3) сконструювати методику формування міжкультурної компетентності при вивченні німецької мови.

Виклад основного матеріалу. У межах іншомовної підготовки міжкультурну компетентність доцільно розглядати як складник комунікативної компетентності, який «пронизує» її компоненти та задає смислове тло іншомовного спілкування (Аксьонова, 2011). Такий підхід методично важливий, оскільки вказує, що міжкультурний вимір не може бути додатком до мовного курсу – він має інтегруватися в усі види мовленнєвої діяльності та навчальні завдання. Зміст міжкультурної компетентності конкретизується через соціокультурну складову. У підготовці майбутніх учителів німецької мови соціокультурну компетентність розглядають як педагогічно значущий результат практичного курсу, який посилює загальноосвітні компетентності. Відповідно, її доцільно трактувати як змістовий складник міжкультурної

компетентності та операціоналізувати через індикатори застосування культурних знань у мовленнєвих діях, зокрема у навчальних (професійних) ситуаціях (Бутова, 2025). Для структурування цього змісту продуктивним є підхід, що розкриває «іноземну культуру» через елементи повсякденної поведінки, традиційно-побутової культури, традицій і обрядів, національних картин світу та художньої культури як носіїв культурно маркованих смислів (Козак, 2021).

Сучасне осмислення міжкультурної компетентності також підкреслює її кореляцію із соціальною компетентністю – орієнтацією на безконфліктну взаємодію, успішну комунікацію та здатність адаптуватися до багатомовного й мультикультурного середовища (Гаманюк, Карп'юк, Шуміліна, Устїнова, 2024). Це означає, що результати її формування слід фіксувати не тільки як обсяг культурних знань, але й як готовність діяти в комунікації: інтерпретувати культурно зумовлені смисли, регулювати взаємодію та обирати прийнятні способи мовленнєвої поведінки в конкретних ситуаціях. Для уточнення структури результату доречно спиратися на рамку взаємопов'язаних компетентностей, у якій міжкультурна іншомовна комунікативна компетентність формується у взаємодії з мовними й мовленнєвими, лінгвосоціокультурною, навчально-стратегічною, дискурсивно-компенсаторною та фаховою компетентностями (Свиридюк, 2025). У межах цієї логіки важливими маркерами сформованості міжкультурної компетентності виступають культура мовлення, мовленнєвий етикет та емпатія як соціально-психологічні регулятори міжособистісної взаємодії (Свиридюк, 2025).

Відповідно, індикатори сформованості міжкультурної компетентності доцільно визначати як сукупність спостережуваних проявів у мовленнє-

вих діях і взаємодії, зокрема в цифрових форматах навчання. До таких індикаторів можна віднести (рис. 1).

Отже, міжкультурна компетентність у процесі навчання німецької мови постає як інтегрований результат, що поєднує культурні знання, соціально орієнтовані настанови, комунікативну поведінку (етикет, емпатійність) і рефлексивно-стратегічну готовність діяти в ситуаціях міжкультурної взаємодії. Далі доцільно обґрунтувати добір цифрових ресурсів і критерії їх педагогічної доцільності відповідно до визначених компонентів та індикаторів міжкультурної компетентності, щоб забезпечити умови їх прояву й оцінювання в мовленнєвих діях, взаємодії та рефлексії студентів у цифровому навчанні німецької мови.

Добір цифрових інструментів варто пов'язувати передусім із такими видами освітньої діяльності, які безпосередньо стимулюють міжкультурну взаємодію та рефлексію. У цьому контексті оглядові дослідження виокремлюють телекомунікаційну співпрацю (telecollaboration) і комп'ютерно-опосередковану комунікацію як практики, що можуть бути ефективними для розвитку міжкультурної комунікативної компетентності в іншомовних курсах (Івенц, Клімова, 2022). Отже, цифрові ресурси мають забезпечувати як доступ до інформації, так й організовані формати синхронної та асинхронної взаємодії, у яких студент здобуває досвід реального узгодження смислів і комунікативних стратегій.

Ми поділяємо думку, що університетське інформаційне освітнє середовище доцільно розглядати як платформу інтеграції цифрових засобів навчання, комунікації та спільної роботи, що створює організаційну основу для системного використання інструментів у змішаному та онлайн-

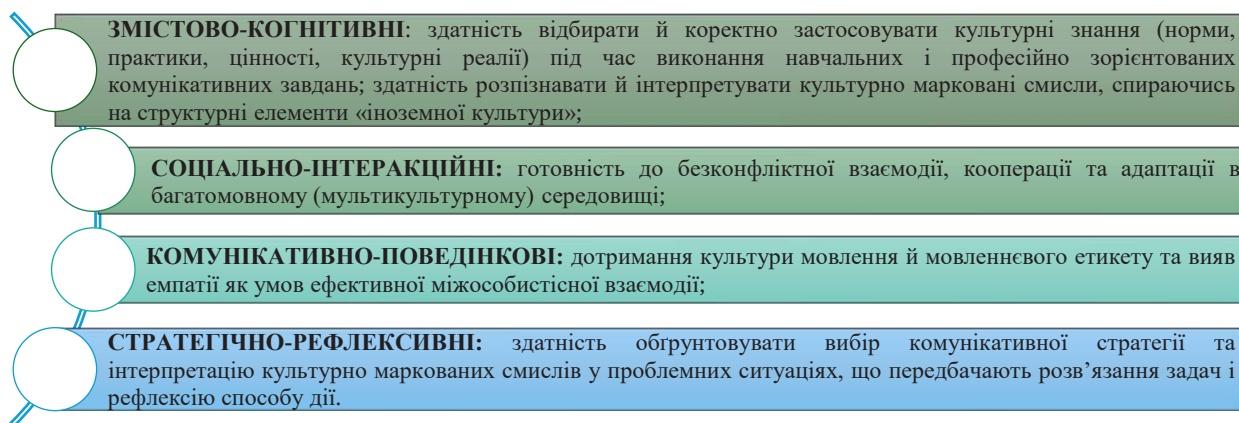

Рис. 1. Групи індикаторів сформованості міжкультурної компетентності в цифровому навчанні німецької мови
[авторська систематизація на основі аналізу праць]

форматі (Силенко, Романцова, Лисицька, Гарбич, 2023). Водночас зміст і дидактична логіка формування міжкультурної компетентності потребують ресурсів, здатних підтримати мультимодальність навчально-пізнавального матеріалу та роботу з автентичними джерелами. У методичній системі підкреслюється важливість поєднання автентичних текстів із культурно специфічними артефактами німецькомовних країн, що є релевантним для добору цифрових ресурсів у змішаному чи онлайн-навчанні (Свиридюк, 2025). Крім того, для посилення культурологічної складової навчання акцентовано інноваційні технології, зокрема інтернет-технології, а також підходи «діалог культур» і «культурний асимілятор», які задають орієнтири для конструювання змісту завдань і форматів роботи в цифровому середовищі (Свиридюк, 2025).

Базовою умовою педагогічної доцільності цифрових медіаресурсів є автентичність: при включенні міжкультурної комунікації в зміст навчання німецької мови принципово важливим визначається використання автентичних матеріалів, що має бути покладено в основу відбору цифрових джерел (Козак, Близнюк, 2021). Таким чином, цифрові ресурси в межах методики мають, по-перше, забезпечувати доступ до автентичних культурно маркованих матеріалів; по-друге, підтримувати взаємодію з реальними партнерами або моделювання міжкультурних ситуацій; по-третє, створювати умови для рефлексії й фіксації індивідуального прогресу, що пов'язує добір інструментів із подальшим оцінюванням результатів. Проте, підхід до проектування хмароорієнтованого університетського середовища як відкритого й динамічного комплексу інструментів, що підтримує інтерактивне навчання, зворотний зв'язок і контроль на різних етапах, узгоджується з вимогою добирати цифрові ресурси не лише «для доступу», а й для організації взаємодії та формувального оцінювання в курсі (Максимчук та ін., 2019). Дослідники, узагальнюючи зарубіжні підходи до іншомовної освіти та можливості їх застосування в педагогічних університетах України, підкреслюють, що засвоєння значень іншомовних одиниць є продуктивним насамперед у лінгвокультурному контексті. Це додатково аргументує доцільність системної роботи з автентичними культурно маркованими матеріалами як базового критерію добору цифрових медіаресурсів (Максимчук та ін., 2020).

Цифрові ресурси інтегруються в етапи методики так, щоб створювати умови для прояву міжкультурної компетентності в мовленнєвих діях і взаємодії та забезпечувати збір матеріалів для формувального оцінювання. Водночас у курсі німець-

кої мови методика має враховувати морфологічну диференційованість і унікально-нормативний характер низки граматичних явищ, що ускладнюють побудову висловлювань (зокрема дієслівні рамкові конструкції, дієслова з відокремлюваними префіксами та зворотні дієслова), тому доцільним є поетапне формування граматично-прагматичних умінь у зв'язку з комунікативними завданнями та автентичними ситуаціями взаємодії.

Методика реалізується у чотирьох взаємопов'язаних етапах.

І етап – орієнтаційно-установчий. Метою є вирівнювання стартових умов (попередній міжкультурний досвід студентів може бути нерівномірним), узгодження правил безпечної та етичної взаємодії, а також налаштування на рефлексивне навчання. Це особливо важливо, оскільки в онлайн-форматах не варто припускати «автоматичну» готовність студентів до ефективних стратегій синхронної й асинхронної комунікації, що зумовлює потребу в цілеспрямованому наставництві. Організаційно етап забезпечується Moodle, Google Classroom (інструкції, рубрики, чек-листи), Zoom, Teams (установчі сесії) та Padlet (збір очікувань і домовленостей). Приклад завдання Padlet: «Profil & Erwartungen». Студент публікує коротке представлення (80-100 слів) і формулює очікування та правила взаємодії німецькою мовою, використовуючи модальні дієслова і мовні маркери ввічливості. Орієнтовні опори: *Ich studiere ... und interessiere mich für ...* ; *Ich möchte im Kurs lernen, wie man ...* ; *Wir sollten ... / Wir dürfen nicht ... / Es wäre gut, wenn ...* ; *Bitte ... / Danke für ... / Entschuldigung, ich habe eine Frage ...*

ІІ етап – аналітико-інтерпретаційний. Метою є навчити студентів інтерпретувати автентичні матеріали як носії культурно маркованих смислів і водночас забезпечити методичне «підсилення» складних граматичних явищ у практиці мовлення. Використання автентичних матеріалів визначається базовою умовою включення міжкультурної комунікації в зміст навчання німецької мови. Ефективність культурологічної складової підсилюється мультимодальністю, з поєднанням автентичних текстів, а також організацією діяльності в логіці «діалогу культур». На етапі застосовуються Moodle, Google Classroom (перевернутий клас), Padlet (колекція прикладів), Miro (карти понять, порівнянь), Zoom, Teams (обговорення). Приклад завдання Miro: «Satzbau und Rahmenkonstruktion». Студент створює міні-карту речень із дієслівною рамкою та підрядними для аргументації: *In Deutschland steht man oft früh auf, weil ...* ; *Viele Studierende melden sich online an, damit ...* ; *Ich*

denke, dass ..., weil Окремо студенти виділяють рамку і пояснюють, як вона впливає на побудову висловлювання.

III етап – інтеракційно-кооперативний.

Метою є організувати досвід міжкультурної взаємодії та забезпечити диференційоване методичне підсилення для двох модальностей онлайн-спілкування, оскільки учасники віртуальних обмінів потребують цілеспрямованого педагогічного менторства. Телемовна співпраця та комп'ютерно-опосередкована комунікація розглядаються як практики, релевантні для розвитку міжкультурної комунікативної компетентності. Етап підтримується eTwinning (за наявності партнерів), Zoom, Teams (синхронні сесії), форумами, чатами Moodle або Google Classroom (асинхронні дискусії), Padlet, Miro (спільні матеріали). Педагогічний супровід реалізується у форматі співробітництва: викладач виступає фасилітатором розв'язання комунікативних завдань у логіці діалогу культур. Ми поділяємо думку, що реалізація поетапної методики в цифровому середовищі потребує належної цифрової компетентності викладача, зокрема для проєктування онлайн-взаємодії, добору інструментів і забезпечення зворотного зв'язку та оцінювання результатів (Тепла, Дубровіна, Силенко, 2023). Приклад завдання форум у Moodle: «Fallanalyse: Missverständnis». Студент отримує опис комунікативного непорозуміння й пропонує два варіанти відповіді німецькою: нейтральний і деескалаційний, пояснюючи вибір. Опори: нейтрально (*Ich verstehe. Lassen Sie uns das klären*); деескалаційно (*Ich glaube, es gab ein Missverständnis. Mir ist wichtig, dass wir ...*). Після відповіді – коротке обґрунтування: *Ich habe diese Formulierung gewählt, weil* У структурі етапу доцільно використовувати проблемно-орієнтовані комунікативні завдання, адже проблемне навчання описується як інструмент формування лінгвістичних і лінгвосоціокультурних умінь через розв'язання проблемних ситуацій.

IV етап – проєктно-рефлексивний. Метою є інтегрувати мовні, комунікативні та міжкультурні результати в цифровому продукті та зафіксувати прогрес через рефлексію й самооцінювання. Підтримка автономії та рефлексивні практики є важливими для осмислення культурно маркованих смислів у процесі іншомовної діяльності. Практико-орієнтовані формати (перевернутий клас, рольові взаємодії, дискусії) та проєктна діяльність розглядаються як дієві для розвитку міжкультурної комунікативної компетентності, оскільки забезпечують зв'язок між навчанням і реальними комунікативними ситуаціями. Для етапу доцільні

Canva (продукт), Padlet, Miro (спільна «виставка», карта), Moodle, Google Classroom (портфоліо, рубрики), eTwinning (за потреби – міжінституційна взаємодія). Приклад завдання Canva та Padlet: «Virtueller Kulturführer für Studierende». Групи створюють візуальний гайд німецькою мовою: «Як ефективно комунікувати в університетському середовищі німецькомовних країн», включаючи розділи: звертання, правила листування, пунктуальність, групова робота, уточнення смислів. Обов'язкові мовні елементи: приклади ввічливих листів та повідомлень (*Sehr geehrte Frau ..., ich möchte ...; Mit freundlichen Grüßen*); зразки фраз для уточнення (*Darf ich kurz nachfragen, ob ...?*); конструкції з *weil – dass* для аргументації (*Es ist wichtig, dass ..., weil ...*). Після презентації на Padlet студенти відповідають на запитання аудиторії та додають рефлексивний коментар: *Was habe ich über Kommunikationsnormen gelernt?*

Педагогічний супровід запропонованої методики передбачає: чіткі інструкції та чек-листи для синхронної й асинхронної комунікації; фасилітацію взаємодії; регулярний короткий зворотний зв'язок; підтримку автономії через рефлексивні записи та самооцінювання. Натомість індивідуалізація самостійної роботи доцільна як організаційний механізм методики: вона забезпечує варіативність завдань, диференційоване «підсилення» та можливість вибору ресурсів і форматів виконання, що підвищує результативність професійної підготовки майбутніх фахівців (Силенко, 2024). Оцінювання доцільно поєднувати формувальне (коментарі, само- й взаємооцінювання, рефлексивні записи) та підсумкове (проєктний продукт і презентація), співвідносячи результати з індикаторами міжкультурної компетентності: інтерпретація культурно маркованих смислів, здатність до кооперації та безконфліктної взаємодії, дотримання мовленнєвого етикету, обґрунтований вибір комунікативної стратегії.

Висновки. У статті теоретично обґрунтовано й методично описано систему формування міжкультурної компетентності студентів у цифровому навчанні німецької мови. Уточнено розуміння міжкультурної компетентності як інтегрованого результату іншомовної підготовки та окреслено індикатори її прояву в мовленнєвих діях і взаємодії в онлайн- і змішаних форматах. Обґрунтовано принципи добору цифрових ресурсів. Запропоновано поетапну методику (орієнтаційно-установчий, аналітико-інтерпретаційний, інтеракційно-кооперативний, проєктно-рефлексивний етапи) з прикладами завдань німецькою мовою, у якій цифрові інструменти інтегровано у виконання автентичних

комунікативних дій, розвиток стратегічної рефлексії та створення проєктних продуктів.

Перспективи подальших досліджень пов'язано з емпіричною перевіркою методики

на різних рівнях володіння німецькою мовою та уточненням інструментарію оцінювання індикаторів міжкультурної компетентності в умовах тривалої онлайн-взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова В.І. Міжкультурна комунікація як атрибут соціокультурної життєдіяльності суспільства. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2011. Вип. 45. С. 128–140.
2. Бутова В.О. Формування соціокультурної компетентності майбутніх вчителів німецької мови. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. Вип. 25. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18216302>
3. Козак А.В., Близнюк Л.М. Міжкультурна комунікація у вивченні німецької мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2021. Вип. 12(80). С. 143–146. DOI: [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2021-12\(80\)-143-146](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2021-12(80)-143-146)
4. Паничок Т.Я. Особливості формування міжкультурної комунікації у процесі викладання німецької мови. *Молодий вчений*. 2017. Вип. 10. С. 509–512.
5. Свиридюк В. Використання методу проблемного навчання у процесі формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності майбутніх викладачів німецької мови. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2022. Вип. 10(5). С. 27–33. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol10i5-004>
6. Свиридюк В., Гордєєва А., Лисенко К. Дидактичні передумови організації самостійної роботи для формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності студентів магістратури. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. Вип. 12(9). С. 72–77. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i9-011>
7. Свиридюк В.П. Методична система формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності майбутніх викладачів німецької мови під час самостійної роботи. Дис. на здобуття ... докт. пед. н. за спец. 13.00.02. Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, 2025.
8. Силенко Ю., Романцова Я., Лисицька О., Гарбич Я. Інформаційне освітнє середовище як платформа реалізації інформаційно-комунікаційних технологій у ЗВО. *Молодь і ринок*, Вип. 6-7 (214-215). 2023. С. 60-68. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.287944>
9. Тепла О.М., Дубровіна І.В., Силенко Ю.В. Цифрова компетентність педагога в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти у світлі сучасних викликів. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Серія: Педагогічні науки. Вип. 53. 2023. С. 100-106. DOI: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2023-3-53-100-106>
10. Bahlai O., Machynska N., Matviiv-Lozynska Y., Senkovich O., Voloshyn M. Developing students' intercultural communicative competence in foreign language classroom. *Advanced Education*. 2019. № 6(11). P.p. 55–59. DOI: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.158078>
11. Eren Ö. The explanatory power of intercultural communicative competence among EFL teacher candidates. *Ege Eğitim Dergisi*. 2023. № 24(1). P.p. 29-38. DOI: <https://doi.org/10.12984/egedf.1191598>
12. Fernández Gutiérrez B., Reljanovic Glimăng M. ., Sauro S., O'Dowd R. Preparing Students for Successful Online Intercultural Communication and Collaboration in Virtual Exchange. *Journal of International Students*. 2022. № 12(S3). P.p. 149-167. DOI: <https://doi.org/10.32674/jis.v12iS3.4630>
13. Hamaniuk V., Karpiuk V., Shumilina I., Ustinova V. The concept of “intercultural competence” in educational and scientific discourses. *Educational Dimension*. 2024. № 11. P.p.1–27. DOI: <https://doi.org/10.55056/ed.715>
14. Ivenz P., Klimova B. A review study of activities used in the development of intercultural communication competence in foreign language classes. *International Journal of Society, Culture & Language*. 2022. № 10(2). P.p. 137-150. DOI: <http://doi.org/10.22034/ijsc.2022.556666.2681>
15. Maksymchuk B., Bakhmat N., Voloshyna O., Kuzmenko V., Matviichuk T., Kovalchuk A., Martynets L., Uchytel I., Solovyov V., Manzhos E., Sheian M., Aliksieiev O., Slyusarenko N., Zhorova I., Maksymchuk I. Designing cloud-oriented university environment in teacher training of future physical education teachers. *Journal of Physical Education and Sport*. 2019. № 19(4). P.p. 1323–1332.
16. Maksymchuk B., Onishchuk I., Ikonnikova M., Antonenko T., Kharchenko I., Shestakova S., Kuzmenko N. Characteristics of foreign language education in foreign countries and ways of applying foreign experience in pedagogical universities of Ukraine. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2020. № 12(3). P.p. 44–65. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/12.3/308>
17. Nagymzhanova K., Kapanova A., Ismailova G., Grigoryeva G., Samekbaeva E. Formation of cross-cultural competence of future teachers in the context of global discourse. *Scientific Herald of Uzhhorod University*. 2024. № 55. P.p. 1246–1263. DOI: <https://doi.org/10.54919/physics/55.2024.124sp6>
18. Oberste-Berghaus N. The Role of Teaching Foreign Languages in Developing Intercultural Competence. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2024. № 16(1). P.p.1-15. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/16.1/808>
19. Sercu L. Internationalization at home as a factor affecting intercultural competence. A study among Belgian university students. *European Journal of Higher Education*. 2023. № 13(4). P.p. 536–557. DOI: <https://doi.org/10.1080/21568235.2022.2094815>
20. Sylenko, Y. Individualization of independent work in the professional training of future teachers: An experimental study. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Pedagogy and Psychology”*, 10(1), 2024. P.p. 68-76. DOI: <https://doi.org/10.52534/msu-pp1.2024.68>
21. Wilczewski M., Alon I. Language and communication in international students' adaptation: a bibliometric and content analysis review. *High Educ*, 2023, № 85, p.p. 1235–1256. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10734-022-00888-8>

REFERENCES

1. Aksionova V. I. (2011) Mizhkulturna komunikatsiia yak atrybut sotsiokulturnoi zhyttiedialnosti suspilstva. [Intercultural communication as an attribute of the sociocultural life of society] *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, 45. 128–140. [in Ukrainian].

2. Butova V. O. (2025) Formuvannia sotsiokulturnoi kompetentnosti maibutnikh vchyteliv nimetskoï movy. [Formation of sociocultural competence of future German language teachers] *Pedahohichna Akademiia: naukovî zapysky*, 25. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18216302> [in Ukrainian].
3. Kozak A. V., Blyzniuk L. M. (2021) Mizhkulturna komunikatsiia u vyvchenni nimetskoï movy. [Intercultural communication in learning the German language] *Naukovî zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: seriia «Filolohiia»*, 12(80). 143–146. DOI: [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2021-12\(80\)-143-146](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2021-12(80)-143-146) [in Ukrainian].
4. Panychok T. Ya. (2017) Osoblyvosti formuvannia mizhkulturnoi komunikatsii u protsesi vykladannia nimetskoï movy. [Features of forming intercultural communication in the process of teaching the German language] *Molodyi vchenyi*, 10. 509–512. [in Ukrainian].
5. Svyrydiuk V. (2022) Vykorystannia metodu problemnoho navchannia u protsesi formuvannia mizhkulturnoi inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh vykladachiv nimetskoï movy. [Using the problem-based learning method in forming intercultural foreign-language communicative competence of future German language teachers] *Osvita. Innovatyka. Praktyka*, 10(5). 27–33. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol10i5-004> [in Ukrainian].
6. Svyrydiuk V., Hordieieva A., Lysenko K. (2024) Dydaktychni peredumovy orhanizatsii samostiinoi roboty dlia formuvannia mizhkulturnoi inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti studentiv mahistratury. [Didactic prerequisites for organizing independent work to form intercultural foreign-language communicative competence of master's students] *Osvita. Innovatyka. Praktyka*, 12(9). 72–77. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i9-011> [in Ukrainian].
7. Svyrydiuk V. P. (2025) Metodichna systema formuvannia mizhkulturnoi inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh vykladachiv movy pid chas samostiinoi roboty. [Methodological system of forming intercultural foreign-language communicative competence of future German language teachers during independent work] *Dys. na здобuttia ... dokt. ped. n. za spets. 13.00.02. Kyivskiy natsionalnyi lnhivstychnyi universytet*, Kyiv, 2025. [in Ukrainian].
8. Sylenko Yu., Romantsova Ya., Lysytska O., Harbych Ya. (2023) Informatsiine osvittie seredovyshe yak platforma realizatsii informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u ZVO. [Information educational environment as a platform for implementing information and communication technologies in higher education institutions] *Molod i rynek*, 6–7 (214–215). 60–68. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.287944> [in Ukrainian].
9. Tepla O. M., Dubrovina I. V., Sylenko Yu. V. (2023) Tsyfrova kompetentnist pedahoha v informatsiino-osvitnomu seredovyschi zakladu vyshchoi osvity u svitli suchasnykh vyklykiv. [Teacher's digital competence in the information-educational environment of a higher education institution in the light of modern challenges] *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Seriia: Pedahohichni nauky*, 53. 100–106. DOI: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2023-3-53-100-106> [in Ukrainian].
10. Bahlai O., Machynska N., Matviiv-Lozynska Y., Senkovich O., Voloshyn M. (2019) Developing students' intercultural communicative competence in foreign language classroom. *Advanced Education*, 6(11). 55–59. DOI: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.158078>
11. Eren Ö. (2023) The explanatory power of intercultural communicative competence among EFL teacher candidates. *Ege Eğitim Dergisi*, 24(1). 29–38. DOI: <https://doi.org/10.12984/egteed.1191598>
12. Fernández Gutiérrez B., Reljanovic Glimäng M., Sauro S., O'Dowd R. (2022) Preparing Students for Successful Online Intercultural Communication and Collaboration in Virtual Exchange. *Journal of International Students*, 12(S3). 149–167. DOI: <https://doi.org/10.32674/jis.v12iS3.4630>
13. Hamaniuk V., Karpiuk V., Shumilina I., Ustinova V. (2024) The concept of “intercultural competence” in educational and scientific discourses. *Educational Dimension*, 11. 1–27. DOI: <https://doi.org/10.55056/ed.715>
14. Ivenz P., Klimova B. (2022) A review study of activities used in the development of intercultural communication competence in foreign language classes. *International Journal of Society, Culture & Language*, 10(2). 137–150. DOI: <http://doi.org/10.22034/ijscel.2022.556666.2681>
15. Maksymchuk B., Bakhmat N., Voloshyna O., Kuzmenko V., Matviichuk T., Kovalchuk A., Martynets L., Uchytel I., Solovyov V., Manzhos E., Sheian M., Aliksieiev O., Slyusarenko N., Zhorova I., Maksymchuk I. (2019) Designing cloud-oriented university environment in teacher training of future physical education teachers. *Journal of Physical Education and Sport*, 19(4). 1323–1332.
16. Maksymchuk B., Onishchuk I., Ikonnikova M., Antonenko T., Kharchenko I., Shestakova S., Kuzmenko N. (2020) Characteristics of foreign language education in foreign countries and ways of applying foreign experience in pedagogical universities of Ukraine. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(3). 44–65. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/12.3/308>
17. Nagymzhanova K., Kapanova A., Ismailova G., Grigoryeva G., Samekbaeva E. (2024) Formation of cross-cultural competence of future teachers in the context of global discourse. *Scientific Herald of Uzhhorod University*, 55. 1246–1263. DOI: <https://doi.org/10.54919/physics/55.2024.124sp6>
18. Oberste-Berghaus N. (2024) The Role of Teaching Foreign Languages in Developing Intercultural Competence. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 16(1). 1–15. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/16.1/808>
19. Sercu L. (2023) Internationalization at home as a factor affecting intercultural competence. A study among Belgian university students. *European Journal of Higher Education*, 13(4). 536–557. DOI: <https://doi.org/10.1080/21568235.2022.2094815>
20. Sylenko Y. (2024) Individualization of independent work in the professional training of future teachers: An experimental study. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Pedagogy and Psychology”*, 10(1). 68–76. DOI: <https://doi.org/10.52534/msu-pp1.2024.68>
21. Wilczewski M., Alon I. (2023) Language and communication in international students' adaptation: a bibliometric and content analysis review. *High Educ*, 85. 1235–1256. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10734-022-00888-8>

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Наталія ЛАДИНЯК,

orcid.org/0000-0002-3091-0772

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

(Кам'янець-Подільський, Україна) *ladynyak.nataliya@kpnpu.edu.ua*

Наталія ШЕРЕМЕТА,

orcid.org/0000-0002-7398-6734

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

(Кам'янець-Подільський, Україна) *sheremeta@kpnpu.edu.ua*

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК РОБОТИ ІЗ СУЧАСНИМИ ЦИФРОВИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ Й ІНСТРУМЕНТАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті проаналізовано особливості використання сучасних цифрових технологій та інструментів штучного інтелекту (ШІ) у фаховій підготовці майбутніх учителів-словесників і філологів, обґрунтовано основні методи й прийоми їхнього застосування в навчально-дослідницькій діяльності. Встановлено, що, попри значні напрацювання в галузі цифрової освіти, актуальною проблемою сьогодення є формування у здобувачів критичного ставлення до згенерованої нейромережами інформації, розроблення індивідуальних підходів до вивчення мови, які враховують динаміку розвитку цифрових навичок кожного здобувача, а також дотримання принципів етичного використання ШІ.

Уточнено зміст поняття «цифрова компетентність», яку автори розглядають як здатність особистості ефективно і безпечно застосовувати цифрові технології та інструменти штучного інтелекту у повсякденній і професійній діяльності, критично сприймати згенеровану інформацію, дотримуватися принципів академічної доброчесності під час створення й поширення даних у цифровому середовищі. Відповідно до «Рамки цифрової компетентності педагогічного й науково-педагогічного працівника», «Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Стандарту вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» визначено вимоги до формування цифрової компетентності здобувачів освітньо-професійних програм «Середня освіта (Українська мова і література)», «Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)», «Українська мова і література».

У статті запропоновано практико-зорієнтовані завдання для виконання із застосуванням цифрових технологій та інструментів штучного інтелекту в навчально-дослідницькій роботі з освітніх компонентів: «Інформаційно-цифрові технології в галузі філології», «Інформаційно-комунікаційні та цифрові технології в освітньому процесі», «Методика наукових досліджень», «Основи наукових досліджень», «Соціолінгвістика», «Когнітивна лінгвістика».

Перспективи подальших наукових студій убачаємо в дослідженні оптимальних і дієвих способів застосування цифрових технологій у самостійній науковій діяльності здобувачів, а також розробленні стратегій безпечного впровадження технологій штучного інтелекту в освітній процес ЗВО.

Ключові слова: цифрова компетентність, цифрові технології, штучний інтелект, соціолінгвістичне моделювання, цифрова модель, когнітивний аналіз, навчально-дослідницька діяльність, філологи, учителі-словесники.

Nataliia LADYNIK,

orcid.org/0000-0002-3091-0772

*Candidate of Sciences in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
(Kamianets-Podilskyi, Ukraine) ladynyak.nataliya@kpnu.edu.ua*

Nataliia SHEREMETA,

orcid.org/0000-0002-7398-6734

*Candidate of Sciences in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
(Kamianets-Podilskyi, Ukraine) sheremeta@kpnu.edu.ua*

FORMATION OF SKILLS FOR USING MODERN DIGITAL TECHNOLOGIES AND AI TOOLS IN THE RESEARCH AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF PHILOLOGY STUDENTS

The article analyzes the peculiarities of using modern digital technologies and artificial intelligence (AI) tools in the professional training of future teachers of language and literature and philologists, and substantiates the main methods and techniques of their application in educational and research activities. It has been established that, despite significant achievements in the field of digital education, the current problem is to develop students' critical attitude to information generated by neural networks, to develop individual approaches to language learning that take into account the dynamics of the development of digital skills of each student, as well as to adhere to the principles of ethical use of AI.

The concept of "digital competence" has been clarified, which the authors consider to be the ability of an individual to effectively and safely apply digital technologies and artificial intelligence tools in everyday and professional activities, critically perceive generated information, and adhere to the principles of academic integrity when creating and disseminating data in a digital environment. In accordance with the "Digital Competence Framework for Educators and Researchers", the "Professional Standard for General Secondary Education Teachers" the "Professional Standard for Teachers of General Secondary Education Institutions," and the "Higher Education Standard for Specialty 035 "Philology" for the first (bachelor's) level of higher education," requirements have been established for the development of digital competence among students of the educational and professional programs: "Secondary Education (Ukrainian Language and Literature)," "Secondary Education (Ukrainian Language and Literature. English Language), and Ukrainian Language and Literature.

The article proposes practice-oriented tasks to be performed using digital technologies and artificial intelligence tools in educational and research work on the following educational components: "Information and digital technologies in philology," "Information, communication, and digital technologies in the educational process," "Methods of Scientific Research," "Fundamentals of Scientific Research," "Sociolinguistics," and "Cognitive Linguistics."

Prospects for further scientific study lie in investigating optimal and effective ways to apply digital technologies in students' independent research activities, as well as in developing strategies for the safe implementation of artificial intelligence technologies in the educational process of higher education institutions.

Key words: *digital competence, digital technologies, artificial intelligence, sociolinguistic modeling, digital model, cognitive analysis, teaching and research activities, philologists, language teachers.*

Постановка проблеми. Цифровізація сучасного суспільства і впровадження цифрових технологій в освітній процес зумовлюють необхідність розвитку цифрової компетентності майбутніх фахівців будь-якої галузі. Застосування інформаційно-цифрових технологій та інструментів штучного інтелекту (ШІ), поряд із ґрунтовними фаховими знаннями і сформованими навичками, слугує основою для професійного успіху в інформаційному середовищі, оскільки дає змогу ефективно опрацьовувати дані, ухвалювати продуктивні рішення, адаптуватися до вимог технічного прогресу.

Пріоритетним напрямом фахової підготовки здобувачів вищої освіти, зокрема спеціальностей

A4 Середня освіта (за предметними спеціальностями) та В11 Філологія (за предметними спеціальностями), є формування цифрової компетентності. Її узагальнено розуміють як здатність особистості впевнено і ґрунтовно послуговуватися засобами цифрових технологій у професійній та громадській діяльності, освіті, дозвіллі, які є «життєво необхідними для участі в щоденному соціально-економічному житті» (Спірін, 2026). Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» визначає поняття «інформаційно-цифрова компетентність» як здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею

у професійній діяльності, а також як сформоване вміння ефективно використовувати наявні та створювати (за потреби) нові електронні (цифрові) ресурси, застосовувати цифрові технології в освітньому процесі (Професійний стандарт, 2024). Здобувачі філологічних факультетів та ННІ повинні вміти використовувати в майбутній діяльності з обраного фаху цифрові пристрої, відповідне програмне забезпечення, працювати з операційними системами, онлайн-новими сервісами, мережею Інтернет, а також інструментами штучного інтелекту «для вирішення складних спеціалізованих задач і професійних проблем» (Стандарт вищої освіти, 2019: 9).

Попри значний інтерес лінгводидактів до проблем формування цифрової компетентності здобувачів та практикозорієнтовані дослідження, актуальною проблемою сьогодні є формування у студентів критичного ставлення до згенерованої нейромережами інформації, обґрунтування критеріїв робіт, створених за допомогою цифрових технологій та ШІ, розроблення індивідуальних підходів до вивчення мови, які враховують динаміку розвитку цифрових навичок кожного здобувача, а також дотримання принципів академічної доброчесності.

Інтегрування інструментів штучного інтелекту та цифрових технологій в освітній процес потребує комплексного підходу, зокрема підвищення цифрової грамотності студентів і викладачів, розроблення нормативних документів (політик використання ШІ) та оновлення технічної бази ЗВО.

Аналіз досліджень. Проблеми формування цифрової компетентності здобувачів, а також методика впровадження освітніх технологій у підготовку майбутніх педагогів-словесників і філологів є об'єктом наукових студій українських (В. Бикова, Н. Віннікової, Т. Горіної, Н. Морзе, О. Карман, С. Карамана, Т. Коноваленко, О. Кучерук, С. Литвинової, О. Циганок, С. Шехавцової) та закордонних науковців (Р. Годвін-Джонс, Х. Каберо-Альменара, Б. Кафтер, Г. Кеслер, Е. Кучукалі, К. Симела, Й. Реліга).

Теоретико-методологічні засади дослідження цифрової культури педагогів містять праці О. Спіріна, який витлумачив поняття інформаційно-цифрової компетентності й окреслив її складники (Спірін, 2018). Науковець проаналізував виклики й перспективи інтегрування інструментів штучного інтелекту в освіті. У співавторстві з М. Шишкіною окреслив основні напрями застосування ШІ в освітньому середовищі: 1) персоналізація навчання; 2) автоматизування адміністративних процесів; 3) ШІ в освітніх дослідженнях; 4) вико-

ристання обробки природної мови для вивчення комунікації; 5) застосування ШІ для гейміфікації та підвищення мотивації здобувачів. Дослідники зауважили, що для успішного впровадження технологій штучного інтелекту в освіті необхідно забезпечити педагогів знаннями і навичками, яких можна набути на курсах з основ програмування, під час навчання роботи із ШІ за умови забезпечення «рівних можливостей доступу до цифрових технологій для всіх здобувачів освіти» (Спірін, Шишкіна, 2025: 158).

У монографії «Теоретико-методологічні засади інформатизації освіти та практична реалізація інформаційно-комунікаційних технологій в освітній сфері України» подано результати комплексного дослідження проблем інформатизації освіти і практичної реалізації інформаційно-комунікаційних технологій в освітній галузі України. Зауважено, що фахова підготовка вчителів потребує докорінних змін потребує: сучасні педагоги повинні «володіти методами навчання в умовах інформатизації освіти та використання ІКТ» (Теоретико-методологічні засади, 2019: 169).

У науково-аналітичній доповіді «Цифрова трансформація освіти: штучний інтелект у сучасному освітньому просторі» узагальнено результати опитування різних категорій учасників освітнього процесу в Україні щодо застосування технологій штучного інтелекту у вітчизняному освітньому просторі (Цифрова трансформація, 2025). Встановлено, що для успішного інтегрування ШІ в освітній процес необхідно дотримуватися синергетичного підходу, зокрема поєднання сучасних цифрових технологій, цифрової грамотності здобувачів і викладачів/учителів та психолого-педагогічного супроводу. Це забезпечить «гармонійний розвиток учнів і студентів, сприятиме формуванню критичного мислення, самостійності та готовності до професійної діяльності в сучасному цифровому середовищі» (Цифрова трансформація, 2025: 65).

Дослідники враховують європейський досвід формування цифрової компетентності педагога. Зокрема, Н. Морзе та І. Воротникова обґрунтували прийоми адаптації європейських стандартів «Digital Competence Framework for Educators» / «Рамка цифрової компетентності для освітян» (Redecker, 2017) до українського освітнього простору. Дослідниці змоделивали структуру формування ІКТ компетентності учителів, яка охоплює «розуміння ролі ІКТ в освіті та їх використання, ІКТ, навчальну діяльність, організаційно-методичну діяльність, підвищення кваліфікації вчителів» (Морзе, Воротникова, 2016: 6).

С. Василенко розробила методику розвитку цифрової компетентності викладачів університетів в умовах євроінтеграції. Термін «цифрова компетентність» витлумачила як «складник загальної професійної компетентності, що є динамічною здатністю ефективно використовувати цифрові інструменти в освітньому процесі для підтримки навчання здобувачів протягом життя, адаптації до сучасних викликів цифрового суспільства та інтеграції в європейський освітній простір» (Василенко, 2025: 46).

Автори закордонних праць із дидактики також послуговуються терміном «цифрова грамотність» (англ. digital literacy), який узгоджується з поняттям «цифрова компетентність» (англ. digital competence): в обох відбите свідоме опанування цифрових технологій, необхідне для праці, відпочинку й соціальної взаємодії у цифровому середовищі (A global framework, 2018: 6).

Водночас зміст поняття «цифрова компетентність» визначається специфікою майбутнього фаху, віковими і психофізіологічними особливостями здобувачів, конкретною дидактичною метою. На думку, Ц. Скотт цифрова компетентність має три складники: практичне використання цифрових інструментів; критичне сприймання інформації; здійснення результативної взаємодії в мережі. Тому важливим є формування особистості конкурентоспроможного педагога, який здатний адаптуватися до мінливого освітнього середовища і постійно розвивається професійно (Scott, 2015: 16). Готовність майбутнього вчителя-філолога до здійснення професійної діяльності полягає у вмінні інтегрувати цифрові технології та інструменти ІІІ у процес навчання мови й дослідження її особливостей, мати розвинуте критичне мислення, а також сформовані навички педагогічної комунікації.

Метою статті є аналіз ефективності використання сучасних цифрових технологій та інструментів штучного інтелекту у фаховій підготовці майбутніх педагогів-словесників і філологів, а також обґрунтування алгоритмів їхнього застосування для навчально-дослідницької діяльності.

Виклад основного матеріалу. Огляд наукових праць засвідчив багатовимірність поняття «цифрова компетентність», яку узагальнено розглядаємо як здатність особистості ефективно і безпечно застосовувати цифрові технології та інструменти штучного інтелекту у повсякденній і професійній діяльності, критично сприймати згенеровану інформацію, дотримуватися принципів академічної доброчесності під час створення й поширення даних у цифровому середовищі. Відповідно до

«Рамки цифрової компетентності педагогічного й науково-педагогічного працівника» українські педагоги повинні: усвідомлювати процеси цифрової трансформації економіки й суспільства загалом; критично оцінювати функції, можливості, наслідки і ризики використання цифрових технологій; розуміти юридичні та етичні аспекти, пов'язані з їхнім застосуванням у діяльності здобувачів; уміти оцінювати, створювати і поширювати цифрові освітні ресурси; захищати дані й цифрові ідентичності; ефективно працювати з цифровими засобами і технологіями (Рамка цифрової компетентності, 2021: 14–15). У «Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти» уточнено й розширено вимоги до умінь і навичок педагогічних працівників, зокрема: використовувати, редагувати й комбінувати електронні (цифрові) освітні ресурси педагогічного спрямування, надавати до них доступ учасникам освітнього процесу; створювати і наповнювати власне е-портфоліо; уникати небезпек в інформаційному просторі; забезпечувати захист і збереження персональних даних (Професійний стандарт, 2024: 14–16). Отож фахова підготовка майбутніх педагогів-словесників і філологів-україністів повинна охоплювати не лише формування цифрової грамотності, а й здатності інтегрувати цифрові технології та інструменти ІІІ у процес навчання мови й літератури, провадити дослідну діяльність у галузі лінгвістики і літературознавства з дотриманням принципів академічної доброчесності й етичного використання цифрових ресурсів.

Розглянемо практичні кейси формування цифрової компетентності здобувачів ЗВО засобами цифрових технологій та штучного інтелекту під час опанування освітніх компонентів: «Інформаційно-комунікаційні та цифрові технології в освітньому процесі», «Інформаційно-цифрові технології в галузі філології», «Методика наукових досліджень» та «Основи наукових досліджень», «Соціолінгвістика» і «Когнітивна лінгвістика». Освітньо-професійні програми, за якими навчаються здобувачі вищої освіти: «Середня освіта (Українська мова і література)», «Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)», «Українська мова і література».

Відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Інформаційно-комунікаційні та цифрові технології в освітньому процесі», яка має на меті формування цифрової компетентності майбутніх учителів-словесників й увідповіднена з вимогами «Професійного стандарту», здобувачі освітньо-професійні програм «Середня

освіта (Українська мова і література)», «Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)» повинні: 1) опанувати основні прийоми роботи з текстовими документами, презентаціями на уроках української мови і літератури, англійської мови в закладах загальної середньої освіти; 2) уміти користуватися пошуковими системами, послуговуватися хмарними технологіями під час упорядкування, збереження й аналізу даних з предметної спеціальності; 3) застосовувати пакети прикладних програм та онлайнове програмне забезпечення в майбутній діяльності з обраного фаху; 4) створювати навчальні матеріали з української мови і літератури, англійської мови для учнів 5–9 класів, використовуючи технології дистанційного навчання; 5) організовувати спільну взаємодію учасників освітнього процесу засобами ІКТ; 6) розвивати у здобувачів загальної середньої освіти навички безпеки в цифровому середовищі; 7) добирати цифрові інструменти оцінювання, критично аналізувати доцільність їхнього використання; 8) дотримуватися принципів академічної доброчесності (Моцик, Ладиняк, 2024: 4). Отож робота майбутніх педагогів-словесників із сучасними цифровими технологіями спрямована на реалізацію окреслених завдань і здійснюється під час лабораторних занять та самостійної позаудиторної діяльності. Здобувачі ознайомлюються з інструментами *Microsoft Office 365*, конструюють навчальне середовище для учнів/учениць 5–9 класів за допомогою *MS Teams*, *MS Sway*, *Google Classroom*; розробляють завдання різних типів з української мови, літератури та англійської мови, застосовуючи сервіси *LearningApps*, *Quizizz*, *OnlineTest Pad*, *Kahoot*, *GoFormative*, *Mentimeter*, *Plikers* та ін.; створюють вебквести та укладають блог-портфолію учителя. Обов'язковим є з'ясування способів інтегрування інструментів штучного інтелекту в мовно-літературну освітню галузь, зокрема студенти/студентки дізнаються основні відомості з історії ШІ, встановлюють особливості його застосування для оптимізації роботи вчителя-словесника, підвищення креативності уроків, провадження персоналізованого, адаптивного навчання, виявляють можливі загрози використання технологій ШІ в освітньому середовищі. Вони опановують інструменти штучного інтелекту для підготовки дидактичної наочності й учнівських проєктів: створюють тематичні презентації за допомогою *Canva*, *Gamma*, *SlidesAI*; генерують ментальні карти в *Mapify (AI Mind Map Summarizer)* та *Xmind (з AI Copilot)*; ілюструють дидактичні картки, застосовуючи *Microsoft Designer*, *DALL-E 3*, *Ideogram AI*; доповнюють

текстовий матеріал згенерованими нейромережею відео (*Synthesia*, *D-ID*). Ефективним прийомом взаємодії зі здобувачами під час занять з аналізованої навчальної дисципліни, за нашим спостереженням, є вступне і підсумкове опитування (у Google формі) щодо знань та умінь роботи із цифровими технологіями й ШІ: такий зворотний зв'язок допомагає встановити початковий рівень цифрової грамотності, динаміку розвитку практичних навичок, а також коригувати робочу програму і методичні матеріали відповідно до потреб майбутніх педагогів-словесників.

Викладання обов'язкових освітніх компонентів «Інформаційно-комунікаційні технології в галузі філології», «Основи наукових досліджень» і «Методика наукових досліджень» професійної підготовки здобувачів бакалаврського та магістерського рівнів вищої освіти передбачає розвиток у них навичок роботи із цифровими технологіями й ШІ. Майбутні філологи й учителі-словесники, для яких цифрова компетентність сьогодні є однією із засадничих у професії, мають бути обізнані з основними принципами роботи з лінгвістичними базами даних, корпусами мов, способами цифрової обробки тексту (html, hml), проїмами копірайтингу, технологіями автоматизованого перекладу. Окрім того, важливо сформувати у здобувачів навички наукового пошуку, генерування, збереження, редагування інформації за допомогою нейромереж та її критичного осмислення. Отож моделюємо для здобувачів різні типи завдань, які згруповано за основними видами діяльності: 1) робота з корпусами, лінгвістичними базами даних, електронними словниками, конкордансами, платформами (*ГПАК*, *Словники України online*, *Stimulus*, *Sketch Engine*, *TextAttributor*); 2) використання менеджерів цитування і систематизування наукових джерел (*Mendeley*, *Zotero*); 3) генерування наукових текстів за певними параметрами (*ChatGPT*, *Claude AI*, *Gemini*); 4) коректура – автоматизування перевірки правопису, стилістики (*Grammarly*, *LanguageTool*, *OnlineCorrector*); 5) переклад уривків філологічних текстів (*ChatGPT*, *DeepL*, *Google Translate*) з подальшим редагуванням відповідно до змісту і стилю та ін. Особливу увагу звертаємо на розвиток навичок факт-чекінгу і критичного аналізу: здобувачі перевіряють цитати, які генерує ШІ, встановлюють достовірність джерел, на які він покликається, порівнюють словникові дефініції і корпусне вживання лексем, відшукують лінгвістичні маркери згенерованих мережею текстів.

Фокус уваги освітньо-професійної програми «Українська мова і література» спрямований на

формування у здобувачів вищої освіти компетентностей, пов'язаних з аналізом, творенням і оцінюванням письмових та усних текстів різних жанрів і стилів, організацією успішної міжособистісної, міжкультурної та масової комунікації, а також на підготовку професійної здатності самоорганізовуватися, самонавчатися, аналітично мислити, ухвалювати виважені та обґрунтовані рішення, необхідні для здійснення подальшої професійної та наукової кар'єри. Швидкий розвиток штучного інтелекту змінює спосіб збору, обробки та аналізу мовних даних, що уможлиблює використання нових інструментів для емпіричного дослідження мови в контексті соціальних взаємодій та когнітивних процесів, тобто інтеграції ШІ у навчальні дисципліни «Соціолінгвістика» і «Когнітивна лінгвістика».

Уміння створювати точні текстові запити (промпти) (*Prompt Engineering*) для отримання максимально відповідних відповідей від ШІ-моделей сприятиме виробленню навичок аналізувати соціальні різновиди української мови, описувати соціолінгвальну ситуацію, критично осмислювати когнітивні механізми та структури людської свідомості через мовні явища носіїв різних соціальних груп, діалектів і мов.

На заняттях із соціолінгвістики практикуємо техніку «рольове соціолінгвістичне моделювання». Наприклад, пропонуємо ШІ такий промпт: *«Напиши відповіді на запитання “Які можливі варіанти закінчення війни?” від імені підлітка, від імені професора університету, від імені провладного та опозиційного політиків. Порівняй їх за тональністю, вибором лексики, синтаксичною складністю, стратегією ввічливості»*. Здобувачі мають порівняти «код-світінг» (перемикання кодів) у виконанні ШІ та реальної людини. Важливо обговорити, чи не відтворює ШІ стереотипи, чи не використовує застарілий сленг, чи враховує специфіку сучасної фонетики та граматики та ін.

Застосунок *OpenAI Whisper* дозволяє перетворити живе мовлення в текст. Що уможлиблює подальший аналіз пауз, хезитацій, дискурсивних маркерів.

Аби дослідити, як соціальний контекст змінює рівень формальності, пропонуємо завдання «Стилістичне перемикавання». Промпт: *«У закладі харчування обслуговують російською мовою. Напиши три варіанти скарги: 1) Уповноваженому із захисту державної мови, 2) Керівникові закладу, 3) Другові/подрузі у месенджері. Проаналізуй використання модальних дієслів, лексичних засобів, довжину речень у кожному випадку, якими ШІ створює ефект “дистанції” або “близькості”»*.

Застосування ШІ в когнітивній лінгвістиці – це перехід від теоретичного опису когнітивних процесів, що відбуваються під час продукування та сприйняття мовлення, до експериментальної перевірки того, як створюється та організовується інформація, плануються висловлювання, як формуються когнітивні стратегії для ефективної комунікації.

У системі когнітивних наук «когнітивна лінгвістика» віддає пріоритет концептуальному змісту цієї структури: що людина знає про себе й навколишній світ, де і як люди вчаться пізнавати як це організовано тощо» (Дяченко та ін., 2023). Тому важливо навчитися за допомогою когнітивного аналізу, здійсненого ШІ, визначати комунікативний фокус, порівнювати асоціації ШІ з традиційними уявленнями, зафіксованими в етнолінгвістичних й асоціативних словниках, енциклопедичному словнику символів культури України. І на основі висновків виокремлювати центральні (ядерні) і периферійні когнітивні ознаки концептів, таких, наприклад, як «воля», «дім», «доля», «земля» й ін., віднаходити комунікативні упередження, змішування українського культурного коду й глобалізованого (західного), пояснювати стереотипність і трансформацію фреймів, як-от: «війна» і «мир» до та після 2022 р.

Аби продемонструвати недостатню когнітивну якість текстів, створених ШІ, пропонуємо відшукати в них комунікативні помилки: змішування метафор або порушення цілісності метафоричної моделі, неусвідомлення глибинних смислів, властивих українській ментальності, відтворення когнітивних упереджень, нерозуміння динаміки сучасної когнітивної картини світу українців та ін.

Отже, використання штучного інтелекту в освітньому процесі студентів-філологів має значний інноваційний потенціал. Чат-асистенти і адаптивні платформи підвищують інтерактивність навчання, заповнюють прогалини у знаннях, мотивують здобувачів до самоосвіти. Водночас існують ризики послаблення критичного мислення, сприйняття помилкової або упередженої інформації без належного інтелектуального осмислення. Тому завдання викладача створити умови методично виваженого застосування ШІ як потужного інструменту підвищення якості та конкурентоспроможності вищої освіти.

Висновки. Розвиток цифрової компетентності майбутніх філологів і педагогів-словесників має здійснюватися одночасно із формуванням фахових умінь та постійним опануванням цифрових освітніх і дослідницьких технологій. Цифрова компетентність здобувачів вищої освіти освітньо-професійних програм «Середня освіта

(Українська мова і література)», «Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)», «Філологія (Українська мова і література)» є комплексом набутих знань та сформованих інформаційно-комунікаційних навичок, які засвідчують їхню здатність впевнено застосовувати цифрові технології та інструменти штучного інтелекту для створення дидактичних матеріалів, їхнього унаочнення, інтерпретації й аналізу згенерованих текстів, роботи з лінгвістичними базами даних, освітніми платформами для здійснення наукового пошуку й педагогічної комунікації.

Встановлено основні дидактичні можливості застосування цифрових технологій та інструментів ІІІ в навчально-дослідницькій діяльності здобувачів: якісне оновлення і збагачення змісту філологічної освіти; підвищення мотивації навчання;

створення ресурсів для розроблення інноваційних педагогічних технологій та розроблення новаторських дослідницьких методів; доступ до лінгвістичного контенту студентів, учителів, викладачів, налагодження фахової взаємодії. Поєднання традиційної і сучасної філології із цифровим інструментарієм сприяє формуванню цифрової компетентності майбутніх фахівців, які здатні не лише засвоювати нові знання, а й здійснювати наукові дослідження на перетині філології, лінгводидактики і новітніх цифрових технологій.

Перспективи подальших наукових студій убачаємо у визначенні оптимальних і дієвих способів застосування цифрових технологій у самостійній науковій діяльності здобувачів, а також розробленні стратегій безпечного впровадження технологій штучного інтелекту в освітній процес ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко С. Методика розвитку цифрової компетентності викладачів університетів в умовах євроінтеграції : дис. канд. пед. наук : 13.00.10. Київ, 2025. 365 с.
2. Дяченко Н., Безугла Я., Шабуніна В. Когнітивна лінгвістика у філологічних дослідженнях: теорія і практика. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 10(16). С. 131–144. URL : <https://surl.li/kjwbfe> (дата звернення : 19.02.2026).
3. Морзе Н., Воротникова І. Модель ІКТ компетентності вчителів. *ScienceRise : Pedagogical Education*. 2016. № 10. С. 4–9. URL : <https://surl.li/buxagk> (дата звернення : 10.02.2026).
4. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» / Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 р., № 1225. URL : <https://surl.li/rwymij> (дата звернення : 06.02.2026).
5. Рамка цифрової компетентності педагогічного й науково-педагогічного працівника / Федоров М., Іонан В., Лях В., Нанаєва Т. *Дія. Цифрова освіта*. [Вебсайт]. 2021. 70 с. URL : <https://surl.li/llwlum> (дата звернення : 08.02.2026).
6. Робоча програма навчальної дисципліни «Інформаційно-комунікаційні та цифрові технології в освітньому процесі» / укладачі : Моцик Р., Ладинак Н.; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2025. 15 с.
7. Спірін О. Інформаційно-цифрова компетентність : структура та зміст. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 65. С. 40–55.
8. Спірін О. Цифрова компетентність. *Українська електронна енциклопедія освіти*. [Вебсайт]. 2026. URL : <https://surl.li/ehmexa> (дата звернення : 09.02.2026).
9. Спірін О., Шишкіна М. Штучний інтелект в освіті та освітніх дослідженнях : виклики, ризики та перспективи інтеграції. *Українське суспільство у перспективах розвитку : історичний, соціально-політичний, освітньо-педагогічний аспекти*. Київ, 2025. С. 155–158. URL : <https://eprints.zu.edu.ua/43560/1/1.pdf> (дата звернення : 08.02.2026).
10. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 20.06.2019 р., № 869. URL : <https://surl.li/ncplxy> (дата звернення : 06.02.2026).
11. Теоретико-методологічні засади інформатизації освіти та практична реалізація інформаційно-комунікаційних технологій в освітній сфері України / В. Биков, О. Буров, А. Гуржій та ін. Київ : Компрінт, 2019. 214 с.
12. Цифрова трансформація освіти : штучний інтелект у сучасному освітньому просторі : науково-аналітична доповідь / О. Спірін, О. Ляшенко, С. Литвинова та ін. Київ : ІЦО НАПН України, 2025. 100 с.
13. A global framework of reference on digital literacy skills for indicator 4.4.2. 2018. URL : <https://surl.li/cc/bprqkt> (дата звернення : 10.02.2026).
14. Redecker C. European framework for the digital competence of educators : DigCompEdu (No. JRC107466). Joint Research Centre (Seville site). 2017. DOI : <https://dx.doi.org/10.2760/178382>
15. Scott C. The Futures of Learning 3: What kind of pedagogies for the 21st century? *Education research and foresight*. 2015. 15, 1–22. URL : <https://surl.li/peaueh> (дата звернення : 07.02.2026).

REFERENCES

1. Vasylenko S. (2025) Metodyka rozvytku tsyfrovoy kompetentnosti vykladachiv universytetiv v umovakh yevrointehratsii [Methodology for Development of University Teachers' Digital Competence in the Context of European Integration] : dys. kand. ped. nauk : 13.00.10. Kyiv. 365 s. [in Ukrainian].
2. Diachenko N., Bezuhla Ya., Shabunina V. (2023) Kohnityvna linhvistyka u filolohichnykh doslidzhenniakh: teoriia i praktyka [Cognitive linguistics in philological research: theory and practice]. *Visnyk nauky ta osvity*. № 10(16). S. 131–144. URL : <https://surl.li/kjwbfe> (data zvernennia : 19.02.2026)

3. Morze N., Vorotnykova I. (2016) Model IKT kompetentnosti vchyteliv [Model of ICT of Teacher Competency]. ScienceRise : Pedagogical Education, 10, 4–9. URL: <https://surl.li/buxagk> [in Ukrainian].
4. Profesiyniy standart «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity» / Zatverdzheno nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, vid 29.08.2024 r., № 1225 [The Professional standard «Teacher of a general secondary education institution» / Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 1225] (2024). URL: <https://surl.li/rwymij> [in Ukrainian].
5. Fedorov M., Ionan V., Liakh V., Nanaieva T. (comps.) (2021) Ramka tsyfrovoi kompetentnosti pedahohichnoho y naukovo-pedahohichnoho pratsivnyka [Digital competence framework for pedagogical and scientific-pedagogical workers]. Diia. Tsyfrova osvita. [Website]. URL: <https://surl.li/llwlum> [in Ukrainian].
6. Motsyk R., Ladyniak N. (comps.) (2024) Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny «Informatsiino-komunikatsiini ta tsyfrovi tekhnolohii v osvitnomu protsesi» [Work program of the academic discipline «Information, Communication and Digital Technologies in the Educational Process»]. Kamianets-Podilskyi. 15 s. [in Ukrainian].
7. Spirin O. (2018) Informatsiino-tyfrova kompetentnist : struktura ta zmist [Information and digital competence : structure and content]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia, 65, 40–55 [in Ukrainian].
8. Spirin O. (2026) Tsyfrova kompetentnist [Digital competence]. Ukrainska elektronna entsyklopediia osvity. [Website]. URL: <https://surl.li/ehmexa> [in Ukrainian].
9. Spirin O., Shyshkina M. (2025) Shtuchnyi intelekt v osviti ta osvitnikh doslidzhenniakh : vyklyky, ryzyky ta perspektyvy intehratsii [Artificial Intelligence in Education and Educational Research: Challenges, Risks, and Prospects for Integration]. Ukrainske suspilstvo u perspektyvakh rozvytku : istorychnyi, sotsialno-politychnyi, osvitno-pedahohichnyi aspekty. Kyiv. 155–158. URL : <https://eprints.zu.edu.ua/43560/1/1.pdf> [in Ukrainian].
10. Standart vyshchoi osvity za spetsialnistiu 035 «Filolohiia» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity / Zatverdzheno nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 20.06.2019 r., № 869 [The Higher Education Standard in the 035 Philology Specialty of the First (Bachelor) Level No 869] (2019). URL : <https://surl.li/ncplxy> [in Ukrainian].
11. Bykov V., Burov O., Hurzhii A. at all. (2019) Teoretyko-metodolohichni zasady informatyzatsii osvity ta praktychna realizatsiia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v osvitnii sferi Ukrainy [Theoretical and methodological principles of informatization of education and practical implementation of information and communication technologies in the educational sphere of Ukraine]. Kyiv : Kompynt. 214 s. [in Ukrainian].
12. Spirin O., Liashenko O., Lytvynova S. At all. (2025) Tsyfrova transformatsiia osvity : shtuchnyi intelekt u suchasnomu osvitnomu prostori : naukovo-analitychna dopovid [Digital transformation of education: artificial intelligence in the modern educational space : scientific and analytical report]. Kyiv : ITS O NAPN Ukrainy. 100 s. [in Ukrainian].
13. A global framework of reference on digital literacy skills for indicator 4.4.2 (2018). URL: <https://surli.cc/bprqkt>
14. Redecker C. (2017) European framework for the digital competence of educators: DigCompEdu (No. JRC107466). Joint Research Centre (Seville site). DOI : <https://dx.doi.org/10.2760/178382>
15. Scott C. (2015) The Futures of Learning 3: What kind of pedagogies for the 21st century? Education research and foresight. 15. 1–22. URL: <https://surl.lu/peaueh>

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 811.112.2:821.112.2:82'0

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-33>**Марія ЛЕВИЩЕНКО,***orcid.org/0000-0002-9678-6575*

кандидат філологічних наук, доцент,

старший викладач кафедри іноземних мов № 3

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

(Київ, Україна) *levishchenko1883@gmail.com*

СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНІ ПРАКТИКИ ПРЕДСТАВНИКІВ ВІКТОРІАНСЬКОЇ ЕПОХИ

У статті зроблено комплексний аналіз мовленнєвих стратегій і тактик, характерних для представників вікторіанської епохи, з урахуванням їх практичного та соціокультурного підґрунтя. На основі дослідження текстового матеріалу Вікторіанської доби було встановлено, що мовленнєва поведінка вікторіанців не є однорідною комбінацією вербальних засобів, а складається із складної, структурованої та функціонально диференційованої системи. Досліджена система направлена на реалізацію конкретних інтенціональних настанов мовця та досягнення актуальних ілюктивних цілей у межах комунікативної взаємодії. Її формування визначено соціальною ієрархією, морально-етичними приписами та усталеними нормами етикету, що визначали особливості дискурсивної практики тогочасного суспільства.

Визначено, що найбільш характерними для вікторіанського дискурсу є оферативна, конформативна та апологетна стратегії мовленнєвої поведінки. Оферативна стратегія реалізує цілі кооперації, підтримки та демонстрації доброзичливості, сприяючи конструюванню позитивного соціального образу мовця. Конформативна стратегія відображає прагнення скоординувати власну позицію з панівними суспільними очікуваннями, забезпечуючи дотримання соціальної гармонії та статусної дистанції. Апологетна стратегія спрямована на мінімізацію конфлікту, відновлення рівноваги та збереження репутаційної єдності комунікантів.

Поряд з кожною стратегією йдуть відповідні мовленнєві тактики, що реалізуються через формули ввічливості, евфемізацію, непрямі мовленнєві акти та інші прагматично марковані засоби. Дослідження доводить, що мовленнєва поведінка вікторіанців характеризується високим рівнем регламентованості, імпліцитності та орієнтацією на збереження гарної позиції учасників комунікації. Отримані результати поглиблюють розуміння взаємодії мови, культури й суспільства та сприяють подальшому вивченню історичних моделей комунікативної поведінки.

Ключові слова: вікторіанство, мовленнєві стратегії, мовленнєві тактики, дискурс, мовленнєва поведінка, соціально-комунікативні практики, мовленнєвий акт

Mariia LEVISHCHENKO,*orcid.org/0000-0002-9678-6575*

PhD in Philology, Associate Professor,

Senior Lecturer at the Foreign Languages Department № 3

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

(Kyiv, Ukraine) *levishchenko1883@gmail.com*

SOCIAL AND COMMUNICATIVE PRACTICES OF REPRESENTATIVES OF VICTORIAN ERA

The article presents a comprehensive analysis of speech strategies and tactics characteristic of representatives of the Victorian era, taking into account their practical and sociocultural foundations. Based on the examination of textual material from the Victorian period, it has been established that Victorian speech behavior does not constitute a homogeneous combination of verbal means but rather consists of a complex, structured, and functionally differentiated system. This system is aimed at realizing the speaker's specific intentional attitudes and achieving relevant illocutionary goals within communicative interaction. Its formation was determined by social hierarchy, moral and ethical prescriptions, and established norms of etiquette that shaped the discursive practices of the society of that time.

It has been determined that the most characteristic speech behavior strategies of Victorian discourse are the offerative, conformative, and apologetic strategies. The offerative strategy fulfills the goals of cooperation, support, and the demonstration of goodwill, contributing to the construction of the speaker's positive social image. The conformative strategy reflects the desire to coordinate one's position with prevailing social expectations, ensuring the maintenance of social harmony and status distance. The apologetic strategy is aimed at minimizing conflict, restoring balance, and preserving the reputational unity of communicative participants.

Each strategy is accompanied by corresponding speech tactics implemented through politeness formulas, euphemization, indirect speech acts, and other pragmatically marked means. The study demonstrates that Victorian speech behavior is characterized by a high degree of regulation, implicitness, and an orientation toward preserving the favorable standing of participants in communication. The obtained results deepen the understanding of the interaction between language, culture, and society and contribute to the further study of historical models of communicative behavior.

Key words: *Victorianism, speech strategies, speech tactics, discourse, speech behavior, socio-communicative practices, speech act.*

Постановка проблеми. У сучасній лінгвокультурології чіткої актуальності набувають дослідження, спрямовані на оприлюднення закономірностей взаємодії мови, культури та соціальної структури суспільства в історичному просторі. У цьому сенсі соціально-комунікативні практики Вікторіанської епохи постають як представницька модель регламентованої мовленнєвої поведінки, зумовленої соціальною ієрархією, морально-етичними правилами та нормативними установками суспільства XIX століття. Вікторіанська доба характеризувалася чіткою стратифікацією соціального простору, культом респектабельності та дисциплінарними вимогами до мовленнєвого етикету, що визначало специфіку комунікативної взаємодії її представників.

Таким чином, дослідження соціально-комунікативних практик представників Вікторіанської епохи є актуальним у теоретичному та методологічному аспектах і сприяє подальшому розвитку історичної прагматики, соціолінгвістики та дискурсології.

Аналіз досліджень. Вікторіанська епоха часто ставала об'єктом дослідження в історико-культурному та лінгвістичному аспектах у зв'язку з глибокими соціальними, політичними та науково-технічними трансформаціями, що відбулися у Великобританії XIX століття (Dodd; Hobsbaum; Means). Індустріалізація, реформування державних інституцій та зміна соціальної структури посилили інтенсифікацію комунікативних процесів і вплинули на мовну систему, зокрема на формування неологізмів та розширення функціональних можливостей дискурсу. Дев'ятнадцяте століття визначається як період інновацій і культурних змін, включно з революцією романтичних смаків і манер (Bell, 1994: 3), що позначилися у літературному та публічному мовленні.

Попри значну кількість праць, присвячених розвитку англійської мови та вікторіанському літературному дискурсу, питання системного аналізу соціально-комунікативних практик вікторіанців залишається недостатньо розробленим. Зокрема, потребує уточнення функціонування мовленнєвих тактик як прагматично зумовлених засобів реалізації соціальної ієрархії, підтримання статус-

ної дистанції та збереження комунікативної рівноваги. Дослідники відзначають високий рівень упорядкованості вікторіанської мовленнєвої поведінки, що реалізувалася через тактики евфемізації, імпліцитності, деференції та апологізації. Однак їх системне осмислення як складників цілісної моделі соціально-комунікативної взаємодії потребує подальшого наукового опрацювання.

Мета статті. Всебічний аналіз соціально-комунікативних практик представників вікторіанської епохи з метою виявлення їх структурно-функціональних характеристик та ознак, визначення мовленнєвих стратегій і тактик, а також з'ясування їх ролі у відтворенні соціальної ієрархії, морально-етичних норм і статусної дистанції в комунікативному просторі XIX століття.

Виклад основного матеріалу. Спостереження над матеріалом показало, що мовленнєві стратегії і мовленнєві тактики вікторіанського дискурсу – це не гомогенний набір вербальних засобів, а вельми різноманітна система, що слугує досягненню певних інтенціональних настанов і/або поточних ілюктивних цілей. Для вікторіанського дискурсу найбільш характерними є оферативна, конформативна і апологетна стратегії мовленнєвої поведінки, у межах яких функціонують відповідні мовленнєві тактики.

Оферативна стратегія реалізується через тактики демонстрації готовності до співпраці, вираження підтримки та підкреслення доброзичливості, що сприяють конструюванню позитивного соціального образу мовця. Вона передбачає динамічне використання формул ввічливості, модальних конструкцій із семантикою пропозиції та готовності до дії, а також непрямих мовленнєвих актів, спрямованих на пом'якшення категоричності висловлення. Конформативна стратегія, у свою чергу, орієнтована на узгодження мовленнєвої поведінки з домінантними соціальними нормами та очікуваннями. У її межах актуалізуються тактики деференції, імпліцитності, уникнення прямої конфронтації та підтримання статусної дистанції.

Апологетна стратегія спрямована на мінімізацію конфліктного потенціалу комунікації та відновлення порушеної соціальної рівноваги. Вона

реалізується через тактики вибачення, самопониження, часткового визнання провини та вербального зниження інтенсивності негативної оцінки. Сукупність зазначених стратегій і тактик формує цілісну модель мовленнєвої поведінки представників вікторіанства, що характеризується високим рівнем регламентованості, орієнтацією на збереження репутаційної стабільності та підтримання соціальної гармонії в межах ієрархічно організованого суспільства (Culpeper J. & Demmen J., 2011).

Оферативна стратегія існує в ініціальному режимі кооперативного спілкування та спрямована на стимулювання комунікативного партнера до певних дій, що можуть бути корисними як для нього, так і для самого мовця (Приходько, 2008: 106). Типові прояви цієї стратегії включають прохання, пропозицію, вимогу, умовляння та інші форми, причому найбільш поширеними є прохання та пропозиція.

Прохання розглядається як бенефактивний мовленнєвий акт, спрямований на спонукання адресата до надання конкретної послуги, і в вікторіанському дискурсі реалізується переважно у реквестивній (питальній) формі. Така реквестивна структура дозволяє трансформувати імперативне значення в м'яку, некатегоричну форму спонукання, що відповідає прагматичним нормам вікторіанської комунікації.

У традиціях вікторіанського мовлення основним принципом організації комунікативних ходів, що реалізують прохання, є ввічливість, яка забезпечує гармонію між реалізацією прагматичних намірів мовця та збереженням соціальної гармонії у взаємодії: *"I entirely coincide with them," said Mr. Crisparkle, who had been very attentive* (Dickens, 1870: 172), *Even Amy smiled at this notion, but she said, "I will, Fanny, as well as I can"* (Dickens, 1868: 656). Вікторіанці завжди могли вислухати співрозмовника, не заперечуючи йому. Проте це зовсім не означало повну згоду: *"I am not sure, Sir; that you have any right to address your conversation to me. I don't think I let these apartments to you, Sir"* (Dickens, 1837: 345/; *"Quite right too, Samivel, quite right. Put it down a "we," my Lord, put it down a "we"* (Dickens, 1837: 382). У наведеному пасажі мовець уникає експліцитного вираження незгоди, а лише припускає думку про можливу помилковість суджень свого комунікативного партнера.

У контексті кооперативності комунікації в вікторіанському дискурсі доволі поширеною була мовленнєва тактика прояву співчуття. Ця тактика, відзначаючись підвищеною емоційною насиченістю, впливала на стиль ведення бесіди та вимагала ретельного підбору вербальних засо-

бів для адекватної передачі емоційного відтінку: *"Sorry to have placed you in this disagreeable situation," said Lieutenant Tappleton, addressing Mr. Pickwick* (Dickens, 1837: 34). Цей приклад ілюструє той факт, що в ситуації співчуття бажано мінімальне використання шаблонних фраз, пишномовних зворотів, які б могли сигналізувати про поганий тон і порушення статусно-рольових відносин між комунікантами.

Безсумнівно, конформативна стратегія займала домінуюче положення в вікторіанському дискурсі. Це зумовлено тим, що вона вписувалася в основний напрямок комунікативної культури епохи, яка забороняла нонконформне та конфліктогенне спілкування, оскільки такі прояви могли загрожувати соціальному статусу або репутації співрозмовника. Аналогічну функцію у підтриманні кооперативної настанови виконували апологетичні висловлювання, спрямовані на пом'якшення потенційного конфлікту та відновлення комунікативної рівноваги.

Апологетна стратегія передбачає реактивні мовленнєві дії, спрямовані на нейтралізацію попередніх лікозашкоджувальних висловлювань або дій співрозмовника. Ця стратегія тісно пов'язана з феноменом катарсису – емоційною реакцією мовця, спрямованою на зняття почуття провини. У вікторіанському дискурсі основними апологетними тактиками виступають виправдання та вибачення, які забезпечують відновлення комунікативної рівноваги та підтримання соціальної гармонії.

Виправдання у цьому контексті розуміється як те, чим можна виправдати або вибачити когось чи щось і спрямоване на демонстрацію невинності мовця та виправдання його дій. Ці акти не передбачали прямого використання перформативного дієслова *to justify*, оскільки його явне застосування могло призвести до комунікативного фіаско. Вікторіанці прагнули не доводити свою правоту у формальному сенсі, а дати пояснення своїм вчинкам через категорію *truth*, що розумілася як відповідність моралі, чесності та справедливості. Цікаво, що єдина поведінка, яку вікторіанці не могли пробачити, – це лінь, відображена у прислів'ї: *Lazy folks take the most pains*» (Ліниві люди найбільше мучаться).

Зазвичай виправдання базується на визнанні провини – своєї або чужої, що дозволяє розрізнити два типи апологетних актів у вікторіанському дискурсі: інтравертивні та екстравертивні (Приходько, 2008: 113). Інтравертивне виправдання передбачає самовиправдання мовця, що може коливатися в межах від ввічливого пояснення до

категоричного виправдання. Такі дії не спираються на чітко визначені експлікаційні засоби, включно з перформативами, і водночас демонструють помітну статусно-рольову асиметрію між комунікантами.

Екстравертивні виправдання, навпаки, спрямовані на легітимацію поведінки іншого або на корекцію суспільного сприйняття подій. Вони передбачають використання більш формалізованих мовних конструкцій, тактичне звернення до норм моралі та соціальних очікувань і часто включають непрямі модальні вислови, евфемізації або уточнювальні формули, що дозволяють уникнути прямого конфлікту. Таким чином, апологетна стратегія вікторіанського дискурсу функціонує як механізм підтримання соціальної рівноваги та репутаційної стабільності, реалізуючи прагматичну мету мінімізації конфліктів і збереження позитивного образу мовця: *"I'm sorry I should drive you there" said Mrs. Gummidge. "Drive! I don't want no driving," returned Mr. Peggotty (Dickens, 1965: 30); "I am very sorry, Edward," said my mother. "I meant to be very good, but I am so uncomfortable" "Indeed!" he answered. "That's a bad hearing, so soon, Clara" (Dickens, 1965: 35); I am sorry to make such a beginning with you, but I must do it (Dickens, 1965: 60).* Зафіксовані репліки дають підставу для висновку, що sorry вжито не як безпосереднє вибачення за провину, а як відбиття соціальною нерівності інтерактантів.

Апологетна стратегія у вікторіанському дискурсі реалізується за чітко структурованим сценарієм і спрямована на нейтралізацію конфліктного потенціалу висловлювань та відновлення комунікативної рівноваги. Вона включає такі ключові тактики: виправдання дій, що спричинили конфлікт, декларацію щирості, апеляцію до позитивного досвіду взаємодії, заклик до співчуття, а також пошук аргументів для легітимізації власних дій або з'ясування винного.

Ці тактики виконують соціально-прагматичну функцію: виправдання та аргументація легітимізують поведінку мовця, декларація щирості і апеляція до позитивного досвіду зміцнюють довіру і підтримують моральні норми, а заклик до співчуття та когнітивні аргументи мінімізують негативні емоційні реакції співрозмовника. У сукупності апологетна стратегія формує цілісну систему мовленнєвих дій, що забезпечує кооперативність, ввічливість та збереження соціальної гармонії у межах ієрархічно організованого вікторіанського суспільства.

Вивновки. Мовленнєві стратегії та тактики вікторіанського дискурсу існують у рамках відповідних лінгвокультурних традицій, відображають загальні принципи комунікативної поведінки вікторіанців і реалізуються через систему цілеспрямованих мовленнєвих дій. Ці дії корелюють із комплексом вербальних засобів, які забезпечують досягнення певних інтенціональних установок та актуальних ілокутивних цілей. Для вікторіанського дискурсу характерними є три стратегічні модуси: оферативна, конформативна та апологетна.

Оферативна стратегія пов'язана з ініціально орієнтованими мовленнєвими тактиками, такими як прохання, пропозиція чи запрошення, основою яких у вікторіанському дискурсі є різні форми питальних інтенцій. Конформативна стратегія базується на реактивних діях у режимі безконфліктного спілкування і реалізується через тактики згоди, схвалення, похвали та співчуття, що дозволяє оцінювати потенційну користь або шкоду від прийняття чи відхилення інформації співрозмовником. Апологетна стратегія також ґрунтується на реактивних діях, спрямованих на нейтралізацію попередніх негативних висловлювань, і супроводжується емоційною реакцією мовця (катарсисом) для позбавлення почуття провини. Основними апологетними тактиками є виправдання та вибачення, які можуть реалізовуватися у інтравертивній або екстравертивній формах.

Вищою телеологічною метою комунікативної культури вікторіанського дискурсу є досягнення консенсусу, а його тактико-стратегічна структура визначається кооперативністю, егалітарністю та безконфліктністю комунікативних дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
2. Bell A.H. English Literature: 1800-1900. New York : Norton, 1994. 336 p.
3. Dodd F. Englishness and the national culture. / ed. by David Boswell and Jessica Evans. Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums. London ; New York : Hauppauge, 1999. P. 87–103.
4. Culpeper J. & Demmen J. Nineteenth-century English politeness: Negative politeness, conventional indirect requests and the rise of the individual self, 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/300469044_Nineteenth-century_English_politeness_Negative_politeness_conventional_indirect_requests_and_the_rise_of_the_individual_self (дата звернення: 12.01.26).

5. Hobsbaum E. Mass-producing traditions: Europe, 1870 – 1914. / Ed. by D.Boswell and J.Evans. Representing the Nation: A. Reader. Histories, heritage and museums. London, New York : Hauppauge, 1999. 567 p.
6. Meantz S. The History of Private Life: An Overview, 1988. URL: http://www.digitalhistory.uh.edu/historyonline/private_life.cfm. (дата звернення: 12.01.26).
7. Dickens Ch. The Mystery of Edwin Drood, 1870. URL: <https://ia601309.us.archive.org/17/items/mysteryofedwindr00dickrich/mysteryofedwindr00dickrich.pdf> (cited 12.02.26).
8. Dickens Ch. Little Dorith, 1868. URL: <https://dn720001.ca.archive.org/0/items/littledorrit0011char/littledorrit0011char.pdf> (cited 12.02.26).
9. Dickens Ch. The Posthumous Papers of the Pickwick Club, 1837. URL: <https://archive.org/details/posthumouspapers021837dick> (cited 12.02.26).
10. Dickens Ch. David Copperfield / M.E. Threapleton (introd.). Compl. and Unabridged. N.Y.: Airmont, 1965. 734 pp.

REFERENCES

1. Prykhodko A.M. (2008). Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvni paradyhmi linhvistyky. [Concepts and Conceptspheres in cognitive and discursive paradigm of linguistics.] Zaporizhzhia: Premier, 332[in Ukrainian]
2. Bell, A.H. (1994). English Literature: 1800–1900. New York, Norton.
3. Dodd, F. (1999). Englishness and the national culture. D. Boswell and J. Evans (Eds.), Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums. London, UK ; New York, USA: Hauppauge, pp. 87–103.
4. Culpeper, J. & Demmen, J. (2011). Nineteenth-century English politeness: Negative politeness, conventional indirect requests and the rise of the individual self. URL: https://www.researchgate.net/publication/300469044_Nineteenth-century_English_politeness_Negative_politeness_conventional_indirect_requests_and_the_rise_of_the_individual_self
5. Hobsbaum, E. (1999). Mass-producing traditions: Europe, 1870 – 1914. D.Boswell and J.Evans (Eds.), Representing the Nation: A. Reader. Histories, heritage and museums. London, UK; New York, USA : Hauppauge. 567
6. Meantz, S. (1988). The History of Private Life: An Overview. URL: http://www.digitalhistory.uh.edu/historyonline/private_life.cfm.
7. Dickens, Ch. (1870). The Mystery of Edwin Drood. URL: <https://ia601309.us.archive.org/17/items/mysteryofedwindr00dickrich/mysteryofedwindr00dickrich.pdf>
8. Dickens, Ch. (1868). Little Dorith. URL: <https://dn720001.ca.archive.org/0/items/littledorrit0011char/littledorrit0011char.pdf>
9. Dickens, Ch. (1837). The Posthumous Papers of the Pickwick Club, 1837. URL: <https://archive.org/details/posthumouspapers021837dick>
10. Dickens, Ch. (1965) David Copperfield. New York, USA: Airmont. 734

Дата першого надходження статті до видання: 26.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 81'42:808.53

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-34>

Любов ЛЕТЮЧА,

orcid.org/0000-0002-0481-850X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

(Переяслав, Київська область, Україна) *letinna@ukr.net*

Ірина БОЧАРОВА,

orcid.org/0000-0003-0370-8410

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

(Київ, Україна) *irinabocharova1957@gmail.com*

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ПЕРЕГОВОРІ З РОСІЄЮ: ПОРІВНЯННЯ «НАУКОВОГО» ТА «НАЇВНОГО» БАЧЕННЯ

У статті розглядається поняття «мовна картина світу» в аспекті кореляції з наївною та науковою моделлю світу. Це поняття детермінується як цілісна система індивідуальних та колективних знань і уявлень про світ, сформованих у свідомості людини та оформлених у мові. Пояснюється відмінність між науковим та повсякденним мисленням, що пов'язано з проблемою уявлення знання у мовній картині світу.

Підкреслено, що одним із найважливіших процесів мислення, пов'язаних зі створенням образу світу, є категоризація: класифікація, систематизація знань про світ, а основною одиницею аналізу когнітивних процесів систематизації знань виступає концепт. Актуальність нашої розвідки зумовлена необхідністю експлікації змісту концепту ПЕРЕГОВОРІ З РОСІЄЮ як ключового вузла сучасної концептосфери, що визначає стратегії мовленнєвої поведінки соціуму в кризові періоди.

Здійснено порівняльну характеристику репрезентації концепту ПЕРЕГОВОРІ З РОСІЄЮ в науковому дискурсі та наївній мовній картині світу українців періоду 2024–2026 років. Проаналізовано дихотомію між науковою мовою, де переговори трактуються як раціональний дипломатичний інструмент, засіб легітимації та фіналізації конфлікту, і наївною мовою, що об'єктивується через низку специфічних механізмів: від використання сленгу та неологізмів до складної метафоризації. Особлива увага зосереджена на дослідженні домінуючих метафоричних моделей наївної свідомості.!

Встановлено, що якщо в науковому просторі концепт зберігає ознаки прагматичного розв'язання проблеми, то в наївній картині світу він як базовий, емоційно заряджений культурний феномен, що сприймається повсякденною свідомістю, зазнав повної деструкції, трансформувавшись у концепти «загрози», «екзистенційного ризику». Висновки статті підкреслюють високий рівень когнітивного дисонансу між офіційним дипломатичним наративом та стихійним народним сприйняттям діалогу з агресором.

Ключові слова: концепт ПЕРЕГОВОРІ З РОСІЄЮ, наївна мовна картина світу, науковий дискурс, метафорична модель, метафора, когнітивна лінгвістика.

Liubov LETIUCHA,

orcid.org/0000-0002-0481-850X

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology, Translation and Teaching Methods

Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) *letinna@ukr.net*

Iryna BOCHAROVA,

orcid.org/0000-0003-0370-8410

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages

Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman

(Kyiv, Ukraine) *irinabocharova1957@gmail.com*

REPRESENTATION OF THE CONCEPT NEGOTIATIONS WITH RUSSIA: A COMPARISON OF THE “SCIENTIFIC” AND THE “NAIVE” PERSPECTIVES

The article examines the concept of the “linguistic worldview” in its correlation with the naive and the scientific models of the world. This concept is defined as an integral system of individual and collective knowledge and representations of the world, formed in human consciousness and structured through language. The distinction between scientific and

everyday thinking is clarified in relation to the problem of knowledge representation within the linguistic worldview.

It is emphasized that one of the most significant cognitive processes involved in constructing the image of the world is categorization, that is, the classification and systematization of knowledge about reality. The primary unit of analysis of cognitive processes underlying the systematization of knowledge is the concept. The relevance of this study is determined by the need to explicate the content of the concept NEGOTIATIONS WITH RUSSIA as a key node of the contemporary conceptual sphere that shapes societal speech behavior strategies during periods of crisis.

The article provides a comparative characterization of the representation of the concept NEGOTIATIONS WITH RUSSIA in scientific discourse and in the naive linguistic worldview of Ukrainians in the period 2024–2025. The dichotomy between scientific language, in which negotiations are interpreted as a rational diplomatic instrument and a means of legitimizing and bringing a conflict to its conclusion, and naive language, which is objectified through a range of specific mechanisms – from the use of slang and neologisms to complex metaphorization – is analyzed.

Particular attention is devoted to the dominant metaphorical models of naive consciousness: the morbid (disease-based) model, the criminal model, the spatial model, and the trap model. It is established that whereas in scientific discourse the concept retains the features of a pragmatic problem-solving mechanism, in the naive worldview it, as a basic emotionally charged cultural phenomenon perceived by everyday consciousness, has undergone complete destruction, transforming into the concepts of “threat,” “betrayal,” and “existential risk.”

The conclusions of the article emphasize the high level of cognitive dissonance between the official diplomatic narrative and the spontaneous popular perception of dialogue with the aggressor.

Key words: concept NEGOTIATIONS WITH RUSSIA, naive linguistic worldview, scientific discourse, metaphorical model, metaphor, cognitive linguistics.

Постановка проблеми. Концепт ПЕРЕГОВОРІ З РОСІЄЮ (далі ПЕРЕГОВОРІ) є одним із найбільш актуальних та динамічних у сучасному українському дискурсі, оскільки він безпосередньо відображає надії та прагнення українського народу до миру після розпочатого російською федерацією вторгнення.

Невипадково термін «ПЕРЕГОВОРІ» за версією словника сучасної української мови та сленгу «Мислово» стало словом 2025 року, що зумовлено політичними змінами у США та першими за тривалий час прямими контактами між Україною та РФ.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується докорінними змінами в колективній свідомості, спричиненими екзистенційними викликами повномасштабної війни.

У цьому контексті особливої ваги набуває дослідження наївної мовної картини світу як специфічного способу сприйняття та впорядкування реальності пересічним мовцем, що фіксується у повсякденному мовленні, соціальних мережах та медіадискурсі.

Центральним елементом цієї картини світу став концепт ПЕРЕГОВОРІ, який перестав бути абстрактною історичною чи політичною категорією, трансформувавшись у тотальну реальність, що пронизує всі сфери життя українського народу.

Актуальність нашої розвідки зумовлена необхідністю експлікації змісту концепту ПЕРЕГОВОРІ як ключового вузла сучасної концептосфери, що визначає стратегії мовленнєвої поведінки соціуму в кризові періоди.

Аналіз досліджень. Питання українсько-російських переговорів як інструменту фіналізації війни залишається предметом інтенсивного обговорення в національному та міжнародному вимірах. Дискурс навколо цієї теми має всеохопний характер, реалізуючись на офіційному, експертному та приватному рівнях, що підтверджує зна-

чну когнітивну та соціальну вагу цього питання для різних верств суспільства. Сьогодні дискурс навколо переговорів має значну когнітивну та соціальну вагу для різних верств суспільства, що підкреслюється низкою досліджень із політичної психології, соціології, теорії міжнародних відносин тощо. Матеріали цих досліджень часто слугували нам фундаментом для опису ціннісного (аксіологічного) та прагматичного компонентів аналізованого концепту. Зокрема, дослідження (Міщенко, 2024) допомагає нам прийти висновку, чому в «наївній картині світу» переговори з росією можуть сприйматися як «зрада» або «порятунок» – залежно від рівня довіри до влади.

Із лінгвістичного погляду аналізується концепт ПЕРЕГОВОРІ на рівні виявлення вербальних та невербальних складників англомовного дипломатичного дискурсу (Кащишин, 2019). Обмежена кількість досліджень репрезентації дихотомії між науковою та наївною мовою щодо системного аналізу концепту ПЕРЕГОВОРІ обумовлює новизну нашої наукової доробки.

Для поглиблення аналізу репрезентації концепту ПЕРЕГОВОРІ З РОСІЄЮ доцільно протиставити лексику офіційно-ділового й медійного дискурсів, статті словників української мови (наукова картина світу) та результати новинних стрічок інтернет-джерел, які експлікують авторське та народне мовотворення (наївна картина світу).

Мета дослідження: дати порівняльну характеристику вербалізації та когнітивної структури концепту ПЕРЕГОВОРІ, виявивши спільні риси та специфічні розбіжності між його представленням у науковому (термінологічному) дискурсі та наївній (побутовій/медійній) мовній картині світу.

Виклад основного матеріалу. Безперервне накопичення досвіду та поглиблення когнітивних структур сприяють постійній трансформації картини світу, перетворюючи її на складну багато-

рівневу систему. Це зумовлює виникнення розгалуженої мережі світоглядних моделей, що, своєю чергою, актуалізує необхідність розроблення наукової типології картин світу та визначення чітких параметрів їхньої диференціації.

У світлі нашого дослідження викликає інтерес класифікація І. О. Голубовської, яка розмежовує наукову (концептуальну) та національно-мовну моделі реальності. Дослідниця наголошує, що наукова картина світу є продуктом спеціалізованої свідомості, тоді як мовна – результатом інтерпретації дійсності «наївною» свідомістю. Остання, фіксуючись у специфічних формах конкретної мови, створює унікальну для кожного етносу суб'єктивну субстанцію – мовну картину світу (Голубовська, 2004: 11).

На думку вчених (Б.Л. Уорф та ін), різниця між науковим і повсякденним мисленням – це різниця між науковою та наївною картиною світу, але провести логічно чітку лінію демаркації між ними неможливо, оскільки природна мова виступає основним семіотичним «постачальником» наукової мови – вторинної

семіотичної системи. Тому вплив мовного фактора позначається і на змістовній, текстовій стороні наукової картини світу, яка формується завдяки уточненням і специфікаціям основних мовних моделей наївної картини світу.

При виявленні розбіжностей між науковою та наївною картинами світу часто підкреслюється, що вони полягають перш за все в різних способах відображення дійсності – чуттєвому або раціональному, що знаходить своє вираження у номінації: в основі термінів, що відображають наукові ментальні процеси, лежить раціональне пізнання навколишнього світу, тоді як в основі мовних одиниць, що відображають повсякденне сприйняття, лежить чуттєве освоєння дійсності.

Одним із найважливіших процесів мислення, пов'язаних зі створенням образу світу, є категоризація: класифікація, систематизація знань про світ. Водночас основною одиницею аналізу когнітивних процесів систематизації знань виступає концепт. Концептосфера особистості репрезентує впорядковану мережу концептів, що зберігаються в пам'яті. Мова у цьому процесі виконує роль ключового медіатора, що відкриває шлях до вивчення внутрішнього змісту свідомості та будови мисленевих категорій. Вербалізація дозволяє не лише пізнати, а й наочно представити вагому частку концептуального досвіду, зафіксованого мовцем.

У дослідженні за основу було взято визначення концепту Ж. Краснобаєвої-Чорної, яка тлумачить його як «одиницю мислення й пам'яті, що постає

в результаті тривалого і складного процесу, наділяється мовною оболонкою (виражається лексичними, фразеологічними, пареміологічними одиницями, прецедентними текстами, етикетними формулами тощо), підлягає процесам специфікації, узагальнення, абстрагування та модифікації (змінам, уточненню, розширенню / звууженню), характеризуючись динамічною природою, відзначається «стереотипністю» й «константністю», утворена множинністю складників і наповнена культурним змістом, виконує пізнавальну функцію, функції орієнтування у світі та збереження знань про світ» (Краснобаєва-Чорна, 2009: 140).

Для досягнення мети дослідження ми обрали методику когнітивно-дискурсивного аналізу концепту, яка передбачає поєднання когнітивного підходу (моделювання ментальної структури концепту, виділення його ядра та периферії) з дискурсивним (аналіз функціонування мовних одиниць у конкретних типах текстів, врахування прагматичного контексту та ідеологічних чинників). Ця методика дозволяє дослідити концепт ПЕРЕГОВОРИ не лише як «застиглу» словникову одиницю, а й як живий елемент мовлення, що змінюється залежно від ситуації.

У дослідженні ми притримуємося ядерно-периферійної структурної організації концепту, що отримала назву – польова модель концепту (Селіванова, 2006: 10), де ядро концепту – словникові дефініції ключової лексики концепту, а периферія містить асоціації.

Для реконструкції логіко-поняттєвого ядра аналізованого концепту звернемося до представлення лексики-репрезентанта у спеціалізованих словниках: «ПЕРЕГОВОРИ, -ів, мн. 1. Розмова, бесіда з метою обмінятися думками або домовитися про що-небудь з кимсь. 2. Обговорення з метою з'ясування думок, настроїв сторін або укладення угоди» (Словник-ua). Подібне визначення пропонує Великий тлумачний словник сучасної української мови: «ПЕРЕГОВОРИ, ів, мн. 1. Обговорення якої-небудь справи з метою досягнення згоди, порозуміння між сторонами. 2. Розмови між ким-небудь для обміну думками, відомостями і т. ін. (Бусел, 2005).

Лексикографічний аналіз концепту дає змогу визначити його ядро, яке включає диференційні ознаки (семи), що формують ядро концепту в науковій картині світу:

- 1) процесуальність: *розмовляти, обговорювати*;
- 2) телеологічність (спрямованість на мету): *домовлятися, досягати згоди, порозуміння, укладення угоди*;

3) суб'єктність: *сторони*;

4) інформативність: *обмін думками, відомостями*.

Тобто, у науковому (раціональному) розумінні переговори – це передусім інструментальний процес вирішення конфліктів або координації спільних дій.

Контекстний аналіз наукового (термінологічного) дискурсу уможливив перехід від аналізу ядра концепту до дослідження його периферії, що оточує ядро нашаруваннями, які роблять концепт термінологічно точним:

Ближня периферія.

1. Конкретизація процесуальності:

*І хоча протягом останніх місяців минулого року вдалося уникнути включення в **переговорний трек** питання про офіційний статус російської мови та російської церкви... (Зовнішня політика та безпека, 03.02.2026). Новий **раунд переговорів** між Україною, Росією та Сполученими Штатами відбудеться в Женеві (Радіо Свобода, 03.02.2026). Дипломат каже, що виходити з переговорів не треба, але інколи треба демонструвати **дипломатичні демарші** (Апостроф, 13.02.2026).*

2. Конкретизація спрямованості на мету:

*Прем'єр-міністр Нідерландів Дік Схооф заявив, що **перемовини щодо справедливого і тривалого миру** можливі лише за участю України та в контексті припинення вогню (УКРІНФОРМ, 12.08.2025). **Збереження суверенітету** та надійні **гарантії безпеки** – пріоритети для Києва на майбутніх мирних перемовинах, запевнив Володимир Зеленський (Політика\Європа, 01.12.2025). Переговори в Женеві можуть стати **майданчиком для заяв, але не для реальних компромісів**. Росія, за словами експерта, продовжує діяти в логіці **тиску, ультиматумів і пропаганди, а не пошуку миру** (ТСН, 17.02.2026).*

3. Конкретизація суб'єктності (інституалізація):

*Президент Володимир Зеленський 15 травня затвердив **склад української делегації** для переговорів із Росією у Стамбулі (Українська правда, 15.05.2025.). Україна на цих переговорах – єдина країна, **представлена на міністерському рівні** (DW, 24.03.2025). У Женеві розпочався другий день **тресторонніх переговорів** між Україною, США та рф (UA. NEWS, 18.02.2026).*

Водночас аналіз текстів наукового дискурсу презентує не тільки конкретизацію, а й розширення ядра концепту ПЕРЕГОВОРІ:

*1. Обов'язковість дотримання міжнародних норм: Згідно з **міжнародним правом**, будь-які переговори з рф мають відбуватися на основі*

принципів суверенітету і непорушності кордонів (LUR.BIZ.UA, 02.10.2025).

*2. Етапність: Рамки переговорів Україна-Росія. **I. Ключові принципи Угоди та переговорного процесу** <...> **II. Наступний крок** – узгодження припинення вогню та порядку денного для зустрічі лідерів <...> **III. Припинення вогню** <...> **IV. Заходи зміцнення довіри** <...> **V. Зустріч лідерів** (Аргумент, 2025.06.02.). Переговори між Україною та Росією наблизилися **до завершальної стадії**, і шанси на мирну угоду вищі, ніж будь-коли раніше (UA. NEWS, 09.02.2026).*

*3. Часова та просторова локація. Переговори як перманентний стан, що не має фіксованого завершення до моменту імплементації рішень. Простір розширюється до геополітичних масштабів. Заголовок: В Абу-Дабі **тривають** **тресторонні переговори** – ОП (УКРІНФОРМ, 23.01.2026). Заголовок: Туреччина та Китай розробляють **платформи для переговорів** між Україною та РФ, - ISW (УНІАН, 29.02.2024). Заголовок: Зеленський та Рютте обговорили **формати та майданчики для перемовин** з РФ (Суспільне. Новини, 25.05.2025).*

Дальня периферія, яка додає концепту ознаки суміжних галузей:

*1. Психологія: Володимир Путін використовує **психологічні маніпуляції**, щоб впливати на Дональда Трампа, утримуючи його в переговорах якомога довше <...> (Геополітика, 23.08.2025.). Кремль **маніпулює результатами переговорів**, зокрема самоту на Алясці, та звинувачує Україну в ескалації, щоб виправдати свою відмову від компромісу (24 Канал, 25.01.2026.).*

*2. Народна метеорологія: Російсько-український переговорний процес на початку 2026 року остаточно перетворився на дипломатичний **«день бабака»**. (Україна кримінальна, 12.02.2026).*

Отже, в науковій картині світу концепт ПЕРЕГОВОРІ З РОСІЄЮ – це інституціоналізований процес, де об'єктом є не розмова, а текст майбутньої угоди чи правовий документ.

На відміну від наукового дискурсу, де переговори – це регламентована процедура, наївна мовна свідомість наділяє цей концепт яскравою образністю та емоційністю, уточнюючи та розширюючи таким чином його ядро:

*1) процесуальність: Блогер додав, що ПЕРЕГОВОРІ З РОСІЄЮ перетворюються на **«порожні розмови»** (РБК-Україна, 08.09.2025). **«Якщо Росія перетворить зустріч у Стамбулі на порожні балачки, то повинен бути новий рівень тиску, нові санкції і не лише від Європи»** (УКРІНФОРМ, 02.06.2025). Женевська **здибанка** пройшла доволі*

успішно <...> (ЗБРУЧ, 05.12.2025). Але ж такий **«картковий будиночок» штучних «мирних домовленостей»** обов'язково розсиплеться (Главком, 13.02.2026). <...> під переговорами Москва розуміє виключно капітуляцію України. Тобто **рекети́рським «базаром»** забрати те, чого не спромоглися за чотири роки повномасштабки <...> (Волинь.UA, 18.02.2026).

2) телеологічність (спрямованість на мету): Заголовок: **Чому Кремлю вигідна тимчасова заморозка війни** (Главком, 09.02.2026). **«Росія буде тягнути kota за хвіст із перемовинами й до реальних результатів, щоб всі розуміли та не будували ілюзій, ще треба буде гребти та гребти»**, – сказав Ар'єв. (TELEGRAF, 05.02.2026). У результаті в інформаційному просторі утворюється **мильна бульбашка**. Нібито ще трохи – і все вирішиться. **Хоча до цього «трохи» треба ще рачки доповзти** кілька кілометрів (OBOZ.UA, 29.01.2026). Я не думаю, що зараз варто говорити про якісь вагомі прориви. Я хотів би в це вірити, але наразі це видається якщо не фантастикою, то **близько до фантастики** (ТСН, 17.02.2026).

3) суб'єктність: Чи можуть переговори з **агресором** стати шляхом до миру, чи це лише пастка, яка узаконить злочини? (LIGA.net, 13.02.2025)

4) інформативність: Коли росіяни почнуть сприймати переговори серйозно та будуть готові реально займатися переговорами, а не **імітувати бурхливу діяльність** (Borislav Bereza, 08.02.2026). Провокації та **імітація дипломатії**: навіщо Кремль продовжує затягувати мирні переговори з росією – думки експертів (FREEDOM, 05.01.2026). **Всі «ХОТЕЛКИ ПУТІНА» знову на столі перемовин!** (КІЇВ24|Телеканал Київ, 17.02.2026).

5) часова та просторова локація. Для пересічного мовця ПЕРЕГОВОРИ З РОСІЄЮ мають чітку дискретність, часто обмежений простір. На запитання, чи розпочалися перемовини, він відповів: **«Був коментар Президента якраз перед тим, як група там пішла на одну із зустрічей, а це ще вдень було»** (В Абу-Дабі тривають тристоронні переговори – ОП. УКРІНФОРМ. 23.01.2026). Заголовок: **Як змусити Росію сісти за стіл переговорів**. (Голос Америки: головне, 17.10.2024). Заголовок: **Переговори з РФ навіть не дійшли до нульової позиції**, – Безсмертний (ЕСПРЕСО, 05.02.2026).

В наївній свідомості аналізований концепт часто обростає метафорами, які кардинально відрізняються від сухого юридичного підходу. Тому для репрезентації концепту ПЕРЕГОВОРИ ми залучили «надпотужний, на нашу думку, інструмент – метафору, оскільки метафору можна

вважати активним засобом впливу на читача» (Летюча, Бочарова, 2023).

Аналіз мовлення не фахівців, а звичайних носіїв мови дозволяє нам виділити наступні домінантні метафоричні моделі:

1. ПЕРЕГОВОРИ – ЦЕ ТОРГ: Переговори трактуються як процес купівлі-продажу, де головне – «збити ціну» або «виторгувати» кращі умови. **Росія розігрує тему «переговорів» як тактику торгу, але правда полягає в тому, що росії не вистачає людей і техніки для великого наступу** (UNN, 15.05.2024). **«Тому, я думаю, ці всі фактори змусили Росію, змусили Путіна все-таки увійти в перемовинний процес. Зараз в них мета очевидна для всіх. Вони мають продати для свого внутрішнього глядача те, що вони перемогли, що вони досягли якихось цілей»** (Главред, 12.02.2026.).

2. ПЕРЕГОВОРИ – ЦЕ ГРА/ВИСТАВА: Учасники переговорів сприймаються як актори, що мають ролі, а сам процес – як зрежисоване дійство, імітації процесу задля зняття санкцій чи затягування часу, водночас справжні наміри приховано. **Це продовження реалізації доктрини «гри в Трампа»**. **Ця гра** виключно на президента США. І в цю гру зараз **грають** усі. Американська делегація, російська делегація, українська делегація (OBOZ.UA, 29.01.2026). Заголовок: **Переговірники РФ за лапшунками** пом'якшують свою позицію щодо України, – Kyiv Independent (UNIAN, 21.01.2026). Є тільки одна річ, що змусить Москву припинити **«танці нанайський хлопчиків»** на переговорах (ЗБРУЧ, 05.12.2025). **«Коли він розуміє, що жодних рішень не буде, можна ставити клоуна Медінського, який розіграватиме клоунаду перед НАТО й перед усім світом»** (ТСН, 17.02.2026). Заголовок: **«Тепер м'яч на боці Росії»**. Чим завершилися переговори США та України у Саудівській Аравії про мир (BBC NEWS Україна, 11.03.2025).

3. ПЕРЕГОВОРИ – ЦЕ ПАСТКА/ВІЙНА: Сприйняття переговорів не як пошуку компромісу, а як продовження бойових дій іншими засобами, де мета – «перемогти» опонента або заманити його в глухий кут.

Заголовок: **NYT: Переговори в Абу-Дабі завершилися натяками на глухий кут** (УНІАН, 06.02.2026). Найбільш ймовірним варіантом для п'ятого року війни, автори публікації бачать війну на виснаження з **переговорами «по колу»** (ПОЛІТАРЕНА, 29.01.2026). Заголовок: **Переговори Росії та України – Кремль наполягає на повній дипломатичній та військовій капітуляції Києва** (renews, 17.02.2026.). Заголовок: **Прямі переговори з Росією – завжди пастка**, – дипломат Лубківський (Еспресо. Біла Церква, 29.01.2026).

Але політично, ми **вперлися в стіну**... (UNIAN, 26.01.2026). Москва вимагає передачі решти Донецької області, Київ називає це **«бомбою уповільненої дії»** (УНІАН, 01.02.2026).

4. ПЕРЕГОВОРИ – ЦЕ ХВОРОБА. У контексті переговорів використання цієї концептуальної метафори зазвичай з'являється тоді, коли комунікативний процес стає деструктивним, затяжним або болісним для учасників. *Сторони провели судово-медичний розтин, а потім обрізання попереднього плану миру, який чомусь називали «планом Трампа» <...>* (ЗБРУЧ, 05.12.2025). Заголовок: *Україні пропонують «гіркі пігулки»*: Горбач – про перспективи переговорів щодо завершення війни (Главред, 17.02.2025). *Такий нехай не найстійкіший варіант (заморожування війни) для України може бути кращим, ніж самовбивча задача Росії тих територій, які вона ще не захопила* (reNews, 01.09.2025). *<...> Вашингтон намагається реанімувати домовленості* (УНІАН, 01.02.2026).

5. ПЕРЕГОВОРИ – ЦЕ БУДІВНИЦТВО. Ця метафора пояснює сприйняття переговорів як творчий процес створення структури, яка має витримувати навантаження реальності.

<...> фундамент для цих домовленостей сторони почали закладати ще минулого тижня в Женеві, а поточні переговори стали продовженням цієї роботи (Фокус, 13.11.2025). Заголовок: *Блюменталь: мир можливий лише за умови «залізобетонних» гарантій безпеки для України від США* (Радіо Свобода, 17.02.2026).

6. ПЕРЕГОВОРИ – ЦЕ ПОЧУТТЯ/ЕМОЦІЇ. «Значну роль у когнітивних процесах відіграють емоції» (Mizin, Letiucha, 2019). Емоційна метафора перетворює концепт ПЕРЕГОВОРИ з логічного процесу на глибоко особистісний досвід. Вона підкреслює, що людина в наївній картині світу – це не «*homo economicus*» (раціональна істота), а «*homo emoticus*» Домінування антропоцентричних асоціацій вказують на сприйняття переговорів як складного психоемоційного акту, а не лише формальної процедури.

«Все-таки мир важливіший, ніж війна до кінця. Суспільство схилилося до цього. Можна це трактувати як втому, можна як завгодно. Але зрозуміло, що коли жодна сторона не перемагає на полі бою, то треба шукати переговори» (РБК-Україна, 26.05.2025). *«Наприкінці другого дня переговорів <...> У мене з'явилося відчуття надії»* (Дзеркало тижня, 02.01.2026). Заголовок: *Переговори між Україною та Росією: З'явився висловив розчарування, Білий Дім відповів* (Ново-волинський інформаційний портал, 19.02.2026).

Ця **питання справедливості** передусім і в цілому погляду на цю війну: як та чим все це закінчиться (Суспільне. Новини, 13.05.2025).

Заголовок: *«Угода з дияволом»*: Данія застерігає США від поспішного миру з Путіним без України (РБК-Україна, 12.08.2025). *«Будь-які переговори люблять тишу. Але, звісно, ми всі побачимо результат», - сказав Буданов.* (BBC Україна, 21.01.2026). *Що бачить Трамп на карті України? <...> Що бачить кожен українець – сльози, біль, нестерпний біль ...* (Допис користувача. ТСН, 12.08.2025).

Висновки. Аналіз репрезентації концепту ПЕРЕГОВОРИ З РОСІЄЮ у науковій та наївній картинах світу дозволяє виявити суттєву дивергенцію між термінологічною точністю та суб'єктивною образністю та емоційністю.

У науковому дискурсі концепт ПЕРЕГОВОРИ З РОСІЄЮ постає як раціоналізована модель комунікації: переговори трактуються як засіб розв'язання конфліктів або досягнення співпраці через вербальний обмін пропозиціями. Лексикографічний аналіз концепту дав нам змогу визначити його вербалізоване ядро, яке включає такі диференційні ознаки, як процесуальність (*розмовляти, обговорювати*); телеологічність (*спрямованість на мету*) (*домовлятися, досягати згоди, порозуміння, укладення угоди*); суб'єктивність (*сторони*); інформативність (*обмін думками, відомостями*). Контекстний аналіз наукового дискурсу дозволив нам дослідити периферію деемоціонізованого ядра, що презентує його конкретизацію та розширення.

У повсякденній свідомості носіїв мови концепт ПЕРЕГОВОРИ, сприймаються через призму антропоцентризму та життєвого досвіду, зазнав повної деструкції, трансформувавшись у концепти «загрози», «екзистенційного ризику». Вербалізація концепту презентується використанням сленгу, неологізмів, експресивних фразеологізмів. Це робить аналізований концепт значно багатограннішим, динамічнішим, емоційно забарвленим, але водночас суб'єктивним.

Метафоричне осмислення переговорів у сучасній українській мовній картині світу дозволило виділити домінантні метафоричні моделі наївної свідомості (ПЕРЕГОВОРИ – ТОРГ; ПЕРЕГОВОРИ – ГРА/ВИСТАВА; ПЕРЕГОВОРИ – ЦЕ ПАСТКА/ВІЙНА; ПЕРЕГОВОРИ – ЦЕ ХВОРОБА; ПЕРЕГОВОРИ – ЦЕ БУДІВНИЦТВО; ПЕРЕГОВОРИ – ЦЕ ПОЧУТТЯ/ЕМОЦІЇ), які вказують на сприйняття процесу як складного психоемоційного акту, а не лише формальної процедури.

Зроблений аналіз не дає уявлення про усі можливі метафоричні втілення концепту ПЕРЕГОВОРИ З РОСІЄЮ. Застосування запропонованої методики на більш репрезентативному матеріалі становить перспективи подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15. Київ, 2004. 29 с.
3. Кащишин Н. Є. Дипломатичні переговори: лінгвопрагматичний аспект і стратегічний потенціал. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Гельветика, 2019. Том 1. № 10. С. 73–77.
4. Краснобаєва-Чорна Ж. Сучасна концептологія : концепт життя в українській фраземіці. Донецьк : ДонНУ, 2009. 201 с.
5. Летюча Л., Бочарова І. Морбальна метафора як спосіб репрезентації концепту *гібридна війна*. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2023. Вип. 61. Том 4. С. 41–47. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/61-4-7>.
6. Міщенко А. Б. Дипломатичний шлях завершення російсько-української війни крізь призму довіри громадян до державних інституцій як інструменту легітимації переговорів. *Міжнародні відносини : теоретико-практичні аспекти*, 2024. 14, С. 152–167. URL: <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/319367/310082> (дата звернення: 08.02.2025).
7. Селіванова О. О. Проблеми концептуального моделювання в сучасних мовознавчих студіях. *Лінгвістичні студії* : зб. наукових праць. 2006. Вип. 2. С. 7–13.
8. Словник-ua. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd> (дата звернення: 14.02.2026).
9. Mizin K., Letiucha L. The Linguo-Cultural Concept TORSCHLUSSPANIK as the Representative of Ethno-Specific Psycho-Emotional State of Germans. *PSYCHOLINGUISTICS*. 2019. 25(2). 234–249. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-2-234-249>.

REFERENCES

1. Busel V. T. (2005) Velykyi tлумachnyi slovnuk suchasnoi ukrainiskoi movy. [Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Irpin: VTF «Perun». 1728 [in Ukrainian].
2. Holubovska I. O. (2004) Etnospetsyifichni konstanty movnoi svidomosti. [Ethno-specific constants of linguistic consciousness]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv. 29 s. [in Ukrainian].
3. Kashchysyn N. Ye. (2019) Dyplomatychni perehovory: lnhvoprahmatychnyi aspekt i stratehichnyi potentsial. [Diplomatic negotiations: linguopragmatic aspect and strategic potential]. Zakarpatski filolohichni studii. Uzhhorod: Helvetica. 1 (10). 73–77. [in Ukrainian].
4. Krasnobaieva-Chorna Zh. (2009) Suchasna kontseptolohiia: kontsept zhyttia v ukrainiskii frazemitsi. [Modern conceptology: the concept of life in Ukrainian phraseology]. Donetsk: DonNU, 201 s. [in Ukrainian].
5. Letiucha L., Bocharova I. (2023) Morbialna metafora yak sposib reprezentatsii kontseptu hibrydna viina. [Morbial metaphor as a way of representing the concept of hybrid war]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zb. nauk. pr. molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. 61. 4. 41–47. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/61-4-7>. [in Ukrainian].
6. Mishchenko A. B. (2024) Dyplomatychnyi shliakh zavershennia rosiisko-ukrainskoi viiny kriz pryзму doviry hromadian do derzhavnykh instytutsii yak instrumentu lehitymatsii perehovoriv. [The diplomatic way of ending the Russian-Ukrainian war through the prism of citizens' trust in state institutions as a tool for legitimizing negotiations]. Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty, 14. 152–167. URL: <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/319367/310082> (accessed: 08.02.2025). [in Ukrainian].
7. Selivanova O. O. (2006) Problemy kontseptualnoho modeliuвання v suchasnykh movoznavchykh studiiakh. [Problems of conceptual modeling in modern linguistic studies]. Lnhvistychni studii: Zb. naukovykh prats. 2. 7–13. [in Ukrainian].
8. Slovnuk-ua. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd> (accessed: 14.02.2026). [in Ukrainian].
9. Mizin K., Letiucha L. (2019) The Linguo-Cultural Concept TORSCHLUSSPANIK as the Representative of Ethno-Specific Psycho-Emotional State of Germans. *PSYCHOLINGUISTICS*. 25(2). 234–249. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-2-234-249>.

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 81'255.4'362=112.2=161.2]:821.112-311.6Гемінгвей Е.
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-35>

Наталія ЛЮБЧУК,
orcid.org/0000-0003-1178-3971
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології та перекладу
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) Stiefmuetterchen1989@gmail.com

Валентина Славова,
orcid.org/0009-0004-7200-6695
студентка IV курсу
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) valentynaslavova@knu.ua

КУРСОМ ГЕМІНГВЕЯ: ЯК РОМАН «ISLANDS IN THE STREAM» ДОЛАЄ МОВНІ ПРОСТОРИ

У статті проаналізовано особливості відтворення стильових домінант роману Ернеста Гемінгвея «Islands in the Stream» у перекладах німецькою та українською мовами, здійснено порівняльний аналіз і встановлено ключові перекладацькі трансформації. У центрі дослідження – українські переклади Володимира Митрофанова (1976) та Анни Вовченко (2020) і німецький переклад Елізабет Плессен і Ернста Шнабеля (1971). Окрему увагу приділено емоціям і враженням перекладачів, зафіксованим у їхніх інтерв'ю.

Виявлено, що відмінності у перекладах характерні для всіх рівнів: від назви твору до окремих одиниць. Для відтворення ідіоматичних виразів та розмовної лексики, які Гемінгвей використовує для характеристики індивідуального мовлення персонажів, В. Митрофанов балансує між нейтральністю та експресивністю, А. Вовченко схиляється до використання експресивних розмовних відповідників, а Е. Плессен і Е. Шнабель прагнуть передати живе мовлення героїв, використовуючи переважно нейтральні, рідше експресивні відповідники, подекуди відтворюючи експресивність шляхом граматичних заміни. Встановлено, що при відтворенні культурно маркованої лексики німецькі перекладачі застосовують стратегію очуження, українські поєднують одомашнення і очуження. Характерні для стилю Е. Гемінгвея іншомовні вкраплення і власні назви було відтворено шляхом транслітерації або перекладу у виносках (В. Митрофанов, А. Вовченко), або залишено без пояснень задля збереження автентичності звучання першотвору (Е. Плессен, Е. Шнабель). Введення англіцизмів у німецький та українські переклади забезпечують відтворення англомовної атмосфери. Терміни передано переважно за допомогою прямих відповідників. Окремі неточності у перекладі назв риб можна пояснити недостатньою обізнаністю з видовим різноманіттям або неврахуванням важливості точності їх відтворення. Граматичні заміни служать не лише для дотримання норм цільової мови, а й для компенсації лексичних втрат.

Ключові слова: ідіостиль, стилістична домінанта, культурно маркована лексика, іншомовні вкраплення, Ернест Гемінгвей, одомашнення, очуження.

Natalia LYUBCHUK,
orcid.org/0000-0003-1178-3971
PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Germanic Philology and Translation
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) Stiefmuetterchen1989@gmail.com

Valentyna Slavova,
orcid.org/0009-0004-7200-6695
4th year student
Educational and Scientific Institute of Philology
of Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) valentynaslavova@knu.ua

FOLLOWING HEMINGWAY'S COURSE: HOW THE NOVEL «ISLANDS IN THE STREAM» CROSSES LINGUISTIC SPACES

The article analyses the peculiarities of conveying the stylistic dominant features of Ernest Hemingway's novel *Islands in the Stream* in German and Ukrainian translations, conducts a comparative analysis, and identifies key translation transformations. The study focuses on the Ukrainian translations by Volodymyr Mitrofanov (1976) and Anna Vovchenko

(2020) and the German translation by Elisabeth Plessen and Ernst Schnabel (1971). Special attention is paid to the emotions and impressions of the translators, as expressed in their interviews.

It has been established that differences in translations are characteristic of all levels: from the title of the work to separate units. To convey the idiomatic expressions and colloquial vocabulary that Hemingway uses to characterise the individual speech of his characters, V. Mitrofanov balances between neutrality and expressiveness, A. Vovchenko tends to use expressive colloquial analogues, while E. Plessen and E. Schnabel strive to convey the lively speech of the characters, using mainly neutral, less often expressive analogues, sometimes reproducing expressiveness through grammatical substitutions. To convey culturally marked vocabulary, German translators use the strategy of foreignisation, while Ukrainian translators combine domestication and foreignisation. Foreign language insertions and proper names characteristic of E. Hemingway's style were reproduced by transliteration or translation in footnotes (V. Mitrofanov, A. Vovchenko), or left without explanation in order to keep the authenticity of the original (E. Plessen, E. Schnabel). The use of Anglicisms in the German and Ukrainian translations ensures that the English-language atmosphere is reproduced. Terms are mostly translated with direct equivalents. Some inaccuracies in the translation of fish names can be explained by insufficient knowledge of species diversity or failure to take into account the importance of accurate translation. Grammatical substitutions serve not only to comply with the norms of the target language, but also to compensate for lexical losses.

Key words: idiolect, stylistic dominant, culturally marked vocabulary, foreign language insertions, Ernest Hemingway, domestication, foreignisation.

«Майстерність – у тобі самому.
У твоєму серці, у твоїй голові, у кожній
частці твого єства» (Е. Гемінґвей).

Постановка проблеми. Ернест Гемінґвей справедливо вважається однією з ключових фігур американської та світової літератури ХХ століття. Письменник здобув популярність завдяки романам і численним оповіданням, а також завдяки активному та наповненому пригодами життю. За значні успіхи у творчій діяльності в 1954 році став лауреатом Нобелівської премії (Macdonald, 2017).

Особливе місце у його творчій спадщині посідає пізній роман «Islands in the Stream». Стиль і творчість Е. Гемінґвея завжди знаходили прихильників за межами рідної країни, тож не дивно, що роман «Islands in the Stream» став доступним читачам багатьма мовами. Головним завданням перекладу залишається збереження творчої індивідуальності письменника, його стилістичної своєрідності та глибинного змісту оригіналу. Проте художні засоби, які використовує Е. Гемінґвей, можуть стати серйозною перешкодою для перекладача. У цьому контексті особливу наукову цінність становить порівняльне дослідження відтворення стилю автора в перекладах роману різними мовами, зокрема німецькою та українською, визначення ступеня збереження специфіки оригіналу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Творчість Ернеста Гемінґвея привертає увагу як літературознавців, так і перекладознавців. Так, особливості ідіостилю Е. Гемінґвея досліджувала Л. Я. Брославська. Кінематографічність письма автора та засоби її вербалізації у художньому тексті стали предметом дослідження О. М. Линтвар. Окрему увагу до інтерпретації творів письменника приділила І. А. Тригуб. Перекладознавчі аспекти трансляції індивідуального стилю ґрунтовно проаналізовано в статтях і дисертації Р. Г. Довганчиної. Інтерсеміотичний аналіз прийомів візуалізації у прозі Гемінґвея здійснила Т. Є. Некряч.

Незважаючи на наявність окремих спостережень науковців, німецький та український переклади роману Ернеста Гемінґвея «Islands in the Stream» досі не були предметом цілісного дослідження, зокрема з погляду міжмовного зіставлення та аналізу паралелей і контрастів у лексичному, синтаксичному й стилістичному вимірах. Цим, а також потребою осмислити переклад не лише як мовне явище, а як інструмент діалогу культур, здатний передати індивідуальність автора через мовні межі, зумовлена **актуальність дослідження**.

Метою цієї статті є аналіз підходів до відтворення характерних рис роману «Islands in the Stream» в українських та німецькому перекладах.

За **об'єкт** дослідження правлять особливості ідіостилю Е. Гемінґвея в романі «Islands in the Stream», а за **предмет** – лексико-стилістичні та граматичні засоби його відтворення у німецькому та українських перекладах.

Виклад основного матеріалу. У літературному світі Е. Гемінґвей посідає особливе місце завдяки унікальному стилю письма та своєрідній тематиці творів. Його праці наповнені смутком, невдоволеністю, розчаруванням, трагічністю та невизначеністю – усіма притаманними *втраченому поколінню* рисами. Важливу роль у творах прозаїка відіграють концепт «війна» і образ моря. Основою його творчої манери став принцип правдивості. Письменник переконаний: «Якщо замість того, щоб описувати, ти зображуєш побачене, ти можеш зробити це об'ємно і цілісно, добротно і жваво. Погано чи добре – але тоді ти створюєш. Це не описано, а створено тобою» (Хемінґвей, 1979: 147). Напевно саме тому під час читання, виникає відчуття, ніби сюжет постає прямо перед очима. Такий ефект кінематографічності досягається завдяки точності, документалізму, достовірності та зримості. На думку Р. Довганчиної, кінематографічність у Гемінґвея заснована на скру-

пульозному відборі слів, які здатні опосередковано передавати конкретні і однозначні аудіовізуальні образи; напр., письменник розробив соціальні, професійні, вікові, територіально-мовні характеристики персонажів (Довганчина, 2011: 57, 163). Крім лексичних інструментів, автор створює особливу структуру оповіді. Здебільшого він переходить до сцен без вступу, відразу занурюючи читача в саму дію та змушуючи його до активної співучасті. Гортаючи сторінки книжок прозаїка, потрібно завжди бути уважним, оскільки навіть за незначними описами, можуть приховуватися великі загадки та таємниці сюжету твору. У літературі такий прийом згодом отримав назву «*принцип айсберга*» – поглиблене поняття підтексту або прихованого змісту. Класична стратегія письменника полягала в тому, щоб розповісти читачам менше, ніж вони хотіли б знати, – і таким чином змусити їх докласти зусиль для того, щоб знайти відповіді на решту їхніх запитань (Macauley, 1970). У зв'язку з цим підтекст відіграє вирішальну роль у творчості письменника: він створює надзвичайно важливу частину розповіді, яка може іноді не тільки не збігатися з основним текстом, але й суперечити йому. Е. Гемінгвей відтворює підтекст не лише в рамках одного твору, а й в мегахконтексті всієї творчості, тому для перекладачів «*принцип айсберга*» стає справжнім викликом, оскільки виникає необхідність збереження широких оповідних рамок, які прозаїк створює завдяки уміло розміщеним мовностилістичним одиницям, що утворюють оповідний пласт і розкривають основну ідею твору (Некряч, Довганчина, 2013: 120). Отже, для успішного відтворення світобачення та художньої картини світу автора необхідні як ґрунтовний аналіз творчої спадщини митця, так і вивчення його біографії й епохи, яку він прожив.

Звідси випливає зацікавлення романом «*Islands in the Stream*», який належить до пізнього етапу творчості Ернеста Гемінгвея і був опублікований посмертно в 1970 році. Письменник узявся за роботу над ним у 1950-му й уже за рік досяг помітного прогресу. Книга мала стати своєрідною відповіддю на критику й повернути авторові добре ім'я після неоднозначного сприйняття «*За річкою, в затінку дерев*». Коли прозаїк помер, його дружина Мері натрапила на рукопис у банківському сейфі в Гавані. Незважаючи на незавершеність, текст справляв враження майже готового твору. Саме завдяки зусиллям Мері, яка впорядкувала працю чоловіка і заручилася підтримкою видавництва, роман опублікували (Macdonald, 2017).

За нашим переконанням, «*Islands in the Stream*» певною мірою ґрунтується на особистому досвіді

Е. Гемінгвея. Письменник описує в тексті реальні історичні події, власний досвід та образи знайомих людей. Томас Гадсон – головний герой твору, постає літературним alter ego автора, у якому втілені переживання, бажання і страхи самого митця. Роман складається з трьох розділів, які не дарма названі на честь островів: «*Біміні*», «*Куба*» та «*У морі*». Адже мова йде не тільки про фізичні острови, а й про острови-спогади, у які поринає головний герой та вирушає в подорож, долаючи життєві перешкоди. Тематика твору зосереджується на неминучості втрат – як фізичних, так і психологічних. Гемінгвей влучно поєднує безтурботні миті та жорстоку реальність війни, створюючи контраст між кривавим насильством та душевним спокоєм. Твір написаний у телеграфному стилі, тому важливі проблеми приховані під метафорами та образами, очевидно, що подеколи необхідно докласти зусиль, щоб пізнати справжнього Гемінгвея, але це зовсім не заважає читачу зануритись у неквапний, але динамічний ритм оповіді та насолодитись морською атмосферою роману.

Неповторний ідіостиль автора привертає увагу вже з перших сторінок. Текст насичений детальними описами, які формують яскраву візуалізацію: читач не просто уявляє, а ніби спостерігає за подіями, що відбуваються у текстовому просторі. Події настільки зримі, що нам легко поділяти з героєм-оповідачем усі враження. З метою досягнення ефекту візуалізації прозаїк часто вдається до вживання документально точних вказівок. Зокрема, у тексті нерідко трапляються назви географічних місць, лікарень, марок і фірм (напр., *Ismailia, Paredón Grande, the Cedars of Lebanon, Old Angus*). Важливу роль у романі відіграють діалоги, вони є ключовим інструментом не лише для передачі перебігу подій, а й для розкриття характерів, внутрішніх переживань, соціального походження та світогляду героїв, повтори, які, на думку Р. Довганчиної, можуть як мати ефект посилення емоцій або асоціативності, так і утворювати підтекстні шари твору (Довганчина, 2009: 256). Для створення яскравого образу героїв та їхнього мовлення, Е. Гемінгвей вдається до використання експресивної лексики.

Німецький переклад Елізабет Плессен та Ернста Шнабеля побачив світ у 1971 році, а українською цю книгу вперше переклав Володимир Митрофанов у 1976 р., сучасний переклад здійснила Анна Вовченко у 2020 р. Відмінності у перекладі спостерігаємо вже в назві. Е. Плессен та Е. Шнабель зупинилися на дослівному перекладі «*Inseln im Strom*». Як зазначає Е. Плессен, було зрозуміло, про яку течію йдеться, так само і з ост-

ровами на півночі Куби (Slavova, 2025). В. Митрофанов надав перевагу лексичній заміні, зупинившись на варіанті «*Острови в океані*». Натомість А. Вовченко схилилася до дослівного перекладу, пояснюючи своє рішення прагненням точніше передати атмосферу першотвору. Важливо й те, що у російському перекладі також вжили назву «*Острова в океане*», тому перекладачка свідомо відмовилася від цього вибору, керуючись власною інтуїцією, вона пішла за тим ритмом, який у неї асоціювався з текстом (Дронь, 2021).

Серед викликів, пов'язаних з перекладом твору, А. Вовченко в інтерв'ю для видавництва «*Старий Лев*» згадала ретельну перевірку всіх культурних і побутових реалій, згаданих у тексті, необхідність передачі внутрішньої драматургії роману, зосередженої на психологічному стані головного героя, його емоційній віддаленості та водночас інтенсивності зовнішніх подій (Дронь, 2021).

Німецька перекладачка Елізабет Плессен, інтерв'ю з якою автори цієї статті провели у межах дослідження, зазначила, що в цій книзі, як у своєрідному заповіті письменника, Е. Гемінгвей повертається до тем, які хвилювали його протягом усього життя: боротьби добра і зла, страху, смерті, незламної мужності, алкоголю, труднощів творчості та самотності митця. Е. Плессен переконана, що якісний переклад художнього твору неможливий без глибокого розуміння індивідуального стилю автора. На її думку, перш за все перекладачі повинні звернути увагу на структуру оповіді, яка розпочинається з докладних описів, що поступово переходять у діалоги. Саме в них автор занурюється у внутрішній світ персонажів, розкриваючи їхні переживання, спогади та характери. Слід звернути увагу й на відтворення атмосфери, у якій перебувають герої. Гемінгвей часто звертається до термінології мореплавства та (морської глибоководної) риболовлі, тому перекладач повинен бути добре обізнаний із відповідною фаховою лексикою, розуміти морські явища, знати назви риб, основи боксу, різновиди алкогольних напоїв – адже всі ці деталі створюють особливу реалістичну атмосферу творів Гемінгвея. За словами Е. Плессен, авторський стиль вимагає від перекладача співзвучності, наслідування манери письма автора (Slavova, 2025).

Зважаючи на викладене вище, можна стверджувати, що особливим викликом для перекладачів стало відтворення авторської поетики, зокрема емоційно забарвленої лексики та ідіоматичних виразів. Помітно, що кожен перекладач обирає свій шлях до розв'язання цієї задачі: В. Митрофанов і німецькі перекладачі схилиються до зміс-

тової точності та нейтральніших рішень, тоді як А. Вовченко досить часто вдається до розмовної лексики. Проаналізуємо типові приклади: «*Think he can lick me now?*» (Hemingway, 1970: 10) → «*Der denkt, er kann mich jetzt mal...*» (Hemingway, 1999: 15) → «*Як гадаєте – подужає він мене?*» (Гемінгвей, 1989: 293) → «*Думаєте, він мене покладе на лопатки?*» (Гемінгвей, 2020: 16). Дієслово *lick* у значенні *побити* має розмовне забарвлення. З метою збереження емоційності А. Вовченко використовує розмовний вислів *покласти на лопатки*. В. Митрофанов вибирає стилістично нейтральний відповідник *подужати*. Е. Плессен та Е. Шнабель обірвали репліку та залишили її незавершеною. Рішення перекладачів можна обґрунтувати прагненням зобразити припущення героя та бажанням відтворити усне мовлення. У репліці: «*Big man from up north*» (Hemingway, 1970: 13). → «*Irgendso ein Reicher aus dem Norden*» (Hemingway, 1999: 20). → «*Якийсь багатий з Півночі*» (Гемінгвей, 1989: 209). → «*Із півночі якесь цабе*» (Гемінгвей, 2020: 19). Фразою *big man* автор акцентує увагу на походженні та статку персонажа при цьому дещо іронізуючи з нього. У цьому випадку Е. Плессен та В. Митрофанов використали *ein Reicher* та *багатий*, відтворивши точне значення, але при цьому позбавивши речення експресії. Натомість А. Вовченко використовує іронічне *цабе*, таким чином їй вдається зберегти інтонацію оригіналу та природність розмовної мови. Подібна відмінність простежується й у наступному прикладі: «*Don't you get mean around here*» (Hemingway, 1970: 10). → «*Werd mir nur nicht zu schlau*» (Hemingway, 1999: 15). → «*Тільки щоб ти мені сам не почав хитрувати*» (Гемінгвей, 1989: 206). → «*Тільки, щоб мені тут без викрутасів*» (Гемінгвей, 2020: 16). В оригіналі фраза несе в собі попередження, яке виражено в доволі грубій формі. А. Вовченко свідомо обрала яскраво-розмовний варіант та зберегла характер репліки за допомогою «*щоб мені тут без викрутасів*». Натомість В. Митрофанов надав перевагу нейтральнішому відповіднику. У німецькому перекладі спостерігаємо «*werd mir nur nicht zu schlau*» (укр. «*не хитруйте занадто*»), що є м'якшою версією оригіналу, при цьому імперативна форма допомагає передати застереження. Також цікавим спостереженням стали підходи перекладачів щодо ідіоматичного виразу: «*He's in tip-top shape*» (Hemingway, 1970: 11). → «*Aber er ist tadellos in Ordnung*» (Hemingway, 1999: 16). → «*А загалом, молодець на всі сто*» (Гемінгвей, 1989: 207). → «*А взагалі як гурочок*» (Гемінгвей, 2020: 17). «*To be in tip-top shape*» має значення «*бути у чудо-*

вому стані». Німецькі перекладачі обрали нейтральний вислів «*er ist tadellos in Ordnung*» (укр. «він в повному порядку»), тоді як в українських перекладах спостерігаємо діалектне як *гурочок* (А. Вовченко), яке передає значення англійського ідіоматичного виразу, але й надає додаткової експресивності, і фразеологізм *на всі сто* (В. Митрофанов). Окрім того, В. Митрофанов удався до трансформації додавання, увівши слово *молодець* в речення для посилення оцінки стану героя. У результаті переклад звучить не лише гармонійно та природно, але й повною мірою передає експресивність оригіналу. Розгляньмо ще один приклад: «*You've got good eyes*» (Hemingway, 1970: 372). → «*Du hast gute Augen*» (Hemingway, 1999: 446). → «Добрі в тебе очі» (Гемінгвей, 1989: 487). → «Орлиний зір» (Гемінгвей, 2020: 405). Письменник прагнув підкреслити, що персонаж має гарний зір. А. Вовченко використовує фразеологізм *орлиний зір*. В. Митрофанов та німецькі перекладачі схильні до точнішого перекладу: «*Du hast gute Augen*» (укр. «маєш гарний зір») → «Добрі в тебе очі». Слід зазначити, що В. Митрофанов вдався до транспозиції, поставивши «добрі» на перше місце, щоб зробити акцент на позитивній характеристиці зорових якостей персонажа.

Особливим викликом був переклад назв риб. З одного боку, для окремих назв підібрано прямі відповідники (напр., *marlin* – *ein Marlin* – марлін – марлін; *barracuda* – *eine Barracuda* – баракуда – баракуда; *hammerhead* – *ein Hammerhai* – риба-молот – акула-молот). У цих випадках спостерігаємо повну лексичну відповідність між англійським, німецьким і українським варіантами, що свідчить про послідовність перекладачів у передачі загальновідомих назв видів. З іншого боку, простежуємо і відмінності у перекладах. Проаналізуємо: *wahoo* – *Ein Wahoo* – Ваху – Агуха. При перекладі А. Вовченко та німецькі перекладачі використали точний відповідник до *wahoo*, адже *ваху* – це адаптована транскрипція міжнародної назви риби *Acanthocybium solandri* (Wahoo). Натомість В. Митрофанов обрав варіант *агуха*, який, згідно з біологічною класифікацією, належить до зовсім іншої родини (Percichthyidae). Таким чином, цей переклад можна вважати помилковим, оскільки він спотворює видову належність. Ще одним цікавим спостереженням стало таке речення: «*I've never seen a bigger fish, either broadbill or marlin, ever*» (Hemingway, 1970: 141). → «*Ich habe nie einen größeren gesehen, weder einen Schwertfisch noch einen Marlin*» (Hemingway, 1999: 174). → «Мені ще ніколи не траплялося бачити такої величезної риби – ні риби-меча, ні марліна, ніякої» (Гемінг-

вей, 1989: 309). → «Скільки живу, я більшої не бачив – ні риби-меча, ні вітрильника» (Гемінгвей, 2020: 153). Увагу привертає заміна, яку здійснила А. Вовченко: *marlin* (марлін) передано як *вітрильник* (*sailfish*). Варто зазначити, що це одна родина риб, тому варіювання у художньому перекладі можна було б вважати прийнятним, проте розміри марліна більші і, з огляду на контекст, назву доречно було зберегти.

Ще однією особливістю твору є численні іншомовні вкраплення. Зокрема, Е. Гемінгвей використовує лексичні одиниці французькою, німецькою, латинською, іспанською мовами, а також елементи суахілі. Така мовна багатоманітність допомагає письменнику зобразити культурний і національний колорит островів, а також поглибити художню достовірність твору (напр., «*Remember ce n'est que le premier pas qui conte*» (Hemingway, 1970: 190). → «*Denken Sie daran, ce n'est que le premier pas qui conte*» (Hemingway, 1999: 232). → «Пам'ятайте: *ce n'est que le premier pas qui compte*» (Гемінгвей, 1989: 348). → «Пам'ятайте: *ce n'est que le premier pas qui conte*» (Гемінгвей, 2020: 205). (*Варто лише зробити перший крок (франц.); «*One more gin and tonic for Bwana M'Kubwa*» (Hemingway, 1970: 24). → «*Noch einen Gin and Tonic für den Bwana M'Kubwa*» (Hemingway, 1999: 33). → «Ще склянку джину з тоніком для бвани» (Гемінгвей, 1989: 218). → «Ще джину з тоніком бвані м'кубові» (Гемінгвей, 2020: 32). (*Господар, пан (мовою суахілі.); «*To my dear friend and your son Tom Hudson. Dulce es morire pro patria*» (Hemingway, 1970: 263). → «*Auf meinen lieben Freund, Ihren Sohn, Tom Hudson. Dulce es morire pro patria*» (Hemingway, 1999: 318). → «За мого славного друга й вашого сина Тома Хадсона. *Dulce es morire pro patria*» (Гемінгвей, 1989: 403). → «За мого дорогого друга та вашого сина Тома Хадсона. *Dulce es morire pro patria*» (Гемінгвей, 2020: 283). (*За батьківщину вмирати солодко (неправильна лат.). Помітні розбіжності у передачі іншомовних елементів в українському та німецькому перекладах. Так, А. Вовченко та В. Митрофанов залишають іншомовні слова й вирази у творі в оригінальній формі або транслітерують їх, проте додають переклад у виносках, щоб текст був зрозумілим для читачів. Е. Плессен і Е. Шнабель, навпаки, здебільшого зберігають іншомовні вкраплення без пояснень, намагаючись максимально відтворити оригінальне звучання й атмосферу твору.

На особливу увагу заслуговує використання англіцизмів у німецькому та українському перекладах роману. До таких випадків належать,

наприклад, назви коктейлів (*gin and tonic – ein Gin and Tonic – джин з тоніком – джин з тоніком; Tom Collins – Tom Collins – «Том Коллінз» – «Том Коллінз», highball – ein Highball – хайбол – хайбол*), а також патріотичні вислови, серед яких – рядок із національного гімну Великобританії: «*God bless the Queen!*» (Hemingway, 1970: 30) → «*God bless the Queen!*» (Hemingway, 2020: 40) → «*Боже, благослови королеву!*» (Гемінґвей, 1989: 222) → «*Боже, благослови королеву!*» (Гемінґвей, 2020: 38). Назви коктейлів переважно не мають національних відповідників, тому їх передають шляхом транслітерації або прямого запозичення; натомість патріотичні гасла німецькі перекладачі зберігають англійською мовою, щоб зберегти колорит, авторську форму та звучання, а українські перекладають дослівно, з метою передачі змісту. В. Митрофанов часом вдається до описового перекладу (наприклад: «*A whisky sour then*» (Hemingway, 1970: 152). → «*Dann mach mir einen Whisky Sour*» (Hemingway, 2020: 187). → «*Todi віскі з лимоном*» (Гемінґвей, 1989: 318). → «*Todi віскі-сауер*» (Гемінґвей, 2020: 163) або прийому генералізації (напр., «*Old Angus is his problem*» (Hemingway, 1970: 397). → «*Sein ganzes Problem ist Old Angus*» (Hemingway, 2020: 477). → «*Віскі – ось його біда*» (Гемінґвей, 1989: 506). → «*Його біда називається «Старий Енгус»*» (Гемінґвей, 2020: 432). (**Ідеться про віскі марки Old Angus*). Таке рішення можна обґрунтувати бажанням перекладача адаптувати текст під читача. Отже, німецькі перекладачі вдаються до стратегії *очуження*: вони відтворюють культурно-мовну специфіку оригіналу та зберігають атмосферу англійського середовища, у якому розгортаються події. Українські перекладачі балансують між *одомашненням* і *очуженням*. Їхня мета – зробити текст ближчим до читача, тому вони стабільно вдаються до описового перекладу, генералізації та пояснення в виносках.

Зупинімося на відтворенні граматичних категорій, які інколи можуть стати неабияким викликом для перекладачів, прикладом може слугувати таке речення: «*Want to get me a sandwich?*» (Hemingway, 1970: 371) → «*Holst du mir ein Sandwich?*» (Hemingway, 2020: 14) → «*Зроби ласку, принеси мені бутерброд*» (Гемінґвей, 1989: 486). → «*Слухай, принеси мені, будь ласка, сендвіч*» (Гемінґвей, 2020: 403). В оригіналі письменник вжив питальне речення (укр. «*Зробиш мені сендвіч?*»), німецький варіант повністю зберігає структуру речення, натомість в українських перекладах маємо стверджувальні речення, які мають наказовий характер. При цьому А. Вовченко використала прийом *додавання*, увівши «*слухай*» та «*будь*

ласка», В. Митрофанов обрав такий самий шлях, вживши «*зроби ласку*». Трансформації додали перекладу ввічливості та звучання характерного українській розмовній мові. У наступному прикладі вжито еліптичні речення – без підмета й допоміжних дієслів, репліка «*you would*» несе в собі іронічний характер: «*Working pretty steadily. // You would*» (Hemingway, 1970: 23). → «*Gearbeitet. Richtig gearbeitet. // Gearbeitet...*» (Hemingway, 2020: 32) → «*– Працював, і дуже сумлінно.* // – *Це на вас схоже*» (Гемінґвей, 1989: 217). → «*– Працював. Увесь час працював.* // – *Аякже*» (Гемінґвей, 2020: 31). У німецькому перекладі спостерігаємо неповне речення із вживанням форми *Partizip II*, перекладачі використали її з метою збереження структури оригіналу та відтворення розмовної мови, для передачі іронії застосовано повтор. Схожої стратегії дотрималася й А. Вовченко. В українському варіанті бачимо повтор «*працював*». Іронію перекладачка демонструє за допомогою частки «*аякже*». Переклад В. Митрофанова лексично ближчий до оригіналу. Іронічну фразу «*you would*» він вирішив розкрити детальніше. Проте, на наш погляд, через таке рішення речення набуло радше оціночного, ніж іронічного звучання. Цікавим є і приклад із реченням: «*Then he said to himself. Yes. I had to*» (Hemingway, 1970: 7). → «*Aber dann sagte er zu sich: Doch, ich mußte*» (Hemingway, 2020: 11). → «*Е ні, заперечив він собі, інакше я не міг*» (Гемінґвей, 1989: 204). → «*Ні, сказав він собі. Ні, я не міг інакше*» (Гемінґвей, 2020: 13). В оригіналі маємо звичайне стверджувальне речення, яке вказує на необхідність дій. Німецький варіант, повністю зберігає структуру та характер першотвору, проте перекладач використовує частку «*doch*», яка в цьому випадку підсилює ствердження. А. Вовченко та В. Митрофанов здійснили антонімічний переклад, додавши тексту драматичності. Важливо зазначити, що у своєму перекладі В. Митрофанов використовує вигук «*е ні*», у той же час А. Вовченко додає на початок кожного речення додаткове заперечення у вигляді частки «*ні*». Завдяки цим рішенням перекладачі підсилили емоційність висловлювання.

Висновок: Можемо висновувати, що у романі «*Islands in the Stream*» Е. Гемінґвея простежуємо характерний для прозаїка стиль письма, а саме: використання експресивної лексики, фразеологізмів, повторів, власних назв, іншомовних вкраплень, застосування «*принципу айсберга*» та візуалізації.

Зіставний аналіз німецького та українських перекладів роману показав, що кожен перекладач обирає власний шлях до передачі ідіостилу Гемінґвея: при

відтворенні експресивної лексики В. Митрофанов і німецькі перекладачі схилиються до нейтральніших лексичних відповідників, подекуди відтворюючи експресивність шляхом граматичних заміни, обриву речення, введення додаткових елементів; А. Вовченко надає перевагу експресивній розмовній лексиці. При відтворенні іншомовних вкраплень і власних назв німецькі перекладачі вдаються до очуження, а українські поєднують одомашнення і

очуження. Як в німецькому, так і в українських перекладах спостерігаємо використання англіцизмів, напр., для відтворення назв алкогольних напоїв або патріотичних гасел. Окремі неточності у перекладі назв риб можна пояснити недостатньою обізнаністю з видовим різноманіттям або неврахуванням важливості точності їх відтворення. Граматичні заміни служать не лише для дотримання норм цільової мови, а й для компенсації лексичних втрат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брославська Л., Шевченко І. Ідіостиль і концептуальна ідіосфера автора у художньому дискурсі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов"*. 2012. № 70. С. 22–27. URL: <https://surli.cc/czjqin>.
2. Брославська Л. Я. Об'єктивація американського лінгвокультурного концепту війна в ідіодискурсі Ернеста Хемінгуей: дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2016. 221 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84006146.pdf>.
3. Гемінгвей Е. Острови поміж течій / пер. з англ. А. Вовченко. Львів: Видатництво Старого Лева, 2020. 512 с.
4. Довганчина Р. Г. Відтворення ідіостилу Ернеста Гемінгвея в українських та російських перекладах: дис. канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2011. 221 с.
5. Довганчина Р. Г. Лексичний повтор як компонент "мовного спектра" Е. Гемінгвея в перекладі. *Наукові записки*. 2009. Т. 4, № 81. С. 255–259.
6. Дронь А. «Теорія айсберга» та економія слів. Як перекладають Гемінгвея? *Видатництво Старого Лева*, 2021. URL: <https://surl.li/bnclax>.
7. Линтвар О. М. Кінематографічність та засоби її відображення у творах Е. Гемінгвея в оригіналі й перекладі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Т. 30, № 69. С. 146–150.
8. Некряч Т., Довганчина Р. Айсберг в океані перекладу: Відтворення ідіостилу Ернеста Гемінгвея в перекладах українською та російською мовами. Київ: Вид-во Ліра-К, 2013. 220 с.
9. Тригуб А. М. Перекладацька стратегія Володимира Митрофанова: мовностилістичний аспект. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2015. Т. 15, № 3. С. 92–96.
10. Хемінгуей Е. Романи та цикли оповідань: Том 4. Романи та цикли оповідань. Київ: "Дніпро", 1979. 718 с.
11. Хемінгуей Е. Острови в океані / пер. з англ. В. Митрофанов. Київ: Дніпро, 1989. 360 с.
12. Hemingway E. *Inseln im Strom* / Übers. aus dem Englischen E. Schnabel, E. Plessen. Reinbek: Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, 1999. 560 с.
13. Hemingway E. *Islands in The Stream*. New York: Charles Scribner's Sons, 1970. 486 с.
14. Macauley R. 100-Proof Old Ernest, Most of it Anyway. *The New York Times Web Archive*, 1970. URL: <https://surl.lu/syplbg>
15. Macdonald K. Ernest Hemingway's Islands in the Stream. *Kate Macdonald about writing, reading and publishing*, 2017. URL: <https://katemacdonald.net/2017/04/17/ernest-hemingways-islands-in-the-stream/>
16. Slavova V. Mit Hamingway im Strom der Sprache – Elisabeth Plessen im Gespräch / З Гемінгвеєм у потоці мови – розмова з Елізабет Плессен. *Facebook*. 2025. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1ARUMAWeZT/?mibextid=wwXIfr>.
17. Wahoo. *IUCN Red List of Threatened Species*. URL: <https://www.iucnredlist.org/species/170331/6750961>.

REFERENCES

1. Broslavskaya L. Y., Shevchenko, I. S. (2012) Idiostyl i kontseptualna idiosfera avtora u khudozhnomu dyskursi. [Idiostyle and Conceptual Idiosphere of the Author of Fiction Discourse]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina: Seriiia "Romano-hermanska filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov"* № 70. 22–27. [in Ukrainian].
2. Broslavska L. Ya. (2016) Obiektvyatsiia amerykanskooho linhvokulturnoho kontseptu viina v idiodyskursi Ernesta Hemingveia. [Instantiation of American linguo-cultural concept WAR in the individual discourse of Ernest Hemingway]: dys. kand. filol. nauk: 10.02.04. Kharkiv. 221. [in Ukrainian].
3. Hemingway E. (2020) Ostrovy pomizh techii. [Islands in the Stream] / trans. from Englisch A. Vovchenko. Lviv : Vydnytstvo Staroho Leva. 512. [in Ukrainian].
4. Dovhanchyna R. H. (2011) Vidtvorennia idiostyliu Ernesta Heminhveia v ukrainskykh ta rosiiskykh perekladakh. [Reproducing E. Hemingway's idiostyle in Ukrainian and Russian translations]: dys. kand. filol. nauk: 10.02.16. Kyiv. 221. [in Ukrainian].
5. Dovhanchyna R. H. (2009) Leksychnyi povtor yak komponent "movnoho spektra" E. Hemingveia v perekladi. [Lexical repetition as a component of Hemingway's 'linguistic spectrum' in translation]. *Naukovi zapysky*. V. 4, № 81. 255–259. [in Ukrainian].
6. Dron A. (2021) «Teoriiia aisberha» ta ekonomiiia sliv. Yak perekladauiut Hemingveia?. [The 'Iceberg Theory' and economy of words. How is Hemingway translated?]. *Vydnytstvo Staroho Leva*. [in Ukrainian].

7. Lyntvar O. M. (2019) Kinematohrafichnist ta zasoby yii vidobrazhennia u tvorakh E. Hemingveia v oryhnali y perekladi. [Cinematography and Means of its Reflection in E. Hemingway's Works in Original and Translation]. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii. V. 30, № 69. 146–150. [in Ukrainian].
8. Nekriach T., Dovhanchyna R. (2013) Aisberh v okeani perekladu: Vidtvorennia idiosyliu Ernesta Hemingveia v perekladakh ukrainskoiu ta rosiiskoiu movamy. [An iceberg in the ocean of translation: Reproducing Ernest Hemingway's idiolect in Ukrainian and Russian translations]. Kyiv: Vyd-vo Lira-K. 220. [in Ukrainian].
9. Tryhub A. M. (2015) Perekladatska stratehiia Volodymyra Mytrofanova: movnostylistychnyi aspekt. [Characteristics of the Translation Strategy of Volodymyr Mytrofanov: Linguistic and Stylistic Aspects]. Movni i kontseptualni kartyny svitu. V. 15, № 3. 92–96. [in Ukrainian].
10. Hemingway E. (1979) Romany ta tsykly opovidan: V. 4. Romany ta tsykly opovidan. [Novels and series of short stories: Volume 4. Novels and series of short stories]. Kyiv: Dnipro. 718. [in Ukrainian].
11. Hemingway E. (1989) Ostrovy v okeani. [Islands in the Stream] / trans. from English V. Mytrofanov. Kyiv: Dnipro. 360. [in Ukrainian].
12. Hemingway E. (1999) Inseln im Strom / trans. from English E. Schnabel, E. Plessen. Reinbek: Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH. 560. [in German].
13. Hemingway E. (1970) Islands In the Stream. New York: Charles Scribner's Sons. 486.
14. Macauley R. (1970) 100-Proof Old Ernest, Most of it Anyway. *The New York Times Web Archive*.
15. Macdonald K. (2017) Ernest Hemingway's Islands in the Stream. *Kate Macdonald about writing, reading and publishing*.
16. Slavova V. (2025) Mit Hamingway im Strom der Sprache – Elisabeth Plessen im Gespräch. [With Hemingway in the flow of language – a conversation with Elisabeth Plessen]. *Facebook*. [in German and Ukrainian].
17. Wahoo. *IUCN Red List of Threatened Species*.

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 811.111'276.6:141.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-36>**Тетяна МИЗИН,***orcid.org/0000-0003-2627-5670*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *tatmizin@ukr.net*

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕРГОНІМІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА УКРАЇНИ (на прикладі назв готелів Лондона та Києва)

У статті висвітлено характеристики ергонімів – назв готелів міст Лондон та Київ. Акцентовано увагу на тому, що актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю аналізу особливостей утворення та функціонування ергонімів – назв готелів британської та української столиць і їхнього зв'язку з процесами глобалізації світу та самобутністю народів. Метою наукової розвідки визначено виявлення спільних і відмінних рис у найменуваннях готелів в англійській і українській мовних картинах світу. Висвітлено підходи до тлумачення поняття «картина світу». Запропоновано визначення терміна «мовна картина світу», під яким розуміється бачення позамовного світу певними етносами, виражене засобами відповідних мов. Виявлено існування двох тенденцій у сучасному світі й мовах – прагнення до глобалізації та до збереження етнічної, культурної самобутності народів. Виділено лексико-семантичні групи ергонімів, що мають спільні риси. Визначено 18 спільних рис відображення ергонімів – назв готелів в англійській і українській мовних картинах світу. Встановлено існування культурно-маркованих лексичних одиниць, використаних для найменування готелів Лондона та Києва. Акцентовано увагу на тому, що цим мовним одиницям відведено центральну роль у концептуалізації світу. Вони посідають особливе місце в формуванні національно-мовної картини світу. Схарактеризовано лексико-семантичні й графічні відмінності в найменуваннях готелів Лондона та Києва. Виявлено продуктивність телескопії в утворенні назв готелів британської столиці. Зазначено, що ці лексичні одиниці інтегрують у собі форми та значення лексичних одиниць, що вже існують у мові. Підкреслено, що всі зареєстровані випадки телескопії є прикладами рестриктивного бленду. Встановлено стилістичну особливість утворення досліджуваних англійських ергонімів – використання алюзії. У процесі дослідження найменувань готелів у зіставному аспекті в англійській та українській мовних картинах світу було виявлено як спільні для обох мов характеристики, так і певну національну специфіку, пов'язану з відмінностями в лінгвокультурі.

Ключові слова: ергонім, назва готелю, мовна картина світу, лексико-семантична особливість, графічна особливість, телескопія, алюзія.

Tetiana MYZYN,*orcid.org/0000-0003-2627-5670*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
of Natural Sciences Faculties

of the Educational and Scientific Institute of Philology

Taras Shevchenko National University of Kyiv

(Kyiv, Ukraine) *tat.mizin@ukr.net*

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF ERGONOMICS OF GREAT BRITAIN AND UKRAINE (using the example of hotel names in London and Kiev)

The article highlights the characteristics of ergonyms – the names of hotels in London and Kyiv. Attention is focused on the fact that the topicality of the research is due to the need to analyze the features of the formation and functioning of ergonyms – the names of hotels in the British and Ukrainian capitals and their connection with the processes of globalization of the world and the identity of peoples. The purpose of the scientific research is to identify common and distinctive features in the names of hotels in the English and Ukrainian language pictures of the world. Approaches to the interpretation of the concept of “picture of the world” are highlighted. The definition of the term “linguistic picture of the world” is proposed, which is understood as the vision of the extra-linguistic world by certain ethnic groups, expressed by means of corresponding languages. The existence of two tendencies in the modern world and languages has been revealed – the desire for globalization and the preservation of ethnic and cultural identity of peoples. Lexical and semantic groups of ergonyms that have common features are singled out. Eighteen common features of expressing

ergonyms – hotel names in the English and Ukrainian language pictures of the world – have been identified. The existence of culturally marked lexical units used to name hotels in the cities of London and Kyiv has been established. Attention is focused on the fact that these linguistic units are assigned a central role in the conceptualization of the world. They occupy a special place in the formation of the national and linguistic picture of the world. Lexical, semantic and graphical differences in the names of hotels in London and Kyiv are characterized. The productivity of telescoping in the formation of hotel names in the British capital has been revealed. It is noted that these lexical units integrate the forms and meanings of lexical units that already exist in the language. It is emphasized that all reported cases of telescoping are examples of restrictive blending. The stylistic feature of the formation of the studied English-language ergonyms – the use of allusion – has been registered. In the process of studying the names of hotels in a comparative aspect in the English and Ukrainian language pictures of the world, both common characteristics for both languages and certain national specifics associated with differences in linguistic culture are revealed.

Key words: *ergonym, hotel name, linguistic picture of the world, lexical and semantic feature, graphical feature, telescoping, allusion.*

Постановка проблеми. Однією з фундаментальних проблем наукових досліджень на сучасному етапі є проблема, пов'язана з формуванням і функціонуванням мовних картин світу. Особливий інтерес дослідників викликають питання щодо особливостей утворення та функціонування власних назв і їхній зв'язок із процесами глобалізації світу, з одного боку, та самобутністю народів, з іншого.

Актуальність цього дослідження викликана інтересом до вивчення мови у її взаємозв'язку з ментальністю народу, з національно-маркованим сприйняттям світу та браком досліджень порівняльного аспекту ергонімії в англійській та українській мовних картинах світу.

Аналіз досліджень. Мовна картина світу перебуває в фокусі уваги різних наук: лінгвістики, лінгвокультурології, літературознавства, психолінгвістики, філософії. Вона є одним із фундаментальних понять когнітивної лінгвістики. Свідченням цього є публікації мовознавців В. фон Гумбольдта, Л. Вітгенштейна, Й. Тріра, Б. Уорфа, А. Вежбицької. Вітчизняні науковці також розглядають різні аспекти мовних картин світу: І. О. Голубовська, А. М. Приходько, М. М. Полюжин, Ю. Л. Мосенкіс, Л. О. Ставицька та багато інших учених. Інтерес науковців до мовної картини світу має довгу й глибоку традицію. Дослідження цього феномену бере свій початок від ідей В. фон Гумбольдта, який вважав мову проміжним світом між мисленням і дійсністю, в якому матеріалізується особливий національний світогляд (Humboldt, 1980: 12).

Б. Лі Ворф дотримувався думки, що мова не лише є засобом передачі думок, вона є основою їх формування, а також різноманіттям світоглядів різних народів світу (Worf, 2012: 110).

Попри те, що багато сучасних науковців досліджують мовні картини світу, єдиного визначення цього явища немає.

На думку Л. В. Осадчої мовна картина світу – це система уявлень, притаманна численній люд-

ській спільноті – етнічній, національній, – що склалася історично та виражається в мові (Осадча, 2022: 204).

Л. Голоух вважає, що мовна картина світу – це спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає в сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних цінностей (Голоух, 2018: 153).

На нашу думку, найбільш точне й вичерпне визначення мовної картини світу дає І. О. Голубовська. Вона вважає, що національно-мовна картина світу – це світовідчуття і світорозуміння, що виражається мовними засобами, це вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу, зокрема і себе самого в цьому світі (Голубовська, 2004: 29).

Метою нашої наукової розвідки є виявлення спільних і відмінних рис у найменуваннях готелів в англійській і українській мовних картинах світу. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: визначити сучасні лінгвістичні підходи до визначення мовної картини світу; схарактеризувати лексико-семантичні, граматичні та графічні особливості ергонімів – назв готелів міст Лондона та Києва. Об'єктом дослідження є ергоніми – назви готелів міста Лондон та міста Київ. Предмет аналізу – порівняльна характеристика лексико-семантичних, граматичних та стилістичних особливостей назв готелів столиць Великої Британії та України. Матеріалом для дослідження слугують назви готелів, дібрані методом суцільної вибірки з інформаційних джерел (Всі готелі; 20 найкращих готелів; List of Hotels; List of London Hotels).

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні під мовною картиною світу ми будемо розуміти бачення позамовного світу певними етносами, виражене засобами відповідних мов.

Ми погоджуємося з К. Тараненко, що існує така кількість мовних картин світу, скільки існує мов, кожна з яких відображає унікальний результат багатовікової роботи етнічної свідомості над

осмисленням буття людини. Неповторність кожної мовної картини світу стає очевидною лише на тлі інших, тому їхнє зіставлення й аналіз універсальних компонентів викликає неабиякий науковий інтерес (Тараненко, 2023).

У сучасному світі існують дві протилежні тенденції. Одна з них – прагнення до глобалізації, інша – до збереження етнічної, культурної самобутності народів. Результатом глобалізації світу є тенденція до глобалізації мови. Це явище вступає в суперечність із стремлінням до збереження мовної самобутності. Ці дві тенденції добре простежуються в ергонімах – назвах готелів Лондона та Києва.

Слід зазначити, що в обох столицях діють мережі готелів: *Hilton, Hyatt Regency, Intercontinental, Mercure, President, Radisson Blu*. Це є одним із наслідків глобалізації. Видається логічним виділити лексико-семантичні групи ергонімів, які є спільними для столиць Великої Британії та України. Нами зафіксовано 18 груп ергонімів – назв готелів, які мають спільні риси.

Наприклад, ергоніми, які вказують на місце розташування готелів є характерною рисою Лондона й Києва: *Euston Square Hotel; Hyde Park Court Hotel; Kensington Gardens Hotel; London Bridge Hotel; Paddington Park Hotel (London); Готель Видубичі; Maidan Palace Hotel; Готель Нивки; Фортеця Куїв; Готель Печерський; Готель Голосіївський (Київ)*.

У столиці Великої Британії є низка готелів, назви яких включають назви певних міст: *Amsterdam Hotel; Vancouver Hotel and Studios; Chelsea House Hotel; Cardiff*. Таку саму особливість має місто Київ: *Готель Куїв; Royal Hotel De Paris; Bratislava Hotel*.

Готелі, до назв яких входить назва країни або якогось регіону зустрічаються в обох містах: *Hotel Florida; Americana Hotel; Holland House (Victoria); Caspian Hotel (London); Готель Україна; Alaska (Київ)*.

Досить часто до назв готелів в обох країнах входять назви гідрологічних об'єктів: *Dover Hotel* у Лондоні або *Готель Дніпро; Hotel Desna Kut; Vitapark Borysfen; Готель Дельта* в Києві.

Ергоніми, назви місць проживання, які в своїй назві мають вказівку на гори: *Mountview Guesthouse* у Лондоні та *Ararat-Podol Hostel* у Києві.

Для обох столиць характерною рисою в назвах готелів є такі, що в своєму складі мають власні імена: *Alexandra Hotel; Charlie Hotel; George Hotel; Hotel Sophia; Victor Hotel* у Лондоні; *Міні-готель Ліка; Апартамент-готель Вілла Ірина, Sophia Hotel (Київ)*. Це можуть бути імена власників, які хочуть

увіковічити своє ім'я чи ім'я дорогої людини або просто улюблене чи широковідоме ім'я.

Досить популярною тенденцією є називати місця проживання іменами відомих людей, тим самим привертаючи увагу гостей до свого закладу: *Byron Hotel; Cromwell International Hotel; Gainsborough Hotel; Shakespeare Hotel; The Rubens at the Palace; The Rembrandt; West Cromwell Hotel (London); Готель ім. Олександра Довженка Ніка (Київ)*. Слід зазначити, що ця риса є більш характерною для британської картини світу.

Готелі з етнічним компонентом у своїй назві також характерні для обох міст. Для Великої Британії це назви з лексичними одиницями *crown, sceptre, viking*: *The Crown London; The Crown and Sceptre; Viking Hotel*. Для української столиці етнічний компонент виражається словами: *каштан* (як один із символів Києва), *колиба, козацький, соняшник* та інші: *Готель Національний; Козацький Hotel; Готель Колиба Хаус; Готель Козацький стан; Готель Червона Калина; Kashtan Guest House; Sunflower B&B; Готель Гончар; Оберіг Готель*.

Для обох міст характерним є використання в назвах готелів лексичних одиниць, що вказують на статус: *DUKES LONDON; Prince Arthur; Prince William Hotel; Princess Hotel; Hotel Lord Jim; King's Cross Hotel; Lords Hotel; Queens Hotel; Royal National Hotel; Royal Cambridge Hotel; Royal Garden Hotel; The Imperial Hotel (London); President Hotel; Status Apartments; Омель Фараон; Royal Congress Hotel; Royal Grand Hotel (Київ)*.

Назви готелів, які вказують на сервіс, якість обслуговування також використовуються в обох країнах: *Comfotel Blu; Good Hotel London; Goodwood Hotel; Haven Hotel; Quality Hotel Hampstead; Comfort Inn Hyde Park* – у Лондоні та *Comfort House; Comfort Hotel; Good Dreams Hotel; Hostel Vshokoladi; Home Comfort Hotel* – у Києві.

Для привернення уваги туристів та гостей міст часто використовується лексика із семою *краса*: *Stylish Apartment; Stylotel, мережа готелів Best Western* у Лондоні та *Best Season Apart Hotel; Grand Apartments; Crystal Hotel (Київ)*.

Готелі, назви яких включають сему унікальності можна також знайти в обох містах. Наприклад, русалок, казкових істот, не зустрінеш у нашому матеріальному світі: *Mermaid Suite Hotel (London)*. Бурси, як заклади освіти, давно зникли і залишилися лише в письмових пам'ятках в Україні: *Готель Bursa*. Готель має таку назву не випадково. Він розташований на київському Подолі, неподалік від Києво-Могилянської академії. Надписи в готелі привертають увагу своєю нефор-

мальністю: *Ходь сюди; Hello Again*, ніби натякаючи на студентське життя. Назва *IQ Hotel Kuiv* може привернути увагу людей, які є або вважають себе освіченими, винятково обдарованими.

Готелі, назви яких асоціюються з мистецтвом, освітою також є місцями проживання туристів або гостей обох міст: *Grand Concerto Hotel; Library Hotel (London); Art-Hotel; Hotel Piano; Theatre Boutique Apartments (Kuiv)*.

Готелі, назви яких вказують на професію, заняття людей знаходимо в обох столицях: *Dorsett Shepherds Bush; The Diplomat; The Exhibitionist Hotel; The Pilot Inn; Hotel Shepherds Bush; The Brewers Inn (London); Fisherman; Hotel Cooperator; Готель Гончар (Kuiv)*. Не дивно, що в обох містах є готелі, назви яких свідчать про те для кого вони, в першу чергу, засновані: *Eurotraveller Hotel-Express (London); Готель Турист (Kuiv)*.

Готелі з семою *дружба* є в картинах світу британців та українців: *Friendship House (London); Готель Дружба; Friends Forever; Yourhostel Friend (Kuiv)*.

У Лондоні та Києві знаходимо готелі, до назви яких входить фрукт *apple*: *Apple Apartments Kew Bridge (London); Green Apple Hostel (Kuiv)*. Назва іншого фрукту *mango* зафіксована в назві готелю *Готель Mango (Kuiv)*.

Назви дерев, квітів, рослин часто вживаються в ергонімах: *Acacia Hotel; DoubleTree; Orchard Hotel; The Lilac Door; мережа готелів Thistle (London) та Osocor Hotel; Готель Червона Калина (Kuiv)*.

Результати аналізу свідчать, що в англійській і українській мовних картинах світу є багато спільного в відображенні ергонімів. Проте культурно-марковані мовні одиниці посідають особливе місце в формуванні національно-мовної картини світу. Їм відведена центральна роль у концептуалізації світу – у реалізації лінгвокультурних концептів, у трансляції національно-культурної свідомості в цілому (Гурбанська, 2021: 136).

Наприклад, в англійській мовній картині світу зареєстровані ергоніми – назви готелів із релігійним компонентом у складі: *Hotel Saint; St Christopher's Liverpool Street; St George's Hotel; St Johns Boutique Hotel; St Mark Hotel; St Paul's Hotel; St Athans Hotel; St. David's Hotels Paddington*. Усього назв із вказаним компонентом – 22. В українській мові таких не зафіксовано. Іншою відмінністю є назви готелів у яких простежується компонент родини, чогось рідного: *Mama Shelter; Native Camden; Native Hyde Park; Home away from home (London)*. Ще одним прикладом відмінностей є готелі, назви яких включають вказівки на тварин:

Dog And Fox; The Fox & Goose Hotel; Dolphin Hotel; The Red Lion Hotel; The Grazing Goat; The Bull And The Hide (London). В українських назвах готелів цієї особливості немає.

З іншого боку, в Києві існують деякі назви закладів проживання з семантичними особливостями, яких не знаходимо в Лондоні. Це ергоніми з вказівками на комах (*Queen Bee, Kuiv*) та з вказівкою на планети (*Saturn Hotel, Kuiv*). Ще однією особливістю українських найменувань є використання іноземних мов, здебільшого, англійської, в назвах: *Готель Mango; Friends Forever; Good Dreams Hotel; Royal Hotel De Paris (Kuiv)* та багато інших. Напевно, це можна пояснити проявом рекламного менеджменту. Крім того, в 2024 році в Україні офіційно закріплено статус англійської мови як однієї з мов міжнародного спілкування. Це передбачає використання англійської мови, зокрема, у сфері надання туристичних послуг із метою підвищення конкурентоспроможності та євроінтеграції. Зустрічаються транслітеровані англійською мовою назви готелів: *Kashtan Guest House; Osocor Hotel (Kuiv)*. Крім того, є специфічне відтворення україномовних та англійських назв, як то: *Готель Колиба Хаус (Kuiv)*. У британській столиці запозичених назв готелів дуже мало: *Belle Cour Hotel Russell Square; La Gaffe – Bed and Breakfast; La Suite West – Hyde Park; Putera Puteri Residence (London)*.

Привертає увагу особливість словотворення, якої в українських назвах готелів немає. Ергоніми *Sohostel; Stylotel (London)*; мережі готелів *Travelodge i Comfotel (London)* утворені за допомогою телескопії. Усі зареєстровані випадки телескопії є прикладами рестриктивного бленду, при якому перший елемент модифікує другий.

Нами зафіксовано ще декілька особливостей графічної презентації англійських найменувань, які не зустрічаються в українських назвах:

- готелі до назв яких, входить знак **&**: *Hand & Flower; B&B Belgravia; A & L Lodgings; a&o London Docklands Riverside*.

- Поєднання великих та малих букв: *COMO Metropolitan London; LSE Northumberland House; мережа готелів OYO 24 Sussex, London Paddington; OYO Kings Hotel; citizenM London Bankside; easyHotel London City Shoreditch*.

- Написання слів разом: *TheWesley; citizenM Tower of London*.

- Використання знака **@** у назві: *Publove @ The Steam Engine, Waterloo; Publove @ The White Ferry, Victoria*.

- Використання однієї букви в назві: *W; K Hotel (London)*.

• Вживання присвійного відмінка: *Claridge's; Mimi's Hotel Soo; The Bailey's Hotel London Kensington; King's Cross Express Inn*.

• Використання артикля як складової частини назви: *The Adria; The Angus Hotel; The Berkeley; The Bryson Hotel; The California; The Cavendish London; The Chelsea Townhouse; The Clarendon Hotel; The Edwin Hotel; The Langorf; The Ned; The Princess Victoria; The Ritz London; The Savoy*. Усього таких назв: 185.

• Поєднання аббревіації та повних форм слів: *JW Marriott Grosvenor House London*.

• Назви, що складаються з фраз: *Home away from home; Home2Home-Rooms; Rest Up London*.

Поєднання букв та цифр також є особливістю британських найменувань: *W12 Rooms*.

До складу назв готелів британської столиці часто входять числа: *72QT; Four Points Flex by Sheraton London Euston*; мережа готелів *Four Seasons Hotel London at Park Lane; Four Stars Hotel; H10 London Waterloo; Hotel 261; Hotel 55; Monument One; Number Sixteen; Seven Dials Hotel*. В українській столиці є один готель із такою особливістю: *Готель 7 небо*.

Використання алюзії – ще одна особливість назв ергонімів Лондона. *The Mad Hatter Hotel* є алюзією на Божевільного капелюшника з казки Льюїса Керролла «Пригоди Аліси у Дивокраї». *Phoenix Hotel* – алюзія на вогняного птаха, який спалює себе, щоб відродитися з попелу. Можливо, власники готелю *Phoenix Hotel* хотіли підкреслити, що вони назавжди прийшли в готельний бізнес. В українських назвах такої особливості не зафіксовано.

Проведений нами аналіз засвідчує, що відображаючи в собі об'єктивний світ, кожна мова здій-

снює це по-різному. Ця неоднаковість відображення може бути поясненна низкою причин. На нашу думку, це може бути результатом того, що кожна мова має свою власну структуру. Значний вплив мають соціальні й матеріальні умови. Кожен етнос по-різному структурує світ, має неповторну мовну картину світу, яка знаходить своє відображення в мові.

Висновки. Таким чином, у проведеному дослідженні визначено основні підходи до визначення мовної картини світу. Результати аналізу підтвердили, що в англійській і українській мовних картинах світу є багато спільних рис у відображенні ергонімів. Виділено лексико-семантичні групи ергонімів – назв готелів, які характерні для Лондона та Києва. У процесі дослідження у зіставному аспекті в англійській та українській мовних картинах світу було виявлено як спільні, так і національні особливості найменувань. Встановлено культурно-марковані мовні одиниці, які посідають особливе місце в формуванні національно-мовної картини світу та особливості графічної презентації найменувань. Враховуючи дані, отримані при дослідженні назв готелів в англійській та українській картинах світу, ми дійшли до висновку, що ергоніми – назви готелів Лондона й Києва мають низку спільних рис та відмінностей, пов'язаних із культурою, самобутністю та відмінностями світосприйняття народів. Кожна мова є унікальною національною системою, що розкриває світогляд народу і створює його картину світу.

Розроблені в результаті дослідження матеріали відкривають **перспективи** для дослідження лексико-семантичних, граматичних та стилістичних особливостей ергонімії туристичної галузі Великої Британії та України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Всі готелі Києва. URL: <https://www.kyivhotels.net/uk/all-hotels/> (дата звернення: 29.01.2026).
2. Голоюх Л. Лінгвософія часопростору в мовній картині світу Є. Пашковського. *Лінгвостилістичні студії*. 2018. Вип. 8. С. 152-159.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ: Логос, 2004. 284 с.
4. Гурбанська С. О. Національно-мовна картина світу: тріада мова – культура – людина. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2021. Вип. 12(80). С. 135 – 138. DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-135-138.
5. 20 найкращих готелів Києва. URL: <https://hotels24.ua/uk/Kyiv/> (дата звернення: 29.01.2026).
6. Осадча Л. В. Мовна картина світу як відображення національного характеру українців. 2023.02.12.2024. URL: https://www.philol.vernatskyjournals.in.ua./journals/2023/4_2023/8.pdf (дата звернення: 10.02.2026).
7. Тараненко К. Мовна картина світу як відображення національного характеру українців. 2023.02.12.2024. URL: https://www.philol.vernatskyjournals.in.ua./journals/2023/4_2023/8.pdf (дата звернення: 10.02.2026).
8. Humboldt W., von. *Schriften zur Sprache*. Stuttgart: Phillip, 1980. – 256 S.
9. List of Hotels in London. <https://www.londonhotels.it/london-hotel-list.html> (дата звернення: 29.01.2026).
10. List of London Hotels. URL: <https://www.hotelscombined.com/London-Hotels.28501.hotelist.ksp> (дата звернення: 29.01.2026).
11. Worf B. *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee*. Cambridge, MA: MIT Press, 2012. 448 p.

REFERENCES

1. Vsi hoteli Kyieva. [All hotels in Kyiv]. URL: <https://www.kyivhotels.net/uk/all-hotels/> (data zvernennia: 29.01.2026). [in Ukrainian].
2. Holoiukh L. (2018). Linhvosofoia chasoprostoru v movnii kartyni svitu Ye. Pashkovskoho [The linguosophy of time and space in the linguistic worldimage by E. Pashkovsky]. Linhvostylistychni studii. 8. 152-159. [in Ukrainian].
3. Holubovska I. O. (2004). Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu. [Ethnic peculiarities of linguistic pictures of the world]. Kyiv: Lohos. 284. [in Ukrainian].
4. Hurbanska S. O. (2021). Natsionalno-movna kartyna svitu: triada mova – kultura – liudyna. [The national language picture of the world: the triad language – culture – human]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”. Seriia “Filolohiia”. 12(80). 135 – 138. [in Ukrainian]. DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-135-138.
5. 20 naikrashchykh hoteliv Kyieva. [20 best hotels in Kyiv]. URL: <https://hotels24.ua/uk/Kyiv/> (data zvernennia: 29.01.2026). [in Ukrainian].
6. Osadcha L. V. (2022). Movna kartyna svitu: kulturolohichniy analiz. [Lingual picture of the world through the cultural studies approach]. Kulturolohichniy almanakh. 4.201-209. [in Ukrainian].
7. Taranenko K. (2023). Movna kartyna svitu yak vidobrazhennia natsionalnoho kharakteru ukrainsiv. [The linguistic picture of the world as a reflection of the national character of Ukrainians]. 2023.02.12.2024. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua./journals/2023/4_2023/8.pdf (data zvernennia: 10.02.2026). [in Ukrainian].
8. Humboldt W., von. (1980). Schriften zur Sprache. [Essays in linguistics]. Stuttgart: Phillip. 256. [in German].
9. List of Hotels in London. <https://www.londonhotels.it/london-hotel-list.html> (дата звернення: 29.01.2026).
10. List of London Hotels. URL: <https://www.hotelscombined.com/London-Hotels.28501.hotelist.ksp> (дата звернення: 29.01.2026).
11. Worf B. (2012). Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee. Cambridge, MA: MIT Press. 448.

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 81'373:81'42:336.74

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-37>**Тетяна ОСІПОВА,***orcid.org/0000-0003-2899-2606**доктор філологічних наук, професор,**завідувач кафедри української мови імені професора Л.А. Лисиченко**Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди**(Харків, Україна) ostaniya1967@hnpu.edu.ua*

КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ МЕТАФОРИЗАЦІЇ В ТЕРМІНОЛОГІЇ КРИПТОТРЕЙДИНГУ

Статтю присвячено комплексному лінгвістичному аналізу термінології криптотрейдингу в сучасному україномовному інтернет-дискурсі. Увагу зосереджено на дослідженні метафори як базового когнітивного механізму, що забезпечує формування й структурування новітньої терміносистеми цієї галузі. Актуальність наукової розвідки зумовлена глобальною експансією блокчейн-технологій і цифрових активів, що спричинило появу значного пласта лексичних одиниць, які досі не отримали цілісного системного опису в українському мовознавстві. Наголошено, що криптотрейдинг як складне соціально-економічне явище формує специфічний професійний дискурс, де мова слугує не лише засобом комунікації, а й інструментом осмислення складних фінансово-технологічних процесів. У роботі окреслено еволюцію державного регулювання ринку криптовалют в Україні. Підкреслено, що паралельний розвиток нормативно-правового поля й повсякденної практики використання віртуальних активів сприяє поширенню нових термінів у загальнонавжівану мову. Це актуалізує потребу в їхній лінгвістичній інвентаризації та класифікації. Методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення когнітивної лінгвістики, лінгвосоціокогнітивного термінознавства й антропоцентричної наукової парадигми. Джерельну базу сформовано шляхом вибірки термінологіки з актуальних медіаресурсів і тематичних платформ україномовного сегмента мережі Інтернет. Процес метафоризації, концептуалізуючи абстрактні фінансові операції, вербалізує їх через зрозумілі образи. Метафоричні терміни реалізують номінативну, когнітивну, прагматичну й соціально-ідентифікаційну функції, зміцнюючи професійну ідентичність спільноти. Термінологія криптотрейдингу виходить за межі технічного лексикону, відображаючи специфічну професійну картину світу. Попри відсутність офіційної лексикографічної кодифікації, цей пласт термінологіки виявляє виразну тенденцію до стабілізації й поступового унормування. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у вивченні механізмів адаптації іноземних запозичень й аналізуванні подальших трансформацій україномовного дискурсу криптовалютного трейдингу.

Ключові слова: термін, термінологія, метафора, термінотворення, професійна комунікація, дискурс, криптовалютний трейдинг.

Tetiana OSIPOVA,*orcid.org/0000-0003-2899-2606**Doctor of Philological Sciences, Professor,**Head of the Professor L. Lysychenko Ukrainian Language Department**H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University**(Kharkiv, Ukraine) ostaniya1967@hnpu.edu.ua*

COGNITIVE MECHANISMS OF METAPHORIZATION IN CRYPTOTRADING TERMINOLOGY

The article is devoted to a comprehensive linguistic analysis of crypto-trading terminology within contemporary Ukrainian-language Internet discourse. The research focuses on the study of metaphor as a fundamental cognitive mechanism that ensures the formation and structuring of the latest terminological system in this field. The relevance of the study is driven by the global expansion of blockchain technologies and digital assets, which has led to the emergence of a significant layer of lexical units that have yet to receive a holistic systemic description in Ukrainian linguistics. It is emphasized that crypto-trading, as a complex socio-economic phenomenon, forms a specific professional discourse where language serves not only as a means of communication but also as a tool for conceptualizing intricate financial and technological processes. The paper outlines the evolution of state regulation of the cryptocurrency market in Ukraine. It is highlighted that the parallel development of the regulatory framework and the daily practice of using virtual assets facilitates the diffusion of new terms into common usage, which actualizes the need for their linguistic inventory and classification. The methodological foundation of the study comprises the fundamental principles of cognitive linguistics, linguosociocognitive terminology, and the anthropocentric scientific paradigm. The source base is formed through a selection of terminological lexis from current media resources and thematic platforms within the Ukrainian-language

segment of the Internet. The process of metaphorization, by conceptualizing abstract financial operations, verbalizes them through accessible images. Metaphorical terms perform nominative, cognitive, pragmatic, and socio-identificational functions, strengthening the professional identity of the community. Crypto-trading terminology extends beyond a purely technical lexicon, reflecting a specific professional world-view. Despite the absence of official lexicographical codification, this layer of terminology demonstrates a distinct tendency toward stabilization and gradual normalization. Prospects for further research lie in the study of adaptation mechanisms for foreign loanwords and the analysis of further transformations within the Ukrainian-language crypto-trading discourse.

Key words: term, terminology, metaphor, term formation, professional communication, discourse, cryptocurrency trading.

Постановка проблеми. Починаючи з середини минулого століття, людство перебуває в стані стрімкого технологічного прогресу, що охопив усі сфери життєдіяльності та спричинив фундаментальні трансформації, зокрема й у фінансовому секторі. Технологія блокчейн та криптовалюти сформували унікальну екосистему, характеристики якої кардинально відрізняються від традиційних економічних інструментів. Інноваційність цієї галузі становить значний інтерес для лінгвістів, оскільки результатом такого інтенсивного розвитку стало «<...> безпрецедентне зростання кількості неологізмів у мові, які в основному позначають спеціальні термінологічні поняття» (Архипенко, 2020: 112). Проте дослідження теми в лінгвістичному розрізі неможливе без розуміння природи цього феномена: «криптовалютний трейдинг – це купівля чи продаж криптовалюти з метою швидкого заробітку. Вона може здійснюватися через криптовалютну біржу або через брокера, який працює з цифровими активами. Зазвичай криптотрейдери тримають угоди відкритими від кількох хвилин до кількох тижнів» (Що таке крипто трейдинг?). У сучасному розумінні криптовалют – це «цифрові валюти, захищені в криптографічний спосіб. Вони працюють на основі блокчейн-технології, що дозволяє користувачам надсилати й отримувати активи через децентралізовану однорангову (P2P) мережу» (Що таке криптовалюта та як вона працює?).

Державна політика України в цій галузі відображає динаміку еволюції від правового нігілізму до системної інтеграції віртуальних активів у національну економіку. У 2014–2019 роках ринок криптовалют функціонував у 'сірій зоні', згодом пройшов етап первинної інституціоналізації (2020–2021 рр.), який завершено ухваленням базового ЗУ «Про віртуальні активи» (Про віртуальні активи : Закон України). У 2022–2026 роках криптотрейдинг став стратегічним ресурсом України, трансформувавшись із 'сірого' інструменту в критично важливий канал фінансування оборони та економіки. Завдяки швидкості транзакцій і децентралізації, цифрові активи дозволили миттєво забезпечувати потреби Збройних сил

України в обхід банківських обмежень воєнного стану. Ключовим етапом стала легалізація галузі через оновлене законодавство й простір Diia.City, що перетворило Україну на провідний європейський цифровий хаб. Це не лише впорядкувало мільярдні фінансові обіги, а й забезпечило стабільні податкові надходження й міжнародні інвестиції для післявоєнного відновлення держави (Як криптовалюта допомагає ЗСУ перемагати). Зараз відбувається фінальна легалізацію українського ринку та його увідповіднення нормам MiCA (Markets in Crypto-Assets) – засадничого нормативного акту Європейського Союзу, ухваленого в 2023 році для створення єдиного правового поля у сфері криптоактивів і стейблкоїнів, який запроваджує чіткі стандарти для постачальників криптослуг, фокусуючись на фінансовій прозорості, безпеці інвесторів і протидії відмиванню коштів.

Проте офіційне регулювання – це лише видима частина айсберга, що прикриває складну еволюцію соціальної взаємодії. Державна політика лише намагається впорядкувати те, що вже створено унікальними спільнотами ентузіастів, розробників та інвесторів. Саме ці спільноти заклали фундамент криптовалют як соціального явища: через форуми, соцмережі й спеціалізовані платформи вони не просто просувають інновації, а формують самобутній культурний простір.

Розвиток і функціонування цієї віртуальної фінансової галузі спричинили цілком природне виникнення нової термінології, створеної безпосередньо користувачами для опису складних технологічних процесів. Такий підхід відповідає сучасним науковим парадигмам, згідно з якими «лінгвосоціокогнітивний напрям термінознавства фокусує увагу на сутності терміна як засобу в процесі наукового/професійного спілкування й засобу акумуляції і трансляції знання в соціокогнітивному просторі тієї чи тієї мови, на природі терміна як результату фахової діяльності людини, спрямованої на пізнання світу, на соціальному запиті на термін» (Стасюк, 2020: 41).

Оскільки державне регулювання й практичне використання активів розвиваються паралельно, нові слова й висловлювання, що виникли як від-

повідь на цей 'соціальний запит', миттєво входять у повсякденний вжиток, а це створює потребу не лише в правовій легалізації, а й у скрупульозному лінгвістичному аналізі мови криптосфери як результату живої фахової діяльності.

Аналіз досліджень. Попри стрімкий розвиток цифрової економіки, термінологія криптовалют наразі не представлена в розвідках українських мовознавців, оскільки «<...> тема цифровізації економічних відносин багатоаспектна, а її складники поступово стають об'єктом дослідження представників різних наукових галузей» (Осіпова, 2025: 695), що певною мірою пояснює відсутність її цілісного лінгвістичного опису. Хоча цей пласт лексики й становить підґрунтя професійної комунікації, забезпечуючи точність та стандартизацію знань, він усе ще потребує детального вивчення. Якщо загальнотеоретичні аспекти термінознавства висвітлені достатньо повно в працях А. Крижанівської, І. Кочан, Г. Наконечної, Л. Симоненко, О. Сербенської, Т. Панько, а природа самої метафори як когнітивного й мовного феномену ґрунтовно досліджена в розвідках О. Потєбні, С. Єрмоленко, Т. Космеди, О. Воробйової, С. Жаботинської, А. Загнітка, В. Вовк, Л. Белехової, а також у класичних працях М. Блека, Д. Лакоффа та М. Джонсона, то галузева специфіка криптолексики, зокрема в аспекті семантичного термінотворення шляхом метафоризації, досі не піддавалася системному аналізу. Необхідність детального вивчення цього динамічного пласту лексики й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета роботи – комплексно дослідити роль метафори у формуванні терміносистеми криптотрейдингу й з'ясувати специфіку функціонування таких одиниць у відповідному мовленнєвому середовищі.

Джерельною базою дослідження стала термінолексика криптотрейдингу, дібрана з україномовного сегмента мережі Інтернет. Фактологічний матеріал охоплює контент мережових видань, фахові блоги, форуми трейдерів, а також інтерактивні форми комунікації – дописи й коментарі користувачів.

З огляду на те, що термін – ключовий носій змісту в будь-якій галузі, і спираючись на його когнітивну природу, важливо враховувати, що він не лише вербалізує фрагменти знань, а й виступає інструментом їх здобування й накопичення. Специфіка такої лексичної одиниці полягає в тому, що вона «<...> відбиває процеси пізнання, концептуалізації та категоризації <...>, є індексом сфери знань, продуктом і засобом, яким послуговується людина для діяльності в соціумі <...>», виконуючи

функцію «<...> якнайточнішої концептуалізації фрагментів професійної картини світу» (Стасюк, 2020: 75-76). Відповідно, у межах антропоцентричної та неофункціональної парадигм, *термін галузі криптотрейдингу* ми розуміємо як *динамічну лексичну одиницю, що виникає в результаті активної пізнавальної діяльності суб'єкта й слугує інструментом ефективної комунікації між учасниками ринку криптовалют та засобом оперативного опрацювання й структурування нових знань у процесі віртуальної торговельної та інвестиційної діяльності*. Варто зазначити, що специфіка криптотрейдингової термінології – її виразний антропоцентризм: вона формується 'знизу вгору' через потреби живої професійної комунікації, тому, попри відсутність повної лексикографічної кодифікації, ці одиниці вже активно стабілізуються й функціонують як усталений засіб фахової взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Особливий дослідницький інтерес становить метафоричний потенціал термінології криптотрейдингу. Спираючись на засадничі ідеї М. Блека (Black, 1962), Д. Лакоффа та М. Джонсона (Lakoff, Johnson, 2003) про те, що метафора пронизує наше мислення, мову й повсякденне життя, можна стверджувати, що метафоризація в криптодискурсі постає ключовим когнітивним механізмом осмислення новітніх фінансово-економічних реалій. Це цілком корелює із загальними тенденціями сучасного мовознавства, оскільки «<...> під впливом когнітивної лінгвістики й соціолінгвістики проблематика термінознавчих досліджень перемістилася з вивчення специфічних властивостей терміна як мовної одиниці на його внутрішню (семіотичну) природу, зумовлену антропоцентричними чинниками – зв'язком із професійним пізнанням і діяльністю, а також комунікацією» (Стасюк, 2020: 40-41).

Оскільки криптотрейдинг оперує абстрактними алгоритмами, а не фізичними об'єктами, такі антропоцентричні чинники висувають мовну метафору на роль головного інструменту концептуалізації цього ринку. Метафори перетворюють складний технічний код на зрозумілі образи, не лише забезпечуючи ефективну комунікацію між учасниками, а й відображаючи специфіку їхньої професійної діяльності й світосприйняття.

Зазначимо, що термінологія криптотрейдингу поки що офіційно не кодифікована в наукових спеціалізованих словниках чи галузевих глосаріях, проте вона широко представлена на форумах, у блогах чи дописах криптоспільнот в Інтернет-мережі, а також уже функціонує й у медіа. Таке

поширення засвідчує, що сьогодні «<...> використання термінів не обмежується спеціалізованими текстами первинної сфери функціонування, їх активно залучають і в неспеціальному середовищі, зокрема в медіатекстах, які поєднують функції інформування та впливу» (Осіпова, 2025: 694).

Метафоризація криптотрейдингових термінів в українському мовному просторі ґрунтується на кількох типах переносу: діяльнісному, подієвому, кількісному й поведінковому. Показовий приклад – термін *майнінг* (*mining*), виникнення якого пов'язане з уподібненням обчислювального процесу до видобутку корисних копалин. Український інтернет-ресурс *Cryptogid* пояснює це явище як «цифровий видобуток, у якому замість кирки використовуються потужні комп'ютери, що вирішують складні математичні задачі для отримання криптовалюти» (*Cryptogid*. Провідник в крипті українською). Це корелює з твердженням, що «<...> саме дефініція уможливорює ідентифікацію терміна фахівцем <...>» (Архипенко, 2025: 13), оскільки, фіксує суттєві ознаки поняття, вона структурує знання про такий складний об'єкт, як блокчейн-технології. Відповідно, похідний термін *майнінг-ферма* (*farm*) створює образ знайомого виробничого процесу, перенесеного в цифровий контекст, що підтверджено й практикою маркетингової комунікації: «*Інтернет-магазин ComrX пропонує майнінг-ферми відомих виробників, включаючи Tophash, CryptoNight та EThash. Збірка ферми під ключ вигідна та зручна – вам надається гарантія та швидка доставка в будь-яку точку України*» (Комп'ютерний магазин ComrX).

Проте, попри широке вживання цієї моделі, вона викликає неоднозначні оцінки серед дослідників індустрії криптотрейдингу. Зокрема, підприємець Девід Орбан у статті "The Weaving of Bitcoin: A New Metaphor for Mining" для *Bitcoin Magazine* наголошує, що обрані терміни безпосередньо впливають на сприйняття технології аудиторією. Він критикує метафору 'майнінгу', оскільки аналогія з видобутком золота нав'язує уявлення про конкуренцію за обмежений ресурс та індивідуальну наживу, що спотворює реальну суть процесу – колективну підтримку безпеки та цілісності мережі (Orban, 2026). Така позиція доповнює важливу наукову проблему: попри те, що метафоризація як спосіб термінотворення надзвичайно продуктивна, вона не завжди бездоганна. Невдало підібраний образ може не спростити, а навпаки ускладнити розуміння явища. Саме тому Д. Орбан пропонує альтернативну метафору *ткання* (*weaving*), де блокчейн (розподілена база даних, що зберігає впорядкований лан-

цюжок записів (так званих блоків), який постійно видовжується (Блокчейн. Вікіпедія)) постає як спільне полотно, підкреслюючи: жодна аналогія не ідеальна, а вибір терміна має бути максимально зрозумілим для нефахівців.

Крім глобальних концептуальних моделей, як 'видобуток' чи 'ткання', метафоризація охоплює й більш прикладні аспекти криптосфери, зокрема динаміку накопичення й руху коштів. Так, на українськомовній платформі *Cryptogid* подають приклади метафоричних термінів, що описують накопичення й рух активів, пояснюючи їхнє походження через аналогії, зрозумілі пересічному користувачеві. Зокрема, метафору кількості й регулярності представляє термін *криптокран* (*faucet*). Подібно до краплин води з крана, цей механізм дозволяє отримувати невеликі суми криптовалюти поступово, формуючи в користувачів очікування повільного, але стабільного накопичення. Якщо *криптокран* асоціюється з дрібними регулярними надходженнями, то інші метафори описують більш радикальні зміни в обсягах активів. Наприклад, *злив* (*dump*) активів позначає масовий та стрімкий продаж, що викликає асоціацію з різким вивільненням великої кількості рідини. Водночас термін *пил* (*dust*) у гаманці вказує на мізерні залишки транзакцій, які неможливо витратити через їхню зовсім не значну кількість, що когнітивно уподібнює цифрові частки до найдрібніших фізичних частинок (*Cryptogid*. Провідник в крипті українською).

Логічним продовженням цієї системи постає термін *ейрдроп* (*airdrop*), який реалізує вже подієву аналогію й відсилає до образу скидання вантажу з повітря, коли користувачі раптово отримують токени (непрозоре (для застосунку) повідомлення, яке посилається на етапі встановлення з'єднання чи в механізмі передачі захищеного повідомлення (Токен. Вікіпедія)) без прямої купівлі. В українських медіа й інтернет-ресурсах цей термін пояснюють як ефективний маркетинговий механізм залучення аудиторії чи спосіб винагороди за лояльність.

Поряд із метафорами накопичення, значну частину криптолексикону складають образи, що описують ризикові аспекти ринку. Так, *падаючий ніж* (*falling knife*) – це запозичений із фізичного світу образ активу, що стрімко втрачає вартість, який слугує візуальним застереженням для трейдерів. Інший потужний концепт – *подія чорного лебедя* (*Black Swan Event*) – запозичення з філософії невизначеності для позначення раптових, непрогнозованих потрясінь. У фахових коментарях цю метафору вживають для підкреслення масштабу

катастроф: «Крах великої біржі став **подією чорного лебедя** для всього крипторинку – ніхто не очікував такого повороту» (Огляд крипторинку. Спільнота Reddit AI).

Загалом, ринкова динаміка в україномовному дискурсі часто описується через категорію агресивного фізичного впливу: котирування можуть *‘пробивати рівні’*, *‘вибивати стопи’* чи *‘завдавати ударів’*, залишаючи символічну *‘кров на ринку’*. Навіть короткочасне зростання після обвалу концептуалізується через похмуру метафору *‘відскоку мертвого kota’*, що робить ризик майже фізично відчутним. Така ілюзія матеріальності зберігається й у технічному вимірі термінології. Блокчейн осмислюється як *‘ланцюг’*, мережа має *‘вузли’*, кошти можуть бути *‘замороженими’* або *‘розблокованими’*, токени – *‘спаленими’*, а самі проєкти – *‘живими’* чи *‘мертвими’*. Таке метафоричне наповнення перетворює абстрактний цифровий код на цілісний, *‘живий’* організм, полегшуючи його сприйняття й професійне освоєння.

Особливе місце в метафоризації криптолексики українською мовою посідає *зооморфна метафора*, яка моделює ринок через образи тварин у межах концепту *‘Ринок – це дика природа або екосистема’*. Класичні назви *бика (bull)* і *ведмедя (bear)* українські медіа та словники використовують вгору, а ведмежий – вниз. Це дозволяє трейдерам миттєво ідентифікувати тренд: *«"На шляху будуть деякі труднощі, але ми віримо, що бичачий ринок зберігається," – заявили аналітики Morgan Stanley, які прогнозують, що S&P досягне 7 800 до кінця наступного року»* (Економічна правда, 5 грудня 2025, 10:50).

На основі цієї моделі формується специфічна ієрархія учасників, де ключову роль відіграє *кит (whale)* – гравець із величезними активами. Аналогія базується на здатності великої тварини примушувати до руху величезні маси води. Мінікриптословники тлумачать цей термін через здатність *‘переміщувати ринок’* завдяки обсягам торгів: *«Кити сьогодні підняли ціну за рахунок великих покупок – дрібні гравці лише спостерігають»* (Telegram-канал про крипту).

Антиподом *кита* в цій екосистемі виступає *хом’як (hamster)*. Це стійка метафора на позначення новачків із низькою здатністю до аналітики, які піддаються емоціям і паніці. Онлайнкові ресурси й форуми визначають *хом’яків* як тих, хто купує актив на піку ціни (*‘на хаях’*), часто втрачаючи кошти через FOMO (*fear of missing out*): *«Звісно, то не хом’яки скуповують шіттокени в надії швидкого виграшу <...>»* чи *«Хом’яки знову*

скуповують на хаях <...>, а потім плачуть у коментарях» (Крипточат).

Ширший бестіарій криптодискурсу включає також *свиней, вовків, лисиць, овечок та жаб*, які через стійкі поведінкові асоціації маркують різні інвестиційні стратегії та психологічні типи трейдерів. Тож, зооморфна модель не тільки називає учасників ринку, а й структурує їхні взаємини за принципами природного відбору та харчового ланцюга. Загалом, таке розмаїття метафоричних переносів свідчить про те, що мова криптотрейдингу виходить за межі суто технічного інструментарію. Вона стає засобом ідентифікації учасників спільноти, де образи та метафоричні коди дозволяють швидко обмінюватися досвідом і поширювати специфічні професійні цінності в межах україномовного інтернет-середовища. У цьому контексті мовна гра виступає не забавою, а інструментом інтелектуального маркування: Т. Космеда таку мовотворчість розглядає як *«вияв ‘свободи слова’, креативність мовної особистості, здатної вербалізувати оригінальність мислення, демонструвати ламання стереотипів та ін.»* (Космеда, 2022: 221). Криптосленг стає яскравим прикладом лінгвокреативності, де в кожному неологізмі простежуємо прагнення автора до концептуальної новизни й ігрового переосмислення фінансової реальності.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що метафоризація в криптодискурсі постає не просто способом номінації, а фундаментальним когнітивним механізмом, який структурує складні цифрові процеси через знайомі людині сфери-джерела. Виявлена розгалужена система моделей – від зооморфних ієрархій учасників ринку до технічних і просторових образів – надає віртуальній архітектурі ілюзорної матеріальності й перетворює абстрактний код на зрозумілу професійну картину світу. Специфіка цієї терміносистеми виходить за межі технічного інструментарію, адже метафоричні коди стають засобом ідентифікації спільноти й трансляції її цінностей, що підкреслює антропоцентричну природу терміна як результату живої комунікації. Попри активне функціонування в медіапросторі й блогах, відсутність цих одиниць в академічних словниках вказує на фазовий характер розвитку лексики, яка наразі еволюціонує від сленгу ентузіастів до нормативної галузевої системи. Перспективи подальших розвідок полягають у комплексному аналізі термінології криптотрейдингу в інших лінгвістичних аспектах, зокрема у вивченні адаптації англomовних запозичень, прагматичного потенціалу метафор у маркетингу, діахронічної еволюції термінів від сленгу до норми та їхніх граматико-словотвірних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архипенко Л. М. Термінологічна лексика в економічному дискурсі (на матеріалі інтернет видання «Економічна правда»). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 31 (70). № 2. Ч. 1. 2020. С. 112-118. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/20>
2. Архипенко Л. М. Українська термінологія штучного інтелекту в контексті концептуалізації й державної мовної політики. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 42. Том 1. С. 9-15. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.1.1>
3. Блокчейн. *Вікіпедія*. URL: uk.wikipedia.org (дата звернення: 08.02.2026).
4. Комп'ютерний магазин CompX. URL: <https://compx.ua/fermi-dlja-majninga/> (дата звернення: 08.02.2026).
5. Космеда Т. А. Лінгвокреативна ономастика: медійний образ Володимира Путіна в українському та російському дискурсі. *Onomastica*. 2022. Т. 66. С. 219-231.
6. Осіпова Т. Ф. Термінолексика цифрової економіки в медіатекстах: функціональний аспект. *Вісник науки та освіти*. № 10(40), 2025. С. 692-701.
DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-692-701](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-692-701).
7. Про віртуальні активи : Закон України № 2074-IX від 17.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 08.02.2026).
8. Стасюк Т. В. Терміносфера новітніх технологій: лінгвосоціокогнітивні чинники формування та розвитку : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2020. 518 с.
9. Токен. *Вікіпедія*. URL: uk.wikipedia.org (дата звернення: 08.02.2026).
10. Що таке крипто трейдинг? У чому особливості? *Traders Union*. URL: <https://tradersunion.com/ua/interesting-articles/sho-take-kriptovalyuta-ta-chi-varto-yui-kupuvati/kripto-trejding/> (дата звернення: 08.02.2026).
11. Що таке криптовалюта та як вона працює? *Binance Academy*. URL: <https://www.binance.com/uk-UA/academy/articles/what-is-a-cryptocurrency> (дата звернення: 08.02.2026).
12. Як криптовалюта допомагає ЗСУ перемагати. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finsanove-pravo/yak-kriptovalyuta-dopomagaie-zsu-peremagati.html> (дата звернення: 08.02.2026).
13. Black M. *Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press, 1962. 267 p.
14. Cryptogid. Провідник в крипті українською. URL: <https://cryptogid.com.ua/> (дата звернення: 08.02.2026).
15. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. London : The University of Chicago Press, 2003. 193 p.
16. Orban D. *The Weaving of Bitcoin: A New Metaphor for Mining*. *Bitcoin Magazine*. 2026. URL: <https://bitcoinmagazine.com> (дата звернення: 08.02.2026).

REFERENCES

1. Arkhyperko L. M. (2020) Terminologichna leksyka v ekonomichnomu dyskursi (na materiali internet vydannia «Ekonomichna pravda»). [Terminological vocabulary in economic discourse (based on the online publication "Ekonomichna Pravda")]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filologhiia. Sotsialni komunikatsii*, 31 (70), 2, 1, 112-118. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-1/20> [in Ukrainian].
2. Arkhyperko L. M. (2025) Ukrainka terminologhiia shchuchnoho intelektu v konteksti kontseptualizatsii i derzhavnoi movnoi polityky. [Ukrainian terminology of artificial intelligence in the context of conceptualization and state language policy]. *Zakarpatski filologichni studii*, 42, 1, 9-15. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.1.1> [in Ukrainian].
3. Blokchein. [Blockchain]. *Wikipedia*. URL: uk.wikipedia.org [in Ukrainian].
4. Kompiuternyi mahazyn CompX. [Computer store CompX]. URL: <https://compx.ua/fermi-dlja-majninga/> [in Ukrainian].
5. Kosmeda T. A. (2022) Linhvokreatyvna onomastyka: mediinyi obraz Volodymyra Putina v ukrainskomu ta rosiiskomu dyskursi. [Linguoecreative onomastics: The media image of Vladimir Putin in Ukrainian and Russian discourse]. *Onomastica*, 66, 219–231. [in Ukrainian].
6. Osipova T. F. (2025) Terminoleksyka tsyfrovoy ekonomiky v mediatekstakh: funktsionalnyi aspekt. [Terminological lexis of the digital economy in media texts: functional aspect]. *Visnyk nauky ta osvity*. 10. 40. 2025. 692–701. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-692-701](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-692-701) [in Ukrainian].
7. Pro virtualni aktyvy: Zakon Ukrainy № 2074-IX vid 17.02.2022 r. [On Virtual Assets: Law of Ukraine No. 2074-IX of 17.02.2022]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> [in Ukrainian].
8. Stasiuk T. V. (2020) Terminosfera novitnikh tekhnolohii: linhvosotsiokohnityvni chynnyky formuvannia ta rozvytku. [Terminosphere of the latest technologies: linguosociocognitive factors of formation and development]. (Doctoral dissertation). Kyiv. [in Ukrainian].
9. Token. [Token]. *Wikipedia*. URL: uk.wikipedia.org [in Ukrainian].
10. Sho take krypto treidynh? U chomu osoblyvosti? [What is crypto trading? What are the features?]. *Traders Union*. URL: <https://tradersunion.com/ua/interesting-articles/sho-take-kriptovalyuta-ta-chi-varto-yui-kupuvati/kripto-trejding/> [in Ukrainian].
11. Sho take kryptovaliuta ta yak вона pratsiuie? [What is cryptocurrency and how does it work?]. *Binance Academy*. URL: <https://www.binance.com/uk-UA/academy/articles/what-is-a-cryptocurrency> [in Ukrainian].
12. Yak kryptovaliuta dopomahaie ZSU peremahati. [How cryptocurrency helps the Armed Forces of Ukraine to win]. *Yurydychna hazeta*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finsanove-pravo/yak-kriptovalyuta-dopomagaie-zsu-peremagati.html> [in Ukrainian].
13. Black M. (1962) *Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.
14. CRYPTOgID. Providnyk v kryпти ukrainskoii. [CRYPTOGID. Guide to crypto in Ukrainian]. URL: <https://cryptogid.com.ua/> [in Ukrainian].
15. Lakoff G., Johnson M. (2003) *Metaphors We Live By*. London: The University of Chicago Press.
16. Orban D. (2026) *The Weaving of Bitcoin: A New Metaphor for Mining*. *Bitcoin Magazine*. URL: <https://bitcoinmagazine.com>

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Микола-Олег ЄРШОВ,
orcid.org/0000-0002-6839-622X

доктор філософії,

докторант

Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна

Національної академії педагогічних наук України,

член

ГО «Інститут соціогуманітарної політики»

(Житомир, Україна) my.yershov@gmail.com

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИМІР

У статті досліджено трансформацію соціогуманітарної освіти крізь призму філософії екзистенціалізму в контексті актуальних глобальних викликів. Показано, що стрімка цифровізація, технологізація, деградація міжнародного права та мілітаризація суспільної свідомості створюють загрозу нівелювання людської суб'єктності, з якою традиційні освітні моделі не здатні впоратися самотійно. У цьому зв'язку екзистенціалізм розглядається не лише як історико-філософський напрям, а як дієвий етичний орієнтир і науково-методологічний інструментарій для модернізації сучасної освітньої парадигми. Метою роботи є розкриття особливостей трансформації соціогуманітарної освіти в екзистенційному вимірі та виявлення педагогічного потенціалу екзистенційної антропології для формування життєстійкої особистості. На основі аналізу вітчизняного наукового дискурсу (бази НРАТ та Google Академія) виявлено зростання інтересу до екзистенційних категорій (свобода, вибір, відповідальність) як засобу осмислення сучасних кризових станів. Проаналізовано концепції відомих філософів-екзистенціалістів (М. Бердяєв, С. де Бовуар, А. Камю, С. К'єркегор, Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартр, В. Франкл, К. Ясперс) і виокремлено ідеї, що демонструють значний педагогічний потенціал. З'ясовано, що сутність трансформації соціогуманітарної освіти полягає у переході до антропоцентричної моделі, де головним результатом є здатність особистості до автентичного вибору та відповідальності в ситуаціях високої невизначеності. Попри суперечливість різних течій екзистенціалізму, їх об'єднує спільна місія – захист унікальності людини від деструктивного зовнішнього впливу. Визначено практичні шляхи інтеграції екзистенційних ідей в освітній процес: включення їх у зміст освітніх програм, освітніх компонентів, волонтерської і громадської діяльності; використання в освітньому процесі розроблених екзистенціалістами методів («діалогічне навчання», «тренінги життєстійкості», метод «бунту» проти догм тощо). Визначено, що в умовах війни в Україні екзистенційна філософія, інтегрована в соціогуманітарну освіту, може стати «терапією сенсом», формуючи суб'єкта-творця, здатного до етичного вибору та відповідальності. Використання ідей екзистенціалізму в українському освітньому контексті здатне допомогти перетворити освіту на акт національного виховання, де особистий вибір кожного стає внеском у творення майбутнього держави.

Ключові слова: соціогуманітарна освіта, філософія освіти, екзистенціалізм, етичний імператив, освітня програма, екзистенційна антропологія.

Mykola-Oleg YERSHOV,
orcid.org/0000-0002-6839-622X

Doctor of Philosophy,

Doctoral Student

Ivan Ziazun Institute of Pedagogical Education and Adult Education
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,

Member

NGO "Institute of Socio-Humanitarian Policy"

(Zhytomyr, Ukraine) my.yershov@gmail.com

TRANSFORMATION OF SOCIAL AND HUMANITIES EDUCATION AMIDST GLOBAL CHALLENGES: AN EXISTENTIAL DIMENSION

The article examines the transformation of social and humanities education through the lens of existentialist philosophy within the context of contemporary global challenges. It is demonstrated that rapid digitalization, technocratization, the

degradation of international law, and the militarization of public consciousness threaten to level human subjectivity – a challenge that traditional educational models are unable to address independently. In this regard, existentialism is viewed not merely as a historical-philosophical movement, but as a functional ethical guide and a scientific-methodological toolkit for modernizing the contemporary educational paradigm. The aim of the work is to reveal the specifics of the transformation of social and humanities education in its existential dimension and to identify the pedagogical potential of existential anthropology for forming a resilient personality. Based on an analysis of domestic scholarly discourse (National Repository of Academic Texts and Google Scholar databases), an increasing interest in existential categories (freedom, choice, responsibility) as a means of conceptualizing modern crisis states has been identified. The study analyzes the concepts of renowned existentialist philosophers (M. Berdyaev, S. de Beauvoir, A. Camus, S. Kierkegaard, F. Nietzsche, J.-P. Sartre, V. Frankl, K. Jaspers) and highlights ideas that demonstrate significant pedagogical potential. It is established that the essence of the transformation of social and humanities education lies in the transition to an anthropocentric model, where the primary outcome is the individual's capacity for authentic choice and responsibility in situations of high uncertainty. Despite the contradictions between various currents of existentialism, they are united by a common mission: protecting human uniqueness from destructive external influences. Practical pathways for integrating existential ideas into the educational process are identified: incorporating them into the content of educational programs, educational components, volunteer, and social activities; and utilizing methods developed by existentialists (such as "dialogic learning," "resilience training," and the method of "rebellion" against dogmas). It is determined that amidst the war in Ukraine, existential philosophy integrated into social and humanities education can serve as "logotherapy" (meaning therapy), forming a subject-creator capable of ethical choice and responsibility. Utilizing existentialist ideas in the Ukrainian educational context can help transform education into an act of national upbringing, where the personal choice of each individual becomes a contribution to the creation of the state's future.

Key words: social and humanities education, philosophy of education, existentialism, ethical imperative, educational program, existential anthropology.

Постановка проблеми. Серед багатьох тенденцій сучасності найбільший вплив на майбутнє людства мають три, безпосередньо пов'язані з соціогуманітарною освітою: стрімка цифровізація, що підживлює ідеї технократичного детермінізму, де людина перестає бути суб'єктом історії; деградація міжнародної системи права, що нівелює правовий захист особистості, перетворює суверенні держави на об'єкти силової експансії, а світовий порядок – на простір тотальної хаотизації, де замість сили права панує право сили; мілітаризація суспільної свідомості, що нормалізує «мову війни», актуалізує риторику екзистенційної загрози, вивіщує завдання безпеки над питаннями свободи вибору і розвитку, провокує розвиток соціокультурної аномії. За таких умов традиційні моделі освіти виявляють свою неспроможність забезпечити стійкість людської суб'єктності. Глобальна криза ідентичності та дегуманізація суспільних відносин вимагають не просто косметичних змін в освітніх програмах, а радикальної трансформації соціогуманітарного знання.

У цьому вимірі філософія екзистенціалізму постає не лише як етичний орієнтир, а як унікальний науково-методологічний інструментарій, здатний переосмислити освіту через категорії «свобода», «вибір», «відповідальність» тощо. Актуальність дослідження зумовлена тим, що науковий інструментарій філософії екзистенціалізму, за умови його фахової адаптації до сучасних тенденцій, може стати концептуальним базисом для реформування української системи освіти. В умовах національної кризи та необхідності виховання

особистості, здатної діяти в ситуаціях високої невизначеності, потенціал екзистенціалізму дозволяє перейти від об'єкт-центристського навчання до формування суб'єкта, спроможного на самодетермінацію та опір деструктивним зовнішнім впливам. Таким чином, вивчення трансформації соціогуманітарної освіти у філософії екзистенціалізму є важливим кроком для створення освітньої моделі, що відповідає запитам сучасної України.

Аналіз досліджень. Об'єктом наукового аналізу стали праці відомих представників філософії екзистенціалізму, серед яких: М. Бердяєв (Бердяєв, 1931), С. де Бовуар (Бовуар, 1994), А. Камю (Камю, 2015), С. К'єркегор (Kierkegaard, 1941), Ф. Ніцше (Ніцше, 2010), Ж.-П. Сартр (Сартр, 2001), В. Франкл (Франкл, 2016), К. Ясперс (Ясперс, 2002).

Для доведення актуальності проблеми екзистенціалізму в українському науковому дискурсі здійснено контент-аналіз наукових праць, виявлених за пошуковим запитом «екзистенціалізм» у Національному репозитарії академічних текстів (далі: НРАТ) та базі Google Академії (табл. 1).

Співвідношення наукових досліджень із проблем екзистенціалізму (1:14), виявлених у базах НРАТ (16) та Google Академія (224) демонструє, що на кожне дисертаційне дослідження припадає значна кількість оперативних наукових публікацій (статті, тези). Це вказує на те, що тема екзистенціалізму є «живою» та активно обговорюваною. У Google Академії частка робіт, присвячених освіті й вихованню, майже у 2,5 рази вища (42% проти 18,7%), що, по суті пояснюється науковим функціо-

Таблиця 1

Аналіз наукових досліджень з проблем екзистенціалізму в українському науковому дискурсі

Критерій аналізу	Категорія	НРАТ (n=16)	Google Академія (n=224)
Вид видання	Дисертації (канд./докт./PhD)	12 (75%)	34(15%)
	Кваліфікаційні роботи здобувачів вищої освіти	0(0%)	179(80%)
	Статті	3(18,75%)	179(80%)
Наукова галузь	Філософські науки	1(6,25%)	11(5%)
	Філологічні науки	9(56,2%)	90(40%)
	Інші (культурологія/психологія)	5(31,3%)	56(25%)
Причетність до проблем педагогіки, освіти, виховання	Прямий (філософія освіти/виховання)	2(12,5%)	78(35%)
	Опосередкований (антропологія/етика)	3(18,7%)	94(42%)
Зв'язок з історичним контекстом	Український контекст	13(81,3%)	130(58%)
	Зарубіжний досвід	10(62,5%)	67(30%)

Складено автором на основі аналізу списку праць, сформованого за допомогою пошукового функціоналу баз НРАТ і Google Академія (дата звернення: 01 лютого 2026 р.)

налом джерельних баз – фундаментальним у НРАТ і оперативним у Google Академії. Дисертаційні дослідження мають тривалий цикл підготовки (понад 3-4 роки). Крім того, захистити дисертацію з педагогіки, яка спирається на «некласичну» філософію (як-от екзистенціалізм), буває складно через обережний традиціоналізм спеціалізованих учених рад. Статті і тези, натомість, надають науковцям більшу свободу для міждисциплінарних експериментів. Тому більше «сміливих» звернень педагогів до екзистенційної проблематики ми бачимо саме в періодиці, де вимоги до формальної методології менш жорсткі, ніж у дисертаціях. Високий відсоток статей у Google Scholar може також свідчити про «вибуховий» інтерес до екзистенційних питань, який виник відносно недавно (через пандемію, війну, кризу цінностей). Отже, науковці-педагоги почали активно звертатися до філософських проблем свободи, вибору, відповідальності, але цей потік ще «не встиг» кристалізуватися у захищені дисертації. Виокремлено тенденцію актуалізації українського контексту у 70% публікацій, виявлених у базі Google Академії, де «екзистенційна» термінологія («межова ситуація», «криза», «абсурд», «свобода волі», «проект» тощо) активно використовується для осмислення війни, волонтерства, національного виживання. В дисертаціях же переважає аналіз західних освітніх практик (62,5%). Основним «донором» аналізу екзистенційних ідей залишається філософія, але центр ваги поступово зміщується в бік міждисциплінарності. Екзистенціалізм в Україні все частіше досліджується на перетині літератури та психології, що є надзвичайно корисним для модернізації освітнього процесу (наприклад, розроблення інтегрованих навчальних курсів, практичних і лекційних занять, позааудиторних заходів).

Отже, аналіз джерельної бази свідчить про двовекторний характер представлення екзистенціалізму в українському науковому дискурсі. У той час як база НРАТ забезпечує теоретичну фундаментальність та аналіз західного досвіду (переважно у філософській галузі), масив публікацій Google Академії демонструє динамічну адаптацію цих ідей до гострих викликів сучасності (війна, соціальні кризи). Висока концентрація освітньо-виховних контекстів у періодичних виданнях (42%) порівняно з дисертаціями (18,7%) вказує на те, що екзистенціалізм перетворюється з абстрактного об'єкта вивчення на дієвий міждисциплінарний інструментарій. Це розширює науковий простір для модернізації освіти, де філософські категорії «свободи», «вибору» й «відповідальності» стають основою для формування життєстійкої особистості в умовах національного виживання. Отже, ідеї екзистенціалістів сьогодні переживають своєрідне «друге дихання», оскільки пропонують відповіді на виклики, з якими класична система освіти не справляється.

Мета статті – розкрити особливості трансформації соціогуманітарної освіти в екзистенційному вимірі та виявити педагогічний потенціал екзистенційної антропології для формування життєстійкої особистості.

Виклад основного матеріалу. У добу глобальних потрясінь і штучного інтелекту знання саме по собі втрачає монополію. Екзистенціалізм наголошує, що освіта – це не накопичення фактів, а внутрішня подія. З огляду на це, соціогуманітарні дисципліни мають навчити людину пропускати знання крізь фільтр власного досвіду, роблячи його частиною свого «Я». Сьогодні, коли алгоритми та соціальні мережі часто приймають рішення за нас, соціогуманітарна освіта в душі

екзистенціалізму вчить: робити свідомий вибір у ситуації невизначеності; нести відповідальність за наслідки цього вибору; протистояти «стадному інстинкту». Сучасний світ часто сприймається як абсурдний або хаотичний. Екзистенціалізм доводить, що гуманітарна освіта здатна бути «терапією сенсом». Вона допомагає людині знайти опору всередині себе, коли зовнішні структури та ідеології руйнуються. Екзистенціалізм підкреслює також важливість стосунків «Я – Ти», що змінює роль викладача, який перестає бути ретранслятором інформації, стає співрозмовником, спонукає студента до самопізнання через живий діалог.

В основі багатьох екзистенціальних концепцій лежить пошук причин трагічної невлаштованості людини і шляхів її подолання через самопізнання. Так, С. К'єркегор у праці «Страх і тремтіння» (Kierkegaard, 1941: 25) протиставив образи «лицаря віри» (біблійного героя Авраама, котрий жертвує сином в ім'я Бога) і «трагічного героя» (міфічного героя Агамемнона та біблійного персонажа Ісфая, які жертвують доньками на вимогу своїх обітниць). Вибір Авраама базується на «парадоксі віри», тому він не боїться суспільного осуду, не вважає свій вчинок убивством, бо діє «силою абсурду». Вибір двох інших батьків – раціональний, усвідомлено жертвований, зумовлений силою суспільного осуду чи схвалення. В очах суспільства вчинок першого – аморальний, що робить його самотнім і невизнаним, а вчинки двох інших – жертвоні, схвалені суспільством як героїчні. В обох випадках це – протиставлення ідеального ідеальному, що підкреслює роль внутрішнього прийняття особистістю певних цінностей як екзистенційних, що визначають межі між добром і злом.

Для аналізу кризових станів суспільства науковці часто звертаються до екзистенційної концепції М. Бердяєва (Berdiaev, n.d.) про космічне, добожественне походження свободи і творчості людини, що допомагає пояснити складні процеси трансформації цінностей у часи воєн та соціальних зламів. На думку філософа, людина покликана долати шлях від первинної ірраціональної свободи (свавілля) до свободи раціональної (моральний імператив), а від неї – до ідеалу свободи (Бог). Упродовж життя ідеали філософа зазнавали постійних трансформацій – від релігійного ренесансу до марксизму і «трагічного гуманізму». Себе він називав людиною асоціальною, а державу, демократію, суспільство й гуманізм – «хибними ідолами». Аристократизм в його розумінні – це не привілеї, а жорстка аскеза. У його поглядах – багато спроб виправдати доброго Творця за те, що створений ним світ сповнений

зла (Карпець, 2004). Сьогодні М. Бердяєв сприймається як мислитель, який зміг поєднати аристократизм духу з особистісною свободою. Його праці використовують для критики тоталітаризму та будь-яких форм «колективної свідомості», що пригнічують індивіда, а концепція людини як «мікрокосму», погляди на дуалізм добра і зла, трагічність і парадоксальність морального життя, совість, свободу та ідеали (Berdiaev, n.d.) є базою для переходу від авторитарної до гуманістичної, особистісно орієнтованої освіти.

Для сучасного розуміння місця соціогуманітарної освіти важливе значення має екзистенційна концепція Ф. Ніцше про «надлюдину», в основі якої – заперечення християнського ідеалу як взірця безпорадних представників роду людського і смертельного ворога «вищої людини» (Ніцше, 2010). Створена Ф. Ніцше «надлюдина» була не еталоном певної спільноти, а орієнтиром для окремої людини на шляху її особистого розвитку. Проте ця ідея виявилася надто складним і суперечливим конструктом, щоб його можна було досягнути при поверховому ознайомленні. Деякі критики навіть вважали її негуманною. Водночас ця концепція для нашого дослідження має непересічне значення з кількох причин. По-перше, запропонована Ф. Ніцше переоцінка цінностей може інтерпретуватися як освітня стратегія кризового часу. За трагічних обставин, які люди визначають як «Бог помер», старі цінності більше не забезпечують життєздатність цивілізації. Тому в умовах глобальних криз і пошуків нових сенсів соціогуманітарна освіта може базуватися на принципі «переоцінки всіх цінностей». Це вимагає відмови від трансляції готових істин і застарілих догм, що перестають працювати у кризовому світі. Отже, соціогуманітарна освіта стає шляхом до формування особистості, здатної самостійно створювати етичні орієнтири. По-друге, Ф. Ніцше протиставляв «надлюдину» як творця власних значень, «останній людині», яка прагне лише комфорту і стабільності. Глобальні кризи вимагають від освіти підготовки людини, готової до ризику та інновацій. Тому сучасна трансформація соціогуманітарної освіти – це перехід від моделі «споживача освітніх послуг» (остання людина) до моделі «суб'єкта-творця», який бере відповідальність за формування майбутнього цивілізації (надлюдина). Тобто в умовах криз соціогуманітарна освіта має спрямовуватися на розвиток внутрішньої інтелектуальної і духовної сили. Почуттю образи на світ чи долю має протистояти готовність людини трансформувати свій страх перед кризою в енергію соціокультурного будівництва.

Осмисленню трансформації сучасної соціогуманітарної освіти сприяє також теорія Ж.-П. Сартра про освіту як шлях до свободи. В її основі – концепція «людини як проєкту», яка полягає в тому, що не існує заздалегідь визначеної долі чи призначення, людина є лише тим, ким сама себе робить. Бути проєктом – означає постійно переростати себе теперішнього. Людина – не статичний об’єкт, а невинний процес до самої смерті. Доки вона жива – доти не є чимось остаточним, а завжди залишається «можливістю» (Сартр, 2001: 75). Оскільки немає вищої сили чи біологічної програми, яка б визначала майбутнє, лише людина несе повну відповідальність за власний проєкт (Сартр, 2001: 186, 532, 647, 721, 751). Це означає, що вона не може виправдовуватися «поганим вихованням», «генами» чи «обставинами». Така відповідальність, на думку Ж.-П. Сартра, породжує тривогу, адже немає жодних зовнішніх гарантій, що здійснений вибір правильний. Проте саме через тривогу, людина усвідомлює власну свободу (Сартр, 2001: 73). У праці «Буття і ніщо» (Сартр, 2001) представлено концепцію «нещирості». З точки зору педагогіки, вона виявляється у неспроможності людини бути автентичною через виконання нав’язаних суспільством ролей. Отже, соціогуманітарна освіта має не виховувати дитину бути кимось (слухняним громадянином, гвинтиком системи), а вчити її «вибирати саму себе», розвивати критичне мислення (щоб розрізняти власні бажання і нав’язані суспільством ролі), брати на себе повну відповідальність за свій вибір. У праці «Екзистенціалізм – це гуманізм» (Сартр, 2022) учений визначає екзистенціалізм як вчення, яке «уможливлює людське життя», і стверджує, що будь-яка дія передбачають деяке середовище та людську суб’єктивність» (Сартр, 2022: 50). Суб’єктивізм означає, з одного боку, відповідальність за свою індивідуальність, а з іншого, – визнання того, що «здійснюючи вибір себе, ми вибираємо всіх людей» (Сартр, 2022: 51). Ж.-П. Сартр наголошує на гуманістичних засадах цього вибору. Утверджуючи цінність того, що ми обираємо, – зазначав він, – людина в жодному разі не може обирати зло. Відтак, «ніщо не може бути благом для нас, не будучи благом для всіх» (Сартр, 2022: 52). Екзистенціалістський гуманізм, за Ж.-П. Сартром, – це усвідомлення того, що людина не має іншого законодавця, крім самої себе (Сартр, 2022: 60). З огляду на це, головна місія освіти має полягати в тому, щоб допомогти людині усвідомлювати свою свободу і зумовлені нею наслідки.

Для оновлення змісту сучасної соціогуманітарної освіти значний інтерес становлять логотерапія

та екзистенційний аналіз В. Франкла (Франкл, 2016), в основі яких – сенсоцентризм або «воля до сенсу» як основний рушій людини. Як в’язень німецьких концтаборів, автор винайшов метод захисту людського розуму від божевілля та віднайдіння сенсу життя навіть за умов, коли зруйновано всі звичні цінності і цілі. В. Франкл створив ідею «останньої людської свободи», як здатності «обирати власний підхід до існуючих обставин» (Франкл, 2016: 10-11). Ідеї В. Франкла органічно вписуються в аксіологічний контекст України, де понад десятиліття триває найбільша в Європі війна з усіма її ціннісними втратами. Ці ідеї можуть бути вживлені в соціогуманітарну освіту через: практичну зорієнтованість її змісту (навчити використовувати досвід минулого в реальному житті); надання інструментів уникнення або подолання «екзистенційного вакууму» (для профілактики депресії чи агресії); формування здатності до критичного мислення і пошуку сенсів за формулою «сенса не можна дати, його треба знайти»; створення умов для самостійного виявлення знайдених сенсів через дію (волонтерство, творчі проєкти, соціальна активність тощо).

Серед представників екзистенціалізму варто відзначити ідеї К. Ясперса, що нерозривно пов’язані із місією соціогуманітарної освіти, яку він розглядав крізь призму класичного Університету як місця пошуку істини у спільноті дослідників і студентів, де діє триєдність навчання, дослідження й виховання (Ясперс, 2002). До основних педагогічних ідей філософа варто віднести наступні: освіта як самостановлення (шлях до усвідомлення своєї унікальності і свободи, розвитку критичного мислення, що веде до внутрішнього оновлення); концепція особистості як гаранта і джерела духовного майбутнього людства («осьовий час» як загальнолюдський заповіт особистої відповідальності, де освіта – «екзистенційна комунікація», діалог між учителем, учнем і великими мислителями минулого) (Долга, 2017: 189); освіта як протидія «масовій свідомості» (не підготовка обслуги для державних чи економічних потреб, а спосіб захисту особистості від нівелювання в масовому суспільстві) (Долга, 2017: 66). Ці ідеї актуалізовані сучасними проблемами університетської освіти і можуть бути використані у процесі реформування вітчизняної системи освіти.

Для осмислення ролі соціогуманітарної освіти в епоху ціннісної невизначеності непересічне значення має творчість А. Камю, де освіта постає засобом порятунку людини від абсурду й нігілізму. Для філософа освіта – це не просто про-

цес і результат накопичення знань, це – інструмент свідомості, ясності розуму і бунту (Камю, 2015: 42, 44, 80). Місія соціогуманітарної освіти виражається через здатність бути: захистом від абсурду, усвідомленням того, що абсурд має сенс лише тоді, коли з ним не погоджуються (Камю, 2015: 26); засобом усвідомлення правди без відчаю та ілюзій (Камю, 2015: 72); джерелом критичного мислення, що дозволяє людині залишатися вільною навіть у безглуздому світі (Камю, 2015: 46-47); основою етичного спротиву, захисту від перетворення особистості на гвинтик політичної машини, способом тримання «критичної дистанції» з абсурдним і безглуздим світом; джерелом цінностей, які не дозволяють людям стати вбивцями в ім'я абстрактних ідей; основою емпатії і професіоналізму, що є зброєю проти невігластва, «епідемій» ненависті і фанатизму. Отже, ідеї А. Камю є дуже актуальними для вирішення освітніх завдань сучасності – критично мислити, щоб не стати жертвою догм; співчувати, щоб бачити в інших людину, а не ворога; бути професіоналом і розуміти, що за будь-яких обставин варто робити свою справу.

У філософії екзистенціалізму безпосередньою увагою до проблем виховання вирізняється наукова спадщина С. де Бовуар, яка аналізувала, як соціум «конструює» особистість через виховання, обмежуючи її свободу за гендерною або соціальною ознакою. У праці «Друга стаття» С. де Бовуар (Бовуар, 1994) показує, як дівчаток готують бути «об'єктами», а хлопчиків – «суб'єктами», називаючи таке «жіноче виховання» прокляттям, що тяжіє над жінкою (Бовуар, 1994: 13, 14, 220). Її теза «Жінкою не народжуються, нею стають» (Бовуар, 1994: 216) є прямим заклик до реформування виховання в бік рівності та розширення можливостей особистості.

Екзистенціалізм як філософський напрям, за час свого існування зазнав як нищівної критики (за недостатню наукову строгість, неможливість перевірити його тези експериментально, неоднозначні підходи до вирішення важливих філософських питань), так і визнання як потужного етичного орієнтира. Його внесок в освіту полягає у формуванні основ гуманістичної педагогіки, де дитина – не об'єкт дресури, а вільна особистість. Освіта розглядається інструментом формування образу людини як унікальної духовної істоти, наділеної свободою вибору і відповідальністю, а трансформація – переходом до виховання суб'єктності і здатності особистості протидіяти тиску середовища, що нав'язує чужі або хибні цінності.

Попри суперечливість екзистенційних концепцій (від релігійного гуманізму – до атеїстичного екзистенціалізму) їх об'єднує спільна місія: захист унікальності людини від нівелювання «масовою свідомістю» та «стадним інстинктом». Суперечливість ідей і драматизм життєвого шляху багатьох філософів не можуть бути перешкодою для адаптації їхнього досвіду до сучасної освітньої практики. Навпаки, прожитий ними досвід помилок, пошуків і внутрішньої трансформації є найціннішим матеріалом для сучасної освітньої практики. Екзистенціалізм за своєю суттю заперечує стерильну теоретичність. Він навчає, що істина народжується не в абстрактних догмах, а в реальному досвіді подолання кризи. Адаптація цього досвіду до сучасної освіти дозволяє готувати молодь до життя в реальному, недосконалому, іноді абсурдному світі, де здатність особистості зберігати автентичність і моральний імператив серед хаосу має бути головним результатом соціогуманітарної підготовки.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що трансформація соціогуманітарної освіти у світлі філософії екзистенціалізму полягає у переході від знаннєцентричної моделі («людина як об'єкт») до антропоцентричної парадигми, де освіта стає інструментом самопроектування та становлення суб'єктності. Педагогічний потенціал екзистенційної антропології у формуванні життєстійкої особистості полягає у комплексній трансформації освітнього процесу, де: суб'єктивізація вибору дозволяє людині віднайти внутрішній локус контролю в умовах невизначеності; активне смислотворення за методикою логотерапії виступає головним чинником психологічного опору деструктивним впливам; прийняття персональної відповідальності за власну долю унеможливорює перетворення особистості на об'єкт маніпуляцій; культивування «бунту» проти догм і абсурду забезпечує захист індивідуальної автентичності; екзистенційна комунікація створює простір діалогічності, що посилює соціальну стійкість через етичний зв'язок з іншими людьми.

Методологія формування особистості в дусі екзистенціалізму – це не набір жорстких інструкцій, а стратегія сприяння саморозкриттю. Вона базується на розумінні того, що особистість не «виготовляється» системою, а «проектує» сама себе. Екзистенційний етичний імператив може бути відображений у меті освітньої програми, компетентностях, програмних результатах та інтегрований у різні освітні компоненти. В освітніх програмах ідеї екзистенціалізму мають «вийти» за межі курсу «Філософія». Вони можуть бути

інтегровані у зміст багатьох соціогуманітарних дисциплін: професійної етики та соціології (усвідомлення професійних засад «феномену вибору», де рішення будь-якого професіонала – це етичний акт, що задає стандарт для всієї професії); літератури (використання творів філософів-екзистенціалістів для дискусій про сенс, абсурд, вибір, відповідальність); психології (упровадження методів логотерапії В. Франкла для навчання студентів пошуку сенсів, профілактики депресії, подолання «екзистенційного вакууму»); історії, права, релігієзнавства (аналіз історичних подій через призму особистого вибору «трагічного героя» або «лицаря віри» (за К'єркегором), вивчення форм етичного спротиву тоталітаризму тощо).

В екзистенціалізмі, як філософії дії, етичний імператив проявляється через відповідальність за результат. Тому його ідеї можуть бути використані: під час практики, стажування, інтернатури тощо (наприклад, через включення до щоденника практики обов'язкової «етичної рефлексії», де здобувач аналізує не лише технічні навички, але й складні ситуації вибору, з якими він зіткнувся, та наслідки цих рішень для оточуючих); у підготовці пояснювальної записки до дипломного проекту (додавання розділу «Соціальна й етична відповідальність автора», де студент має обґрунтувати, як його розробка вплине на суспільство та які етичні ризики вона несе); волонтерській і громадській діяльності (мотивування студентів до розвитку соціальної активності шляхом практичного втілення «волі до сенсу» через дію, що допо-

магає молоді трансформувати страх перед кризою (війною) в енергію розбудови суспільства).

На методичному рівні ідеї екзистенціалістів можуть сприяти оновленню сучасних аудиторних і позааудиторних форм і методів навчання й виховання, серед яких: діалогічне навчання (реалізація концепції К. Ясперса про «екзистенційну комунікацію», де освіта перетворюється на живий діалог між викладачем і студентом); метод «бунту» (використання ідей А. Камю проти догм і абсурду для розвитку критичного мислення, навчання студентів тримати дистанцію з «абсурдним світом» і не сприймати готові істини «на віру» без внутрішнього осмислення); метод «проектів» (реалізація соціогуманітарної освіти як «шляху до свободи» через створення власних проектів, де студент виступає не споживачем послуг, а «суб'єктом-творцем», який несе відповідальність за результат); «тренінги життєстійкості» (використання концепції «останньої людської свободи» В. Франкла для навчання молоді зберігати автентичність та обирати власне ставлення до найважчих обставин); створення «спільноти пошуку» (реалізація ідеї К. Ясперса про Університет як місце спільного пошуку істини, де діє триєдність навчання, дослідження й виховання). В умовах війни етичний імператив екзистенціалізму дозволяє трансформувати освітню програму в інструмент національного та громадянського виховання. Коли студент розуміє, що від його чесності, професіоналізму та щоденного вибору залежить доля країни («я вибираю за всіх»), освіта перестає бути формальним здобуттям диплома і стає актом творення майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бердяєв М. *Філософія вільного духу. Про призначення людини. Філософія свободи. Сенс творчості*. Stud.com.ua. URL: https://stud.com.ua/42246/filosofiya/berdyayev_filosofiya_vilnogo_duhu_priznachennya_lyudini_filosofiya_svobody_sens_tvorchosti#google_vignette (дата звернення: 10.02.2026).
2. Бовуар С. де. *Друга стаття* : у 2 т. / пер. з фр. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко. Київ : Основи, 1994. 403 с.
3. Долга О. Д. *Співвідношення віри та знання в філософії К. Ясперса: історико-філософський дискурс* : дис. ... канд. філос. наук. Слов'янськ : ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2017. 245 с.
4. Камю А. *Міф про Сізіфа* / пер. з фр. О. Жупанського. Портфель, 2015. 105 с.
5. Карпець О. Пророк найвищого призначення й смислу. *Дзеркало тижня*. 2004. 12 берез. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/prorok_nayvischogo_priznachennya_y_kosmichnogo_smislu.html (дата звернення: 04.02.2026).
6. Ніцше Ф. *Так казав Заратустра. Книжка для всіх і ні для кого* / пер. з нім. Л. Федоришина. Львів : Астролябія, 2010. 445 с.
7. Сартр Ж.-П. *Буття і ніщо: Нарис феноменологічної онтології* / пер. з фр. В. Ляха, П. Тарашука. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 854 с.
8. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм. *Психологія і суспільство*. 2022. № 2. С. 49–65. <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.049>.
9. Франкл В. *Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі* / пер. з англ. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 160 с.
10. Ясперс К. *Ідея Університету. Ідея Університету: Антологія* / упоряд. М. П. Зубрицька. Львів : Літопис, 2002. С. 109–167.
11. Kierkegaard S. *Fear and Trembling* / tr. Walter Lowrie. 1941. 72 s.

REFERENCES

1. Berdiaiev, M. (n.d.). *Filosofia vilnoho dukhu. Pro pryznachennia liudyny. Filosofia svobody. Sens tvorchosti* [Philosophy of the free spirit. On the destiny of man. Philosophy of freedom. The meaning of creativity]. Stud.com.ua. https://stud.com.ua/42246/filosofiya/berdyayev_filosofiya_vilnoho_duhu_priznachennya_lyudini_filosofiya_svobodi_sens_tvorchosti (stud.com.ua in Bing) [in Ukrainian].
2. De Bovuar, S. (1994). *Druha stat* [The Second Sex] U 2-kh t. (N. Vorobiova, P. Vorobiov, Ya. Sobko, per.). Kyiv: «Osnovy». 403 s. [in Ukrainian].
3. Dolha, O.D. (2017). *Spivvidnoshennia viry ta znannia v filosofii K. Yaspersa: istoryko-filosofskyi dyskurs* [The relationship between faith and knowledge in the philosophy of K. Jaspers: historical and philosophical discourse]. Kandydat nauk. 245 s. Sloviansk: DVNZ «Donbaskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet». [in Ukrainian].
4. Kamiu, A. (2015). *Mif pro Sizifa. Le mythe de sisyphé* (per. O. Zhupanskyi) [The Myth of Sisyphus. Le mythe de sisyphé (translated by O. Zhupanskyi)]. «Portfel». 105 s. [in Ukrainian].
5. Karpets, O. (2004, 12 bereznia). *Prorok naivyschoho pryznachennia y smyslu* [Prophet of the highest calling and meaning]. *Dzerkalo tyzhnia* (ZN,UA). https://zn.ua/ukr/SOCIUM/prorok_nayvischogo_priznachennya_y_kosmichnogo_smislu.html [in Ukrainian].
6. Nitsche, F. (2010). *Tak kazav Zaratustra. Knyzhka dlia vsikh i ni dlia koho* [Thus Spoke Zarathustra: A Book for All and None] (L. Fedoryshyn, per.). Astroliabiia. (Oryhinalnyi tvir opublikovano 1883–1885). 445 s. [in Ukrainian].
7. Sartr, Zh.-P. (2001). *Buttia i nishcho: Narys fenomenolohichnoi ontolohii* [Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology] (V.Liakh, P.Tarashchuk, per.). Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy». (Oryhinalnyi tvir vydano 1943). 854 s. [in Ukrainian].
8. Sartr, Zh.-P. (2022). *Ekzystentsializm – tse humanizm* [Existentialism is Humanism]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 2. 49–65. <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.049> (Oryhinalnyi tvir vydano 1946). [in Ukrainian].
9. Frankl, V. (2016). *Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu. Psykholoh u kontstabori* [Man's Search for Meaning. A Psychologist in a Concentration Camp]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia». 160 s. [in Ukrainian].
10. Iaspers, K. (2002). *Ideia Universytetu* [The Idea of the University] (M. P. Zubrytska, Red.; per. z nim.). V *Ideia Universytetu: Antolohiia* [The Idea of the University: Anthology], (s. 109–167). Litopys. [in Ukrainian].
11. Kierkegaard, S. (1843). *Fear and Trembling*. (tr. Walter Lowrie, 1941). 72 s. <https://www.sorenkierkegaard.nl/artikelen/Engels/101.%20Fear%20and%20Trembling%20book%20Kierkegaard.pdf>.

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Ростислав КОВАЛЬ,*orcid.org/0000-0001-9284-7505*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української та іноземних мов

Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

(Львів, Україна) *kvalrostyslav@gmail.com*

РОЛЬ НЕКРОПОЛІСТИКИ У ДОСЛІДЖЕННІ ПЕДАГОГІЧНОЇ І НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІДОМИХ ФІЛОЛОГІВ

На території Личаківського кладовища у Львові, котре є одним із найдавніших та найвідоміших у Східній Європі, поховано багато науковців й педагогів, котрі зробили вагомий внесок у розвиток філології у XIX – XXI століттях у Львові, Україні та за кордоном. Мета роботи полягає у спробі охарактеризувати роль некрополістики у вивченні їхньої професійної діяльності. Встановлено, що вони були авторами праць зі слов'янської філології, германістики, романістики, класичних і східних мов, есперанто; історії, журналістики, педагогіки, фольклористики, етнографії, епіграфіки, друкарства, книгознавства, папірології, музеєзнавства та інших напрямів. Їхня діяльність припала на Австрійську, згодом Австро-Угорську імперію, Польську Республіку, радянський період та незалежну Україну. Дослідження їхньої наукової й педагогічної спадщини тісно пов'язане з некрополістикою, яка, серед іншого, допомагає віднайти інформацію про місця їхнього поховання та втрачені в силу різних причин могили, повернути призабуті імена, розкрити особистість на тлі епохи. Галичина протягом цих періодів була і залишається важливим науковим центром завдяки вдалому географічному розташуванню на перехресті культур різних народів, діяльності Львівського університету та інших закладів вищої освіти, а також функціонуванню академічних організацій (зокрема, Наукового товариства імені Шевченка). Некрополістика уможливорює реконструкцію історії науки, виступаючи одним із альтернативних та важливих джерел інформації про особу, її родину, життєвий шлях й діяльність, адже доволі часто усе це перелічене на пам'ятнику чи гробівці. Вона значно розширює й доповнює традиційні методи досліджень. Личаківське кладовище у Львові є простором, що формує пам'ять про видатних діячів Галичини й дозволяє відстежити персональний склад наукової еліти краю. Перспективи подальших студій стосуватимуться аналізу джерельної бази з цієї проблематики.

Ключові слова: педагогічна діяльність, наукова діяльність, освітнє середовище, філологія, некрополістика, Личаківське кладовище.

Rostyslav KOVAL,*orcid.org/0000-0001-9284-7505*

PhD. (Philology), Associate Professor,

Associate Professor at the Ukrainian and Foreign Languages Department

Lviv Ivan Bobersky State University of Physical Culture

(Lviv, Ukraine) *kvalrostyslav@gmail.com*

THE ROLE OF CEMETERY STUDIES IN THE RESEARCH OF THE PEDAGOGICAL AND SCIENTIFIC ACTIVITIES OF FAMOUS PHILOLOGISTS

The Lychakiv Cemetery in Lviv is one of the oldest and most famous in Eastern Europe. This cemetery is the final resting place of many scientists and teachers who made significant contributions to the development of philology in Lviv, Ukraine, and abroad, from the 19th to the 21st century. The article aims to characterise the role of cemetery studies in the research of their professional activities. It has been established that they authored works on Slavic philology, German studies, Romance studies, classical and Oriental languages, and Esperanto, as well as on history, journalism, pedagogy, folklore studies, ethnography, epigraphy, printing, bibliography, papyrology, museology, and other subjects. Their activities spanned the Austrian Empire, and later the Austro-Hungarian Empire, the Polish Republic, the soviet period, and independent Ukraine. The research of their scientific and pedagogical heritage is closely related to cemetery studies. It helps to locate burial places and graves that have been lost for various reasons, restore forgotten names and reveal personalities against the backdrop of their era. During these periods, Halychyna was, and still is, an important scientific centre thanks to its successful geographical location at the crossroads of different cultural influences, the activities of Lviv University and other institutions of higher education, and the presence of academic organisations (notably the Shevchenko Scientific Society). Cemetery studies make it possible to reconstruct the history of science in modern-day Halychyna. They act as an important and alternative source about a person, his family, life path and activities, as all of this information is often indicated on a monument or tombstone. This significantly expands and complements traditional research methods. The Lychakiv cemetery in Lviv is a place where the memory of notable figures from Halychyna is preserved, enabling us to trace the personal histories of the region's scientific elite. Prospects for further studies will concern the analysis of the source base on this topic.

Key words: pedagogical activity, scientific activity, educational space, philology, cemetery studies, Lychakiv Cemetery.

Постановка проблеми. Кожне суспільство змушене вживати заходів щодо утилізації людських останків, відображаючи складну взаємодію релігії та соціального й культурного розвитку, етнічну ідентичність, національну політику та місцеве управління й вплив комерційного ринку (Rugg, 2021: 32). Кладовища завжди були частиною людського середовища. Беззаперечна істина про смертність людства змушує суспільство вчитися справлятися з нею та її роллю у житті. Некрополі та традиції поховання змінюються у різних культурах залежно від релігійних цінностей та звичаїв (Miller, 2006).

У багатьох містах світу цвинтарі вважаються активною частиною міського історичного контексту, пов'язаного з ідентичністю. У цьому сенсі вони є невід'ємною частиною культурного ландшафту міста (Pécsek, 2015). Однак вони можуть мати й інші значення – інтерес до генеалогії та сімейної історії, а також пробудження патріотизму під час відвідування національних військових меморіалів. Відвідування могил похованих знаменитостей робить кладовища пам'ятними й значущими з точки зору соціально-культурних вимірів (цит. за: Tomašević, 2018: 17). Цвинтарі та некрополі, на яких поховані відомі особистості, як історичні пам'ятки здавна привертають увагу вчених (Жадько, 2013: 29). Роль сучасної некрополістики полягає у вивченні, збереженні й дослідженні кладовищ як важливого джерела інформації про розвиток краю.

У 2026 році виповнюється 240 років з часу офіційного відкриття Личаківського кладовища у Львові. У його чисельних пам'ятниках не тільки збережена минувшина в історичних пам'ятках, відобразились не тільки мистецькі стилі від кінця XVII до кінця XX століття. В них віддзеркалилася історія Галичини, з її битвами, національними змаганнями за волю України, з темними і світлими сторінками, з її діячами, визначними особистостями, які своїми діяннями в сферах політики, військової справи, науки, культури, мистецтва зробили значний внесок у духовну національну скарбницю (Жадько, 2013: 96). Актуальність нашої роботи вбачаємо у необхідності ґрунтовного вивчення історії філології у Галичині.

Аналіз основних публікацій. Дослідження, які стосуються історії Личаківського некрополя у Львові (Коваль, 2025), можливостей його використання у якості освітнього простору (Коваль, 2025), поховань відомих науковців (Коваль, Романчук & Матлашенко, 2023; Коваль, 2024; Коваль, Романчук & Матлашенко, 2024; Коваль, 2025) висвітлені у відповідних публікаціях автора. Зазначимо, що

освітні програми на кладовищах існують у різних містах Європи та у більшості випадків обмежуються прогулянками та презентаціями (Pliberšek & Vrban, 2019). Kate Fabiani Rigo дослідила простір цвинтаря як інструмент для занять гуманітарними науками, оскільки він надає численні можливості для вивчення релігії, мистецтва, смерті та історії, дозволяє реалізувати міждисциплінарну роботу, забезпечує рефлексію щодо педагогічної практики, впливає на формування ідентичності учня, здатність створювати та ділитися змістовним досвідом в освітньому просторі, розвиває підтвердження цінностей, культури та переконань, а також формує свідомість, орієнтовану на майбутнє (Fabiani Rigo, 2014). Pieter Warnich висвітлив роль кладовища у розробці можливої методології для вчителів історії для викладання на об'єктах спадщини (Warnich, 2010). Polona Jančič Hegediš та Vlasta Hus проаналізували особливості навчання на території цвинтаря (Hegediš, Hus, 2020).

Низка публікацій спрямована на вивчення цвинтарного туризму (Pécsek, 2015; Rugg, 2021; Tomašević, 2018). Brigitta Pécsek звернула увагу на переосмислення міських кладовищ у туристичній пропозиції та демонстрацію їхньої цінності як культурних туристичних продуктів, які можуть збагатити враження відвідувачів (Pécsek, 2015). Julie Joyce Rugg визначила труднощі, пов'язані з ідентифікацією, представленням та популяризацією похоронної спадщини (funerary heritage) (Rugg, 2021), тобто усіх матеріальних і нематеріальних аспектів, що стосуються смерті. Amelia Tomašević зазначила, що більшість проведених досліджень стосуються цвинтарів з антропологічної та архітектурної точок зору як гарних прикладів паркової архітектури, скульптурного мистецтва, культурної спадщини, часто музею просто неба, тоді як у туристичному контексті вони пов'язані з темним туризмом / танатотуризмом (Tomašević, 2018).

Мета роботи полягає у спробі охарактеризувати роль некрополістики у вивченні професійної педагогічної і наукової діяльності філологів, мовознавців та літературознавців, котрі знайшли місце вічного спочинку на території Личаківського кладовища у Львові.

Виклад основного матеріалу. Ми переживаємо період швидких змін, економічної, культурної, соціальної та поведінкової кризи. У багатьох кутках планети великим занепокоєнням є те, як адаптувати ці зміни в систему освіти та створити ефективне динамічне навчання (Fabiani Rigo, 2014).

Кладовища – це більше, ніж просто місця спочинку для померлих. Вони виконують практичну

функцію, є історичними пам'ятками, відображають культурні цінності, вражають своїм дизайном. Більшість цвинтарів приймають відвідувачів безкоштовно, і багато з них пропонують тематичні карти, брошури, додатки для смартфонів, аудіотури або екскурсії з гідом, які демонструють могили, скульптури, пам'ятники, каплиці та інші архітектурні споруди цього місця (Pliberšek & Vrban, 2019). Цінність дослідження місцевих кладовищ полягає у тому, що вони розкривають публічне обличчя людей громади чи місцевості. Нагробки можуть відкрити безліч інформації про попередніх мешканців, котрі відігравали свою роль у певній громаді чи місцевості. На нагробках можна побачити важливу особисту інформацію про померлого, таку як імена та прізвища, дати й місце народження та смерті, причину смерті, професію (Warnich, 2010: 77). Колективні уявлення про пантеон видатних постатей є одним із суттєвих чинників формування національної ідентичності (Жадько, 2013: 21). Догляду й ушанування потребують усі могили – це важливий складник загальної культури нації. Коли ж ідеться про поховання тих, хто залишив глибокий слід в історії нації, культурі, мистецтві, то пошанування їх – це ще й акт самоповаги, самовизнання й самоствердження нації, її консолідації (Жадько, 2013: 22).

На території Личаківського кладовища у Львові, котре є одним із найдавніших та найвідоміших у Східній Європі, поховано багато людей, котрі своєю діяльністю спричинилися до розвитку філології у XIX – XXI століттях у Львові, Україні та за кордоном. У різні часи вони працювали у закладах вищої освіти Львова, Києва, Одеси, Миколаєва, Харкова, Дрогобича, Кракова, Вроцлава, Любліна, Познані, Відня, Інсбрука, Вільнюса та інших міст; у гімназіях Львова, Тернополя, Дрогобича, Стрия, Золочева, Городка, Яворова, Бродів, Рогатина, Жовкви, Сокаля, Бережан, Коломиї, Бучача, Самбора, Заліщиків, Городенки, Тлумача, Тереховлі, Варшави, Кракова, Лодзя, Перемишля, Сянока, Вадовиць, Холма та багатьох інших міст та містечок.

На Личаківському цвинтарі поховані такі філологи-україністи як, наприклад, Амвросій Андронович (1879–1942), Стефанія Андрусів (1942–2018), Дмитро Бандрівський (1897–1983), Михайло Бараник (1888–1961), Володимир Барвінський (1850–1883), Олександр Барвінський (1847–1926), Іван Вагилевич (1811–1866), Іван Верхратський (1846–1919), Михайло Возняк (1881–1954), Володимир Гнатюк (1871–1926), Ярослав Гординський-Антонович (1882–1939), Дем'ян Григораш (1921–1992), Лукія Гумецька

(1901–1988), Антін Генсьорський (1890–1970), Марія Деркач (1896–1972), Пилип Деркач (1893–1957), Володимир Дмитрук (1906–1959), Іван Дорошенко (1924–1985), Богдан Завадка (1934–2009), Богдан Заклинський (1886–1946), Ярослава Закревська (1931–1999), Володимира-Олександра Захарків (1937–2015), Мирослава Зваричевська-Мороз (1936–2015), Володимир Здоровега (1930–2006), Ангеліна Кабайда (1919–1995), Ірина Калинець (1940–2012), Теофіль Комаринець (1927–1991), Лідія Коць-Григорчук (1926–2018), Дмитро Кусько (1933–1999), Остап Макарушка (1867–1931), Петро Мечник (1885–1953), Лідія Мінко (1904–2004), Леоніла Міщенко (1922–2004), Григорій Нудьга (1913–1994), Омелян Огоновський (1833–1894), Володимир Охримович (1870–1931), Таміла Панько (1935–1995), Юліан Редько (1905–1993), Михайло Рудницький (1889–1975), Тарас Салига (1942–2023), Павлин Свенціцький (1841–1876), Любомир Сеник (1930–2021), Василь Сімович (1880–1944), Микола Старовойт (1939–2012), Михайло Тершаковець (1883–1978), Володимир Труш (1977–2015), Ірина Фаріон (1964–2024), Іван Франко (1856–1916), Наталія Хобзей (1964–2018), Валентина Черняк (1914–1994), Маркіян Шашкевич (1811–1843), Ярослав Шуст (1913–1961), Василь Щурат (1871–1948), Степан Щурат (1909–1990), Яким Ярема (1884–1964) та інші; слависти Владислав Белза / Władysław Bełza (1847–1913), Вацлав Міхал Божемський / Wacław Michał Borzemski (1868–1935), Вільгельм Адольф Брухнальський / Wilhelm Adolf Bruchnalski (1859–1938), Конstantи Войцеховські / Konstanty Wojciechowski (1872–1924), Іраїда Галенко (1919–2014), Людоміл Герман / Ludomił German (1851–1920), Генрик Гаертнер / Henryk Gaertner (1892–1935), Войцех Гжегожевич / Wojciech Grzegorzewicz (1864–1931), Антоні Каліна / Antoni Kalina (1846–1906), Юзеф Калленбах / Józef Kallenbach (1861–1929), Нонна Копистянська (1924–2013), Францішек Крчек / Franciszek Krček (1869–1916), Адам Креховецькі / Adam Krechowicki (1850–1919), Євгеніуш Лазовські / Eugeniusz Łazowski (1807–1868), Ян Лєцеєвські / Jan Leciejewski (1854–1929), Володимир Лучук (1934–1992), Антоні Юзеф Малєцькі / Antoni Józef Małeckі (1821–1913), Микола Малярчук (1918–1972), Шимон Матусяк / Szymon Matusiak (1854–1922), Михайло Онишкевич (1906–1971), Роман Пілят / Roman Pilat (1846–1906), Тадеуш Піні / Tadeusz Pini (1872–1937), Францішек Прухніцькі / Franciszek Próchnicki (1847–1911), Іларіон Свенціцький (1876–1956), Теодозій Старак (1931–1999), Євген Топінка (1941–2011), Костян-

тин Трофимович (1923–1993), Пьотр Хмельовські / Piotr Chmielowski (1848–1904), Броніслав Чарнік / Bronisław Czarnik (1858–1918), Юзеф Чернецкі / Józef Czernecki (1847–1929) та інші.

На території некрополя спочивають класичні філологи Іван Бабій (1893–1934), Микола Байрак (1884–1950), Михайло Білик (1889–1970), Зигмунт Венцлевські / Zygmunt Węclewski (1824–1887), Платон Горницький (1884–1972), Гнат Гошовський (1846–1903), Ісидор Громницький (1850–1937), Томаш Гарліцкі / Tomasz Garlicki (1853–1920), Іван Добушак (1883–1965), Михайло Дубицький (1889–1944), Михайло Задорожний (1887–1960), Спиридон Кархут (1869–1931), Олекса Ковбуз (1885–1966), Ілля Кокорудз (1857–1933), Генрик Копя / Henryk Kopia (1866–1933), Ярослав Коржинський (1895–1962), Броніслав Кручкєвіч / Bronisław Kruczkiewicz (1849–1918), Семен Кузик (1881–1953), Микола Ластовецький (1872–1962), Петро Левицький (1840–1894), Тадеуш Мар'ян Левіцкі / Tadeusz Marian Lewicki (1865–1943), Соломон Лур'є (1891–1964), Костянтин Лучаківський (1846–1912), Францішек Майхровіч / Franciszek Majchrowicz (1858–1928), Тадей Мандибур (1826–1908), Юрій Мушак (1904–1973), Григорій Наливайко (1860–1924), Пшемислав Нєментовські / Przemysław Niementowski (1846–1908), Аполлон Ничай (1846–1918), Іларіон Огоновський (1854–1929), Микола Панчук (1883–1960), Василь Пастущин (1889–1958), Станіслав Пільх / Stanisław Pilch (1882–1945), Людвік Сальо (1853–1915), Зигмунт Самолєвіч / Zygmunt Samolewicz (1842–1898), Едмунд Скарбіньські / Edmund Skarbiński (1886–1940), Францішек Ксавери Смолька / Franciszek Ksawery Smolka (1882–1942), Броніслав Старецький (1856–1931), Йосип Степків (1887–1949), Вінценти Сьмялек / Wincenty Śmiałek (1863–1943), Лука Турчин (1881–1950), Степан Федів (1862–1937), Едвард Фідерер / Edward Fiderer (1846–1921), Корнель Фішер / Kornel Fischer (1849–1900), Едвард Харкевич (1855–1913), Владислав Ходачек / Władysław Chodaczek (1884–1944), Сергій Шарипкін (1941–2020), Станіслав Ян Шнайдер / Stanisław Jan Schneider (1858–1917), Ян Щепаньські / Jan Szczepański (1872–1934), Микола Щербанський (Щербанюк) (1882–1951), Юліан Юхнович (1886–1946), Микола Янович (1879–1968) та інші.

Германісти Вітольд Барєвіч / Witold Barewicz (1865–1911), Вільгельміна Божемська / Wilhelmina Borzemska (1876–1944), Казімеж Броніковські / Kazimierz Bronikowski (1861–1909), Ярослав Вітошинський (1869–1946), Фелікс Роберт

Ган / Feliks Robert Hahn (1834–1905), Теофіл Герстманн / Teofil Gerstmann (1843–1907), Богдан Задорожний (1914–2008), Йосиф Застирець (1873–1943), Роксолана Зорівчак (1934–2018), Ольга Клименко (1899–1992), Олекса Ковбуз (1885–1966), Теодор Коростіль (1883–1944), Ганна Косів (1976–2019), Катерина Кусько (1931–2010), Євген Ланюк (1927–1974), Ірина-Олена Лежогубська (1894–1984), Платон Лушпинський (1880–1952), Іван Мандюк (1885–1957), Юліан Опільський (Юрій Рудницький) (1884–1937), Іван Паук (1909–2002), Василь Пачковський (1905–1963), Кароль Петелєнц / Karol Petelenz (1847–1930), Еміль Петцольд / Emil Petzold (1859–1932), Ольга Ріпецька (1918–2011), Марія Роздольська-Потурняк (1900–1951), Михайло Роздольський (1882–1960), Микола Сітницький (1884–1934), Марія Свенціцька (1918–2006), Теодор Стахльбергер / Teodor Stahlberger (1827–1888), Юліан Стефанович (1858–1930), Лука Турчин (1881–1950), Марія Шаповалова (1915–1994), Євгеніуш Арнольд Янота / Eugeniusz Arnold Janota (1823–1878) та романісти Ян Дарослав Амборські / Jan Darosław Amborski (1838–1905), Стефанія Векслєрова / Stefania Wekslerowa (1836–1923), Софія Волощак (1925–2011), Ірина Громницька (1904–1987), Амелія Лапчинська (1891–1972), Жінет Максимович (1929–1995), Петро-Олександр П'явка (1941–1999), Кароль Пехурські / Karol Piechurski (1809–1871), Любов-Марія Пірко (1940–2021), Роман Помірко (1942–2020), Едвард Порембовіч / Edward Porębowicz (1862–1937), Леон Стернклар / Leon Sternklar (1866–1937), Фелікс Шумлянські / Feliks Szumlański (1814–1874), Казімеж Віктор Ярецькі / Kazimierz Wiktor Jarecki (1878–1939) також знайшли місце вічного спочинку на території Личаківського некрополя. Врешті, сходознавці Мохамед Садик-Бей Агабек-Заде / Məhəmməd Sadiq Ağabəyzadə (1865–1944), Роман Гамада (1961–2017), Ян Гжегожевські / Jan Grzegorzewski (1846–1922), Богдан Давідовіч / Bogdan Dawidowicz (1858–1933), Ярослав Дашкевич (1926–2010), Карапет Кеупрулян / Garabet Keuprulian (1884–1939), Михайло Кобрин (1871–1956), Тадеуш Станіслав Генрик Криговські / Tadeusz Stanisław Henryk Krygowski (1860–1915), Ян Кухарські / Jan Kucharski (1806–1874), Зигмунт Смогожевські / Zygmunt Smogorzewski (1884–1931), Атаназі Урбан Фіц / Atanazy Urban Fic (1901–1943) поховані там само (Козицький, 2010).

Багато з них здобули освіту не лише у Львові, а й в університетах Кракова, Варшави, Вроцлава, Відня, Граца, Праги, Мюнхена, Лейпцига, Берліна, Парижа. Вони були авторами праць зі слов'янської

філології, германістики, романістики, класичних і східних мов, есперанто; історії, журналістики, педагогіки, фольклористики, етнографії, епіграфіки, друкарства, книгознавства, папірології, філігранології, бібліотекознавства, музеєзнавства, театрознавства та інших напрямів. Їхня науково-професійна діяльність припала на Австрійську, згодом Австро-Угорську імперію, Польську Республіку, радянський період та незалежну Україну. Значна частина їхніх робіт присвячена проблематиці слов'янської філології (зокрема, україністиці та полоністиці), класичним мовам та германістиці.

Некрополістика – це спеціальна історична дисципліна, яка комплексно вивчає поховальні пам'ятки (зокрема, некрополі й кладовища) як історико-культурні джерела від давнини до наших днів. Вона зберігає пам'ять як про видатних діячів та їхній внесок у розвиток політики, науки й культури, так й про звичайних людей. Власне, у нашому випадку, аналіз професійної діяльності філологів, котрі поховані на Личаківському кладовищі, дозволяє визначити основні тенденції становлення й розвитку цієї науки у Галичині на різних історичних етапах. Некрополістика допомагає віднайти інформацію про місця поховання та втра-

чені в силу різних причин могили, повернути призабуті імена, розкрити особистість на тлі епохи. Вона сприяє реконструкції історії науки, виступаючи одним із альтернативних джерел інформації про особу.

Висновки. Галичина є важливим науковим центром, що обумовлюється, серед іншого, вдалим географічним розташуванням на перехресті культур різних народів, діяльністю Львівського університету та інших закладів вищої освіти, а також академічних організацій (зокрема, Наукового товариства імені Шевченка). Розвиток філології тісно переплетений з історичними подіями, політичними та суспільними змінами й культурними трансформаціями.

Некрополістика є важливим інструментом у вивченні педагогічної та наукової діяльності філологів, котрі поховані на Личаківському кладовищі у Львові, розширюючи й доповнюючи традиційні методи досліджень. Саме цей некрополь є простором, що формує пам'ять про видатних діячів Галичини й дозволяє відстежити персональний склад наукової еліти краю. Перспективи подальших студій стосуватимуться аналізу джерельної бази з цієї проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жадько В. Енциклопедія некрополістики. Київ: Преса України, 2013. 703, [2] с.
2. Коваль Р. Історія Личаківського кладовища у працях іноземних дослідників. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Український державний університет імені Михайла Драгоманова. Вип. 105, 2025. С. 63–69. <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2025.105.12>.
3. Коваль Р. Історія Личаківського цвинтаря у працях українських дослідників. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 83, т. 2, 2025. С. 296–302. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-2-44>.
4. Коваль Р. Кладовище як освітній простір. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 85, т. 1, 2025. С. 336–342. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/85-1-51>.
5. Коваль Р. Професійна діяльність відомих львівських германістів. Інноваційна педагогіка. Вип. 75, 2024. С. 22–29. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/75.3>.
6. Коваль Р. Професійна діяльність відомих львівських полоністів. Інноваційна педагогіка. Вип. 79, т. 1, 2025. С. 27–33. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/79.1.4>.
7. Коваль Р., Романчук О., Матлашенко Л. Професійна діяльність відомих львівських філологів-романістів. Інноваційна педагогіка. Вип. 69, т. 1, 2024. С. 25–31. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/69.1.4>.
8. Коваль Р., Романчук О., Матлашенко Л. Професійна діяльність українських класичних філологів (на прикладі осіб, похованих на території Личаківського некрополя). Інноваційна педагогіка. Вип. 66, 2023. С. 20–26. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/66.3>.
9. Козицький А. Львівські сходознавці першої третини ХХ століття. Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 45, 2010. С. 389–410.
10. Fabiani Rigo K. Graveyard at School: Death and Cemetery may take place in the school? *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 116, 2014. Pp. 3740–3743. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.833>.
11. Hegediš P. J., Hus V. Cemetery as an Opportunity for Learning outside the Classroom. *Creative Education*, 11, 2020. Pp. 2660–2671. <https://doi.org/10.4236/ce.2020.1112197>.
12. Miller DeM. S., Rivera J. D. Hallowed Ground, Place, and Culture. *The Cemetery and the Creation of Place. Space and Culture*, Vol. 9, № 4, November 2006. Pp. 334–350. <https://doi.org/10.1177/1206331206292450>.
13. Pécssek B. City Cemeteries as Cultural Attractions: Towards an Understanding of Foreign Visitors' Attitude at the National Graveyard in Budapest. *Deturope*, 7, 1, 2015. Pp. 44–61.
14. Pliberšek L., Vrban D. Cemeteries as Cultural Heritage: Implementing the Model of Cemeteries-Cultural Heritage as Education Environment. *Mednarodno inovativno poslovanje = Journal of Innovative Business and Management*, 11 (2), 2019. Pp. 22–31. <https://doi.org/10.32015/JIBM/2019-11-2-3>.
15. Rugg J. J. Turismo del patrimonio funerario: Definiciones y principios. *Revista Murciana de Antropología*, 2021. Pp. 31–58. <https://doi.org/10.6018/rmu.435441>.

16. Tomašević A. Cemeteries as tourist attraction. *Tourističko Poslovanje*, 21, 2018. Pp. 13–24. <https://doi.org/10.5937/TurPos1821013T>.
17. Warnich P. The value and role of cemeteries: Designing a possible methodology for teaching heritage to history learners. *Yesterday & Today*, № 5, 2010. Pp. 71–95.

REFERENCES

1. Zhadko V. (2013) *Entsyklopediia nekropoleznavstva [Encyclopedia of Cemetery Studies]*. Kyiv, 703, [2] s. [in Ukrainian].
2. Koval R. (2025) *Istoriia Lychakivskoho kladovyshcha u pratsiakh inozemnykh doslidnykiv [Lychakiv Cemetery in the Works of Foreign Researchers]*. *Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy. Zbirnyk naukovykh prats / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Ukrainyski derzhavnyi universytet imeni Mykhaila Drahomanova*. Vyp. 105. 63–69. <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2025.105.12>. [in Ukrainian].
3. Koval R. (2025) *Istoriia Lychakivskoho tsyntyaria u pratsiakh ukrainskykh doslidnykiv [History of the Lychakiv cemetery in the works of Ukrainian researchers]*. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 83, t. 2. 296–302. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-2-44>. [in Ukrainian].
4. Koval R. (2025) *Kladovyshche yak osvittii prostir [Cemetery as an Educational Space]*. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 85, t. 1. 336–342. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/85-1-51>. [in Ukrainian].
5. Koval R. (2024) *Profesiina diialnist vidomykh lvivskykh hermanistiv [Professional activities of famous Lviv specialists in the field of German studies]*. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 75. 22–29. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/75.3>. [in Ukrainian].
6. Koval R. (2025) *Profesiina diialnist vidomykh lvivskykh polonistiv [Professional activities of famous Lviv specialists in the field of Polish studies]*. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 79, t. 1. 27–33. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/79.1.4>. [in Ukrainian].
7. Koval R., Romanchuk O., Matlashenko L. (2024) *Profesiina diialnist vidomykh lvivskykh filolohiv-romanistiv [Professional activities of famous Lviv Romance philologists]*. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 69, t. 1. 25–31. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/69.1.4>. [in Ukrainian].
8. Koval R., Romanchuk O., Matlashenko L. (2023) *Profesiina diialnist ukrainskykh klasychnykh filolohiv (na prykladi osib, pokhovanykh na terytorii Lychakivskoho nekropolia) [Professional activities of Ukrainian classical philologists (on the sample of persons buried at the Lychakiv necropolis)]*. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 66, 2023. 20–26. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/66.3>. [in Ukrainian].
9. Kozytskiy A. (2010) *Lvivski skhodoznavtsi pershoi tretyny 20 stolittia [Lviv orientologists in the first thirty years of the XXth century]*. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorichna*. Vyp. 45. 389–410. [in Ukrainian].
10. Fabiani Rigo K. (2014) *Graveyard at School: Death and Cemetery may take place in the school? Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 116. 3740–3743. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.833>.
11. Hegediš P. J., Hus V. (2020) *Cemetery as an Opportunity for Learning outside the Classroom*. *Creative Education*, 11. 2660–2671. <https://doi.org/10.4236/ce.2020.1112197>.
12. Miller DeM. S., Rivera J. D. (2006) *Hallowed Ground, Place, and Culture. The Cemetery and the Creation of Place. Space and Culture*, Vol. 9, № 4. 334–350. <https://doi.org/10.1177/1206331206292450>.
13. Pécssek B. (2015) *City Cemeteries as Cultural Attractions: Towards an Understanding of Foreign Visitors' Attitude at the National Graveyard in Budapest*. *Deturope*, 7 (1). 44–61.
14. Pliberšek L., Vrban D. (2019) *Cemeteries as Cultural Heritage: Implementing the Model of Cemeteries-Cultural Heritage as Education Environment*. *Mednarodno inovativno poslovanje = Journal of Innovative Business and Management*, 11 (2). 22–31. <https://doi.org/10.32015/JIBM/2019-11-2-3>.
15. Rugg J. J. (2021). *Turismo del patrimonio funerario: Definiciones y principios*. *Revista Murciana de Antropología*. 31–58. <https://doi.org/10.6018/rmu.435441>. [in Spanish].
16. Tomašević A. (2018) *Cemeteries as tourist attraction*. *Tourističko Poslovanje*, 21, 2018. 13–24. <https://doi.org/10.5937/TurPos1821013T>.
17. Warnich P. (2010) *The value and role of cemeteries: Designing a possible methodology for teaching heritage to history learners*. *Yesterday & Today*, № 5. 71–95.

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 37.015.3:37.018.43

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-40>**Лариса КОХАН,***orcid.org/0000-0003-0519-3406**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації**Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова,**викладач-методист**Комунального закладу «Харківський музичний фаховий коледж**імені Б.М. Лятошинського» Харківської обласної ради**(Харків, Україна) lara.kokhan@gmail.com***Людмила КОПІЄВСЬКА,***orcid.org/0000-0003-0519-3406**викладач-методист**Комунального закладу «Харківський музичний фаховий коледж**імені Б.М. Лятошинського» Харківської обласної ради**(Харків, Україна) kopievskalu@gmail.com*

АКАДЕМІЧНА ПРОКРАСТИНАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядається проблема академічної прокрастинації здобувачів освіти в умовах дистанційного навчання як актуальний психолого-педагогічний феномен сучасного освітнього середовища. Особливу увагу приділено специфіці її проявів у ситуації тривалих кризових викликів, що вплинули на українську систему освіти, зокрема переходу до онлайн-формату в період пандемії COVID-19 та організації навчального процесу в умовах воєнного стану. Дистанційне навчання, попри розширення технологічних можливостей, підвищило вимоги до саморегуляції, самоорганізації та внутрішньої мотивації здобувачів освіти, що водночас актуалізувало проблему відкладання навчальної діяльності. У статті окреслено основні причини академічної прокрастинації, серед яких визначено дефіцит внутрішньої мотивації, труднощі керування часом, страх помилки, перфекціонізм, низький рівень самоефективності та недостатній досвід переживання успіху. Проаналізовано її типові наслідки, що проявляються у зниженні продуктивності навчальної діяльності, нерівномірності виконання завдань, підвищенні тривожності, формуванні почуття провини та погіршенні психологічного благополуччя молоді. Підкреслено, що в умовах дистанційної освіти послаблення безпосереднього контролю й обмеження особистісної взаємодії між викладачем і здобувачем освіти можуть посилювати прояви прокрастинаційної поведінки. Мета статті полягає в комплексному аналізі причин і наслідків академічної прокрастинації в онлайн-навчанні та обґрунтуванні ефективних психолого-дидактичних шляхів її подолання. На основі узагальнення теоретичних положень і практичного досвіду запропоновано системну модель протидії прокрастинації, що ґрунтується на трьох взаємопов'язаних напрямках: підтримці внутрішньої мотивації, формуванні навичок саморегуляції й тайм-менеджменту та створенні ситуації успіху в навчальному процесі. Узагальнені результати дослідження засвідчують, що ефективне зниження рівня академічної прокрастинації можливе за умови комплексного поєднання психологічних і дидактичних інструментів, а також цілеспрямованої організації цифрового освітнього середовища. Реалізація запропонованої моделі сприяє розвитку відповідальності, навчальної автономії, самоконтролю та готовності здобувачів освіти до самоосвіти, що є важливою передумовою формування конкурентоспроможної, інтелектуально зрілої та професійно орієнтованої особистості в сучасних українських реаліях.

Ключові слова: академічна прокрастинація, дистанційне навчання, онлайн-навчання, внутрішня мотивація, саморегуляція, тайм-менеджмент, навчальна автономія.

Larysa KOKHAN,

orcid.org/0000-0003-0519-3406

*Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Education), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology and Intercultural Communication
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv,*

Methodologist Lecturer

*B.M. Liatoshynskyi Kharkiv Professional Music College of the Kharkiv Regional Council
(Kharkiv, Ukraine) lara.kokhan@gmail.com*

Liudmyla KOPIEVSKA,

orcid.org/0000-0003-0519-3406

Methodologist Lecturer

*B.M. Liatoshynskyi Kharkiv Professional Music College of the Kharkiv Regional Council
(Kharkiv, Ukraine) kopievska@gmail.com*

ACADEMIC PROCRASTINATION OF STUDENTS: CAUSES, CONSEQUENCES, AND WAYS OF OVERCOMING IN DISTANCE LEARNING CONDITIONS

The article examines the issue of academic procrastination among students in the context of distance learning as a relevant psychological and pedagogical phenomenon of the contemporary educational environment. Particular attention is paid to the specific features of its manifestation under prolonged crisis conditions that have affected the Ukrainian education system, including the transition to online learning during the COVID-19 pandemic and the organization of the educational process under martial law. Although distance learning has expanded technological opportunities, it has simultaneously increased the demands placed on students' self-regulation, self-organization, and intrinsic motivation, thereby intensifying the problem of postponing academic tasks. The article outlines the main causes of academic procrastination, including a lack of intrinsic motivation, difficulties in time management, fear of failure, perfectionism, low self-efficacy, and insufficient experience of academic success. Its typical consequences are analyzed, manifested in decreased academic productivity, uneven task completion, heightened anxiety, feelings of guilt, and deterioration of students' psychological well-being. It is emphasized that in distance education, reduced direct supervision and limited face-to-face interaction between instructors and students may contribute to the intensification of procrastination behavior. The purpose of the article is to provide a comprehensive analysis of the causes and consequences of academic procrastination in online learning and to substantiate effective psychological and didactic strategies for its prevention and reduction. Based on the generalization of theoretical provisions and practical experience, a systematic model for counteracting procrastination is proposed. The model is grounded in three interconnected components: strengthening intrinsic motivation, developing self-regulation and time-management skills, and creating situations of success within the educational process.

The generalized findings indicate that effective reduction of academic procrastination is possible through the integrated application of psychological and didactic tools, as well as through the purposeful organization of the digital learning environment. The implementation of the proposed model contributes to the development of responsibility, learning autonomy, self-control, and readiness for self-directed learning, which are essential prerequisites for forming a competitive, intellectually mature, and professionally oriented personality in contemporary Ukrainian realities.

Key words: *academic procrastination, distance learning, online learning, intrinsic motivation, self-regulation, time management, learning autonomy.*

Постановка проблеми. Останні роки українська освіта функціонує в умовах тривалих кризових викликів – спершу пандемії COVID-19, що зумовила масовий перехід до дистанційного навчання (UNESCO, 2020), а згодом – повномасштабної війни, яка актуалізувала необхідність забезпечення безперервності освітнього процесу в онлайн-форматі (МОН України, 2023). Сьогодні для багатьох закладів освіти Харкова дистанційне навчання стало єдиною реальною формою організації освітньої діяльності.

Разом із технологічною адаптацією освітнього процесу загострилися психолого-педагогічні проблеми, зокрема посилення академічної прокрастинації серед здобувачів освіти (Milgram,

1991; Solomon, Rothblum, 1984; Klassen et al., 2008). Ослаблення безпосереднього контролю та зростання вимог до саморегуляції сприяють відкладанню складних завдань «на потім», що негативно позначається на результативності навчання й психологічному благополуччі молоді (Lay, 1986; Zimmerman, 2002).

Отже, актуальним стає пошук психолого-дидактичних інструментів запобігання академічній прокрастинації в умовах дистанційного навчання.

Аналіз досліджень. Поняття «прокрастинація» активно розробляється з другої половини ХХ століття. Одним із перших термін використав П. Рінгенбах (Ringebach, 1977). А. Елліс і В. Кнаус роз-

глядали прокрастинацію як форму ірраціональної поведінки, пов'язану з тривожністю та деструктивними переконаннями (Ellis, Knaus, 1977).

Н. Мілграм запропонував класифікацію видів прокрастинації та виокремив академічну її форму (Milgram, 1991). Л. Соломон та Е. Ротблум дослідили когнітивно-поведінкові чинники студентського зволікання (Solomon, Rothblum, 1984). К. Лей розробив психодіагностичний інструментарій вимірювання рівня прокрастинації (Lay, 1986).

Дж. Бурка та Л. Юен пов'язували прокрастинацію зі страхом невдачі й перфекціонізмом (Burka, Yuen, 1983). Р. Классен та ін. довели зв'язок академічної прокрастинації з низькою самоефективністю та труднощами саморегуляції (Klassen et al., 2008).

У межах теорії саморегульованого навчання важливими є праці Б. Циммермана (Zimmerman, 2002), а теорія самодетермінації Е. Десі та Р. Раяна пояснює значення внутрішньої мотивації у формуванні навчальної автономії (Deci, Ryan, 2000).

В українському науковому просторі питання саморегуляції та мотиваційної сфери досліджували Т. Яценко (2004), О. Саннікова (2003), Л. Орбан-Лембрик (2004), О. Кононенко (2012).

Мета статті – на основі аналізу психолого-педагогічних досліджень та узагальнення практичного досвіду онлайн-навчання розкрити сутність академічної прокрастинації здобувачів освіти, з'ясувати чинники її посилення в дистанційному форматі, охарактеризувати типові наслідки для навчальної діяльності та психологічного стану молоді й окреслити систему ефективних шляхів її подолання.

У межах мети передбачено:

розкрити сутність, типові причини й наслідки академічної прокрастинації;

визначити специфічні чинники її посилення під час дистанційного навчання;

узагальнити й систематизувати ефективні психологічні та дидактичні інструменти протидії цьому явищу;

показати практичні напрями роботи викладача, спрямовані на розвиток самоорганізації, самоконтролю та навчальної автономії здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Академічна прокрастинація в умовах дистанційної форми навчання посилюється через підвищені вимоги до самостійності та зниження зовнішнього контролю (Klassen et al., 2008; Zimmerman, 2002).

У дистанційному форматі освітній процес значною мірою спирається на самостійну пізнавальну діяльність здобувачів освіти. Для частини студентів, особливо молодших курсів, це виявляється проблемним: уміння планувати, розподіляти час,

тримати навчальні цілі «в полі уваги» й доводити справу до завершення сформовані недостатньо. Відтак зволікання набуває масового характеру: завдання відкладаються до дедлайнів, готуються поспіхом, а навчання стає нерівномірним і стресогенним.

Поведінкові маркери академічної прокрастинації включають контрпродуктивність, втрату часу та відтермінування діяльності (Milgram, 1991; Lay, 1986):

контрпродуктивність – дії не наближають до результату, хоча зовні створюють ілюзію зайнятості; *втрата часу* – перевага дрібних справ і «швидких» активностей замість важливих;

відтермінування – перенесення основної роботи на невизначене «потім» або на «останній момент».

Аналіз педагогічних спостережень й узагальнених наукових підходів дозволяє виділити широкий спектр причин: від слабкої мотивації та невміння організувати діяльність до тривожності, страху невдачі, перфекціонізму, сімейних та соціальних проблем. Проте в освітній практиці найбільш керованими й водночас найпоширенішими виявляються три блоки:

дефіцит внутрішньої мотивації (навчання «заради диплома», нечітке бачення професійної перспективи);

проблеми з керуванням часом (відсутність планування, заниження / завищення оцінки власних ресурсів);

нестача досвіду успіху (невпевненість у собі, страх помилки, очікування негативної оцінки).

Саме ці чинники доцільно розглядати як «точки прикладання» психолого-дидактичної роботи викладача в дистанційному форматі: вони найчастіше проявляються в навчанні та піддаються системному педагогічному впливу.

Ефективною в умовах дистанційної освіти є комплексна модель подолання прокрастинації, що спирається на таке:

підтримання внутрішньої мотивації – чітке цілевизначення, зворотний зв'язок, диференціація (Deci, Ryan, 2000);

розвиток навичок саморегуляції та тайм-менеджменту – поетапність завдань, міні-дедлайни (Zimmerman, 2002);

створення ситуації успіху – підвищення самоефективності через поступове ускладнення завдань (Klassen et al., 2008).

Практика показує: академічна прокрастинація рідко має одну-єдину причину, тому результат дає застосування не поодинокого прийому, а продуманої системи. Її доцільно вибудовувати за трьома

взаємопов'язаними напрямками: 1) підтримання мотивації, 2) формування навичок керування часом, 3) створення ситуації успіху. Така послідовність є логічною: спершу здобувач освіти має розуміти «навіщо» працювати, далі – знати «як організувати» роботу, і, зрештою, – відчувати «що виходить», щоб закріпити продуктивну поведінку.

У дистанційному навчанні вирішальне значення має *внутрішня (когнітивна) мотивація* – усвідомлене прагнення до знань як ресурсу саморозвитку та майбутнього професійного зростання. Її не можна сформувати наказом або лише оцінками; натомість вона посилюється через якісну організацію навчального середовища. Практика доводить ефективність таких прийомів:

чітке формулювання цілей і очікуваних результатів уже на початку курсу / теми;

прозорі критерії оцінювання для кожного виду робіт з метою уникнення непорозумінь у відтермінованій онлайн-комунікації;

повага до особистості здобувача освіти й позитивне підкріплення (особливо адресна похвала із конкретизацією сильних сторін роботи);

оперативний і коректний зворотний зв'язок: не просто констатація помилки, а пояснення «де / чому / як виправити»;

диференціація завдань за складністю та надання права вибору (тема, формат, рівень);

інтерактивні форми роботи (групові завдання, мініпроекти, навчальні дискусії, елементи гри / змагання);

залучення до конкурсів і творчих ініціатив, що підтримують самореалізацію та соціальне визнання результату.

Для дисциплін мовно-літературного циклу мотиваційний потенціал посилюється тоді, коли здобувач освіти бачить: знання мови й літератури – це не «набір правил», а інструмент мислення, комунікації, професійної презентації себе та культурної самоідентифікації.

Навіть за наявності мотивації труднощі часто виникають на етапі організації діяльності: без сформованих навичок планування здобувачі освіти легко «губляться» між дедлайнами, тому наступним важливим кроком є цілеспрямоване формування вмінь керувати часом і знижувати відтермінування. Для цього практично виправданим є застосування таких психолого-дидактичних прийомів:

поділ великих завдань на короткі етапи з проміжними мінідедлайнами;

робота короткими інтервалами з обов'язковими перервами (щоб уникати пер втоми та «втєчі» від справи);

обмеження відволікачів (режим «не турбувати», відкладені сповіщення, правила взаємодії з телефоном);

візуалізація кінцевої мети й самозаохочення за вчасно виконані кроки;

використання планера / нотатника (паперового або електронного) для фіксації завдань і дедлайнів.

Доцільною є й коротка пам'ятка для здобувачів освіти: вести щоденник справ; дрібні завдання виконувати одразу, а великі – розписувати на етапи; щовечора планувати наступний день; вчитися відмовлятися від «поглиначів часу»; не забувати про відпочинок як умову продуктивності.

Однак навіть організованість не завжди гарантує стабільну роботу: якщо здобувач освіти боїться помилки, сумнівається у власних силах або має досвід частих невдач, то відкладання стає способом уникнення емоційної напруги. Тому третій напрям – створення психологічно підтримувального середовища, де з'являється досвід подолання труднощів і відчуття «я можу». Атмосфера успіху зменшує тривожність, послаблює страх оцінювання й поступово підвищує самооцінку. З цього погляду ефективним є впровадження до освітньої практики таких психолого-дидактичних прийомів:

завдання з керованою складністю, щоб здобувачі освіти могли відчувати реальний прогрес;

самооцінювання та взаємооцінювання за зрозумілими критеріями (розвиток рефлексії й відповідальності);

підкреслення динаміки («було — стало»), а не лише підсумкового балу;

візуалізація та мультимедійність, які відповідають способам сприймання інформації сучасного «цифрового» покоління.

Для здобувачів освіти інтернет-покоління особливо продуктивними є візуальні та інтерактивні формати: презентації, схеми, короткі тематичні блоки, відеофрагменти, онлайн-вікторини, буктрейлери, навчальні тести. На заняттях з української літератури доречним є поєднання тексту з музикою, фільмами, аудіозаписами – це допомагає глибше пережити художній світ твору. У мовній підготовці ефективною альтернативою традиційній дошці стають структуровані презентації та текстові матеріали з чіткою графічною організацією: таблиці, алгоритми, опорні конспекти, структурно-логічні схеми.

Комплексний ефект посилюється тоді, коли дистанційний курс має кілька взаємодоповнювальних компонентів (наприклад: теорія у презентації + текстові вправи + відеопояснення + підсумкове інтерактивне тестування). Така багатоканальна

подача знижує бар'єр входження в тему, підтримує регулярність навчальної праці й, відповідно, зменшує ризик «відкладання до останнього».

Висновки. Підсумовуючи все викладене вище, зазначимо, що академічна прокрастинація в умовах дистанційного навчання набуває особливої гостроти через послаблення поточного контролю, зменшення безпосередньої взаємодії та підвищені вимоги до саморегуляції здобувачів освіти. Її типовими наслідками є стрес, почуття провини, зниження продуктивності та погіршення якості навчальних результатів.

Академічна прокрастинація в дистанційному навчанні є комплексним психолого-педагогічним феноменом, пов'язаним із рівнем саморегуляції, внутрішньої мотивації та переживанням успіху (Klassen et al., 2008; Zimmerman, 2002; Deci, Ryan, 2000). Її подолання можливе через системну організацію навчального процесу, що поєднує психологічні й дидактичні механізми впливу.

Ефективною є комплексна модель «мотивація – час – успіх», яка передбачає:

розвиток внутрішньої (когнітивної) мотивації через цілевизначення, прозорі критерії, повагу до здобувача освіти, зворотний зв'язок, диференціацію й інтерактивність;

формування навичок самоорганізації через поетапність завдань, мінідедлайни, ефективне планування, обмеження відволікачів;

створення атмосфери успіху через підтримку, керовану складність, рефлексію та використання медіа- й візуальних інструментів, близьких сучасному поколінню здобувачів освіти.

Отже, застосування психологічних і дидактичних прийомів, поєднаних із можливостями цифрового середовища, дозволяє не лише зменшити прояви академічної прокрастинації, а й сприяє формуванню ключових компетентностей здобувачів освіти: відповідальності, самоконтролю, навчальної автономії та готовності до самоосвіти. У сучасних українських реаліях це стає важливою умовою виховання інтелектуальної, творчої, цілеспрямованої особистості, здатної до розвитку й професійного успіху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Burka J., Yuen L. Procrastination: Why You Do It, What to Do About It. Reading, MA : Addison-Wesley, 1983. 261 p.
2. Deci E. L., Ryan R. M. The «what» and «why» of goal pursuits: human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*. 2000. Vol. 11, no. 4. P. 227–268. DOI: https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
3. Ellis A., Knaus W. J. Overcoming Procrastination. New York : Institute for Rational Living, 1977. 221 p.
4. Klassen R. M., Krawchuk L. L., Rajani S. Academic procrastination of undergraduates: low self-efficacy to self-regulate predicts higher levels of procrastination. *Contemporary Educational Psychology*. 2008. Vol. 33, no. 4. P. 915–931. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2007.07.001>
5. Lay C. H. At last, my research article on procrastination. *Journal of Research in Personality*. 1986. Vol. 20, no. 4. P. 474–495. DOI: [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(86\)90127-3](https://doi.org/10.1016/0092-6566(86)90127-3)
6. Milgram N. Procrastination. In: Dulbecco R. (ed.). *Encyclopedia of Human Biology*. New York : Academic Press, 1991. P. 149–155.
7. Ringenbach P. Procrastination: A Bibliographic Essay. 1977. 45 p.
8. Solomon L. J., Rothblum E. D. Academic procrastination: frequency and cognitive-behavioral correlates. *Journal of Counseling Psychology*. 1984. Vol. 31, no. 4. P. 503–509. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-0167.31.4.503>
9. UNESCO. Education in a Post-COVID World: Nine Ideas for Public Action. Paris : UNESCO, 2020. 25 p.
10. Zimmerman B. J. Becoming a self-regulated learner: an overview. *Theory into Practice*. 2002. Vol. 41, no. 2. P. 64–70. DOI: https://doi.org/10.1207/s15430421tip4102_2
11. Яценко Т. С. Психологічні основи саморегуляції особистості. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 312 с.
12. Саннікова О. П. Психологія особистості. Одеса : Астропринт, 2003. 368 с.
13. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. Київ : Академвидав, 2004. 448 с.
14. Кононенко О. І. Саморегуляція в навчальній діяльності. *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 18. С. 112–120.
15. Організація освітнього процесу в умовах воєнного стану : лист-роз'яснення від 03.11.2023 р. №1/17310-23. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2023. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/90390/

REFERENCES

1. Burka, J., & Yuen, L. (1983). Procrastination: Why You Do It, What to Do About It. Reading, MA: Addison-Wesley. 261 p.
2. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
3. Ellis, A., & Knaus, W. J. (1977). Overcoming Procrastination. New York: Institute for Rational Living. 221 p.
4. Klassen, R. M., Krawchuk, L. L., & Rajani, S. (2008). Academic procrastination of undergraduates: Low self-efficacy to self-regulate predicts higher levels of procrastination. *Contemporary Educational Psychology*, 33(4), 915–931. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2007.07.001>

5. Lay, C. H. (1986). At last, my research article on procrastination. *Journal of Research in Personality*, 20(4), 474–495. [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(86\)90127-3](https://doi.org/10.1016/0092-6566(86)90127-3)
6. Milgram, N. (1991). Procrastination. In R. Dulbecco (Ed.), *Encyclopedia of Human Biology*. New York: Academic Press. 149–155
7. Ringenbach, P. (1977). Procrastination: A Bibliographic Essay. 45 p.
8. Solomon, L. J., & Rothblum, E. D. (1984). Academic procrastination: Frequency and cognitive-behavioral correlates. *Journal of Counseling Psychology*, 31(4), 503–509. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.31.4.503>
9. UNESCO. (2020). Education in a Post-COVID World: Nine Ideas for Public Action. Paris: UNESCO. 25 p.
10. Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory into Practice*, 41(2), 64–70. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4102_2
11. Yatsenko, T. S. (2004). *Psykhologichni osnovy samorehuliatcii osobystosti* [Psychological foundations of personality self-regulation]. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova. 312 s. [in Ukrainian].
12. Sannikova, O. P. (2003). *Psykhologhiia osobystosti* [Psychology of personality]. Odesa: Astroprynt. 368 s. [in Ukrainian].
13. Orban-Lembryk, L. E. (2004). *Sotsialna psykhologhiia* [Social psychology]. Kyiv: Akademvydav. 448 s. [in Ukrainian].
14. Kononenko, O. I. (2012). Samorehuliatciiia v navchalnii diialnosti [Self-regulation in learning activity]. *Problemy suchasnoi psykhologhii* [Problems of contemporary psychology], 18, 112–120. [in Ukrainian].
15. Orhanizatsiia osvithnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu : lyst-roziasnennia. [Organization of the educational process under martial law: explanatory letter, dated 03.11.2023 No. 1/17310-23] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Kyiv, 2022. [in Ukrainian]. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/90390/

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 322(477):261.7:94(477)"1991/2026"
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-41>

Валентина КУРИЛЯК,
orcid.org/0000-0001-5245-9700

доктор богослов'я, доцент,
доцент кафедри богослов'я

Приватного вищого навчального закладу «Український гуманітарний інститут»
(Буча, Київська область, Україна) *v.kuryliak@ugi.edu.ua*

ЕВОЛЮЦІЯ РЕЛІГІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ СПІЛЬНОТ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1991–2026 РР.): ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено комплексний історико-правовий аналіз еволюції протестантських спільнот України – баптистів, п'ятидесятників, адвентистів сьомого дня та харизматичних рухів у період від здобуття незалежності до 2026 року. Дослідження зосереджене на трансформації правового статусу цих релігійних громад у контексті змін державної політики, суспільних криз і воєнних викликів. Методологічною основою роботи є поєднання історико-правового, інституційного та порівняльного підходів, що дозволяє простежити не лише формальні зміни законодавства, а й практику його застосування. Джерельну базу дослідження становлять нормативно-правові акти у сфері свободи совісті, судова практика Верховного Суду України, а також внутрішні документи протестантських релігійних організацій. На цій основі виокремлено три ключові етапи трансформації протестантизму в Україні. Період виходу з підпілля та боротьби за реституцію культового майна у 1990-х роках; етап поступової інституціоналізації та соціальної легітимації; а також фазу активної інтеграції у сфери освіти, капеланства, медіа й волонтерства після Революції Гідності. Особливу увагу приділено періоду повномасштабної війни Російської Федерації проти України (2022–2026 рр.), який став переломним для правового становища протестантських спільнот. Проаналізовано зміну судової доктрини щодо альтернативної (невійськової) служби, зокрема запровадження фактичного «тесту на щирість» релігійних переконань для мобілізованих осіб. Показано, що в умовах воєнного стану право на свободу совісті зазнало істотних обмежень, а судова практика набула більш репресивного характеру щодо пацифістських конфесій. У статті також розкрито парадокси євроінтеграційного законодавства, в межах яких протестантські спільноти постають як послідовні прихильники західного геополітичного вектору України, водночас залишаючись активними критиками ліберальних правових новел у сфері сімейної та гендерної політики. Доведено, що, попри успішну інтеграцію протестантів в українську політичну націю та їхню значну роль у гуманітарній і волонтерській діяльності, ключовим викликом для ідентичності цих громад залишається напруження між процесами мілітаризації суспільства та традиційною пацифістською богословською спадщиною.

Ключові слова: протестантизм, релігійне законодавство, свобода совісті, капеланство, альтернативна служба, сімейні цінності, волонтерство.

Valentyna KURYLIAK,
orcid.org/0000-0001-5245-9700

PhD, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Theology
Ukrainian institute of arts and sciences
(Bucha, Kyiv region, Ukraine) *v.kuryliak@ugi.edu.ua*

THE EVOLUTION OF RELIGIOUS LEGISLATION AND THE TRANSFORMATION OF PROTESTANT COMMUNITIES IN INDEPENDENT UKRAINE (1991–2026): A HISTORICAL AND LEGAL PERSPECTIVE

This article provides a comprehensive historical and legal analysis of the evolution of Protestant communities in Ukraine – Baptists, Pentecostals, Seventh-day Adventists, and charismatic movements – from the country's independence through 2026. The study focuses on the transformation of the legal status of these religious communities in the context of shifting state policies, social crises, and wartime challenges. Methodologically, the research combines historical-legal, institutional, and comparative approaches, allowing for an examination not only of formal legislative changes but also of their practical implementation. The source base of the study includes legislation governing freedom of conscience, case law of the Supreme Court of Ukraine, and internal documents of Protestant religious organizations. On this basis, three key stages in the transformation of Protestantism in Ukraine are identified: the period of emergence from illegality and the struggle for restitution of religious property in the 1990s; a phase of gradual institutionalization and social

legitimation; and a stage of active integration into the spheres of education, chaplaincy, media, and volunteerism following the Revolution of Dignity. Special attention is given to the period of Russia's full-scale invasion of Ukraine (2022–2026), which marked a turning point in the legal position of Protestant communities. The article analyzes the shift in judicial doctrine regarding alternative (non-military) service, including the introduction of a de facto «sincerity test» of religious convictions for mobilized individuals. It is demonstrated that under martial law, the right to freedom of conscience has been significantly restricted, while judicial practice has adopted a more repressive stance toward pacifist denominations. The article also highlights the paradoxes of Ukraine's European integration legislation, within which Protestant communities emerge as consistent supporters of the country's Western geopolitical orientation while simultaneously acting as active critics of liberal legal innovations in the field of family and gender policy. It is argued that despite the successful integration of Protestants into the Ukrainian political nation and their substantial role in humanitarian and volunteer activities, the central challenge to their collective identity remains the tension between the militarization of society and the traditional pacifist theological heritage.

Key words: Protestantism, religious legislation, freedom of conscience, chaplaincy, alternative service, family values, volunteerism.

Вступ та історіографія проблеми. Історія становлення незалежної України нерозривно пов'язана з фундаментальними змінами у сфері свободи совісті. Протягом 1991–2026 років українське суспільство пройшло шлях від посттоталітарного атеїзму до формування моделі державно-конфесійних відносин, загартованої в умовах війни. У цій історичній динаміці протестантські спільноти (баптисти, п'ятидесятники, адвентисти, харизмати) відіграли роль, що значно перевищує їхню демографічну вагу, трансформувавшись із маргіналізованих груп на інституалізований сегмент громадянського суспільства. В українській історіографії тема державно-церковних відносин розроблялася переважно в контексті православ'я. Водночас вплив законодавчих змін на внутрішнє життя протестантських спільнот часто залишався поза увагою істориків. Дана стаття покликана проаналізувати еволюцію законодавства не як самоціль, а як фактор історичної трансформації соціальної структури та ідентичності українських протестантів.

Джерельна база та методологія. Дослідження спирається на репрезентативний комплекс джерел, який можна класифікувати за чотирма основними групами.

Нормативно-правові акти. Фундаментом дослідження є аналіз законодавчої еволюції: від засадничого Закону УРСР «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991) та ст. 35 Конституції України (1996) до новітніх нормативів воєнного часу. Особливу увагу приділено галузевим змінам: Закону «Про освіту» (щодо права на заснування шкіл), змінам до Податкового кодексу (щодо неприбутковості) (Bilash, Karabin, 2020) та Закону «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Важливим джерелом є також підзаконні акти, зокрема Указ Президента №357/2016 «Про відзначення 500-річчя Реформації», який став прецедентом державного визнання протестантизму.

Матеріали судової практики. Проаналізовано динаміку судових рішень, що відображають зміну

правової доктрини держави. До корпусу джерел увійшли рішення Європейського суду з прав людини (справи щодо відмови від служби за релігійними переконаннями), постанови національних судів у земельних спорах 1990–2000-х років, а також ключові постанови Верховного Суду 2024–2025 років (зокрема, справа №344/12021/22), які встановили нові критерії «щирості віри» та обмеження прав вірян в умовах воєнного стану (Верховний Суд, 2024).

Діловодна документація та внутрішні акти релігійних організацій. Використано офіційні документи ключових протестантських об'єднань: Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів (ВСЦ ЄХБ), Української Церкви Християн Віри Євангельської (УЦХВЕ) та Церкви адвентистів сьомого дня (ЦАСД). Аналізувалися резолюції з'їздів, публічні звернення Ради євангельських протестантських церков України (РЄПЦУ) до влади, а також інструкції для пасторів щодо дій в умовах окупації та мобілізації.

Статистичні та соціологічні дані. Для верифікації кількісних показників залучено звіти Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) щодо реєстрації релігійних мереж. Для розуміння соціальної ваги спільнот використано дані соціологічних моніторингів Центру Разумкова, які дозволяють простежити динаміку суспільної довіри до Церкви як інституту протягом 1991–2026 років.

Основні результати дослідження. Епоха «Релігійного ренесансу» та вихід з підпілля (1991–2013). Прийняття 23 квітня 1991 року Закону УРСР «Про свободу совісті та релігійні організації» стало подією тектонічного масштабу. Історичне значення цього акту полягало у скасуванні радянської стигми «сектантства». На відміну від РПЦ, яка в СРСР мала обмежений легальний статус, протестантські громади часто існували нелегально. Закон 1991 року, розроблений за участі ліберальних експертів, запустив процес

«реєстраційного буму». У 1990-х роках кількість протестантських громад зростала в геометричній прогресії, формуючи нову релігійну мапу України (Чурікова, 2024).

Однак історична реальність 1990–2000-х років характеризувалася дисонансом між ліберальним законом та практикою на місцях. Протестанти зіткнулися з проблемою реституції. Оскільки їхні історичні молитовні будинки були часто знищені або перебудовані, а документи втрачені, механізм повернення майна, що працював для православних, давав збій для протестантів. Це змусило спільноти перейти до стратегії нового будівництва. Показовим історичним кейсом є конфлікт навколо будівництва баптистського центру в Царському селі (Київ). Ця ситуація, що тягнулася роками, продемонструвала вразливість релігійних меншин перед корумпованою бюрократією та земельним лобі, навіть за наявності у протестантів своїх представників у владі. Цей період можна охарактеризувати як час боротьби за фізичне місце в публічному просторі міст (У Царському селі, 2017).

Важливим аспектом правової емансипації стала боротьба за доступ до засобів масової інформації. У 1990-х роках державна монополія та упередженість регуляторних органів фактично блокували протестантам вихід на національне телебачення. Однак демократизація законодавства про телебачення і радіомовлення дозволила створити прецедентні медіа-проекти. Історичним проривом стало отримання ліцензій на мовлення першими християнськими радіостанціями (як-от «Радіо Еммануїл» та ін.) та телеканалами. Це вимагало від релігійних організацій опанування складних процедур корпоративного права та взаємодії з Нацрадою з питань телебачення і радіомовлення. Поява протестантського контенту в ефірі не лише зруйнувала інформаційну блокаду, а й легалізувала релігійну лексику в публічному дискурсі, підготувавши суспільство до сприйняття протестантів як невід'ємної частини культурного ландшафту України (Sokolovskyi, Garaschuk, 2025; Balaklytskyi, 2014).

Революція Гідності та початок війни у 2014 році стали каталізатором зміни соціального статусу протестантів. Активна участь у Майдані та волонтерському русі де-факто легітимізувала їх в очах суспільства, що згодом було закріплено де-юре. Ключовим історичним зрушенням стало прийняття 2 липня 2015 року змін до Закону «Про освіту», що дозволило релігійним організаціям засновувати світські навчальні заклади. Це мало революційні наслідки, коли протестанти найак-

тивніше скористалися цим правом, створивши мережу приватних шкіл. Історичний сенс цього процесу полягав у виході з «гетто», де протестантські церкви почали формувати нове покоління громадян через офіційну освіту (Паренюк, 2017; Панич, 2016; Rohova et al., 2024).

Окремою віхою в історико-правовій еволюції стало святкування 500-річчя Реформації у 2017 році. Підписання Указу Президента України №357/2016 «Про відзначення в Україні 500-річчя Реформації» стало безпрецедентним актом державного визнання. Вперше в історії України протестантська спільнота отримала мандат на проведення заходів державного рівня. Це дозволило трансформувати соціальний капітал у символічний: протестанти вийшли на головну площу країни (Хрещатик), зібравши сотні тисяч людей на День подяки (Vasilyeva, Tytarenko, 2020).

З правової точки зору, цей період ознаменувався спробами імплементувати протестантську етику в державний календар. Законодавчі ініціативи щодо встановлення Дня подяки як державного свята (зокрема законопроекти, подані у 2023–2024 роках) свідчать про прагнення спільноти впливати на національну культуру пам'яті. Хоча станом на 2026 рік остаточного законодавчого закріплення вихідного дня не відбулося, щорічні масштабні святкування, часто підтримані місцевими адміністраціями, створили стійку звичаєву правову традицію. Цей процес засвідчив перехід протестантів від стратегії «виживання в підпіллі» до стратегії «формування національного порядку денного», де біблійні цінності пропонуються як фундамент для оновлення країни (Bashynskyi, 2023).

Іншим важливим треком стала інституалізація капеланства (Закон 2021 року). Однак в цьому контексті необхідно зафіксувати парадокс, відомий як «квотна пастка». Розподіл посад військових капеланів прив'язали до конфесійного складу підрозділів. Оскільки більшість солдатів ідентифікують себе як «православні» (часто лише культурно), православні церкви отримали левову частку квот. Натомість протестанти, чиї пастори роками здійснювали реальне волонтерське служіння на фронті, опинилися в ситуації штучного обмеження їхньої присутності. Це яскравий приклад того, як формальна юридична норма увійшла в конфлікт з історичною реальністю волонтерського внеску (Струк, 2024).

Законодавчі колізії євроінтеграції, де відбувся умовний ціннісний конфлікт та лобізм (2015–2026). Окремим пластом історико-правового аналізу є парадоксальна ситуація, що скла-

лася навколо адаптації українського законодавства до стандартів ЄС. Протестантські спільноти, будучи послідовними прихильниками геополітичного вектора «Геть від Москви», водночас вступили в жорстку опозицію до ліберальних правових новел у сфері сімейної політики.

Першим гучним прецедентом стала «поправка 2015 року» до Кодексу законів про працю (щодо заборони дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації), яка була вимогою Плану дій щодо візової лібералізації. Тоді протестантські юристи та Всеукраїнська Рада Церков (ВРЦіРО) вперше застосували масштабні інструменти демократичного тиску (петиції, молитовні сніданки з депутатами), намагаючись зберегти за релігійними організаціями право на кадрову автономію (Elsner, 2022).

Кульмінацією цього протистояння стала ратифікація Стамбульської конвенції (2022 р.) та просування законопроекту про реєстровані цивільні партнерства (№ 9103). Історична специфіка моменту полягала в тому, що навіть в умовах воєнного стану протестанти не припинили боротьбу на «ціннісному фронті». Вони трансформували свою діяльність у потужний соціальний рух на захист традиційної сім'ї, фактично перебравши на себе функції, які в інших країнах виконують консервативні політичні партії. Юридична боротьба довкола визначення поняття «сім'я» в законодавстві продемонструвала зрілість протестантських правозахисних інституцій (таких як «Всі разом!» чи Інститут релігійної свободи), які навчилися опонувати державі, використовуючи її ж правові механізми. Цей досвід остаточно закріпив за ними статус впливової електоральної та громадської групи, з якою влада змушена рахуватися навіть під час війни (Elsner, 2022).

Виклик виживання та сек'юритизація релігії (2022–2026). Період повномасштабної війни став часом найважчих випробувань та зміни суспільного договору. Трансформація судової доктрини та криза пацифізму. Найбільш драматичним сюжетом соціальної історії цього періоду стала колізія між обов'язком захисту держави та релігійними переконаннями. Хоча Конституція (ст. 35) гарантує альтернативну службу, в умовах воєнного стану механізм її реалізації було фактично заблоковано. Поворотним моментом стала судова практика Верховного Суду 2024–2025 років, зокрема у справі №344/12021/22. Суд сформулював нову правову доктрину, що право на свободу віросповідання не є абсолютним під час війни. Відбулося історичне зміщення тягаря доведення, коли не держава мала доводити ухилення, а віруючий мусив довести наявність «глибоких і непереборних

переконань» (В Україні необхідно, 2025; Верховний Суд, 2024; Тернопільський апеляційний суд, 2025). Суди почали досліджувати «історію віри» людини, а саме чи служила вона раніше в армії, чи була активною в церкві до війни. Цей підхід («тест на щирість») став шоком для багатьох громадян і призвів до внутрішньої кризи, коли частина вірян опинилася перед вибором між в'язницею (ст. 336 ККУ) та компромісом із совістю (Пирога та ін., 2025).

Аналіз еволюції законодавства був би неповним без розгляду правового режиму на територіях Криму та Донбасу (з 2014 р.) та новоокупованих землях Півдня (з 2022 р.). Тут українські протестантські спільноти зіткнулися з насильницькою імплементацією російського законодавства, зокрема так званого «Пакету Ярової». Історико-правовий парадокс полягав у тому, що громади, які легально діяли в правовому полі України, миттєво опинилися поза законом в очах окупаційних адміністрацій. Російська правова доктрина класифікувала більшість євангельських церков не як традиційні конфесії, а як «секти» або «екстремістські організації», пов'язані із західними спецслужбами. Це призвело до масової експропріації культових споруд (молитовних будинків) під виглядом «націоналізації» без жодних правових компенсацій. Ключовою відмінністю цього періоду стало кримінальне переслідування за релігійну діяльність, яка є нормою в Україні, на кшталт вулична євангелізація, домашні групи, реабілітаційні центри. Досвід правового терору в окупації став каталізатором для консолідації протестантів на вільній території та остаточно усвідомлення ними цінності української моделі державно-церковних відносин як гарантії фізичного виживання (Denysenko, Kovtun, 2021; Dodonov et al., 2025).

На завершення у 2023–2025 роках відбулася централізація гуманітарної сфери. Впровадження системи «Шлях» та постанови КМУ №953 (електронне декларування гуманітарки), що вдарило по низових ініціативах (Порядок пропуску, 2023; Norman, 2025). Малі церковні громади, які не мали штату бухгалтерів для супроводу звітності, були змушені згорнути діяльність або інтегруватися у великі фонди. Це свідчить про тенденцію до одержавлення волонтерства, де ефективність часто жертвується заради контролю. Також прийняття закону про заборону релігійних організацій, пов'язаних з РФ (2024 р.), було підтримано Радою євангельських протестантських церков України. Це рішення було продиктоване трагічним досвідом окупації (де протестантів переслідували як «американських шпигунів») та прагненням остаточно розі-

рвати зв'язки з пострадянським простором (Щодо реалізації положень, 2024; Филипович, 2025).

Висновки. Аналіз історичного шляху українського протестантизму у 1991–2026 роках крізь призму законодавства дозволяє виділити три етапи його еволюції. Перший – це етап легалізації та екстенсивного зростання (1991–2013), так званий період «романтичного лібералізму», коли законодавство сприяло кількісному зростанню громад, попри адміністративний опір на місцях. Другий – це етап набуття суб'єктності (2014–2021), коли відбулася якісна інтеграція в суспільні інститути (освіта, капеланство, святкування 500 річчя Реформації, День подяки, захист сімейних цінностей тощо) та визнання протестантів як рівноправних партнерів держави. Третій – це етап випробування війною (2022–2026), так званий період сек'юритизації релігійної сфери. Держава, керуючись імперативами нацбезпеки, посилила контроль над мобілізацією віруючих та гуманітарною діяльністю.

Важливим, але часто недостатньо артикульованим у загальних узагальненнях чинником трансформації протестантських спільнот є досвід окупованих територій. Запроваджений там режим системного тиску, який у джерелах і свідченнях віруючих набуває ознак «правового терору», супроводжувався стигматизацією протестантів як «сект» і «шпигунів», заборонаю богослужінь, конфіскацією майна та переслідуванням служителів. Цей досвід не лише став інструментом репресій, а й відіграв парадоксально консолідуючу роль для протестантських громад на підконтрольних Україні територіях, посиливши їхню ідентичність, солідарність і чітке дистанціювання від будь-яких форм «російського світу».

Окремої уваги у висновках потребує феномен так званої «квотної пастки» в системі військового

капеланства. Аналіз показує, що протестантські пастори та волонтери протягом тривалого часу здійснювали фактичне капеланське служіння на фронті, однак у процесі офіційної інституціоналізації капеланства зіткнулися з формальними обмеженнями, зумовленими конфесійно-квотним принципом. Ця ситуація створила юридичний парадокс, за якого реальний досвід і довіра військовослужбовців виявилися менш значущими, ніж декларативні показники релігійної самоідентифікації, що має важливі наслідки для подальшого розвитку державно-церковного партнерства.

Нарешті, дослідження засвідчує формування нового типу суспільної ролі протестантських спільнот, яку можна охарактеризувати як ціннісний лоббизм. Упродовж останнього десятиліття протестанти дедалі чіткіше позиціонують себе як консервативний голос українського суспільства, особливо в питаннях сімейної та біоетичної політики. Водночас вони опанували демократичні механізми впливу – петиції, громадські звернення, міжконфесійні ініціативи, молитовні сніданки для легітимного опонування ліберальним правовим нормам, що просуваються в межах євроінтеграційного процесу. Це свідчить не про маргіналізацію, а про зростання політичної зрілості протестантських громад, які, залишаючись у межах правового поля, активно беруть участь у формуванні публічного простору сучасної України.

В цілому історичний досвід цих років засвідчив, що протестантські спільноти успішно інтегрувалися в українську політичну націю. Однак суперечність між пацифістською традицією та мілітаризацією суспільства, загострена судовою практикою 2024–2026 років, залишається головним викликом для їхньої ідентичності у повоєнній Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В Україні необхідно законодавчо прописати право на альтернативну службу в умовах війни, – В'ячеслав Горшков. *Релігійно-інформаційна служба України*. 2025. URL: https://risu.ua/potribno-zakonodavcho-propisati-pravo-na-alternativnu-sluzhbu-v-umovah-vijni-vyacheslav-gorshkov_n160072 (дата звернення: 11.11.2025).
2. Верховний Суд. ККС ВС визначив, коли релігійні переконання громадянина виключають кримінальну відповідальність за ухилення від призову на військову службу під час мобілізації за ст. 336 КК України. *Державна судова адміністрація України*. 2024. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1602523/> (дата звернення: 18.11.2025).
3. Панич О. Інституалізація євангельського протестантизму в Україні (1990-ті -2000-ні роки). *Українське релігієзнавство*. 2016. № 77. С. 55–66. DOI: <https://doi.org/10.32420/2016.77.634>.
4. Паренюк А. Реформа освіти в Україні: релігійний аспект. *Укрінформ*. 2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2177430-reforma-osviti-v-ukraini-religijnij-aspekt.html> (дата звернення: 18.11.2025).
5. Парламент прийняв закон: військові капелани матимуть офіцерське звання. *Інститут релігійної свободи*. 2021. URL: <https://irs.in.ua/p/70> (дата звернення: 18.11.2025).
6. Пирого І. С., Фрідманська В. І., Белова М. В. Гарантії свободи совісті та віросповідання в світлі альтернативної (невійськової) служби в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 1, № 88. С. 191–196. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.27>.
7. Порядок пропуску гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану. *Державна митна служба України*. 2023. URL: https://zk.customs.gov.ua/humanitarna_dopomoha_new (дата звернення: 12.11.2025).

8. Струк О. «Претензія не в тому, що вони Бога не люблять, а в тому, як роблять свою справу». Капелани про проблеми капеланської служби. *LB.ua*. 2024. URL: https://lb.ua/society/2024/04/15/608184_pretenziya_tomu_shcho_voni_boga.html (дата звернення: 15.10.2025).
9. Тернопільський апеляційний суд. Законодавство України не передбачає відмову від мобілізацією з релігійних переконань - вирок суду. *Державна судова адміністрація України*. 2025. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1939135/> (дата звернення: 11.11.2025).
10. У Царському селі розгорнулися баптистські війни. Як одновірці Турчинова не можуть поділити недобудований храм у серці Києва. *Politerno*. 2017. URL: <https://politerno.com.ua/papers/u-tsarskomu-seli-rozgornulysya-baptystskiy-vijny-uak-odnovirts-turchynova-ne-mozhut-podilyty-nedobudovanyj-hram-u-serts-kyueva/> (дата звернення: 18.11.2025).
11. Филипович Л. О. Релігійна безпека: від описових наративів до концептуалізації у дослідницьких пошуках українських релігієзнавців. *Українське Релігієзнавство*. 2025. № 98-99. С. 11–29. DOI: <https://doi.org/10.32420/2306-3548/2025.98-99.01>
12. Чурікова Н. "Радянська влада називала їх німецькими шпигунами, російська називає американськими". Сленський про переслідування українських протестантів *Голос Америки*. 2024. URL: <https://www.holosameryky.com/a/yelensky-pro-peresliduvannya-relihiynykh-hromad-okupantamy/7479087.html> (дата звернення: 09.12.2025).
13. Щодо реалізації положень Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» (№ 3894-IX), ухваленого 20 серпня 2024 року. *Офіційний портал Києва*. 2024. URL: https://kyivcity.gov.ua/bezpeka_ta_pravoporiadok/schodo_realizatsi_polozhen_zakonu_ukrani_pro_zakhist_konstitutsiynogo_ladu_u_sferi_diyalnosti_religiynykh_organizatsiy_3894-IX_ukhvalenogo_20_serpnya_2024_roku/ (дата звернення: 19.11.2025).
14. Balaklytskyi M. Evolution of Protestant Journalism in Ukraine: Origin and Current Condition : extended abstract of dissertation . . . of Doctor of Sciences of Social Communications : 27.00.04. Kyiv, 2014. 26 p.
15. Bashynskyi P. Ukraine wants to establish a new holiday - Thanksgiving Day. *UNN*. 2023. URL: <https://unn.ua/en/news/ukraine-wants-to-establish-a-new-holiday-thanksgiving-day> (date of access: 18.11.2025).
16. Bilash O., Karabin T. Taxation of Religious Organizations in Ukraine. *Taxation of Religious Organizations in Ukraine, Kościół i Prawo*. 2020. Vol. 9, no. 1. P. 65–81. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/67394> (date of access: 11.11.2025).
17. Denysenko K., Kovtun O. The Religious Freedom in Crimea During the Russian Occupation. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne i Medioznawcze*. 2021. No. 3. P. 5–17. DOI: <https://doi.org/10.14746/ssp.2021.3.1>.
18. Elsner R. Ukrainian Churches and the Implementation of the Istanbul Convention in Ukraine: Being Europe Without Accepting "Gender.". *The Review of Faith & International Affairs*. 2022. Vol. 20, no. 3. P. 63–76. DOI: <https://doi.org/10.1080/15570274.2022.2111797>.
19. Norman J. Evolving humanitarian challenges in Ukraine. Copenhagen : Danish Institute for International Studies, 2025. 53 p. URL: https://pure.diis.dk/ws/files/28390356/Humanitarian_challenges_in_Ukraine_DIIS_Report_2025_13.pdf (date of access: 15.01.2026).
20. Religious Situation in the Occupied Territory of Donetsk Region / D. Roman et al. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2025. Vol. 45, no. 6. P. 93–109. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2644>.
21. Rohova O., Sychenko V., Lysokolenko T. The Analysis of Ukrainian Policy in the Field of State-Religious Education: Secondary School. *The Person and the Challenges*. 2024. Vol. 14, no. 1. P. 109–128. DOI: <https://doi.org/10.15633/pch.14107>.
22. Sokolovskyi O., Garaschuk D. Religious Communication in Ukraine's Media Space as Factor in the Formation of Confessional Identity. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2025. Vol. 45, no. 10. P. 59–78. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2690>.
23. Synchak B., Livak P., Fedorenko M. Training of Military Chaplains for the Armed Forces of Ukraine in Conditions of the Invasion by the Russian Federation. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2022. Vol. 42, no. 3. P. 81–93. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2345>.
24. Vasilyeva I., Tytarenko V. Dynamics and Growth Prospects of the Protestant Denominations in Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2020. Vol. 40, no. 3. P. 73–87. URL: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol40/iss3/7>.

REFERENCES

1. V Ukraini neobkhidno zakonodavcho propysaty pravo na alternatyvnu sluzhbu v umovakh viiny, – Viacheslav Horshkov [Ukraine needs to legislate the right to alternative service in wartime, – Vyacheslav Horshkov]. (2025) Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. URL: https://risu.ua/potribno-zakonodavcho-propisati-pravo-na-alternativnu-sluzhbu-v-umovah-vijni--vyacheslav-gorshkov_n160072 [in Ukrainian].
2. Verkhovnyi Sud. (2024) KKS VS vyznachyv, koly relihiini perekonannia hromadianyna vyklyuchaiut kryminalnu vidpovidalnist za ukhlyennia vid pryzovu na viiskovu sluzhbu pid chas mobilizatsii za st. 336 KK Ukrainy [The Supreme Court of Ukraine's Criminal Code has determined when a citizen's religious beliefs exclude criminal liability for evasion of military service during mobilization under Article 336 of the Criminal Code of Ukraine]. Derzhavna sudova administratsiia Ukrainy. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1602523/> [in Ukrainian].
3. Panych O. (2016) Instytutalizatsiia yevanhelskoho protestantyzmu v Ukraini (1990-ti -2000-ni roky) [Institutionalization of Evangelical Protestantism in Ukraine (1990s-2000s)]. *Ukrainske relihiieznastvo*. 77. 55–66. DOI: <https://doi.org/10.32420/2016.77.634> [in Ukrainian].
4. Pareniuk A. (2017) Reforma osvity v Ukraini: relihiinyi aspekt [Education reform in Ukraine: religious aspect]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2177430-reforma-osviti-v-ukraini-relihiynij-aspekt.html> [in Ukrainian].

5. Parlament pryiniav zakon: viiskovi kapelany matymut ofitserske zvanntia [Parliament passed a law: military chaplains will have the rank of officer]. (2021) Instytut relihiinoi svobody. URL: <https://irs.in.ua/p/70> [in Ukrainian].
6. Pyroha I. S., Fridmanska V. I., Bielova M. V. (2025) Harantii svobody sovisti ta virospovidannia v svitli alternatyvnoi (neviiskovoi) sluzhby v Ukraini [Guarantees of freedom of conscience and religion in the light of alternative (non-military) service in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Pravo.* 1(88). 191–196. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.27> [in Ukrainian].
7. Poriadok propusku humanitarnoi dopomohy v umovakh voiennoho stanu [Procedure for the passage of humanitarian aid during martial law]. (2023) Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy. URL: https://zk.customs.gov.ua/humanitarna_dopomoha_new [in Ukrainian].
8. Struk O. (2024) “Pretenziia ne v tomu, shcho vony Boha ne liubliat, a v tomu, yak robliat svoiu spravu”. Kapelany pro problemy kapelanskoi sluzhby [“The complaint is not that they don’t love God, but how they do their job.” Chaplains on the problems of chaplaincy service]. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/society/2024/04/15/608184_pretenziya_tomu_shcho_voni_boga.html [in Ukrainian].
9. Ternopil'skyi apeliat'siinyi sud. (2025) Zakonodavstvo Ukrainy ne peredbachaie vidmovu vid mobilizatsiieiu z relihiinykh perekonan - vyrok sudu [Ukrainian legislation does not provide for refusal of mobilization based on religious beliefs - court verdict]. *Derzhavna sudova administratsiia Ukrainy*. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1939135/> [in Ukrainian].
10. U Tsarskomu seli rozghornulysia baptystski viiny. Yak odnovirti Turchynova ne mozhut podilyty nedobudovanyi khram u sertsii Kyieva [Baptist wars have broken out in Tsarskoye Selo. How Turchynov's co-religionists cannot divide an unfinished church in the heart of Kyiv]. (2017) Politerno. URL: <https://politerno.com.ua/papers/u-tsarskomu-seli-rozghornulysia-baptystski-viiny-yak-odnovirti-turchynova-ne-mozhut-podilyty-nedobudovanyi-hram-u-sertsii-kyieva/> [in Ukrainian].
11. Fylypovych L. O. (2025). Relihiina bezpeka: vid opysovykh naratyviv do kontseptualizatsii u doslidnytskykh poshukakh ukrainskykh relihiieznavtsiv [Religious security: from descriptive narratives to conceptualization in the research searches of Ukrainian religious scholars]. *Ukrainske Relihiieznavstvo.* 98-99. 11–29. DOI: <https://doi.org/10.32420/2306-3548/2025.98-99.01> [in Ukrainian].
12. Churikova N. (2024) "Radianska vlada nazyvala yikh nimetskyimi shpyhunamy, rosiiska nazyvaie amerykanskymy". Yelenskyi pro peresliduvannia ukrainskykh protestantiv ["The Soviet authorities called them German spies, the Russian authorities call them American." Yelensky on the persecution of Ukrainian Protestants]. *Holos Ameryky*. URL: <https://www.holosameryky.com/a/yelensky-pro-peresliduvannia-relihiinykh-hromad-okupantamy/7479087.html> [in Ukrainian].
13. Shchodo realizatsii polozhen Zakonu Ukrainy «Pro zakhyt konstytutsiinoho ladu u sferi diialnosti relihiinykh orhanizatsii» (№ 3894-IX), ukhvalenoho 20 serpnia 2024 roku [Regarding the implementation of the provisions of the Law of Ukraine "On the Protection of the Constitutional Order in the Sphere of Activities of Religious Organizations" (No. 3894-IX), adopted on August 20, 2024]. (2024) Ofitsiinyi portal Kyieva. URL: https://kyivcity.gov.ua/bezpeka_ta_pravoporiadok/schodo_realizatsii_polozhen_zakonu_ukrainskykh_pro_zakhyt_konstitutsiinoho_ladu_u_sferi_diyalnosti_relihiinykh_organizatsiy_3894-IX_ukhvalenoho_20_serpnia_2024_roku/ [in Ukrainian].
14. Balaklytskyi M. (2014) Evolution of Protestant Journalism in Ukraine: Origin and Current Condition (abstract of dissertation of Doctor of Sciences of Social Communications). Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv Institute of Journalism.
15. Bashynskyi P. (2023) Ukraine wants to establish a new holiday - Thanksgiving Day. *UNN*. URL: <https://unn.ua/en/news/ukraine-wants-to-establish-a-new-holiday-thanksgiving-day>
16. Bilash O., Karabin T. (2020) Taxation of Religious Organizations in Ukraine. *Taxation of Religious Organizations in Ukraine, Kościół i Prawo.* 9(1). 65–81. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/67394>
17. Denysenko K., Kovtun O. (2021) The Religious Freedom in Crimea During the Russian Occupation. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne i Medjoznawcze.* 3. 5–17. DOI: <https://doi.org/10.14746/ssp.2021.3.1>
18. Elsner R. (2022) Ukrainian Churches and the Implementation of the Istanbul Convention in Ukraine: Being Europe Without Accepting “Gender.”. *The Review of Faith & International Affairs.* 20(3). 63–76. DOI: <https://doi.org/10.1080/15570274.2022.2111797>
19. Norman J. (2025) Evolving humanitarian challenges in Ukraine. Copenhagen: Danish Institute for International Studies. 53 p. URL: https://pure.dii.dk/ws/files/28390356/Humanitarian_challenges_in_Ukraine_DIIS_Report_2025_13.pdf
20. Dodonov R., Fesenko A., Glazunov V., Kaprityn I., Stoliarchuk O. (2025). Religious Situation in the Occupied Territory of Donetsk Region. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe.* 45(6). 93–109. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2644>
21. Rohova O., Sychenko V., Lysokolenko, T. (2024) The Analysis of Ukrainian Policy in the Field of State-Religious Education: Secondary School. *The Person and the Challenges.* 14(1). 109–128. DOI: <https://doi.org/10.15633/pch.14107>
22. Sokolovskyi O., Garaschuk D. (2025) Religious Communication in Ukraine's Media Space as Factor in the Formation of Confessional Identity. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe.* 45(10). 59–78. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2690>
23. Synchak B., Livak P., Fedorenko M. (2022) Training of Military Chaplains for the Armed Forces of Ukraine in Conditions of the Invasion by the Russian Federation. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe.* 42(3). 81–93. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2345>
24. Vasilyeva I., Tytarenko V. (2020) Dynamics and Growth Prospects of the Protestant Denominations in Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe.* 40(3). 73–87. URL: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol40/iss3/7>

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Світлана ЛЕНСЬКА,

orcid.org/0000-0002-9061-2777

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
(Полтава, Україна), svlenska@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ОСНОВ АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА

У статті здійснено практичний аналіз проблеми формування загальних компетентностей у процесі навчання основ академічного письма на бакалаврському і магістерському рівнях вищої освіти. Обґрунтовано значення академічного письма як універсального інструменту розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти, їхньої інформаційної та комунікативної грамотності, вміння роботи з різними типами наукових джерел, дослідницьких умінь і культури академічної доброчесності. Наголошено на відмінностях функціонування академічного письма на бакалаврському й магістерському рівнях вищої освіти, зумовлених різними освітніми цілями та завданнями підготовки здобувачів.

У статті проаналізовано нормативно-правові засади формування загальних компетентностей, а також на прикладі освітньо-професійних програм, упроваджених у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, проілюстровані ті компетентності, які формуються з допомогою освітніх компонентів «Університетська освіта та академічне письмо» (бакалаврський рівень) та «Методологія і організація наукових досліджень» (магістерський рівень). Вказані найбільш поширені форми роботи зі здобувачами при вивченні зазначених освітніх компонентів. На прикладах доведено, що академічне письмо інтегрує навчальну й дослідницьку діяльність студентів, сприяє їхній адаптації до університетського освітнього середовища та формуванню готовності до професійної й наукової самореалізації.

Зроблено висновок, що системний і диференційований підхід до навчання академічного письма з урахуванням рівня вищої освіти підвищує якість компетентнісної підготовки здобувачів і забезпечує розвиток академічної культури в закладах вищої освіти.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, бакалаврський, магістерський рівень, загальні компетентності, академічне письмо, критичне мислення, академічна доброчесність.

Svitlana LENSKA,

orcid.org/0000-0002-9061-2777

Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of Ukrainian literature

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
(Poltava, Ukraine) svlenska@ukr.net

FORMING GENERAL COMPETENCIES OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN THE PROCESS OF LEARNING THE BASICS OF ACADEMIC WRITING

The article provides a practical analysis of the problem of developing general competencies in the process of teaching the basics of academic writing at the bachelor's and master's levels of higher education. It substantiates the importance of academic writing as a universal tool for developing critical thinking, information and communication literacy, the ability to work with various types of scientific sources, research skills, and a culture of academic integrity among higher education students. The differences in the functioning of academic writing at the bachelor's and master's levels of higher education, caused by different educational goals and objectives of training students, are emphasized.

The article analyzes the regulatory and legal basis for the formation of general competencies, as well as, using the example of educational and professional programs implemented at the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, illustrates the competencies that are formed with the help of the educational components "University Education and Academic Writing" (bachelor's level) and "Methodology and Organization of Scientific Research" (master's level). The most common forms of working with applicants when studying the specified educational components are indicated. Examples prove that academic writing integrates students' educational and research activities, contributes to their adaptation to the university educational environment, and shapes their readiness for professional and scientific self-realization.

It is concluded that a systematic and differentiated approach to teaching academic writing, taking into account the level of higher education, improves the quality of competence training for students and ensures the development of academic culture in higher education institutions.

Key words: higher education applicants, bachelor's, master's level, general competencies, academic writing, critical thinking, academic integrity.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування вищої освіти з очікуваною перспективою вступу України в ЄС особливої ваги набувають навички аналізу і самостійного створення здобувачами текстів різних типів, роботи з різними інформаційними джерелами тощо. Отже, компетентнісний підхід, передбачений реформою НУШ у середній освітній ланці, органічно продовжується і в університетському середовищі. Цей підхід передбачає формування у здобувачів вищої освіти не лише професійних, але й загальних компетентностей, які забезпечать успішну самореалізацію випускників у професійній та науковій діяльності. У цьому контексті особливого значення набуває академічне письмо, що відіграє роль інструменту інтелектуальної комунікації, розвитку критичного мислення і дотримання принципів академічної доброчесності. Академічне письмо виходить за межі суто мовленнєвої підготовки і постає як комплексна діяльність, що об'єднує інтелектуальний та творчо-діяльнісний складники.

Актуальність роботи зумовлена також тим, що рівень сформованості компетентностей академічного письма у здобувачів бакалаврату і магістратури відрізняється як за змістом, так і за функцією. Для бакалаврів академічне письмо виконує переважно навчально-пізнавальну функцію, сприяє опануванню основ наукового стилю, логіки викладу матеріалу, роботи з джерелами різних типів. А для магістрів академічне письмо складає форму реалізації дослідницької діяльності, оприлюднення результатів наукового пошуку, презентації власних наукових здобутків.

Аналіз досліджень. Одними з перших науково-методичних посібників, присвячених проблемам навчання основ академічного письма в українському науковому просторі стали праці Н. Шліхти й І. Шліхти (Шліхта, 2016), Ж. Колоїз (Колоїз, 2019), О. Семеног й О. Фаст (Семеног, 2015). На сьогодні маємо цілий корпус посібників, створених науково-педагогічними працівниками ЗВО України, в яких конкретизовані специфічні аспекти навчання академічного письма в різних галузях, як-от студентів медичного, торгівельно-економічного, інженерно-технічного профілів (Шарова, 2023; Костирко, 2022; Мартинюк, 2021; Ревуцька, 2025). Також окрему групу публікацій складають студії з основ іншомовного академічного письма.

Попри зростання уваги до проблематики академічного письма у вітчизняному науково-педагогічному дискурсі, питання його ролі у формуванні загальних компетентностей здобувачів вищої освіти потребує подальшого теоретичного осмислення та узагальнення. Це зумовлює актуальність дослідження, спрямованого на аналіз потенціалу навчання основ академічного письма як важли-

вого складника компетентнісної підготовки у закладах вищої освіти.

Особливої актуальності проблема набуває у зв'язку з упровадженням принципів академічної доброчесності, підвищенням вимог до якості кваліфікаційних робіт та зростанням ролі студентських наукових досліджень. При цьому рівні бакалаврської та магістерської підготовки характеризуються різними освітніми цілями, що зумовлює необхідність диференційованого підходу до формування компетентностей академічного письма.

З огляду на це виникає потреба в науковому осмисленні теоретичних і практичних аспектів формування компетентностей академічного письма з урахуванням рівня вищої освіти та освітніх цілей підготовки здобувачів.

Метою статті є аналіз загальних компетентностей, що формуються у здобувачів освіти в результаті вивчення основ академічного письма та обґрунтування особливостей їх формування у здобувачів бакалаврського і магістерського рівнів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Формування компетентностей академічного письма регламентується низкою нормативних документів, які визначають вимоги до результатів навчання здобувачів вищої освіти. Стандарти вищої освіти передбачають здатність студентів здійснювати письмову комунікацію державною мовою у науковому та професійному середовищі, а також уміння працювати з різними інформаційними джерелами.

У вищій школі здобувачі освіти виявляють набуті навички академічного письма під час виконання курсових (бакалаврський рівень) або кваліфікаційних (магістерський рівень) досліджень. Але цими навчальними завданнями студенти не обмежуються: під час навчання в ЗВО вони мають можливість брати участь у різноманітних конкурсах, предметних олімпіадах, наукових конференціях і семінарах, публікувати власні статті й тези, задовольняти потреби у саморозвитку з допомогою неформальної та інформальної освіти. Тож всі ці активності передбачають сформовані вміння й навички створення зв'язного тексту, роботи з різними типами інформації, здатність до аналітичного узагальнення і презентації власних наукових (творчих) здобутків.

У сучасній системі вищої освіти академічне письмо постає як універсальний інструмент формування загальних компетентностей, незалежно від спеціальності здобувачів. Воно не лише забезпечує засвоєння академічних норм усної та письмової комунікації, а й розвиток аналітичного мислення студентів, добору переконливих аргументів, здатності до узагальнень і формулювання висновків, презентації власних здобутків. У цьому сенсі академічне письмо відіграє роль єдиної ланки

між навчальною і дослідницькою діяльністю здобувачів вищої освіти.

У «Методичних рекомендаціях щодо розроблення стандартів вищої освіти», затверджених наказом МОН від 01.06.2017 №600 (у редакції наказу МОН від 21.12.2017 № 1648) вказано, що «загальні компетентності – універсальні компетентності, що не залежать від предметної області, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистого розвитку» (Методичні рекомендації, с. 4). Відповідно до документа, до обов'язкових загальних компетентностей для бакалаврського рівня «належать: здатність реалізовувати свої права й обов'язки як члена суспільства <...>; здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства...» (Методичні рекомендації, 2017: 14). Щодо інших загальних компетентностей, то вони універсальні для всіх рівнів вищої освіти.

У Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка упродовж п'яти років успішно впроваджується освітній компонент «Університетська освіта та академічне письмо», що входить майже до всіх освітньо-професійних програм бакалаврату. Цей навчальний предмет вивчається у першому семестрі й покликаний допомогти студентам-першокурсникам адаптуватися до навчання у вищій школі, ознайомити їх з вимогами й особливостями вищої освіти, правилами академічного спілкування з дотриманням правил академічної доброчесності, ознайомити здобувачів з жанрами академічних текстів та заохотити їх до створення таких текстів.

Перелік і зміст загальних компетентностей, які мають бути сформовані у здобувачів, відображені в освітньо-професійній програмі. Так, наприклад, в результаті вивчення курсу «Університетської освіти та академічного письма» студенти спеціальності А4.01 Середня освіта (Українська мова і література) повинні набути таких загальних компетентностей: «ЗК1. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності вчителя. ЗК2. Здатність до пошуку, оброблення і аналізу інформації з різних джерел, креатив. ЗК3. Здатність генерувати нові ідеї і знаходити шляхи їх впровадження, брати під сумнів наявні межі та обмеження, працювати над ситуаціями з багатьма невідомими, проявляти гнучкість мислення. ЗК4. Здатність планувати та управляти часом, працювати зі значним ступенем автономії та в команді, у міжособистісній взаємодії. ЗК5. Здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями впродовж життя, застосовувати знання в практичних ситуаціях. ЗК6. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології. ЗК11. Здатність розуміти базові людські та суспільні цінності, реалізувати свої права й обов'язки громадянина

України» (ОП «Середня освіта (Українська мова і література)», 2025: 7-8, 30).

А студенти спеціальності С7 Журналістика опановують такі загальні компетентності: «ЗК01. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях. ЗК04. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел. ЗК11. Здатність спілкуватися державною мовою. ЗК13. Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності» (ОП «Журналістика», 2025: 27). Отже, спостерігаємо формування таких загальних компетентностей, як національно свідомо громадянська позиція, критичне мислення, посилення комунікаційних навичок, інформаційної грамотності.

Для здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей академічне письмо має особливе значення, адже майбутній вчитель будь-якої спеціалізації насамперед керується найновішими досягненнями науки в певній галузі у своїй педагогічній діяльності, а також має прищепити своїм вихованцям початкові навички роботи з науковими джерелами та продукування власних дослідницьких результатів. Педагог у сучасній школі давно перестав відігравати роль ретранслятора знань, натомість він виступає організатором пізнавальної діяльності, фасилітатором, тьютором, коучем, тренером, ментором, партнером, а ще прикладом академічної доброчесності й культури для своїх учнів.

Тому майбутні вчителі повинні вміти обробляти великі масиви інформації, аналізувати наукові тексти, володіти професійною термінологією, виробляти й аргументувати власну педагогічну позицію, продукувати окремі види академічних текстів (есе, тези, статтю, реферат). Виконання цих завдань сприяє формуванню таких компетентностей, як критичне мислення, комунікативна компетентність, здатність до самоосвіти. Говорячи про комунікативну компетентність, наголосимо, що володіння нормами державної мови в усній і писемній формах обов'язкове для всіх спеціальностей, а студенти, які професійно опановують іноземні мови, вивчають курс «Іншомовне академічне письмо», тобто формують компетентність «Вільне володіння іноземною мовою».

Додамо, що академічне письмо є важливим інструментом формування дослідницької компетентності майбутнього педагога. Починаючи з перших тижнів навчання у вищій школі, здобувачі опрацьовують рекомендовану викладачами наукову літературу з кожної навчальної дисципліни, пишуть конспекти, готують реферати та презентації, вчать правильно вести наукову дискусію та виступати на семінарах, конференціях тощо. Ці навички постійно розвиваються і вдосконалюються. Як показує досвід ПНПУ імені В. Г. Короленка, вже з 1–2 курсів бакалаврату студенти, які

бажають розвиватися в науковому напрямку, беруть активну участь у конференціях, форумах, конкурсах та інших наукових заходах і на момент закінчення бакалаврату мають по 5–7 друкованих праць. Уміння створювати наукові тексти (конкурсні роботи, курсові, наукові статті) сприяють професійному розвитку фахівців, тобто академічне письмо у педагогічній сфері виконує не лише навчальну, але й світоглядні й ціннісну функції.

Важливим складником нормативного контексту є принцип академічної доброчесності, який безпосередньо пов'язаний з практиками академічного письма. Дотримання правил цитування, коректне використання джерел і відповідальність за авторство формують етичну основу письмової діяльності здобувачів.

Водночас важливість академічного письма не обмежується педагогічними спеціальностями. Для майбутніх журналістів, філологів, економістів, перекладачів, психологів та представників інших галузей академічне письмо є засобом формування професійно важливих компетентностей, пов'язаних з обробкою інформації, вмінням вести наукову дискусію, з розвитком комунікативних навичок. До прикладу, для майбутніх журналістів, які мають можливість формувати суспільну думку, особливо важливими є компетентності медіаграмотності, критичного мислення, точного й етичного подання інформації. Для психологів академічне письмо дає необхідні навички для коректного запису спостережень й експериментів, дослідницьких процедур та інтерпретації результатів. А для філологів це базовий інструмент професійної діяльності, що поєднує лінгвістичний, літературознавчий та культурологічний складники. Отже, можемо стверджувати, що вивчення основ академічного письма забезпечує у здобувачів освіти всіх спеціальностей інтеграцію фахових знань із загальнонауковими та комунікативними навичками.

Актуальність академічного письма в сучасній вищій освіті також зумовлена і низкою серйозних викликів, як-от, наприклад, цифровізація освітнього процесу, постійне зростання обсягів інформації, процеси інтеграції національної вищої освіти в європейський освітній і науковий простір. Усі ці процеси вимагають від всіх учасників освітнього процесу постійного самовдосконалення. В умовах відкритого доступу до інформаційних ресурсів особливої ваги набуває вміння здобувачів коректно використовувати їх у своїй дослідницькій діяльності, відповідально представляти результати інтелектуальної праці. На бакалаврському рівні академічне письмо виконує передусім навчально-формувальну функцію. Основна увага зосереджується на засвоєнні базових вимог до наукового тексту, опануванні структури академічних жанрів та розвитку навичок логічного викладу матеріалу.

Здобувачі бакалаврату поступово опановують уміння формулювати тему та мету роботи, добирати й узагальнювати наукові джерела, будувати зв'язний і послідовний текст. Формування цих умінь відбувається у процесі написання навчально-наукових робіт, що сприяє розвитку аналітичного мислення та мовленнєвої культури. Однак у бакалаврів виявляються типові труднощі, пов'язані з недостатньо сформованими навичками аналізу наукових та інших (художніх, історичних) джерел та невмінням аргументувати власну позицію.

На магістерському рівні академічне письмо набуває цілеспрямованого дослідницького характеру і стає інструментом наукової діяльності здобувачів. У всіх освітньо-професійних програмах другого рівня вищої освіти обов'язковим освітнім компонентом є «Методологія й організація наукових досліджень». У цьому курсі здобувачі поглиблено вивчають загальнонаукові і специфічні методи наукового пошуку, детально вивчають структуру дослідницької роботи. Цей освітній компонент допомагає магістрантам структурувати наукові здобутки, представити власні дослідницькі результати у вигляді кваліфікаційної роботи та апробаційних публікацій. Також наукові керівники готують здобувачів до ведення наукової дискусії, формують навички коректних відповідей на зауваження тощо.

Таким чином, академічне письмо магістрантів слід розглядати як складник професійної наукової підготовки, що забезпечує їх готовність до подальшої науково-дослідницької або професійної діяльності.

Ефективне формування компетентностей академічного письма можливе за умови системного підходу та інтеграції відповідних завдань у навчальні дисципліни. Тож особливо ефективними є такі форми роботи, як написання есе, створення презентацій на наукові теми тощо.

Суттєву роль відіграють активні та інтерактивні методи навчання, спрямовані на розвиток письмової практики, аналіз зразків академічних текстів і рефлексію власної діяльності. Викладач, науковий керівник у цьому процесі відіграє важливу роль, адже не стільки контролює якість наукового дослідження, але й спрямовує його, надає поради щодо змісту і форми роботи, тобто супроводжує вдосконалення мовленнєвих компетентностей в усній і письмовій формах.

Висновки. Отже, в сучасних умовах трансформації вищої освіти особливої ваги набуває проблема формування компетентностей академічного письма у здобувачів ЗВО. Сьогодні академічне письмо розглядається не лише як форма оприлюднення наукових здобутків, а як ключовий елемент академічної культури, показник сформованості критичного мислення, наукової комунікації державною та іноземними мовами, як осердя академічної доброчесності. В умовах інтеграції укра-

їнської системи вищої освіти до європейського освітнього та наукового простору здатність здобувачів освіти та випускників якісно створювати академічні тексти набуває першорядного значення і стає необхідною передумовою їхньої професійної та науково-дослідницької діяльності.

Формування компетентностей академічного письма у здобувачів вищої освіти є складним і багаторівневим процесом, що потребує врахування освітнього рівня, цілей підготовки та індивідуальних особливостей студентів. Бакалавр-

ський і магістерський рівні мають відмінні, але взаємопов'язані завдання в розвитку письмових академічних умінь.

Системний підхід до формування компетентностей академічного письма сприяє підвищенню якості освітнього процесу, розвитку наукової культури та забезпеченню академічної доброчесності. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на емпіричний аналіз ефективності окремих методів і моделей формування компетентностей академічного письма.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічна доброчесність та академічне письмо : навчальний посібник / Укладачі: Т. М. Шарова, С. В. Шаров, А. В. Землянська, А. М. Землянський. Запоріжжя, 2023. 209 с.
2. Академічне письмо : навчальний посібник / укладачі : Т. М. Костирко, С. В. Ларенкова, І. В. Бондар, М. С. Жигалкіна. Миколаїв : НУК, 2022. 116 с.
3. Колоїз Ж. В. Основи академічного письма: практикум. Кривий Ріг: ФОП Маринченко С. В., 2019. 178 с.
4. Мартинюк О. М. Академічне письмо (конспект лекцій). Луцьк : Вежа, 2021. 48 с.
5. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. *Наказ Міністерства освіти і науки України від «01» червня 2017 № 600 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від «21» грудня 2017 № 1648)*. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf> (дата звернення 05.02.2026).
6. Освітні програми 2025 р. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка: офіційний сайт. URL: <https://pnpu.edu.ua/osvitni-programy-2025-rik> (дата звернення 10.02.2026).
7. Ревуцька С. К., Зінченко В. М. Курс лекцій з дисципліни «Академічне письмо». 2-ге видання, випр. і допов. Кривий Ріг : ННІЕТ імені Михайла Туган-Барановського КНУ 2025. 83 с.
8. Семенов О., Фаст О. Академічне письмо: лінгвокультурологічний підхід : навчальний посібник. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 221 с.
9. Шліхта Н., Шліхта І. Основи академічного письма : методичні рекомендації та програма курсу. Київ, 2016. 61 с.

REFERENCES

1. Akademichna dobrochesnist ta akademichne pysmo (2023) [Academic Integrity and Academic Writing] : navchalnyi posibnyk / ukladachi: T. M. Sharova, S. V. Sharov, A. V. Zemlianska, A. M. Zemlianskyi. Zaporizhzhia. 209 s. [in Ukrainian].
2. Akademichne pysmo (2022). [Academic Writing]: navchalnyi posibnyk / ukladachi : T. M. Kostyrko, S. V. Larenkova, I. V. Bondar, M. S. Zhyhalkina. Mykolaiv : NUK. 116 s. [in Ukrainian].
3. Koloiz, Zh. V. (2019). Osnovy akademichnoho pysma [Basics of Academic Writing: Workshop]: praktykum. Kryvyi Rih: FOP Marynchenko S.V. 178 s. [in Ukrainian].
4. Martyniuk, O. M. (2021). Akademichne pysmo (konspekt leksii) [Academic writing (lecture notes)]. Luts'k : Vezha, 2021. 48 s. [in Ukrainian].
5. Metodichni rekomendatsii shchodo rozroblennia standartiv vyshchoi osvity (2017) [Methodological recommendations for the development of higher education standards]. *Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid «01» chervnia 2017 № 600 (u redatsii nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid «21» hrudnia 2017 № 1648)*. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf> (data zvernennia 05.02.2026). [in Ukrainian].
6. Osvitni prohramy (2025). [Educational programs]. *Poltavskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni V. H. Korolenka: ofitsiyni sait*. URL: <https://pnpu.edu.ua/osvitni-programy-2025-rik> (data zvernennia 10.02.2026). [in Ukrainian].
7. Revutska, S. K., Zinchenko, V. M. (2025). Kurs leksii z dystsypliny «Akademichne pysmo» [Lecture course on the subject of “Academic Writing”]. 2-he vydannia, vypr. i dopov. Kryvyi Rih : NNIET imeni Mykhaila Tuhana-Baranovskoho KNU. 83 s. [in Ukrainian].
8. Semenoh, O., Fast, O. (2015). Akademichne pysmo: lnhvokulturolohichnyi pidkhid [Academic writing: a linguistic and cultural approach]: navchalnyi posibnyk. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka. 221 s. [in Ukrainian].
9. Shlikhta, N., Shlikhta, I. (2016). Osnovy akademichnoho pysma [Fundamentals of Academic Writing]: metodychni rekomendatsii ta prohrama kursu. Kyiv. 61 s. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 37.013:004.9:7.05

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-43>**Оксана ПАСЬКО,***orcid.org/0000-0002-0729-5521*

кандидат педагогічних наук, доцент,

провідний науковий співробітник відділу інноваційних технологій в освіті обдарованих
Інституту обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України
(Київ, Україна) *Paskoo012218@gmail.com***Марія КРАВЧЕНКО,***orcid.org/0009-0002-4036-1743*

доцент кафедри дизайну

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
(Київ, Україна) *997maria.k@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ТА НАУКОВОГО МИСЛЕННЯ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВОГО ДИЗАЙНУ

У статті досліджено особливості формування дослідницького та наукового мислення обдарованої молоді засобами цифрового дизайну в умовах цифрової трансформації сучасної освітньої системи. Здійснено теоретичний аналіз можливостей цифрового дизайну як інноваційного освітнього інструменту, що поєднує проєктну діяльність, аналітичні підходи та дослідницькі методи пізнання. Визначено сутність цифрового дизайну як між-дисциплінарного освітнього середовища, у межах якого відбувається розвиток критичного мислення, здатності до аналізу інформації, моделювання процесів і науково обґрунтованого прийняття проєктних рішень.

Обґрунтовано, що впровадження цифрових технологій у освітній процес забезпечує перехід від традиційних репродуктивних моделей навчання до дослідницько-орієнтованої діяльності, спрямованої на активізацію пізнавальної діяльності та розвиток інтелектуального потенціалу обдарованої молоді. Розкрито педагогічні можливості цифрових платформ, інструментів візуалізації, тривимірного моделювання, цифрового прототипування та колаборативних сервісів як засобів організації проєктно-дослідницької діяльності, що сприяють аналізу, експериментуванню, перевірці та оцінюванню результатів цифрового проєктування.

Акцентовано увагу на ролі цифрового дизайну як ефективного методологічного інструменту формування наукового підходу до розв'язання професійних завдань, розвитку навичок аргументації, міждисциплінарної взаємодії та представлення результатів дослідницької діяльності у цифровому середовищі. Встановлено, що інтеграція цифрових технологій сприяє розвитку дослідницької культури, аналітичного мислення, здатності до самостійного пошуку знань і прийняття інноваційних рішень.

З'ясовано, що системне використання засобів цифрового дизайну забезпечує створення сучасного освітнього середовища, орієнтованого на формування наукового мислення, розвиток інтелектуальної самостійності та реалізацію творчо-дослідницького потенціалу особистості. Доведено, що цифровий дизайн виступає не лише інструментом професійної підготовки, а й важливою педагогічною умовою формування дослідницького типу мислення, необхідного для ефективної діяльності в умовах цифрового суспільства та розвитку інноваційних практик.

Ключові слова: дизайн, цифровий дизайн, дослідницьке мислення, наукове мислення, обдарована молодь, цифрові технології в освіті, цифрове освітнє середовище, проєктно-дослідницька діяльність, цифрові інструменти навчання, інноваційна освітня діяльність, дизайнерська освіта.

Oksana PASKO,*orcid.org/0000-0002-0729-5521*

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;

Leading Research Fellow at the Department of Innovative Technologies in Gifted Education

Institute of Gifted Child of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

(Kyiv, Ukraine) *Paskoo012218@gmail.com***Mariia KRAVCHENKO,***orcid.org/0009-0002-4036-1743*

Associate Professor at the Department of Design

Open International University of Human Development "Ukraine"

(Kyiv, Ukraine) *997maria.k@gmail.com*

FORMATION OF RESEARCH AND SCIENTIFIC THINKING OF GIFTED YOUTH BY MEANS OF DIGITAL DESIGN

The article examines the peculiarities of forming research and scientific thinking of gifted youth through digital design in the context of the digital transformation of the modern educational system. A theoretical analysis of the potential of

digital design as an innovative educational tool integrating project-based activity, analytical approaches, and research methods of cognition has been carried out. Digital design is defined as an interdisciplinary educational environment that promotes the development of critical thinking, information analysis skills, process modeling, and scientifically grounded decision-making in project activities.

It is substantiated that the integration of digital technologies into the educational process ensures the transition from traditional reproductive learning models to research-oriented activities aimed at enhancing cognitive engagement and developing the intellectual potential of gifted youth. The pedagogical potential of digital platforms, visualization tools, three-dimensional modeling technologies, digital prototyping, and collaborative services as means of organizing project-based research activities has been revealed, facilitating analysis, experimentation, verification, and evaluation of digital design outcomes.

Special attention is paid to the role of digital design as an effective methodological tool for developing a scientific approach to solving professional tasks, enhancing argumentation skills, interdisciplinary interaction, and presenting research results within a digital environment. It has been established that the integration of digital technologies contributes to the development of research culture, analytical thinking, independent knowledge acquisition, and innovative decision-making abilities.

The study confirms that systematic use of digital design tools ensures the creation of a modern educational environment focused on the development of scientific thinking, intellectual independence, and realization of creative and research potential. It is proven that digital design functions not only as a tool of professional training but also as an important pedagogical condition for developing a research-oriented type of thinking required for effective activity in the digital society and the advancement of innovative practices.

Key words: design, digital design, research thinking, scientific thinking, gifted youth, digital technologies in education, digital educational environment, project-based research activity, digital learning tools, innovative educational activity, design education.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цифрових технологій та їх активне впровадження в усі сфери сучасного суспільства зумовлюють трансформацію підходів до підготовки обдарованої молоді, здатної до наукового пошуку, дослідницької діяльності та інноваційного мислення. Особливої актуальності набуває проблема формування дослідницького та наукового мислення здобувачів освіти у сфері цифрового дизайну, який поєднує художньо-творчу діяльність із аналітичними, проєктними та технологічними процесами.

У сучасних умовах цифровий дизайн виступає не лише засобом візуальної комунікації, а й ефективним інструментом розвитку когнітивних, дослідницьких і креативних здібностей обдарованої молоді. Успішна професійна реалізація майбутніх фахівців креативних індустрій передбачає здатність до критичного аналізу інформації, формулювання гіпотез, проведення експериментів у цифровому середовищі, створення інноваційних проєктних рішень та міждисциплінарної взаємодії. Саме тому формування наукового стилю мислення засобами цифрового дизайну стає важливим напрямом сучасної освітньої практики.

Інтеграція цифрових технологій в освітній процес створює сприятливі умови для розвитку дослідницької активності здобувачів освіти, стимулює проєктно-аналітичне мислення, сприяє моделюванню професійних ситуацій та реалізації індивідуального інтелектуально-творчого потенціалу обдарованої молоді. Використання цифрових дизайнерських інструментів дозволяє поєднувати творчий експеримент із науковим підходом, здійснювати аналіз результатів діяльності, пере-

вірку дизайнерських рішень і формувати навички обґрунтованого прийняття проєктних рішень.

Аналіз досліджень. Проблема формування дослідницького та наукового мислення обдарованої молоді в умовах цифровізації освітнього процесу посідає важливе місце у сучасних педагогічних дослідженнях, зокрема у сфері підготовки майбутніх фахівців дизайну та креативних індустрій. У науковому дискурсі цифровий дизайн розглядається не лише як засіб художньо-проєктної діяльності, а як освітнє середовище, що забезпечує розвиток аналітичного мислення, дослідницької активності, здатності до експериментування та наукового осмислення творчих процесів.

У сучасних дослідженнях дослідницьке мислення трактується як інтегративна характеристика особистості, що проявляється у здатності до постановки проблеми, аналізу інформації, формулювання гіпотез, пошуку інноваційних рішень та створення обґрунтованих проєктних продуктів. У цьому контексті цифровий дизайн виступає ефективним засобом розвитку інтелектуального потенціалу обдарованої молоді, поєднуючи творчий підхід із науковими методами пізнання.

Значний внесок у дослідження зазначеної проблематики зробила Алексєєва С., яка обґрунтувала концептуальні засади професійного становлення майбутніх дизайнерів та визначила напрями розвитку їхнього професійного й особистісного потенціалу. У працях Бикова В. окреслено стратегічні напрями інформатизації освіти, що створюють передумови для впровадження цифрових технологій як інструменту дослідницької діяльності здобувачів освіти. Дослідження Болотіної В. та Вакалюк Т. висвітлюють можливості вико-

ристання сучасних цифрових платформ, зокрема сервісу Figma, як середовища проєктування, колективної взаємодії та розвитку дослідницьких компетентностей майбутніх фахівців.

У працях Боровик Т., Устиченко С. та Григораши О. розкрито значення мультимедійної культури як чинника формування цифрової грамотності, критичного мислення та здатності до міждисциплінарного аналізу, що є важливими складовими наукового мислення. Гриценко Л. та Нагорна Н. досліджують педагогічні умови ефективного застосування комп'ютерних мультимедійно-графічних технологій у дизайнерській освіті, підкреслюючи їхній вплив на розвиток аналітико-дослідницьких умінь, візуального аналізу та обґрунтованого прийняття проєктних рішень.

Вагомі наукові результати щодо підготовки творчо та інтелектуально розвинених фахівців представлені у працях Бондаренко Н., Кирієнка М., Коваль Л., Колесник Н., Короля А., Кравченко М., Мешко А., Пасько О. та Тименка В., у яких цифрове освітнє середовище розглядається як простір розвитку індивідуальної обдарованості, дослідницької ініціативи та науково-творчого самовираження здобувачів освіти. Дослідники наголошують, що використання цифрових дизайнерських технологій сприяє індивідуалізації навчання, стимулює пошукову діяльність, формує здатність до аналізу результатів власної діяльності та розвитку науково обґрунтованого мислення.

Разом із тим аналіз наукових джерел засвідчує, що питання системного використання цифрового дизайну саме як засобу формування дослідницького та наукового мислення обдарованої молоді залишається недостатньо розробленим. Потребують подальшого наукового обґрунтування педагогічні умови, методичне забезпечення та моделі організації освітнього процесу, спрямовані на інтеграцію цифрових дизайнерських практик із дослідницькою діяльністю здобувачів освіти.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад формування дослідницького та наукового мислення обдарованої молоді засобами цифрового дизайну та визначення можливостей використання цифрових дизайнерських технологій в освітньому процесі як інструменту розвитку дослідницької активності, наукового підходу до проєктної діяльності й інтелектуального потенціалу особистості.

Виклад основного матеріалу. Формування дослідницького та наукового мислення в умовах розвитку цифрового дизайну набуває особливого значення, оскільки саме здатність до аналітичного осмислення інформації, постановки проблеми, пошуку іннова-

ційних рішень і їх обґрунтованої реалізації у проєктній діяльності визначає конкурентоспроможність сучасного фахівця (Алексєєва, 2018: 23). У даному контексті цифровий дизайн виступає не лише сферою творчої діяльності, а й ефективним інструментом розвитку дослідницького підходу та наукового способу мислення обдарованої молоді.

Освітній процес у закладах, що здійснюють підготовку у сфері дизайну, має виходити за межі традиційної професійної підготовки та спрямовуватися на формування здатності до аналізу, експериментування, моделювання й перевірки проєктних рішень, що передбачає створення інноваційного освітнього середовища, у якому поєднуються теоретичні знання, практико-орієнтована діяльність і цифрові технології як засоби дослідницької та проєктної роботи.

Однією з важливих складових такого освітнього середовища є орієнтація навчального процесу на компетентнісний та особистісно-орієнтований підходи, які забезпечують розвиток дослідницької активності, критичного мислення та здатності до наукового аналізу в процесі виконання дизайнерських завдань (Биков, 2010: 5). Застосування зазначених підходів сприяє залученню до активної пізнавальної діяльності, формує вміння здійснювати пошук обґрунтованих рішень, працювати з комплексними проєктними проблемами та реалізовувати власні ідеї у міждисциплінарному цифровому середовищі.

Важливим завданням сучасної підготовки у сфері цифрового дизайну є не лише засвоєння професійних знань, а й розвиток здатності до аналізу складних ситуацій, дослідницького опрацювання проєктних завдань і адаптації до постійних змін технологічного середовища. Відповідне освітнє середовище сприяє розкриттю інтелектуального потенціалу особистості, формуванню самостійності у прийнятті рішень, відповідальності за результати діяльності та стійкої мотивації до наукового пошуку й пізнавальної діяльності.

Вагому роль у зазначеному процесі відіграє цифровізація освіти, яка не лише розширює технологічні можливості освітнього середовища, а й сприяє трансформації пізнавальних процесів, розвитку аналітичного мислення та вдосконаленню дослідницьких підходів у проєктній діяльності. Використання цифрових технологій у сфері дизайну забезпечує можливість дослідження різних варіантів проєктних рішень, моделювання складних об'єктів, візуалізації концептуальних ідей та створення цифрових прототипів, що активізує пізнавальну й дослідницьку діяльність у процесі навчання (Болотіна, Вакалюк, 2024: 14).

Цифрове освітнє середовище створює сприятливі умови для індивідуалізації пізнавальної діяльності, сприяючи розкриттю інтелектуального потенціалу та формуванню здатності до самостійного аналізу, дослідження й обґрунтування проєктних рішень із використанням сучасних цифрових інструментів і технологій. Застосування цифрового дизайну забезпечує можливість здійснення експериментальної діяльності, перевірки різних варіантів рішень і розвитку навичок наукового осмислення результатів проєктної роботи.

Інтеграція цифрових засобів у підготовку у сфері дизайну трансформує освітній процес у багатовимірний простір, у якому поєднуються проєктна діяльність, аналітичне мислення та дослідницькі підходи до розв'язання професійних завдань. У такому середовищі відбувається формування здатності до наукового пошуку, критичного оцінювання отриманих результатів і вироблення обґрунтованих проєктних рішень, що сприяє розвитку дослідницького та наукового мислення й підготовці особистості, здатної ініціювати інноваційні зміни у професійному середовищі (Гриценко, Нагорна, 2024: 150).

Формування дослідницького та наукового мислення у сфері цифрового дизайну потребує системного впровадження цифрових технологій в освітній процес. Їх використання сприяє не лише підвищенню ефективності засвоєння навчального матеріалу, а й розвитку аналітичного мислення, дослідницької активності та здатності до обґрунтованого прийняття проєктних рішень (Алексєєва, 2018: 23). Цифрове середовище створює умови для здійснення пошукової та експериментальної діяльності, що є важливим чинником розвитку інтелектуального потенціалу. З метою більш цілеспрямованого використання цифрового дизайну доцільним є виокремлення основних груп цифрових інструментів відповідно до їх функціонального призначення та педагогічних можливостей (Боровик та ін., 2023: 118).

Однією з провідних груп є цифрові платформи організації освітнього процесу, які забезпечують структурованість навчального середовища, підтримують дослідницьку взаємодію між учасниками освітнього процесу, сприяють моніторингу результатів діяльності та реалізації індивідуальних освітніх траєкторій (Болотіна, Вакалюк, 2024: 14). Використання таких платформ, як Google Classroom, Moodle чи Microsoft Teams, створює умови для організації очного й дистанційного навчання, розвитку комунікації, обміну ідеями, спільного аналізу результатів діяльності та виконання проєктно-дослідницьких завдань у цифровому середовищі.

Важоме значення у формуванні дослідницького мислення засобами цифрового дизайну мають інструменти візуалізації та створення навчального контенту, які сприяють розвитку аналітичного сприйняття візуальної інформації, здатності до інтерпретації даних і ефективної візуальної комунікації (Алексєєва, 2018: 115). Використання таких платформ, як Canva, Genially або Google Slides, забезпечує можливість дослідження різних варіантів композиційних і графічних рішень, аналізу їх ефективності та представлення результатів проєктно-дослідницької діяльності у структурованій і науково обґрунтованій формі.

Не менш важливими є програми тривимірного моделювання та цифрового проєктування, які сприяють розвитку просторового й логічного мислення, формуванню навичок моделювання та дослідницького опрацювання проєктних рішень (Гриценко, Нагорна, 2024: 150). Використання таких засобів, як Tinkercad, SketchUp, Fusion 360 чи AutoCAD, дозволяє здійснювати цифрове моделювання об'єктів, тестувати різні конструктивні рішення, створювати прототипи та аналізувати результати проєктної діяльності, що забезпечує поглиблене розуміння професійних процесів і розвиток здатності до науково обґрунтованого проєктування.

Формуванню дослідницьких умінь і навичок організації спільної проєктної діяльності сприяють цифрові інструменти колаборації та проєктного менеджменту, що активно використовуються у сучасному цифровому дизайні (Коваль, 2024: 181). Використання сервісів Miro, Notion чи Trello забезпечує ефективну взаємодію учасників проєктної роботи, сприяє структуризації дослідницьких завдань, розподілу функцій, плануванню етапів діяльності та координації спільної роботи над цифровими проєктами. Застосування таких платформ дозволяє організовувати міждисциплінарну взаємодію, що є важливою умовою розвитку наукового мислення в процесі колективного розв'язання проєктних проблем.

Значний потенціал для розвитку дослідницького та аналітичного мислення мають програми для цифрового моделювання й експериментування, які забезпечують можливість відтворення складних процесів, перевірки різних сценаріїв взаємодії та аналізу результатів проєктної діяльності (Колесник, Танська, 2021: 78). Використання середовищ Scratch або CoSpaces Edu сприяє формуванню алгоритмічного мислення, навичок цифрового моделювання, експериментального підходу до розв'язання завдань і розвитку здатності до пошуку обґрунтованих рішень у процесі цифрового проєктування.

Систематизоване використання визначених груп цифрових засобів дозволяє не лише оптимізувати освітній процес, а й трансформувати його у цілісне середовище формування дослідницького та наукового мислення засобами цифрового дизайну (Пасько, Бондаренко, 2023: 60). Їх комплексне застосування сприяє розвитку аналітичних здібностей, критичного осмислення інформації, комунікаційної взаємодії та цифрової компетентності і якостей, що забезпечують здатність до обґрунтованого прийняття рішень і ефективної діяльності в умовах сучасного цифрового суспільства (Тименко, 2022: 7).

Розвиток інтелектуального та дослідницького потенціалу у сфері дизайну розглядається сьогодні як одне з пріоритетних завдань сучасної вищої освіти, орієнтованої на підготовку фахівців, здатних здійснювати науковий пошук, адаптуватися до динамічних змін професійного середовища та створювати інноваційні проєктні рішення (Алексеева, 2018: 23). У цьому контексті цифрові технології набувають значення стратегічного освітнього ресурсу, що забезпечує умови для розвитку наукового підходу до проєктування, аналітичного мислення та усвідомленого використання цифрових інструментів у професійній діяльності (Биков, 2010: 5).

До ключових переваг цифрових інструментів, що забезпечують формування дослідницького та наукового мислення засобами цифрового дизайну, належать мультимедійність, яка інтегрує різні способи сприйняття та аналізу інформації, інтерактивність, що активізує пізнавальну діяльність у процесі виконання проєктних завдань, варіативність, яка дозволяє застосовувати різні підходи до розв'язання дослідницьких проблем, а також відкритість і мобільність цифрового середовища, що забезпечують постійний доступ до освітніх ресурсів незалежно від просторово-часових умов (Болотіна, Вакалюк, 2024: 14). Певні характеристики сприяють створенню гнучкого освітнього простору, який стимулює аналітичну діяльність, експериментування, моделювання та обґрунтоване проєктування цифрових рішень.

Практичне використання цифрових засобів у навчальному процесі позитивно впливає на розвиток дослідницьких і професійних компетентностей у сфері дизайну. Робота з платформами на зразок Canva сприяє аналізу композиційних рішень і розвитку візуально-аналітичного мислення; використання Tinkercad забезпечує формування просторового та інженерного підходу до моделювання; застосування Figma надає досвід колективного проєктування й спільного аналізу результатів діяльності у режимі реального часу. Викорис-

тання Migo дозволяє структурувати етапи проєктно-дослідницької роботи, планувати завдання та координувати спільну діяльність (Боровик та ін., 2023: 118). Застосування зазначених цифрових інструментів сприяє переходу від ідеї до її обґрунтованої реалізації у вигляді цифрового проєктного продукту.

Цифрові технології суттєво розширюють можливості проєктної, дослідницької та міждисциплінарної діяльності, що виступає важливим чинником формування дослідницького та наукового мислення засобами цифрового дизайну (Гриценко, Нагорна, 2024: 150). Використання платформ для створення цифрових моделей і симуляцій, зокрема Scratch або CoSpaces Edu, сприяє розвитку алгоритмічного та логічного мислення, формує навички аналізу процесів і перевірки різних варіантів проєктних рішень. Відповідні цифрові середовища забезпечують умови для колективної взаємодії, критичного осмислення результатів діяльності та пошуку обґрунтованих інноваційних рішень.

Важливого значення у розвитку дослідницької діяльності набуває індивідуалізація навчального процесу, що реалізується завдяки використанню цифрових сервісів для організації власного освітнього простору. Застосування платформ Padlet, Jamboard чи Notion дозволяє структурувати інформацію, систематизувати результати проєктно-дослідницької роботи, фіксувати етапи виконання завдань і здійснювати рефлексивний аналіз отриманих результатів. Використання таких інструментів сприяє розвитку навичок самоорганізації, інформаційної культури та послідовного наукового опрацювання результатів діяльності (Коваль, 2024: 181).

Сучасні тенденції розвитку освіти засвідчують зростання значення ігрових технологій, а також платформ доповненої й віртуальної реальності як ефективних засобів формування дослідницького та наукового мислення у цифровому освітньому середовищі. Використання ігрових сервісів, зокрема Kahoot! і Quizizz, сприяє підвищенню пізнавальної мотивації, активізації аналітичної діяльності та розвитку навичок стратегічного планування під час розв'язання навчально-проєктних завдань.

Технології доповненої та віртуальної реальності, реалізовані у середовищах CoSpaces Edu чи Merge EDU, розширюють можливості цифрового дизайну завдяки створенню інтерактивних тривимірних моделей, дослідженню об'єктів і процесів та моделюванню різних сценаріїв їх функціонування. Застосування AR- і VR-технологій сприяє розвитку просторово-аналітичного мислення,

формуванню навичок цифрового моделювання та наукового аналізу результатів проектної діяльності (Колесник, Танська, 2021: 78).

Мобільні додатки, зокрема SketchBook, Tayasui Sketches або GeoGebra AR, забезпечують гнучкість освітнього процесу та постійний доступ до цифрових інструментів, що підтримують дослідницьку діяльність, експериментування з візуальними рішеннями та перевірку проектних ідей у різних цифрових форматах.

Як бачимо, що цифрові технології сьогодні виступають не лише допоміжними засобами навчання, а фундаментальною складовою освітнього середовища, у межах якого відбувається формування дослідницького та наукового мислення засобами цифрового дизайну. Вони забезпечують умови для індивідуалізації освітньої діяльності, підтримують пізнавальну активність, сприяють розвитку здатності до аналізу, експериментування та обґрунтованого створення проектних рішень. Інтеграція цифрових технологій у підготовку у сфері дизайну забезпечує не лише розвиток професійних компетентностей, а й становлення наукового типу мислення, здатного ефективно реагувати на виклики сучасного цифрового суспільства (Пасько, Бондаренко, 2023: 60).

У сучасній системі вищої освіти цифрові інструменти посідають провідне місце у формуванні дослідницьких і професійних компетентностей у галузі дизайну. Вони функціонують як повноцінні компоненти освітнього середовища, спрямованого на розвиток аналітичного мислення, здатності до наукового осмислення проектної діяльності та інноваційного цифрового проектування. Саме дизайнерські дисципліни забезпечують найбільш повну інтеграцію цифрових технологій, від опанування основ композиції та типографіки до цифрового моделювання, брендингу, UX/UI-дизайну й створення мультимедійних проектів, що сприяє формуванню системного дослідницького підходу до професійної діяльності (Король, 2023: 263).

Використання цифрових платформ, зокрема Canva, Figma, Adobe Creative Cloud, Miro, Notion, Tinkercad, GeoGebra та CoSpaces Edu, суттєво трансформуює організацію освітнього процесу та підходи до навчальної діяльності у сфері цифрового дизайну. Їх застосування сприяє формуванню дослідницького підходу до виконання проектних завдань, розвитку аналітичного мислення та здатності до обґрунтованого прийняття дизайнерських рішень.

Застосування платформ Canva та Figma у процесі створення цифрових візуальних продуктів забезпечує можливість аналізу композиційних

рішень, дослідження взаємодії кольору, форми й засобів візуальної комунікації, а також оцінювання ефективності розроблених проектних рішень (Гриценко, Нагорна, 2024: 150).

Використання інструментів цифрового прототипування і тривимірного моделювання, зокрема Tinkercad або SketchUp, надає можливість створення та дослідження об'єктів дизайну із залученням знань про конструктивні особливості, матеріали та цифрову візуалізацію. Відповідна діяльність сприяє розвитку просторово-аналітичного мислення, формуванню навичок дослідницького опрацювання проектних рішень і науково обґрунтованого цифрового проектування (Боровик, 2023: 118).

Вагому роль цифрові інструменти відіграють у процесі цифрового проектування інтерфейсних рішень, де використання платформ Notion та Miro забезпечує організацію проектно-дослідницької діяльності, моделювання користувацьких сценаріїв і структурування інформаційної архітектури цифрових продуктів. Застосування таких інструментів сприяє розвитку критичного мислення, здатності аналізувати взаємодію користувача з цифровим середовищем, працювати з інформаційними потоками та приймати обґрунтовані проектні рішення на основі аналізу практичних ситуацій (Коваль, 2024: 181).

Форми організації навчальної діяльності із застосуванням цифрових засобів є різноманітними та орієнтованими на розвиток дослідницької активності. Індивідуальна проектна діяльність передбачає створення цифрових візуальних продуктів, що сприяє розвитку самостійності, аналітичного підходу до розв'язання завдань і відповідальності за отримані результати. Групова взаємодія реалізується через спільне проектування цифрових продуктів у середовищах Figma або Miro, що забезпечує формування навичок комунікації, колективного аналізу та узгодженого прийняття рішень. Проектна діяльність також охоплює створення комплексних цифрових рішень, від інтерактивних AR/VR-презентацій до віртуальних галерей і цифрових портфоліо, що сприяє розвитку системного мислення та дослідницького підходу до цифрового дизайну (Колесник, Танська, 2021: 78).

Важливою складовою підготовки у сфері цифрового дизайну є публічне представлення результатів проектно-дослідницької діяльності. Презентація розроблених проектів у форматі цифрових презентацій, вебресурсів, інтерактивних симуляцій або тривимірних візуалізацій сприяє розвитку комунікативних умінь, навичок аргументованого

обґрунтування прийнятих рішень, аналітичного оцінювання результатів діяльності та професійної рефлексії (Пасько, Бондаренко, 2023: 60). Відповідний досвід формує здатність до наукового представлення результатів власної діяльності та усвідомленого планування подальшого професійного розвитку у сфері цифрового дизайну.

Інтеграція цифрових технологій у підготовку у галузі дизайну забезпечує не лише модернізацію освітнього процесу, а й створення середовища, у якому відбувається формування дослідницького та наукового мислення засобами цифрового дизайну. Цифрові інструменти виступають засобами аналізу, моделювання та перевірки проєктних рішень, розширюють можливості дослідницької діяльності та створюють підґрунтя для інноваційної професійної діяльності в умовах динамічного розвитку цифрового суспільства.

Висновки. Результати проведеного дослідження засвідчують, що інтеграція сучасних цифрових технологій в освітній процес відіграє визначальну роль у формуванні дослідницького та наукового мислення засобами цифрового дизайну. Цифрові інструменти розширюють можливості освітнього середовища, забезпечуючи умови для аналізу, моделювання, перевірки проєктних рішень і візуалізації результатів діяльності. Вони виступають не лише технічними засобами підтримки навчання, а ефективним ресурсом розвитку аналітичного мислення, дослідницької активності та здатності до обґрунтованого прийняття рішень.

Практичний досвід підтверджує, що використання платформ Canva, Figma, Tinkercad, Miro, CoSpaces Edu та інших цифрових інструментів забезпечує поєднання теоретичної підготовки з проєктно-дослідницькою діяльністю, підвищує мотивацію до пізнавальної активності та сприяє підвищенню якості підготовки у сфері цифрового дизайну [6]. Їх застосування сприяє розвитку проєктних, комунікативних, організаційних і дослідницьких умінь, необхідних для ефективної діяльності в умовах цифрової трансформації суспільства.

Важливим результатом використання цифрових технологій є трансформація освітнього середовища у динамічний простір дослідження, взаємодії та експериментальної діяльності, що забезпечує можливість не лише засвоєння знань, а й їх практичного застосування, аналізу отриманих результатів, спільного розв'язання проєктних завдань і розвитку здатності до інноваційного мислення [9].

Отже, цифровий дизайн виступає ефективним інструментом формування дослідницького та наукового мислення обдарованої молоді, забезпечуючи розвиток інтелектуального потенціалу, здатності до наукового пошуку та створення інноваційних цифрових рішень. Системне й цілеспрямоване використання цифрових технологій сприяє підготовці фахівців, здатних здійснювати аналітичну діяльність, адаптуватися до технологічних змін і активно брати участь у розвитку сучасного цифрового середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева С. Концепція підготовки майбутніх дизайнерів до розвитку професійної кар'єри. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, вип. 17. Київ, 2018. С. 22–26.
2. Алексеева С. Підготовка майбутніх дизайнерів до розвитку професійної кар'єри: теорія і практика: монографія. Київ: Міленіум, 2018. 484 с.
3. Биков В. Сучасні завдання інформатизації освіти. Інформаційні технології і засоби навчання, № 1(15), 2010. 18 с.
4. Болотіна В., Вакалюк Т. Використання відкритого сервісу для проєктування UI/UX Figma у підготовці бакалаврів галузі інформаційних технологій. Цифрова трансформація науково-освітніх середовищ в умовах воєнного стану: збірник матеріалів звітної наукової конференції Інституту цифровізації освіти НАПН України. Київ, 2024. С. 13–15.
5. Боровик Т., Устиченко С., Григораш О. (2023). Мультимедіа та мультимедійна (цифрова) культура: синергетичний ефект застосування в освіті. Педагогічні науки: електронне наукове видання. № 3. С. 112–125.
6. Гриценко Л., Нагорна Н. Педагогічні умови використання комп'ютерних мультимедійно-графічних технологій при вивченні декоративно-опоряджувальних матеріалів дизайнерського спрямування. Перспективи та інновації науки, № 8(42), 2024. С. 143–159.
7. Коваль Л. Інтеграція технологій у навчальний процес підготовки майбутніх фахівців з дизайну. Věda a perspektivy, № 2(33). Praha, České republika, 2024. С. 178–188.
8. Колесник Н., Танська В. Екологічний дизайн у проєктній діяльності здобувачів вищої освіти. Актуальні питання гуманітарних наук, 2021, вип. 45, т. 1. С. 76–80.
9. Король А. Мистецтво фото- та відеозображення як важливий освітній компонент у підготовці дизайнера мультимедійних професій. Věda a perspektivy, № 6(25), SÉRIE “Kultura a umění”. Praha, České republika, 2023. С. 263.
10. Пасько О., Бондаренко Н. Особливості підготовки майбутніх фахівців дизайну у закладах вищої освіти. Актуальні питання гуманітарних наук, вип. 61, т. 1, 2023. С. 58–63.
11. Тименко В., Пасько О., Хиневич Р., Слітюк О. Освітньо-професійна програма підготовки бакалаврів зі спеціальності «Мультимедійний дизайн». Київ: КНУТД, 2022. 14 с.

REFERENCES

1. Aliksieieva S. (2018). Kontsepsiia pidhotovky maibutnikh dyzaineriv do rozvytku profesiinoi kariery [The concept of preparing future designers for career development]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy*. Vyp. 17. S. 22–26. [in Ukrainian]
2. Aliksieieva S. (2018). Pidhotovka maibutnikh dyzaineriv do rozvytku profesiinoi kariery: teoriia i praktyka [Preparation of future designers for career development: theory and practice]. Kyiv: Milenium. 484 s. [in Ukrainian]
3. Bykov V. (2010). Suchasni zavdannia informatyzatsii osvity [Modern tasks of education informatization]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. No. 1(15). 18 s. [in Ukrainian]
4. Bolotina V., Vakaliuk T. (2024). Vykorystannia vidkrytoho servisu dlia proektuvannia UI/UX Figma u pidhotovtsi bakalavriv haluzi informatyinykh tekhnolohii [Use of an open service for UI/UX design Figma in the training of bachelors in the field of information technology]. *Tsyfrova transformatsiia naukovo-osvitnikh seredovysch v umovakh voiennoho stanu*. Zbirnyk materialiv zvitnoi naukovo konferentsii Instytutu tsyfrovizatsii osvity NAPN Ukrainy. Kyiv. S. 13–15. [in Ukrainian]
5. Borovyk T., Ustychenko S., Hryhorash O. (2023). Multimedia ta multymediina (tsyfrova) kultura: synerhetychnyi efekt zastosuvannia v osviti [Multimedia and multimedia (digital) culture: the synergistic effect of application in education]. *Pedahohichni nauky: elektronne naukovye vydannia*. No. 3. S. 112–125. [in Ukrainian]
6. Hrytsenko L., Nahorna N. (2024). Pedahohichni umovy vykorystannia kompiuternykh multymediino-hrafichnykh tekhnolohii pry vyvchenni dekoratyvno-oporiadzhuvalnykh materialiv dyzainerskoho spriamuvannia [Pedagogical conditions for the use of computer multimedia-graphic technologies in the study of decorative finishing materials for design purposes]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*. No. 8(42). S. 143–159. [in Ukrainian]
7. Koval L. (2024). Intehratsiia tekhnolohii u navchalnyi protses pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv z dyzainu [Integration of technologies into the educational process of training future design specialists]. *Věda a perspektivy*. No. 2(33). Praha, České republika. S. 178–188. [in Ukrainian]
8. Kolesnyk N., Tanska V. (2021). Ekolohichni dyzain u proiektnii diialnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity [Ecological design in project activity of higher education seekers]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 45. T. 1. S. 76–80. [in Ukrainian]
9. Korol A. (2023). Mystetstvo foto- ta videozobrazhennia yak vazhlyvyi osvitnii komponent u pidhotovtsi dyzainera multymediinykh profesii [The art of photo and video imaging as an important educational component in the training of a multimedia designer]. *Věda a perspektivy*. No. 6(25). Praha, České republika. S. 263. [in Ukrainian]
10. Pasko O., Bondarenko N. (2023). Osoblyvosti pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv dyzainu u zakladakh vyshchoi osvity [Features of training future design specialists in higher education institutions]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 61. T. 1. S. 58–63. [in Ukrainian]
11. Tymenko V., Pasko O., Khynevych R., Sliutiuk O. (2022). Osvitno-profesiina prohrama pidhotovky bakalavriv zi spetsialnosti "Multymediinyi dyzain" [Educational and professional program for training bachelors in the specialty "Multimedia Design"]. Kyiv: KNUTD. 14 s. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 26.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 374.091.33-027.22-027.556]:[001:6
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-44>

Віталій РАБЕЦЬ,

orcid.org/0009-0004-8934-595X

аспірант кафедри позашкільної освіти

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

(Київ, Україна) *v.i.rabets@udu.edu.ua*

Віталій ГРИГОРЕНКО,

orcid.org/0009-0001-6983-0884

аспірант кафедри позашкільної освіти

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

(Київ, Україна) *v.a.hryhorenko@udu.edu.ua*

Олександр ШЕВЧЕНКО,

orcid.org/0000-0003-0881-0326

доктор філософії в галузі педагогіки,

доцент кафедри позашкільної освіти

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

(Київ, Україна) *o.a.shevchenko@pru.edu.ua*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ГУРТКІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО НАПРЯМУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

У статті розглядаються виклики та перспективи розвитку гуртків науково-технічного напрямку позашкільної освіти в сучасних соціально-економічних умовах. Актуалізуються найважливіші завдання позашкільної освіти в умовах воєнних дій в Україні, що полягають у вихованні патріотизму, високого рівня моральності та відповідальності у дітей та молоді. Визначено, що освітня діяльність гуртків має бути спрямована на формування образу високоморального, творчого громадянина, відповідального за долю своєї країни, укоріненого в духовних та культурних традиціях українського народу. Метою статті визначено аналіз стану функціонування гуртків науково-технічного напрямку позашкільної освіти в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів. У роботі використані такі методи дослідження: аналіз наукових праць, статистичних даних та нормативно-правових документів. У змісті статті обґрунтовані особливості позашкільної освіти як ефективного інструменту соціалізації дітей та середовища для формування ініціативності та творчої самореалізації учнів. Залучення учнів до технічної творчості у закладах позашкільної освіти забезпечує допрофільну підготовку учнів, ранню професійну орієнтацію, поглиблене знання в різних галузях науки і техніки. В роботі охарактеризовані профілі науково-технічного напрямку позашкільної освіти: інформаційно-технічний, спортивно-технічний, предметно-технічний, художньо-технічний та виробничо-технічний. Подані результати аналізу статистичних даних, що демонструє скорочення кількості профільних закладів позашкільної освіти науково-технічного напрямку, проте збереження попиту на гуртки даного напрямку. Узагальнюючи результати теоретичного дослідження зроблено висновок, що позашкільна освіта має значний потенціал у формуванні національної ідентичності молоді на основі практично орієнтованої діяльності. В умовах воєнного стану робота гуртків науково-технічного напрямку повинна бути спрямована на формування у вихованців національної ідентичності, відновлення історичної пам'яті, підтримку сучасних борців за незалежність, утвердження європейських цінностей, діджиталізацію освітнього процесу та підготовку молоді до післявоєнного відновлення держави.

Ключові слова: гурткова робота, гуртки технічної творчості, заклади позашкільної освіти, науково-технічний напрям, позашкільна освіта.

Vitalii RABETS,

orcid.org/0009-0004-8934-595X

*Postgraduate Student at the Department of After-school Education
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine) v.i.rabets@udu.edu.ua*

Vitalii GRIGORENKO,

orcid.org/0009-0004-8934-595X

*Postgraduate Student at the Department of After-school Education
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine) v.a.hryhorenko@udu.edu.ua*

Oleksandr SHEVCHENKO,

orcid.org/0000-0003-0881-0326

*Doctor of Philosophy in Education,
Lecturer at the Department of After-school Education
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University
(Kyiv, Ukraine) o.a.shevchenko@npu.edu.ua*

FUNCTIONING OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL CIRCLES OF AFTER-SCHOOL EDUCATION IN MODERN SOCIAL AND ECONOMIC CONDITIONS

The article examines the challenges and prospects for the development of scientific and technical circles of after-school education in modern socio-economic conditions. The most important tasks of after-school education in the conditions of military operations in Ukraine are being updated. They consist in the education of patriotism, a high level of morality and responsibility in children and youth. It was determined that the educational activity of the circles should be aimed at forming the image of a highly moral, creative citizen, responsible for the fate of his country, preserving the spiritual and cultural traditions of the Ukrainian people. The purpose of the article is to analyze the state of functioning of scientific and technical circles of after-school education in the conditions of martial law and European integration processes. The following research methods are used in the work: analysis of scientific papers, statistical data, and legal documents. The content of the article substantiates the peculiarities of after-school education as an effective tool for the socialization of children, as well as an environment for students' creative self-realization. Involvement of children in technical creativity in after-school education institutions provides pre-professional training of students, early professional orientation, in-depth knowledge in various fields of science and technology. The work describes the profiles of the scientific and technical direction of after-school education: information-technical, sports-technical, subject-technical, artistic-technical, and production-technical. The presented results of the analysis of statistical data demonstrate a reduction in the number of specialized institutions of after-school education in the scientific and technical direction. The preservation of demand for circles in this direction is noted. Summarizing the results of the theoretical research, it was concluded that after-school education has a significant potential in the formation of the national identity of young people based on practical activities. In the conditions of martial law, the work of scientific and technical circles should be aimed at forming a national identity among pupils, restoring historical memory, supporting modern fighters for independence, affirming European values, digitizing the educational process and preparing young people for the post-war restoration of the state.

Key words: after-school education, after-school education institutions, group work, circles of technical creativity, scientific and technical direction.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших завдань, що ставиться перед сучасною освітою в умовах воєнних дій на території української держави є виховання патріотизму у дітей і молоді, високого рівня моральності та відповідальності. Освітня діяльність, в першу чергу, орієнтована на досягнення певного образу людини, що має пріоритетне значення для суспільства у існуючих історичних та соціокультурних умовах. Сучасним національним виховним ідеалом є високоморальний, творчий громадянин України, який переймається за долю Батьківщини як свою особисту, усвідомлює відповідальність за сьогодення та

майбутнє своєї країни, укорінений у духовних та культурних традиціях власного народу (Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, 2019).

Сучасні євроінтеграційні процеси, що носять динамічний і безперервний характер політичних, фінансово-економічних та соціальних перетворень на основі сформованих стандартів забезпечення безпеки, миру та ресурсного збалансування у рамках європейського цивілізаційного простору, вимагають вирішення сукупності проблемних питань у всіх сферах (Приходько, 2019). Освітня галузь повинна забезпечити конкурен-

тоспроможність української держави на теренах європейського простору та її людського капіталу (індивідуального, корпоративного, а також національного), створюючи умови для потужного економічного розвитку.

У цих умовах набуває нового змісту значення і значущість позашкільної освіти. З одного боку, певна уніфікація процесу шкільного навчання, втіленням якої є система зовнішнього незалежного оцінювання, об'єктивно призводить до обмеження поля можливостей творчої самореалізації учнів у межах загальної середньої освіти. З іншого боку, саме інтелектуально активна та творча особистість є основним і найціннішим елементом національного людського капіталу найбільш розвинених країн.

Дослідження показують, що саме система позашкільної освіти дає можливість учню сформувати творчі та пошукові навички у найбільш ефективній формі. Заклади позашкільної освіти, що здійснюють роботу за науково-технічним напрямом, забезпечують варіативність технічної творчості дітей, а також створюють умови для їх особистісного і професійного самовизначення.

Аналіз досліджень. Враховуючи актуальність проблеми становлення і трансформації системи позашкільної освіти, питання розвитку науково-технічного напрямку позашкільної освіти знаходять відображення у працях багатьох вчених. Зокрема, Л. Яременко досліджує специфіку та перспективи функціонування закладів позашкільної освіти в умовах реформування освітньої системи України. У роботі О. Шевченка проведено аналіз проблем функціонування гуртків початкового технічного профілю, що входять до структури науково-технічного напрямку позашкільної освіти. В дослідженні О. Козирод проаналізовані особливості формування і розвитку закладів позашкільної освіти в Україні, які здійснюють освітню діяльність за науково-технічним напрямом. Наукові дослідження авторського колективу (А. Бойко, В. Вербицький, О. Литовченко, В. Мачуський і ін.) відображають перспективи інноваційного розвитку закладів позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа».

Мета статті – провести аналіз стану функціонування гуртків науково-технічного напрямку позашкільної освіти в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Освіта, без перебільшення, відіграє ключову роль у формуванні людського капіталу кожної із країн. При цьому, загальна середня освіти, формує базові знання, а також найважливіші навички критич-

ного мислення, пошуку та аналізу інформації, використання отриманих знань у реальних життєвих ситуаціях. Позашкільна освіта, як компонент освітньої системи України, є ефективним інструментом соціалізації дітей, адже надає можливість вільного вибору учнями сфери докладання своїх освітніх зусиль, формуючи в учнів ініціативність, зацікавленість і вмотивованість у процесі особистісного становлення.

Науково-технічний напрям позашкільної освіти спрямований на реалізацію допрофільної підготовки учнів, ранньої професійної орієнтації дітей і молоді, ступеневої профільної технічної підготовки учнів до навчання у закладах професійної та вищої технічної освіти, шляхом практичного оволодіння поглибленими знаннями й компетентностями у різних галузях науки і техніки. Первинною ланкою серед гуртків науково-технічного напрямку позашкільної освіти є гуртки технічного моделювання. Вони відіграють найважливішу роль у розвитку внутрішньої мотивації учнів до занять технічною творчістю, формуванні базових політехнічних навичок дітей молодшого шкільного віку та їх самовизначенні для обрання профілю у подальшому навчанні (Козирод & Титаренко, 2020: 26).

Для учнів середнього і старшого шкільного віку, що мають здібності і потреби у реалізації технічної творчості пропонується закладами позашкільної освіти велика кількість гуртків за п'ятьма профілями: інформаційно-технічним, спортивно-технічним, предметно-технічним, художньо-технічним та виробничо-технічним.

В рамках гуртків інформаційно-технічного профілю учні мають змогу набутися практичних умінь і навичок із застосування інформаційно-комунікаційних технологій у різноманітних сферах, працюючи з прикладним програмним забезпеченням. До даного профілю належать гуртки з основ програмування, 3D моделювання, основ комп'ютерної графіки та анімації тощо.

Гуртки спортивно-технічного профілю пропонують учням опанувати основи технологій авто-, авіа-, судно- і ракетно-моделювання, а також радіотехніки. На заняттях відповідних гуртків діти мають змогу на практиці використати отримані знання, шляхом виготовлення і випробування різних видів діючих моделей.

Творчі об'єднання, які реалізують позашкільну освіту за предметно-технічним профілем спрямовані на ознайомлення учнів із актуальними досягненнями в сфері науки і техніки, зокрема робототехніки. Під час гурткової роботи учні розширюють свої знання з фізики і математики, а

також проводять науково-дослідницьку роботу, створюючи технічні моделі, механізми та інші технічні об'єкти, дотримуючись відповідних стандартів. До даного профілю належать гуртки робототехніки, радіоелектронного конструювання, конструювання транспортної техніки, конструювання повітряних зміїв, фізико-математичний гурток та ін.

Художньо-технічний профіль позашкільної освіти має на меті забезпечити роботу гуртків для залучення учнів до художньої технічної творчості та дизайну. Під час навчання у гуртках даного профілю діти набувають навичок малювання і креслення, створення та обробки цифрової фотографії. Сьогодні найбільш поширеними гуртками художньо-технічного профілю є цифрова фотографія, художнє конструювання з паперу, моделювання і виготовлення сувенірів, паперопластика, оригамі, архітектурне моделювання, технічний дизайн.

Гуртки виробничо-технічного профілю позашкільної освіти спрямовані на реалізацію професійної підготовки учнів з різних технічних спеціальностей. Під час занять вихованці здобувають знання з організації сучасного виробництва у поєднанні з виробничою практикою у спеціальних навчальних майстернях. Залучення учнів до таких гуртків позитивно впливає на усвідомленість вибору професії у технічній сфері.

Важливо зауважити, що останнім часом спостерігається скорочення кількості гуртків спортивно-технічного та виробничо-технічного профілів, проте відбувається розширення попиту на гуртки інформаційно-технічного і предметно-технічного профілів. Це є досить природним, адже у кожен з періодів функціонування гуртків науково-технічного напрямку в закладах позашкільної освіти вони відображали соціально-економічні потреби держави, напрями її розвитку та промислові інтереси. При цьому вони були важливим чинником різностороннього гармонійного розвитку підростаючого покоління.

Статистичні дані свідчать про постійне зменшення кількості профільних закладів, які забезпечують освітню діяльність за науково-технічним напрямом. Якщо у 90-х рр. в Україні налічувалося 340 закладів даного типу, то у 2020 році їх кількість становила вже 173. Відповідно до офіційних даних МОН України в 2023 році кількість центрів, клубів та будинків науково-технічної творчості учнівської молоді, а також станцій юних техніків, що є профільними закладами позашкільної освіти, скоротилася до 149. Тобто за три роки в Україні було реорганізовано 74 профільних заклади науково-технічного напрямку. Дослідники пов'язують

таку динаміку зі зміною соціально-економічних умов та тривалим занепадом у науково-технічній сфері, зокрема скороченням виробничих потужностей у країні, недостатністю фінансових ресурсів та ін. (Шевченко, 2021: 283). Досить значним чинником, що вплинув на закриття окремих закладів позашкільної освіти є воєнні дії, що відбуваються на значній території України. Деякі заклади опинилися в умовах окупації або отримали фізичні ушкодження внаслідок бомбардувань, що унеможливило їх подальшу роботу.

Потрібно констатувати, що саме економічне становище у державі та загальносвітові тенденції зумовили необхідність перегляду підходів до організації освітнього процесу у закладах позашкільної освіти. Реорганізація профільних закладів позашкільної освіти стала викликом і водночас можливістю для більш широкого охоплення дітей та молоді гуртковою роботою у напрямку технічної творчості.

Попри скорочення кількості профільних закладів позашкільної освіти науково-технічного напрямку, кількість гуртків даного напрямку залишається однією з найвищих – 8870, що становить 17,5% від загальної кількості. Сьогодні до гуртків науково-технічного напрямку задіяно 131 183 учні, зокрема у комплексних закладах – 72 394 учні, а у профільних – 58 789 учнів (Позашкільні навчальні заклади державної і комунальної форм власності МОН України та приватної форми власності, 2023).

Дослідники відзначають, що умови військового стану вимагають пошуку і впровадження нових підходів до організації та забезпечення якості позашкільної освіти, зокрема перегляду мережі закладів позашкільної освіти у територіальних громадах і містах, а також напрямів їх діяльності. Однією із потреб в умовах війни є розвиток мережі гуртків і творчих об'єднань науково-технічного напрямку позашкільної освіти та більш широкому залученні до навчання них дітей і молоді. Зокрема відзначається, що передумовою для забезпечення якості позашкільної освіти в Україні є формування системи підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів персоналу. Сьогодні все більше уваги вимагають питання підвищення престижності педагогів позашкільної освіти, шляхом забезпечення умов фінансування педагогічної праці, створення системи стимулювання молодих педагогів та підготовки педагогів для системи позашкільної освіти (Лондар, Гапон & Барабаш, 2023: 96).

В умовах євроінтеграції українського освітнього простору спостерігаються процеси інноваційного розвитку системи позашкільної освіти у відповідності до тенденцій загальноєвропейської

гуманістичної освітньої парадигми (Бойко & Вербицький, 2023). Ці процеси зумовлюють необхідність розробки і впровадження у практику гуртків науково-технічного напрямку нових освітніх моделей, перегляду змісту навчальних програм, форм і методів навчання учнів у гуртках. Набуття учнями у гуртках технічної творчості знань, умінь і практичних навичок має обов'язково трансформуватися у досвід пізнання оточуючого світу та сприяти знаходженню власного місця у ньому. Це може стати можливим лише за умови обґрунтування сучасних методологічних основ позашкільної освіти учнів у гуртках науково-технічного напрямку. Розв'язання даної проблеми набуває особливої актуальності у контексті розробки теоретичних основ розвитку освіти дітей і молоді у вільний час від навчання у закладах загальної середньої освіти час, а також забезпечення системи виховання майбутніх поколінь.

Реагуючи на прогресивні зміни у міжнародному освітньому просторі, українське суспільство має потребу у забезпеченні рівних можливостей для освіти, соціалізації і професійного самовизначення молоді у закладах позашкільної освіти. Окремим викликом є створення інклюзивного та безбар'єрного освітнього простору у гуртках науково-технічного напрямку, яке б відповідало принципам недискримінації та особистісної багатоманітності. Ці зміни відбуваються на найвищому рівні, знаходячи відображення у нормативно-правовій базі, що регламентує організацію позашкільної освіти.

Національною стратегією із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року визначені основні її напрями, серед яких: інформаційна, цифрова та освітня безбар'єрність. В рамках освітньої безбар'єрності актуалізується неформальна освіта та важливість визнання її результатів, необхідність створення інклюзивного освітнього середовища, оцінки особливих освітніх потреб та створення системи раннього втручання (Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року).

Особливої актуальності питання безбар'єрності в умовах гурткової роботи за науково-технічним напрямом набули внаслідок російсько-української війни. Сьогодні велика кількість учнів втратили можливість були залученими до гуртків технічної

творчості та не можуть в повній мірі реалізувати власні потреби. Вирішення даної проблеми лежить у площині діджиталізації освітнього процесу та реалізації дистанційного навчання у гуртках.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі організації гурткової роботи за науково-технічним напрямом є не лише модною тенденцією в освіті, а й необхідністю. Для забезпечення широкої доступності учнів до технічної творчості заклади позашкільної повинні використовувати у процесі навчання різноманітні інформаційно-комунікаційні засоби для забезпечення дистанційного навчання та розширення методів очного навчання. Як виявилось, за допомогою інформаційно-цифрових технологій можливо організовувати не лише гурткові заняття, а й масові заходи: челенджі, змагання, конференції, творчі вечори тощо.

Висновки. Українська держава знаходиться на вирішальному етапі свого розвитку, виборюючи своє місце на міжнародній арені. У значній мірі результати російсько-української війни залежать від зусиль освітньої системи, яка повинна забезпечити виховання високоморальних громадян-патріотів, які будуть здатні боротися за незалежність та працюватимуть для економічного зростання своєї Батьківщини.

Система позашкільної освіти володіє значним потенціалом у формуванні національної ідентичності молоді на основі моральних цінностей, знань про українську культуру, практико орієнтованої діяльності. Аналіз мережі профільних закладів позашкільної освіти та гуртків науково-технічного напрямку показав, що у воєнні роки відбулося її скорочення, проте досі гуртки технічної творчості посідають перше місце серед усіх напрямків позашкільної освіти.

Найважливішими векторами освітньої діяльності гуртків науково-технічного напрямку в умовах воєнного часу є: формування у вихованців національної ідентичності; відновлення історичної пам'яті про здобутки українських вчених і культурних діячів; підтримка сучасних борців за незалежність України; утвердження європейських цінностей в українському суспільстві; реалізація принципів безбар'єрності та доступності; діджиталізація освітнього процесу у гуртках; підготовка молоді до післявоєнного відновлення держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко А., Вербицький В. Інноваційний розвиток позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»: методичний посібник. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 223 с.
2. Козирод О., Титаренко В. Вітчизняний досвід діяльності закладів позашкільної освіти з науково-технічної творчості учнів. Українська професійна освіта. 2020. № 8. С. 19-28.

3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ МОН України № 1038 від 29.07.2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf>.
4. Лондар Л., Гапон В., Барабаш О. Інформаційні аспекти забезпечення функціонування позашкільної освіти в Україні в умовах воєнного стану. Освітня аналітика України. №5(26). 2023. С. 81-100.
5. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 366-р від 14 квітня 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>.
6. Позашкільні навчальні заклади державної і комунальної форм власності МОН України та приватної форми власності (станом на 01.01.2023р.). Інформаційний бюлетень ДНУ «Інститут освітньої аналітики». 2023. URL: <https://iea.gov.ua/wpcontent/uploads/2023/05/byuleten-1-pz-derj-kom-priv-2023.xlsx>.
7. Приходько А. Євроінтеграційні процеси в Україні: становлення та розвиток. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2019. Том 30 (69). № 6. С. 92-97.
8. Шевченко О. Проблеми функціонування початкового технічного профілю позашкільної освіти в сучасних умовах. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Вип. 42. Том 2. С. 280-285.

REFERENCES

1. Boiko A., Verbytskyi V. (2023) Innovatsiyni rozvytok pozashkilnoi osvity v umovakh realizatsii kontseptsii «Nova ukrainska shkola» : metodychni posibnyk [Innovative development of out-of-school education in the context of the implementation of the «New Ukrainian School» concept: methodological guide]. Ivano-Frankivsk. 223 p. [in Ukrainian].
2. Kozyrod O., Tytarenko V. (2020) Vitchyzniani dosvid diialnosti zakladiv pozashkilnoi osvity z naukovo-tekhnichnoi tvorchosti uchniv [Domestic experience of the activities of after-school education institutions on the scientific and technical creativity of students]. Ukrainska profesiina osvita, 8. 19-28. [in Ukrainian].
3. Kontseptsiiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine]. Nakaz MON Ukrainy No 1038 vid 29.07.2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf>. [in Ukrainian].
4. Londar L., Hapon V., Barabash O. (2023) Informatsiini aspekty zabezpechennia funktsionuvannia pozashkilnoi osvity v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Informational aspects of ensuring the functioning of extracurricular education in Ukraine under martial law]. Osvitnia analityka Ukrainy, 5(26). 81-100. [in Ukrainian].
5. Natsionalna stratehiia iz stvorennia bezbar'ernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [National strategy for creating a barrier-free space in Ukraine for the period until 2030]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy No 366-r vid 14 kvitnia 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>. [in Ukrainian].
6. Pozashkilni navchalni zaklady derzhavnoi i komunalnoi form vlasnosti MON Ukrainy ta pryvatnoi formy vlasnosti (2023) [After-school educational institutions of state and communal forms of ownership of the Ministry of Education and Culture of Ukraine and private forms of ownership]. Informatsiinyi biuleten DNU «Instytut osvitnoi analityky». URL: <https://iea.gov.ua/wpcontent/uploads/2023/05/byuleten-1-pz-derj-kom-priv-2023.xlsx>. [in Ukrainian].
7. Prykhodko A. (2019) Yevrointehratsiini protsesy v Ukraini: stanovlennia ta rozvytok [European integration processes in Ukraine: formation and development]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu imeni V. Vernadskoho, 30 (69), 6. 92-97. [in Ukrainian].
8. Shevchenko O. (2021) Problemy funktsionuvannia pochatkovoho tekhnichnoho profilu pozashkilnoi osvity v suchasnykh umovakh [Problems of functioning of the initial technical profile of after-school education in modern conditions]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, 42 (2). 280-285. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 02.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

UDC 378.147:81'243:33=111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-45>

Liudmyla ROIENKO,

orcid.org/0000-0002-6794-0051

*Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) Lroyenko@gmail.com*

Svitlana REDKO,

orcid.org/0000-0002-2474-5344

*Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) redko.knutd@gmail.com*

Viktorii PETRENKO,

orcid.org/0009-0001-6403-2082

*Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) vikaypk@gmail.com*

THE USE OF THE CASE METHOD IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES FOR PROFESSIONAL PURPOSES TO APPLICANTS OF ECONOMIC SPECIALITIES

In the current international business environment, the ability to communicate in foreign language in written form and orally is extremely important. The paper tackles the issue of case study method as a type of educational technology in developing higher education applicants' speaking skills. The main focus of this article is to define and substantiate the effectiveness of the case study method use in foreign language teaching to students of economic specialities at higher educational establishments. The case method is seen as a technique based on analysis, discussion, and decision-making. Having discussion as the core element, the case study method becomes an invaluable tool for developing and improving students' speaking skills. Case studies in professional training build language fluency and essential soft skills, such as strategic thinking, problem-solving, and decisive communication. This approach fosters a sense of accountability in decision-making and refines interpersonal communication.

The authors systematise the main characteristic features and integral components of the case study technology. The main reasons that motivate teachers to implement the case study technology into their practice have been mentioned. Much attention is devoted to the description of the case study organising process. The paradigm of the case design has been presented and the main case types have been outlined that include problems, decisions and evaluations. The authors present the main principles of adapting the existing case to one's teaching needs. The authors analyse the conditions which are required for the successful implementation of the case study method and stress the importance of necessary training for teachers who plan to use the given educational technology. The difficulties that teachers encounter during case method application have been studied in the research. The authors emphasise the necessary steps that students should take within case method application.

Key words: *the use of case study method, case study method in foreign language teaching, case study method in professional foreign language teaching, case method in teaching students of economic specialities, case method for improving foreign language speaking skills.*

Людмила РОЄНКО,

orcid.org/0000-0002-6794-0051

*старший викладач кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) Lroyenko@gmail.com*

Світлана РЕДЬКО,

orcid.org/0000-0002-2474-5344

*старший викладач кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) redko.knutd@gmail.com*

Вікторія ПЕТРЕНКО,

orcid.org/0009-0001-6403-2082

*старший викладач кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) vikaupk@gmail.com*

ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕТОДУ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ФАХОВОГО СПРЯМУВАННЯ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У сучасному міжнародному бізнес-середовищі здатність спілкуватись іноземною мовою у письмовій та усній формах є надзвичайно важливою. У статті розглядається питання методу кейсів як виду освітньої технології для розвитку навичок говоріння здобувачів вищої освіти. Основна увага цієї статті полягає у визначенні та обґрунтуванні ефективності використання методу кейсів у викладанні іноземних мов студентам економічних спеціальностей у закладах вищої освіти. Метод дослідження кейсів розглядається як технологія, заснована на аналізі, обговоренні та прийнятті рішень. Оскільки дискусія є основним елементом, метод дослідження кейсів стає цінним інструментом для розвитку та удосконалення навичок говоріння студентів. Використання методу кейсів у фаховій підготовці розвиває вільне володіння мовою та важливі м'які навички, такі, як стратегічне мислення, здатність вирішувати проблеми та рішучість у спілкуванні. Такий підхід сприяє розвитку почуття відповідальності у прийнятті рішень та вдосконалює міжособистісну комунікацію.

Автори систематизовують основні характерні риси та невід'ємні компоненти технології кейс-стаді. Перелічено основні причини, що мотивують викладачів впроваджувати технологію дослідження кейсів у свою практику. Значна увага приділяється опису процесу організації заняття з використанням методу кейсів. Представлено парадигму розробки кейсів та окреслено основні типи кейсів, що включають проблеми, рішення та оцінювання. Автори представляють основні принципи адаптації існуючого кейсу до власних навчальних потреб. Автори аналізують умови, необхідні для успішного впровадження методу кейсів та наголошують на важливості необхідного навчання для викладачів, які планують використовувати дану освітню технологію. У дослідженні вивчено труднощі, з якими викладачі мають справу під час застосування методу кейсів. Автори наголошують на необхідних кроках, які повинні зробити студенти під час застосування методу дослідження кейсів.

Ключові слова: використання кейс-методу, кейс-метод у викладанні іноземних мов, кейс-метод у викладанні іноземної мови фахового спрямування, кейс метод у викладанні здобувачам економічних спеціальностей, кейс-метод для покращення навичок говоріння іноземною мовою.

Problem statement. One of the main tasks of the discipline “English for Specific Purposes” is to train students’ ability to discuss and solve problems in the professional context. Teachers are in constant search of different methods and approaches that help to create educational environment which reflects real-life working situations and give the possibility to dive into the authentic environment of the world of work. The case study method is widely recognized as a useful tool for improving speaking skills in the classes devoted to professional communication and it is extensively used by foreign language teachers, who

always try to find interesting topics to provoke classroom interaction. Case study method is seen as part of problem-based method where the teacher presents the problem to students and suggests them to find possible solutions to it in the process of discussion, and at the same time students obtain knowledge through active learning. The case study method is content-based, skill-integrated, task-oriented, problem-based and learner-centered or student-led (to certain extend students are responsible for the direction of discussion), where the approach of learning by doing is applied. (Grosse, 1988: 131-132)

The objective of the present research is to analyse and substantiate the effectiveness of the case study method use in developing speaking skills of students of economic specialities at higher education establishments.

Analysis of recent research and publications.

Case study method has been attractive for a long time for national and foreign teachers who train specialists in different areas. Surmin Yu. P. investigated the formation and development of the case method in Ukraine. S. M. Kovalova, O. I. Zhupanik, A. M. Guz, Forostiuk I. V., Pustovoit B. A., Fediai I. O. studied the peculiarities of applying the case method in the professional training of specialists. Bechko Ya., Komisarenko N. presented the research on the use of the case study method in foreign languages teaching. Foreign scientists Grosse, Lyu E., C. U., Bridgman T., Cummings S., McLaughlin C., R. Yin studied the main principles of the case study method and the ways of its application in the classroom. T. K. Sari, S. M. Hutagalung, I. Aini, S. Kudriyah investigated the benefits of the case study for the development of students' speaking skills.

Presentation of the main material. The case method is seen as a technique based on analysis, discussion, and decision-making (Esteban, 2004:138).

Case study method is an in-depth investigation of a single entity or small number of entities, which could be an individual, family, group, institution, community or other social unit. Students are offered to analyse history, development, or circumstances of the entity under study. It is a systematic inquiry into an event or a set of related events which aims to describe and explain the phenomenon of interest.

R. Yin suggests the six elements of case study research: the plan, design, preparation, data collection, analysis and reporting (Yin, 2014).

The case study must be significant, complete, consider alternative perspectives, display sufficient evidence, must be composed in an engaging manner (Bridgman, 2016 et al).

Case technologies include: situational analysis method; incident method; business correspondence analysis method; game design; situational role-playing method; discussion method.

The main function of the case method is to teach students to think creatively and solve complex unstructured problems that cannot be solved analytically (Zhupanyk, 2024: 171).

The integral components of the case study technology are as follows: the existence of the problem to solve, the case is inspired by real facts or presents them, the pedagogical purpose of the case, different formats of presentation of the case (oral form, written

form, closed form, or open form) (Lyu, 2023: 308). Case study materials typically fall into three categories: authentic, modified, or custom-designed to fit educational goals. Beyond the materials themselves, the "authenticity" of the assignment lies in its ability to mirror the real-world analytical and decision-making challenges students will eventually face in their careers.

S. M. Kovaliova notes the following key component of the case method: goal-oriented, content-oriented, organizational, activity-oriented, and evaluation-oriented. Within the target component, the main tasks of creating cases are: defining the objectives of creating cases; selecting situations and necessary sources of information based on criteria; preparing primary material for the case; and preparing methodological materials for its use. Effective use of case studies requires careful planning by teachers. Such preparation includes content, which means selecting issues (problems) that will be emphasized through the application of selected procedural technologies. The organizational component includes preparation (before class), familiarization (during class), analysis (discussion of the case in a group), and conclusions (presentation of group decisions). The essence of the activity component of the case method technology is the implementation of knowledge, i.e., a set of specific actions. The assessment and performance component is linked to the results achieved in the learning process, which is an important incentive for learning. (Kovaliova, 2017: 102).

A case study for developing economic competence has the following features: it refers to problems from the perspective of economic reality; it highlights both positive and negative examples of solving economic problems; it outlines problems of economic nature; it is related to the future professional activities of students; combines production problems with economic consequences and vice versa; contains the necessary amount of statistical or other verified information (Prystupa, 2011: 310).

To use the case study method a teacher should possess good knowledge of the phenomenon, good listening skills, adaptability and flexibility. Data collection may include: documentation, interviews, observations, physical artefacts. The main aspects are: 1) the use of real-world situations as the bases; 2) interactive discussion; 3) requires students to be prepared and engaged in a class discussion to have a meaningful discussion.

The main reasons for using the case study method in the classroom:

– This method is an example of active learning (if you actively participate, you remember more). It's a kind of discovery learning.

- The teachers observe fast feedback of student comprehension in the classroom.

- This is the way to teach critical thinking and how to exercise judgement. Focusing in the classroom on discussion and testing ideas, teachers ask them questions and make them think and come up with their own views. The possibility to simulate business situations and assess pros and cons.

- It helps to bridge the gap between the classroom and the real world.

- It teaches students to find the most important fact in great volume of information.

- Different topics can be interconnected in the case touching different subjects.

- Complexity of the real world problems is the part of the analysis, unstructured problems, ambiguity and incomplete information.

- The case raises issues in student's minds, it makes them think about it. The answers are not obvious.

- The task of an instructor is to set the stage where the students can come up with their own ideas and learn.

As the cases are sometimes built on real situations, it is vital not to tell the students how the situation was solved (for example, what the company finally did) at the beginning of discussion, because students begin to think that it was the right decision, but it is not always correct. It just happened in the given situation.

The process of organising has the following features:

- 1) The teacher must have a plan. Teachers have to care about students' learning.

- 2) The teacher should get to know the students. If the instructor understands their backgrounds, what their weaknesses are or there are some sensitive places in their backgrounds. When managing the discussion the teacher knows who to call at different moments of discussion, who can contribute on the certain issue, who is likely to be confused by the question so that every participant could learn as much as he/she can do. If students have certain experience in the field, they share ideas and as a result, it enhances everybody's learning (Sari, 2021 et al).

- 3) The teacher sets expectations for students, encourage students to share their experiences and knowledge. It enriches the discussion not just from facts that they know but from different perspectives, technical backgrounds.

The teacher is asking students to learn how to take a stand. It's not a passive process, as management is not a passive process. The students are taught the courage to act under uncertainty.

A case method is a dynamic and engaging discussion led by students' comments instead of lectures.

Students learn through the diversity of talent, thought in the room. Case discussion is dynamic, fast pace, there's the ton of energy, they listen actively as they are trying to capture what the people are really saying, and how do they think about this issue, and it's important to articulate yourself very clearly.

The case method prepares students to be in leadership position where student face time-sensitive decision with limited information. Reflecting on these situations will prepare students to act better in the future roles. Cases test students' creative and analytic skills (Huz, 2023: 36).

By engaging in case-based learning, students refine their reading, writing, listening, and speaking skills through constant peer interaction. This holistic environment does more than language teaching; it boosts student motivation and curiosity while sharpening memory and general learning attitudes.

As for students' attitudes towards personal feelings and professional skills related to case studies, they consider it interesting, students think that it increases their self-confidence, represents a process of life-long learning, improves managerial skills, negotiation skills, project coordination, problem-solving abilities, developing ideas (Basta, 2017: 559). According to E. Basta's research towards students' attitudes towards linguistic competences developed by case studies, it should be mentioned that the majority of students agree that it improves presentation skills, professional vocabulary, grammar, reading, speaking, writing, listening skills and pronunciation (Basta, 2017: 560).

What does it mean "getting the most out of a business case"?

Students learn to identify and assess issues and to better solve problems based on the data available to them. There are several ways to get the most from the case: 1) prepare (2-6 hours of preparation); 2) participate in the conversation. Plan to bring your ideas forward; 3) share – be prepared to share your thoughts and to listen to the ideas of others. Sharing with each other is an invaluable way to learn about business case problems from multiple perspectives; 4) relate what you are learning to what you do or have done in your career. The goal is to transfer the learning to a new context and build your memory of the ideas. 5) better understand and enhance you decision-making. Focus on how you are making decisions to learn how you can improve even more. Effective discussion requires a non-traditional setting; using a boardroom instead of a classroom ensures the instructor has enough space to move and engage with students naturally.

Steps for students' approach the case:

- Read the case quickly like a magazine article. The goal is to get the initial idea what the case is about.

– Read the appendices. What data are provided? How will the data be useful? Case writers usually include information that is useful. Identify how each item in the appendix can help you.

– Identify the type of case – the problem, decision or evaluation?

– Read carefully and take notes. Get the sense of the situation you are facing. Describe the exact problem decision or evaluation.

– Begin to develop hypotheses. Propose the causes behind the situation.

– Proof and action. Then build support for your hypotheses. Extract and analyse the data throughout the case. Identify what you are going to do about the situation.

– Evaluate the alternatives. Evaluate the options you've considered and make your recommendation. State which option is most likely to succeed? Identify the potential weaknesses and how to overcome them.

The initial steps in case analysis discussion: 1) state the conclusion first; 2) support the case with data; 3) provide the action plan.

While preparing case-study material the teacher should take into consideration the main case types:

- Problems. A significant outcome or performance has no explanation. Something happened but it is not clear why. Define the problem, search for the cause using tools, frameworks (for example, the 4 Ps, the 4Cs in marketing)

- Decisions (focused primarily on explicit decision that must be made (for example, build versus buy. Define options and decision criteria, assemble the evidence). The evidence should be applied to the criteria.

- Evaluations. An evaluation is a student's judgement about how well a particular act or outcome turned out, for example, evaluating a particular decision that has already been made. Assess a performance, act, or outcome, define evaluative criteria to apply in judging the situation. Evaluate both the positive and negative sides of the situation.

R. Yin suggests the paradigm for case design:

- 1) the research question;
- 2) its propositions;
- 3) its unit of analysis;
- 4) determination of how the data are linked to the propositions;
- 5) criteria to interpret the findings (Yin, 2014).

The main principles of adapting the existing case to one's teaching needs are:

– exact identification of the learning purpose. It is vital to ensure that the analytical load matches the syllabus of the discipline;

– much attention should be paid to the necessary vocabulary required for discussion of the case;

– if the case is too long, it is advisable to replace three pages of background story with a one-paragraph executive summary;

– if the case is too difficult, it is important to add "guiding questions" or a glossary of terms to help students navigate the material;

– if the case is too simple, a kind of "twist" can be introduced;

– it is advisable not to include too much technical data or numbers in the case;

– avoid providing inexact information or omit significant information;

– the names of technology can be replaced for modern equivalents unless the historical context is the point. Currencies, names, or geographic locations can be localized to make the scenario feel more immediate.

The difficulties that teachers encounter during case method application:

1) it is not easy to find a case that corresponds to the topic and objectives of the lesson;

2) to maintain academic or professional quality, case studies require frequent updates or replacements to ensure they don't become outdated or lose their impact over time;

3) the complexity of a case should align with the students' current skills in both language and their field of study;

4) lengthy, complex cases add a layer of difficulty to the lesson-planning process;

5) the student-centered nature of case-based learning introduces an element of unpredictability to the classroom;

6) teachers often feel unprepared to lead case studies due to a perceived gap in their specialized training and subject expertise;

7) the process demands a significant investment of both time and effort.

Concerning the students' negative attitudes, some students find the case-study method exhausting and threatening, some students think that it induces stage-fright (Basta, 559).

Grading is based on a mix of individual and group contributions. Teachers evaluate the quality of work, participation levels, the ability to ask critical questions, and the effectiveness of both written and oral case presentations (Bechko, Komisarenko, 2024: 236). To wrap up the lesson, it is recommended that students complete a survey to gauge their perspectives on the case study method. This questionnaire typically explores their overall satisfaction with the instructional approach, the perceived value of the new information acquired, and its future relevance to their careers. Additionally, it helps identify which specific activities were the most engaging for the learners.

Conclusions. Taking everything into consideration, the authors have concluded that the benefits of the case method using in ESP teaching are as follows: it engages students into active foreign language training where all types of language activity are present, students use professional vocabulary during business topics discussions, this method improves students' presentation skills and speech organising in a logical way, it encourages students to formulate ideas in concise and clear way. The case study method is a valuable tool for developing student's listening and speaking skills, where participants of discussion should be able to understand the speech of other people, analyse it critically and respond to remarks quickly, showing their knowledge in the business area. Students are taught to respond politely, using set expressions and phrases, they practice correct question formation. At the same time, students train their ability to speak in front of the audience, substantiate their opinions and think critically in conditions of uncertainty.

However, there are some challenges for a teacher and students in the process of the case method application. The difficulties for teachers are connected with finding or creating a proper business case for analysis, it can be time-consuming in terms of additional materials preparation (for example, hand-outs with necessary vocabulary), thinking over open ques-

tions for facilitating the discussion, language teachers will have to learn more about certain business topics. It is the teacher's responsibility to keep in mind the main aim of the lesson and steer the flow of conversation in the desired direction. Creation of positive and friendly atmosphere during the lesson is also within the teacher's task to provide dynamic and constructive discussion.

Students might find it difficult to express their ideas openly due to insufficient level of language expertise, preparation for the class, lack of professional experience or fear to express their ideas openly.

The authors found that benefits of case method use in the ESP classroom clearly outweigh the drawbacks, although teachers should bear in mind that the case method application is considered to be successful if students find the topic of the lesson thought-provoking and they continue their research and exchange of ideas upon the given issue after the lesson.

Case studies in professional foreign language training build language fluency and essential soft skills, such as strategic thinking, problem-solving, and decisive communication. This approach fosters a sense of accountability in decision-making and refines interpersonal communication. Ultimately, this method serves as a bridge for acquiring new knowledge and forming broad, conceptual insights.

BIBLIOGRAPHY

1. Ковальова С. М. Технологія застосування кейс-методу в професійній підготовці вчителя в Україні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2017. № 3. С. 100–104
2. Ковальова К., Ковальов В. Методологічні аспекти методу case study при викладанні економічних дисциплін. *Вища школа: проблеми екон. освіти*. 2010. № 2. С. 68 – 75.
3. Жупаник О. І. Особливості використання кейс-методу на заняттях англійської мови у підготовці майбутніх вчителів англійської мови. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 216. 2024. С. 171–176.
4. Гузь А. М. Особливості реалізації кейс-методу в професійній підготовці майбутніх фахівців з навігації й управління морськими суднами. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2023. № 101. С. 35–41.
5. Леонтьєва І. В. Педагогічний кейс як засіб розвитку критичного мислення майбутніх викладачів. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. Збірник наукових праць*. № 32, 2019. С. 29–38.
6. Приступа В. В. Використання кейс-методу у формуванні економічної компетентності майбутніх інженерів радіозв'язку. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2011. № 3. С. 307–312.
7. Basta, J. Role of case studies in teaching English for business and economics. *The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*, 2017. 5(3), 553–566.
8. Bechko Y., Komsarenko N. To the issue of the use of case study method during foreign language teaching. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 75, Т. 1, 2024 р. 231–237.
9. Bridgman T., Cummings S., McLaughlin C. Restating the case: How revisiting the development of the case method can help us think differently about the future of the business school. *Academy of Management Learning and Education*. 2016. 15(4). P.724–741. <http://doi.org/10.5465/amle.2015.0291>
10. Esteban A. A., Canado M. L. P. Making the case method work in teaching Business English: a case study. *English for Specific Purposes* Vol. 23. 2004. pp. 137–161.
11. Grosse, C. U. The case study approach to teaching business English. *English for Specific Purposes*, 1988. 7(2), 131–136.
12. Lyu E. Teaching English for specific purposes through case studies: design, teaching, and evaluation. *The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*. Vol. 11, No 2, 2023, pp. 307–317.
13. Sari T. K., Hutagalung S. M., Aini I., Kudriyah S. Case to Project Method in the Learning of Speaking. *Budapest International Research and Critics in Linguistics and Education (BirLE) Journal*. Vol. 4, No 4, November 2021, Page: 1267–1278.
14. Yin. R. K. (2014). *Case Study Research Design and Methods* (5th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage. 282 p.

REFERENCES

1. Kovaliova, S. M. (2017). Tekhnolohiia zastosuvannia keis-metodu v profesiinii pidhotovtsi vchytelia v Ukraini [The technology of using the case method in the professional training of teachers in Ukraine]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedahohichni nauky. Zhytomyr*, 3. 100–104. [in Ukrainian].
2. Kovaliova K., Kovaliov V. (2010) Metodolohichni aspekty metodu case study pry vykladanni ekonomichnykh dystsyplin. [Methodological aspects of the case study method in teaching economic disciplines] *Vyshcha shkola: problemy ekonomichnoi osvity, Kyiv*, 2. 68 – 75. [in Ukrainian].
3. Zhupanyk O. I. (2024) Osoblyvosti vykorystannia keis-metodu na zaniattiakh anhliiskoi movy u pedhotovtsi maibutnikh vchyteliv anhliiskoi movy [The peculiarities of using the case method in the English language classes in the training of future English teachers] *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*, 216. 171-176. [in Ukrainian].
4. Huz, A. M. (2023). Osoblyvosti realizatsiyi keis metodu v profesiinii pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv z navihatsii upravlinnya morskymy sudnamy [Peculiarities of implementation of the case method in the professional training of future specialists in navigation and management of sea vessels]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichni nauky»*, 101. 35–41. [in Ukrainian].
5. Leontieva I. V. (2019) Pedahohichni keis yak zasib rozvytku krytychnoho myslennia maibutnikh vykladachiv. [Pedagogical case studies as a means of developing future teachers' critical thinking]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psyholohiia. Pedahohika. Zb. nauk. pr.*, 32. 29-38. [in Ukrainian].
6. Prystupa V. V. (2011) Vykorystannia keis-metodu u formuvanni ekonomichnoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv radioviiiazku. [Using the case method to build economic competence in future radio communication engineers] *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohika*, 3, 307- 312. [in Ukrainian].
7. Basta, J. (2017). Role of case studies in teaching English for business and economics. *The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*, 5(3), 553–566.
8. Bechko Y., Komisarenko N. (2024) To the issue of the use of case study method during foreign language teaching. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Drohobych*, 75 (1), 231-237.
9. Bridgman T., Cummings S., McLaughlin C. (2016) Restating the case: How revisiting the development of the case method can help us think differently about the future of the business school. *Academy of Management Learning and Education*. 15(4). P.724–741. <http://doi.org/10.5465/amle.2015.0291>
10. Esteban A. A., Canado M. L. P. (2004) Making the case method work in teaching Business English: a case study. *English for Specific Purposes, Jaen*, 23. 137–161.
11. Grosse, C. U. (1988) The case study approach to teaching business English. *English for Specific Purposes*, 7(2), 131–136.
12. Lyu E. (2023) Teaching English for specific purposes through case studies: design, teaching, and evaluation. *The Journal of teaching English for Specific and Academic Purposes., University Grenoble Alps*, 11(2), 307–317.
13. Sari T. K., Hutagalung S. M., Aini I., Kudriyah S. (2021) Case to Project Method in the Learning of Speaking. *Budapest International Research and Critics in Linguistics and Education (BirLE) Journal. Budapest*, 4(4), 1267-1278.
14. Yin. R. K. (2014). *Case Study Research Design and Methods* (5th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage. 282.

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

UDC 811.111'243:378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-46>

Svitlana RIABOVOL,

orcid.org/0000-0001-7403-0382

Lecturer at the Department of English Language for Non-philological Specialities

Oles Honchar Dnipro National University

(Dnipro, Ukraine) claire_14@i.ua

AN INTEGRATED APPROACH TO DEVELOPING ENGLISH-SPEAKING SKILLS AMONG NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES STUDENTS

This article proposes a contemporary pedagogical model that integrates problem-based learning, interactive communication, and digital enhancement to advance English-speaking proficiency among non-philology university students. The model has been meticulously designed to address the communicative demands of modern academic and professional environments. In such settings, learners are required to articulate ideas with clarity, collaborate effectively, and adapt their language to suit diverse disciplinary and intercultural contexts. The integration of authentic problem scenarios with structured peer interaction and targeted digital tools establishes a learning environment in which students cultivate not only linguistic accuracy and fluency but also the reasoning, decision-making and interpersonal strategies that are indispensable for effective real-world communication. This integrated design is of particular relevance to non-philological students, who require effective, high-impact instructional methods closely aligned with their professional trajectories.

A substantial corpus of research supports the hypothesis that task-rich, collaborative, and technology-augmented environments are effective in fostering oral proficiency. The extant literature suggests that problem-based tasks are conducive to fostering deeper cognitive engagement and more complex language use. Interactive formats, such as role plays and team discussions, have been demonstrated to enhance pragmatic competence, turn-taking, and communicative adaptability. Digital tools, including AI-driven pronunciation feedback, shadowing platforms, and online debate environments, have been shown to extend opportunities for individualised practice and enhance intelligibility, fluency, and communicative confidence. Collectively, these elements are designed to equip learners with the communication skills required for contemporary professional contexts, positioning speaking as a dynamic and integrated practice influenced by authentic tasks, meaningful interaction, and intelligent technological support.

Key words: *English-speaking skills, non-philological specialties students, problem-based tasks, interactive methods, digital tools, case studies.*

Світлана РЯБОВОЛ,

orcid.org/0000-0001-7403-0382

викладач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

(Дніпро, Україна) claire_14@i.ua

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ НАВИЧОК УСНОГО МОВЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ СЕРЕД СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Стаття презентує сучасну педагогічну модель, що поєднує проблемно-орієнтоване навчання, інтерактивну комунікацію та цифрове підсилення для розвитку англомовної усної компетентності у здобувачів вищої освіти нефілологічних спеціальностей. Модель відповідає комунікативним вимогам сучасного академічного й професійного середовища, де здобувачі освіти мають уміння чітко формулювати думки, ефективно співпрацювати та адаптувати мовлення до різних дисциплінарних і міжкультурних контекстів. Поєднання автентичних проблемних ситуацій, структурованої взаємодії між студентами та цілеспрямованих цифрових інструментів створює навчальну екосистему, у якій розвиваються не лише мовні навички, а й уміння міркувати, ухвалювати рішення та взаємодіяти в реальних комунікативних ситуаціях. Такий підхід є особливо цінним для студентів нефілологічних напрямів, яким потрібні ефективні, високорезультативні методи, безпосередньо пов'язані з їхньою професійною діяльністю.

Дедалі більше досліджень показують, що середовища, у яких студенти працюють із різноманітними завданнями, взаємодіють у групах і використовують цифрові інструменти, є особливо ефективними для розвитку основних навичок усного мовлення. Проблемно-орієнтовані завдання сприяють глибшому опрацюванню змісту та використанню складніших мовних конструкцій, тоді як інтерактивні формати (рольові ігри, командні обговорення) розвивають прагматичну компетентність, уміння керувати чергою мовлення та адаптувати комунікативні стратегії. Цифрові інструменти, зокрема системи автоматичного аналізу вимови, платформи для техніки шедовінг та онлайн-дебатів, розширюють можливості індивідуальної практики й підсилюють зрозумілість,

плавність і впевненість мовлення. Використання проблемно-орієнтованих завдань у поєднанні з технологіями штучного інтелекту значно підвищує мотивацію студентів та їхню готовність до іншомовної комунікації у професійному середовищі. У сукупності ці компоненти готують студентів до реалії сучасної професійної комунікації, позиціонуючи усне мовлення як динамічну, інтегровану діяльність, сформовану автентичними завданнями, змістовною взаємодією та цифровою підтримкою.

Ключові слова: навички усного мовлення англійською мовою, студенти нефілологічних спеціальностей, проблемно-орієнтовані завдання, інтерактивні методи, цифрові інструменти, кейс-методи.

Formulation of the problem. This article presents a comprehensive instructional model that integrates problem-based tasks, interactive methods and digital tools to create a unified, practice-oriented learning experience for students of non-philological specialities.

The model's foundation is comprised of problem-based tasks, including case studies, simulations, and mini projects. These tasks provide learners with authentic scenarios that mirror real professional challenges. The nature of these tasks is such that they are conducive to analytical thinking, decision-making, and the ability to transfer theoretical knowledge into practical contexts.

Interactive methods, such as role plays, peer-to-peer activities, and speed speaking, have been shown to introduce a dynamic communicative layer that has the potential to enhance collaboration, spontaneity, and learner autonomy. Consequently, these components collectively engender an educational milieu in which students actively construct meaning, as opposed to merely passively receiving information.

Digital tools further expand the model's potential by offering flexible, personalised, and multimodal learning pathways. AI tutors support individualised practice and feedback, while shadowing apps help students refine pronunciation and fluency through repeated exposure to authentic speech. The advent of online debates and speaking platforms has introduced a global dimension to the educational landscape, enabling learners to engage with diverse perspectives and to practise communication in real-time digital spaces. The integration of these elements within the model has been shown to enhance engagement and skill development, thereby preparing students for the communicative, collaborative, and technologically mediated realities of modern professional life.

Analysis of the research. It is becoming increasingly apparent that students specialising in non-philological disciplines are required to possess functional English-speaking skills in order to engage effectively in global professional communication. This encompasses activities such as team discussions, presentations, consultations, and collaborative problem-solving. Contemporary research highlights the efficacy of task-based, interaction-rich, and technology-supported environments in fostering the development

of such skills (Ellis, 2020; Van den Branden, 2006). Non-philological majors benefit particularly from pedagogies that foreground intelligibility, formulaic language, professional registers and pragmatic competence (Saito, 2016; Nation, Newton, 2009).

Contemporary TBL (task-based learning) research underscores the notion that goal-oriented communication tasks engender meaningful interaction and cultivate linguistic complexity, accuracy, and fluency (Ellis, 2020; Van den Branden, 2006). The efficacy of problem-based learning in enhancing engagement is well-documented, with research highlighting its ability to situate communication within authentic, discipline-specific challenges (Hmelo-Silver, 2007; Savery, 2006). These challenges have been shown to significantly boost motivation and perceived professional relevance.

The implementation of such tasks has been demonstrated to engender profound cognitive engagement and to provide a scaffolded framework for communicative reasoning. This is an essential skill for non-philology students pursuing technical or business disciplines.

The utilisation of an output-oriented pedagogy remains of paramount importance, as it has been evidenced by numerous scholars that learners experience enhancement in their cognitive abilities when they are prompted to articulate their ideas, self-monitor their progress, and reformulate their utterances (Ortega, 2008).

Interactive tasks have been shown to facilitate linguistic awareness, real-time problem-solving, and speech automatisation. Recent sociocultural studies of second language acquisition have emphasised peer scaffolding, collaborative dialogue, and mediation via digital tools (Lai, 2017). The implementation of interactive group tasks, such as team debates and collaborative problem-solving, has been shown to engender environments in which learners are able to perform beyond their individual capabilities. Virtual tools (ranging from video-based platforms to AI-driven feedback) function as mediational artefacts, facilitating progress towards higher communicative competence (Lai, 2017; Godwin-Jones, 2011).

Contemporary research in the domain of pronunciation has shifted its focus from accent to intelligibility, with an emphasis on rhythm, stress, and the functional load of sounds (Saito, 2016). Digital and

AI-based pronunciation tools have been demonstrated to facilitate quantifiable enhancement in comprehensibility by providing immediate, personalised feedback (Cardoso, 2022).

The objectives of the article. The aim of the research is to explore and evaluate a multifaceted teaching methodology designed to enhance the English-speaking proficiency of university students of non-philological faculties. **The main task of the article** is to develop a comprehensive pedagogical model that integrates problem-based scenarios, interactive communication, and digital technologies to boost the professional English-speaking proficiency and motivation of non-linguistics students.

Presentation of the main material of the study. Problem-based activities are grounded in authentic professional practices. This ensures that university students work with scenarios that mirror the complexity and ambiguity of real-world decision-making. Drawing on the notion of task authenticity posited by K. Van den Branden, these activities are structured around engineering briefs, business decisions, clinical cases, policy dilemmas, and media production challenges (Van den Branden, 2006). These contexts require learners to mobilise disciplinary knowledge, negotiate meaning, and justify their choices. Each task has been meticulously designed to ensure clear communicative goals and concrete deliverables, following R. Ellis's principle that purposeful output drives deeper language processing (Ellis, 2020). It is evident that students are able to demonstrate an understanding of the communicative outcome, which is explicit, measurable, and aligned with the discourse conventions of the target field, whether they are preparing a project pitch, drafting a recommendation memo, or presenting a solution to a simulated crisis.

In order to facilitate effective engagement with these cognitively demanding tasks, the model incorporates pre-task scaffolding. This provides learners with the linguistic and strategic tools they require. In the context of the ongoing discourse in the field, this study contributes to the ongoing conversation by building upon the seminal work of I. S. P. Nation and J. Newton. The study proposes the integration of discourse frames, which are designed to model genre-specific structures, and vocabulary bundles that are intended to highlight key lexical patterns (Nation, Newton, 2009). Additionally, visual heuristics such as flowcharts, decision trees, and stakeholder maps are employed to assist students in organising their thinking. These supports have been shown to reduce cognitive load, promote fluency, and enable learners to focus on problem solving rather than searching for language. As students progress, the scaffolding is pro-

gressively reduced to foster autonomy and transferability across tasks and contexts.

A balanced task-based learning sequence incorporates several complementary task types, each of which is designed to elicit purposeful communication and domain-specific reasoning. Case studies are designed to encourage learners to analyse complex situations, compare alternative solutions, and present recommendations to different stakeholders. These tasks mirror real professional discourse, requiring students to justify decisions, anticipate counterarguments, and adapt explanations to varied audiences. Mini projects are defined by their incorporation of concise, iterative cycles that ultimately result in a spoken product. Examples of such products may include a prototype pitch, a project summary, or a design rationale. The brevity of these communications is conducive to expeditious planning, collaborative decision-making, and succinct articulation of ideas, while still preserving the authenticity of project-based communication. Simulations are designed to recreate realistic, role-secured events, including client meetings, troubleshooting sessions and crisis briefings, in which learners are required to respond spontaneously, negotiate meaning and manage interpersonal dynamics. Consequently, the amalgamation of these task types engenders a multifaceted ecosystem of communicative challenges, which mirror the heterogeneity of authentic professional interactions.

Research consistently demonstrates that such problem-based learning environments enhance speech complexity, learner autonomy, and pragmatic appropriateness. J. R. Savery emphasises that PBL fosters deeper cognitive engagement, prompting learners to utilise more sophisticated structures as they articulate reasoning and evaluate alternatives (Savery, 2006). R. Ellis further observes that tasks with clearly defined outcomes and authentic communicative purposes inherently encourage learners to employ more accurate, context-sensitive language (Ellis, 2020). As students navigate case analyses, project pitches and simulations, they develop not only linguistic proficiency but also the strategic competence needed to operate effectively in professional settings. The value of integrating varied task types into a coherent instructional model that supports both is underscored by the evidence presented.

Interactive methods are predicated on the principles of collaboration, spontaneity and meaningful communication. These methods are designed to engender conditions in which students can co-construct knowledge through active participation. The implementation of role plays in higher education facilitates the embodiment of professional identities,

such as those of historians, international relations specialists, IT specialists, journalists, lawyers, within a conducive environment devoid of the pressures associated with real-world scenarios. This pedagogical approach enables the rehearsal of discourse practices intrinsic to these respective domains. Peer-to-peer activities, including information gap tasks, jigsaw exchanges, and collaborative problem solving, promote symmetrical interaction where each learner contributes unique knowledge or perspectives (Topping, 2017). Speech formats that are time-bounded encourage learners to engage in fluency practice, whereby they are required to articulate ideas with increased speed, adapt to different interlocutors, and refine their message with each rotation. These methods align with sociocultural perspectives on learning, positioning communication not as a performance but as a process of joint meaning making.

In order to maximize the pedagogical impact of interactive methods, these methods are structured with clear roles, communicative purposes, and reflection stages. Pre-interaction prompts have been shown to facilitate the activation of relevant schemata in students, while post-interaction debriefs have been demonstrated to promote analysis of strategies, language choices and interpersonal dynamics. Interactive methods have been shown to foster qualities such as confidence, adaptability, and a sense of agency, which are all of paramount importance for effective professional communication in multilingual, multicultural contexts.

It is evident that role plays and team discussions function as high-impact interaction formats, thereby strengthening speech acts, register control and dynamic turn-taking. These formats mirror authentic professional communication. Research in the domain of classroom interaction has demonstrated that role plays facilitate the rehearsal of context-appropriate language choices, the transition between formal and informal registers, and the management of the pragmatics of requests, refusals, negotiations, and clarifications (Taguchi, 2021). Learners adopt specific roles – consultant, diplomat, journalist, lawyer, project manager – and must adjust tone, stance, and communicative strategies to fit the scenario. The practice is further extended through team discussions, whereby students are required to construct arguments collaboratively, challenge ideas in a diplomatic manner, and coordinate the progression of conversation. The aforementioned tasks have been shown to cultivate the ability to manage interruptions, signal agreement or hesitation, and maintain coherence across multiple speakers. This ability is considered to be essential for effective professional interaction.

Specifically, speed speaking introduces short, repeated cycles of rapid oral production, targeting fluency, processing speed, and automaticity. Each iteration of the programme is designed to compel learners to retrieve language with greater alacrity, mitigate hesitation, and refine their message with each repetition. Empirical studies demonstrate that this format strengthens the cognitive mechanisms underlying fluent speech, leading to faster lexical access, more stable phraseology, and smoother delivery. Students are required to demonstrate a high level of adaptability in order to successfully navigate the learning process, which involves the rotation of both partners and topics. This dynamic environment necessitates the ability to adjust explanations in real-time, thereby fostering flexibility and enhancing communicative resilience. Speed speaking is a valuable tool that can be used to facilitate the connection between meticulous preparation and spontaneous performance. When paired with content-rich prompts, such as summarising a case, defending a solution or explaining a process, it serves as a conduit between accuracy-focused preparation and spontaneous performance.

Peer-to-peer collaboration has been demonstrated to support the development of metacognitive awareness and cooperation competence. This is achieved by positioning learners as both knowledge builders and feedback providers. The act of students explaining concepts to one another has been demonstrated to result in the externalisation of their reasoning processes, the clarification of misunderstandings, and the development of skills in the structuring of information in a manner that is accessible to their listeners. Research has demonstrated that peer feedback and collaborative problem solving can foster a range of skills, including active listening, paraphrasing, questioning for clarification, and offering constructive suggestions (Topping, 2017). These interactional moves are central to effective teamwork in academic and professional settings. Furthermore, peer collaboration fosters a sense of shared responsibility and autonomy, thereby helping learners to become more reflective about their communicative choices and more confident in navigating complex interpersonal exchanges.

Digital tools offer personalised, multimodal and scalable learning opportunities that complement classroom interaction. AI tutors have been developed to provide adaptive feedback on grammar, vocabulary and discourse organisation, thus allowing learners to practice at their own pace and receive targeted support. Shadowing applications offer students the opportunity to engage with authentic speech models, facilitating the refinement of linguistic skills such as pronunciation, rhythm, and intonation through

repeated imitation. The advent of online debates and speaking platforms has resulted in the introduction of authentic audiences and a plethora of viewpoints, thereby transforming communication practice into a socially and intellectually engaging experience. These tools align with contemporary digital literacy frameworks, preparing learners to navigate the communicative demands of hybrid and online professional environments.

The effective integration of digital tools necessitates a deliberate task design and a structured framework for autonomy. Lecturers are responsible for curating tools that align with learning outcomes, providing clear instructions for use, and modelling strategies for evaluating digital feedback critically. Students are encouraged to track their progress, compare automated feedback with that provided by their peers or instructors, and reflect on how digital practice influences their performance in live interactions. This approach is predicated on the premise that technology should not be conceptualised as a substitute for human communication; rather, it should be regarded as an enhancer of practice, exposure, and self-regulation. When incorporated with consideration, digital tools have been demonstrated to enhance the learning ecosystem and facilitate sustained, high-quality skill development.

Contemporary research in the field of computer-assisted language learning has underscored the efficacy of integrating mobile applications, online platforms, and AI-based tools to foster oral language development. These technologies offer multimodal input, individualised feedback, and flexible practice environments that extend learning beyond the classroom. When incorporated into task-based instruction, these skills support both micro skills, such as pronunciation and fluency, and macro skills, including argumentation, interaction and pragmatic appropriateness. This enables learners to refine their spoken performance in authentic and semi-authentic contexts on multiple occasions.

Speech recognition tools driven by artificial intelligence provide learners with immediate, fine-grained feedback on prosody, pacing, segmental accuracy, and overall intelligibility. Research has demonstrated that such systems facilitate learners in identifying phonological features that might otherwise be overlooked, resulting in quantifiable enhancements in clarity and comprehensibility (Cardoso, 2022). By visualising pitch contours, highlighting mispronounced segments, or flagging unnatural pauses, automatic speech recognition (ASR) tools support deliberate practice and self-monitoring. The adaptive nature of these tools enables learners to repeat phrases, com-

pare attempts, and track progress over time, thereby serving as a valuable complement to instructor-led pronunciation work.

Shadowing platforms provide structured opportunities for learners to synchronise their speech with authentic models, thereby strengthening the integration of listening and speaking processes. Contemporary research has confirmed that shadowing enhances prosodic fluency, rhythm, and speech timing, while also improving learners' ability to chunk information and maintain natural flow (Foote, McDonough, 2017; Hamada, 2016). Shadowing is a process that demands rapid processing and instantaneous reproduction, thereby propelling learners towards more automatic control of formulaic sequences and intonation patterns. When combined with reflective tasks, such as the comparison of one's own recording to that of the model, shadowing becomes a powerful tool for developing both accuracy and expressive competence.

The advent of online debates, virtual discussion boards and synchronous speaking platforms has resulted in the expansion of oral practice into interactive, socially meaningful digital spaces. These environments have been shown to increase participation by lowering affective barriers and giving learners more time to formulate responses. Research indicates that virtual discussions can foster intercultural competence, argumentation skills, and the ability to manage turn-taking in mediated communication (Sadler, Dooly, 2016; Lai, 2017). Students engage with a variety of interlocutors, negotiate meaning across cultural perspectives, and practise constructing evidence-based arguments. These skills directly transfer to academic and professional communication. The asynchronous and synchronous modes are complementary in nature: the former supports depth of thought, while the latter supports spontaneity and fluency.

Technologically advanced, interactive speaking platforms show clear benefits. However, it must be noted that this approach also introduces predictable challenges that require careful consideration in terms of pedagogical design. Speaking anxiety has been identified as one of the most common barriers to oral participation, especially when learners fear negative evaluation or feel unprepared for spontaneous communication. Research indicates that a scaffolded progression, involving a transition from private rehearsal to small group tasks and then to whole class performance, assists in reducing affective load (Cardoso, 2022). Private, AI-based practice spaces enable learners to experiment with pronunciation, pacing and phrasing in a social-pressure free environment. This combination has been shown to engender a gradual

increase in confidence, thereby supporting learners who require additional time to prepare for public speaking.

Another persistent issue is that of uneven participation, which is particularly evident in group tasks, where those speakers who are more confident tend to dominate. The structuring of activities with clearly defined, rotating roles ensures that each learner contributes meaningfully. Interdependence, which is built into the task design, such as in the case of jigsaw information gaps or distributed expertise, further guarantees that no single participant can complete the task alone (Taguchi, 2021).

Simultaneously, technological advancements have the potential to engender their own complications. The use of an excessive number of tools in unison has the potential to induce technology overload in learners, which can result in a state of distraction, cognitive fatigue, or superficial engagement. The maintenance of focus and coherence is facilitated by the implementation of a limited number of high-impact tools that directly support communicative objectives (Godwin Jones, 2011).

Conclusions and prospects for further research.

The present article puts forward a contemporary pedagogical model that integrates problem-based learning, interactive communication and digital enhancement with a view to supporting the development of English-speaking proficiency among non-philological specialties students. The model has been designed to respond to the communicative demands of modern academic and professional environments. In these environments, learners must articulate ideas clearly,

collaborate effectively, and adapt their language to diverse contexts. The integration of authentic problem scenarios, structured peer interaction, and targeted digital tools fosters the development of a learning environment in which students not only hone linguistic proficiency but also cultivate the reasoning, decision-making, and interpersonal strategies essential for effective real-world communication. This integration is of particular value to students of non-linguistic faculties, who often require efficient, high-impact methods that directly connect to their disciplinary practices.

The research supports the efficacy of task-rich, collaborative and technologically augmented environments in developing key dimensions of oral proficiency. Research has demonstrated that problem-based tasks have been shown to promote deeper processing and more complex language use. Interactive formats, such as role plays and team discussions, have been found to strengthen pragmatic competence and turn-taking skills. Digital tools, ranging from AI-driven pronunciation feedback to online debate platforms, have been shown to extend practice opportunities and provide individualised support that enhances intelligibility, fluency, and communicative confidence. Thus, these elements are designed to equip students with the competencies required to navigate the communicative demands of contemporary professional life, where clarity, adaptability, and intercultural awareness are paramount. The suggested approach positions speaking not as an isolated skill, but as a dynamic, integrated practice shaped by authentic tasks, meaningful interaction, and intelligent technological support.

BIBLIOGRAPHY

1. Cardoso W., Khademi H. Learning L2 pronunciation with Google Translate. *Intelligent CALL, granular systems and learner data: short papers from EUROCALL 2022*. 2022. Pp. 228-233.
2. Ellis R., Skehan P. *Task-Based Language Teaching: Theory and Practice*. Cambridge University Press. 2020. 417 p.
3. Foote J. A., McDonough K. Using shadowing with mobile technology to improve L2 pronunciation. *Journal of Second Language Pronunciation*. 2017. Pp. 34-56.
4. Godwin-Jones R. Emerging technologies: Mobile apps for language learning. *Language, Learning and Technology*, 15(2). 2011. Pp. 2-11.
5. Hamada Y. Shadowing: Who benefits and how? Uncovering a booming EFL teaching technique for listening comprehension. *Language Teaching Research*, 29(1). 2016. Pp. 35-52.
6. Hmelo-Silver C. E., Duncan R. G., Chinn C. A. Scaffolding and Achievement in Problem-Based and Inquiry Learning: A Response to Kirschner, Sweller, and Clark. *Educational Psychologist*, 42. 2007. Pp. 99-107.
7. Lai C. *Autonomous language learning with technology: Beyond the classroom*. Bloomsbury Publishing Plc. 2017. 237 p.
8. Nation I. S. P., Newton J. *Teaching ESL/EFL Listening and Speaking* (2nd ed.). Routledge. New York. London. 2009. 220 p.
9. Ortega L. *Understanding Second Language Acquisition*. Routledge. 2008. 320 p.
10. Sadler R., Dooly M. Twelve years of telecollaboration. *ELT Journal*, 70(4). 2016. Pp. 401-413.
11. Saito K., Hanzawa K. Developing Second Language Oral Ability in Foreign Language Classrooms: The Role of The Length and Focus of Instruction and Individual Differences. *Applied Psycholinguistics* 37. 2016. Pp. 813-840.
12. Savery J. R. Overview of Problem-based Learning: Definitions and Distinctions. *Interdisciplinary Journal of Problem-based Learning*. Purdue University Press. Vol. 1. Iss: 1. 2006. Pp. 9-20.
13. Taguchi N. Learning and teaching pragmatics in the globalized world: Introduction to the special issue. *Modern Language Journal*, 105(3). 2021. Pp. 615-622.

14. Topping K. Peer Assessment: Learning by Judging and Discussing the Work of Other Learners. *Interdisciplinary Education and Psychology*. 2017. Pp.1-17.
15. Van den Branden K. Task-Based Language Education: From Theory to Practice. Cambridge University Press. 2006. 282 p.

REFERENCES

1. Cardoso, W., Khademi, H. (2022). Learning L2 pronunciation with Google Translate. *Intelligent CALL, granular systems and learner data: short papers from EUROCALL 2022*. Pp. 228-233.
2. Ellis, R., Skehan, P. (2020). Task-Based Language Teaching: Theory and Practice. Cambridge University Press. 417 p.
3. Foote, J. A., McDonough, K. (2017). Using shadowing with mobile technology to improve L2 pronunciation. *Journal of Second Language Pronunciation*. Pp. 34-56.
4. Godwin-Jones, R. (2011). Emerging technologies: Mobile apps for language learning. *Language, Learning and Technology*, 15(2). Pp. 2-11.
5. Hamada, Y. (2016). Shadowing: Who benefits and how? Uncovering a booming EFL teaching technique for listening comprehension. *Language Teaching Research*, 29(1). Pp. 35-52.
6. Hmelo-Silver, C. E., Duncan, R. G., Chinn, C. A. (2007). Scaffolding and Achievement in Problem-Based and Inquiry Learning: A Response to Kirschner, Sweller, and Clark. *Educational Psychologist*, 42. Pp. 99-107.
7. Lai, C. (2017). Autonomous language learning with technology: Beyond the classroom. Bloomsbury Publishing Plc. 237 p.
8. Nation, I. S. P., Newton, J. (2009). *Teaching ESL/EFL Listening and Speaking* (2nd ed.). Routledge. New York. London. 220 p.
9. Ortega, L. (2008). *Understanding Second Language Acquisition*. Routledge. 320 p.
10. Sadler, R., Dooley, M. (2016). Twelve years of telecollaboration. *ELT Journal*, 70(4). Pp. 401-413.
11. Saito, K., Hanzawa, K. (2016). Developing Second Language Oral Ability in Foreign Language Classrooms: The Role of The Length and Focus of Instruction and Individual Differences. *Applied Psycholinguistics* 37. Pp. 813-840.
12. Savery, J. R. (2006). Overview of Problem-based Learning: Definitions and Distinctions. *Interdisciplinary Journal of Problem-based Learning*. Purdue University Press. Vol. 1. Iss: 1. Pp. 9-20.
13. Taguchi, N. (2021). Learning and teaching pragmatics in the globalized world: Introduction to the special issue. *Modern Language Journal*, 105(3) Pp. 615-622.
14. Topping, K. (2017). Peer Assessment: Learning by Judging and Discussing the Work of Other Learners. *Interdisciplinary Education and Psychology*. Pp.1-17.
15. Van den Branden, K. (2006). Task-Based Language Education: From Theory to Practice. Cambridge University Press. 282 p.

Дата першого надходження статті до видання: 26.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 37.015.3:372.4:376

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-47>**Намалія САВІНОВА,***orcid.org/0000-0003-2617-8221**доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри соціальної роботи, педагогіки і логопедії
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
(Миколаїв, Україна) sonata15@i.ua***Марія БЕРЕГОВА,***orcid.org/0000-0003-4784-4465**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи, педагогіки і логопедії
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
(Миколаїв, Україна) beregova3103@gmail.com***Анастасія МИТРОФАНОВА,***orcid.org/0009-0004-7385-2500**викладач кафедри соціальної роботи, педагогіки і логопедії
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
(Миколаїв, Україна) asya.epur1@gmail.com*

ПЕРСПЕКТИВНІ УМОВИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ І МОВЛЕННЯ ДИТИНИ

У статті розглядаються актуальні проблеми розвитку логічного мислення та мовлення дітей дошкільного віку в умовах сучасної освіти. Основна увага приділяється аналізу перспективних умов та технологій, що забезпечують ефективність цього процесу. Визначено, що логічне мислення є важливим чинником формування життєвої компетентності, практичного використання знань і навичок, а також соціальної взаємодії дитини з ровесниками та дорослими.

У роботах українських учених, висвітлюються різні аспекти організації навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на розвиток логічного мислення дошкільників. У статті узагальнено їхні підходи та підкреслено значення індивідуалізації навчання, використання інформаційно-комунікаційних технологій, дидактичних ігор, сенсорних вправ та інноваційних методик.

Особливу увагу приділено методичним прийомам, які активізують мислення: завданням із неоднозначними відповідями, вправам на конструювання та комбінаторику, використанню сюжетно-рольових ігор, технології «Казкові лабіринти гри», а також програмам LEGO-конструювання. Вони сприяють розвитку когнітивних процесів – аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації, формуванню причинно-наслідкових зв'язків та навичок аргументації.

У статті підкреслюється, що успішна активізація логічного мислення можлива за умов: усвідомлення дитиною змісту й значення навчального матеріалу; наявності нових методів і прийомів навчання; забезпечення емоційної привабливості освітнього процесу. Важливим чинником є гармонійне поєднання мотиваційного та операційного компонентів, демократичний стиль взаємодії з дітьми, створення середовища для самостійних експериментів та практичної діяльності.

Узагальнені результати дослідження свідчать, що впровадження інноваційних технологій у розвиток логічного мислення та мовлення дошкільників забезпечує інтеграцію сучасних освітніх методик, їх адаптацію до індивідуальних потреб дітей, стимулює самостійну діяльність та сприяє формуванню цілісного світогляду. Це відкриває перспективи для подальших наукових пошуків і практичних узагальнень у сфері дошкільної освіти.

Ключові слова: логічне мислення, мовлення, дошкільна освіта, дидактичні ігри, інноваційні технології, інклюзія, психологія.

Nataliia SAVINOVA,

orcid.org/0000-0003-2617-8221

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;
Head of the Department of Social Work, Pedagogy and Speech Therapy
Petro Mohyla Black Sea National University
(Mykolaiv, Ukraine) sonata15@i.ua*

Mariia BEREHOVA,

orcid.org/0000-0003-4784-4465

*PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Social Work, Pedagogy and Speech Therapy
Petro Mohyla Black Sea National University
(Mykolaiv, Ukraine) beregova3103@gmail.com*

Anastasiia MYTROFANOVA,

orcid.org/0009-0004-7385-2500

*Lecturer at the Department of Social Work, Pedagogy and Speech Therapy
Petro Mohyla Black Sea National University
(Mykolaiv, Ukraine) asya.epurl@gmail.com*

PROSPECTIVE CONDITIONS AND TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF CHILDREN'S LOGICAL THINKING AND SPEECH

The article addresses current issues related to the development of logical thinking and speech in preschool children within the framework of modern education. The focus is placed on analyzing prospective conditions and technologies that ensure the effectiveness of this process. It is emphasized that logical thinking plays a crucial role in shaping life competence, applying acquired knowledge and skills in practice, and fostering social interaction between children, peers, and adults.

The works of Ukrainian scholars highlight various aspects of organizing educational and cognitive activities aimed at developing logical thinking in preschoolers. The article summarizes these approaches and stresses the importance of individualized learning, the use of information and communication technologies, didactic games, sensory exercises, and innovative teaching methods.

Special attention is given to methodological techniques that stimulate thinking: tasks with multiple possible answers, exercises in construction and combinatorics, the use of role-playing games, the "Fairy Tale Labyrinths of Play" technology, as well as LEGO-based programs. These approaches contribute to the development of cognitive processes such as analysis, synthesis, comparison, generalization, classification, establishing cause-and-effect relationships, and argumentation skills.

The article emphasizes that successful activation of logical thinking is possible under the following conditions: children's awareness of the content and significance of the material being studied; the introduction of new methods and techniques of teaching; and ensuring the emotional appeal of the educational process. A key factor is the harmonious combination of motivational and operational components, a democratic style of interaction with children, and the creation of an environment conducive to independent experimentation and practical activity.

The generalized results of the study indicate that the implementation of innovative technologies in the development of preschoolers' logical thinking and speech ensures the integration of modern educational methods, their adaptation to children's individual needs, stimulates independent activity, and contributes to the formation of a holistic worldview. This opens up new prospects for further scientific research and practical generalizations in the field of preschool education.

Key words: *logical thinking, speech, preschool education, didactic games, innovative technologies, inclusion, psychology.*

Постановка проблеми. Сучасна система дошкільної освіти в Україні орієнтована на формування ключових компетентностей, серед яких особливе місце займають логічне мислення та мовлення. Водночас практика показує, що традиційні методи навчання не завжди забезпечують належний рівень розвитку цих процесів у дітей дошкільного віку. Проблема ускладнюється тим, що логічне мислення та мовлення є

взаємопов'язаними когнітивними механізмами, які потребують комплексного підходу, інтеграції різних видів діяльності та використання інноваційних технологій.

Недостатня увага до індивідуалізації навчання, обмежене застосування інформаційно-комунікаційних технологій, а також недостатнє використання дидактичних ігор та сенсорних вправ призводять до того, що діти не завжди вміють

аргументувати власні думки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, класифікувати та узагальнювати інформацію. Це створює ризик труднощів у подальшому навчанні, особливо під час опанування математичних дисциплін та розвитку комунікативних навичок.

Аналіз досліджень. У працях українських науковців (О. Брежнева, К. Волинець, І. Газіна, О. Ємчик, Л. Зайцева, В. Імбер, В. Клак, К. Крутий, І. Куліш, В. Курбейло, І. Любченко, І. Підлипняк, Л. Плетеницька, О. Федоренко, С. Чупахіна та ін.) висвітлюються питання розвитку логічного мислення дошкільників та організації навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на його формування. Логічне мислення розглядається як важливий чинник становлення життєвої компетентності, практичного застосування знань і навичок, а також як засіб налагодження взаєморозуміння між дітьми, дорослими та навколишнім світом.

Марія Монтессорі значну частину своєї діяльності присвятила дослідженню механізмів розвитку логічного мислення у дітей з особливими освітніми потребами. Нею було доведено, що стимулювальний вплив середовища, збагаченого сенсорними еталонами та спеціальним дидактичним матеріалом, сприяє активному розвитку когнітивних процесів.

Методика Монтессорі базується на принципах автономії та самостійності дитини. Вільний вибір завдань відповідно до інтересів і можливостей, робота з матеріалами для сенсорного розвитку допомагають дітям логічно мислити, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та самостійно знаходити рішення без постійного втручання дорослих.

Сенсорні вправи, запропоновані дослідницею, сприяють формуванню логічних умінь: блоки різної форми та кольору навчають дітей сортувати, порівнювати й класифікувати предмети. Експериментування з матеріалами розвиває основні мисленнєві процеси – аналіз, синтез, узагальнення.

Монтессорі створювала структуроване навчальне середовище, де завдання виконуються за алгоритмом, покроково, з обов'язковим результатом і його оцінкою. Такий підхід забезпечує розвиток логічного мислення та навичок самоконтролю.

Групова робота за її методикою навчає дітей взаємодіяти, вчитися один у одного, аналізувати ситуації та робити висновки. У процесі такої діяльності дошкільники природно опановують логічні операції – порівняння, класифікацію, абстрагування, серіацію. Дослідниця підкреслю-

вала, що розвиток логічного мислення нерозривно пов'язаний із практичною діяльністю та сенсорним досвідом дитини.

Українська дослідниця І. Любченко наголошує, що формування логічного мислення у дітей буде результативним лише за дотримання ряду умов.

По-перше, дитина має усвідомлювати зміст і значення того, що вона вивчає. Тому педагог має чітко визначати освітню мету: як зацікавити вихованців, у чому показати важливість теми саме зараз і які перспективи вона відкриває для них у майбутньому.

По-друге, навчання має містити елемент новизни — як у змісті матеріалу, так і в способі його подання. Недостатньо повторювати вже відомі істини на одному рівні; необхідно поступово розширювати пізнавальні горизонти дітей.

По-третє, процес навчання повинен бути емоційно привабливим. Здобуті знання мають викликати у дошкільників позитивний відгук, стимулювати їхні моральні, інтелектуальні та естетичні почуття (Любченко, 2011).

Дослідження Н. Баглаєвої, Л. Зайцевої та інших учених доводять, що діти дошкільного віку мають реальні можливості для засвоєння елементарних форм логічного мислення. Науковці підкреслюють, що логічне мислення передбачає здатність будувати внутрішні судження, аргументувати правильні висновки та спростовувати хибні, добирати істинні посилки, які ведуть до правильних наслідків, а також уміння висловлюватися, опираючись на опрацьовані логічні операції. Логічні уміння виступають необхідним інструментом для освоєння навколишньої діяльності та засвоєння знань у будь-якій сфері (Баглаєва, 1999; Зайцева, 2005).

Мета статті – визначення та обґрунтування перспективних умов і технологій розвитку логічного мислення та мовлення дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Словесно-логічне мислення вважається найскладнішим видом розумової діяльності, адже воно ґрунтується не на конкретних образах, а на абстрактних поняттях, виражених словами. Воно виникає на основі суджень та умовиводів, що формуються через міркування й докази.

Українська дослідниця І. Підлипняк підкреслює, що ключовим результатом логіко-математичної підготовки дитини є не стільки накопичення знань і навичок, скільки її інтелектуальний поступ. Це передбачає формування специфічних пізнавальних та розумових умінь, які стають основою для подальшого засвоєння математичного та узагальненого навчального матеріалу (Підлипняк, 2017).

Науковиця визначає головні завдання логіко-математичного розвитку: формування логічних прийомів мислення, здатності встановлювати причинно-наслідкові залежності та будувати елементарні умовиводи. Вона також окреслює конкретні напрями розвитку логічного мислення: навчання дітей постановці мети, виділенню головного, здійсненню аналізу й синтезу інформації, порівнянню та класифікації предметів і явищ, узагальненню, поділу цілого на частини, створенню моделей за схемами, аргументації власних думок, висуненню припущень і гіпотез (Підлипняк, 2017).

Важливою умовою розвитку логічного мислення є усвідомлення дитиною змісту та значення навчального матеріалу. Тому педагог має чітко визначати мету своєї діяльності: у чому переконати вихованців сьогодні, як показати актуальність теми зараз і яку перспективу вона відкриває у майбутньому.

І. Любченко наголошує, що результативне виконання програмних завдань із формування логічного мислення у старших дошкільників можливе лише за умови гармонійного поєднання мотиваційного та операційного складників (Любченко, Кучай). Мотиваційний компонент пов'язаний із задоволенням пізнавальних потреб дитини, демократичним стилем виховання, діалогічним спілкуванням із дорослими, позитивним ставленням до дитячих запитань. Операційний компонент, своєю чергою, передбачає використання знаково-символічних засобів для розв'язання інтелектуальних завдань. Важливим чинником є також стимулювання пошукової активності, що сприяє розвитку мислення.

У своїх дослідженнях І. Любченко виокремлює чотири якісні етапи розвитку логічного мислення:

1. Зацікавленість – виникає під впливом новизни предмета, але швидко зникає зі зміною ситуації.

2. Допитливість – бажання дитини розширити знання, отримати відповіді на запитання, що супроводжується емоціями радості, здивування, відкриття.

3. Пізнавальне мислення – більш високий рівень, коли дитина намагається самостійно розв'язати проблемне питання, встановити закономірності та причинно-наслідкові зв'язки.

4. Теоретичне мислення – спрямоване на глибоке засвоєння знань і їх практичне застосування; воно формується тоді, коли виникають наукові погляди, переконання та світогляд (Любченко, 2011).

Як методичний прийом І. Любченко пропонує використовувати завдання з кількома можливими відповідями. Наприклад: «Що це може бути: а)

жовте, соковите, запашне (диня, груша); б) продовгувате, кругле, пише (олівець, фломастер); в) коричневе, кругле, блискуче (гудзик, каштан). Які додаткові ознаки слід назвати, щоб відповідь була однозначною?» (Любченко, Кучай). Такі вправи стимулюють дітей до пошуку, аналізу та уточнення ознак, що активізує логічне мислення.

Основним шляхом розвитку логічного мислення є поєднання пізнавальної, мовленнєвої та ігрової діяльності. Мовлення супроводжує дитину в процесі навчання: вона пояснює свої дії, доводить правильність суджень, розмірковує над результатами. Емоційний та мовленнєвий супровід продуктивної діяльності сприяє активізації мислення та формує прагнення досягати позитивних результатів.

Варто звернути увагу на технологію «Казкові лабіринти гри», яка поєднує сюжет казки та ігрову діяльність. Освітні завдання інтегруються у зміст гри, що робить навчання цікавим і мотивуючим. Такі розвивальні ігри знімають проблему мотивації, викликають інтерес до нових знань і навичок (Гавриш Н., Брежнєва О., Кіндрат І., Рейпольська, 2015). Перехід від традиційних занять до пізнавальної ігрової діяльності забезпечує більш природне засвоєння матеріалу.

Доброзичливе емоційне спілкування з дорослими під час гри, виконання захопливих завдань, використання яскравих і різноманітних дидактичних матеріалів створюють атмосферу радості та комфорту в дошкільному закладі.

Комплекс дидактичних ігор та вправ, спрямованих на розвиток логічного мислення, має такі завдання: забезпечити зв'язок із різними сферами життєдіяльності; розширити уявлення дітей про навколишній світ; збагатити активний і пасивний словник; виховати цілеспрямованість і дбайливе ставлення до довкілля; стимулювати дошкільників до самостійної мовленнєво-мисленнєвої діяльності.

Організація дидактичних ігор із дітьми передбачає їх систематизацію за серіями відповідно до змісту, навчальних та розвивальних завдань. Обов'язковим елементом будь-якої дидактичної гри є правила та необхідне обладнання. Саме правила забезпечують рівні умови для всіх учасників: визначають кількість матеріалу, черговість виконання дій та межі діяльності кожного гравця.

У плануванні дидактичних ігор для розвитку логічного мислення старших дошкільників важливо включати не лише ігри, а й спеціальні вправи, які стимулюють інтелектуальні здібності. Значну роль відіграють завдання на конструювання та комбінаторику, адже вони сприяють роз-

витку сприймання, пам'яті, мисленнєвих дій та створюють умови для самостійних експериментів із формою, величиною та простором.

Дошкільники особливо захоплюються новими та нестандартними завданнями. Якщо дитина швидко знаходить правильне рішення, варто попросити її пояснити хід думок. Це допомагає усвідомити спосіб розв'язання та закріпити його у мовленні. Додатково можна запропонувати скласти аналогічне завдання або виконати більш складний варіант. Важливо формувати вміння розмірковувати, активно діяти та не залишатися пасивним спостерігачем.

Сучасна практика активно використовує LEGO-технології. Програма «Безмежний світ гри з LEGO» спрямована на розвиток логічного мислення, конструктивних умінь та навичок дітей дошкільного віку. Її зміст орієнтований на всебічний розвиток особистості – пізнавальний, творчий, комунікативно-мовленнєвий та фізичний. Основою взаємодії дорослого й дитини є принцип «навчання через гру» (Міхеєва, 2016). Конструктор LEGO виступає простим і водночас універсальним інструментом, що дозволяє дитині досліджувати, експериментувати, робити відкриття, творити та імпровізувати.

Програма «LEGO-конструювання» має на меті розкрити та розвинути внутрішній потенціал кожної дитини, сформувати цілісний світогляд, збагатити ігровий досвід, розвинути креативність та здатність працювати з інформацією. Вона сприяє самореалізації, розвитку конструкторських здібностей, пізнавальної активності, емоційного та чуттєвого досвіду, а також формуванню системного уявлення про навколишній світ (Міхеєва, 2016).

Розвиток логічного мислення через природну для дітей діяльність – гру – робить навчання цікавим і мотивованим. Це поєднання інноваційних методик, творчості, роботи з дидактичними матеріалами та цифровими технологіями, що підкреслюють у своїх працях І. Аксьонова, Х. Барна, Н. Гавриш, Н. Гагаріна, І. Кіндрат.

У практичній діяльності педагогів важливим є індивідуалізований підхід до навчання, що враховує особливості кожної дитини, її інтереси,

можливості та власний темп засвоєння базових логічних операцій – аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій, про що зазначають І. Аксьонова, І. Газіна, І. Дичківська, О. Ємчик, М. Кордубан, Н. Оксентюк, В. Рибалко та інші дослідники, сприяє розвитку нелінійного мислення, формуванню логічних операцій, креативності та навичок структурування інформації.

Коли провідна діяльність дітей (ігри, експерименти, досліді) організовується у груповій формі, це створює умови для обміну думками, аргументації, змагання та практичного застосування логічних операцій. Такий підхід значно пришвидшує розвиток мислення дошкільників.

Активізація логічного мислення у старших дошкільників відбувається за умови гармонійного поєднання мотиваційних та операційних компонентів. Важливим чинником є демократичний стиль взаємодії з дітьми, який формує пізнавальну мотивацію. Розвиток мисленнєвих операцій забезпечується під час спостережень, занять, роботи з художньою літературою, а також завдяки спеціальним вправам із використанням предметного матеріалу, що спрямовують дітей на усвідомлення навколишньої дійсності.

Розвивати логічне мислення необхідно комплексно – на заняттях, у грі, під час спостережень, трудової діяльності, дидактичних, рухливих, словесних та сюжетно-рольових ігор, у самостійній діяльності, розвагах, святах, екскурсіях та індивідуальній роботі.

Висновки. Успішна активізація логічного мислення можлива за трьох умов: усвідомлення дитиною змісту й значення навчального матеріалу; наявність нових методів і прийомів навчання; забезпечення емоційної привабливості освітнього процесу.

Таким чином, упровадження інноваційних методик у розвиток логічного мислення дошкільників дозволяє інтегрувати сучасні технології та адаптувати їх до потреб дітей, стимулюючи їхню самостійну діяльність. Це відкриває перспективи для подальших досліджень та узагальнень у сфері дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баглаєва Н. І. Сучасні підходи до логіко-математичного розвитку дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 1999. № 7. С. 3-4.
2. Зайцева Л. І. Формування елементарної математичної компетентності в дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2005. 20 с.
3. Гавриш Н. В., Брежнева О. О., Кіндрат І. І., Рейпольська О. О. Розумне виховання : методичний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 176 с.
4. Любченко І. І. Педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2011. № 2, ч. 2. URL: <http://znp.udpu.edu.ua/article/view/189092> (дата звернення: 18.12.2025).

5. Любченко І. І., Кучай А. І. Структура розвитку логічного мислення у процесі навчально-ігрової діяльності в ЗДО. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі : збірник наук. праць*. Полтава : ФОП Цьома С. П., 2019. Вип. 3. С. 118–122. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15516/1/26.pdf> (дата звернення: 19.12.2025).
6. Любченко І. І. Педагогічні засади розвитку логічного мислення у старших дошкільників, інноваційні підходи виконання концепції розвитку дошкільної освіти 2010–2016 р. : навчально-методичний посібник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2011. 134 с.
7. Максаєва Ю.А. Інтеграція лего-конструювання в освітню діяльність. *Дошкільне виховання*. 2012. № 8. С. 104–108.
8. Міхєєва О.В. LEGO: середовище, іграшка, інструмент. *Інформатика і освіта*. 2016. № 6. С. 54–56.
9. Підлипняк І. Ю. Логіко-математичний розвиток дітей дошкільного віку: особливості освітньо-виховного процесу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Вип. 2. С. 194–197.
10. Плетиницька Л. Логіко-математичний розвиток дошкільників. Запоріжжя : ЛПДС, 2002. 156 с.
11. Скворцова С. Логіко-математична компетентність дитини: наступність дошкільної і школи. *Дошкільне виховання*. №5. 2011. С.13–17.

REFERENCES

1. Bahlaieva, N. I. (1999). Suchasni pidkhody do lohiko-matematychnoho rozvytku doshkilniat [Modern approaches to the logical-mathematical development of preschoolers]. *Doshkilne vykhovannia*, (7), 3–4. [in Ukrainian].
2. Zaitseva, L. I. (2005). Formuvannia elementarnoi matematychnoi kompetentnosti v ditei starshoho doshkilnogo viku [Formation of elementary mathematical competence in older preschool children]: Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.08 «Doshkilna pedahohika». Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
3. Havrysh, N., Brieznieva, O., Kindrat, I., & Reipolska, O. (2015). Rozumne vykhovannia: metodychnyi posibnyk [Smart education: Methodical manual]. Kyiv: Vydavnychii Dim «Slovo». 176 p. [in Ukrainian].
4. Liubchenko, I. I. (2011). Pedahohichni umovy rozvytku lohichnogo myslennia u starshykh doshkilnykiv [Pedagogical conditions for the development of logical thinking in older preschoolers]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu*, (2, ch. 2). Retrieved from <http://znp.udpu.edu.ua/article/view/189092> (accessed: December 18, 2025) [in Ukrainian].
5. ubchenko, I. I., Kuchai, A. I. (2019). Struktura rozvytku lohichnogo myslennia u protsesi navchalno-ihrovoi diialnosti v ZDO [Structure of logical thinking development in the process of educational-play activity in preschool institutions]. *Doshkilna osvita u suchasnomu sotsiokulturnomu prostori : zbirnyk nauk. prats*. Poltava: FOP Tsoma S. P. pp. 118–122. <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15516/1/26.pdf> (accessed: December 19, 2025) [in Ukrainian].
6. Liubchenko, I. I. (2011). Pedahohichni zasady rozvytku lohichnogo myslennia u starshykh doshkilnykiv, innovatsiini pidkhody vykonannia kontseptsii rozvytku doshkilnoi osvity 2010–2016 r.: navchalno-metodychnyi posibnyk [Pedagogical principles of logical thinking development in older preschoolers, innovative approaches to implementing the concept of preschool education development 2010–2016: Educational-methodical manual]. Uman: VPTs «Vizavi». 134 p. [in Ukrainian].
7. Maksaieva, Yu. A. (2012). Intehratsiia leho-konstruiuvannia v osvittiu diialnist [Integration of LEGO construction into educational activity]. *Doshkilne vykhovannia*, (8), 104–108. [in Ukrainian].
8. Mikhieieva, O. V. (2016). LEGO: seredovyshche, ihrashka, instrument [LEGO: Environment, toy, tool]. *Informatyka i osvita*, (6), 54–56. [in Ukrainian].
9. Pidlypniak, I. Yu. (2017). Lohiko-matematychnyi rozvytok ditei doshkilnogo viku: osoblyvosti osvitno-vykhovnogo protsesu [Logical-mathematical development of preschool children: Features of the educational process]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ser. «Pedahohika. Sotsialna robotas»*, (2), 194–197. [in Ukrainian].
10. Pletynytska, L. (2002). Lohiko-matematychnyi rozvytok doshkilnykiv [Logical-mathematical development of preschoolers]. *Zaporizhzhia: LIPS*. 156 p. [in Ukrainian].
11. Skvortsova, S. (2011). Lohiko-matematychna kompetentnist dytyny: nastupnist doshkillia i shkoly [Child's logical-mathematical competence: Continuity of preschool and school]. *Doshkilne vykhovannia*, (5), 13–17. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 09.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 811.134.2'27:808.5

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-48>**Олена САЙФУТДИНОВА,***orcid.org/0000-0002-2767-5839**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри французької та іспанської філологій
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) olena.sayfutdinova@lnu.edu.ua***Оксана КУШНІР,***orcid.org/0000-0003-2492-514X**асистент кафедри французької та іспанської філологій
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) Oksana.Kushnir@lnu.edu.ua*

ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК ДЛЯ НАВЧАННЯ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: ТРАДИЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВА ПРАКТИКИ

Стаття присвячена проблемі зворотного зв'язку від викладача під час викладання іспанської мови у вищій школі. Предметом дослідження став головним чином зворотний зв'язок, викладений в усній формі. Мета дослідження полягає в тому, щоб узагальнити наукові здобутки, покладені в основу культури зворотного зв'язку, і визначити нові акценти щодо особливостей природи зворотного зв'язку і принципів його застосування в сучасному підході до викладання іноземної мови. У дослідженні застосовано метод аналізу для обробки теоретичних джерел з загальної методики навчання (Д. Буд та Е. Моллой, Р. Лакін), з лінгводидактики (Т. Морено Олівос) та з психолінгвістики (С.І. Куранова). Наукове знання методики навчання та лінгводидактики дають змогу визначити сутність та місце зворотного зв'язку в теорії та практиці навчання. Водночас надбання психолінгвістики пояснюють сприйняття і породження мовлення, тому стосуються вивчення мови безпосередньо. Специфіка зворотного зв'язку на уроках іспанської мови в тому, що він відображає мовлення, яке водночас є і засобом, і метою навчання. Позаяк зворотний зв'язок відображається в актах спілкування, до дослідження залучено теоретичні знання з комунікативної лінгвістики (Ф.С. Бацевич), які розкривають комунікативну сутність зворотного зв'язку. З огляду на те, що навчальна діяльність здобувача освіти наближена до професійної, у дослідженні використано теоретичні знання та інструменти, запозичені з психології праці (І.О. Баклицький). Теоретичні знання розкривають цінність зворотного зв'язку з погляду мотивації, а психологічні інструменти (засоби впливу, переконання, стратегії зняття негативних реакцій) забезпечують визначення принципів успішного ділового спілкування. За допомогою методу синтезу сформовано концепційні засади для побудови і надання успішного зворотного зв'язку.

Ключові слова: зворотний зв'язок, спілкування, особистість, оцінка.

Olena SAIFUTDINOVA,*orcid.org/0000-0002-2767-5839**PhD (Philology), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of French and Spanish Philologies
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) olena.sayfutdinova@lnu.edu.ua***Oksana KUSHNIR,***orcid.org/0000-0003-2492-514X**Lecturer at the Department of French and Spanish Philologies
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) Oksana.Kushnir@lnu.edu.ua*

FEEDBACK FOR TEACHING SPANISH AS A FOREIGN LANGUAGE: TRADITION AND PERSPECTIVE OF PRACTICE

The article is devoted to the problem of feedback from the teacher during the teaching of Spanish in higher education. The subject of the study was mainly feedback given orally. The main goal of the presented scientific research is to summarize the scientific achievements that form the basis of the feedback culture and to identify new emphases on the features of the nature of feedback and the principles of its application in the modern approach to the teaching of the

foreign language. The study used the analysis method to process theoretical sources from general teaching methodology (D. Boud and E. Molloy, R. Luckin), from linguodidactics (T. Moreno Olivos) and from psycholinguistics (S. Kuranova). Scientific knowledge of teaching methods and linguistic didactics makes it possible to determine the essence and place of feedback in the theory and practice of teaching. At the same time, the findings of psycholinguistics explain the perception and production of speech, and therefore relate directly to language learning. The specificity of feedback in Spanish lessons is that it reflects speech, which is both a means and a goal of learning. Since feedback is reflected in acts of communication, the study involved theoretical knowledge from communicative linguistics (F. Batsevich), which reveals the communicative essence of feedback. Given that the educational activity of the student is close to professional, the study used theoretical knowledge and tools borrowed from labor psychology (I. Baklytsky). Theoretical knowledge reveals the value of feedback from a motivational perspective, and psychological tools (means of influence, persuasion, strategies for removing negative reactions) provide the definition of the principles of successful business communication. Using the synthesis method, a conceptual framework for constructing and delivering successful feedback was formed.

Key words: feedback, communication, personality, assessment.

Постановка проблеми. Попит на вивчення іноземної мови, зокрема іспанської, диктує застосування методів навчання, стимулювання мислення, творчості та впливає на шляхи їхнього розвитку, на підбір матеріалів та визначає систему оцінювання. Зворотний зв'язок, хоч і не зазнає безпосереднього впливу навчальної програми, проте є магістральною лінією навчального процесу, де, на нашу думку, реалізуються оцінювальна, навчально-виховна та емоційно-мотиваційна функції; зворотний зв'язок відповідає таким функціям спілкування, як інформаційна, спонукальна, координаційна, емотивна, впливова (Бацевич, 2004: 28). Зворотний зв'язок є тим елементом педагогічного спілкування, що визначає емоційний клімат на занятті в аудиторії та створює атмосферу довіри і підтримки, де критика конструктивна і доброзичлива: така, що забезпечує корекцію навчальних прийомів та процедур з боку здобувачів освіти. Імплементована новим поколінням здобувачів освіти зміна культури спілкування та розвиток цифрових технологій вимагають перегляду концепційного підложжя та способів реалізації зворотного зв'язку.

Аналіз досліджень. За основу нашої розвідки ми обрали дослідження зворотного зв'язку «Зворотний зв'язок. Ключовий процес навчання та формуального оцінювання» («La retroalimentación. Un proceso clave para la enseñanza y la evaluación formativa») Тіборсіо Морено Олівоса, доктора педагогічних наук університету Мурсії та заступника редактора журналу *Education Policy Analysis Archives* університету штату Аризона (Moreno Olivos, 2021). Т. Морено Олівос ґрунтовно вивчає явище зворотного зв'язку від його видів і зв'язку з оцінюванням до моделей зворотного зв'язку у вищій школі та ефективних його стратегій. Водночас ми орієнтуємося на Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти (CE, 2002), де зворотний зв'язок розглядають як елемент корекційного контролю (CE, 2002: 90), що вимагає певних умов для своєї успішної реалізації. Ми

застосували також працю сучасних австралійських дослідників «Зворотних зв'язок у вищій та професійній освіті» («Rethinking models of feedback for learning: the challenge of design») Девіда Буда та Елізабет Моллой (Boud & Molloy, 2012), які цілком переосмислили природу зворотного зв'язку. Оскільки методика викладання іноземних мов спирається на мовознавчі науки, ми вважали доцільним використати працю з комунікативної лінгвістики професора Ф.С. Бацевича (Бацевич, 2004), адже зворотний зв'язок є насамперед актом спілкування. Позаяк методика викладання іноземних мов послуговується також науковим знанням психології та психолінгвістики, ми використали відповідні навчальні праці вітчизняних фахівців, Івана Олександровича Баклицького (Баклицький, 2004), та Світлани Іванівни Куранової (Куранова, 2012). Перший автор дає нам змогу вплив зовнішньої думки на мотивацію діяльності особистості, а також екстраполювати на зворотний зв'язок психологію ділової комунікації і таким чином виокремити інструменти кооперативного спілкування, властиві для ділового (маніпулятивного) рівня (Бацевич, 2004: 43). Друга авторка дає нам змогу зрозуміти, як здобувачі освіти сприймають вербальний зворотний зв'язок через механізми сприйняття усного мовлення. Беручи до уваги сучасну тенденцію до оптимізації та здешевлення освіти, ми врахували наукову думку щодо впровадження зворотного зв'язку за допомогою штучного інтелекту, як-от розвідку Розмарі Лакін, професорки Університетського коледжу Лондона, яка вивчає можливості впровадження штучного інтелекту в освітній процес (Luckin, 2017).

Мета статті – узагальнивши здобутки культури зворотного зв'язку, поставити нові акценти на особливостях зворотного зв'язку і принципах його застосування в сучасному підході до викладання іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Загальноєвропейські Рекомендації передбачають, що зворотний зв'язок є частиною формуального оцінювання, а

тому покликані покращити результати навчання. Проте слабкий його бік виявляється в самій ідеї зворотного зв'язку: він працює лише тоді, якщо реципієнт у стані а) звернути увагу, тобто бути вмотивованим і звиклим до такої форми, в якій надходить інформація; б) прийняти інформацію, тобто не бути перевантаженим нею і мати змогу зафіксувати її, організувати на персоналізувати; в) інтерпретувати, тобто мати достатньо попередніх знань і бути достатньо свідомим для того, щоб розуміти, чого від нього вимагають, та не робити контрпродуктивних дій та г) інтегрувати інформацію, тобто мати час, орієнтири і всі потрібні ресурси для того, щоб обмірковувати, засвоювати і таким чином згадувати нову інформацію. Це означає, що здобувач освіти здатний до саморегуляції, що свою чергою вимагає підготовленості, самоконтролю і розвитку навичок діяти відповідно до одержаного зворотного зв'язку. (СЕ, 2002: 186). Так, слід висувати, що здобувач освіти повинен мати певну підготовку, аби скористатися зворотним зв'язком. Також зворотний зв'язок не має його перевантажувати інформацією. Водночас у Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти зазначено обмеженість ресурсу викладача: викладачеві важко сформувати відгук одразу по багатьох пунктах мовленнєвих компетенцій (СЕ, 2002: 191), що перегукується з законом про ритм спілкування, який описав Ф.С.Бацевич (Бацевич, 2004: 39). Логічно, що для забезпечення зворотного зв'язку освіта почала застосовувати комп'ютерні технології. У світлі цього Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти описують систему DIALANG як таку, що здійснює оцінку різних мовленнєвих компетенцій і надає зворотний зв'язок (СЕ, 2002: 217). Британська професорка Розмарі Лакін має оптимістичний погляд на генерацію зворотного зв'язку за допомогою комп'ютерних технологій. На її думку, системи оцінювання на базі штучного інтелекту зможуть продемонструвати, як студент справляється зі складними предметами, як він дотримується наполегливості та як швидко навчається, якщо йому надати відповідної підтримки. Крім того, національні «системи оцінювання зі штучного інтелекту також пропонуватимуть підтримку та формувальний зворотний зв'язок, щоб допомогти студентам покращити їхні знання» (Luskin, 2017: 3). Ми, однак, передбачаємо, що в разі застосування комп'ютерних технологій функційно працюватиме радше оцінка; зворотний же зв'язок буде згенерований із закладених в систему відповідей і працюватиме настільки ефективно, наскільки користувач сприйме цю комунікацію як

таку. Водночас використання цифрових технологій допоможе уникнути зайвих емоційних переживань здобувачів освіти щодо їхньої оцінки і щодо позиції викладача стосовно їхньої праці.

Викладання іспанської мови як іноземної має свою специфіку, здатну впливати на характер зворотного зв'язку. Позаяк ми відштовхуємося від комунікативного підходу, який категоризує мовлення як таке, що є інструментом і метою водночас, слід врахувати, що мовлення викладача загалом має слугувати прикладом і мотивувати здобувачів освіти до навчання. Так, ми передбачаємо, що успішний зворотний зв'язок має якнайкраще виконувати ці завдання. Водночас зазначимо, що в іспанській культурі діалогічної комунікації учасники спілкування реалізують зворотний зв'язок шляхом періодичного перебивання свого співрозмовника, реагуючи таким чином на його повідомлення. Така поведінка відображає норму спілкування і, за умови усвідомленого використання під час практичних занять з мови, може частково забезпечити цінний зворотний зв'язок і зняти емоційну напругу через практику рольової гри та імітацію типового діалогу між іспаномовними. Закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль, що його описує Ф.С.Бацевич (Бацевич, 2004: 38), підтверджує цю ідею.

Девід Буд та Елізабет Моллой вважають, що здобувач освіти має сам шукати зворотного зв'язку і реагувати на нього конструктивно, змінюючи свої навчальні стратегії (Boud & Molloy, 2012: 1), і лише успішна реалізація навчального завдання, викликана зміною поведінки після одержаного зворотного зв'язку, може засвідчити те, що зворотний зв'язок відбувся. Справді, цю думку доречно взяти за принцип успішного зворотного зв'язку, позаяк вона передбачає діалог між учасниками навчального процесу. Схожі судження фіксує Т.Морено Олівос: «Зазвичай, відповідальність за виправлення будь-яких виявлених недоліків покладають на студента, коли він має наступну можливість виконати подібне завдання» (Moreno Olivos, 2021: 220). Водночас дослідник вказує, що ефективний зворотний зв'язок вимагає своєчасності, уникнення різкої критики (Moreno Olivos, 2021: 138), нормування кількості наданої інформації та нормування тону розмови (Moreno Olivos, 2021: 139). Також очевидно, що чи не найважливішою особливістю зворотного зв'язку є його складність і тяглість, позаяк навіть у заголовку своєї праці Т.Морено Олівос визначає зворотний зв'язок як «процес». Саме цю рису – діалогічність і циклічність – ми розглядаємо як таку, що дає нам підстави зараховувати зворотний зв'язок до актів

періодичного або й постійного педагогічного спілкування.

Беззаперечно ефективний щодо зворотного зв'язку «сендвіч-підхід», коли негативну інформацію повідомляють між двома позитивними повідомленнями (Moreno Olivos, 2021: 179), психологічна наука пояснює особливостями людського сприйняття. Так діє «закон першого і останнього місця (фактора)», відповідно до якого «при інших рівних умовах краще запам'ятовуються ті стимули, які були пред'явлені на початку та в кінці списку» (Куранова, 2012: 85). Тут варто зауважити, що основну думку зворотного зв'язку також слід висловити на початку або в кінці повідомлення (Куранова, 2012: 85). Важливим чинником сприйняття усного повідомлення є його темп. Темп мовлення має бути оптимальним для слухача, оскільки занадто повільний темп ускладнює синтетичне узагальнення почутого, а занадто швидкий вадить аналізу мовленнєвого потоку (Куранова, 2012: 85-86). Крім того, з погляду психолінгвістичної науки, для успішного сприйняття разового акту зворотного зв'язку від викладача здобувач освіти мав би досягнути щонайменше трьох рівнів розуміння: 1) сприйняти основну думку висловлювання, 2) охопити композиційну структуру на предметний аналіз, 3) на основі глибоких професійних знань оцінює засоби, якими мовець розкриває тему, (Куранова, 2012: 82).

Зворотний зв'язок безпосередньо впливає на мотивацію здобувача освіти, якому важливо «бачити досягнуті результати, періодично отримувати інформацію про досягнуті кількісні та якісні показники» (Баклицький, 2004: 175); водночас зворотний зв'язок сигналізує особистості про її професійний престиж і повагу колег, адже «роблячи ті чи інші вчинки або утримуючись від них, кожна людина враховує думки своїх колег» (Баклицький, 2004: 176). Відгук викладача власне і відповідає «думці колег», оскільки він поєднує відповідь на спільну професійну діяльність і кооперативне спілкування. Семе це дає змогу використовувати в актах зворотного зв'язку такі стратегії успішної ділової бесіди як-от лаконічність у викладенні думок, обґрунтовані міркування і переконливі докази, уникання двозначних слів (Баклицький, 2004: 367). Водночас донесення зворотного зв'язку вимагає одержання зворотного зв'язку від здобувача освіти і реагування на можливі негативні реакції; якщо такі виникають, то їх «фіксують за різними зовнішніми проявами (різкості фраз, скутості поз, вузькості зіниць...) і знімають різними психологічними прийомами (вибором особливо діючих слів, мімікою, тілесним копіюванням)» (Баклицький,

2004: 373). Уважне спостереження і застосування технічних засобів, як-от запис заняття на камеру, дає змогу викладачеві прочитати з обличчя здобувача освіти, як той сприймає зворотний зв'язок а також сам навчальний матеріал. Так само інформативним є почерк і написання певних слів і символів, які можна додатково відчитати, якщо дати студентові до виконання письмове завдання з розлогими відповідями.

Беручи до уваги все викладене вище, ми виокремили такі принципи, якими мав би керуватися викладач у виробленні своєї формули влучного відгуку: 1) врахувати особистісні потреби здобувача освіти; 2) дотримуватися принципів педагогічного спілкування та принципів успішної ділової комунікації; 3) врахувати всі відомі особливості сприйняття комунікації; 4) зважити на емоційну значущість відгуку, тобто на прояви мотиваційного чи фрустраційного компонентів.

Ця скромна розвідка торкнулася проблеми зворотного зв'язку лише через призму спілкування, де враховано механізми сприйняття усного вербального повідомлення та мотивацію особистості; натомість зворотний зв'язок різних видових класифікацій та канали зворотного зв'язку залишаються предметом подальших наукових пошуків.

Висновки. Сучасний підхід до зворотного зв'язку, озброївшись досвідом психології та враховуючи традицію гуманістичного педагогічного спілкування, пропонує дієві інструменти для забезпечення ефективного та педагогічного зворотного зв'язку. Водночас ми дозволили собі сприйняти поняття зворотного зв'язку по-новаторськи: розлогіше, екстраполюючи його функційність на оцінку знань здобувача освіти, на спілкування загалом і на педагогічне спілкування зокрема. Ми розглядаємо зворотний зв'язок не як одноразову чи періодичну відповідь педагога на навчальну діяльність студента, а як ланцюгову комунікативну реакцію між викладачем і здобувачем освіти. Ця комунікативна реакція є складовою міжособистісного ділового кооперативного спілкування і містить як вербальні, так і невербальні компоненти. Так, успішний зворотний зв'язок викладача слід будувати керуючись усіма зазначеними теоретичними орієнтирами, але і водночас урахувавши зворотний зв'язок здобувача освіти – його безпосередні реакції на спілкування: мову тіла, міміку, погляд, жести, проксеміку. Хоч залучення штучного інтелекту до генерування зворотного зв'язку в сучасній освітній реальності вже не є дискусійним, ми вважаємо, що за допомогою цифрових технологій можна здійснювати радше діагностику чи оцінку, позаяк зворотний зв'язок від штучного інтелекту відбувається поза педагогічним спілкуванням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баклицький І.О. Психологія праці : посібник. Київ : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 504 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
3. Куранова С.І. Основи психолінгвістики : навчальний посібник. Київ : Академія, 2012. 208 с.
4. Boud D., Molloy E. Rethinking models of feedback for learning: the challenge of design. *Assessment and Evaluation in Higher Education*. (2013). Volume 38, Issue 6, P. 698-712. DOI: 10.1080/02602938.2012.691462
5. Consejo de Europa. Marco común europeo de referencia para las lenguas: aprendizaje, enseñanza, evaluación. 2002. 263 p. URL: https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/marco/cvc_mer.pdf (дата звернення: 20.12.2025).
6. Luckin R. Towards artificial intelligence-based assessment systems. *Nature Human Behaviour*. (2017). Volume 1. P. 1-28. DOI: 10.1038/s41562-016-0028
7. Moreno Olivos T. La retroalimentación. Un proceso clave para la enseñanza y la evaluación formativa : Ciudad de México : UAM, Unidad Cuajimalpa, División de Ciencias de la Comunicación y Diseño, 2021. 254 p. URL: <http://dccc.cua.uam.mx/libros/investigacion/Retroalimentacion.pdf> (дата звернення: 20.12.2025).

REFERENCES

1. Baklytskyi I.O. (2004) *Psykhologhiia pratsi*. [Labor psychology] posibnyk, Kyiv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 504. [in Ukrainian].
2. Batsevyich, F.S. (2004) *Osnovy komunikativnoi linhvistyky*. [Fundamentals of Communicative Linguistics] pidruchnyk, Kyiv: Akademiia, 344. [in Ukrainian].
3. Kuranova S.I. (2012) *Osnovy psykholinhvistyky*. [Fundamentals of psycholinguistics] navchalnyi posibnyk, Kyiv: Akademiia, 208. [in Ukrainian].
4. Boud, D., & Molloy, E. K. (2013). Rethinking models of feedback for learning: the challenge of design. *Assessment and Evaluation in Higher Education*, 38 (6), 698-712. <https://doi.org/10.1080/02602938.2012.691462>
5. Consejo de Europa. *Marco común europeo de referencia para las lenguas: aprendizaje, enseñanza, evaluación*. (2002). [Council of Europe. *Common European Framework for Languages: Learning, Teaching, Assessment*]. URL: https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/marco/cvc_mer.pdf [in Spanish].
6. Luckin, R. (2017). Towards artificial intelligence-based assessment systems. *Nature Human Behaviour*, 1, 1-28. DOI: 10.1038/s41562-016-0028
7. Moreno Olivos, T. (2021). *La retroalimentación. Un proceso clave para la enseñanza y la evaluación formativa [Feedback: A key process for teaching and formative assessment]* : Ciudad de México : UAM, Unidad Cuajimalpa, División de Ciencias de la Comunicación y Diseño, 254 p. URL: <http://dccc.cua.uam.mx/libros/investigacion/Retroalimentacion.pdf> [in Spanish].

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 378.017:[8/9+316.7]:61-057.875

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-2-49>

Оксана СИДОРЕНКО,

orcid.org/0000-0002-9423-5964

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри культурології та українознавства
Запорізького державного медико-фармацевтичного університету
(Запоріжжя, Україна) oksana_sydorenko@ukr.net

Світлана КОЗИРЯЦЬКА,

orcid.org/0000-0003-4372-6082

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри культурології та українознавства
Запорізького державного медико-фармацевтичного університету
(Запоріжжя, Україна) kozyriatska@gmail.com

Ольга ФЕДЬКО,

orcid.org/0000-0002-2993-9471

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри культурології та українознавства
Запорізького державного медико-фармацевтичного університету
(Запоріжжя, Україна) fedko_olga@ukr.net

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У статті досліджено зміст та структуру загальнокультурної компетентності як важливої складової професійної підготовки фахівців у системі вищої медичної освіти. Наголошено, що формування названої компетентності сприяє розвитку освітньої активності студентів, яка базується на власних цінностях та переконаннях, активізує процеси сприйняття та формує самостійну й активну позицію в навчанні, виховує розуміння необхідності вироблення навичок взаємодії з пацієнтами з урахуванням їх індивідуальних особливостей. Загальнокультурну компетентність розглянуто як синтез таких складових: когнітивний компонент, інформаційно-смісловий, емоційно-емпатійний, мотиваційно-ціннісний, етичний, комунікативний, проблемно-практичний. Підкреслено, що у своєму взаємозв'язку названі компоненти забезпечують систематизацію знань про сутність і закономірності комунікації, вплив етнокультурного чинника, розвивають навичку правильно зчитувати й інтерпретувати інформацію про соціокультурні особливості індивіда як важливі складники психологічного портрету пацієнта. Встановлено, що важливою складовою загальнокультурної компетентності є усвідомлення етичних норм і моральних принципів, які лежать в основі міжособистісної взаємодії та забезпечують діалог культур і світоглядів, постають як регулятори поведінки та елементи ціннісного знання. Обґрунтовано, що усвідомлене пізнання соціокультурної реальності, прийняття гуманістичних цінностей, здатність сприймати внутрішній світ іншої людини, встановлювати міжособистісну взаємодію на рівні розуміння й емпатії, а також уміння розв'язувати поставлені завдання шляхом інтеркультурної комунікації сприяє розвитку толерантності, актуалізує формування внутрішніх спонукань до ціннісної рефлексії, відповідального ставлення до життя і здоров'я людини, дотримання норм професійної етики та деонтології. Окреслено концептуальні засади формування загальнокультурної компетентності в системі вищої медичної освіти, які, зокрема, мають базуватись на вивченні дисциплін гуманітарного циклу.

Ключові слова: загальнокультурна компетентність, гуманітарні дисципліни, галузь охорони здоров'я, система вищої медичної освіти, професійна підготовка фахівців.

Oksana SYDORENKO,

orcid.org/0000-0002-9423-5964

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Cultural Studies and Ukrainian Studies
Zaporizhzhya State Medical and Pharmaceutical University
(Zaporizhzhia, Ukraine) oksana_sydorenko@ukr.net*

Svitlana KOZYRYATSKA,

orcid.org/0000-0003-4372-6082

*Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Cultural Studies and Ukrainian Studies
Zaporizhzhya State Medical and Pharmaceutical University
(Zaporizhzhia, Ukraine) kozyriatska@gmail.com*

Olha FEDKO,

orcid.org/0000-0002-2993-9471

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Cultural Studies and Ukrainian Studies
Zaporizhzhya State Medical and Pharmaceutical University
(Zaporizhzhia, Ukraine) fedko_olga@ukr.net*

CONTENT AND STRUCTURE OF GENERAL CULTURAL COMPETENCE OF FUTURE HEALTH CARE PROFESSIONALS

In the article the content and structure of general cultural competence as an important component of professional training of specialists in the system of higher medical education are studied. It is emphasized that the formation of the mentioned competence contributes to the development of students' educational activity, which is based on their own values and beliefs, activates the processes of perception and forms an independent and active position in learning, and fosters an understanding of the need to develop skills for interacting with patients, taking into account their individual characteristics. General cultural competence is considered as a synthesis of the following components: cognitive component, semantic, emotional-empathic, motivational-value, ethical, communicative, problem-practical, informational. It is emphasized that in their interrelationship, the mentioned components provide systematization of knowledge about the essence and patterns of communication, the influence of the ethnocultural factor, and develop the skill to correctly read and interpret information about the socio-cultural characteristics of the individual as important components of the patient's psychological portrait. It has been established that an important component of general cultural competence is the awareness of ethical norms and moral principles that underlie interpersonal interaction and ensure a dialogue of cultures and worldviews, acting as regulators of behavior and elements of value knowledge. It has been substantiated that conscious knowledge of socio-cultural reality, acceptance of humanistic values, the ability to perceive the inner world of another person, establish interpersonal interaction at the level of understanding and empathy, as well as the ability to solve tasks through intercultural communication contributes to the development of tolerance, actualizes the formation of internal motivations for value reflection, a responsible attitude to human life and health, and adherence to the norms of professional ethics and deontology. The conceptual principles of the formation of general cultural competence in the system of higher medical education are outlined, which, in particular, should be based on the study of disciplines of the humanitarian cycle.

Key words: *general cultural competence, humanities, healthcare industry, system of higher medical education, professional training of specialists.*

Постановка проблеми. Сучасне суспільство, яке зазнає перманентних трансформацій, потребує фахівців, спроможних виходити за межі існуючих патернів у застосуванні знань, умінь і навичок (а не демонструвати лише кількісний їх вияв), використовувати досвід, емоційний стан і волю для вирішення певних проблем, акумулювати в собі потенціал, здобутий під час навчання й орієнтований на формування широкого спектра здатностей діяти у пропонованих обставинах. Відтак, основою нової освітньої парадигми у вищій школі стає використання компетентнісного підходу. На нашу думку,

однією з важливих компетенцій для студентів-медиків є загальнокультурна компетенція, яка передбачає не лише наявність соціальних якостей, знання культурного, релігійного й етнічного різноманіття, що дасть змогу реалізовувати моделі толерантної поведінки у майбутній професійній діяльності, а й здатність до духовного збагачення та саморозвитку. Основоположну роль у її формуванні, безперечно, відіграють дисципліни гуманітарного циклу. Отже, важливим є визначення структури такої компетенції (її ключових аспектів), а також обґрунтування основних засад її формування.

Аналіз досліджень. Особливості впровадження компетентнісного підходу у практику навчання розглядали В. Хутмакер, Дж. Равен, І. Єрмаков, В. Луговий, О. Локшина, Л. Хоружа та ін. Питанню формування культурної компетентності майбутніх фахівців у сучасному освітньому просторі приділяли увагу О. Березюк (Березюк, 2013), О. Квітка (Квітка, 2020), О. Крутенко (Крутенко, 2014). Релевантними для нашого дослідження є погляди Г. Локаревої, Л. Вішкіної та Т. Мороз щодо особливого значення цієї компетентності у підготовці майбутнього працівника системи «людина-людина». Слушною є позиція Г. Локаревої щодо формування творчої особистості й майбутнього креативного спеціаліста шляхом розширення його культурних горизонтів (Локарева, 2015), а також Н. Бондаренко, Т. Липченко про важливість формування культурної компетентності на заняттях з української (Бондаренко, 2019) та іноземної мови (Липченко, 2021).

Мета статті. Визначити й обґрунтувати структуру загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців галузі охорони здоров'я та виокремити концептуальні засади її формування в системі вищої медичної освіти.

Виклад основного матеріалу. У буремні періоди суспільно-історичних змін проблема духовно-морального розвитку особистості набуває особливого значення, адже культура взаємодії, етично-моральні норми та емпатійні навички стають запорукою гармонійного співіснування членів соціуму. Високий професійний рівень, мобільність, майстерність, індивідуальний підхід у діяльності, здатність до професійної взаємодії на засадах толерантності й співпереживання, розуміння культурологічних основ сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій неможливі без формування загальнокультурної компетентності майбутнього спеціаліста. Релевантним для нашого дослідження є таке визначення загальнокультурної компетентності: «Це інтегративна якість особистості, яка характеризується знаннями щодо національної та світової культурної спадщини, вміннями їх аналізувати та оцінювати; володіє культурою міжособистісних відносин та дотримується принципів толерантності у взаємодії з іншими людьми» (Зубчевська, 2013: 43). Малихін О. та Гриценко І. переконливо зауважують, що освоєння світової й національної культурної спадщини «спонукає студента до активного використання культурних еталонів і цінностей у повсякденній взаємодії з оточенням, стимулює прояв розсудливості й толерантності, у тому числі – при розв'язанні навчальних, пізнавальних, між-

особистісних проблем» (О. Малихін, І. Гриценко, 2015: 197).

Досягненню вищого, професійно орієнтованого рівня володіння загальнокультурною компетентністю майбутнього медичного працівника сприяє гуманітарна складова у вищій медичній освіті, яка формує парадигму загальнолюдських норм і цінностей, спонукає до активного послугування в усіх сферах життя культурними еталонами надбаннями, демонструє позицію безконфліктного, позбавленого догматизму ставлення до різноманіття релігійних, політичних позицій, відмінностей у життєвих орієнтирах, вчить критичному мисленню та розважності.

На важливості культурологічного підходу в освіті наголошує О. Семенов, вона підкреслює, що як конкретно-наукова методологія пізнання й перетворення дійсності він «ґрунтується на аксіології – ученні про цінності та ціннісну структуру світу» (Семенов, 2013), тому комплекс гуманітарних дисциплін формує систему цінностей, через яку людина «розкривається» як особистість загалом і як професіонал зокрема.

Спираючись на погляди інших дослідників (І. Гриценко, О. Малихін, 2015; О. Березюк, 2013; О. Квітка, 2020; С. Яблоков, 2014) та виходячи з власної практичної діяльності, можемо виділити такі складові загальнокультурної компетентності:

1. Когнітивний компонент «полягає в освоєнні образів і цінностей світової культури, культурно-історичного й соціального досвіду різних країн і народів, що надалі стануть орієнтовною основою діяльності особистості в полікультурному суспільстві» (цит. за О. Березюк, 2013).

Базові знання щодо культурно-світоглядних особливостей представників різних поколінь студенти здобувають у рамках курсу «Історія української культури», вивчаючи як споконвічні ідеали та цінності українського народу, так і нав'язані за радянської доби погляди (зокрема нехтування своїм здоров'ям заради трудового подвигу), а також здійснюючи їх зіставлення з характерними для їхнього покоління думками й переконаннями.

Осмислення студентами обов'язкових для успішної комунікації з релігійною особою засад забезпечується вивченням «Основ християнської етики і моралі». У межах цієї дисципліни студенти навчаються обґрунтовувати власну професійну позицію, спираючись на фахові знання та медичні потреби людини, водночас враховуючи духовний зміст християнської моралі як універсальної основи деонтології та біоетики.

Дисципліни «Культура спілкування», «Теорія та практика професійної мовної комунікації»,

«Культура спілкування фізичного терапевта» розширюють когнітивне підґрунтя загальнокультурної компетентності через систематизацію знань про сутність комунікації, моделі спілкування та характерні форми і прийоми, вплив етнокультурного чинника на перебіг комунікативної взаємодії, а також розвивають навичку правильно зчитувати й інтерпретувати вербальні й позавербальні засоби вираження думки.

Здатність інтерпретувати інформацію не лише про психофізіологічні, а й про соціокультурні особливості індивіда як важливі складники психологічного портрета пацієнта забезпечується вивченням дисциплін «Педагогіка та психологія» та «Психологія спілкування».

Сукупність знань дисциплін гуманітарного циклу не лише формує інтелектуально-інформаційний ресурс студента, а й перетворює його на активного субєкта, що здійснює цілеспрямовану діяльність, яка відповідає ціннісно-світоглядній (гуманітарній) картині світу.

2. *Інформаційно-смісловий компонент* характеризує засвоєння та поглиблення знань про загальноприйняті норми культури, здатність до систематизації, узагальнення, фільтрування, актуалізації здобутої інформації у процесі вдосконалення загальнокультурної компетентності. Її високий рівень ґрунтується передусім на високій точності й ефективності оперування «сміслами»: на здатності усвідомлено використовувати комунікативні засоби для отримання правдивої й точної інформації під час спілкування з пацієнтом, формування свідомого ставлення до процесу лікування та належної мотивації з урахуванням притаманних йому індивідуальних соціокультурних особливостей (зумовлених національністю, вихованням, віком, релігійними переконаннями, тощо). Важливою складовою смислового аспекту загальнокультурної компетентності є усвідомлення етичних норм і моральних принципів, які лежать в основі міжособистісної взаємодії та забезпечують діалог культур і світоглядів. Осмислені морально-етичні категорії рівності, поваги, уважності, тактовності й делікатності постають не лише регуляторами поведінки, а й елементами ціннісного знання.

Крім того, якісний навчальний процес студента завжди визначався засвоєнням потрібної інформації, однак у наш час базові інформаційні джерела (підручники, посібники, лекції) не завжди спроможні забезпечити потрібним обсягом знань. Актуалізація самоосвітньої компетентності, формування мотиваційно-ціннісного компонента змушує студентів шукати додаткові інформаційні ресурси, якість змісту яких визначає якість освіти. Зважаючи на радянський досвід України, позначений на ідеологічно спотвореному впливові на всю вітчизняну гуманітаристику (мову, історію,

культуру, релігію), сучасний інфопростір перенасичений джерелами зі сфальшованими матеріалами. Тому вкрай необхідним є виділення в межах загальнокультурної компетентності інформаційного компонента, головне завдання якого – сформувати критичний підхід як до джерел інформації, так і до оцінювання інформації. Студент має навчитися до нових матеріалів ставитися від початку з недовірою, здійснювати якісне опрацювання матеріалу, вдаватися до його перевірки, зокрема шляхом зіставлення різних джерел, авторів, позицій тощо. Критицизм має бути обов'язковою характеристикою для студента, адже він забезпечує якість освіти, у подальшому якість професійної самореалізації, громадянської позиції, самовияву тощо.

3. *Мотиваційно-ціннісний компонент* включає мотиви, цілі, ціннісні установки особистості та передбачає ставлення до майбутньої суспільно корисної діяльності; спрямований на формування ціннісно-орієнтовної готовності до міжкультурної комунікації, обміну та толерантності. Він актуалізує формування внутрішніх спонукань до усвідомленого пізнання соціокультурної реальності та прийняття гуманістичних цінностей як регуляторів поведінки та діяльності. Професійна діяльність медичного працівника потребує не лише сформованих умінь взаємодії, а усвідомлення цінності людини, відповідальності за результати професійних рішень і готовності діяти відповідно до етичних та культурних норм. У цьому контексті мовлення постає не стільки інструментом безпосереднього спілкування, скільки засобом осмислення, інтерпретації та трансляції соціально значущих смислів.

У фокусі мотиваційно-ціннісного аспекту перебуває орієнтація на усвідомлення значення культури спілкування як складника професійної ідентичності, здатність до адекватного розуміння інформації, осмислення змісту висловлювань, прийняття принципів логічності, переконливості та доступності викладу як культурних норм професійної діяльності. Формуванню таких установок сприяє вивчення дисциплін «Українська мова (за професійним спілкуванням)», «Культура спілкування», «Психологія спілкування», «Соціальна психологія», завдяки яким студенти усвідомлюють цінність спілкування як засобу впливу на світогляд і поведінку людини.

Саме цінності, виконуючи функцію внутрішніх стимулів, визначають аргументи й факти, якими необхідно створити у пацієнта належну мотивацію до діяльності. У цьому контексті дисципліни «Історія України та української культури», «Основи християнської етики і моралі» забезпечують засвоєння загальноприйнятої системи світоглядних і моральних цінностей, на основі яких відбувається усвідомлення рушійних внутрішніх чинників пацієнтів, а також соціальної

ролі фахівця, його відповідальності та культурної самопрезентації.

Дисципліна «Медицина та художня культура» покликана показати суспільну роль лікаря у різні культурно-історичні епохи, формуючи у студентів розуміння соціальної відповідальності обраної професії, ознайомити з художніми творами, присвяченими медичній тематиці, зокрема й створених медичними працівниками, що дає змогу здобувачам освіти засвоїти досвід взаємодії з пацієнтами «з перших рук», морально підготуватися до викликів і труднощів обраної професії.

Реалізація мотиваційно-ціннісного аспекту загальнокультурної компетентності в освітньому процесі передбачає орієнтацію на осмислення студентами змісту навчальної діяльності, її особистісної та професійної значущості. Викладання зазначених дисциплін має ґрунтуватися на принципі змістової та смислової спрямованості, що стимулює розвиток здатності до аналізу, оцінювання й аргументованого вибору позиції.

4. *Етичний компонент* майбутнього медичного працівника репрезентує систему професійно й соціально значущих цінностей, моральних норм і принципів, що регулюють його діяльну сферу. Він визначає здатність усвідомлювати моральні виміри медичної практики, відповідально ставитися до життя і здоров'я людини, дотримуватися норм професійної етики та деонтології.

Етичний компонент при підготовці майбутнього медика виконує інтегративно-регулятивну функцію, поєднуючи фахові знання з гуманістичними цінностями. Його зміст ґрунтується на засвоєнні таких етичних категорій, як милосердя, відповідальність, справедливість, толерантність, повага до гідності пацієнта, конфіденційність та професійна чесність, а також на здатності застосовувати їх у клінічній і комунікативній практиці.

Формування етичного компонента загальнокультурної компетентності передбачає розвиток емпатії, моральної рефлексії, навичок етичного прийняття рішень і конструктивної взаємодії з пацієнтами, їхніми родинами та колегами. На заняттях з «Української мови (за професійним спрямуванням)» відбуваються дискусії щодо основних навколomedичних морально-етичних проблем: абортівна контрацепція, трансплантація органів, сурогатне материнство, експерименти з генами, евтаназія тощо. Дисципліна формує уявлення про правила взаємодії з пацієнтами, закладає основи розуміння складних завдань і викликів лікарської діяльності щодо дотримання прийнятих у суспільстві морально-етичних норм та дотримання законодавчих і правових вимог. Поглиблюють та узагальнюють ці знання на курсах «Деонтологія», «Культура спілкування», «Психологія спілкування», «Соціальна психологія».

В умовах зростання соціальної відповідальності медицини та ускладнення професійних

викликів цей компонент набуває особливої значущості, оскільки сприяє становленню фахівця, здатного поєднувати високий рівень професіоналізму з гуманістичною спрямованістю медичної діяльності.

5. *Емоційно-емпатійний компонент* спирається на соціально прийняті норми вираження емоцій, здатність сприймати внутрішній світ іншого й ототожнювати себе з ним, встановлювати міжособистісну взаємодію на рівні розуміння й емпатії.

Емоційна сфера постає важливим елементом гуманістичного світогляду та професійної відповідальності, адже професійна діяльність у сфері охорони здоров'я передбачає не лише раціональне осмислення ситуацій, а й здатність до емоційного переживання, контролю над власними емоціями, уваги до почуттів пацієнтів, емпатії, ставлення до людини як найвищої соціальної цінності загалом. Вагома роль цієї складової у підготовці майбутнього медичного фахівця зумовлена надзвичайною емоційною чутливістю та вразливістю пацієнта під час відвертої розмови з лікарем про свої проблеми і труднощі. Ще на початковому етапі загальної підготовки, до початку спеціалізованих занять із психології та психіатрії студенти здобувають базові знання про емоційну сферу особистості на елективних курсах «Основи психології», «Психологія спілкування», «Соціальна психологія», «Педагогіка та психологія», вивчаючи прості вправи на (само)заспокоєння та контроль над емоціями. Доцільно сформулювати уявлення про емоції як загальнолюдську цінність, рушійну силу, а не слабкість; підкреслити значущість належної емоційної рефлексії та здатності оцінювати власний стан і, відповідно, задовольняти свої емоційні потреби, що стане базою для профілактики професійного вигорання спеціаліста, визначення індивідуальних орієнтирів та мотивації подальшого особистісного і професійного зростання. На заняттях з «Медицини та художньої культури» порушується питання арт-терапії, можливості перетворення власного хобі на інструмент арттерапії, переживання власних емоційних труднощів. Усвідомлене формування навички роботи з власною емоційною сферою дасть змогу працівникам системи «людина – людина» передати особистий досвід далі – своїм пацієнтам, адже попри те, що процес лікування не завжди вимагає залучення психолога, емпатія та психологічна підтримка є запорукою його успіху. Отже, уміння усвідомлювати власні емоційні стани, інтерпретувати емоції інших людей і корегувати емоційні реакції набуває статусу не лише чинника ефективної взаємодії, а й складника професійної культури лікаря. Емоційна рівноваженість, здатність до співпереживання, відповідальне ставлення до пацієнта як до суб'єкта взаємодії забезпечують прийняття етично виважених рішень, збереження самокон-

тролю в стресових і екстремальних ситуаціях та формування стійких гуманістичних цінностей.

6. *Комунікативний компонент* загальнокультурної компетентності передбачає оволодіння системою теоретичних знань, що охоплюють норми, закони та правила спілкування, основи риторики, уявлення про умови ефективної комунікації, а також способи осмислення і подолання конфліктних ситуацій. Варто відзначити, що в процесі взаємодії лікаря та пацієнта саме живе мовлення є основним інструментом пізнання «іншого», шляхом до розуміння його внутрішнього стану, мотиваційно-ціннісної сфери.

Когнітивний аспект в єдності з комунікативним першопочатково реалізується під час вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», оскільки студенти відпрацьовують потрібні для спілкування з пацієнтом етикетні мовні формули, усталені вирази, підвищують рівень культури власного мовлення (шляхом виконання вправ на редагування, тестових завдань, спрямованих на засвоєння норм слововживання тощо).

Комунікативний аспект роботи з людьми є надзвичайно важливим, тому в процесі підготовки майбутніх медичних працівників особливе значення надається формуванню комунікативної компетентності.

7. *Проблемно-практичний компонент* передбачає наявність умінь розв'язувати поставлені завдання шляхом інтеркультурної комунікації, передавати знання й навички іншим, дотримуючись загальноприйнятих норм культурної взаємодії, осмислювати ефективність й успішність власної діяльності і поведінки.

Проблемно-практичний компонент пов'язаний з реалізацією набутих знань у практичній діяльності та спрямований на формування здатності до усвідомленого застосування інтелектуальних і культурних ресурсів у різних освітніх і професійних ситуаціях. На початковому етапі підготовки майбутніх медичних працівників цей аспект реалізується завдяки комунікативним симулятивним ситуаціям, що дає змогу відпрацювати свої навички у контрольованому навчальному середовищі до початку роботи з хворими.

Важливу роль також відіграє індивідуальне виконання завдань різного рівня складності на заняттях з «Української мови (за професійним спрямуванням)», які сприяють розвитку монологічного й діалогічного мовлення та когнітивної активності студентів.

Підготовка й виголошення доповідей з медичної проблематики орієнтує студентів на свідоме використання термінологічного апарату, розвиток логічного мислення, уміння структурувати

матеріал, адаптувати до аудиторії та презентувати його відповідно до норм риторики. Підготовка презентацій до доповідей також спрямована на формування навичок відбору, узагальнення й «ущільнення» інформації, планування виступу з урахуванням регламенту, що є показниками сформованості когнітивної саморегуляції. Такий вид діяльності дає змогу оцінити уміння аргументувати, ставити змістовні запитання, аналізувати реакцію аудиторії, коригувати власну комунікативну стратегію, використовувати ілюстративні матеріали, отримувати зворотний зв'язок від слухачів, слідкувати за рівнем складності матеріалу, шукати творчі шляхи для його кращого пояснення й закріплення, що буде корисним під час взаємодії з пацієнтами різного віку, з різним рівнем пізнавальних здібностей, з індивідуальними психофізичними та соціокультурними особливостями.

Особливо ефективними є заняття з використанням методики рольових ігор, коли студенти моделюють ситуацію взаємодії з пацієнтом відповідно до заданих параметрів. Під час виконання таких завдань студенти відпрацьовують не лише навички вербальної комунікації, а й використання невербальних засобів, дотримання етикетних та етичних норм.

Професійна діяльність часто відбувається в умовах нестандартних ситуацій, це потребує здатності оперативно аналізувати обставини, прогнозувати наслідки дій і приймати відповідальні рішення у процесі взаємодії з хворим. Формуванню таких умінь сприяє вивчення дисциплін «Педагогіка та психологія», «Психологія спілкування», «Соціальна психологія», а також дисциплін, спрямованих на осмислення мовної комунікації у медичній сфері, зокрема «Теорія та практика професійної мовної комунікації», «Культура спілкування», які забезпечують можливість змодельовати різні ситуації з професійної діяльності, проаналізувати ефективність різних стратегій взаємодії у зазначених умовах, спрогнозувати можливі труднощі та шляхи їх вирішення.

Висновки. Отже, загальнокультурна компетенція є засадничою, оскільки формує у студента такі якості, які забезпечують гармонійне входження в соціокультурний контекст завдяки розвинутій пізнавальній активності, самосвідомості та самоактуалізації, утвердженій ціннісній парадигмі, вмінню комунікувати, користуватися інформацією. Опанування цією компетентністю можливе лише через засвоєння знань і досягнень сучасної гуманітаристики, представлені низкою дисциплін, включених до процесу підготовки студентів-медиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березюк О. Формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в сучасному освітньому просторі. *Формування загальнокультурної компетенції майбутніх фахівців: збірник наукових праць* / за ред. О. С. Березюк, О. М. Власенко. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. С. 10–19.
2. Бондаренко Н. Формування культурної компетентності як ключової на уроках української мови. *Молодь і ринок*. 2019. № 8(175). С. 94–99.
3. Зубчевська С. В. Формування загальнокультурної компетентності студентів як педагогічна проблема. *Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів* : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. Умань, 2013. С. 43–46.
4. Квітка О. Зміст і структура загальнокультурної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 1, С. 14–19.
5. Крутенко О. В. Формування загальнокультурної компетентності учнів загальноосвітнього навчального закладу відповідно до вимог нових Державних стандартів. Черкаси, 2014. 68 с.
6. Липченко Т. Формування культурологічної компетенції майбутніх правоохоронців під час вивчення іноземної мови. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 32. Т. 1. С. 105–107.
7. Локарева Г. В. Соціокультурні компетентності як складова загальної культури творчої особистості. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2015. № 2. С. 36–45.
8. Малихін О. В., Гриценко І. С. Формування загальнокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей : монографія. Київ, 2015. 492 с.
9. Семенов О. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх економістів. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2013. С. 266–270.
10. Яблоков С. В. Визначення загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов як педагогічної категорії. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2014. № 3(20). С. 41–44.

REFERENCES

1. Bereziuk O. (2013) Formuvannia polikulturnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv v suchasnomu osvithomu prostori [Formation of multicultural competence of future specialists in the modern educational space]. *Formuvannia zahalnokulturnoi kompetentsii maibutnikh fakhivtsiv*. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. P. 10–19. [in Ukrainian]
2. Bondarenko N. (2019) Formuvannia kulturnoi kompetentnosti yak kliuchovoi na urokakh ukrainskoi movy [Formation of cultural competence as a key element in the ukrainian language lessons]. *Molod i rynek*. No 8(175). P. 94–99. [in Ukrainian]
3. Zubchevska S. V. (2013) Formuvannia zahalnokulturnoi kompetentnosti studentiv yak pedahohichna problema [Formation of students' general cultural competence as a pedagogical problem]. *Suchasni tekhnologii rozvytku profesiinoi maisternosti maibutnikh uchyteliv*. Uman, P. 43–46. [in Ukrainian]
4. Kvitka O. (2020) Zmist i struktura zahalnokulturnoi kompetentnosti studentiv humanitarnykh spetsialnostei [Content and structure of general cultural competence of students of humanitarian specialties]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. No 1, P. 14–19. [in Ukrainian]
5. Krutenko O. V. (2014) *Formuvannia zahalnokulturnoi kompetentnosti uchniv zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu vidpovidno do vymoh novykh Derzhavnykh standartiv* [Formation of general cultural competence of students of a general educational institution in accordance with the requirements of the new State Standards]. Cherkasy. [in Ukrainian]
6. Lypchenko T. (2019) Formuvannia kulturolohichnoi kompetentsii maibutnikh pravookhorontsiv pid chas vyvchennia inozemnoi movy [Formation of cultural competence of future law enforcement during the study of a foreign language]. *Innovatsiina pedahohika*. Issue 32. Vol. 1. P. 105–107.
7. Lokarieva H. V. (2015) Sotsiokulturni kompetentnosti yak skladova zahalnoi kultury tvorchoi osobystosti [Sociocultural competencies as a component of the general culture of a creative personality]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichni nauky*. No 2. P. 36–45. [in Ukrainian]
8. Malykhin O. V., & Hrytsenko I. S. (2015) *Formuvannia zahalnokulturnoi kompetentnosti studentiv filolohichnykh spetsialnostei* [Formation of general cultural competence of students of philological specialties]. Kyiv. [in Ukrainian]
9. Semenog O. M. (2013) Formuvannia komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv [Communicative competence formation of future economists: axiological approach]. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly*. Kryvyi Rih. P. 266–270. [in Ukrainian]
10. Yablokov S. V. (2014) Vyznachennia zahalnokulturnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov yak pedahohichnoi katehorii [Definition of common cultural competence of future foreign languages teachers as pedagogical category]. *Naukova skarbnytsia osvity Donechchyny*. No 3(20). P. 41–44. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Володимир ДУМИЧІСТОРІЯ ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА В КНИЖКОВИХ ВИДАННЯХ.....4**Володимир ЗАБОЛОТНЮК**УКРАЇНСЬКІ ВІЙСЬКОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ У 1920 – 1930-Х РОКАХ
ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ЗБЕРЕЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ТРАДИЦІЇ.....11**Микола ЗАКУСОВ**

БРУНИЦЬКІ І ГАЛИЦЬКЕ ГОСПОДАРСЬКЕ ТОВАРИСТВО.....19

Наталя МАРЦІНКОТІНЬОВА ЕКОНОМІКА СУЧАСНИХ КОНФЛІКТІВ: ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ
ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....25

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Поліна КОРДОВСЬКА, Іван БІЛАН«12 MADRIGALI» САЛЬВАТОРЕ ШАРПІНО: ХАЙКУ МАЦУО БАСЬО
У «НЕПРАВДИВОМУ ДЗЕРКАЛІ».....36**Іван КОСИНЕЦЬ, Михайло ГОНЧАРОВ**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ГРИ НА ГІТАРІ
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ.....46**Мілан КОТІСВ**ШТРИХ ЯК ОСНОВА ЗОБРАЖЕННЯ: АДАПТАЦІЯ АКАДЕМІЧНОГО МАЛЮНКА
ДО ТАТУЮВАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ.....52**Петро КУЗЕНКО, Олександра КАЧМАР**

РОЗВИТОК СКУЛЬПТУРИ У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ МИТЦІВ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ.....60

Тарас КУШНІРРЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО КОДУ ЗАСОБАМИ АМАТОРСЬКОГО ХОРОВОГО
МИСТЕЦТВА: ВІД АРХАЇЧНОГО СИНКРЕТИЗМУ ДО СУЧАСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ 67**Микола ЛЕВЧЕНКО, Лариса КОРНИЦЬКА, Віктор ЛИТОВЧЕНКО**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЧЕРЕЗ ВІЗУАЛЬНІ НАРАТИВИ
СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА.....73**Алла ЛИТВИНЕНКО**ГУБЕРНСЬКИЙ ТЕАТР ОСОБИСТОСТЕЙ: ПОЛТАВЩИНА КІНЦЯ ХІХ –
ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ У СПОГАДАХ ДМИТРА ІВАНЕНКА.....81**Олександр ЛІГОЦЬКИЙ**КОМУНІКАТИВНА ПРИРОДА МУЗИЧНОГО ВИКОНАВСТВА
У БАЯННО-АКОРДЕОННОМУ МИСТЕЦТВІ.....88**Сінмьао ЛЯН**

ДИТИНСТВО У ТИПОЛОГІЇ КУЛЬТУР ЗАХОДУ ТА СХОДУ.....94

Лідія МАКАРЕНКОПІСНЯ БОГДАНА І ЛЕВКА ЛЕПКИХ «ЧУЄШ, БРАТЕ МІЙ» ЯК ХУДОЖНЬО-СЕМАНТИЧНИЙ
ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ.....100**Вікторія МАЛАНЮК**МОДУЛЬНЕ ТИМЧАСОВЕ ЖИТЛО ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ:
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....105**Ольга МАРТИНІВ**ВИКОРИСТАННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ
У СУЧАСНІЙ ХОРЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ.....112

Вадим МИХАЛЬЧУК ІЛЮСТРАЦІЯ ДИТЯЧОЇ КНИЖКИ ЯК ХУДОЖНЯ СИСТЕМА: ТИПОЛОГІЯ ТА ФУНКЦІЇ.....	118
Віталій МІЗЯК, Наталія ІГНАТЬЄВА, Тетяна ЦИГАНСЬКА РОБОТА НАД ДРАМАТУРГІЧНИМ ТЕКСТОМ В ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ СЦЕНІЧНОГО ОБРАЗУ..	124
Сергій ОГУРЦОВ РОЛЬ МУЛЬТИМЕДІЙНОЇ АНІМАЦІЇ У СТВОРЕННІ ЦІЛІСНОГО ІГРОВОГО ПРОСТОРУ.....	131
Марія ПАЗИНЮК МУЗИЧНА ТЕМА В КУЖБУШКАХ ІКОНОПИСНОЇ МАЙСТЕРНІ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ..	138
Роман ПЕТРУК, Рада МИХАЙЛОВА МЕТАФІЗИКА ОБРАЗУ ІВАНА ГОНТИ У МИСТЕЦЬКОМУ ДОРОБКУ МИКОЛИ СТОРОЖЕНКА..	144
Дмитро ПІВНЕНКО ВИКОНАВСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФОРТЕПІАННОЇ ТВОРЧОСТІ ДЖОНА КЕЙДЖА ТА ЕРІКА САТІ В ДИСКОГРАФІЧНИХ ЦИКЛАХ ШТЕФФЕНА ШЛЕЙЕРМАХЕРА.....	152
Євген ПІСКУНОВ, Валерія ПІТЕНІНА АНТИТЕЗА ТІЛА ТА ОБЛАДУНКІВ ЯК МЕТАФОРА ВІЙНИ: СПОСОБИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗНОЇ СТРУКТУРИ В ПРОЄКТІ «МАЛЕНЬКІ АРХАНГЕЛИ».....	162
Олександр ПЛОХОТНІЮК, Марина ЯКУБОВСЬКА ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ ВИКОНАВСТВА НА УДАРНИХ ІНСТРУМЕНТАХ В УКРАЇНІ.....	167
Андрій ПОСТОЛ, Ірина СИТНИК, Іван БРАТУСЬ ВІКОННИЦІ НОВГОРОД-СІВЕРЩИНИ І НІЖИНЩИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ В КОНТЕКСТІ АРХІТЕКТУРНИХ ОБРАЗІВ МІСТ ЧЕРНІГІВЩИНИ.....	173
Олена ПРЯДКО ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СЦЕНІЧНОГО ХВИЛЮВАННЯ СТУДЕНТІВ ТА ТРАДИЦІЙНІ Й ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ЙОГО ПОДОЛАННЯ.....	180
Оксана ПУШОНКОВА, Іван БОНДАР, Віктор АФОНІН ВІЗУАЛЬНІ ВИМІРИ ПАМ'ЯТІ У КУЛЬТУРНО-ТРАВМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: МИСТЕЦЬКИЙ ВИМІР	185
Юлія РАДЧЕНКО КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНО-ПРОСТОРОВОГО СЕРЕДОВИЩА РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ\ ДЛЯ ЖЕРТВ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ.....	195

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Ден Сік КАН, Вікторія УРЯДОВА, Катерина ЮГАЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ОБСЦЕННОЇ ЛЕКСИКИ КОРЕЙСЬКОЇ МОВИ.....	202
Софія КОЗАК, Людмила ПАСИК ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ВІРШІВ І. БАХМАН У ПЕРЕКЛАДІ В. СТУСА).....	209
Оксана КРАЙНЯК, Євгенія ІЖКО МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	216
Наталія ЛАДИНЯК, Наталія ШЕРЕМЕТА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК РОБОТИ ІЗ СУЧАСНИМИ ЦИФРОВИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ Й ІНСТРУМЕНТАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ-ФІЛОЛОГІВ.....	224
Марія ЛЕВІЩЕНКО СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНІ ПРАКТИКИ ПРЕДСТАВНИКІВ ВІКТОРІАНСЬКОЇ ЕПОХИ.....	232
Любов ЛЕТЮЧА, Ірина БОЧАРОВА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ПЕРЕГОВОРІ З РОСІЄЮ: ПОРІВНЯННЯ «НАУКОВОГО» ТА «НАЇВНОГО» БАЧЕННЯ.....	237

Наталія ЛЮБЧУК, Валентина СЛАВОВА

КУРСОМ ГЕМІНГВЕЯ: ЯК РОМАН «ISLANDS IN THE STREAM» ДОЛАЄ МОВНІ ПРОСТОРИ. 244

Тетяна МИЗИН

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕРГОНІМІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА УКРАЇНИ
(НА ПРИКЛАДІ НАЗВ ГОТЕЛІВ ЛОНДОНА ТА КИСВА). 252

Тетяна ОСІПОВА

КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ МЕТАФОРИЗАЦІЇ В ТЕРМІНОЛОГІЇ КРИПТОТРЕЙДИНГУ. 258

ПЕДАГОГІКА

Микола-Олег ЄРШОВ

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ:
ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИМІР. 264

Ростислав КОВАЛЬ

РОЛЬ НЕКРОПОЛІСТИКИ У ДОСЛІДЖЕННІ ПЕДАГОГІЧНОЇ І НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВІДОМИХ ФІЛОЛОГІВ. 272

Лариса КОХАН, Людмила КОПЄВСЬКА

АКАДЕМІЧНА ПРОКРАСТИНАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ
ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ. 278

Валентина КУРИЛЯК

ЕВОЛЮЦІЯ РЕЛІГІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ
СПІЛЬНОТ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1991–2026 РР.): ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ. 284

Світлана ЛЕНСЬКА

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ОСНОВ АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА. 291

Оксана ПАСЬКО, Марія КРАВЧЕНКО

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ТА НАУКОВОГО МИСЛЕННЯ ОБДАРОВАНОЇ
МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВОГО ДИЗАЙНУ. 296

Віталій РАБЕЦЬ, Віталій ГРИГОРЕНКО, Олександр ШЕВЧЕНКО

ФУНКЦІОНУВАННЯ ГУРТКІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО НАПРЯМУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ
ОСВІТИ В СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ. 304

Liudmyla ROIENKO, Svitlana REDKO, Viktoriia PETRENKO

THE USE OF THE CASE METHOD IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES
FOR PROFESSIONAL PURPOSES TO APPLICANTS OF ECONOMIC SPECIALITIES. 310

Svitlana RIABOVOL

AN INTEGRATED APPROACH TO DEVELOPING ENGLISH-SPEAKING SKILLS AMONG
NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES STUDENTS. 317

Наталія САВІНОВА, Марія БЕРЕГОВА, Анастасія МИТРОФАНОВА

ПЕРСПЕКТИВНІ УМОВИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ
І МОВЛЕННЯ ДИТИНИ. 324

Олена САЙФУТДІНОВА, Оксана КУШНІР

ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК ДЛЯ НАВЧАННЯ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ:
ТРАДИЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВА ПРАКТИКИ. 330

Оксана СИДОРЕНКО, Світлана КОЗИРЯЦЬКА, Ольга ФЕДЬКО

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я. 335

CONTENTS

HISTORY

Volodymyr DUMYCH THE HISTORY OF IVAN FRANKO DROHOBYCH STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY IN BOOK PUBLICATIONS.....	4
Volodymyr ZABOLOTNIUK UKRAINIAN MILITARY ORGANIZATIONS IN GERMANY IN THE 1920S AND 1930S AS AN ENVIRONMENT FOR PRESERVING MILITARY TRADITION.....	11
Mykola ZAKUSOV THE BRUNYCKI FAMILY AND THE GALICIAN ECONOMIC SOCIETY.....	19
Natalia MARTSINKO THE SHADOW ECONOMY OF CONTEMPORARY CONFLICTS: THE HISTORICAL EVOLUTION OF ECONOMIC MECHANISMS OF HYBRID WARFARE.....	25

ART STUDIES

Polina KORDOVSKA, Ivan BILAN “12 MADRIGALI” BY SALVATORE SCIARRINO: MATSUO BASHŌ’S HAIKU IN AN “UNFAITHFUL MIRROR”.....	37
Ivan KOSYNETS, Mikhaylo HONCHAROV THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF GUITAR PEDAGOGY IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: TRADITIONS AND INNOVATIONS.....	46
Milan KOTIEV STROKE AS THE BASIS OF IMAGE FORMATION: ADAPTATION OF ACADEMIC DRAWING TO TATTOO PRACTICE.....	52
Petro KUZENKO, Oleksandra KACHMAR THE DEVELOPMENT OF SCULPTURE IN THE WORKS OF CONTEMPORARY ARTISTS OF THE IVANO-FRANKIVSK REGION.....	60
Taras KUSHNIR REPRESENTATION OF ETHNOCULTURAL CODE THROUGH AMATEUR CHORAL ART: FROM ARCHAIC SYNCRETISM TO CONTEMPORARY IDENTITY	67
Mykola LEVCHENKO, Larysa KORNYTSKA, Viktor LYTOVCHENKO FORMING NATIONAL IDENTITY THROUGH VISUAL NARRATIVES OF CONTEMPORARY ART.....	74
Alla LYTVYNENKO THE PROVINCIAL THEATRE OF PERSONALITIES: POLTAVA REGION AT THE TURN OF THE 19TH–20TH CENTURIES IN THE MEMOIRS OF DMYTRO IVANENKO.....	81
Oleksandr LIHOTSKYI COMMUNICATIVE NATURE OF MUSICAL PERFORMANCE IN ACCORDION ART.....	88
Xinmiao LIANG CHILDHOOD WITHIN THE TYPOLOGY OF WEST AND EAST CULTURES.....	94
Lidiia MAKARENKO THE SONG BY BOHDAN AND LEVKO LEPKYI “DO YOU HEAR, MY BROTHER” AS AN ARTISTIC-SEMANTIC AND HISTORICAL-CULTURAL SYMBOL OF UKRAINIAN EMIGRATION.....	100
Viktoriia MALANIUK MODULAR TEMPORARY HOUSING FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS: CURRENT TRENDS AND DEVELOPMENT PROSPECTS.....	105
Olga MARTYNIV USE OF INTERDISCIPLINARY APPROACHES IN CONTEMPORARY CHOREOGRAPHIC EDUCATION.....	112

Vadym MYKHALCHUK CHILDREN'S BOOK ILLUSTRATION AS AN ARTISTIC SYSTEM: TYPOLOGY AND FUNCTIONS.....	118
Vitalii MIZYAK, Nataliia IHNATIEVA, Tetiana TSYHANSKA WORKING ON A DRAMATIC TEXT IN THE PROCESS OF CREATING A STAGE IMAGE.....	125
Serhii OHURTSOV THE ROLE OF MULTIMEDIA ANIMATION IN CREATING AN INTEGRAL GAME SPACE.....	131
Mariia PAZYNIUK MUSIC THEME IN THE KUZHBUSHKI OF THE ICON-PAINTING WORKSHOP OF THE KYIV-PECHERS LAVRA.....	138
Roman PETRUK, Rada MYKHAILOVA METAPHYSICS OF IVAN GONTA'S IMAGE IN THE ARTISTIC HERITAGE OF MYKOLA STOROZHENKO.....	144
Dmytro PIVNENKO PERFORMANCE INTERPRETATION OF JOHN CAGE'S AND ERIK SATIE'S PIANO WORKS IN STEFFEN SCHLEIERMACHER'S DISCOGRAPHIC CYCLES.....	152
Yevgen PISKUNOV, Valeriia PITENINA THE ANTITHESIS OF THE BODY AND ARMOR AS A METAPHOR FOR WAR: WAYS OF FORMING THE IMAGERY STRUCTURE IN THE PROJECT 'LITTLE ARCHANGELS'.....	162
Oleksandr PLOKHOTNIUK, Maryna YAKUBOVSKA EVOLUTION OF THE DEVELOPMENT OF PERCUSSION INSTRUMENT PERFORMANCE IN UKRAINE.....	167
Andriy POSTOL, Iryna SYTNYK, Ivan BRATUS WINDOW FRAMEWORKS OF NOVGOROD-SEVER AND NIZHYN REGIONS OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES IN THE CONTEXT OF ARCHITECTURAL IMAGES OF CITIES OF CHERNIHIV REGION.....	174
Olena Priadko PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF STAGE EXCITEMENT IN STUDENTS AND TRADITIONAL AND INNOVATIVE STRATEGIES FOR OVERCOMING IT.....	180
Oksana PUSHONKOVA, Ivan BONDAR, Viktor AFONIN VISUAL DIMENSIONS OF MEMORY IN THE CULTURAL-TRAUMATIC DISCOURSE: THE ARTISTIC DIMENSION.....	186
Yuliia RADCHENKO COMPREHENSIVE ANALYSIS OF THE FACTORS SHAPING THE OBJECT-SPATIAL ENVIRONMENT OF REHABILITATION CENTERS FOR VICTIMS OF MILITARY CONFLICTS IN UKRAINE.....	195
LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES	
Den Sik KAN, Viktoriia URIADOVA, Kateryna YUHAI THE LINGUOCULTURAL PHENOMENON OF OBSCENE VOCABULARY IN THE KOREAN LANGUAGE.....	203
Sofia Kozak, Liudmyla Pasyk TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN POETIC DISCOURSE (BASED ON THE POEMS OF I. BACHMANN TRANSLATED BY V. STUS).....	209
Oksana KRAINIAK, Izhko YEVHENIIA METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' INTERCULTURAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF TEACHING GERMAN.....	216
Nataliia LADYNIUK, Nataliia SHEREMETA FORMATION OF SKILLS FOR USING MODERN DIGITAL TECHNOLOGIES AND AI TOOLS IN THE RESEARCH AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF PHILOLOGY STUDENTS.....	225
Mariia LEVISHCHENKO SOCIAL AND COMMUNICATIVE PRACTICES OF REPRESENTATIVES OF VICTORIAN ERA.....	232

Liubov LETIUCHA, Iryna BOCHAROVA REPRESENTATION OF THE CONCEPT NEGOTIATIONS WITH RUSSIA: A COMPARISON OF THE “SCIENTIFIC” AND THE “NAIVE” PERSPECTIVES.....	237
Natalia LYUBCHUK, Valentyna SLAVOVA FOLLOWING HEMINGWAY’S COURSE: HOW THE NOVEL «ISLANDS IN THE STREAM» CROSSES LINGUISTIC SPACES.....	244
Tetiana MYZYN COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF ERGONOMICS OF GREAT BRITAIN AND UKRAINE (USING THE EXAMPLE OF HOTEL NAMES IN LONDON AND KIEV).....	252
Tetiana OSIPOVA COGNITIVE MECHANISMS OF METAPHORIZATION IN CRYPTOTRADING TERMINOLOGY...	258

PEDAGOGY

Mykola-Oleg YERSHOV TRANSFORMATION OF SOCIAL AND HUMANITIES EDUCATION AMIDST GLOBAL CHALLENGES: AN EXISTENTIAL DIMENSION.....	264
Rostyslav KOVAL THE ROLE OF CEMETERY STUDIES IN THE RESEARCH OF THE PEDAGOGICAL AND SCIENTIFIC ACTIVITIES OF FAMOUS PHILOLOGISTS.....	272
Larysa KOKHAN, Liudmyla KOPIEVSKA ACADEMIC PROCRASTINATION OF STUDENTS: CAUSES, CONSEQUENCES, AND WAYS OF OVERCOMING IN DISTANCE LEARNING CONDITIONS.....	279
Valentyna KURYLIAK THE EVOLUTION OF RELIGIOUS LEGISLATION AND THE TRANSFORMATION OF PROTESTANT COMMUNITIES IN INDEPENDENT UKRAINE (1991–2026): A HISTORICAL AND LEGAL PERSPECTIVE.....	284
Svitlana LENSKA FORMING GENERAL COMPETENCIES OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN THE PROCESS OF LEARNING THE BASICS OF ACADEMIC WRITING.....	291
Oksana PASKO, Mariia KRAVCHENKO FORMATION OF RESEARCH AND SCIENTIFIC THINKING OF GIFTED YOUTH BY MEANS OF DIGITAL DESIGN.....	296
Vitalii RABETS, Vitalii GRIGORENKO, Oleksandr SHEVCHENKO FUNCTIONING OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL CIRCLES OF AFTER-SCHOOL EDUCATION IN MODERN SOCIAL AND ECONOMIC CONDITIONS.....	305
Liudmyla ROIENKO, Svitlana REDKO, Viktoriia PETRENKO THE USE OF THE CASE METHOD IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES FOR PROFESSIONAL PURPOSES TO APPLICANTS OF ECONOMIC SPECIALITIES.....	310
Svitlana RIABOVOL AN INTEGRATED APPROACH TO DEVELOPING ENGLISH-SPEAKING SKILLS AMONG NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES STUDENTS.....	317
Nataliia SAVINOVA, Mariia BEREHOVA, Anastasiia MYTROFANOVA PROSPECTIVE CONDITIONS AND TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF CHILDREN’S LOGICAL THINKING AND SPEECH.....	325
Olena SAIFUTDINOVA, Oksana KUSHNIR FEEDBACK FOR TEACHING SPANISH AS A FOREIGN LANGUAGE: TRADITION AND PERSPECTIVE OF PRACTICE.....	330
Oksana SYDORENKO, Svitlana KOZYRYATSKA, Olha FEDKO CONTENT AND STRUCTURE OF GENERAL CULTURAL COMPETENCE OF FUTURE HEALTH CARE PROFESSIONALS.....	336

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES**

**ВИПУСК 96. ТОМ 2
ISSUE 96. VOLUME 2**

Редактори-упорядники

Микола Пантюк

Андрій Душний

Василь Ільницький

Іван Зимомря

Дата розміщення онлайн – 22.04.2026 р. Дата друку – 28.04.2026 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 40,46. Зам. № 0426/293. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.